This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

B 1,097,971

PROPERTY OF
University of Michigan Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ГОДИНА ПРВА

1881.

ИЗДАЛО

ПОБРАТИМСТВО

ЂАЧКА ДРУЖИНА НА ВЕЛИКОЈ ШКОЛИ У БЕОГРАДУ.

Београд 1881.

ШТАМПАРИЈА ЗАДРУГЕ ШТАМПАРСКИХ РАДНИКА

(СИЛИЋЕВ ВЕНАЦ)

AP
56
.P74
v.1

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР:

Божа А. Прокић, Божа Вучковић, Љуб. П. Ћирић, Петар Видаковић, Светозар Јаношевић, Вујо Величковић, Мијаило Бобић, Сава Урошевић, Божа Кнежевић, Андрија Туцаковић.

...2.5H
...9161

САДРЖИНА.

I.

СТРАНА

Изјава г. уредника 1
Изјава редакционог одбора 4

II.

ЛЕПА КЊИЖЕНСТВО.

Побратимство, песма Н. В. Ђорића 9
Татьски снег, приповетка И. С. Тургењ ва. Превела Милева Стојиљковићка. — стр. 13, 95, 191, 268, 333, 395, 472, 556, 602, 667, 732
Сервет, балада Вл. М. Јовановића 19
Напад на воденицу, прича Емила Золе, превео М. Ђ. М. 30, 113, 210, 289
Грешница, песма Драг. Ј. Илића 36
Утекла, приповетка из Стига, од Н. В. Ђорића 81, 162
Просјакиња с дететом, песма Вл. М. Јовановића . . 94
Песма, Д. Ј. Илића 104
Ткачи, (Хајне), од † С. Станише 119
Марије и Сула, песма од Вл. М. Јовановића . . . 161
Радничка песма, од Д. Ј. Илића 190
Заборав, песма Вл. М. Јовановића 267
Домовини, песма Д. Ј. Илића 288
Осуда јавног мнења, песма Вл. М. Јовановић . . . 365
Тајне живота, (Пушкин), од Д. Ј. Илића 413
Јектика, друштвено медецинска новела од Станоја Пешића 424 500
Босни, песма П. Ј. Петровића 434
Опроштај с друговима, песма Д. Ј. Илића 465

СТРАНА

[illegible], песма Вл. М. Јовановића 577
Оморина, песма од Вл. М. Јовановића 593
Вартоломејска ноћ, песма од Војислава 657
У снегу, песма од П. Ј. Петровића 721
Ђердани, од Ђетинскога 722, 787
Прогонство, песма од М. Ј. Илића 731
Последња ноћ у тамилу, песма од Војислава . . . 785
Сан, песма Вл. М. Јовановића 802
Идеалисткиња, епизода из романа „на живот и смрт“. Станка 803

III.
ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ.

Сила мисли, од Д-ра Н. Ј. Петровића 7
Кратак контур историјског развитка суда упоредо с друштвеним развитком, од Т. Шкорића . . 10. 89, 173
О задрузи, од К. Борисављевића и М. Жујовића стр. 21, 105, 198, 280, 354, 414, 543
Историјске идеје Огиста Конта, од Д. И. Писарева (I—X), превео Мил. Марковић стр. 38, 120, 216, 297, 366, 435, 511, 630, 698, 812
Десетоструко кретање земље, од Ђ. М. Станојевића 44, 124, 221
Корист од вештина, из предавања проф. Св. Николајевића, саопштио — р — 50
Животињски магнетизам и спиритизам, од Стојковића и Ђорђевића. 257, 345
Сен-симонистичка школа, културно историјска расправа од Лазе Нанчића 322
О основним формама органским, од Д. М. Ружића . 385
Развитак душе, од Ристе Стојаковића . . . 405, 482
Младо колено, од Б. В. 445
Колико вреди човек, од Ранк. 467
Белешке једног медицинара, из 1876 и 1877 године. Од Лазе [illegible] 491, 578, 614, 679
Какво је било школовање код Срба, литерарно историјска црта од Ристе Стојаковића 532
[illegible] у Аустро-Угарској. 529
[illegible] књижевност, од Драгоманова, превео с [illegible] Б. В 568, 622, 690
[illegible] од Ст. Ј. Стојковића 594, 658
[illegible] прев. М. Ђ. Илић 636, 702
[illegible] од Добрслава М. Ружића . . 744
[illegible] у XVI веку. (J. Жуко[illegible] 753

СТРАНА

Економска вредност машинске производње, од Светислава Обрадовића 796
Лавоазије, с француског превео Ст. М. Симић . . . 816

IV.

КРИТИКА И ПОЛЕМИКА.

Људевит Вуличевић — *Моја мати*, од Момчила Ивашћа 52
Прво коло песама од Јаше, од М. Ђ. Мил[redacted] 60, 130
Кин-фо и његово страдање и лутање по Кини, приповетка Жила Верња, превод с франц. Од Вл. М. Ј. 67
Alexandre Dumas fils, de l' Academie Française. Les femmes qui tuent et les femmes qui votent. Од Б—ж— 72
Увод у позоришне реферате, од Мијах-а 74
Историја света за основну наставу, уредио П. М. Никетић учитељ. Од З. — П. 139
Дона Дијана. Позоришна игра у 5 чинова од Морета превео М. П. Шапчанин од Мијах-а 148
Млетачки трговац, драма у 4 чина. од В. Шекспира. Од Ми. и Ни. 150
Ђаволови записи, позоришна игра у 3 чина с немачког превео Милан Видуловић. Од Милоша Н. Пејиновића 153
Срце и осећаји с физиолошког гледишта, предавање Ср. Ј. Стојковића професора 229
Исторія славянскихъ литературъ, А. Н. Пипина и В. Д. Спасевича 232, 308, 370, 454
Рањен ђак, историјски роман. Написаи Жив. Матић, од Љуб. П. Ћ. . . . . , . , 245
Десет пара, прича из живота у вароши. Написао М. Ђ. Милићевић. Од Х 249
Основа лепоте у свету, с особитим обзиром на српске народне песме. Написао Др. Лаза Костић. Од Доброслава М. Ружића. . . . 302, 369, 452, 584, 643
Карактер и дух политички партија, од Блунчлија. XVI издање Чупићеве задужбине 306
Социјализам и радничко питање, с немачког од С. Б, од М. Рад. 374 457
Ладница. приповетка из живота. Од Лазе Нанчића. — ж — 462
Rječnik hrvatskoga ili srpskoa jezika. — Издање југословенске Академије знаности и уметности — обрађује Ђ. Даничић Dio I. swezak I A. — Besjeda. U Zagrebu. Од П. Ђорђевића 515 825

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 1. | ЈАНУАР 1881

ОМЛАДИНИ И ЊЕНИМ ПРИЈАТЕЉИМА.

Зидајте стуб славе, али не стуб од камена, који ма колико тврд био, опет зубу времена противстати не може; већ *стуб науке*, светлости, која је живот свему.
Кнез Михаило.

У име божје омладина Велике Школе, ево, почиње зидати *стуб науке*, као што је световао још пок. Кнез Михаило великошколце својега времена на Св. Саву 1864 године.[1] Она почиње подизати ову мучну зграду на отвореном пољу јавности, на коме ће је гледати пријатељи и непријатељи Срйства, први — с радошћу и поносом, — тако се надам — други — са завишћу и пакосним срцем. И доиста имају разлог и једни и други: *на млађима свет остаје.*

Као почетак својега јавног рада омладина нам пружа прву књигу својега органа, који читалац има у рукама. Позван одличним начином, од стране њене, ја сам примио на се дужност одговорног уредника, пред законима и властима земаљским, а по одобрењу надлежних власти сходно чл. 13. и 15. закона о штампи. Кад би се овом законском одговорношћу исцрпљавала дужност моја, ја не бих имао потребе, да дајем из-

[1] Видите *Школу* од 1869 год. стр. 240.

раза мислима својим о правцу, опсегу и цељи овога органа омладинског; али знајући како ме и *морална* одговорност не може мимоићи за све оно, што угледа света у овоме журналу, — сматрам за дужност, да, поради оних млађих људи са стране, који би желели, да својим умним радом потпомогну срећно подузеће београдских великошколаца, — изјавим: да ће у овоме органу наћи места, под мојом одговорношћу, само они радови из разних грана науке и књижевности, који, по смеру и садржини, могу имати право грађанства у образованим државама нашега времена, дозвољавајући при том најширу слободу мисли, у правцу и границама савремене знаности.

Ако се осврнемо на савремено стање наше књижевности и истинске потребе народа нашега, неће нам бити тешко уочити стазу, којом нам ваља ићи на пољу знанственом. Српску земљу вековима је газила турска копита, а и данас пишти знатан део нашега народа под уздом зулумћарâ; до јуче се проливала драгоцена крв нашега народа за слободу, — све је то узрок те је и до данас српско племе заостало у науци и књижевности „која је живот свему“ иза других напредних народа, и ако стајаше с њима на једнакој висини у просвети пре турске инвазије.[1] Но ако смо заостали морамо ићи напред, да их стигнемо; будућност народна то од нас тражи: „народи, који до спознања дођоше, да је у науци сила, те се постараше да прибаве себи ту силу, стоје данас у првом реду међу народима света, вели др. В. Богишић,[2] јер како

[1] Лепо о томе вели Ст. Новаковић: „Развој народне литературе на истоку словенскога југа није, на жалост, имао свој континуални развитак. Као год што би, можда, сва историја јевропска имала други крој, да се у XIV веку не догоди инвазија турска на балканско полуострво, тако су, услед тога, настале немиле прилике за литературу и културу словенскога југа. Омркнувши, да тако кажемо, у половини XV века у култури и у литерарном развитку на једнакој висини са осталом Јевропом, освану словенски југ у почетку XIX века у чудноватом полу варварском стању, с тамним успоменама о прошлости и о срећи својој. Литература поче клијати на ново, али више покретима са стране, са јевропскога запада, него из старих основа.“ Starine кн. VI (У Zagrebu 1874) стр. 25.

[2] Летопис Српски за 1866. стр. 48—49.

вазда тако је и данас у својој потпуној сили она мудра изрека: animo imperabit sapiens, stultus serviet (памет царује, а снага кладе ваља). Ако даклс и ми, којих, како је познато, душевни дарови нису ни мало мањи него што су у најнапреднијих народа, будемо па знанственом пољу и озбиљно и заједнички радили, срећа и слава, коју други велики народи достигнуше, неће ни нас мимоићи.“ Па којим путем и правцем да пођемо, те да и ми прибавимо ту силу? Као одговор на ово питање послушајмо другога нашег брата по крви и језику, чија умна снага није на одмет ни другим народима. „Има неколико појава данашње културе, вели проф. В. Јагић,[1] где смо управо везани за друге народе; има грана знаности и вештина, где ћемо да не рекнем за све векове, али за дуго времена остати туђи ученици, само да будемо марљиви ученици. Негде и негде мора се ипак на мах из почетка истаknути наша особина не само с поља по језику, већ и изнутра по правцу и садржини. То су науке о свему ономе, што сећа на прошлост и садашњост нашега народа, на његова телесна и душевна својства и на увете његова државнога и моралнога бића. Ту је на првом месту његов језик и историја, за тим развитак друштвенога и државнога живота, на послетку кретање духа народнога и његова еманација у књижевности и уметности.“ —

Има ли плоднијега рада и пречега задатка књижевности нашој од онога, што нам га тако јасно пред очи износи славни професор Јагић? — Важније је уочити стазу којом ваља ићи на путу напретка, а мање је важно, колики ће бити опсег рада. Омладина ће учинити онолико, колико може. Хоће ли она моћи на ономе путу истрајати и одговорити праведним очекивањима српских патриота, то ће стојати до тога, хоће ли је умно и материјално потпомоћи пријатељи српске књиге и српске просвете. Новија библиографија српске књижевности показаће, да је знатан део радова књижевних и до сада потицао из пера врло младих људи, али и то је, на жа-

[1] Književnik III, стр. 562 (Zagreb 1866).

лост, познато, да је многа млада снага наша пропала под ударцима немаштине и сиротиње, а из превелике жудње за науком.[1] Потпомогните пријатељи просвете ову племениту цељ омладине и млађег нараштаја. Ако вам је доиста на срцу будућност народна — овде је зидајте.

У децембру 1880 г.
у Београду.

Одговорни уредник
Јован Ађимовић
писар беогр. трг. суда.

НАШИМ ЧИТАОЦИМА.

Да објаснимо укратко ову појаву.

Идеја о неком сталном веснику живота и правца рада великошколске омладине није нова у историји свију од реда дружина на Великој Школи. Збирке радова тих дружина, које су се у два три ли маха као књига јављале на свет, нису биле ништа друго до израз оне идеје. Последњих година у дружини *Побратимству* почело се с више интереса и збиље говорити о издавању једног таког дружинског органа. Но свагда, из појмљивих узрока, разговори и планови о томе остајали су само разговори, никад у дело изведени. Тек ове године се, ево, у том погледу урадило нешто стварније. Па и садањи чланови *Побратимства*, колико су се ломили, колико устезали, док је ствар довде дошла. Би ли смо били од ваљде, и коме? хоће ли се моћи како ваља? да огледамо, а шта ће публика? тако смо се почесто питали и кад повољне кад неповољне одговоре давали. Ми смо врло добро знали, да се не ће наћи само један, који ће се, видевши наше подузеће, скептички осмехнути. Знали смо тако исто, да ће хладноћа, која би се јавила као природна последица те скептичности публичине,

[1] То тврди и др. Ј. Панчић: Јестаственица у основној школи (Београд 1876) стр. 9. у тексту и у примедби.

јако сметати нашем раду. А наша самосвест о искрености наших намера, које имађасмо с листом, није — ма колико то за осуду било — могла у нас спрва улити толико енерђије, да и не осврћемо пажње на поменуте прилике. Једно, дакле, бојазан од хладноће публичине, која се неприлика само нама може јавити, па онда и помисао, да српска књижевност у опште нема повољних материјалних услова за успевање, — и ми смо брзо били готови с решењем о — неиздавању листа. Но сишавши, чисто неприметно и младићски занесени општом коришћу подузећа, која намеравасмо учинити, сишавши са те песимистичне тачке разговора о листу, нама би се очи засенуле од светлости, у којој нам се тада показивала будућност једног *гласила умног живота омладине.* Најзад се, да будемо што краћи, изнесе пред дружину предлог — ... дајмо од себе знака живота, нама се не верује, ми смо реакција прећашњим омладинама... створимо један центар за свуколику, свему честитом и племенитом приступачну омладину... немилом стању наше књижевности покушајмо и ми, колико се може, да доскачемо... онима, који нас послаше у храм просвете јављајмо шта радимо, показујмо народу, у *кога* се он узда... и, најпосле обавештавајући на овом месту себе, дâко узмогнемо још коме казати коју корисну истину... Предлог се једногласно усвоји. Предузму се кораци у погледу оне тачке предлога, где дружина намерава покренути један *омладински* лист. Покушаји пођу успешно, и нас ево сада пред публиком, да јој у две три речи кажемо, шта хоћемо ми, шта мислимо и како мислимо радити.

Журнал *Побратимство* је намењен прво *књижевности*, која се сад налази од ирилике у онаком стању, у каквоме се налазила руска књижевност. кад је за њу чувени критичар *Бјељински* (Сочиненія II. 144) рекао, како из ње хоће да начине дворану за играње, из књижевника „удвараче", енерђију да замене учтивошћу, осећање пристојношћу, елеганцију накинђуреношћу, а критику комплиментима. Одсуство критике, одсуство правца књижевног, правца, који би се као

какав црвен конац провлачио кроза свуколику литературну радњу, јесте једна од главних карактеристика данашњег стања наше књижевности. Наш журнал ће се трудити да успомоћ способних људи, што више може ради насупрот таком стању, и позитивно, указујући на лекове, и негативно, осуђујући оне што то стање подржава. Издавалац његов биће задовољан, ако њиме колико толико примакне српску књижевност оној мети сваке ваљане и праве књижевности: благодетном утицању на друштво, на његов живот, на поправку његових мана и недостатака и др., и ако побуди у публике макар мало живљег интереса за књижевне радње. Уредништво *Побратимства* имаће свагда на уму ту жељу дружине, која га је удостојила својег поверења. Одабираће у журнал белетристику, која има здраве садржине и која је збиља кадра васпитно утицати на читаоце; износиће и показивети где једино лежи спасоносан начин, да књижевност узме једном одређен и добар правац, указујући при том и на стања књижевности у других народа; књижевне појаве, и наше и стране, цениће по њиховој правој вредности, а вазда искрено и беспристрасно. Критика наша у опште, гледаћемо да буде што чистија од икаквих обзира; лојалним дискусијама нећемо никад затворити редове *Побратимства*.

У *науци*, која сачињава другу тачку нашег програма, и коју не сматрамо за искључиву својину научењака, ми ћемо се старати, да будемо што разумљивији. Тако популарним излагањем научних истина, ми ћемо што више можемо радити на искорењавању предрасуда из народа и на задобијању правилног гледишта на свет. Неговаћемо, дакле, *природне науке*, с не мање пажње и *правну, науку, историју, филологију, педагогију, хигијену*, итд., и у томе нећемо давати маха само једном мњењу, поништавајући без даљега друго. Пратићемо сваки задобитак науке и саопштавајући га својој публици, овој указивати на начине, како ће се боље и лакше удесити у сваком својем раду.

Наш журнал ће дати специјално место *студији народног*

живота. Тек на основу доброг познавања народа, његовог живота, његових потреба, тежња и мисли, моћи ће се с успехом за њ радити. Наши пријатељи по унутрашњости обећали су нам у овом послу бити на руци, а и наше ферије одселе ће нарочито бити намењене проучавању живота народног.

Ми ћемо сваки пут извештавати своје читаоце о стању омладинских дружинâ у Србији и у Аустро-Угарској. Водићемо тачну статистику о кретању ђака. Гајићемо свезе са свом омладином словенском, као и омладином грчком и румунском.

И у претплатном позиву смо рекли, а и овде понављамо, да ћемо све што узрадимо, радити по савести и по убеђењу. Ми не претендујемо ни на шта велико. Ми за се велимо, да смо ради само, да учинимо услугу српској књизи и просвети. Растурену омладину српску намерни смо да сакупимо око једног сталног средишта. Баш за то и по други пут позивамо на сарадњу све наше млађе људе, јер без тога неће моћи лако успевати дело, којега смо се латили. Журнал дружине *Побратимства* хоћемо да постане омладински књижевни центар. И пуштајући у свет прву свеску тог журнала, најсрдачније поздрављамо наше читаоце!

15. Децембра 1880. у Београду.

У име дружине **Побратимства** редакциони одбор:
Божа Вучковић, Божа Прокић, Вл. М. Јовановић, Владимир Тодоровић, Вуја Величковић, Љуб Стојановић, Љуб. П Ћирић, М. Ђ. Миловановић, Милош Марковић, Никола В. Ћорић.

СИЛА МИСЛИ

У данашњој Јевроии рачунају се седам великих сила. Оне су до сада неколико пута делиле срећу и спремале несрећу народима. Велике силе створиле су Италију, упропастиле Пољску; подигле Турску, сурвале Француску у највећем јеку њеном; браниле Татарство а убијале Словенство. — Ето то је рад јевропских великих сила.

Велике зову се за то што су притисле огромне земље, а силе за то што имају многу војску. Величина њихова зависи од броја

Од тога даље. — У часу среће
Тек отров биће за браћу он.
Нек љубав о неба међ нас долеће,
У загрљају њезин је трон.

Ти дивна вило, сунца зрако чиста!
Нек иди никуд од браће ти! —
Ка срцу срце; — та жеља иста,
И вечна љубав, браћа смо сви.

М. В. Ђорић.

Кратак нацрт историјског развитка суда упоредо са друштвеним развићем.

Кад говоримо о човеку, о његовим разноврсним установама, уредбама, или буди било каквим његовим творевинама, то га свагда замишљамо у тесној вези са неком целином од истога рода, у друштву са другим људима. Јер човек је у друштву и са друштвом тек кадар да оправда свој високи позив, свој углед и значај у животињском свету. Без те своје природне склоности удружења, он би био веома незнатна, слабачка и јадна егзистенца међу колосалним продуктима неминовних и вечитих природних сила и закона, Удружење, живот у друштву са другим људима, то је његова понајпреча и понајглавнија потреба како у првим данима његовога жића, тако и у непрекидном току његовог живовања, кретања и рада. Човек, дакле, тек у друштву и помоћу удружења, постаје оно, што ми данас под човеком разумемо, постаје моћ и сила, којој се ми данас дивимо, која ступа у борбу и хвата се у коштац и са најбешњим природним елементима, која пркоси и која се противи и самим вечним и свемоћним законима природних сила, која продире и кроз тамни вео чаробне васелене и која и саме природне снаге донекле сауставља, савлађује и на своју корист примењује и употребљава. А без друштва, без те склоности за удружењем, човек би био право ништавило свемоћности природне. — Онај, вечити непромењиви и чудотворни *закон молекуларне привлачности* који постоји у далеким и непрегледним небеским просторцјама, који влада са толиким небројеним и разноврсним васионским световима и који одржава ону чудноватy хармонију, вешто покретање и дивотни поредак у толиким и тако млогобројним планетарним системима небеских просторија — тај исти, дакле, свеопшти и свесветски закон међусобног привлачења постоји и у животињском свету. Али та природна склоност, та жарка тежња за што већим тежњама и живљим удружењем најјасније се још опажа и најбоље показује код човека. Од свију животиња та његова склоност постиже највиши ступањ свога савршенства.

Па пошто људи, на основу заједничкога живота, морају неизбежно долазити једни с другима у разноврсни додир, пошто морају међусобно измењивати различите мисли, услуге, продукте и разноврсне своје творевине, пошто се морају у опште међу собом и узајамно обавештавати, допуњавати и потпомагати — то, да би се та тако организована у неку руку целина могла непрекидно прогресивно покретати и у своме како унутарњем, тако и спољњем животу из дана у дан све више и боље напредовати и развијати се, морају постојати извесна правила, па била она израз опште воље свију или израз воље и увиђавности појединаца или извесних друштвених тавана, под које га подвргавају и подврћи морају сви чланови таквога друштва и која ће (правила) регулисати и одређивати те разнолике друштвене односе и одржавати ту целину у извесној хармонији и ваљаном поретку. Та су правила простија или сложенија, лакша или тежа, млогобројнија или истоличнија према социјалном или у опште према културном ступњу извеснога друштва или каквога народа. Она се садрже у правној свести тако склопљеног и у известан ред доведеног друштва, т. ј. она су или неписани обичаји, или су стављени на писмено под именом закона, или су уједно састављени од обеју елемената према томе на каквом се ступњу развића известан народ или таково друштво налази, према времену, према разним приликама и околностима у којима то друштво живи, према особинама и према духу и карактеру већине чланова таковога друштва или извеснога народа.

А од куд то постаје и зашто то бива? — Одговор на ово питање није тешко ни изнети ни формулисати.

Многима је већ јасно, да људи спуштајући се са врлетних и кршевитих висова у питоме и плодне равнице и долине и остављајући своја усамљена и раштркана седишта, па групирајући се у већим или мањим гомилама на извесним згодним и повољним за живот тачкама, чине то једино по некој урођеној природној склоности, по потреби и природној нужди, или да речемо то још друкчије, под утиском неких природних сила — по самим природним законима, и никако на основу каквог уговора. Дошав тако у ближи размак и у неку тешњу и лакшу спону за међусобни додир и свакидањи саобраћај — већ се може опазити, да поједине груписане тачке, ближе и удаљеније људске гомилице сваким даном бивају све веће и веће, а саобраћај, додир и познанство међу њима из дана у дан све тешњи, живљи, искренији, још и напреднији. Па тек на основу тога међусобног упознавања и зближивања — кад се те груписане тачке почну живље и осетније покретати, кад се саобраћајна мрежа између њих

свију или између појединих већих и знатнијих олакша и унапреди, кад настане измена идеја, услуга, осећаја и разноврсних производа међу њима живља и обилатија — тада се тек у том нешто развијенијем и напреднијем како унутарњем, тако и спољњем животу тих појединих друштвених група опажа, како где, слабији или још осетнији и компликованији међусобни договор и споразум.

Па кад се извесно људско друштво у оваквом стању налази, тј. кад је његова саобраћајна свакидања мрежа олакшана и осигурана, кад су његови животни односи разнолики и млогоструки, кад су његове потребе веће, млогобројније и разноврсније итд. — онда се каже, да је таково друштво на доста високом ступњу цивилизације, т. ј. да има јасног појма о добрим и злим делима, да је у стању разликовати добре и рђаве, поштене и непоштене људе, да имаде доста рашчишћене правне појмове и да јасно и потпуно увиђа корист од међусобног уређеног и хармоничног живота.

Но не мора се какво друштво налазити баш на таком и толиком ступњу развића; његове потребе могу бити много мање и скромније, а његови свакидањи односи много простији, истоличнији и обичнији тј. оно се може налазити и у неком виду примитивног живота, у своме патријархалном, племенском стању, или можда још и на ниском ступњу развића, — па ипак да имаде доста развијена правна осећања, да имаде прилично јасног појма о праведном и неправедном и да је у стању да разликује зла и добра дела, као год што је кадро да одваја и да разликује добре и рђаве, поштене и покварене људе. И сви људи, који образују извесно друштво, па ма колики оно социјални ступањ развитка заузимало, знају шта ли је право а шта ли је неправо тј. знају и имају јасног појма шта се код њих сматра за праведно или неправедно. Разуме се да правни појмови о праведном, о добрим и злим делима, о лепом, племенитом и узоритом, као и о опаком, назадном, убитачном и гнусном бивају са напредком цивилизације и са развитком социјалног живота таковога друштва све нежнији, осетљивији, човечнији и разноличнији. А ако између гласова извеснога друштва постоји нека ближа и горића веза у њиховом свакидањем животу и међусобним односима т. ј. ако таково друштво живи већ неким, тзв. „народним животом", ако живи у некој заједници па ма она и не била баш тако јако утврђена и стабилна — то ипак сви чланови такове заједнице имају основне појмове о правди и правичности *једне и исте*. И што се буду чланови такове заједнице или извеснога друштва у своме како унутрашњем тако и у спољашњем животу све више развијали и напредовали, и што се буду већма и живље међусобно и узајамно обавештавали, потпомагали и уса-

вршавали, тим ће се они све више и више не само у својим појмовима и назорима о праведним и неправедним него и у свима другим, како унутрашњим тако и спољашњим својим односима, у идејама и назорима и о свима другим стварима, један другима приближавати и изједначивати. На баш због тога, што људи живећи у извесној заједници, па ма како та заједница лабава била, имају основне битне појмове о правди једне исте, и што се са напредком цивилизације и културе ти појмови све већма разграњавају, приближују и подударају баш због тога и усљед тога друштво је кадро да се у некој целини одржава и покреће и да свој заједнички живот у све већу и већу хармонију и пријатност доводи; јер је и у таком ваљ стању друштвенога развића известан ред и поредак, који се у таковом друштву налази и који га у заједници задржава ујемчен и осигуран моралном снагом јавног мњења, заједничком правном свешћу и приближно подједнаким правним осећањима свију чланова таковога друштва, које живи у извесним тешњим односима и заједници. У патријархално-здруженом животу извеснога народа, дакле, миран развој и миран правни поредак гарантовани су и осигурани већином неписаним законима или правним прописима тј. утврђеним и старином освештаним обичајима, који се опет одржавају и поштују усљед узајамног поштовања и међусобног и узајамног живљења и потпомагања. (Наставиће се.) Т. Шкорић.

ЉАЊСКИ СНЕГ

ПРИПОВЕТКА

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА.

„Веселе године и срећни дани,
прођоше као љањски снег!“
(Из старе романсе.)

. . . Око два сата по поноћи вратио се у свој кабинет. Отпустио слугу, који му је зажегао свећу — и, бацив се на столицу поред камина, закрио лице обема рукама.

Никад још није осетио такав умор — телесни и душевни. Цело је вече провео са пријатним дамама и образованим људима; понеке од дама биле су и лепе, а готово сви људи одликовали су се духом и талентом — па и он сам забављао се пријатно и сјајно . . . и опет никад још није њиме тако неодољиво овладало оно „taedium vitae“, о којем још стари Римљани говораху, она „одвратност живота“,

лимунаде, но у првој соби, у којој за скромним столом на полицама обојенога ормана, што те је опоминьало на апотеку, стојаше неколико боца са златним натписима и неколико стаклених тањира са паштетама, колачима, чоколадом и сладоледом — у тој соби не беше никога; само је стари мачак на високој оплетеној столици поред прозора седио и жмуркајући очима прео, а у косим зрацима вечерњег сунца јасно се црвенило повеће клупче црвене вунице што је лежало на патосу са обореном дрвеном котарчицом. У суседној соби, чули су се преплашени гласови. Санин попостоја и пошто звонце на вратима умуче, проговори јачим гласом: „Зар никога нема овде“? У тај пар отворише се врата из суседне собе и — Санин се упрепасти и ако се томе није надао.

II.

У колачарницу утрча девојка од 19 год., црне коврџице од косе разасуле јој се беху по голим плећима а раширене руке беху голе. Кад угледа Санина; шчепа га за руку и повуче за собом говорећи преплашеним гласом: „Брже, брже, овамо, спасите“. Санин, не што није хтео да је послуша, но просто скаменьен од великог чуда, не пође одмах за девојком већ као закован стојаше на једном месту: он у животу није видео такве лепотице. Она се окрете њему — и са очајањем, које се огледало у гласу њеном, у покрету савијене руке, коју је грчевито била метула на бледи образ, рече му: „та одите, одите“ — тако, да он одмах јурну за њом на отворена врата. У соби, где он уђе за девојком, на старинском дивану од коњске длаке, лежао је сав жут као восак или као древни мрамор, дечак од 14 година, који је страшно наличио на девојку, сигурно је био њен брат. Очи је био склопио, сен од црне густе косе падала му је преко ладнога чела до непокретних танких трепавица; изнад поцрнелих усница видели су се стегнути зуби, рекао би да је умр'о; рука једна била му је пала на под а другу је био забацио иза главе. Дечак је био одевен и закопчан; тесни оковратник стегао га је око врата. —

— Девојка уплакана потрчи к њему. „Умр'о, умр'о“! викала је она; сад је ту седио са мном и говорио, па наједанпут паде и обнезнани се... Боже мој! зар нема помоћи? Нема ни маме! Панталеоне, Панталеоне, шта је с доктором“? додаде наједанпут на талијанском језику; — јеси ли ишао по доктора?

— Нисам ишао, сињора, послао сам Лујзу, зачу се сипећи глас иза врата — и у собу, рамајући, уђе мали старчић у љуби-

частом фраку са црним пуцама, широким белим оковратником, кратким панталонама од нанкина и плаветним вуненим чарапама. Његово свињушно лице савршено се губило под целом масом косе гвоздене боје. Оштро се одасвуд уздижући и потом падајући у разбарушеним праменовима, она је давала старцу изгледа накострешене кокоши, и то у толико више, што се под том тамно-седом косом могао распознати само шиљаст нос и округле жуте очи.

— Лујза ће пре отрчати, а ја не могу да трчим, продужи старац талијански, наизменце дижући своје ревматичне ноге, на којима беху велике ципеле са тракама — а ја сам ето, донео воде.

Сувим и коштуњавим прстима стезаше он дугачко грло од боце.

— Но ако Емил међу тим умре! викну девојка и пружи руке Санину, — о мој господине, о mein Herr! Не бисте ли ви могли помоћи?

— Требало би му пустити крв — то је капља, примети старац који се звао Панталеоне.

И ако Санин појма није имао о медицини, опет је знао насигурно, да дете од четрнаест година не може ударити капља.

— То је невестица, а не капља, рече он осврнув се Панталеону. — Имате ли четку?

Старац подиже своје мало лице. — Шта?

— Четке, четке, понови Санин немачки и француски — четку додаде он, градећи се да чисти себи хаљине.

— А, четке, Spazzette! како не би било четке!

— Донесите; скинућемо му капут — па ћемо га трљати!

— Добро... Benone! А не треба ли му сипати воду на главу?

— Не . . . после; идите сад брзо по четке.

Панталеоне остави боцу на патос, истрча напоље и одмах се врати са двема четкама, једном за главу и другом за хаљине. Кудраво псетанце ишло је за њим и махајући репом радознало погледало час у старца час у девојку, па чак и у Санина — као да би хтело знати, шта значи сва ова забуна?

Санин брзо свуче капут са дечка, разгољи му врат, засуче му рукаве од кошуље и свом снагом стаде му трти четком груди и руке. Панталеоне је такође усрдно трљао са оном другом четком; за главу по његовим ципелама и панталонама. Девојка је пала на колена поред дивана и, држећи се обема рукама за главу, укоченим погледом гледала својему брату у лице.

Санин трљаше, крадом поглеђајући на њу. Боже мој! Ала је то била лепотица.

III.

Имаљаше мало повелик, но красан орловски нос, мека мала тек што је сенчила горњу усницу. Но за то је складна и слабуњава боја лица одсијајивала као слонова кост или млечнобсли ћилибар: коса јој се таласасто прелевала, као код Алоријсве Јудите у Палацо-Пити. Па што је очи имала! Граорасте очи са црним колутом око зеница, оне дивне очи, које тријумфују — тријумфују чак и сада, када им страх и беда тули сјај. Санин се и нехотице сети чудеене земље, из које се истом враћао... Па ни у Италији није што овако нашао. Девојка је дисала ретко и испрекидано; као да је сваки час очекивала хоће ли осетити покрет груди свога брата.

Санин га је неуморно трљао; но он није гледао само на девојку. Оријинална фигура Панталеона такође је привлачила његову пажњу. Старац беше са свим малаксао и задувао се; при сваком покрету с четком стењао је, а огромни бичеви косе, увељани зноју прелетали су сад на једну сад на другу страну као жиле какве тополе, с којима се играју водени таласи.

— Скините му бар ципеле — као да му је хтео рећи Санин.

Цеетанце, сигурно узнемирено необичним догађајем, падне на претње шале и узе лајати — tartaglia — canaglia! засипи на њ старац.

Но у тај пар се девојка промени у лицу. Трепавице јој се подигоше, а из њих засијаше очи пуне радости...

Санин се осврте... Дечка по лицу обасу румен; кајци му се крстоше... ноздрве покренуше. Он повуче у се дубоко кроз стиснуте зубе ваздух и уздахну.

— Емиле! викну девојка... Emilio mio!

Црне очи се лагано осворише. Оне гледаху још укочено, али се већ смешаху — слабо; тај исти слаби осмејак спустио се и на бледе уснице. За тим подиже руку, која му висаше поред дивана и спусти је на своје груди.

— Емилио! поново рече девојка и подиже се. Израз лица њезина беше тако силан и јасан, да је изгледало, е ће јој сад грунути сузе, или ће се засмејати.

— Емиле! Шта је то Емиле? чу се глас испред врата и у собу уђе нагло укусно обучена госпођа са сребрнасто белом косом и леним лицем. За њом је ушао чонек прилично стар; а иза његових леђа вирила је глава служавкина.

Девојка им скочи на сусрет.

— Спасен је мама, жив је! Узвикну она, и грчевито загрли госпођу што уђе.

— Па шта је то било? понови она. Враћајући се, наједанпут сретам господина доктора и [illegible]...

Девојка узе приповедати шта се догодило, а лекар [illegible] девојку, која све више долажаше к себи — и све једнако се смешаше; скоро изгледаше за се стидно, што је начинило овакву забуну.

— Као што видим, не сте га [illegible] четкама, рече лекар окренув се Санину и Панталеону, — и добро сте учинили... Беше ми прекрасна мисао... а сад да видимо, шта се још може... и опипа дечку пулс.

— Хм! Испружите језик. Госпођа се брижљиво нагне над њ, он се још јасније осмехну, погледе на њу и поцрвене.

Санин се сети, да сад није више потребан, па крене у [illegible]. Но још није ни метнуо руку на кваку од врата, а девојка опет стаде пред њ и задржи га.

— Зар идете, рече она, [illegible] у лице? Ја вас не задржавам, али је у реду да дођете вечерас к нама. Ми смо вам толико обавезне — ви сте нам можда спасли брата — ми радо смо да вам благодаримо — и мама то жели. [illegible] да нам кажете ко сте, и да се провеселите заједно с нама...

— Али ја данас одлазим у Берлин, промуца Санин.

— Па имаћете још када, одговори му живо девојка. — Дођите кроз један сат на чашу чоколаде. Обећајете? А ја морам опет к брату. Је л' те, да ћете доћи?

Шта је могао да чини Санин?

Доћи ћу — рече он.

Лепотица му брзо стисну руку и одлете, а он се обрете на улици.

Наставиће се.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Поцрвене [illegible]
Затресе се [illegible]
Разбрати се [illegible]
Неста [illegible]

Бо то [illegible]
Бо то [illegible]
Бо ј' тресе, [illegible]
Људско братство [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Подиже се Сервет уман,
Па по свету речи шири:
„Творац жели, Христос вели,
Да свештеник људе мири.

Творац жели, Христос вели,
Да род људски вера спаја,
Да га брати, да га срећи —
Па да не зна јада, ваја.

„„Сви су људи деца мила
Једног даха душе моје,
Старајте се да се душа,
Да се браћа не раздвоје!

Старајте се да је добро,
Да једнакост свуда влада,
Старајте се да од јачег
Понејачи не пострада!

Нисам људе сатворио
Да се крве, да се јаде,
Нег' да мирно и спокојно
Свог живота дане сладе.

Није сила моје крви,
Власт од мене вир не води,
Ни с' власници од мог срца —
Само скромност мени годи.““

„Не ширите светом мржњу!
Тако Сервет реч изрече;
Јер ће клетва на вас пасти
Творац вели, Христос рече.“

Није за тим дуго прошло —
Пође Серват путовати,
Па у путу невиноме
У Женеву мирно сврати.

Ал' кад зачу попа Калвин
Каквог госта варош скрива, —
Не сећа се гостопримства
Ни свештеног свог позива;

Не сећа се „Самарјана“
Исусове приче дивне,
Него само, него само
Освете се сећа кивне.

Те обесно слуге виче,
По Сервета брже шиље,
Па пред собом кад га виђе
Обузе га зверско миље.

„Наложите ватру тиху,
Крај ње коце ударите;
А уз ражањ тог Сервета
Притврдите, привежите.

Окрећите ражањ тихо
Нек се мучи, нек се пече;
Нек се врши — док не сврши!“
Попа Калвин тако рече.

И два сата ватра жива
Сервета је живог пекла,
Два се сата ражањ крет'о,
Два је сата клетва текла.

И потоњи пут се ражањ
Испред ватре тихо крете —
А Серветов дух слободни
Из затвора свог излете,

Ражањ стаде — али свест се
По широком свету крену,
И Серветов дух разнесе
Свуд слободу и моћ њену.

И сад она земљом влада,
А критика закон збори,
А пред њеним моћним жаром
Тиранија ропи, гори.

Вл. М. Јовановић.

О ЗАДРУЗИ[1]

„Договор куће не обара".

У новије доба многи научари отпочеше да се баве проучавањем народа, његових особина и обичаја, његовог живота. Ово изучавање распростро се сада на све народе, па и на оне, који стоје на најнижем ступњу културног развитка. Да је ово изучавање у опште нужно, како за народ, тако и за науку, мислимо, да није потребно доказивати. С тога ћемо се ми мало обазрети на правне обичаје народа. У правној науци још већма се осетила потреба изучавања народних појмова о праву, и за то су се данас многи правници одали на прикупљање тих појмова.

Правни појмови једног народа нису продукт вишег ступња цивилизације; они се налазе и код народа, који су на најнижем ступњу умног развитка. Постанак народних правних појмова датира од оног доба, кад су људи први пут почели ступати у саобраћај. А кад су људи почели чешће долазити у додир, и живети у малом друштву — племену — тада су већ била нужна нека правила, која ће да уређује међусобне односаје људи, и по којима ће се свак морати да управља. Ова су правила и створена, и постала су стални обичаји. Та правила чувана су као светиња, и сурово је кажњен био сваки, који би их нарушио. Само друштво било је судија, као што се то види у данашњој руској општини; но пре но што се друштво стално уредило, освета је беснила. Дужом употребом ова правила су постала, као сам писани закон, стална, и свак их је морао поштовати; сваки је знао за те обичаје, они су били тако рећи срасли са самим његовим животом, са његовим потребама. Правни обичаји јесу веран израз народног живота, и његовог ступња културног развитка, јер су постали услед потреба и развијених односа тога народа. Обичајно је право постало дакле у самом народу. Сам народ својим обичајима уредио је шта се сме радити а шта не. Но доцније, кад се саобраћај људски знатно развио, и потребе су се људске такође повећале. Кретање појединих личности у друштву постојало је све разноврсније, и с тога су се и сукоби противуправни чешће дешавали. Ове сукобе требало је расправљати и отклаљати. а за то се морао и обим правних појмова да прошири. Па кад се писменост појавила, онда су почели ове правне појмове да написмено стављају. и тако се појавише писани закони. Закони су писано право једног народа, а први закони у свију народа, не беху ништа друго, но њихови правни обичаји написани и уређени. Па тако је било и у

[1] Ову расправу су израдили г.г. *Коста Борисављевић* и *Миленко Жујовић*. Ур

[illegible] пољски законик, статут Казимира Великог [illegible] народни обичаји. Такви закони [illegible] према овдашњим народним по[illegible]. [illegible] други правци у грађењу закона. Зако[illegible] дошли су да поштују законе других. [illegible] свих држава. Ово је морало [illegible] на правне обичаје домаћих народа, и ови су мо[illegible] туђег права или пропасти, или се јако изменити. [illegible] законодавство [illegible] својој цељи, пошто [illegible] на народно обичајно право и с тога се баш и по[illegible] у новије доба струја, која тежи да се обичајно право са[illegible] да не пропадне. Разуме се, да се овим [illegible] тежи да се [illegible] народни обичаји препишу и у закон ставе. Ми [illegible] да се ти обичаји уреде и пречисте, па у колико они нису противни [illegible] да се као основ закона узму. Такви закони најбоље ће одговарати своме позиву, јер ће [illegible] оно, што је баш и нужно за један народ да се пр[illegible], а неће туђе обичаје и туђе право наметати своме народу. Закони, који не узимају у обзир народне потребе, нису никако корисни, већ су и штетни за народ, и с тога их он неће ни поштовати. Такве законе народ ће увек сматрати као рушиоце пређашњих права, и гледаће да свако наређење обиђе, употребљавајући зато све могуће начине. Пресађени закони другог народа штетни су за само развиће народно. Они могу упропастити многе његове установе, као и рђаво делати на његов правилни напредак. Истина је, да су основни правни појмови — jus gentium — код свију народа једнаки, али има многих других, који изгледају да су споредни, а опет су врло важни, и који су разни код народа, који нису на истом ступњу културног развитка. Ми ћемо видети, како је римско право штетно утицало на наше економско стање, особито на саму нашу установу — задругу. У колико други наши закони одговарају потребама народним, нећемо говорити, јер то не спада у круг наше расправе.

Код нас су се још доста очували неповређени правни обичаји народни. У новије доба отпочео је г. Богишић да прибира те обичаје, али други још нису почели озбиљно на томе радити. Ово се може увидети из Богишићева Zbornika, где из Србије има извештаја само из два—три краја. Умесно вели г. Богишић, да су наши правници „држали за најбоље оно, што је са стране донесено.“ За нас мислимо, да није било толико нужно, да туђе законе узимамо као што је то случај код Немаца, у којих је обичајно право, са развитком

многобројних вароши пропато. И ако је развитак нашег обичајног права прекинут пропашћу српском на Косову, опет је заостало правних појмова, који су се развијали под турским господарством као што су то сви они правни појмови који се тичу задруге. У Црној Гори Турци су се врло мало задржали, и правни обичаји су се тамо развијали својим природним током. У најновије доба г. Богишић је тамо састављао законе по обичајном праву.

Толико смо сматрали за нужно, да у опште проговоримо о обичајном праву, а сада имамо још нешто претходно да рекнемо о задрузи.

Задруга је установа народна. Она није никаква вештачка или измајсторисана и са стране наметута установа. Код нас су неки писци сматрали задругу као искључиво словенску установу. Ми се с тим мњењем не можемо сложити, и сматрати задругу као просту фазу у развитку народа из племена, јер је налазимо и код многих других народа. Зато ћемо ми најпре показати кад и како су се развиле задруге и задружна својина, а за то ће опет нужно бити, да проговоримо штогод о општинској својини, као примитивној код свију народа. Према томе ћемо ми ову расправу и поделити на два дела. У првом делу говорићемо о општинској и задружнеј својини код других народа, а у другом, о самој нашој задрузи. Нашу задругу описаћемо најпре по народоом обичајном праву, а после ћемо размотрити како је она нашим законом уређена. Ово за то, да би се лакше могло увидети, уколико се наш закон при донашању наређења о задрузи придржавао обичајног права.

ДЕО ПРВИ

О општинској и задружној својини других народа.

Руска општина. — У прво доба кад су Словени почели живети настањено на једном земљишту, појединa племена узела су земљу у општиоску својину. Ову земљу су заједнички радили, и производе трошили, но доцније су их делили. У овом првобитном добу, све економне потребе појединих чланова подмиривала је општина. Појединац је био тада у толико осигуран, уколико је била осигурана и сама општина. У општини је владала потпуна једнакост и ова се реметила само у време рата, избором старешине, који је тада имао већу власт, али ју је и губио одмах чим се рат сврши. Стара словенска општина имала је своје свете шуме и у њима Богове, које су сви чланови општине поштовали и приносили им жртве. У време рата општина је изабрала посланике, који су одламали границу од свете шуме, и ишли од село до села за знак везивања савеза. При-

ватне својине у то доба није било, па и саме покретне ствари биле су општинска својина. *Хакстхаузен* наишао је на једно село где је плужна стока била општинска својина. „Село Падовка, у самаринској губернији, вели он, оре са незграпним плуговима, у које упрегну по 2—3 па и 4 пара волова, а кад разоравају ледину, и 5 пари. Једноме сељаку није могућно одржати толико стоке, и за то су они узели ове волове за општинску својину и ору с њима подједнако.“ То је једини случај ове врсте, на који је Хакстхаузен наишао у свом путовању. Овај нам пример показује, да су Руси недавно прешли прву фазу општинске својине, када нико није имао приватне својине, изузимајући ствари, које једино њему на употребу служе, као: одело, оружје и т. д.

На великом делу руске државе, у целој јужној Велико-Русији, на простору где живи 34—36,000.000 становника, постоје општине, са општинском својином земље, и са својом у неколико самосталном управом. У овим општинама дели се општинска земља, и сваки свој део обрађује за извесно време. Подела ова бива по душама или по породицама. Данашња руска општина налази се на другом ступњу развитка општинске својине, јер њено унутарње уређење знатно се сад разликује од првашњег.

Што се општина код Руса тако дуго одржала, неки наводе, да је узрок тај, што је руски народ (словенски) млађи од осталих јевропских народа. Но тешко да може ово мњење опстати, особито ако се призна мњење неких историка, да су Словени староседиоци у Јевропи као и остали јевропски народи. Много је умесније мишљење, да се општинска својина земље одржала због феудализма, који се у Русији до најновијег доба задржао; јер, општина је била сталан и најбогатији извор спахијама; осим тога, општина се тако дуго задржала, што је далеко била од уплива западне цивилизације.

У руској општини породица (тягло) јесте главна чињеница, која ужива сва права, и врши све дужности у општини. Сваки члан породице у руској општини има сразмерно једнако право са осталим у уживању општинске земље. Та се једнакост гледа свуда да одржи, па и у оним случајима, где је то скопчано са великим тешкоћама. Не само да сваки члан општине има право на општинску земљу, већ и онај, који се није родио, има право, т. ј. за њега постоји резервна земља. Нови члан, чим се појави на свет, добија право на сразмеран део општинске земље. Но за ово право није довољно бити само члан општине, већ треба и да се живи у општини, а чим ко напусти општину, губи то своје право. И странац може постати члан општине, и добити она права, која и остали чланови имају,

али му је за то нужна дозвола општинске скупштине. Но неке општине, као што су оне око вароши Вологде и друге, које имају доста шуме; дају странцима да окрче ситнију шуму, и ови добијају окречену земљу за 5—6 година у приватну својину, а кад истекне тај рок, враћа је општини. Исто тако кад ко умре, његов се део враћа општини, јер је нестало оног лица, које је обрађивало тај део, или се из њега издржавало. Само тада део умрлог не враћа се општини, ако је он био родитељ.

Од општинске земље дели се само орница и ливаде, а пашњаци и шуме остају да се сви њима заједнички користе. Исто је тако, ако општина има мало ливада. Заједнички се служе свима изворима, па ма ни чијем делу ови били; али ако господар тога дела има отуда штете, то му се ова мора накнадити. Но при употреби пашњака и ливада, гледало се опет, да се сви њиме подједнако користе, и зато је било одређено, колико који може истерати стоке на испашу и тај број био је једнак за све. Тако је исто било и при употреби шуме. Руски сељаци у опште свуда показују велику наклоност једнакости; тако они деле подједнако рану из сеоских кошева, која се оставља на случај гладне године. Кад су установили друштво, које ће давати новац на зајам, они су уредили, да се једном не сме дати више новаца но другом. Ова велика тежња за једнакошћу створила је такве обичаје, који важе као закон. Особито при риболову, косидби, обрађивању земље, што се све врши у одређен дан и час.

Док је руски сељак био роб, земља се делила, не по душама, већ по породицама. Овакву поделу нису свуда сељаци усвојили, већ су је спахије наметуле, премда је она у неким општинама одавна постојала. Интерес спахије захтевао је да се земља дели по породицама. Сељаци су тада по неколико дана кулучили на спахијској земљи, и кад би се земља делила по душама, онда би тиме спахије биле оштећене, јер старци и деца неби могли кулучити. Данас је у руским општинама подела двојакт: по душама и по породицама — *општинска и мирска* — При мирској својини земље подела се врши на тјагла или породице. „Тјагло“ састављају муж и жена. Но при овој подели узима се у обзир радничка снага, коју „тјагло“ има. Део општинске земље помножи се са бројем радника које „тјагло“ има на пр. четири стотине двеест десетина мирске земље има 35 „Тјагла“, а 20 кућа. Општи број $\frac{120}{35} = 12$ помножи се с бројем радника $3 \times 12 = 36$, или $2 \times 12 = 24$, или $1 \times 12 = 12$, дакле по „тјаглу“, а на рачун целе породице.

У Менонитским колонијама постоји још једна врста поделе мирске земље, и то по томе, ко има кућу и извесан простор кућног земљишта, он и добија право уживања мирске земље. Као што се види, да се ко може користити мирском земљом, нужно је да има кућу и неколико десетина земље, које замењују Хуфу у њемачкој Марки.[1]

Подела земље бива на извесно време, које је одређено обичајем. Она је различна у разним деловима Русије. Док сељаци не беху ослобођени, подела се вршила сваке године. Оваква честа подела општинске земље била је неудесна и штетна за народно кућење, а то су увидели и сами сељаци, и одбацили су ову честу поделу. У неким местима честу деобу мрзе и зову је *црна деоба*. Данас општине свуда деле земљу на дуже рокове. У Јарославској Губернији деле земљу сваке ревизије, која долази сваке 22-ге године. У Орловској Губернији сваке 6-те године. Још у многим Губернијама деоба се предузима од ревизије до ревизије.

Кад приспе одређени рок подели, све се земље одузму од појединаца, поврате се општини, и нова се подела предузима. Поделу ову врше сами чланови општине на заједничком скупу, који се зове в е ћ е или с к у п ш т и н а. Но на скупштини могу решавати само кућевне старешине.

Земља се пређе делила на дугачке појасеве, но та подела је неудесна тако, да је на једну породицу долазило по 50—60 парцела. Неудесна е и зато, што производи принудно обрађивање земље, тј. кад један члан општине започне орати, морају и сви остали, а из тога излази, да морају једнаке усеве сејати. Данас се земља већином дели на конове, приближно правилне геометријске фигуре. Тако деле земљу у јарославској губернији 2532 села. Поделом на конове спречава се комадање земље на омање парцеле, избегава се принудно обрађивање земље. Оваким начином једна породица може добити 4—5, а најмање 2 па и једну парцелу у целој општинској земљи. Комадање земље спречава се и тиме, што чланови општине измењују комаде. Тако је учињено у селу Кирхајму, где је од 5600 парцела остало 559 на 412 душа; избегава се и тиме, што се становништво цдели на 3—4 групе, и тако свака група не мора имати свој део у све четири групе здмље, већ у једној.[2] Колико ће у једној општини бити конова зависи од плодности земљишта. Обично се гледа, да сваки кон обухвати земљу приближно једнаке плодности. Оваквих

[1] Князя А. Васильчикова Землевладѣніе и земледѣліе, том I и II 1876 год.

[2] Окцинное землевладѣніе А, Песникова, 1878 год,

конова има повише где је земљиште наизменце брдовито и равно, а мање, гдо је земља равна. Сваки кон се раздели на толике парцела, колико у општини има душа, кућа или породица. Парцеле ове иду од једног краја кона до другог, тако, да оба краја парцеле излазе на пут, који је око кона. При подели кона на парцеле гледа се на њину плодност и удаљеност од села, и по томе, ближе парцеле селу јесу мање, а удаљеније веће, као што су и плодније мање од неплодних. Поделу земље врше практични земљемери из општине, који су тај занат научили од својих предака. Та се вештина преноша с колена на колено. Ма да је овај посао тежак, захтева пажње и искуства, али га Руси лако отправљају по своме усвојеном обичају. Колико је тачно земља овим начином процењивана може се увидети из следећег примера. Једном приликом руски министар финансије нареди да се процени земља у Воронежској губернији. Процена учених земљемера разликовала се од оне сељачке у 3 или 4%. Ово нам показује, како је у Руса дубоко укорењен дух општинске својине, да су они успели највеће сметње савладати, само да се једнакост и правичност одржи. Ливаде су делили ако су их доста имали, но ако су их мало имали, увиђали су, да их је штетно делити на парцеле, па су их заједнички сградили и сено поделили.

У општини је остајало нешто розервне земље за нове чланове, који се појаве. За то обично остане комада или крајева око путова и у сусрету конова. По негде нема за то нарочито одређене земље, но се одвоји од пашњака. Кад који члан умре, онда, по обичају. да би се једнакост и правичност одржала, требало би да се његов део врати у заосталу неподељену општинску земљу, но то се негде не чини, а где постоји, ту та земља служи као резервна земља за нове чланове општине.

Подела парцела међу члановима општине бива вучењем коцке. Ову поделу врши сама скупштина под председништвом „старосте". На дан, кад ће подела да се изврши, дођу сви етановници од најмањег до највећег, па и мајке са својом нејаком децом. Овај дан је свечани дан за чланове општине, и они не могу да се стрпе, а да одма не виде шта је коме у део пало, или какву је земљу добио, да ли плодну или не. Научени људи, који су присуствовали при овој деоби, дивили су се како је правично и мирно извршена деоба. Кутање је свуда владало, и свађе су се ретко догађале.

Многе руске општине су потпуно самосталне, и влада руска оставља им да саме решавају најважнија питања. Тако, општина Уралских Козака сама врши регрутацију војске по своме вајкадашњем обичају. Општина солидарно одговара за дугове општинске или

на порезу државну. Општин
општине у Русији тако су
штина, а на челу тог савез
ских повика, која има по 50.
бурга и иде 700 врста до у
једну заједничку земљу на
наредба од више власти сао
општи појединим малим оп
општина постоје навесни об
нарочито код ове општине,
дан и час, на пр. при рибол
поглавито и баре.

У Русији имају и нар
700,000 десетина. Та се зем
Тјагло варошко нето је као
служи за подмириваље општ
цељи и предузећа општинск

Ми смо казали да су о
тако је и сада; једино што
питање је, ко је вршио суде
питање неће бити тешко да
и XVI века. У Архиву Кијо
се неколико судских аката, н
какве су биле општинске ску
староседиоци а и странци, а
чланови општине нису били
раје спахије, манастира и ц
спахијске, манастирске, цркве
имала је скупштину за савет
круг њене власти. Такав нар
громада. Општина је скупљала
се што важније имало решити.
родичне старешине. Њина сав
нису се ни питали за савет;
се зовну. Некада је кога савет
својим кућанима и њине мишље
је био свакои и није суделова
састављале скупштину, звале су с
је вршење предало мишље старе
за коју је нужно било знати стар

[1] В. Чернышевский. Статья о об. общ

уто путу, било је већ лепше. Камена капија
вориште, које је лево и десно окружено било
ма. Близу бунара био је грдан један брест, који
вориштa закрилио. У дну била су четири про-
у, а више њих стајао је голубињак. Сва сујета
је у том, да сваких десет година омалтерише
е своје куће. Сад баш тек што је била окречена
, каде сунце у подне упали у њу своје зраке
ћ чича Мерлије је кмет у Рокрезу: Поштовали
ства, које је знао да стече. Говорило се да
а, стечених пару по пару. Кад је се оженио
, која му је донела у мираз воденицу, није имао
руке. Али Маделина никад се није покајала за
п ваљано знао да води економију. Саде жена
гробу и он је остао удов са ћерју својом Фран-
сад, без сумње, одмарати, оставити точак воде-
овини; али би га тада спопала чама и кућа
ртва. Радио је непрестано из задовољства.
тада у дубокој старости, дугих образа, ћутљив,
, премда је био веселе нарави. Изабрали су
ог новца, а и са достојанствена изгледа, кад
ичавању.
а тек што је напунила 18 година. У селу
ица, јер је била слабуњава. До своје петнаје-
и ружна. У Рокрезу нису могли појмити,
јених родитеља, као чича Мерлије и жена
стане тако јадна изгледа. Али у петнаестој
онако мала раста, измени се она у сићушну
су јој биле црне, очи црне, а поред тога
; око усана јој је увек лебдео осмејак, по
е рупице, чело ведро, на коме је била као
да је као сељанка била слабуњава, није
од тог; хтело јој се просто да каже само,
врећу жита; но са годинама била је све
о е ће одебљати као препелица. Само
чинила је да врло млада озбиљном по-
шила, чинила је то само другима на за-
била вазда збиља.
је се удварало више рад њених талира
она је учинила избор, који је разгње-
стране Мореле живео је један висок

шуште лиснатим гранама својим. Две алеје великих платана, које прелазе косо преко поља, воде старом замку Гањи, данас у развалинама. На овој вечно орошеној земљи трава је необично набујала. Доња изгледа управо као дно каквог партера између два брежуљка начичкана дрветима, али природног партера, чије су ливаде застрте травним покривалом и чија гигантска дрвета склапају као неке колосалне котарице. Каде у подне сунце бије право у теме, сенке побледе, запаљена трава успава се на врућини, докле под лисјем прожмава ледена језа.

И ето на том месту је воденица чича Мерлијева раввеселавала својим чегртањем овај кутић лудог зеленила. Грађа њена, од гипса и дасака, изгледаше стара као и свет. Била је до половине у Морели, која је на овом месту образовала округао, бистар басен. Брана је била намештена и вода је падала са неколико метара висине на точак воденични, који окрћући се крцкаше налик ни суви кашаљ какве верне, остареле кућне служавке. Кад би ко световао чича Мерлију да измени точак, нијекао би он главом говорећи, да ће пови точак бити лењи и да неће тако добро познавати свој посао; и тада би прикрпио остарели точак свим што би му дошло руке. дугама од буради, захрђалом гвожђаријом, цинком, оловом. Точак би изгледао веселији са својим чудноватим профилом, искићен сав травом и маховином. Кад би га вода ударала својим сребрним таласима, покрио би се он бисером, и његов смешни костур окитио би се сјајном коралном огрлицом.

Део воденице, који беше тако загњурен у Морелу, изгледао је као какав варварски свод од моста, ту насађен. Добра половина обиталишта озидана је била на каменовима. Вода улазаше до испод патоса куда беху рупе, добро познате у селу, за хватање јегуља и грдних ракова. Испод пада басен је био провидан као огледало, и кад не би точак мутио воду пеном њеном, могле би се видети гомиле великих риба, које пливаху лагано, као каква ескадра. Једне испресецане степенице силазиле су до обале близу једног коца, за који је била привезана једна барка. Мали дрвени мостић прелазио је поврх точка. У зиду су били прозори неправилно издубљени. Била је то права збрка свакојаких закутака, малих зидина, доцније дозиданих допуна главној згради. балвана и кровова, који су давали воденици изглед какве порушене старе цитаделе. Али бршљан беше свуда проклијао, и све врсте биљака пузавица запушавале су и сувише велике провале те тако заогрнуле зеленим огртачем стару зграду. Госпођице које су пролазиле туде, скицирале би вазда у својим књижицама воденицу чича Мерлијеву.

Лице куће окренуто путу, било је већ лепше. Камена капија водила је у широко двориште, које је лево и десно окружено било шупама и коњушницама. Близу бунара био је грдан један брест, који је својом сенком пô дворишта закрилио. У дну била су четири прозора на првоме спрату, а више њих стајао је голубињак. Сва сујета чича Мерлијева била је у том, да сваких десет година омалтерише по један пут ово лице своје куће. Сад баш тек што је била окречена те је засењивала село, каде сунце у подне упали у њу своје зраке

Десет година већ чича Мерлије је кмет у Рокрезу: Поштовали су га са његова богаства, које је знао да стече. Говорило се да има око 80.000 динара, стечених пару по пару. Кад је се оженио Маделеном Гијардовом, која му је донела у мираз воденицу, није имао ништа до своје две руке. Али Маделина никад се није покајала за свој избор, тако је он ваљано знао да води економију. Саде жена његова почива већ у гробу и он је остао удов са ћерју својом Франсином. Он је се могао сад, без сумње, одмарати, оставити точак воденични да спава у маховини; али би га тада спопала чама и кућа би му изгледала као мртва. Радио је непрестано из задовољства. Чича Мерлије био је тада у дубокој старости, дугих образа, ћутљив, и никад се није смејао, премда је био веселе нарави. Изабрали су га за кмета због његовог новца, а и са достојанствена изгледа, кад је присуствовао при венчавању.

Франсина Мерлијева тек што је напунила 18 година. У селу није сматрана као лепотица, јер је била слабуњава. До своје петнајесте године бала је баш и ружна. У Рокрезу нису могли појмити, како да кћи онако развијених родитеља, као чича Мерлије и жена му, да тако закржља и остане тако јадна изгледа. Али у петнаестој години, оставши са свим онако мала раста, измени се она у сићушну али дивну девојку. Косе су јој биле црне, очи црне, а поред тога била је румена као ружа; око усана јој је увек лебдео осмејак, по образима су јој биле ситне рупице, чело ведро, на коме је била као нека круна сунчана. Премда је као сељанка била слабуњава, није била ипак мршава, далеко од тог; хтело јој се просто да каже само, да она није кадра да дигне врећу жита; но са годинама била је све пунија, тако да је изгледало е ће одебљати као препелица. Само велика ћутљивост оца јој, учинила је да врло млада озбиљном постане. И ако је се увек смешила, чинила је то само другима на задовољство. У души је њеној била вазда збиља.

Наравно, цело село јој је се удварало више рад њених талира но из учтивости. И најпосле она је учинила избор, који је разгњевио читав крај онај. С друге стране Мореле живео је један висок

младић Доминик Панкер. Он је био из Рокреза. Десет година пре тога дошао је он из Белгије, да наследи свог ујака, који је имао мало добро баш на окомку Гањске шуме, управо према воденици на неколико пушкомета даљине. Допао је, говораше он, да прода своје добро, па да се врати кући. Али га је земља очарала, како изгледаше, јер се он не крену више отуд. Обрађивао је свој крајичак поља, жњео род и живео од тог. Ловио је рибу и звериње; више пута у мало што га стражари нису ухватили и на суд одвели. Овако слободан живот, коме сељани не налажаху баш најбоља излаза, учини најзад, те он пзиђе на хрђав глас. Звали су га крадљивцем дивљачи. По свој прилици био је леншштина, јер су га чешће налазили да спава у трави у оним сатима, у којима му је требало радити. Кућерак, у коме је седео, испод последњих шумских дрвета, никако није наличио на стан поштена човека. Имао је сношаја са курјацима из развалина Гањских, што није у осталом ни најмање изненадило старије. Међу тим девојке усудиле би се по каткад да га бране, јер красан беше тај сумњиви човек, витак и висок као јаблан, кожа му беше врло бела, а брада и коса плава налик на злато, кад зрак сунчев на њ падне. Једнога јутра, дакле, Франсина изјави чича Мерлију да воли Доминика, и да никад неће пристати да пође за другога.

Може се замислити какав је то удар био за чича Мерлија. Он не рече ништа по свом обичају. Лице му је било замишљено; само његова унутарња веселост није сјајила више у очима му. За једну недељу пућили су се једно на друго. Франсина такође била је са свим озбиљна. Чича Мерлија је мучило да дозна, како је могао тај нитков, тај лопов да очара ћер његову. Никад Доминик није дошао у воденицу. Воденичар је вребао и опазио љубазника на другој страни Мореле, где лежи у трави чинећи се да спава. Франсина га је могла видети из своје собе. Ствар беше јасна, они су се морали заљубити бацајући једно другом миле погледе преко точка воденичног.

Међу тим протекоше још осам дана. Франсина је била све озбиљнија и озбиљнија. Чича Мерлије није никако ништа говорио. За тим, једног вечера, ћутећи, доведе он сам Доминика. Франсина је баш постављала сто. Није изгледала нимало зачуђена, но постави још за једнога; само мале рупице на њеним образима по ново се отворише, и осмејак се опет појави на лицу њеном. Тог јутра, чича Мерлије је отишао да нађе Доминика у његовом кућерку на окомку шуме. Ту су се та два човека разговарала читава три сата, док су међутим врата и прозори били затворени. Никад нико није дознао шта су они могли међу собом говорити. Извесно је било само, да је чича Мерлије изашав отуд понашао се према Доминику као према

свом сину. Без сумње, да је старац нашао младића каквог је тражио, ваљаног младића, у тој лењштини, која се шуња по трави да се девојке у њ заљубљују.

Сав је се Рокрез узбунио. Жене пред враћима говориле су само о глупости чича Мерлијевој, који је тако увео у кућу своју једног неваљалца. Он их је пустио нека говоре. Можда је се сетио своје женидбе. Ни он није имао ни пребијене паре кад је се оженио Маделином и добио њену воденицу; па га то ипак није ни најмање смело да буде добар муж. У осталом Доминик ућутка на брзо клеветања њихова почев тако пријежно да ради, да је се читаво село задивило. Баш тада падне коцка на момка воденичарева да иде у војску, и Доминик никако није дао да погоде другога. Он је носио вреће, терао двоколице, борио се са остарелим точком, кад је дошло до тог да је тражио да се моли па да се окреће, и то све тако весело, да су долазили да га гледају из задовољства. Чича Мерлије смешио је се ћутећи. Био је врло поносит, што се није преварио у том младићу. И ништа ти не може тако улити храбрости младим људима, као љубав.

У сред овога великог рада, Франсина и Доминик миловаху се страсно. Они нису млого говорили једно другоме, али су се погледали слатко се осмешкујући. До тада чича Мерлије није прозборио ни словца о свадби; а обоје младих поштовали су то ћутање очекујући на вољу старчеву. Најпосле једног дана, тако око половине јуна, наложио је он да се поставе три стола под великим брестом у дворишту, и позвао своје пријатеље из Рокреза да дођу тога вечера да попију коју чашу са њим. Кад је двориште већ пуно било, и кад је сваки већ држао чашу у руци, чича Мерлије подиже у вис своју, рекав:

— Сазвао сам вас, да вам са задовољством јавим, да ће се Франсина после месец дана, баш на светога Луја, венчати са овим човеком овде.

Чаше су се куцале. Сви су се смејали. Но чича Мерлије подигав глас, додаде још:

— Доминиче, загрли твоју заручницу. Тако треба да буде.

И они се загрлише обасути руменилом, док су се присутни још јаче смејали. Била је то права свечаност. Испразнише једно буренце. Затим, кад заосташе само присни пријатељи, говорило се блаже. Беше се већ спустила ноћ, звездана и ведра ноћ. Доминик и Франсина, посађени на клупи једно крај другог не рекоше ни речи. Стари један сељак говорио је о рату, који је император објавио

ИСТОРИЈСКЕ ИДЕЈЕ ОГИСТА КОНТА

(Д. И. Писарев)

У В О Д

Огист Конт, један од највећих мислилаца нашега века, родио се у Монпелију 1798, а умр'о у Паризу 1857 године. Живео је бедно, радио много и вазда мислио поштено и самостално, не старајући се да угоди ни политичким партијама, ни академичким котеријама (друштвима), ни покваренoм укусу тако зване образоване гомилице. Најцветније доба Контове радње пада у тридесетој години нашега века, у оној епоси, када се буржоазна влада Луја Филипа, мењајући непрестанце Гиза с Тијером и Тијера с Гизом, занимаше јаловом политичком еквилибристиком (равнотежом) међу клерикално-револуционарном партијом с једне стране, и револуционарно-републиканском с друге стране. Конт је подједнако презриво гледао на све три партије, које се међу собом боре за политичку власт. Он је видео, да реакционари теже да васкрсну мртву и изањалу идеју; он је појмио, да републиканци, не имајући одређене и позитивне доктрине, не умеју да се користе победом, кад би и успели да је одрже; увидео је да су еквилибристи заборавили на политичке принципе, па се једино боре за власт, и за то их је веома презирао. Мислио је, да ће политичке апсурдности и недотупавности његовога времена трајати све дотле, док се политика не преврати у науку, у таку тачну и позитивну науку, у какву се превратила, на прилику, астрономија од времена Коперника, Кеплера и Њутна, или хемија од времена Пристлија и Лавоазија. Замисао, створити позитивну политику, открити у животу људских друштава сталне природне законе, и, научним путем израдити таку друштвену организацију, која би у што већој хармонији подмиривала све разумне потребе, та гиганска мисао овладала је Контом, док је још био врло млад. Она се зачела у њему, по својој прилици под утицајем идеја чувенога Сен-Симона, с којим је у младости био врло интиман, и под упутством његовим радио пуних шест година. У осталом, Сен-Симон је скренуо само пажњу младога Конта на друштвене задаће текућега времена. Пут, којим је пошао Конт к решењу тих задаћа, још од самог почетка, био је потпуно самосталан. Чим је Конт направио себи, у општим цртама, одређени план умствене делатности, одмах се разиђе па ћа и посваћа са Сен-Симоном и свима следбеницима његовим. Основна мисао, Контова полазна тачка,

с које је започео сва своја истраживања и испитивања, састоји се у овоме: да појаве друштвенога живота подлеже природним законима, да су оне сложније од осталих природних појава, да на њих, више или мање, утичу све остале појаве, и да, по томе, изучавању њихову може приступити, с неком надом на успех, само такав мислилац, који темељито зна све категорије (врсте) простијих појава, и који је наоружан свима методама, које дају могућност сувременом истраживачу да проникне у све тајне органске и неорганске природе. Да људска друштва живе и да се развијају по законима, та мисао није нова; нема тога историчара, који је не би понављао на разне начине. Но лако је опазити, да је готово у свих историчара та мисао остала мртво слово. Питајте Гиза, или Лорана, или Халама, или Гервинуса, да ли имају та господа појма о диференцијалним рачунима, да ли су се икада занимала хемијом, прате ли они сувремене успехе на пољу филологије? — Сви ти историчари примиће ваше питање као неумесну шалу и одговориће вам хладно и презриво, да су они историчари а не хемичари, не физиолози и не математичари. Из таког одговора види се, да се све њиховоо бразовање састоји у знању оних језика, на којима су написани летописи, повеље и разна друга историјска документа. Наоружавши се тим знањима, они правце приступају к читању извора, па за тим, разуме се, почињу да нам излажу, под именом историјских закона, своја лична мишљења, више или мање оштроумна, а ни у колико не опиру се ни на истраживање главних особина човечијега организма, нити пак на основно знање општих космичких закона. Да је историчарима стало до космичких закона, до човечијега организма, и до рационалних метода научнога истраживања, они би врло добро појмили, како им није могућно да се макну ни без физиологије, ни без хемије, па ћа ни без диференцијалних рачуна. У Конта мисао, да је неопходно нужно открити законе историјскога развитка — није остала мртво слово. Он је добио у политехничкој школи одлично математичко образовање, и по том, целога века свог, математика му беше занат, који му хлеб даваше. Изучио је најмарљивије астрономију, физику, хемију и биологију; но будући незадовољан знањем тих наука у њиховом сувременом стању, обрати се он историји њиховој, и прочита оригиналне списе оних истраживача, којих су радови и покренули ове науке упапред. Задобив тако опширна знања, научив се владати свима методама научнога истраживања, и пропратив развитак свију главних наука од саме колевке њихове, Конт је могао с пуним правом приступити појавама друштвенога живота, да открије законе, по којима те појаве бивају. Основни је закон

историје нађен, а нашао се за то, што је Конт довољно био упознат с историјом позитивних наука. Конт је приметио, да сва наша позитивна знања пролазе у развитку своме три главне фазе: теолошку, метафизичку и позитивну. У почетку човек објашњава непознату појаву природну, као свестан и смишљен рад буди које личности, налик у својим општим цртама на самога човека, тако на пример, кад се за време опсаде Троје појавила куга у грчком логору Грци су објашњавали ту појаву тиме, као да се бог Аполон ражљутио што му нису поштовали жреца Хризеса, па је стао пуштати на њих невидљиве стреле; кад је загрмело, Грци су мислили да Зевс, велики отац богова и људи, баца с неба нека громовна оруђа што их је за небо приковао бог огња Вулкан. Кад се на небу појавило руменило, Грци су мислили, да богиња Еос својим ружичастим прстима отвара врата, кроз која ваља да прођу триумфна кола Сунца или Феба. За тим човек почиње објашњавати сваку појаву ма каком безличном силом, којој, не гледећи на њену безличност, приписује ипак разне тежње, симпатије и антипатије. За што се, питали су стари и средњевековни физичари, подиже вода у пумпи (шмрку)? За то, одговарали су, што се природа боји празнине (horror vacue). За што да олово пада доле, а дим и пламен дижу се горе? За то, што свако тело тежи да заузме своје природно место. За што се човек разболева? За то, што му се болест уселила у тело. За што болесник оздрави? За то, што природа и лекар побеђују болест и истерују је из тела му. Ако природа може да осећа страх, ако тела, као што су олово и дим, могу имати тежња и жеља, ако болест улази у човека и излази из њега, ако је могућно ту болест победити и истерати, и ако је то посао природни, онда очевидно, природа, болест и тела показују се као блиски рођаци и прави наследници Аполона Зевса и других Олимповаца. Битна је разлика само у томе, што су особна имена замењена општим. То су непотпуне персонификације апстрактних појмова, а у ствари су они исти богови, који су временом и светским превратима заборављени. На посдетку, прелазећи на метафизичке фазе у позитивну, човек стане увиђати да се забављао игром речи, која је, не дајући му у многим случајима да постави јасно и правилно питање, чинила, те је губио време и трошио снагу у некорисној борби с неодољивим тешкоћама. Увидев неоснованост пређашњих објашњења, човек се мало по мало уверавао, да способност његова, објаснити појаве у природи, има одређених граница, преко којих ум његов никад не може прекорачити; човек признаје ту велику истину, да може само посматрати појаве, и гледати у каком реду иде једна појава за другом.

На питање: за што извесне појаве долазе једна за другом у оваком а не у друкчијем реду, у њега нема одговора и никад га неће бити Он, разуме се, може вам казати: е па такав је закон природни, но наравно, то није одговор, јер питање баш и јесте у томе: за што постоји у природи такав закон а не какав други. — Ви питате, на прилику, сувременога физичара: за што оловно ђуле, кад га испустим из руку, пада на земљу? — *За што*, одговориће вам физичар, то не знам, али могу вам казати, да постоји општи закон, по коме сва тела у целој васиони узајмице привлаче једно друго сразмерно масами а обрнуто сразмерно квадратима растојања. Како је ваше ђуле мање од земног шара, то ће га земни шар и привући к себи; а кад би оно било веће од земног шара, онда би испало са свим обрнуто, т. ј. не би ђуле пало на земљу, већ би земља пала на ђуле. Но *за што* све то бива тако, а не друкчије, *за што* се тела узајмице привлаче, и привлаче тако, како горе поменух, то не знам, то неће знати нико, то ће остати вечна тајна за све људе, и по томе је свршено некорисно и апсурдно задавати себи или другима така питања. — Кад су људска знања ступила у свој последњи, позитивни период својега развитка, она више не подносе радикалних преврата, који би мењали основни им карактер; она само расту и усавршавају се, према томе, како се нагомилавају фактичке појединости и како се побољшавају оруђа за проматрање.

Опазив тако три фазе у развитку свију позитивних наука, (осем математике, у којој теолошке фазе није било), Конт, путем својих историјских студија брзо је дошао до убеђења, да друштвени живот човечанства, у свакој епоси, стоји до тога, како људи објашњавају себи појаве у природи. Владајући поглед на свет удара печат свој на све гране друштвенога живота; кад се измени поглед, онда и у друштвеном животу бивају промене, сагласне том погледу; кад се боре међу собом два различна погледа (на свет), тада и у друштвеном животу постају немири и покрети; кад једно гледиште одржи коначну победу над другим, онда и у друштвеном животу настаје мир и јединство. Како поглед на свет није ништа друго, до сума објашњења, што се односе на све разне појаве у природи, и како објашњења, пролазе кроз три фазе, то није тешко увидети, да се те три фазе могу опазити и у целој историји живота људског. Цела историја дели се на три велика периода: теолошки, метафизички и позитивни. Сваки тај период карактерише се владавином, сагласном с погледом (на свет); при прелазу из једнога периода у други мењају се мало по мало, заједно с погледом на свет, све идеје уређења, обичаји, нарави и укуси. Конт држи, да је западна Јевропа

пришла крају метафизичке периоде, и стоји на међи матефизичке фазе; сва недотупавност умственога, нравственога и политичкога света објашњава се, по мишљењу Контову, смешом и хаотичком борбом теолошких, матефизичких и позитивних елемената. Недотупавност та престаје и борба се срећно свршава само онда, кад позитивни елементи коначно надоле противнике своје и потпуно утврде владавину своју над друштвом. По томе, задаћа је свију искрених пријатеља човечанства, да свима силама пораде на коначној победи тих елемената, који имају у себи способност дуговечности и безграничног усавршавања. Увести човечавство у позитивну фазу, значи, навикнути људе да позитивно (научно) објашњују све појаве у природи. За то је, очевидно, нужно свести у једну потпуну философску доктрину све главне резултате строго-научних истраживања, и за тим, из те доктрине израдити систему друштвенога васпитања. Имајући тако гледиште на друштвену задаћу нашега времена, Конт је у свом капиталном раду „Cours de philosophie positive“ (Курс позитивне философије) изнео ту основну доктрину, на којој ваља постројити ново друштвено образовање. Дело Контово изишло је у шест великих томова (свезака): у првом, после општег увода, излаже се математичка философија; у другом — астрономска и физичка философија; у трећем — хемијска и биолошка философија; у четвртом — догматички део друштвене физике; у петом — историјски део друштвене физике; у шестом — свршетак историјског дела и општи закључак.

Довршив свој тешки посао, Конт се није умео ту зауставити, и тиме је нашкодио своме властитом делу у толико, у колико појединa личност може да науди ствари, у којој је заинтересовано свеколико човечанство. Конт је доказао, готово математичком тачношћу, да је позитивно или строго-реално образовање најважнија потреба сувремених друштава, така потреба, од намирења које зависи решење свију осталих друштвених задаћа. Конт је даље поставио таку философску доктрину, која ваља да постане основа друштвеном образовању. Тиме је теорijска страна дела завршена. За тим, Конту је ваљало напрегнути све силе своје, да би се теорија привела у живот; ваљало је прећи практичној страни дела; требало је свима могућим средствима дмлати на друштвено мишљење дотле, док потреба новог образовања не уђе дубоко у свест заинтересованих друштава. А по том, ваљало је чекати, док ново образовање донесе своје резултате. Ну, чекања би било и сувише, по свој прилици, могло би се и умрети, не дочекавши, да друштво дође до умне зрелости и пуноправности; само народ, који се развије до позитивног

погледа на свет, у стању је да реши, како ваља, све друштвене задаће. У ком правцу, и каквим ће средствима решити те задаће — то је ствар његова (народа). Ни један мислилац у свету не може и не треба да присвоји себи право, да решава те задаће изолованим силама својега личног ума, јер нема, нити може бити на свету таквог ђенија, који би, сам по себи, био умнији од целог народа. Конт је испустио из вида ту просту истину. Он је уобразио себи, да индивидуални ум његов може заменити, у решавању друштвених задаћа, колективни ум целога народа или ћа свега човечанства. Уобразио је, да може сам предвидети, одредити и нацртати онај политички и социјални програм, до кога може доћи само колективни ум, просвећен и учвршћен позитивним образовањем. Конт, пустив се у произвољна умовања, изменио је свој властити, строго-научни метод, написао је *Позитивну Политику*, у којој нема ничега позитивног, створио је нову религију која једнима није нужна, а друге опет не може да задовољи, прогласио је себе за *првосвештеника човечанства* (Grand-prêtre de l' humanité), и на послетку је умр'о, оставив након себе неколико занесењака, који својим наивним поступцима и шупљим догматским трактатима (расправама) кључају свет као и сви реакционари и *метафизичари*, којима су гнусне основне, велике и плодоносне идеје *Позитивне филозофије*.

Наивни обожаваоци Конта, као оснивача религије и као првосвештеника човечанства, на скоро ће се изгубити у маси различних, више или мање ексцентричних секата. Ну, осем тих наивних обожавалаца, има још Контових ученика — мислилаца, који, дубоко схватајући, ценећи и старајући се да распростране идеје *Позитивне филозофије*, виде, у исто време, у *Позитивној Политици* и заблуде тога великога ума, заслепљеног својом властитом величином. Прогласив се за папу позитивизма, Конт је одбацио и одлучио од своје цркве те неверне ученике, ма да успех и даљи развитак Контових идеја зависи од њих, а не од простодушних занесењака. На челу умних следбеника Контових стоји данас у Француској, познати научник Литре. Тај велики борац позитивизма и још неки понајвећи мислиоци Француске и Инглеске: Тен, Вашро, Херберт Спенсер, сматрају да је нужно подврћи рад Контов подробној и пажљивој критици.

Курс позитивне филозофије није приступан већини читалачког света ни по цени, ни по слогу, ни по садржини, ни по излагању. Тако у *историском* делу друштвене физике не ћете наћи *готово ни једног* особног имена; све излагање иде чисто апстрактним путем; имате пред собом анализу идеја и уређења, без икаке напомене о познатим историјским личностима, народима и догађајима. За то су нужна

популаризатори, јер иначе идеје Контове остаће за друштво само мртав капитал.

Литре и Миљ, који су писали о филозофској радњи Контовој, веле, да су најважније и најплодоносније идеје Контове изложене у историјском делу друштвене физике, и да је Конт у том делу најоригиналији и најсамосталнији од свих мислилаца. Међу тим, ни један ни други, нису ни покушали да изложе читаоцима садржај тога најважнијег дела, већ упућују читаоца на дело самога Конта. Остављајући на страну историјске идеје Контове, они врло опширно говоре о позитивном методу у опште, о класификацији наука, о погледу Контову на психологију и на политичку економију, и т. д. О свему томе овде неће бити ни речи. Ја ћу обратити сву своју пажњу на историјске идеје, које су прећутали Литре и Миљ, и ако узмогнем извршити задаћу своју како ваља, смем се надати, да ће читаоци упознати и достојно оценити Контов рад.

(Наставиће се)

Мих. Марковић.

ДЕСЕТОГУБО КРЕТАЊЕ ЗЕМЉИНО

Camille Flammarion: „Astronomie populaire.“ Paris 1880. Livre premier. „La terre.“

Пре три стотине и неколико година, цело човечанство варало се о природи земљиној, о њеном правом месту у бесконачности као и о целом склопу васионе. Читаоци знају, како се земља замишљала најпре као непокретна огромна пљошта, за тим као велика кугла, око које се окрећу сва тела у васиони: сунце, планете, звезде; она је онда сматрана као средиште целе васионе. Па и дан данас колико њих има, који имају прави појам о овом свету у опште а о нашој планети на по се...?

Кад смо на земљи, ова нам заиста изгледа као права бесконачност; на њој видимо хиљаде разноликости: зелених брежуљака, цветних долина, виших или нижих брда, искривуданих потока и река, језера, грдних мора, поља, и т. д. Онда нам земља изгледа стална, намештена за свагда на сталном основу, заокружена небом час ведрим час наоблаченим и створена да буде непокретни основ целе васионе. Сунце, месец, звезде, све то изгледа као да се око ње окреће. И кад се све овако површно погледа, онда човек лако поверује, да је земља заиста средиште стварања, сујетна претпоставка коју је сачувао од толико дугог времена, а то само за то, што није било никога, ко би му противречио.

Од свију ствари, небо је најпре привукло пажњу човека мислиоца, својом лепотом, разноликошћу и величином. Небо је испитивано пре, но што је пронађено писање, пре но што је написана прва историја. Но ма да је тако давно започета наука о свету опет се врло доцне нашао прави пут за испитивање васионе. Испитујући небесни свет, људи увидеше како је он врло сложен и неразрешљив и тако је трајало све до оног дана, док се не уверише да су преварени о правом положају земљином, као што су били преварени и о њеној сталности и непокретности. Бесмртни Пољак, *Никола Коперник*, гледао је да докаже претпоставку о окретању земље, која је дуго, још пре њега заснована, док године 1543, кад се опрости са овим светом, остави науци своје велико дело, које обараше вишевековну заблуду старог веровања.

„Кугла земљина окреће се око себе за двадесет и четири сата и због тог кретања њеног нама се чини, да се цело небо око нас окреће“, то је прва истина коју изнесе Коперник. Ова мисао једном зажежена, свратила је на се пажњу многих испиталаца тако да, уверавајући се све више о њеној истини, доказаше и утврдише, да земља није стална, него се креће у васиони као и остала тела у њој.

Али наша планета не врши само то дневно кретање по бесконачности. Под упливом привлачне снаге сунчеве и осталих небесних тела, а по закону гравитације, земља се окреће и око сунца и то на даљини од 148 милијуна километара, по дугом путу, коју сврши за једну годину. А да би земља довршила тако велики пут око сунца за једну годину или боље за 365 дана и четврт, она мора протрчи по васиони дневно 643.000 франц. миља или 106.000 килом. за сахат или 29 килом. за секунд. Кад оволику брзину сравнимо са брзином која нам је на земљи позната, видећемо да ми путујемо по бесконачности брзином једанаест стотина пута већом, но што путује брзи жељезнички влак. Овај влак иде једанаест стотина пута брже од корњаче, те тако кад сравнимо кретање земљино са кретањем влака, онда се влак креће према земљи онако као што се креће корњача према брзом влаку. Ова брзина наше кугле на свом небесном путу, 75 пута је већа од брзине топовске кугле.

Земља је исто онако тело у васиони, као што је месец и остале планете, које у самој ствари не сијају на небу својом светлошћу, већ је позајмљују од сунца. Кад би се земља гледала са месеца, видила би се као велика светла пљошта, већа но што се нама показује сунце; са веће даљине изгледала би као нама месец а још са веће даљине видела би се као каква звезда. Са Венере и Меркура изгледала би као најсјајнија звезда на небу.

У след окретања земљиног око сунца постају наша четири годишња времена, а у след њеног обртања око саме себе, постаје дан и ноћ. Наша подела времена основана је на том двојаком кретању. Кад се земља не би кретала, кад би васиона била непокретна, не би било ни секунада, ни минута, ни часова, ни дана, ни недеља, ни месеца, ни годишњих времена, ни година, па ни векова... Али се цео свет, а с њим и земља, креће.

Рекосмо, да се земља окреће око себе и око сунца. Та два кретања су најважнија за нас и о њима само обично се и говори. Но осим њих има још више разних кретања, која врши наша земљина кугла у васиони, од којих су н јважнија ова:

Не треба мислити, да се земља окреће онако, као кад се какво клупче баци по патосу, т. ј. да се ваља и окреће око своје хоризонталне осе. Земља се не окреће ни око своје вертикалне (усправне) осе, као што то ради вртешка на столу. Земљина оса није ни положена ни управљена него у неколико нагнута према равни, у којој се окреће и та нагнутост остаје иста преко целе године; правац осе остаје сталан и у окретању паралелан самом себи. Северни крај осе усправљен је увек на једну сталну тачку на небу, која се тачка зове, северни небесни пол, а звезда која је најближа тој тачки зове *северњача* или *поларна звезда*. Али мало по мало, од века на век, и ова се оса креће; она за 260 векова опише по небу један мали круг међу звездама, тако да правац осин не пада увек код једне исте звезде, за то нам иста звезда и не бива стално северњача. Сада северни крај осе земљине пролази близу оне звезде на врху репа малога медведа (киносуре) а после дванаест хиљада година биће поларна звезда Вега (у „Лири"), као што је била пре 14 хиљада година. Ово вишевековно кретање осе земљине а с њом и земља, зове се *прецесија, премештање равнодневнице*. То је трће кретање земљино много и много спорије него оба прва.

(Сва кретања земљина ми ћемо сад само у кратко набрајати а после ћемо о сваком опширније говорити).

Четврто кретање земљино бива у след дејства месечевог и зове се *нутација*. Оно се састоји у томе, што крај земљине осе описује мале елипсе по небесној сфери сваких осамнаест година.

У след петог кретања мења се (осцилира) полако нагиб осе који је иначе нешто већи од 23 степена спрам осе еклиптине. Тај се нагиб сад смањује, а идућега века ће растити. Ово вишевечно кретање зове се *промена косине еклиптикине*.

Шесто кретање постаје тим, што земља мења свој пут, који описује око сунца, пут не кружан већ елиптичан. У току више ве-

кова та се елипса више или мање приближује кругу. То кретање зове се *промена ексцентричности.*

У једној жижи ове елипсе стоји сунце, и кад је земља најближе сунцу, онда се то зове *перихел* или *близина*. Земља је у перихелу сада 1 јануара (по новом). Седмо кретање чини да се та перихелна тачка премешта. Године 4000 пре Христа, земља је била у перихелу 21 септембра а године 1250 после Хр. 21 децембра (по нов.) Перихел ће бити 9 марта у години 6590 а 9 јуна године 11910 и најзад године 17.000 доћи ће на исто место где је био пре 4000 год. Цело то обилажење траје 210 векова. Ово седмо кретање зове се вишевековна *промена перихела.*

Но то није све.

Осмо кретање, произведено променљивим привлачењем планета, мења сва предходна кретања, правећи тим разне „пертурбације".

Девето кретање постаје тим што сунце не остаје стално у геометарској жижи земљине елипсе, него се мења, а у след тога мења се и земљина путања.

Најзад десето кретање, важније од свију данашњих, производи само сунце, кретајући се кроз васиону а с њим и земља и све остале планете. Од како земља постоји, никад она није прошла два пут кроз исто место у васиони и никад се не ће вратити на оно место, где је некад била; ми се крећемо кроз васиону, описујући читав низ спирала.

И поред свију толиких кретања земље кроз небесни простор, људи су мислили (а има их који и данас мисли) да је земља стална и непокретна, да је средиште свету, ма да је она само зрно песка, бачено у васељену и вечност, које зависи од толиких већих или мањих уплива осталог светског зрневља.

А сад да проговоримо опширније о тим кретањима земљиним.

Ова кретања земљина су врло важна за нас, становнике њене. Она су нам дала меру за време, а по тој мери, влада се цео наш живот. Само трајање нашега биће, периоди, који га деле наши календари као и епохе историјске тесно су везане за та кретања земљина. Испитати та кретања значи толико исто, колико испитати и основе биологије човекове.

Каква разлика између светова једних и других! На месецу на пример, година има само дванаест дана и толико ноћи а окретање око сунца траје онолико исто колико и земљино. Наша пак година има 365 дана. Јупитер се окрене један пут око сунца скоро за дванаест пута дуже време но земља, а дан му је краћи и од половине нашега дана; тамошња година има 10455 дана. На Сатурну је раз-

више у Лондон или Њу Јорк, пошто електрична струја тако рећи тренутно прелази, онда ће телеграм примити у Лондону у 10 с. 38 мин. а у Њу Јорку у 5 с. и 43 м. пре подне и истога дана.

Србију између Дрине и Тимока — од 36° 47′ до 40° 22′ од Фера — пређе сунце за 14 минута и 20 секунда и за толико треба да се разликују сатови на источном делу Србије од сатова на западном. Строго узев ни сва места у једној вароши немају исто време. Примера ради да узмемо Београд, који ма да није сувише велики, опет нам може послужити. Упоредни круг, који пролази кроз Београд има у обиму око 28.690.000 мет. тако да свака тачка у Београду а и на целом том упоредном кругу, прелази по 332 метра за секунд. Сунцу треба преко *седам* секунада да пређе цео Београд од његовог западног краја (Саве) до источног (цигљене). Дакле кад сахат на Сави показује подне, онда је на источној страни Београда 7 сек. прошло.

(Наставиће се).

Ђ. М. Станојевић.

КОРИСТ ОД ВЕШТИНА[1]

Према материјалистичкој тежњи нашег времена ми смо се навикли да свако занимање ценимо по користи, коју отуда добијамо. С тога многи у опште цене и вештине оним истим мерилом, којим се служимо при оцењивању заната. Класички народи већ нису тако радили; они су мерили корист од вештина не по новчаној вредности, већ по томе у колико могу вештине да помогну, те да се духовне способности људске развију. Па ипак се вештина сматра као луксузна ствар. Но кад би се разумео утицај вештина на прогрес увидело би се да су оне толико исто корисне као и лепе. Ми знамо већ какву је велику улогу на прогрес имала поезија. Сликање послужи за илустрацију разних дела. Геометрија се без њега неби могла никако да изучава; вештина сликања служи још као помоћница историје, земљописа итд. Исту цељ саопштавања мисли има и поезија, јер она је способна да нам мисли живље у душу утисне. Но поред те задаће вештине у опште имају важнију задаћу, а та је *да човека воде*

[1] Познато је читалачкој публици да наш поштовани проф. Свет. Николајевић држи овог семестра предавање *о Шекспиру и његовој поезији*, а као увод том предавању било је предавање *о користи вештина*. Па како ће то занимати јако читалачку публику то га ево саопштавамо у изводу, а гледаћемо да и друга нека предавања на овом месту саопштимо.

љубави и познавању природе. Чувени еглески природњак Тиндаљ вели, да је при раду својих дела најрадије читао Шекспира и Гета.

Раслика је између вештине и науке у томе, што вештини није само циљ да опише природу онакву каква је, као што то ради наука, но да нас par excellence упозна са лепотом природе. Поред тога учи нас она такође да познамо природу човека, и Бокло вели да су највећи познаваоци природе човечије песници као Шекспир и Омир. Но ако је велика корист од вештине што нас учи да познамо човека, опет је њена највећа важност што она гаји највише морално осећање човека. Вештина је најспособнија да гаји човечије способности, које распознају шта је то лепо у радњама људским, и тиме га уздиже од обични прнааштина у друштву. Укратко њоме се дух човечији чисти и уздиже. У тој цељи — т. ј. да се дух човечији чисти и уздиже — ми изучавамо класиие, у тој се цељи подижу галерије слика, установљавају театри и т. д.

Баш тај факт да вештине имају велики моралишући уплив на човека, сјединио је више вештина са вером као и; пр. вештину архитектенску, скупуру и музику. Ранке вели да је музика Палестринина толико исто припомогка реакцији католичкој, колико и језуити. Пред узвишеним „miserere nobis", пало је млого света, који се беше одрекао католичке цркве. Уплив је вештина нарочито од једног значаја, кад се упоредо с њиме развијају и друга знања. Вештине није изазвала споредна потреба, но потреба која лежи у самој природи човека. Тако н. пр. и многе ниже животиње као инсекти и рептилије осећају до извесног степена м зику. У нашем нар. песмама коњ јунаков радо слуша песму. Све је дакле доказ, да сама анимална организација захтева задовољства, која само вештина даје, а кад је то тако, онда то подмиривање није луксуз.

Искуство је показало да су само извесно састављени елементи у стању да породе задовољство. Свима вештинама па и поезији задатак је да сва осећања у души нашој распале и да оне елементе прикупе, који ће породити задовољство. Но ипак је разлика између вештине и природе. Све је вештине изазвало подражавање природи. Тај подражавајући карактер задржале су све вештине у највећем јеку свом, а то с тога што је природа у опште лепша но ма које људско дело. Вештак посредује човеку да позна лепоту у природи, и с тога вештина није чисто имитативна већ има нешто и идеалног. Вештаку је дужност да подражавајући природи бира оне елементе у природи, који ће изазвати лепе осећаје, а да прилике, које ефекат лепога руше, уклони. По самоме томе дела вештачка и ако

нису савремена као природа ипак су импресивнија и дају дубљи упечатак.

Сем тога има и других прилика, које чине да човека вештина више привлачи од природе. Тако н. пр. поезија сем тога што тежи да породи лепе осећаје, служи за преношење лепих идеја. Свака пак вештина има свој терен на коме је најјача. То што су малању главни елементи боја, светлост и сенка, поезија је *реч*. Још Лесинг повукао је разлику између појезије и малања. Малању је задатак да описује предмете у њиовом савременом облику, да престави слику онакву, каква је тада кад је мала, а поезије је задатак да престави предмете у њиовоме развићу. Но поезија има један елемекат, који малање нема, а то је *уображење*, које допуњује слику, коју песник само наговешћује. Велики песници представљајући какву слику, нацртају је само са 2—3 црте, а остало оставе читаоцу да он уображењем попуни. Удружење уображења у поезији јесте један важан факат у поезији. Према томе у терен поезије долазе само они предмети, који потребују уображења, а остали у малање. Да би пак поетске слике биле импресивније, поезија се удружила са музиком — стихом, и на крилима се стиха лепоте појезије приљубљују души. Но поезија се може удружити и са чистом музиком — опера. Код свију народа има песама, које се само са играњем певају. У таком случају цељ је поезија да се потпомогне ритам поезије. Из тих је се песама развила драмска поезија, трагедије и комедије.

— р —

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Људовит Вуличевић — **Моја Мати** друго издање списателем поправљено. У Бечу штамнарија јерм. манастира (В. Хајнриха) 1880. 16⁰ VII. 76. стр.

> „Лијепа и огњевита омладино
> не одметни ове малене књиге,
> ове увехле ките мојег уништеног живота; не одметни
> ових јесењих цвјетића, које
> убрах прогонством“.
>
> *Моја Мати, 13.*

Кад неби омладина обратила довољно пажње на аманет, који јој се тако од срца нуди, значило би да она нема срца; а то се најмање може замислити од омладине. Тога ради и што писац ово издање посвећује: „Слободним синовима Србије свију нас матере“, мислим

да је на свом месту, да се у књижевном органу српске великошколске омладине поведе реч о овој књижици. На овај начин, мислим, да се омладина показује предусретљива наспрам поштованога писца, а уједно испуњава и програм својега листа, хотећи дати својим читаоцима што јаснијега појма о овој појави у нашој књижевности.

Писац овога дела, г. Људевит Вуличевић, познат је и иначе српском свету[1] својим гласовитим чланцима,[2] у „Застави“ и „Српском Листу“, пуним жаркога родољубља и дубокога умља. Значајно је, да се он најрадије обраћа српској омладини, и поверава јој своје најунутарније осећаје, и најузвишеније мисли и најмилије идеале, човечанске и народне, смерајући, по својој прилици, да образује „младу Србију“, као што су родољубиви талијански књижевници, до половине овога века, образовали „младу Италију“ (giovine Italia).

У предговору ка другом издању овако се напомиње његов бурни живот и књижевничка каријера: „Вуличевић вргнут промјењивошћу времена и ненависти људи далеко од завичаја свог,[3] бијаше се већ посветио другој земљи[4] и туђој књижевности.[5]“ А сам за себе прича: „Осмо ми је петољеће, сиједе ми власи, сиједе сам браде, стар се чујем[6] и од несреће млад остарих“, у овој књижици стр. 4. Ови подаци свакако су потребни ради првога познанства читалаца са овим ванредним писцем нашим; а истичемо их и за то, да би их имали у виду при нашем разматрању ове књижице.

Прво издање овога дела изађе 1879. у Трсту латиницом, али „у мало примјерака и изван трговине, јер произиђе из посебне успомене“, стр. III. Готово сви српски листови поздравили су појаву ове књижице веома похвалним речима; и сам хрватски „Obzor“ највише је замерио писцу, „што је Србин каква нема ни у сред Биограда“, што му је „Цавтат српски цвијет“ који „дивотно цавти поред српског Дубровника“ и што не зна „да су већ стари звали Дубровник ‚крунном хрватскијех градова, и ‚диком и славом хрватског језика‘“ итд.[7] Ну осим поменутих лепих одзива журналистичких, одазва се и други, врло важан чинилац у књижевности, а то је читалачка публика: она затражи ново издање. То је знак, да у овој књизи има нечега, што је привукло пажњу наше читалачке публике; а каква је то врлина њена? — покушаћемо доцније да објаснимо.

Вредност једне књиге цени се по садржини и облику њеном, па према тој оцени и свези коју она има са осталим књижевним производима своје врсте — одређује јој се и место у књижевности.

Да неки предмет остане непомерен на месту које смо му одредили, ваља да водимо рачуна о тежишту његову. Што је тежиште телу то је замисао писчева књижевном производу.

Као што се из ћелице развија организам, тако се из замисли

---

[1] Од 1878 на овамо, ако се не варамо. — [2] „Посланице далматинској омладини“, „Не у Загреб!“ итд., и потоње „Самотњакове ријечи“. — [3] Далмацији-Цавтата. — [4] Италији. — [5] Талијанској. — [6] Осећам. — [7] „Obzor“ 1879. бр. 124. Ми бисмо опет „имали опазити“ „Obzoru“, да не зна или не ће да зна из историје: да су сами Дубровчани од старина називали свој град „слободном општином дубровачком, а свој језик „словинским“, и да од XVI в. на овамо, због навале турске са југоистока, српски елеменат насељује Далмацију и превлађује у њој.

пишчеве развија производ његова ума. Кад нарасте организам, имамо пред собом садржину којом ће набујао, правац којим се — и облик како се развио. Што је линија коју је организам описао развијајући са, то је правац којега се писац држао остварајући своју замисао; а што је крајна тачка висине, до које је организам узрастао, то је сврха пишчева, којој је тежио пишући своје дело.

Сва својства и обележја савршенога организма мора имати и књижевни производ, па да заузме место савршених, класичних списа. А на такво ретко место у нашој књижевности рекли бисмо да полаже право књижица, која је пред нама; а у колико има права на то, покушаћемо да покажемо.

Шта дакле бејаше замисао, која утисну г. Вуличевићу перо у руке, да напише ову књижицу? Намисли да подигне што сталнији и прикладнији споменик покојној матери својој — у књижевности, „у језику који од ње научи“, као што се каже у предговору.

Ђенијална замисао! Похвална замисао! јер не створи овај добри син само споменик својој доброј мајци, већ уједно и мајчином срцу у опште, које је, по његовом уверењу, највеће добро и скровиште чисте, неизмерне — мајчине љубави. Све добре српске мајке треба да благосиљају ову срећну замисао његову, јер ће, погледом на овај споменик, добри се учврстити у љубави материној, а попузли се вратити чистом наручју своје добре матере. Нама бљеште очи од сјаја речи, које су урезане на овом споменику, с тога ћемо у овај мах напустити вештачко разматрање целокупног споменика, и прочитати на њему златна слова: „Матерња је ријеч почетак и темељ нашега духовнога живота. Човечје је умље плод оне ријечи, човек њом постаје и прима разум и вриједност.... Матерња ријеч љубављу испуњава човјека, храбри га надом, да би све љубио и над вјечни имао“ 27. „Српски синови, љубите своју матер.... Ничија мати не љуби како љубе наше матере. Припознајемо да је наших матера оно мало добра што се још налази у нашем народу.“ 14. „Мати нам бјеше једина учитељка; вас свијет на Србе насрташе, тама нас са свију страна обастираше и прикриваше, а саме су нас матере и добру училе. Оне нам пјевају народне пјесме и казују мудрост у пословицама; оне нам приповиједају приповјетке и догађаје нашег народа... Ако српски синови узљубе матер и њоме се узбрину, љубиће и отаџбину.“ 11,12. То је тежиште и најјача, поучна страна ове књиге.

Али нам се чини, да он, дижући надгробни споменик својој матери — подиже уједно и себи за живота. На ту нас мисао наводи, осим садржине списа (коју ћемо изложити у одељку за овим), и миг који нам писац даје необичним насловом своје књижице: „*Ђуленит Вуличевић* — **Моја Мати**“! Ако је умесна ова наша опаска, онда је у основи непогођено вештачко дело. Две замисли у једном савршеном производу вештине не могу бити, као ни два центра у једном кругу. Ако из тих центара опишете кругове они се могу сећи, али тада неће производити у нама пријатан осећај потпуне округлине. То се потврђује и самим речима пишчевим: „Овдјека ја причам своје круте удесе... Ово је плач. Ја плачем за својом матером.“ 73. „Не пишем да ме људи хвале, ну да себе једна утјешим“. 13.

На тај начин добили бисмо овакву групу вештачку; надгробни споменик материн посут „увехлим китама уништеног живота“ синова, урешен, крај златних слова успомене на матер, и тужним сликама успомене на свој живот. Пред том групом стоји неутешни син, и гушећи се од плача, тумачи нам она златна слова и оне тужне слике његове. Па опет за то били бисмо неискрени кад бисмо затајали ово своје мишљење: чини нам се да он и сувише тумачи своје сузе и своје тужне слике. Ваља да хтеде тиме, да што богатије искити мајчин гроб; да га искити оним чега највише има у души. „Жалост ми је у души, жалост ми је храна души.“ 73. „Дигни ми ране што су ми на срцу, дигни ми жалост што ми је у души, па од мене ништа не остаје.“ Ово последње као да је опомена и нами: да предмете који преистичу из срца — срцем пресуђујемо.

II.

Рекосмо, у слици, да је замисао пишчева: да подигне мајци, што трајашнији, већи и лепши — надгробни споменик. Сада ћемо и даље ту слику експлоатисати при питању: како књижевно изведе ту своју замисао, како ћелица набуја организмом? —

Надгробни споменици обично се дижу под утицајем пијететског осећања срца, а овај је нарочито подигнут под утицајем неизмерне љубави напрам матере, и личног уверења: да је у матере највеће и најсталније љубави овога света. Кад је дакле под импулсом срца зачета ова замисао, сасвим је природно што је нарасла телом, које ће складним обликом својим задовољити понајпре складни осећај срца; што ће бити предмет вештине, у овом случају поезије (те скулатуре у језику[1]).

Ова је књижица подељена на једанаест одељака. Кроз све њих провлачи се као црвени (потпуније црни) конац тужни осећај. Он нам час меланхолиски звони, час нам забруји очајањем и сумњом као узбуркано море. Ево доказа- „По горама се висе и зелене вите јеле, по травној ливади цвате, мирисни цвјетићи, пролећем се ластавица враћа, сједи, пјева и гнијезди на онојзи малој кући која није више наша. Говоре да Цавтајски[1] возар, возећ лагахну своју лађу, још пјева ону пјесму што ти бјеше веома мила. Чини се да је све непромјенито, али видим да се све мијења, црна те земља крије, блага моја старице. Клечим ти овдјена на гробу, зовем те, о добра мајко, чуј ме, потјеши ме, и реци ми: мре ли душа?

Томе тужном осећању свом, а уједно и опште човечанском, он улази у траг у контрастима величине материјалне и снаге природне, и ту налази, крај склада и лепоте, највећу растројеност, пустош и ужас. „Све је дивно; колико је дивно пукло море, онолико је дивна и капља росо коју малена птица јутром пије из љиљанове чашице.[2]

---

[1] Овако ова реч у I. издању, а у другом: „Цавтатски“.

[2] Овако ова реч у I. издању, а у другом: „чашке.“

Небо се ведри, свјетлост обасјава весеље је, љубав је; небо се облачи, тама се развија и шири, жалост је, страва, очајање, смрт". 2,3. А шта је најсталније у овом свету? Вечито „мијењање", промена облика без циља. „Живљењу није цијели". „Крајеви су свијета у леду а крајеви живота у тами". I одељак,

За тим прелази на значај матере по васпитање синовље, које смо већ на једном месту истакли. У колико је писац одао заслужну хвалу матери, у толико је већма жигосао опачину светску и хладно срце туђинско: „Опште добро није циљељудима, што их себичност опачи, а због ње један тлачи другога, противећи се правости и правици. Свијет заводи младеж, и удаље синове од матерњијех стаза." Ово може важити само као субјективно гледиште пишчево и као дидактични звук његове лирике. — II. одељ.

Отпевавши, тако рећи, славној успомени своје мајке, он се тако исто сећа своје миле постојбине, свог чаробног Цавтата и његове дивне околине. Као да би хтео објаснити своју тугу и несрећу упечатцима, које су на њ учиниле за рана детињства развале Епидавра (на домаку Цавтата): „О стародревни Епидавре, укопана славо... Твој ми худи удес пробада душу и још већма жалости жалосно моје срце: несрећа што те задеси нађе у мени насеља и сред ми се срца насели". 18,19. (Сравни при завршетку цитат из Леопардија).

Исто тако сећа се зоре својега детињства. Светује мајкама да буде зором дјецу: „да виде зору, да их зора својим првим зраком помилује." Ово је по нашем мишљењу један од најлепших одељака у целој књизи и по лепоти описа и по једрини поуке.[1] Зора и призори њени описани су тако живописно, да ми не знамо да ли може бити што живописније у језику. „Јутром када свјетлост ствара небројене и чудне сјенке и пресјенке, мило је гледати врхунце твојих нина, Херцеговино, слатка мајко, мојег слатког наријечја. Рекао би да се низ те стрмени лије сребро, злато и бисер и свакојако драго камење туд блиста." IV. одељак.

Као што се у претходном одељку дотиче васпитног елемента, који мајка полаже у душу детињу, тако се овде дотиче сличног елемента, којему такође мати полаже основ. „Научих се од матере трудити и мрзити на лијеност." Рад, поштен рад, који ће нам поклапати цело време, треба да је основ друштву, и само он да се награђује. А шта је у ствари? „Неједнакост свијетом господари и господариће. Једни раде, други дангубе; који раде не могу да се ослободе од својег невољног сиромаштва, а они што дангубе свакојака блага имају у кућа, сити, пијани живе међу гладнима, жеднима, босима, и свакэ руке невољнима." V. одељ.

Она тајанствена туга, која обузима мисаона човека на гробљу „дје лежи толико драге и добре чељади, која (мало срећна а веома јадна) махом прође путем овога живота" — налази достојног, песничког и филозофског израза у овом одељку. Овде нам се врло лепо разјашњује откуда у овог писца толико индиферентности наспрам

---

1 Ко би састављао српску читанку или онтологију не треба да сметне с ума овога одељка, а наћи ће у овој књизи још доста ствари за тај посао.

живота, толико храбрости напрам смрти, толико смелости да јој у очи погледи, да је шта више зачикује: „Све ми вели, да си близу, о жућена смрти; још мало па ћеш ме загрлити и пољубити својим леденим пољупцем... Ходи, дођи, ја сам те жељан.“ 4. — Ово је VI. од.

Као што у његовом добром срцу има места неограниченој љубави и поштовању напрам матере; као што га видесмо да има срца за друштвене патнике: исто тако љуби и свој народ, из кога он, мајка његова... пониче и његово „слатко нарјечје“; исто тако осећа болове народа свог — тог највећео патника међу свима народима: „под небом није народа несрећнијег од нашег; у крви нам је и у костима несрећа; све је несреће удес на нас напртио.“ Па као што види зло свога народа, исто тако његовом песничком оку није умакло ни највеће одличје српског народа међу осталима. „Народ нам се пјесмом узвиси; узор му је и сила у пјесми. Узор српски сјаје, и не ће нам га потамнити тмуша худе злобе худих злобника; Срби неће застранити док траје оно видјело. Показаћемо силу нашег духа, кад дође наши доба. Свијет нам не види узора, и боље је; очи учмануших народа не могу видјети силе онога видјела.“ VII. одељ.

Раскидајући са својим детињством, он остави матер своју „жељан нових ствари, дальних предјела.“ Оде у манастир. Али ево како тамо проће: „— но Бога не нађох гдје га мишљах наћи. Нађох тмине, нађох људе што мрзе на свјетлост, и у својем срцу немају љубави. Свештеничко је срце студено као олтарско мраморје. У намастирима нема живота што нема љубави. Неко рече да је намастир гроб. али није, јер је покој у гробу. Намастир није ни у свјетлости ни у тами, у сусјена је, ондјена је, гдје се живот са смрћу разговара, гдје видело граничи са тамом.“ За тим вели да побеже из манастира, „Већ бјеше нестало у мени српског чувства, већ бјеше ишчезао српски дух, али дође она мила, (мати његова) и духну ми живот души, и *и њом се препородих народу.*“ VIII. одељ.

За тим описује потоње живовање своје са матером, и нарочито су дирљиво описани последњи часи ове благе старице, која мора бити да је била прави тип добре српске мајке, кад српству даде сина тако племенита срца, тако узвишених мисли.

На послетку се сетан растаје са „лијепим кћерима“ своје постојбине овим речима дубокога смисла: „Гледајте Роков врхунац, опоминјајте се опћега мијењања и срцем реците: благо мртвима! — Мру људи, мре звјерје, мру травке; вене лијепо цвијеће и гине! Мру и богови! Гле горје на небу, гдје звијезде тамне! Гле!... мру и звијезде.“ (Ово васионско мењање узрок је његовој, и опште човечанској, тузи (тој неисцрпној теми песничкој!); оно је потакло писца да напише свој „плач“: јер свака промена у животу пропраћена је већом или мањом тугом, а промена живота смрћу — најкрупнијом сузом човечанском.

III.

Сад нам предстоји да приберемо све карактеристичне утиске, који нам остадоше од ове књиге, и да дамо свој непристрасни суд о њој.

Ово је лирика у прози, у којој има пуно красних елегиск
дидактичних места; само штета што елегиски елеменат често
лази у очајничку сентименталност, а једра дидактика залази на
роко море субјективности пишчеве, пшчезава у диму скептициз
губи се у тминама метафизичким и богословским.

Поменуте слабе стране узрок ће бити, те у овој красној
жици неће моћи уживати у пуној мери омладина, којој је упр
намењена, те тако многа красна поука и дивни цветак појези
ће можда доћи на своје место, омладинско срце; ако ни збо
другог, а оно што су ти цветићи на гробљу, а омладина на то
не радо иде.

Не смемо прећутати да се јако плашимо да се овом књиг
не увуче и сувишни сентиментализам у нашу књижевност, кој
теовим „Вертеровим јадима" многа зла почини у Немачкој. Н
ће страха нестати, ако се ова књижица с критиком ушчита,
бира се у њој што је доиста најлепше и понајобјективније; а
нам се умањује и тиме, што сад сасвим други умни правац
књижевношћу у опште.

Међу тим што се тиче облика ова књижица заузима је
првих места у нашој књижевности. Стил је Вулићевићев кла
једар, енергичан, узвишен, па и у небесним висинама мисао с
види као сури орао. Писац је пазио шта више и на прозни р
тиме му је језик добио извесну музику, али махом меланхолич
се повијао за садржином. Једном речју ова је књижица углед
облика у нашој књижевности — достојан споменик његовој
мајци! И то ће бити поглавити узрок онако лепом одзиву на
таличке публике напрам ове књижицем.

Што се тиче граматичне правилности на њу је пажено
веће скрупозности. А то само на част може служити пис
се помисли колико је и сада удаљен од центра српског књи
језика (где је Трст, а где Београд!) и како је до скора био
свећен туђој земљи и страној књижевности." Али ипак прим
неке провинцијализме, заостареле речи и граматичке грешке. Њ
све на овом месту истаћи у намери, да овај језик, иначе као
чист, буде и без ових трњака, ако ова књижица доживи још које
Грешке су: м о ј е м у 21. место правилног облика за 7. пад. јед.
логом п о, мојем; често се налази талијанизам: с в о ј е [1] 26. мес
„спасе ме љубав с в о ј е матере" 11 место: моје, с в о ј е г 26
мојег, с в о ј а 27, место; њихова, њихна; н е з н а ј е м о 32, ме
знамо, у в е х л е 13, место: увеле, љ у б е з н и 40, место: љ
с л а в е н с к о м [2] 17, место: словенском, С л а в е н с т в о 47. мес
венство, Ободка 18, тесто: О б о д к а (као слатко место: слад
руњијом, 50, 55. неправилни облик, (јер ми немамо глагол.
садашњег времена, већ само прилог који нема пидежа) мога

[1] Заменица сваког лица: с в о ј, **с в о ј а, с в о ј е** означава оно што
лицу које је подмет, па било **то подметово лице** прво, друго или т
нине или множине. Синтакса **Ст. Новаковића.**

[2] По свој прилици увукло се **у српски према немач**: slawisch или
славјански.

[illegible] ватрени. жарки. [illegible] 51. место [illegible] божјим 6. [illegible], [illegible] место: [illegible] 2. место: неисказаних, [illegible] утечеш (непрелазни глагол) чуство [illegible] [illegible]-бање. изтрже 7. место: истрже.

IV.

[illegible] књижицу са свију страна саму по себи [illegible] место она даунима у нашој књижевности [illegible] књигу.

[illegible] књижицу јесу Томашевић [illegible] обе су [illegible]

[illegible]

Такав је случај овде са нашим песником. Уплив великих социјалних песника и нарочито начела најновије социјалистичне школе тако су га занела собом, да њене мисли провејавају кроз сваку песмицу његову. Факат овај да о једнакости не може бити ни говора, докле не буде бар колико толико независности економске, и све јадне последице његове у друштву човечанском, крвавим су се потезима урезале у душу његову. С тога му све песме имају нечег сарказтичног и јетког у себи; све готово носе неки печат горчине и гњева. Истински уцвељеним срцем вапије он против неправде. Вила његова „гукала“ му је непрестано о јадима и невољама сиротиње, а он занет њоме дотле се упушта у све кутиће друштвеног живота, да и сам заборави на поезију, па удари у прикупљање и устројство војне снаге, која ће крв пролити за нову идеју.

Заступајући те мисли у поезији својој, песник је овај први у нас стао на земљиште школе Игове. Но и сам Иго, основач тог правца, чешће гони до крајности у песмама својим. И он се сам, чешће упусти и сувише у лирским песмама својим у излагање друштвених појмова. Наш песник, певајући у том истом правцу, прихвата се баш тих крајности у творевинама великог песника француског. Узимајући онакве мисли, какве су Иго, Барбије и Херверг заступали у својим политичним песмама, он је само у песме своје још чешће и још обилатије уткао начела социјализма, посветивши њему једино перо своје и песничку машту своју.

Све песме његове имају према томе исти смер: излагање и популарисање социјалистичних начела и критиковање данашњег стања друштвеног излагањем јада и невоља, које га тиште. Као год Иго и Барбије, тако и он није остао при једном облику лирске поезије, но их је употребио све, од оде па до епиграма.

Толико у опште о поезији Јашиној, а сад да пређем на преглед појединих карактеристичнијих песама његових, у којима му се цео рад огледа, па да покушам да изнесем још неколико добре а и лоше стране њиховс.

У првој својој песми, коју намењује „Новој омладини“, изнео је песник своју ратну прокламацију. Он позива борце под издигнуте црвене заставе, да лију крв за ослобођење човечанства; али не пушта сваког под њих, но само онога, који може:

Да се отресе пољупца врела,
Да место моме за народ радни
Уза се стисне тај челик хладни;

који може:

Јуначки гредит где му је мета
И преко силе и бајонета
— — — — — — — — —
И на дну „куле“ живота цела,
Да мирно труне зарад начела.

Све до сада је са свим у свом реду. Борци за ма коју идеју вазда морају бити спремни, да жртвују имаовину своју и живот свој на њеном олтару. Победа идеје иште великих жртава. Ал' и то песнику није доста; за њега је маленкост и то. Ту се срце лако стегне,

вели он, [illegible] да претрпиш све муке и по[illegible] њега, којима [illegible] рад, свој живот по[illegible] свети: [illegible] ни вети, за које би ти сваку кап [illegible]

[illegible] дјети,
[illegible] уњети.
[illegible] кад ти се руга?
— [illegible] друга.

Само так[illegible] херцуласке јунаке, тврђа срца од камена, [illegible] кукавице овим речима:

[illegible] страда,
[illegible] кад нема нада,
[illegible] случајно пр'но
[illegible] се вр'но,
— [illegible] гледава ока,
[illegible] животна тока;
[illegible] јој ближе
[illegible] јунаштво стиже
— — — — — — — — — — —
[illegible] ничице падни,
— — — — моли се богу — —

Све те [illegible] у једну хрпу, и упућује их да и даље разбирају за „мњење кафанско“, њега нека се држе, па ће им доста бити да стеку славе — додајући с подсмехом —

Велики људи тако бар праве (раде).

Не могу да знам, зашто песник на овом месту узима баш кафанско мњење за предмет поруге своје. Свуда а особито у државама где слобода нема довољно израза и одушке, као што је то у нас, слободоумнија мњења склонила су се у кафане. Мњење кафанско даље је део јавног мњења, и то већином напреднијег. Ево шта вели Кастелар између осталог о чувеном представнику социјалистичне партије у Француској, Рошфору..... „Одарен париском способношћу, да из кафанских лакрдија гради врло читке чланке, иронијом, која се час шали и немева, а час је дивља и љута као јед, он је био први, који се у Француској, у срцу престонице, усудио напасти свемогућег Цезара и просути му у лице сву жуч, која се накупила за двадесет година понижења и робовања.“ Ето шта је био кадар да [illegible] човек, који је разбирао за „кафанско мњење“ и користио се лакрдијама његовим, градећи од њих чланке.

Или, вели даље песник, ако им је и то мало, ако би више [illegible] части, звања, новаца, онда само мушки нека пљују у лице народу.

Та он ти нема кесе да пуни
— — — — — — — — — —
И онда бирај све ти се даје.

А народне клетве нека се не боје, јер још у њега преовлађују [illegible] осећаји.

Још таке људе данмас не куне,
Још им се клања „уму и благу“,
Јер људи данас још људи нису.

У овој песми изгледа ми да је најјасније обележен правац певања песниковог. У њој нам песник износи своје мисли о друштву и о људима, чињеницама тог друштва. Он штује међу њима само оне, који су фанатички занети за идејом, којој се он клања. Све што је умереније, или других, ако и поштених мисли, то је гадно код њега, то је „куг" светска. Он од свакога ниште тако тврдо срце, да мирно слуша увреде оних, за које се бори. Он не зна за људе, он би хтео саме џинове са натприродном снагом издржљивости.

Но да прегледамо праву унутарњу вредност ове песме, и да видимо колико је она у стању да одговори задаћи, којој ју је песник наменуо.

У њој је песник управ хтео да дâ социјалистима српским њихову „марсељанку". Али како је знатна разлика између њих двеју. Песник марсељанке позива грађане све од реда да се лате оружја и да притеку под издигнуте заставе слободе, те да сруше јарам тирански; да протерају стране батаљоне са родних поља француских. И најстрашљивије срце живље закуца при марсељанци — та у њој песник зове у борбу „за најсветију идеју свију народа, за слободу." У овој песми песник зове такође у борбу за исто тако света начела једнакости; али је тај позив сасма друкчи но позив у марсељанци. Песник позива у њој само људе најчеличнијег срца, који све могу прежалити, све отрпети, па их још једном опомиње на страшне муке, на које вазда ваља да су припремљени, објашњавајући им још даље, да њихов труд још не може уродити плодом, но да је само крв њихова нужна да натопи земљиште. Овакав позив не верујем да може стећи много нових поборника; шта више он је кадар да заплаши ијоле умеренијег човека својим грдним захтевима пожртвовања. Докле марсељанка зове грађане на сигурну победу улевајући им веру, да је снага, да је власт у њиховој руци, па је само нужно воље и сложне радње те да круниште успех; дотле песник наш црта само патње и невоље, које чекају све поборнике, па не обећава ни то у сигурну награду, да ће барем поколења уживати плод њихова пожртвовања.

Иначе песма је ова пуна најплеменитијих осећаја, који су потекли из дубине једне увређене душе, што јој при свим њеним претераностима придаје ипак неког чара и примамљивости. Читајући њу, човек осећа да је у сфери поезије.

Но изузев оваке претераности, које се јављају још у више песама, песник износи врло вешто и врло лепо на више места праве јаде друштвене. Он доста живим бојама слика, до чега је кадро да доведе немање, Ту подухвата у главном ону мисао, коју је Иго у својим песмама и романима свестрано развио, да је оно узрок свему злу у друштву, да доводи најпосле до крајње моралне, па каткад и до умне пропасти.

Последњу мисао врло је лепо развио у својој „Луди", у којој проклиње свет и људе због немилосрђа и неправичности, узвикујући им:

Ма ви сте, ви сте, та кад бих знао,
Најцрње име ја бих вам дао,

Име што гнусно потреса груди...
Та ви сте... ви сте... јест, ви сте људи.

Овакових и сличних мисли пуно је готово на свакој страни песама његових. Управо би се могло рећи, да му је то стална мисао, која се као каква крвава пруга кроз већи део његових песама повлачи, и која је само у разним облицима час горе час боље пропевана, којој је час главно а час споредно место дато.

Тако н. пр. у песми „Један живот“ јада се овако сиромашак поништен јадом и несрећом:

Немадох ћерку чим да сахраним
А сина никад ни да нахраним
И сâм сам го.

. . .

У раду моме старост ме стиже
Мотику рука једва ми диже
Крут сам к'о кам.

Па све је то још ништа, али:

Само ми пред смрт као туга нека
Што иста горка судбина чека
И сина мог.

И сиротиња долази у оне кужне прљенчиве болести, које прелазе са оца на сина, а сразмерно је мали број оних, који је се отресу у току живота.

У песми „Ко је крив?“ извео је песник врло лепо мисао, да најчешће очајање за хлебом доводи сироту женску до крајње моралне пропасти, да заборави на светињу части своје и да се јавном блуду. Заман је било сиротој девојци преклињање за помоћ и вапијање за Бога:

Јер бог је мирно познав'о свеце
За људску правду слабо га стало.

Бог не помаже, а људи још мање; све је ладно као стена. Кад је нестало и последњег иметка, и последњу кошуљу кад је продала, онда погледа своје наго тело. Каква црна мисао! Она се грози; али невоља напред гони — трбух леба иште. И заиста свила је заменила оне крпе, сјај је окружава, али ипак:

Шта ли је мучи, ко ће да зна?
Лакше се челик ноктима дуби,
Но што се туђин за паре љуби
— То се бар зна.

И ту песник дајући нам обичну слику из друштва данашњег јетко пита: Ко ли је крив за све то? И заиста нико други до друштво, оно друштво, које често нагони човека да буде неваљалац. Извесним људима допада та црна судба да постану жртвама хрђавих установа друштвених. Проституција је једно од највећих зала, које се зачело из накарадних појмова његових. И слика је ова доиста верна копија из друштва данашњег. Она нам износи једну од најгорих али врло честих последица његових хрђавих и неправедних уредаба.

[illegible] песник је вешто изнео најслабије и нај-[illegible] уредаба друштвених, и оне крај још не-[illegible] ће на свом месту бити речи, заузимају и [illegible] и по лепоти и складности прво место у свој [illegible]

[illegible] у контрасту са овима песник износи [illegible] како лаж свуда тријумфује над истином, [illegible] износи нам пред очи овај свет пун [illegible] пун смешних, мајмунских навика. [illegible] друштво потлачено и понижено с једне [illegible] и разврћено с друге; па пун гњева према го-[illegible] у њему изриче он над њим тешку осуду, да оно [illegible] само лудница будућих векова.

[illegible] доста су изостале за онима првим. У опште у [illegible] песмама, где сатирични карактер треба да преовлађује, [illegible] Подсмевка сама није подешена и окретна, [illegible] и сувише оштра.

[illegible] ову групу песама са „Лудницом“, у којој је песник [illegible] изложио онакве своје мисли о друштву данашњем какве [illegible]

[illegible] песник износећи нам све паразите друштва данашњег, [illegible] од калуђера, тих вековних трутова, који о зноју народа [illegible] метанишући вазде, као да би та молитва њихова [illegible] среће и користи коме доносила, јер:

Шта мислите бог зар воле
Кад се лењи њему моле?

Даље прелази на дворане, скутоноше и улизице, па онда на бесне богаташе, на раскалашне кокетуше и пудљиве ласкаче њихове. Па видећи на све стране исте призоре неваљалства и разузданости; видећи свуда исти вртлог у друштву, који је тај талог изнео на површину место да га зарије у највеће дубине узвикује:

Век данашњи на лудницу
Двадесетог века лити.

Опширније и свестраније но у и једној песми ове врсте песник је претресао све оно, што данашње друштво кужи и што га спречава у његовом развијћу. Но и у самој њој има доста натегнутости у излагању: а ни слике које су изнесене немају довољно живости. Но при свем том песма ова има стварне вредности, и у многоме је своју главну сврху постигла.

Остале песме овог правца имају врло сличне едеје са овом, само су већином непотпуније. Мисли о друштву провејавају вазда исте кроз све њих.

Тако у песми „Сузе и смеј“ разлажући како праве среће нема на свету, какве се сузе од колевке па до гроба лију овде на земљи и какав се кикот разлеже, вели:

Али смеј је прави, што му ј' радост врело
Врло редак браћо, редак је зацело.
Таки смеј сам слушао да беше у јеку
Једареда само у мом целом веку.

Ој, ал' беше весео, пун радости, шума
— Та смејао се човек, што је сишао с ума.

У „лудом свету", како га песник схвата, само луде и могу бити истински сретне.

За тим песник у овој песми изриче тешку осуду о свету и људима, тежу но игде на другом месту, да је људско поштење већ са свим изумрло. Ту је песник стао сасвим на песимистично гледиште, које се ни најмање не слаже са начелима, која он заступа! Како се слаже ова изгубљена вера у поштење људско са потраживањем онаквих челик-карактера у првој песми ове збирке.

У песми „Коме се не пушта?" покушао је песник да у контрасту изложи рђаве страсти данашњег друштва са његовим глупим обичајима и предрасудама, и да нам тим поређењем изнесе какове неправичности владају у њему. Истина само ти контрасти могли би јачи бити, да је песник похватао и изнео све најтеже неправде, које друштво наноси најплеменитијим члановима својим и безакоња и глупости, које с похвалом пролазе у поквареном друштву данашњем.

(Свршиће се)

М. Ђ. Миловановић.

Кин-Фо, његово страдање и лутање по Кини. Приповетка Жила Верна, с пет слика. Превод с француског. Издање књижаре Велим. Валожића. У Београду у државној штампарији 1880.

Кад човек чита у први мах дела Жил Верна са свим му се друкчија чине него доцније, кад их већ више буде прочитао. Испрва му се она учине сасма особита, дражно заплетена, оригинална и пријатно поучна. Но доцније свега тога нестане, па се још оно пријатно осећање замени осећањем досаде при читању насилно обелстристичених, географских, детаљних описа: заплети му изгледају механични, напрасни, драстични, па богме негде и дрски; а и сам начин извођења, постане истоветан, монотон, па готово постане читалац и сам кадар да провиди у напред свршетак сваког задатка његовог дела. Жил Верн остаје и мора остати међу другим особит; но заплети и скелети његових дела међу собом толико су слични и истоветни, да већ изгледају као разни рачунски задатци, који се по једној формули раде. Од прилике, у његовим делима опажа се она истоветност, коју је Вуловић опазио, а други увидели код дела нашег Јаше Игњатовића. Тамо све сами хусари, ђаци и слушкиње, а овамо опет по један по два ексцентрична путника са по каквим оштроумним или глупим слугом: све на један калуп. Само је наш Јаша несретнији у томе, што мора да црпе материјал из наших примитивних друштвених прилика; а Жил Верн га узима час из овог, час из оног страног живота, па тиме забашурује једнакост, придебија и осваја читаоца а фрапира оне, који само по једно његово дело прочитају.

Код његових свију дела опажа се одмах, како он скроји какав заплет, који би се могао одмах разрешити, и који он изуме само да би заговорио читаоца, и принудио га, да саслуша његове географско-

етнографске компилације и научна идеализирања — исто онако што као Шехеразада у „Хиљаду и једној ноћи“ заговара султана својим причама, да прође време да је не погуби. При тим ексабруптивним почецима и самовољним заплетима његових дела, да попуни празнину и замени попуну скелета психолошка или доследна и постепена нужна борба по природи саме ствари о којој се почело — друкче би било; но баш то, што треба да је најјаче, и у чем треба да се огледа моћ извођења човека, који се латио поетске теме — он замени са свим другим. Он то одолми „опстојателним“ казивањем резултата најновијих географских тражбина,[1] или бржебољним популарисањем и идеализирањем примене научних изналазака, и то често на несносан начин.[2] При описивању појединих предела или обичаја разних народа, служи се делима те, етнографско-путописне врсте: начини из њих извод и само наброји имена крајева, вароши, река, брда, језера, села итд.; настатистични удаљења једних од других, ишчита све улице, предграђа и раскршћа помесна, па се човеку чини као да чита Балбијев земљопис.[3] Сваки од оних писаца, којим се он служио, при опису и набрајању појединих места, имао је својих личних рефлексија, па није могло бити досадно за читање; али Жил Верн то, разуме се изостави, и онда голо набрајање оро и хидрографских имена и њихових удаљења постаје отужно, а и луксузно; јер се онако запамтити не може. Географско-научни део у његовим причама изгледа од прилике онако досадан као резонирање у Ненадовићевој „Попари“. После тога, слабост Жил-Вернових описа према оригиналним писцима којима се служио и у томе је, што су они снимали с природе, а он је контурски копирао.

Што се тиче размршаја заплета, он ту чини са свим самовољно. Развуче га и развлачи дотле, док не изговори све што има и што хоће, па онда сврши. При томе он толико намучи и накида читаоца, да му преседне и оно задовољство што га је осећао. Управо, он

---

1 „Капетан од 15 година“ (Un Capitaine de 15 ans), за то је најзгоднији доказ. Ту се ваздан повиза на најновије путнике афричке: Ливингстона и др. и прича оно што су они докучили и објавили, само обуче у причу као што Езоп облачи поуку у басну.

2 Још му је од свију оваких прича најлакша „Црна Индија“ (Les Indes Noires) идила из живота угљара рудара у Енглеској, у којој лепо описује мену оног девојчета што из мрака и примитивности ступа међ људе на светлост природну и вештачку. (Управо овде Жил Верн хоће да опише практичку примену електрише светлости). Истина, и овде има В. Хиговске одсечности, страхота и глумачко-махиналне радње, али опет је крај идиле све сношљиво.

3 В. у „Кин-Фоу“ опис Пекинга итд. За то је најдосадније и најнекорисније у „Михаилу Строгову“ (Michel Strogoff, ил' као што га наш превидилац по немачком преводу објективиса „Царевом гласнику“) кад трчећи описује Сибирију. Овде је и најдрскији у поводу заплета и отплета; а то му је ослепљење Строговљево, за кога после, да би свршетак био што веселији, вели, да није он ни ослепио кад су му превукли усијану сабљу поред пчију него услед психол. чињеница остао неповређен, па се после протнарао. Ово за разумног читаоца није најбољи комплименат, јер га подсећа на легенде. У овом делу опажају се Ж. Вернови компилаторски угледи па и мањови из дела руских нам братских писаца Гоголя и Тургењева, нарочито Гоголя онде где наводи тепање руског кочијаша коњима.

дражи и варака читаоца само да дође докле хоће; дражи га алкохолски, као што се дражи и енергичи радник, да би могао свршити посао. Али после сваког таког енергичења наступа малаксалост. З за ту своју намеру он се макијевелски служи причом. Једна поезио, начиниће те — не слушкињом, него одалиском. Но ма колико да Жил Верн гледи, да причом заглади сувопарност својих путописних компилација и научних реферата и резонирања, то изгледа само онако, као кад ко хоће да горчину кине кафом забашури. Кину мора да осети а кафу само поквари, те не изађе чист укусни упечачак — но бљутавост.

По често Жил Верн узме такав поетски задатак, за чй би извод требао какав Шекспир, Расин или Гете, да га природно и конзеквентно разгоњену, али он то офунфули. Још се опажа јака разлика између писања правих вештака и фабрикација Жил Вернових, што они узму по кашто просте заплете, али сам извод буде силовит и станиште моћи, а код Ж. Верна на против. Он узме драстичне а кратке заплете или боље задатке, напише знак равности, па онда говори друго шта хоће, и тек најпосле напише готов резултат од прве поставке. Ово много сећа човека и на оне празне говоре опсенара и мађионичара при изводу њихових вештина, само у обрнутом виду.

Све ово што рекоемо моћи ће се лепо видети у његовој приповеци Кин-Фоу. Ову приповедку узесмо с тога, што је кадра да покаже његове свестране карактеристике, друго с тога, што је и код нас лепо преведена, па је свак сам лако може прочитати, те увидети оно, што говорим, или ако ју је ко већ читао сећаће је се у прилог мом говору; и, треће с тога, што овај пример може бити уједно и ретензија на превод „Кин-Фоа", јер, од како се појавио код нас још досле не беше опширнијег реферата о њему.

Кин-Фо, богат Хинез, нема гладних жеља и мрзи на свет, па кад уз то и банкротира — хоће да се убије. Но кад при узимању отрова не осети ништа, онда му Жил Верн каже да се и не убија, нарочито с тога, што би с његовом смрћу била и прича готова, и Кин-Фо иде до свог учитеља Ванга и умоли га, да га он убије. Ванг пристаје. Но Жил Верн запрети Вангу, да га не сме убити док не послужи његовој фабрикантској намери, и Ванг сирома нашавши се у незгоди бега испред Кин-Фоа као дужник испред повериоца. Кин Фо не зна ништа за то, него иде те код неког америчанског друштва „Стогодишњака" осигура за све случајеве, са оно иметка што му је још остало, Ванга и своју драгану Ле-у, с којом је он дотле увелико преко фонографа ашиковао, па бар да они „живе" кад он умре, и онда тражи Ванга да погине. Но међу тим дође глас, да је Кин-Фо био само привидно, берзански банкротирао, и да је сад још богатији. Сад срећан Кин-Фоа не ће да умре — покаје се. Ова фаустовска посла, кад су већ офилистерисана, могла би се овде и завршити. Истина, нема поступног прелаза од мржње на живот волји за живот, али код Ж. Верна је већ то тако: хоће — неће, било на није, са свим по Deus ex Machina-лном начину обичних романских фабрикација. Али овде завршетка нема; јер Ж. Верн није читаоца ни

[illegible] А он се у пролазним описима служи начином [illegible] јунаке кроз извесне пределе, које том [illegible] Ле Саж описује обичаје и прилике шпан- [illegible] Жил Блаза.) С тога он сад остражари Кин-Фоа [illegible] „Стогодишњака“, да га тобож чувају да не [illegible] осигурацију на суво) да завара читаоца, [illegible] да тражи Ванга и да узме овлашћење неконзеквентнога Кин-Фоа, [illegible] је дао Вангу могућвост да га убије а да не буде крив, јер у [illegible] вели да се сам убио. Сад ће читаоци (и драгана Кин-Фовљева) [illegible] за Кин-Фоа да не погине, а тиме и интере- [illegible] се за њега пратиће га, а уз гред морати слушати све што им Ж. Верн буде казивао. А он ће путовати и казивати колко хоће; јер нема Ванга никако, т. ј. он неће да га нађе, јер би се тиме прича свршила, а он је развлачи само да буде више његове компилаторске долме. Сад је, боже, Ж. Верн ишао, ишао, ишао, — куд ти није проводио Кин-Фоа, агенте, Кин-Фовљевог слугу и читаоца, шта ти он није причао, сву готово Хину обишао — нигде Ванга. Пита јадни читалац, море хоћемо л' га наћи? — Чек још мало, вели он, још нисам све о Хини испричао. Нигде Ванга, а међу тим сви презају да он Кин-Фоа не изненади ножем у срце. Само се Ж. Верн смеши па им натенани прича о хин. трговини, о гусарима, о згодном оделу капетана Бојтна — просто он добије прилику да каже све што зна, те ужива и путује па све виче заинтересованом читаоцу: гле ово, погле оно! Овом није до тога али мора да слуша, а Ж. Верн путује: трошка доста. К. Фо богат, агенти такође понели, хране има, па шта га је брига; а Ванг ћути негде сакривен као оно зец у жбуну кад га ловци траже. Нађу Ванга. Сирома Кин-Фо и агенти јуре га да му кажу да у К. Фоа не дира, па да се смире и они и читалац, али Жил Верн му брже боље шапне, те се Ванг чини да и не чује, па бега без обзира. Догоне га до неке реке, он скочи у реку и — удави се, и сад Кин Фо сигуран иде да се венча са својом драганом, коју је био оставио. И ту би се прича свршила. И заиста, он оде заручници и хоће да се венчају. Ту Ж. Верн описује хинеске свадбене обичаје. Но у један мах падне му на памет да наведе и обичај како у Хини престају весеља кад умре ко од цареве породице, и за цело трчи татарин и виче: „умрла царица удовица!“ Сирома Кин-Фо и читаоци! Свадба се прекида. Шта ће сад? Ж. Верн се само смеши. Е сад је он добио прилике и воље да још путује, хоће да опише неке хинеске хајдуке. Кин-Фо је могао мирно чекати док истече забрана весеља, али је Ж. Верн заборавио да одведе читаоца у стан хајдучки и до хин. зида, па хоће сад. Овде му се десило нешто што се дешава онима, који пишу романе за подлистак, па почесто убију ког јунака, а после им затреба. Тако је и Ж. Верн убио Ванга, а сад му треба. Ал он ти њега дигне из гроба те он напише Кин-Фоу писмо како он није мртав, но да га није могао убити (није смео од Жил Верна,) па га је с тога избегао; али да је дао овлашћење за убйство неком харамбаши хајдучком.

Сирома Кин-Фо опет хаљку на батаљку, а за њим: агенти, слуга и читалац да траже харамбашу. Агенти друштва „Стогодишњака“ чу-

вали су Кин-Фоа само док не истече рок уплате, коју је уложио рад осигурације, и баш кад дођу до хинеског зида, једне поноћи, тај рок истече, и они га оставе, а њега и сметеног слугу ухвате хајдуци и одведу харамбаши. Он тражи писмо од харамбаше, овај неда, него хоће да га казни, што се противио богу што га је створио и што је на живот омрзао, па га преда убицама. Кин-Фоа стрпају у некакав кавез, некуд га носе, носе, носе и најзад донесу негде везаних очију; али кад му на његову молбу одреше очи, да бар види како ће да га погубе, — он се обре у драгином стану и угледа своје пријатеље и Ванга.

Ванг се, знате, није удавио, него је само хтео Кин-Фоа да намучи, па да види како је мудра промисао божија, и како живот омили кад је смрт за вратом. Он се о томе био и са харамбашом договорио, и овај је Кин-Фоа експедирао драгани у наручја. У то изађе рок забрани, и сад Жил Верн као и агенти остави Кин-Фоа кад га је наслужио, и допусти му те се ожени. А читалац сирома некидан и изнурен, као да је и сам са Кин-Фоом путовао, готово без капи крви учествује у весељу Кин-Фоа.

После тога: „Кин-Фо и Леу волели су се. Ваља само отићи у Хину па видети!.“

Морал је приче канда мало и конзервативан: о умесности промисла божијег. Абентаери његових романа подсећају на абентаере средњевековних романа. Заплет, као што смо рекли, по себи је овлашан, и човек који је читао више његових дела, одмах зна у напред шта ће бити. Њему истина и није до заплета, као ни његовим колегама по тенденциозности, јер је попуне: један географским и научним компилацијама, а други резонирањем о друштву. Али права приповетка је врста поезије, она није за то, да њени заплети буду слушкиња тенденције и приче, но да њени облици служе за природније извођење и развијање психолошких страна живота људског. Поезија је психологија у практици. Они који мисле о њој као Жил Верн и други греше, и њихово замерање поезији, што није реална, ништа друго није, него замерање што није прозаична; а то је само доказ њихове настраности и једностраности, што не знају да је проза друго, а поезија друго. У колико се поезија стиди прозе, у толико они гледе да прози њом користе; ал то је све само: кина у кафи. Једно се не може забашурити а друго се само поквари.

Ово рекасмо о Жил Верновом начину писања, кога немачки преводиоци и ферлегери не могу да се сносе колико хвале; рекосмо онима, који прочитавши по једно његово дело мисле ништа боље, и да је онако, и најзад рекосмо онима, који хоће да чују суда о појавима уметничким са уметничког гледишта. Онима пак који читају књигу само да се забаве и поуче, не разбирајући за начин и средства којима им се то даје — можемо Жил Верна само препоручити, нарочито читаоцима, који немају етнографских или природњачких дела из света на свом језику, и који обично, и ако их имају, неће да их читају док се не преваре и не намаме лепом бесном и обликом. За таке је Жил Верн душу дао.

Управо Жил Верн је за децу. Његова дела данас замењују „Робинзона“, Данила Дефоа. Нарочито му је „Тајанствено острво“ по свом мотиву баш и слично робинзонијади, само што овде јунаци немају никаквих апријорних средстава за живот на острву, као што Робинзон има остатке од лађе и т. д., него за све сами морају да се довијају. Од прилике је овде представљен културни развитак људски од примитивног дивљаштва па до породичне питомости. Он обично своје радове прво и штампа у дечијем листу „Magasin illustré d' éducation et de récréation“, у коме сад излази најновије дело „La maison a vapeur“, и који издаје у друштву са Ж. Масом и J. Сталом (књижевним псевдонимом његовог првог накладника и примаоца књижара Хецела).

Вл. М. Ј.

Alexandre Dumas fils, de l' Academie Française Les femmes qui tuent et les femmes qui votent. 30. édition. Calman Lévy 1880.

Дима — син у последње доба своје књижевне радње ставио је себи за задатак, да кад год може покаже француској публици, како је штетно по друштво, по његов мир и моралност, што су жене бесправне. Ни један значајнији догађај у друштвеном животу француском, у којем женско игра неку улогу, није остао од њега не пропраћен. Он из тих догађаја уме врло вешто градити изводе, који, са своје јасности и простоте у аргументацији, утичу и на најзакорелије конзервативце и људе, који друштвено уређење, онакво какво је, сматрају као неприкосновену светињу. Пређе као романист и драматург, а у најновије време и као публицист, он неуморно заступа слабији пол и бори се за женску равноправност с мушкима. Најновији публицистички посао по женском питању, то је горња расправа („Жене које убијају и жене које гласају“), писана у форми писма упућеног извесном француском романисту и журналисту Жилу Клареси-ју, коју хоћемо у најбитнијим тачкама да саопштимо нашим читаоцима.

На неколико случајева, који су се недавно десили у Паризу и произвели огромну сензацију, Дима је у овој расправи показао свуколику недоследност закона и страшну неправду, коју он наноси женама. Вирђинија Димер убила свога љубавника, што ју је, пошто је од њега затруднила, оставио, Марија Бијер учинила то исто, г-ђа де-Тили полила сумпорном киселином лице другој госпођици (Марешал), која је била љубавница њеног мужа. И њих закон, не предвидевши таке случајеве, ослобађа. Ослобађа и љубавнике, који су и дали повода злочинима. „Ви сте рђаво и гадно поступили, вели свима суд, но ми не можемо ништа против тога, — идите кући“. Дима изневши ово, пита: За што то? Откуд ти нереди, ти преступи, ти скандали, те незаконитости? За то, што нису доведени у склад закони природе са законима морала и законима кодекса. Отуда што нема закона, који би чували и осигуравали част девојачку, закона, који би били подједнако праведни према свој деци једне отаџбине, и који би дозвољавали оном супругу, којега други бенчасти, оставља, разорава, да брани своје достојанство, очува своју слободу, не учинивши супружно неверство, самоубиство или убиство. С тога што

нема праведности, што законом није то предвиђено, ми видимо мужеве, где кољу своје жене; видимо девојке где убијају своје љубавнике; видимо жене, где нашосте својим супарницама; видимо пораз закона, и... тријумф идеје! Дима гледа у тим женама преступницама овапућену идеју ослобођења жене, идеју, одавно исказану мислиоцима, моралистима, књижевницима, политичарима и филозофима. Таки случајеви су тријумф идеје ослобођења жена. Они показују преку потребу реформе женског положаја, и то реформе радикалне, реформе из корена. Они траже слободе женама. Јер неслобода ће умножавати та и така убијства, или ће увеличати проституцију. Лична освета и проституција, то су два пута, на којима данашње женско даје одушке човечјем чувству слободе, два страшна, жалосна пута. Има срећом и један трећи пут, где данашње женскиње задовољава оно осећање слободе, а то је самостални рад. Модерном женскињу понајлак почиње брак небивати нужда и циљ. Оно негује вештине, одаје се на науке. Развијајући свој ум и проширујући сферу своје радљивости, жена долази до слободе, јер се не мора удавати. Што се тиче љубави, која као женскиње нагони на ступање у брак, — Дима врло вешто и лако доказује, како брак није израз љубави, већ склоности, т. ј. млада девојка која полази за неког „из љубави", не воли га, већ га само другима претпоставља.

У исти мах са тим појавама т. ј. да жене убијају, да се одају проституцији и да се лађају умног рада, јављају се и политички захтеви жена. Овде Дима прича, како позната поборница женских права гђа Хибертина Оклер, није хтела платити данак, изговарајући се да нема право гласа, као мушки, па да не мора ни платити порезе као мушки. У форми једног дијалога, Дима је на овом месту што може бити убеђујући и популарно доказао неоснованост доказа свију оних, који одричу умесност равноправности мушких и женских, понаособ право жéнâ на гласање.... Нема никакве разлике између мушких и женских. Пол није ништа; ако је у мушког брада у жене је дуга коса... Мушки нема над женском преимућства у погледу ума; гђа де Севиње, гђа де-Шантал, г-ђа де-Лафајет, гђа де-Ментнон, гђа Дасје, гђа Гијон, гђа де-Лонгвиљ, гђа ди-Шатле, гђа ди-Дефан, гђа де-Стал, гђа Ролан, гђа Сан; — све су то сјајни примери великог духа у женског пола.

— То су све изузеци.

— Пол, који је показао толико изузетака, зацело добио је право да даде своје мњење о томе, ко ће бити кмет, одборник па и посланик. После: Клотилда, која је Франке обратила у Хришћанство, па Ана, па Јованка Кастиљска, па Јелисавета Угарска, па Јелисавета Енглеска, па Катарина Велика, па Марија Терезија.

— То су биле краљице.

— Но за то опет — женског пола.

— Жене не војују нити могу војевати као мушки.

— А Жана Француска, а Жана Фландријска, Жана де-Блоа, Жана Ганат, Жана д' Арк?

— Све је то изузетак.... Те су жене биле храбре, но не могу све жене бити солдати, а мушки могу.

— Е да? А они који немају под меру висине? А грбави? А роми? А кратковиди? А јектичави? А раниоци породица? А les prix de Rome? А они, који извуку срећан број, т. ј. њих 350 од 600? А 150000 свештеника у Француској? Зар ти мушки носе оружје? А међу тим имају право гласа. Жена — велите ви — не треба да буде солдат, јер има пречег посла: ваља јој рађати децу: ал' кад се појави завојевач, какав је био Наполеон, који убија милион 800000 њене деце, онда жена има право да гласа против таке форме владавинске, она је заслужила то право, као мајка, која рађа, која зебе за децу и пати се, — право да гласа против Бонапартâ, ако би се хтели вратити....

На завршетку брошире, Дима позива Француске, да што пре издаду закон, по којем би жене имале право гласа, да их Американци не би у томе претекли.

У октобарској књизи француског журнала „La Nouvelle Revue", који издаје гђа Едмон Адам, има одговор на ову броширу Димесина од старог борца за слободу женâ Емила де-Жирардена. Пре су ова два писца у женском питању стојали један против другог. Брошира Диме-сина их је измирила. И Жирарден у том писцу поздравља „драгог Диму, што је смело покушао да увелича број оних, који су, као ја мислили и једнако мисле, да ће дан, кад жена легално и законодавним путем буде добила једнака права с мушким, да ће тај дан постати велики дан за човечанство, велики дан за цивилизацију."

Чули смо, да ће књижара В. Валожића скоро издати у преводу ову расправу, која је достојна најтоплије препоруке.

В—к—

УВОД У ПОЗОРИШНЕ РЕФЕРАТЕ.

Године 1880 већ је уплетена у низ повесничких појава да свом судбом слегне на тако већ тешко бреме сећања. Какав ће значај она имати за будуће нараштаје, зависиће код неких од тога, у колико је она била сведок стварајућег духа човечијег и њихових напора за усавршивање својих душевних и телесних моћи, за проницавање вечитих природних закона и постизавање човечанског благородства; код других пак, у колико је она била хроничко обележје преосталог зверства међу људима. Свакојако гледиште ово зависиће од моралне тачке посматраочево и промена, које се буду збиле у јавној свести, којој се при свем том што је променљива, не може одрећи справедљивост, коју она свс једнако пречишћује и разграњава. С тога и јесте нужно непрестано писати и повторавати историју. Јер и ако су извесна факта одостоверена необоримим доказима, расуђивање о њима неће бити једнако у сваком нараштају, него разнолико, према ступњу умних и наравствених способности. Само се на такав начин може помирити начело непрекидног напретка, са превртљивошћу љутских осећаја и несталношћу закона разума. Само тим

[illegible]дом моћи ћемо се тешити помисли на моралну бољитак [illegible] [illegible]ледном опадању чврстих карактера и мушком [illegible] [illegible] тобоже проеветилаца јавнога мнења. Ми се не смемо [illegible] [illegible] један часак између утописта, који и сувише живе у будућности [illegible] [illegible] веру у врлину човечијег духа, и [illegible] [illegible] [illegible] проповедају стационерство и немоћно [illegible] [illegible] старих обичаја. Боље нам је вероватна здравствена [illegible] [illegible] нашем живот одржава, но истина, кад нам [illegible] [illegible] је и то доста, што нас свака реч потсећа, да се [illegible] [illegible], да смо везани за прошлост; каква нас нужда [illegible] [illegible]уверавамо, да је све једном било и да ништа [illegible]

Ма колико се човек бунио, он се не може [illegible] [illegible] века. Како генијални занесењак и [illegible] [illegible] не могу се отргнути утисака [illegible] [illegible] на њихове душевне покрете. [illegible] [illegible] пред рудом кола јавног мњења. [illegible] [illegible] да се попне на владалачки парнас и [illegible] [illegible] на књижевноме мору, [illegible] [illegible] Сувременом критичару остала је [illegible] [illegible] свошњивог пратиоца. На [illegible] [illegible] варницања, [illegible] утече [illegible] [illegible] критичар, кад начне, да [illegible] [illegible] и разврата, или да дирне у [illegible] [illegible]ности, он то чини [illegible] [illegible] строгим захтевима [illegible]

[illegible]

чара. — На друштвеним састанцима читали су ови чланови своје писмене радове: Лаза Нанчић читао је „Мару“ трагедију из новије срп. историје (из тицанове буне), после „Фридриха“ приповетку из француске револуције и расправе: „Женскиње“ и „Позориште на западу и код нас“. Члав Лаза Кораћ читао је своју приповетку из босанског устанка: „Ђорђе и Анђелија“, а Светислав Обрадовић свој састав ак: „Економна вредност машинске производње и друштвена организација“. Ове радове критиковали су разни чланови у друштвеним седницама, па они, које је друштво прогласило за ваљане, штампаће се у нашим повременим часописима. Као што видите, у нашем се друштву ради живо и несуморно, јер нам је циљ, да из друштвених чланова створимо нашем ојађеном народу ваљане поборнике на просветном, материјалном па и политичном пољу. Па и у својим стручним наукама лепо напредују овдашњи Срби ђаци, јер за ово су кратко време промовирана већ њих петорица за докторе, а осим тога су више њих са добрим успехом положили које први које други ригорозум.

Књижевне белешке.

Нове књижаре. Пре кратког времена отворена је у Вршцу једна српска књижара, а по новинама читамо, да ће скорим и у Београду једна бити отворена. Код нас књижевност врло много зависи од књижара, јер су нам оне скоро једини издавачи књига, и ми се радујемо отварању тих двеју књижара. Но у исти мах и зебемо, да ли ће те нове књижаре хтети како ваља одговорити својем важном задатку. Право на ту зебњу дало нам је искуство. Ми смо се уверили и једнако се уверавамо, како је нашим књижарима стало само до њиховог цепа, а најмање им је на срцу књижевни напредак, који, као што рекосмо, тако много до њих стоји. У име својега цепа они ће н. пр. издавати *„Катинку“*, не гледећи на критику, која је књиге те врсте страшно осудила, јер штетно утичу на читаоце, и међу овима нарочито на „лепи женски свет“, којему се и намењују, — толико му се добра желе. *Ово дана*, даље, видимо где по публици почињу кружити и они маркирани енглески видовданови романи, у ортачком издању књижаре Валожићеве и Поповићеве. За сад ову појаву само бележимо, да се после на њу нарочито вратимо. Међу тим не пропуштамо ставити на срце новим књижарима, да се у својим издавачким подузећима обазиру на књижевну критику, и да у опште гледе, да се како не разминоилазе њихови интереси с интересима књижевности. Томе се смемо нарочито надати од вршачког књижара *(г. Николе Марковића)*, који е и сам познат као књижевник.

одговоран уредник.

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 2. | ФЕБРУАР 1881

УТЕКЛА

ПРИПОВЕТКА ИЗ СТИГА

Једне године о школским феријама бавио сам се у Стигу. Тамо сам нашао доста старих познаника из минула доба. Један од њих исприча ми један догађај, који ме на много заборављене прилике из онога доба потсети. — Ако вам неће бити досадно да ме слушате, ако вам неће бити немило и непријатно да се чега сличнога и ви из својега живота сетите, онда ћу се наканити да и ја вас позабавим за један часак.

Ево како прича мој добри знанац J.

I.

Био сам дечко од својих девет до десет година, кад се једанпут код једног доброг пријатеља оца мог искупише знанци и добри људи, да се онако уз месојеђе провеселе и о добру наразговарају. Било је ту повише гостију, млађих људи али и постаријих. Кмет, па општински писар, па родбина домаћинова; све отресити и разборити људи. И сад ми још милина пада, кад се тих људи сетим, како су се брацки пазили, наздрављали и чаше испијали.

Чика Рада, тако сам звао домаћина, био ми је комшија, па сам се зато и ја могао лако дошуњати на то весеље. Било је и друге деце. Одвојили су нас у другу собу да им не сметамо. Но ми смо то и хтели. Сад је било наше царство. Истина, једнога су међу нама поставили да пази мало на ред, ал је и он мало што бољи био од других, а и да је хтео, неби му ми дали.

Вечерали смо и ми; мало пре него стари, и ако смо доцније почели; — па смо после стали играти. Дуго је тако трајало. У другој соби било је испрва мирно, за тим се почеше испијати здравице озбиљне и пекрене; одговарало се са „амин да бог да“. Ретко да би се по која песма у ту збиљу помешала. Но мало по мало, окрете се другом стазом све: што доцније све веселије. Осуше се здравице све чешће. песме од весеља све лепше и живље, „многаја љета“ орило се као звоно на цркви. Најпосле се поче и коло ватати. Свирача није било, а и шта ће? — Добро вино и песма, па камо боље свирке?

Ми као мишеви из руше, откријемо мало врата, па се церекамо на веселе госте. Станемо и ми играти, па све као они. Што год они почну ми приватимо и довршимо.

Како ли сам волео играти кад се пева она песма:

Ој Недо, Недо!
Мајкино чедо!
Ко тебе рече
Да се удајеш? —
Мајка ме дала,
Нисам ни знала. —
Кад писи знала
Шта ће ти војно? —

Коло је водио деда Арса са купом у руци. Умр'о је лане о Ђурђевудне. Доживео је осамдесету, и до саме смрти био је чио и ведар. Кад год је било весеље какво, он је први почињао купом и великом чашом. А кад се тако почне, онда „ни бриге ме није“, — друкчије се пева, друкчије се игра. И поломка и ситница, клисурка и голубица, све се изређа, а „бибер туца“ све зачини. А то смо ми тек волели играти. Окупимо ми туђи и главом и челом и лактом и носом, па још тешко томе ко добро не туца. Довате га одмах сви па тешко му и носу и челу, и лакту и врату.

Таман ми истуцасмо бибер, и ја почех да се пипам за нос, јер ми се учини да ми папрасно замириса, кад напољу пуче пушка. Незнам да ли чу још когод, али ја бежи с прозора иза пећи и скаменим се онде. Мало час и друга и трећа, тако да сви чуше. Неко међу нама зар и од шале викну „лопови“. Ово нас порази и скамени. Оде и песма и игра, сви се посакриваше, ко иза пећи ко под кревет. Један под креветом не беше ни тамо ван опасности, па призва у помоћ оно чега се никакав лопов не плаши; поче свирати, а ми зар и нехотице приватисмо, тако да је било милина слушати. Но како се зачудисмо кад после подуже свирке, на коју нико ни главе не окрете не дође нико да нас покоље, нити гости у другој соби прекидоше весеље.

У том часу уђе домаћица у собу и Рада је тек од беде упита: „Шта је то Миљо на пољу“.

— Весели се компија Вељко, одговори жена.

— Бога ми, тима иде мало боље него нама; — гле, опет пушке припуцаше..

И заиста, весеље беше тамо велико. Пред комшинском кућом гори ватра, до неба прште варнице. Све се види као на дану; чељад се ужурбала, час у кућу, час из куће. Два момка с великим кондирима пуним вина изиђоше из стаје па одоше у кућу. Друга двојица изиђоше напоље и опалише пиштољима.

Још смо ми тамо бленули, кад иза наше куће чу се запевка; женски глас јасно се кроз ону тутњаву распознаваше:

Запева Роса Митрова, чух како неко иза мене прошапута.

И заиста запевка не преста; јасно се зачу: „Шта учини Сојо, да од бога нађеш?“

Сви смо се ућутали и гледали на комшинску кућу, одакле се јасна и весела песма зачу:

Сојко девојко,
Чија ли си ти? —
Чија да сам, татина сам
Мамина сам ћи.

Сојко девојко,
Куд ми иташ ти? —
До студенца, младо момче,
С пута бегај ми.

Сојко девојко,
Ко те чека там? —
Драги чека да му дуњу
Из недара дам.

Сојко девојко, —
Подај срце с њом.
Дала сам му већ ономад.
Драговиљу мом.

Сојко девојко,
А он тебе пита? —
Златан прстен, алем камен
Као сунце сја.

Сојко девојко,
Шта од свадбе би? —
Сутра сврати па у здравље
Младожењи пи.

Сојко девојко!
Због ом остај сад. —
Због ом пошо, с њеном дошо
И ти јунак млад.

Још мало смо тако стајали, кад с друге стране у мраку чујемо неки жагор, и учини се као да неколико људи хоће да ускоче преко ограде у нашу авлију. „Ето лопова“, викнем сад ја од ђаволства и полетим у собу, а преплашено друштво за мном као без душе, али у највећем очекивању осетим да ми уво запе о нешто. Стадох као укопан, јер сам баш на оца ударио, па ме је ето помиловао за тако јунаштво као ждрепца кад се чепе о руду.

У том часу заиста ускочише у авлију три човека с батинама и секирама.

— Ко сте ви, шта ћете ту? викну мој отац.

— Ми смо. Добри људи.

— А, ти си Богосаве. — А шта ћете амо тако у ово доба?

— Дигосмо се до овога несрећнога брата. То рекоше и преко плота ускочише у комшинску авлију.

— Ово не иде на добро, рече домаћин.

— Да се нађемо тамо, привати други.

И заиста пођоше тамо, а за њима и ми кроз помрчину као пилићи кроз коров за квочком.

Сад се јасно видело шта је и како је.

Чим она тројица стигоше пред кућу, опазе их они из куће и врата затворе. Песма преста а тишина наста.

Богосав, највиши и најкрупнији од оне тројице, стаде пред врата, одупре се од њих и хтеде их извалити да неко из нутра не опази и одупре.

— Пуштај, викну Богосав.

Али се одговор не чу.

— Јаче, Ранко, Степко! навали јаче, да оперемо срамоту с образа, да видимо тога лопова и бескућника, викао је на глас Богосав.

— Не, не тако, зачу се глас из куће. — Тиме се измирити нећемо.

— А тако ли је знаде преварити! на нашта је превари? На црне очи, на шарено јелече? О сејо, где ти се памет занесе? Код толиких дичних момака оде за бескућника; па још утече, на срамоту и дому и родбини. Нећемо те дати за Станка Вељкова па да сав у злату као сунце засија. Отварајте врата и дајте девојку, или ће вам сад бити русваја и од куће и од свадбе. Отварај да секиру не узмем.

— Не Богосаве, покајаћеш се љуто, зачу се Станков глас. — Девојке ти не дам, нити ти се она сама хоће вратити. Па можеш ли натерати ластавицу да ти се гњезди на оџаку кад јој тамо више место није, кад је нашла себи нове својте и лепши дом. Сојка је моја и остаће моја. Питај њу, — ништа друго нећеш чути ни од ње.

— Зар могу да је питам; зар ми образ подноси да је слушам тебе да спомиње. Ранко, дај секиру.

И заиста могаше бити свачега да се добри људи не умешаше. Већ беше Богосав замануо секиром да извали врата, кад га један из гомиле довати за десницу и истрже му секиру:

— Шта намисли Богосаве? — Зар да бациш у беду и несрећу и себе и сву кућу.

У кући је непрестано тишина била. Ја сам се испео на оиште чича Вељково, што му се десило баш под пенџером, па вирим кроз стаклено оканце на прозору од артије.

Шта сам видео? — Соба лепо намештена и окићена дуњама и венцима још од прошлога лета, као да је сад јесен. Ближе к прозору, на једној клупици седела је лепа млада цура. Нисам је ни познао одма, тако ми се сад млого лепша учини. То је била Сојка. Цура да је мало таке има. Око јој црно, кад те погледа, рекао би сагореће те. Па како је говорила умиљато. Ја сам је из потаје гледао, а да ме је видела, пао би с оишта као зрела крушка са гране.

Док сам ја тако крадом гледао и бленуо у Сојку, овамо се, на срећу, зловољници мало умирише. Видеше најпосле, да би лудо било силити се даље, кад сила не помаже. Заклеше се да ће се крваво осветити, па макар кад било, и одоше кући. За њима и ми.

II

Чудни су ти људи ови Стижани. Кад се збрате и саживе даће душу један за другога. А најбоље се саживе сваке године о месојеђама: часте се и пију сваки божји дан, дапас код једног, сутра код другога и редом тако док не обреде код свију. Ако у неприлику ко западне, одма му сви гледају помоћи. Помогну у порези, одговоре пред капетаном, курталишу га глобе и све друго што је зло у неврат испрате; тако, да ништа није боље за њих него кад се тако саживе.

Али се умеју и свађати и заједати. Тешко томе ко ее узјогуни и поинати. Сви на њега викну, као на белу врану. А мајстори су у парницама како мало који. Имају више адвоката тамо и у вароши него о поштења у кући. Прођете ли кадгог овим крајем, уверићете се о томе боље него што ће вам ма каква прича исказати.

Од како је Стига ваљда се нико није црње свађао и грђе парничио од Вељка Стокића и Митра Павловића. Ни веће свађе али ни луђе. Испрва две три речи; споречкали се око потока и купусара што су им једно уз друго; одатле пређу на стоку и живину, и у борби око тога погибе једно јуне Вељково у Митровој купусари, од убилачке секире. Сад се окрене мржња на чељад и кућу, на ред и поштење, и до великога се зла у инату дође. Знало је већ и девето село како су се запарничили добри Вељко и богати Митар.

Имао је овај Митар, осим оно троје синова, још и ћерку мезимицу, Сојку. Висока и танка стасом а лака кораком, учинило би ти

Она пољуби оца у руку а и госта, али бојажљиво, врло бојажљиво, и оде.

— Па, пријатељу, чу ли ти шта ја рекох, упита сад Аћим, и погледа испод обрва на Митра.

— Чух брате, и да бог да не порекао, одазва се Митар.

— Па да се опријатељимо?

— Драго ми је, ако се деца оће?

Аћим се насмеја: — Па ја сам ти се зато баш и потрудио.

— Е онда је као и свршено, рече Митар, пруживши му руку. Ту се братски пољубише.

Сад су тек пили и ћеретали и поноћ их затекла. Најпосле их сан савлада, те пођоше спавати. Још упита домаћин:

— Па кад велиш да урочимо?

— Шта имамо и одлагати? На прагу је пост. Него да дођем с Рајицом идуће суботе, па на један рачун нека иде све.

— Драго ти је, драго ми је. — А као шта тражиш уз девојку? — Људи смо, нек је све у реду.

— А шта тражим? — А шта ја пријатељу немам? — Кћи ми треба, снаја; пријатељ ми добар треба. Опреми је и према себи и према мени. Нека нам је обојици на понос и дику.

— Е срећно било, рече Митар.

— Срећно и богу мило, привати Аћим. — Лаку ти ноћ.

— Лаку ноћ!

За мало, па су заспали дубоким сном.

IV

Одма су они стари, уморни а вином загрејани заспали. — Сојка није. Склонила се у свој вајат, села на малу троножну столицу, опустила обе руке низ крило и сетно гледа у жмиркаву свећу која јој чисто говори: прошла је радост твоја, игра и девовање; све се тио гаси, исто као овај зрачак што изумире у бесконачном мраку зимске ноћи. Поред ње мајка већ у велико спава, а она о сну још и непомишља. Све јој се мисли окренуле на госта: што је тако гледао? Што се осмејкивао на њу? — Још је људи долазило, али нико је не ослови онако као он. Шта хоће? Шта смишља тај човек? — Ради трговине сад се не долази и не калаузи. Ради усева, рано је. Ради пријатељства?... Ту је змија уједе за срце... „Ради мене је дошао“, уздану Сојка а очи јој сузом засијаше. — „И мати ће ме дати; ни запитати ме неће. Одвешће ме, и ја покорна морам да будем. Зар бих смела учинити што год оцу преко воље? Зар бих смела и једну реч

изустити? — О Станко! Ал ти ћеш говорити, ти ћеш ме омрзнути, а то не могу преживети макар ме и клетве стало!

Кад рече „клетве“ и неотично се трже, угледа матер, приђе јој, наже се нада њу и прошапута: „Не, слатка мамо, нећеш ти, не можеш чеда свога проклети. Нећеш ми опростити, ал ме нећеш ни мрзети, а то ће ми бити поред Станка доста“.

— Бог с тобом Сојо, прену се Роса на тај шапат. — Зар још ниси заспала? — Гле још ниси ни легла, а заборавила си да мораш ранити.

— Сад ћу, рече Сојка и окрете главу, да јој мати суза не опази. Одма је угасила свећу али дуго још није заспала.

(Наставиће се.) **Н. В. Ђорић.**

Кратак нацрт историјског развитка суда упоредо са друштвеним развићем.

(Наставак)

Али како се не могу наћи ни цигле две индивидуе у свету, које би биле потпуно конгруентне т. ј. које би се могле потпуно слагати како у својим телесним тако и у душевним способностима, особинама и различитим склоностима — то ће онда ова ствар много друкчије етајати, ако је будемо са те тачке посматрали. Јер налазило се извесно људско друштво ма на колико ступњу свога културног развића, ма како да се оно морално узвисило и у неку руку усавршило, и ма како да су развијена правна осећања и свест међусобног поштовања, узајамног потпомагања и уважавања опште нужног заједничког реда и поретка, код његових чланова, то ће вазда моћи бити спора међу њима о овим или оним предметима, о оваким или онаким појмовима, идејама и различитим назорима т. ј. вазда ће се у таковом друштву налазити неких односа, о којима ће моћи бити спора међу члановима тога друштва, да ли су они праведни или неправедни т. ј. да ли служе и да ли се слажу са заједничком друштвеном цељи, да ли су по својој природи неутрални и сувишни, или су више од штете по заједничко добро и опште друштвене интересе. Па ако још при томе не изгубимо из вида, да се са напретком цивилизације и са умножавањем друштвених потреба и средстава за живот, умножавају и гранају у исто време и разноликi друштвени односи, те се усљед тога појави често какав нов одношај, који до тада иди није никако постојао, или се на једном или на више извесних места у друштвеном животу појављивао и дешавао — онда ће нам бити јасно за што се писани закони појављују и као нужни у друштвени живот уваћају. Јер јасним и ваљаним писаним законима избегава се

во повређено и слобода скучена или окрњена или кад су општа осећања правде потресена и повређена, да то заглади и изравна, да поврати, ако је икако могуће, status quo у свачијој правној области да утиша узбуђене духове и да задовољи на угодан и леп начин нападнутог или оштећеног, како се од једног зла не би правила два или више зала, или како не би од зла горе наступило и изродило се, што би, да како, све више подкопавало темељ заједничком животу и рушило ону друштвену хармонију, која је тако нужна за миран развој и за прогресивно корачање ка општој мети друштвеног мира, среће и благостања. Свако је дакле људско друштво у току свога развијања, у интересу свога одржања а у име општег друштвеног унапређења и усавршења, вазда се старало и побринуло да тим немилим и злокобним појавама доскочи да изнађе и изнесе правду, и да свакоме одреди и досуди оно, што му по правди као право припада, те се усљед тога довијало различитим начинима, прибегавало разним срествима и мерама и заводило и у свој друштвени живот уносило многе и разноврсне институције.

Та различита средства и мере и те тако важне и значајне људске установе за изналажење правде, за одређивање правице те по томе и за одржање опште друштвеног мира и поретка, познате су још од вајкада под именом „судова“, који су се како кад у разна времена и код различитих друштвених заједница као и према разностепеном, друштвеном, умном и моралном развићу, у различитим облицима појављивали и на диверзним основама базирали руковођени различитим принципима и духом времена.

Па да прегледамо у што краћим потезима историјски развој тих тако важних и значајних људских институција упоредо са друштвеним развићем у различитим периодама времена.

Почнимо најпре са стародавним, тако званим „варварским“ временом. У то време влада искључиво народно начело, они доста сурово, грубо и неуређено, и судска власт налази се готово једино у рукама народним. Правда се дели у народу без особитог каквог сталног завода — „надлежатељства“ за то, и без нарочитих људи, којима би суђење било неко стално занимање. У том тако примитивном, патријархалном друштву, где људи живе у племенима и својим широким и пространим породицама — задругама, парничари сами бирају себи судије, па било дело грађанско или кривично, ако то будемо мерили према данашњим правним појмовима. Њима суде и њихове спорове расправљају обично њихови познаници и понајближе комшије или њихови крвни рођаци с једне и с друге стране. Број тих народних судија износио је обично 3, 7 па до 12, а кад кад и више

и били су познети под именом „добрих људи“ (boni homines); а судили су на периодичним или повременим састанцима; кад је је како кад нужда или потреба њихових суплеменика изискивала. У стварима важнијим и замашнијим, састајала се кад и кад и општа, народна скупштина или сабор (conventus), где су народни изабраници, судије, у присуству и уз саутицај племенских поглавица или њихових опуномоћеника разне ствари решавали и правду изрицали и делали.

Овака форма судова и суђења постаје и постоји у првобитном патријархалном друштву, где влада узајамна одговорност и узајамно јамство свију чланова за повреду туђег права, и где су свака породица и свако племе одговорни за морално владање сваког свога члана. Они јамче за њега својим поштењем и имањем; плаћају за њега глобу и накнаду у случају осуде, али они су у исто време сваком своме члану и чврст бранич и јака заштита, да се над њим не изврши каква крвничка освета. У таком стању и на толиком ступњу друштвеног развића, кад је појединац оштећен, нападнут, осрамоћен или кад је у опште скучен у својој правној области, тада је не само цела породица (задруга), него и сва општина па и цело племе повређено у своме правном осећању и сви обично бране и заштићавају невиног. Сви неутрални чланови по правилу су увек на страни невиног или праведног и тако рећи својом моралном снагом принуђавају кривца или криву страну, да се подвргне пресуди изборних народних судова и да се поклони и покори јавном мњењу својих суплеменика. И ово је стање сасвим природно, јер истиче из узајамног људског живљења и узајамног поштовања оног правног поретка, који је у таковом друштву обичајем утврђен и освештан.

Но са свим је погрешно држати, да овака врста судова и суђења постоји само код оних народа, који живе у патријархалном племенском стању. Они се налазе, као што нас људска историја о томе уверава и довољног јамства даје, и код оних народа, који се баве мирним радом, код којих је задружни живот почео слабити, малаксавати и растурати се и где је подела на племена са свим већ изчезла; а поглавито код народа, који мирно обделавају своју земљу и код којих нема много спорова ни грађанских ни кривичних. За потврду овога није баш нужно да превртимо листове светске повеснице из прошлих времена и да тражимо примера код разних ближих или удаљенијих народа или племена. Као најбољи и најјаснији пример за то може нам послужити како скора прошлост целокупног српског народа, тако и његова садашњост у понеким још покрајинама и провинцијама. Као што ће свакоме бити познато, који је ијоле упознат са блиском прошлошћу српскога народа под апсолутизмом турске

све је изгледало пресретно: псетанце је чак и кијало од радости; само мачак што је, по свом обичају, пео и жмиркао. Санина нагнају те им каза откуда је родом и како му је име; кад је рекао да је Рус, обе се даме чисто зачудише па чак и уздахнуше. Тада му готово у један глас изјаве, како врло добро говори немачки, али да може, ако му је згодније, и француски говорити, јер оне обе добро разумевају и говоре тај језик. Санин усвоји тај предлог. „Санин! Санин!“ Даме се никако нису надале, да се руско име може тако лако изговарати. И његово име: „Димитриј“, такође им се врло допало. Старија дама је приметила, да је девојком слушала прекрасну оперу: „Demetrio e Polibio“, али да је „Dimitri“ кудикамо лепше него „Demetrio“. Тако је Санин провео скоро читав сât. Даме опет казивале су му све појединости свога живота. Понајвише је говорила мати, дама сеђе косе. Од ње Санин дозна, да јој је име Леонора Розели, да је остала удовица после мужа својега, који се звао Ђовани Батиста Розели и који се пре 25 година преселио у Франкфурт као колачар, да је Ђовани Батиста био родом из Виченце, врло добар, премда мало напрасит и бујан човек а још и републиканац! При овим речима гђа Розели покаже на његов маслиним бојама измалан портре, који висаше изнад дивана. Мора да је и молер био „републиканац“! — примети са уздахом гђа Розели, — јер га није умео погодити; покојни Ђовани Батиста изгледаше на слици као неки мрки, сурови разбојник — од прилике као Риналдо Риналдини! Сама гђа Розели је била родом из „старе и дивне вароши Падуе, где се находи онај чудесни иконостас, који је израдио бесамртни Коређио!“ Но како одавна живи у Немачкој, она се скоро са свим понемчила. За тим дода, сетно машући главом, како јој је остало само ово двоје деце, о в а ћерка, и о в а ј син (она покаже на њих прстом наизменце); — како је ћери име Ђема, а сину Емилио; како су обоје добра и послушна деца, нарочито Емилио... („А зар сам ја непослушна?“ примети јој кћи; — „ох, та и ти си републиканка, одговори мати;) — како сад ствари иду, дабоме, горе него док је био жив муж, који је био добар мајстор у колачарском занату. (Un grand'uomo! сурово прихвати Панталеоне); но како се опет, хвала Богу, може још живети!

V.

Ђема слушаше мајку, и час се осмејкиваше, час уздисаше, час је лако удараше по плећима, час претијаше прстом, час бацаше поглед на Санина; напослетку устане, загрли и пољуби мајку у врат — у „душицу“, због чега се она (мати) много смејала и скоро заценула

се. И Панталеона су Санину приказали. Ту он дозна, да је Панталеоне био некада певач у опери за баритóне партије, но да се давно оставио позоришта и да је сада у породици Розелија нешто средње између кућњег пријатеља и слуге. И ако је већ врло одавна у Ђерманији, опет је слабо научио немачки језик; само је умео псовати немачки, па и те погрдне речи је немилосрдно злоставио. „Феррофлукто спиччебуббио!“ називао би скоро свакога Немца. Но талијански је знао савршено, јер је био родом из Синигаље, где се чује „lingua toscana in bocca romana!“ Емилио се — то се јасно видело — мазио и подавао се пријатним осећањима човека, који тек што се избавио опасности или оздравио, а и иначе по свему се могло приметити, да су га укућани мазили. Он се стидљиво захвали Санину, па се наклони на сируп и колаче. Санин мораде попити две велике чаше изредне чоколаде и појести пун тањир колача; он истом прогута један, а Ђема му већ пружа други — а да одрекне, не могаше. Санин се убрзо осећао као код своје куће; време пролажаше необично брзо. Морао је много да прича — о Русији у опште, о руском климату, о руском друштву, о руском мужику и нарочито о Козацима: о рату 1812 године, о Петру Великом, о Кремљу и о руским песмама и звонима. Обе даме врло су слабо познавале велику и далеку руску постојбину; гђа Розели или, како су је чешће звали, фрау Леонора чак је задивила Санина питањем: да ли још постоји кућа од леда, која је направљена у Петрограду прошлог столећа и о којој је она недавно прочитала леп чланак у књизи њеног покојног мужа: Bellezze delle arti? — А кад је Санин зачуђено запита: „ама збиља ви држите, да у Русији никад нема лета?!“ фрау Леонора одговори, да је до сад себи представљала овако Русију: вечни снег, сви иду у бундама и сви су војници, — гостопримство је велико а сви сељаци да су особито послушни! Санин се потрудио да њој и ћери изнесе тачније податке о Русији. Кад је реч дошла на руску музику, одмах га замоле да испева какву руску арију и покажу му на један мали гласовир, који имађаше црне додирке на место белих, а беле на место црних. Он их, не затежући се дуго, послуша, седне за гласовир и пратећи сама себе двама прстима леве и трима (великим, средњим и малим) десне руке, запева, мало кроз нос, танким тенором најпре: „Сарафан“ — па онда: „По улицѣ мостовой“. Даме му похвале глас и музику, али им се више допала благост и звучност руског језика, па затраже, да им преведе текст. Санин им испуни и ту жељу, но како речи у „Сарафану“ а нарочито „По улицѣ мостовой“ (sur une rue pavée une jeune fille allait à l'eau — по калдрмисаној улици иђаше девојчица на воду — тако им је он превео смисао оригинала) — нису могле да даду његовим слушали-

ста, најбоље учинила, да прочита коју шаљиву игру од Малца, јер је у томе вешта. Ђема се насмеје, удари брата по руци и рече, да њему „увек све тако нешто особито падне на памет“! Но опет брже боље оде у своју собу и врати се с малом неком књигом у руци, седе за сто испред лампе, обазре се, дигне прст — „сад, мир“! — прави талијански жест — и почне читати.

VII.

Малц је био франкфуртски књижевник из 30-те године. Он је у кратким, овлаш и месним наречјем написаним шаљивим играма износио, у забавном, снажном, премда не дубоком хумору, месне франкфуртске типове. Ђема збиља читаше врло добро — сасвим по глумачки. Снажном мимиком, коју је наследила с топлом талијанском крвљу, она мајсторски црташе свако лице и што може бити боље представљаше му карактер; не штедећи ни својега нежнога гласа, ни својега дивотног лица, она би, кад требаше преставити какву стару луду бабу или каквог глупог начелника — градила најтеже гримасе, купила очи, нос, шушљетала, крештала..... Читајући никако се није смејала; али кад би је слушаоци (осим, додуше, Панталеона, који сместа оде чим се поведе реч о quel ferrofiucto Tedesco) — кад би је слушаоци прекинули гласним кикотом — она би се, спустивши књигу на колена, и сама јасно кикотала; тада би завалила главу, па би јој црне, кудраве власи скакутале прамен по прамен по врату и плећима. Како смеј престане, она би таки узимала књигу, и изнова наместивши црте на лицу како је ваљало, озбиљно почела читати. Санин јој се не могаше довољно начудити; њему нарочито падаше у очи, како то да тако идејално лепо лице наједанпут узме тако комичан, каткад скоро тривијалан израз? Улоге младих девојака, тако званих „jeunes premières“, Ђема већ не извођаше тако живо, нарочито јој слабо иђаху од руке љубавне сцене; она је то осећала, па за то им је придавала чисто ироничан изглед — управо она није веровала свима оним ватреним заклетвама и узвишеним речима, којих се, у осталом, сам писац, колико се могло, чувао.

Санин није ни осетио, како је вече брзо прошло. Тек кад изби десет сâти, он се сети, да му ваља путовати, па као опарен скочи са столице.

— Шта је вама? упита фрау Леонора.

— Та ја сам требао данас да идем у Берлин — већ сам и место узео на дилижансу.

— А кад полази дилижанс?

— У пола једанаест.

— Е, па ви нећете стићи, примети Ђема; останите, ја ћу још да читам.

— Јесте ли платили цело место или сте само капарисали? запита из љубопитства фрау Леонора.

— Цело сам платио! невесело одговори Санин.

Ђема га ђаволасто погледа и засмеје се, за што је мати прекори

— Момак забадава утрошио новце, а ти се смејеш!

— Па ништа, одговори Ђема, то га неће упропастити, а ми ћемо гледати да га утешимо. Хоћете ли лимунаду?

Санин попи чашу лимунаде, Ђема опет узе читати Малца, и све опет пође као намазано.

Избије дванаест сâти. Санин узе да се пашта.

— Ви сада треба неколико дана да останете у Франкфурту, рече му Ђема; куда хитате? У другој се вароши нећете веселије провести. Она попођута. За цело нећете, дода после и осмехне се. Санин ништа не одговори, и помисли, да по заповести своје празне касе, доиста и мора, хтео нехтео, остати у Франкфурту, док не стигне одговор од неког пријатеља из Берлина, од кога се спремао да иште новаца.

— Останите, останите, рече и фрау Леонора. Упознаћемо вас бар и са Ђеминим заручником, господином Карлом Клибером. Није данас дошао, јер је имао много посла у дућану. — Видели сте сигурно на Цејли ону највећу трговину вунених и свилених материја. Е, па ту је он први калфа. Њему ће, знам, бити врло мило, да се с вама упозна.

Ова новост Санину — Бог би знао за што — паде мало немило. „Да срећна тог заручника“ сену му у памети. Он погледа у Ђему и учини му се, да је опазио насмешљив израз у очима јој. Он се стаде здравити.

— До сутра? Је л' те, до сутра? питаше фрау Леонора.

— До сутра! рече Ђема не сумњивим, већ сигурним тоном, као да то другојаче није могло бити.

— До сутра! рече Санин.

Емил, Панталеоне и псетанце Тартаља, испрате га до на крај улице. Панталеоне путем није могао а да не даде израза својему незадовољству што се Ђеминог читања тиче.

— Како је није стид! Узела ми се ту кривити и бенавити — ина carricatura! Што не представља Меропу или Клитемнестру — нешто велико, трагично, а не ове надувене Немице! Чудна ми чуда, тако могу и ја.... Мери, керц, смерц, дода он храпавим гласом, по-

вијајући главу назад и ширећи прсте. Тартаља залаје на њ, а Емил удари у смех. Старац се љутито окрете и оде натраг.

Санин се врати у гостионицу код „Белог Лабуда“ — (ту беше оставио своје ствари у општој сали) — доста нерасположен. Све су му у ушима звонили они немачко-француско-талијански разговори.

— Невеста! шапуташе он, лежући у постељу, у својој скромној собици. Ала баш и јесте лепа! Но за што ја остадох?

Чак сутра дан је послао писмо пријатељу у Берлину.

VIII.

Он се још није честито ни обукао, кад му келнер пријави два господина. Један од њих беше Емил, а други, наочит и висок младић са врло пријатним лицем, беше хер Карл Клибер, заручник лепе Ђеме.

Што јест, јест, — али тада у целом Франкфурту, ни у једном дућану, ниси могао наћи тако учтивог, васпитаног, озбиљног, пријатног првог калфу, као што беше г. Клибер. Оделу му ниси имао шта замерити, као ни достојанствености држања му, финоћи — до душе, измајсторисаној и натегнутој, по енглески (он је провео две године у Енглеској) — али опет зато чарној финоћи његових манира. На први поглед видиш, да је тај лепи, нешто строги, одлично васпитани и што може већма бити углађени господичић, навикао да се покорава старијем а да заповеда млађим, и да чак иза тезге својега дућана улева поштовање и самим муштеријама! О надприродном поштењу његовом није могло бити ни најмање сумње: требало је само погледати на уштиркану јаку! Па и глас му беше онаки, какав се могаше очекивати: једар и пун као и у сваког одлучног човека, али не одвећ јасан, он се чисто прелеваше неком ласкавошћу. Овакав глас врло је згодан за издавање наредаба млађим калфама: „покажите једно парче лионског сомота!“ — или: „подајте тој госпођи столицу!“

Г. Клибер се најпре поздрави, при чему се тако благородно поклони, тако пријатно приљуби ногу уз ногу и тако учтиво удари пету о пету, да би сваки морао помислити: „е, код овога је човека и рубље и душевна својства првог квалитета!“ Савршенство голе десне руке — (у левој, на којој беше шведска рукавица, држаше он као огледало гладак шешир, на дну којега му стојаше друга рукавица) — савршенство те десне руке, коју скромно но одлучно пружи Санину, премашаше сваку вероватност: сваки нокат беше ремек у својој врсти! За тим изјави, на најелегантнијем немачком језику, како је желео да ода своје поштовање и захвалност господину страшцу, што је тако велику услугу учинио његовом будућем

рођаку, брату његове невесте; на ово лако скрену левом руком, у којој држаше шешир, и показа на Емила, који поцрвене до ушију, окрете се окну и метну прст у зубе. Клибер додаде, да ће се сматрати за срећног, ако ма чиме могне са своје стране учинити пријатну услугу странцу. Санин одговори, истина мало потешко, такође немачки, да му је врло мило.... да је услуга његова била незнатна.... и замоли госте да седну. Хер Клибер поново заблагодари — и, брзо раширив пешеве свога фрака, спусти се на столицу, и то тако лако и несигурно, да је човек и нехотице морао помислити: „овај је сео само из учтивости — и сад ће устати". И доиста није потрајало неколико минута, а он брзо устаде, стидљиво корачи двапута, као кад игра, и рече да му је врло жао што неможе дуже остати, јер жури у дућан — посао пре свега! — но како је сутра недеља — то је он у договору са фрау Леонором и фрајлајн Ђемом намеран, да учини једну забавну шетњу у Соден, на коју има част позвати и г. странца — па се нада, да ће је г. странац својим присуством задичити. Санин није одрекао да је задичи и хер Клибер се поново поздрави и оде, оде у свем сјају својих панталона најнежније грашкове боје и шкрипутању најновијих ципела.

IX.

Емил, који једнако стојаше и гледаше на прозор, чак и после Санинове: „седите" — окрете се, чим изиђе његов будући рођак — и, као и друга деца, устручавајући се и црвенећи, упита Санина, може ли још мало код њега остати? „Данас ми је кудикамо боље, дода он, — но доктор ми је забранио да радим".

— Останите, останите! Ништа ми не сметате, брзо прихвати Санин, који, као и сваки Рус, једва дочека предлог, само да не мора тражити шта да ради.

Емил му захвали — и за врло кратко време се одомаћи код њега; разгледаше му ствари, запиткиваше скоро о свакој од њих: где ју је купио и пошто је? Помогне му кад се бријао, приметивши, да је штета, што не пусти бркове; — приповедаше му ваздан којекаквих ситница о својој мајци, о сестри, о Панталеону, чак и о кучету Тартаљи, о томе, како се код њих живи. За час беше нестало код Емила сваког снебивања, он наједанпут осећаше неку чудну привезаност ка Санину — и то никако с тога, што му је он јуче спасао живот, већ с тога, што је био човек врло симпатичан! Није дуго трајало, па је Санину казао све своје тајне. С особитом ватром говораше о том, како његова мама хоће из њега да начини трговца — а он з н а, зна посигурно, да је рођен за вештака, му-

зиканта, певача; да је позориште — његов прави позив; да га чак и Панталеоне подстрекава, а да г. Клибер подржава маму, код које има великог уплива; да је и мисао, да он буде трговац, управо Клиберова, који мисли, да на свету није ништа боље од трговца! Продавати платно и кадиву — и варати публику, узимати од ње Narren — oder — Russen — Preise — (лудачке — или руске цене) то је њему идејал![1]

— Ну, сад треба да идемо нашој кући! повика он, чим се Санин опреми и написа писмо у Берлин.

— За сад је још рано, примети Санин.

— То не чини ништа, додаде Емил ласкаво. Хајд'мо! Прво ћемо свратити на пошту — па отуд нашој кући. Како ће вам се Ђема радовати! Ви ћете код нас доручковати..... па онда можете што год рећи мами о мени, о мојој каријери.....

— Па хајд'мо, рече Санин — и оду.

(Наставиће се) **Милева Стојковићка.**

ПЕСМА

И кад нојца лагана
Тавних крила свије лет,
И звездица сјајана
Здравља зраком овај свет;

И кад ветрић заниja
У летењу листак кој,
У грудма се извија
Слатких жеља силан рој.

Певај срце весело
Докле млађан траје жар
Још'те није увео
Пролетњега цвећа чар.

Шта су дани младости? —
Тек тренутне среће сјај
На лаганим крилима
Пролетеће живот тај.

Извор беде, радости,
Усануће вечно тад,
А жубору његовом
Камо који није рад? —

Певај срце весело
Док живота траје жар —
Још'те није увео
Пролетњега цвећа чар!

Наши дани премили
Нису л' као росни цвет,
Што мирисом запаја
Поља, доље, читав свет?!

Љубав их је створила
Нек им љубав буде лек,
Све док нојца не скрије
Овај кратки брзи век. —

[1] У прећашње време — па, богме, и сад се слабо променило — када се од почетка маја месеца, мноштво Руса стицало у Франкфурт — у свима је дућанима цена скакала и добијала назив: Russen — или, помислите! — Narren — Preise.

Певај срце весело
Докле млађан траје жар,
Још'те није увео
Пролетњега цвећа чар!

На живота растанку
Видећемо јасно тад —
Како ј' сладак премио
И најгорчих дана јад.

А када нам најпосле
И суђени дође дан
Да нас скупа обузме
Вечне таме, вечни сан;

Певај срце весело
Докле млађан траје жар
Још'те није увео
Пролетњега цвећа чар!

23. Јануара 1881.

Драг. Ј. Илић.

О ЗАДРУЗИ

(Наставак)

Као што смо видели, у Русији постоје три начина поделе општинске земље међу члановима општине. Да да видимо, која је подела правичнија и која је корисније? — Подела по душама много је правичнија од поделе мирске или од поделе по тјаглу. Она осигурава сваког члана општине са извесним парчетом земље, откуда се он може издржавати. Ту се не прави разлика између одраслих и деце, мушких и женских, — сви добијају равне делове земље на употребу. Оваком поделом саевим је спречено намножавање сиротиње у класи земљорадничкој. Сваки, који хоће да ради, има земље, и не мора ићи у најам. — При мирској подели гледа се на број тјагла и број радних руку, које једна кућа има. Према томе, овде се не прави разлика при подели између породице, која има 7 чланова а једног радника, и породице, која има 2 члана и једног радника. Обадве ће добити једнаке делове. Таким начином једни ће живети у богаству и већем изобиљу но што им је нужно, а други ће гладовати и биће готов пролетер. То нас уверава, да оваква подела није праведна, јер није осигурала све своје чланове; да је штетна за народно благостање, јер производи масу сиротиње. — Трећа подела бива према томе, да ли ко има кућу и извесан број дана ораће земље око ње. Ова је подела истоветна са поделом општинске земље у њемачкој марки, где је било: ко има хуфу (Hufe), тај има право да се користи општинском земљом. Оваква подела налази се у колонијама руским, код Немаца и још неких народа. Она није тако раширена као општинска подела, која постоји у целој јужној Велико-Русији.

жртву приносили. А после хришћанства
и заједнички празновала извесне свечане
једнички обрађивали и отуд добивене про
Земљорад је тад био тек у повоју, као шт
зарових речи: „Готи и Свеви раде зајед
деле; али им је поглавита храна млеко
били су врло ратоборни, с тога су и већи
у ратовању. Племена су тада имала об
у рат, а други су остајали и радили зем
ћали, доносили су пљачку у општинску с
је друга половина, и тако су се непрест

Доцније су почели делити производе
а од поделе покретних ствари прешли су
бра т. ј. земље. Но земљу су испрва дели
вели: „Нико нема ограђеног поља пити
својини; но власти и старешине деле зем
дицама, које живе у заједници". Ово нам
да су и у Ђерманаца постојале породичн
од једног претка и раде земљу заједнички
cognationes, а Тацит propinquitates.
признају, да је код Ђерманаца постојала зад
изилазила из активне и пасивне солидарно
дала прво, у дужности faida или Vendeta;[2]
вези плаћања композиције Wehrgeld, а ова
члановима родбине повређеног; треће, у с
шио породички старешина, чији је положај би
шине српске задруге; четврто, у наследном
радиле су земљу, коју су добиле на привре

Маркином земљом сви су се подједнако
потребама, које тада нису биле многобројне.
мља неправедно подељена, чланови марке жа
нову поделу предузима. На скупштини је пр
који је биран сваке године од чланова маркин
нови марке извлачили су на срећу. Такав обич
тона познат под именом mos thentonicus. Члано
тада у приватној својини покретне ствари и ку
ствима располагали су по вољи, само кад су
морали су је продати члану општине или племе
острову Цави морала продати земља д е с и (племе

[2] Крвна освета, и дужност узајамне одбране од напада

аља. 1857 год. дозволи се општини
аренду на 27 година, и данас оне
се прихода 45 милиона франака. У
но општинску својину земље, још
Енглеску. Оно што је заостало зе-
ено је у 18-ом веку. У Прајској
земље 52,412.218 јутара. У нас се
а још општинске земље, али како се
ца захвата од појединаца, то је може

(Наставиће се)

Х ВОДЕНИЦУ

СКО-ПРУСКОГ РАТА

ила Золе.

I.

баш у очи св. Луја, Рокрежани су
потукли императора и примицали
ана како су људи, што су про-
у у Кормијер, сад су у Новелу",
ступању, Рокрежани су сваког ју-
силазе низ шуму Гањску. Међу
распростре још већи ужас. Др-
ноћи упасти у село и побити

ању, била је узбуна. Сељани за-
устајали. Жене се већ бациле
обазриво прозоре, познадоше
ко оделење. Капетан је одмах
се разговорио са чича Мерли-

цана. У подне је била препека.
дрина, докле се у низи, са
о село, подизало је се у тој
изворима, изгледала је као
овај лепи дан не развесели
ако обилази око воденице,
гу страну Мореле и отуда

са страпцима својега бране и потпомажу. Сваки се морао примити звања, која су у марки постојала.

Марка је имала своје чланике, који су вршили судску и административну власт, и извршивали решења скупштине. Нарочито у старије време, док су марке биле веће, оне су морале имати своје сталне судије. Судије и старешина марке бирани су у слободним маркама из чланова марке, а у потчињеним и помешаним из феудала и попова, па ако ови нису хтели да се приме, онда тек из осталих чланова марке.

Као што смо казали, феудализам је уништио самосталну управу старе марке. Па и слободне марке добиле су свога заштитника, који је био ритер или племић. Са снажењем краљевске власти, природно је, да је и самосталност марке опадала. Над маркиним судовима уздижу се графи и Gaugraf-и, који у XV. веку приграбише власт судску и постепено добијаше све већа права на општу марку. Прећашња скупштина, коју су састављали сви чланови и која је решавана сва питања маркина, ограничи се да решава само о најважнијим питањима за општину, и би сведена доцније на један одбор. Прећашњи старешина марке (Markenmeister), који је вршио административну власт у марки, и кога су сами чланови бирали, сад се више није бирао, — њега је постављао граф или краљ.

Тако је власт у марки прелазила мало по мало из руку њених чланова у туђе руке, док најпосле ојачана виша власт и саме маркине општине не уништи.

Но поред свега тога данас има код ђерманских народа доста општинске земље, која се дели међу члановима општине, а неке још и купују. У Швајцарској, у општини Сент-Гал сваки становник годишње прима из општинске шуме по̂ хвата дрва. Општина Урзерен има испашу дугачку 15 километара а широку два или више километара. Општина Бенинг дели своју земљу између 343 породице. На овој земљи имају и општинских воћњака. У Нидерланду, општине у провинцији Дренту имају 126.398 хектара земље. Но има доста општина, које имају заједничку шуму и испаше. У Белгији 1846 год. било је општинске земље 162.896 хектара. Марија Терезија нареди да се ова продаје, и данас је нема више од 100.000 хектара.

Општинске својине било је код свију јевропских народа; то нам показују још заостале земље које се сматрају за општинску својину. У Француској има и данас општинске земље. За време еволуције 1791 г. реши се да се општинске земље продају. Од тада је излазио читав ред закона, којим се час забрањивала а час допуштала

дсоба и продаја општинских земаља. 1857 год. дозволи се општини да може своје земље давати под аренду на 27 година, и данас оне износе 4,418.655 хектара, а доносе прихода 45 милиона франака. У Енглеској је феудализам оборио општинску својину земље, још кад је Виљем Нормански освојио Енглеску. Оно што је заостало земље у општинској својини подељено је у 18-ом веку. У Прајској 27.852 општине имају општинске земље 52,412.218 јутара. У нас се задржало у појединим општинама још општинске земље, али како се почела у последње време нагло да захвата од појединаца, то је може скоро нестати. (Наставиће се)

НАПАД НА ВОДЕНИЦУ

ПРИЧА ИЗ ФРАНЦЕСКО-ПРУСКОГ РАТА

Од Емила Золе.

II.

Управо месец дана за тим, баш у очи св. Луја, Рокрежани су били у великом страху. Пруси су потукли императора и примицали се журно селу. Већ недеља је дана како су људи, што су пролазили друмом јављали: „Стигли су у Кормијер, сад су у Новелу“, те слушајући о њиховом брзом наступању, Рокрежани су сваког јутра мислили, е ће их угледати где силазе низ шуму Гањску. Међу тим они се не појављиваху, те то распростре још већи ужас. Држали су за сигурно, да ће преко ноћи упасти у село и побити све живо.

Прошле ноћи, некако при свитању, била је узбуна. Сељани зачув велику ларму на друму, беху поустајали. Жене се већ бациле на колена и крсте се, кад, отворив обазриво прозоре, познадоше црвене чакшире. Било је то француско одељење. Капетан је одмах потражио сеоског кмета, па пошто је се разговорио са чича Мерлијем, остаде у воденици.

Сунце је се весело родило тога дана. У подне је била пепека. Над шумом се лепршала плавичаста ведрина, докле се у низи, са ливада, подизала бела пара. Чисто, бело село, подизало је се у тој свежини, а пољана са својом речицом и изворима, изгледала је као свежа, водом испрскана кита цвећа. Али овај лепи дан не развесели никога. Долазили су да виде капетана како обилази око воденице, разгледа оближње куће, прелази на другу страну Мореле и отуда

вани страхотом позорја, не макоше се с места. На окомку шуме, Прус један испаде напрасно иза дрвета као иза какве кулисе, па млатајући рукама по ваздуху, паде полеђашке. И ништа се више не помаче, двоје мртви изгледаху као да спавају на жеги сунчаној, нико се баш не могаше угледати на занемелој пољани. Престаде и огањ од пушака. Само је Морела шапутала својим јасним жуборењем.

Чича Мерлије погледа пун изненађења капетана, као да га хтеде упитати да ли је све свршено.

— Ево сад тек озбиљна напада, шану овај. Немој да се преварите. Склоните се одавде.

Још он није ни довршио, каде опали један страшан плотун. С великог бреста просу се лишће по земљи. Срећом су Пруси сувише високо опалили. Доминик одведе, готово однесе Франсину, докле чича Мерлије, идући за њима викаше:

— Сакрите се у подрумчић, зидови су доста дебели.

Али они га не слушаху, но уђоше у велику дворану, где једно десетина војника ћутећи чекаше, вребајући кроз пукотине на затвореним капцима прозорским. Капетан беше заостао сам у дворишту, почучнув иза једног малог зида, док се међутим продужише непрестани плотуни. Они војници напољу, уступаху стопу по стопу од терена. Међутим, кад их непријатељ истера из њихових заклона, вратише се један по један пузећи унутра. Њихова је задаћа била да отегну битку и да се никако не показују, како Пруси не би знали колику силу имају пред собом. Протече још један сат. И, каде један поднаредник дође рекав да су још само њих двоје троје заостали на пољу, официр извади часовник, шапћући:

— Два сата и по..... Напред, ваља се држати још четири сата.

Наложи да се затворе врата на дворишту и све би приправљено за енергичан отпор. Како су Пруси били на другој страни Мореле, то се нису плашили препада. Истина је био један мостић на два километра даљине, али сигурно они нису ни знали за њега, а тешко је било помислити да ће покушати да прелазе реку. Официр дакле наложи само да пазе на пут. Са те стране, где је се протезала пољана, требаће само да се издржи напад.

Опет престаде пушкарање. Воденица је изгледала као изумрла на великој припеци. Ни један капак баш не беше отворен, а изнутра се није чуло ни гласа. Мало по мало, међутим, стадоше се Пруси појављивати на окомку шуме Гањске. Помолише главе, охрабрив се. Већ неколико војника у воденици нанишанише; али капетан повика:

— Не, не, причекајте.... Пустите их нека се приближе.

Они се примицаху обазриво, неповерљиво погледајући на воденицу. Ова стара зграда, мирна и мрачна, са својим бршљановим завесама, задавала им је немира. Кад беху већ једно њих педесет на ливади на домашају, официр само командова:

— Пали!

Плотун грмну, а за њим се осуше појединн пуцњи. Франсина потресена дрхтавицом запуши механички уши рукама. Доминик гледаше стојећи иза војника; и када се расу дим, виде три Пруса испружена на леђа у по рудине. Остали се беху склонили иза врба и јабланова. Опсада отпоче.

Више од једног сата воденица је засипана куршумима. Они падаху као туча по старим зидовима њеним. Када би ударилц о камен, чуло би се како се разирве и падају у воду. Кад би у дрво ударили, задубили би се у њ са потмулим звуком. Покаткад би се опазило по оном крцкању, да је и точак докачен. Војници изнутра нису пуцали, штедећи метке, до кад су имали нишана. Од времена на време капетан је погледао на часовник. Па кад један куршум проби капак и задуби се у сламе, рече:

— Четири сата. Нећемо ее никако одржати.

И одиста, ово страшно пушкарање наносило је све више и више квара старој води̇ници. Капак један паде у воду изрешетан као чипка, те га морадоше заменити једним душеком. Чича Мерлије се сваког тренутка излагао опасности, да се увери да ли је још читав његов јадни точак, чијега је крцкање дирало у срце. Овог пута су му били избројани сати; никада га више нико не окрпи. Доминик је преклињао Франсину да се склони, али је она хтела да остане с њиме; посадила се била иза једног великог храстовог ормана, који ју је заклањао. Но међутим куршум допре и до ормана, чији бокови одаше потмули звук. Доминик се сада намести испред Франсине. Није био још опалио, пушку је држао преко руке не могући се примаћи прозорима, јер их војници беху све потпуно запремили. Уз сваку пальбу под би се затресао.

— Пазите! пазите! викну на један пут капетан.

Читава једна маса изиђе из шуме. Одмах се осу страшна ватра плотуњима. Изгледало је као да водена труба пролази поврх воденице. Други се капак одвали, и кроз разјапљени отвор прозороки улетали су куршуми. Два се војника стропошташе на под. Један се више и не помаче; њега прислоне уз зид, јер је запремао место. Други се превијао од болова молећи да га дотуку; али га нико и не слушаше, куршуми улетаху непрестано, сваки је се склањао и тражио по какав мазгал да из њега одговара. Трећи војник би рањен;

Степен ширине	Најдужи дан траје	Најдужа ноћ траје
0	12 с. 0 м.	12 с. 0 м.
5	12 „ 17 „	11 „ 43 „
10	12 „ 35 „	11 „ 25 „
15	12 „ 53 „	11 „ 7 „
20	13 „ 13 „	10 „ 47 „
25	13 „ 34 „	10 „ 26 „
30	13 „ 56 „	10 „ 4 „
35	14 „ 22 „	9 „ 38 „
40	14 „ 51 „	9 „ 9 „
45	15 „ 26 „	8 „ 34 „
50	16 „ 9 „	7 „ 51 „
55	17 „ 7 „	6 „ 53 „
60	18 „ 30 „	5 „ 30 „
65	21 „ 9 „	2 „ 51 „
66° 33′	24 „ 0 „	0 „ 0 „

Степен ширине	Сунце не залази	Сунце се не рађа
66° 33′	1 дан	1 дан
70	65 дана	60 дана
75	103 дана	97 „
80	134 дана	127 „
85	161 дан	153 „
90	186 дана	179 „

у самој ствари и кад је сунце у ствари већ зашло а ми га још видимо — онда нам дан траје нешто више. То узвишавање сунца при заласку и изласку износи од прилике 33″, те ће с тога најдужи дан трајати 15 сати и 34 минута, а најкраћи 8 сати и 26 мин.

Овде је узето у рачун оно трајање дана, док је сунце над хоризонтом или другим речима на најдужем и најкраћем дану онолико сати протече од изласка сунца па до заласка његовог. Међу тим знамо, да пред излазак сунца иде зора а после заласка сутоњ. Како зора тако и сутоњ трају све дотле, док сунце не сиђе на 18° испод хоризонта; кад је још ниже онда је из јутра још мрак а у вече се смрачи сасвим.

Код нас сунце сиђе и испод 18°, но што идемо више на север то оно силази све мање. Тако у Паризу, који је мало севернији од нас (48° 50′ север. шир.) 9 Јуна сунце зађе на северозападу а сутра дан се роди на североистоку; у поноћи тога датума оно је управо

на северу, и само 17° и 42′ испод хоризонта, тако да се та ноћ у Паризу не смрачи сасвим.

Ако идемо још даље на север, појава ће бити још очигледнија. У Петрограду 9 Јуна види се око по ноћи толико, да се још може читати.

Но због преламања сунчевих зракова кроз атмосферу, није нужно да идемо до на сам пол па да видимо како сунце целе ноћи не зађе. На 66 степену ширине, у Шведској и Финланду може се видити сунце и у пола ноћи.

У следствије нагиба земљине осе, наша планета није свуда подједнако осветљена и загрејана, а то је био узрок, те је земља подељена на пет појасева. Први појас, топли или жарки почиње од 23° и 27′ северне ширине па се преко екватора спушта до толико исто степени јужне ширине. Ту долазе све оне земље, којима сунце у извесно доба године дође право над главом и којима сенка падне сва испод ногу. За тим долазе два умерена појаса, један северан а други јужан; они се простиру оданде где престаје жарки појас, дакле од 23° 27′ северне или јужне ширине па до 66° 33′. У тим земљама, где долазимо и ми, сунце истина никад не дође у наш зенит, т. ј. управо над главом, али се редовно рађа и залази сваког дана. Најпосле има још два ледена појаса, опет један северан а други јужан, који почињу од граница умерених појаса (од 66° 33′) па до пола једног и другог (до 90°). У тим земљама сунце остаје више дана изнад или испод хоризонта и то све више што ближе половима, тако да на њима дан траје шест месеци а толико и ноћ. Као што смо те појасе назвали таки су и у самој ствари. Први је веома топао, врео, јер он добија сасвим управне сунчеве зраке; друга два су умерена, јер сунчеви зраци падају мало косије а у следствије тога је и лето сношљивије но у жарком појасу; а последња два појаса су одиста ледена јер ту влада вечити снег и лед и сунчани зраци падају тако косо и имају тако мало топлоте у себи, да не могу никад отопити тамошњи снег и лед.

Сам простор ових појаса је врло неједнак. Жарка зона заузимље 40 стотих делова целе земљине површине; обе умерене зоне узимљу 52 процента а обе ледене само 8 процента. Те тако обе умерене зоне као најповољније за становање човекове и за раздиће образованости, захватају више од половине целе земље а појаси ледени, у којима се тако рећи не може живети, захватају врло мали део.

Да се вратимо другом кретању земљином.

Видили смо напред да се земља окреће око сунца по елипси и да у једној жижи њеној стоји сунце. Видили смо још да земља

А кад сит већ будем опевања јада,
Мастило ћу с руку крвљу спрати тада,
А већ чијом крвљу? Ман'те, ман'те само,
Ми се добро знамо.

Природно растење страстних осећаја лепо је изнесено у другој половини ове песме. Они бујају и бујају постепено, док на крају но доспу у најстрастнији излив, који чисто хоће да угуши песника. Песма ова излив је срца песникова у тренуцима највећег очајања, у тренуцима изгубљене вере у идеју, која напред креће свест човечанску.

Песма на коју сад прелазим сасма је супротна овој. Као год што је она прва излив очајања и сумње, тако је ова друга израз љубави ка човечанству и вере у напредак и бољу будућност његову. Темпераменат песников и прилике у којима је ређе су давале места оваковим осећајима. Опевајући јад и невољу природно је било да се у њега развију осећаји туге помешани с гњевом. Али, кад су већ једном и овакови осећаји овладали њиме, песник је показао да и њих уме лепо и чисто да изложи. У овој песми песник излаже веру, да је свест човечанска коракнула напред у развоју своме, и да је кадра веће да пресуди, шта је добро, шта ли штетно по њу; — да је наступило доба зрелих људи, којима је престала свака воља за играчкама и ишчезла свака наклоност ка варљивом сјају.

Та му је несма „Некад и сад", једна од најлепших умотвора песникових. У њој он вешто и лепо поређује човека са друштвом; године детињства са мрачним добом средњега века, у коме народи сами за се ланце сковаше, и сами пружише од миле воље врат у јарам; доба зрелих људи са најновијим добом — борбом за идеју слободе и једнакости — па излажући наду на скору, сретнију будућност вели:

Столећа су од тог доба,
Кад с' народи играт' сташе;
Играли су дуго, дуго,
Па се сити наиграше

И народи о свачему
Већ друкчије данас суде,
Та време је направило
Од дечице — зреле људе.

Али већ, као што рекох, овакови осећаји владају само у овој песми. Песник јада је у њој за мало сврнуо са главнога предмета свога. Но одмах затим крваве слике залебделе су опет пред очима

његовим, и поново се изгуби испред његових погледа све, сем јада и невоља, која гуше као смртни ропац друштво.

Износећи тако на видик најљуће ране друштвене, показујући да је крајња неједнакост узрок свију тих крвавих последица, и проповедајући потребу, да се прво залечују оне ране, које највећма тиште, песник напада, под општим именом либерализма, остале демократске партије, доказујући да је бадава дати гладном свету све слободе, да му све оне ни од какове користи стварне не могу бити,

Јер се само хлебом лече
Изнемогли, гладни људи.

И одиста је лебно питање једно од најважнијих питања, која се морају расправити у данашњем свету. Велика француска револуција извојевала је народима једнакост пред законом. Револуција фебруарска од 48 год. узела је друго питање, још од замашнијег значаја у претрес, да оствари независност економску. Борба против капитала је отпочета; али њу није лако довршити, није лако бар у оном обиму, у ком је данас схваћена. По својој прилици ће она, као год и политична и правна једнакост морати проћи кроз све фазе развића, док ма и приближно не достигне онај ступањ, који јој је обележен.

Но већ ма какав излаз био, 48 год. је отворила нову епоху; она је дала народним револуцијама нови правац и облик. Она је организовала, она је управо створила нову социјалистичну партију сакупив у снажну постојану целину све расуте делиће њене. Од тога доба она и ступа као права политична партија, са својим обележеним тежњама и захтевима, у живот. Али ипак она није остала једноставна. У току времена створиле су се у појединим питањима међу следбеницима њеним доста замашне разлике. Песник наш припада њеним најватренијим поборницима. Занет потпуно начелима њеним, не признаје он никакве вредности никојим другим; сва су она празна посла код њега, сва су на лажи основана! Он и не разликује према томе више но две партије: социјалисте и несоцијалисте.

Но да ли су партије, које теже за истинским реформама политичним заслужиле онакове прекоре, какве им песник даје? Зар не носе оне нечег напредног у себи? — а сваки напредак је на добро човечанству. Слобода свести, говора, рада, лична безбедност грађанска, све то зар не вуче собом нобољшице у свима правцима? Само политичне слободе ширећи свест у народу, кадре су да уравнају пута свакој напреднијој мисли у друштву! На да ли су људи — крстили се они како му драго — који одиста теже за политичним слободама и напретком одиста сасма некорисни друштву, особито

А јадни народ? — Он је остао понижен, потлачен, но чувајући ипак зато име своје и народност своју.

Песник је у песми овој похватао све ружне црте, које мрче имена великих српских владалаца и племића, па им све то блато у лице баца, не би ли крај њих што више уздигао изнојена, исплакана и измучена лица јадних отрока.

Али у њој песник даје такође врло оштре осудбе о пређашњем друштву државе српске у опште, док оно није ни најмање ниже стајало од своје околине. Јер гледајући на време, из којега су ове скице повађене: не оно време, кад је цела Европа тонула у безакоњу; а још више погледајући с једне стране српске државе на Византију, а с друге на папску столицу Рим — у историји се овако оштре осудбе не могу усвојити. Свако доба има свој живот, своје навике, од којих оно не преза: а те зле навике никако се не могу урачунати појединима. Мане времена, нису мане појединих људи ни народа! С тога вазда ваља правити разлике кад говоримо о времену самом, или кад говоримо о личностима, које је оно створило и однеговало! Но увређена душа песникова гледајући саме јаде и неправде раније као и сада, и не чујући ништа друго до вапај сиротиње, која кулучи по [illegible] [illegible] спахијским, не обзирући се ни на шта баца [illegible] на све, који су вољно или невољно ковали карике да [illegible] [illegible] човечанству.

У овој песми [illegible] [illegible] у њега [illegible] игде српска струна, силније но игде [illegible] [illegible] срце, које [illegible] клетву на немилосрдне дипломате [illegible] [illegible] што овако под ноге бацише најсветија права народа српског, уништавајући му клице опстанка његова у будућности. [illegible] су проневани у песмама Јакшиним. [illegible] [illegible] које је обухватило опште интересе читавог човечанства, [illegible] [illegible] кад да се бави нашим посебним народним интересима.

Сем ових и [illegible] [illegible] у овој збирци и неколико сатира, у којима [illegible] [illegible] и смешне стране друштва, или [illegible] [illegible].

Од првих му је [illegible] „[illegible]" [illegible] песме „Пакао", у којој се песник [illegible] [illegible] социјалистичне школе за еманципацију [illegible] [illegible] предрасуду људску, да су [illegible] од саме [illegible] [illegible] људи. Идеја је у њој савремена и [illegible] [illegible] Песник нам представља [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] вале власт те [illegible] [illegible] них слика [illegible] [illegible].

Али ипак у овој песми нема оног, што сатиру зачињава, нема окретности и лакости у стиху и досеци. Толико о њој, као о најбољој представници те врсте његових сатиричних песама.

Другој врсти да узмемо за пример ове две песме: „Јуда Искаријоцки“ и „Српска вила“, које му представљају уједно две врсте сатире јачу и слабију. У првој напада песник свом оштрином пера свог на професоре денунцијанте. У њој је изливен гњев на срамно дело учитеља српских. Али тај гњев налази одушке у обичном презирању. Нашим прозним језиком крсти он срамно издајство библијским именом Јуде, симболом његовим. Нигде у њој нема онога грома песничког, који сатире; нигде оне неодољиве силе осећаја и израза, који у трепет доводи, те да читајући је и потомство се згрози од помисли на гнусну радњу, која је у њој жигосана.

У другој је фина сатира на натегнуто певање Мите Поповића, који би на силу бога хтео да се песником учини. Мала ова песмица пуна је веште досетке и финоће, да се може мерити и са најбољим нашим песмама те врсте.

При крају своје прве књиге песама, штампао је песник неколико својих епиграма (23). Сви они немају бог зна какве вредности; а некима од њих тешко је погодити и прави смисао. У осталом и где има добре замисли, ту чешће нису лепе слике изабране као нпр. у епиграму „Једном смиреном човеку“ вели:

Буди лопта — и деци ће
За играње да те дају.
Буди бријач — и људи ће
Пазит' кад те очепаду.

Човека разборита и строга уподобио је песник овде са бријачем и т. д.

Осем тога искази су често врло тешки и никако српски н. пр. „гушчији дух“ и т. д., и стих доста натегнут, а овој врсти песама преко је потребна и лакост и одрешитост у стиху.

Ово је у опште о већини његових епиграма, премда међу њима има их неколико, који чине частан изузетак од осталих.

На крају да се обратим спољашњој форми песама Јашиних. Техници самој песник је врло мало пажње поклонио, те то му је такође замашан недостатак у песмама. Оне су све писане најразновреснијим видовима стихова, често врло лоше пробраним, јер има их који никако не одговарају духу језика нашег; а има опет и таквих, који су својим честим мењањем броја коленаца сасвим незгодни за мале лирске строфе.

просвете прописано, да се историја света учи у основним школама у Србији у IV. разреду". Даље каже и то: „да до сада није изашла ни једна књига, која би ђаку олакшала а учитељу служила као руковођа у предавању овог предмета", па се писац подухватио, „у намери да ђаку и учитељу олакша труд".

Истина је тешко и написати предмет, који би био у свему подесан за основну наставу; нарочито је то тешко написати за овако уређену наставу, као што је наша, где се само за три године мора доста предмета проучити. Готово може се казати да је у таким приликама такав предмет немогуће написати, који би одговарао свима потребама. Али сад долази питање: како ће се у том случају понашати? Може ли се допустити да се тиме овлаш, не обзирући се ни на што друго него на то, да треба написати предмет, који је потребан, па ма како био писан? Писац је удешавао ово дело за оваку наставу као што је ова наша; према томе ћемо ми и да претресемо оно горње питање, имајући свакад на уму постављену циљ и ступањ колико јој се писац приближио.

Казасмо да писати наставне предмете није лака ствар, али је још теже пустити их олако у школу, дн на себи носе то лепо име школске књиге. Удалили бн се сасвим од предмета, кад би говорили о том какви су нам многи предмети, који носе на својим корицама „за основну наставу", и како су они на јевтин начин, а за скупе новце са званичног стола школске комисије протурани у школу. То нам није намера, него ћемо само говорити о овој књизи.

Да видимо најпре какву је циљ писац предмету поставио, па по том како је тој циљи одговорено. Писац нам у предговору вели: „да је у намери да олакша труд ђаку и учитељу". То је дакле постављена циљ историји света за основну наставу.

При постављању ове циљи писац се ослањао на распоред предмета министарства просвете. Овај распоред, на који се ослањао писац, има и сувише мана с педагошког гледишта. Та већ и сам министар тражи актом мишљење од просветног савета, како би се могла на другом основу уредити основна настава. Писац на против подржава досадањи распоред, и према њему пише наставне предмете. Сигурно је то чинио само за то, што је то званично, па друкчије не сме бити. Зар писац својим неколико годишњим учитељевањем није приметио, да деца немају баш никакве користи од учења историје света онако и у оној мери како се распоредом прописује? Министарски распоред није згодан ослонац за писање „историје света за основну школу".

Већ по самом томе што је књизи био основ распоред министарски, који је и са званичног места оглашен за неудесан, и који готово сви бољи учитељи осуђују, већ по самом томе могло би се судити о ваљаности овог дела. Познат је факат да предмет мора имати оне исте слабости које и упутство, из кога су податци вађени. И ако би то довољно било, па да се књига цени, ми нећемо то чинити, него ћемо друге податке тражити, по којима ћемо дело оценити.

Пре него што уђемо у сам предмет, напоменућемо још и ово. Ко зна шта је наставни предмет, тај неће трпати у њега материјал „који ће ђаку олакшати и учитељу служити као руководња при предавању". То се двоје код наставног предмета мора одвојити. Ручна књига за учитеља не може послужити ђацима као ручна књига, нити оно што је ручна књига за ђаке може послужити учитељу као руководња. Треба видети рачуницу Ст. Д. Поповића како је лепо подељена на ручну књигу за ђаке и ручну књигу за учитеље. Па и „упутство за буквар" не служи ђацима као ручна књига. Дакле ово је погрешно. Па на који начин мисли писац да олакша и ђаку и учитељу? Ето, даје им књигу са 30 задатака, па нека учитељ задаје, а ђаци нека уче, па нека их после „слишава"!.....

Сад на саму ствар. Писац почиње први задатак са библијом. Ми мислимо да сваки књижевни посао, ма какве природе био, мора да се ослања на најновију науку, коју хоће да изнесе. Могу методи бити различни, може човек удешавати свој посао како хоће, према цељи коју је поставио, али оне законе које је наука поставила, оне истине које је наука изнашла, не сиеју се реметити. Онај тон оне науке мора у свима књижевним пословима да се огледа. Писао човек књиге за децу или маторе људе, он мора да има на уму науку, о којој хоће да им говори; он мора само оно износити што је наука изнашла. Свако одступање од тих истина шкоди и науци и ученицима. Ако је неку ствар тешко преставити, или је неће разумети они појмма се пише (н. пр. деца), онда је боље о тој ствари прећутати, него наопако је износити и укорењивати погрешне појмове. Да узмемо један пример; н. пр. деци је тешко преставити обртање земље око сунца. Је ли сад лепо да се узму у помоћ неке натприродне силе, и да се лакше то објасни на онај начин, као што прост народ објашњава помрачење сунца? Ту би се грдно огрешили о науку! Ми мислимо да је боље оно, што се сад не може доказати, одгодити за згодније доба, кад се то са успехом може учинидти.

Казасмо да човек, кад хоће што да говори или да пише о науци, он се мора ослањати на саму ту науку; иначе је свако шеврдање грех. Ми мислимо да тако треба да буде и при писању школских

књига за основну наставу. Књиге за основну од књига за вишу наставу треба да се разликују само у начину представљања, или тачније, у методу излагања. Ту треба имати на уму умне способности — за малу децу мање и лакше, а за већу више и теже ствари. Истине не смеју бити у једним друкчије а у другим друкчије. Као што се види то код нас бива са свим противно: у књиге за основну наставу трпа се свашта. Али треба гледати да то не буде више.

Писац овог дела узео је онај рутинарски правац. Он почиње са библијом. Па зашто не, за основне школе то може да поднесе! „Рече бог да постане свет и би свет"! Је ли тиме штогод објашњено деци? Је ли то онај правац, којим данашња наука иде? Да ли може то да одобри педагошка наука!?

Писац је педагог. Као педагог ударио је странпутицом, а зашто? Је ли за то, што није знао да тиме греши против науке у опште, а против педагогије посебице, јер почиње са стварима које су нам сасвим неразумљиве? Не верујемо да он то није знао. Њега је на ову погрешку навукла рутина. Он је видео у две три књиге да се тако почиње, па вели: овако и ја треба. Али као педагог он то није смео да учини. Данашња наука дотле је дотерала да је утицај вере искључила из свога делокруга; вера се све више своди на приватне ствари, њу су на неким местима и из школе извели па је остала само међу фамилијарним односима. За то нам је чудновато како је писац могао то да превиди, и да падне у таку погрешку која му се не може опростити? Ми мислимо да је довољно вера у нашим школама заступљена у Катихизису и Црк. Историји, бавити се њоме и у другим предметима, било би и сувише.

Сад да видимо шта је писац хтео тим натприродним објашњавањем да објасни. Хтео је објаснити како је постао овај свет и први људи. Врло огромно питање! Око њега су и данас подељена мишљења највећих умова, а писац хоће то деци да представи. Баш кад би се то питање могло деци и преставити, оно по својој огромности и замршености не би требало да дође на прво место. И с те стране је погрешка против педагошког правила. Али као што казасмо то је немогуће ни износити пред децу, то је задатак виших школа, а не основне наставе, особито оваке као што је наша. Тако исто све осттло у првом задатку нити је за ово место, нити је изведено као што треба. Ту су кратки закључци како су се људи развијали културно. Све се прелази без икакве занимљивости за децу; и ако би се хтело научити морало би се учити као катихизис. Културно развиће народа не може се деци преставити голим закључцима, него би требало навести неколико прича или примера о томе, чиме су се људи

у прва и доцнија времена служили н. пр. при орању земље, грађењу кућа, сечењу дрва, какве су куће правили, какве путове и остала средства за саобраћај и т. д. и т. д. Голи закључци нису за децу, они им шкоде, затупљујући памет! На ову ћемо се ствар још један пут вратити.

Пре него што почнемо разматрати остали део књиге, да споменемо још један пут оно педагошко начело: *почињати са лакшим и разумљивијим, па поступно прелазити тежем и неразумљивијем.* На том се основу данас пишу књиге за децу. Нашем читалачком свету познате су „Почетнице природних наука", које су јевропски научењаци написали за основну наставу и које су преведене и на наш језик. И оне су написане на горњем основу.

Да видимо је ли се писац држао горњег начела. Одмах на пример! Он дефинише шта је то историја, пре него што је упознао децу бар са животом једног народа. Писцу је и то мало, већ им још даље опредељује — тобоже да им јасније буде шта је историја — да се историја дели на стари и нови век. Опет нам мора бити чудновато, како је могао ђак учитељске школе да се превари, па да мисли да оваким дефиницијама могу ђаци добити некакав појам о теорији. Писац ваљада зна да се историја не сме учити у основној школи оним редом, како су се од почетка па до данас по времену друштва развијала и пропадала, него се мора узети неки други план.

Погледајмо у „почетнице природних наука", па ћемо видети каком се очигледношћу и поступношћу уводе деца у науку. Н. пр. узмимо неколико реченица из Геологије, којима се почиње књига: „Између разног градива, од кога се зидају куће налази се обично камен. Камен се обично употребљује за зидове огњишта, димњаке, кровове, али скоро у сваком случају употребљује се другојачији камен и т. д. Даље писац објашњава разне употребе камена, и тако мало по мало води ученика тежим стварима, које ће се сад заиста лакше разумети. Овде нема нигде дефиниције о Геологији, нити се почиње са нечим што је тешко и неразумљиво. Овде се почиње са простом ствари, са оним што и најмање дете зна, а то је к а м е н. Како би то било са разумевањем кад би писац одма почо са вулканом или еруптивним стењем, што деца нису никад чула ни видела! Заиста би то било сасвим не нужно а за децу одвратно! Упућујемо писца на ове „почетнице природних наука".

Сад да видимо по каквом је плану писац распоредио материјал. Он почиње изучавање са старим народима. Они му заузимају половину књиге, а иду овим редом: Вавилонци, Израиљци, Мисирци, Персијанци, Грци и Римљани. Дакле распоред са свим противан

овако причање мора човек да се насмеје. Зар се овако представља деци подела цркве. Изгледа као да је то било неко имање два епископа, који су се посвађали па се поделили. Е, заиста је чудновато да овако што представља ученик методике г. Ст. Д. Поповића.

Оваким нејасним изрекама и свршава се прво предавање „новог века".

За тим писац прелази на Словене, о којима деца треба много више да знају, него о осталим народима. Писац и у овом делу, који треба тако обрадити да деци живот словенских народа буде што јаснији, — иде оном истом методом и онако исто најпре говори у опште о Словенима кратко и онаквим истим изразима као што је то чинио и код старих народа. У место да им је редом изнео живот сваког појединог народа, одакле би деца и сама могла да виде да су сви словенски народи по животу, вери и обичајима сродни, па тек онда да им каже како су ти народи некад били у заједници, како су тада живели и најпосле што су се тако одвојили. Он на против о обичајима, о начину управе у породици и племену, о гостољубивости, о понашању Словена у рату, о њиховој вери баш нигде ни речи не каже. За писца је довољно кад каже деци: „да су се Словени занимали земљорадњом и трговином, да су стално подизали куће и имали имања", а није вредно да знају шта су производили од земљорадничких производа, чиме су трговали од чега су куће и где највише градили. Пре је писцу било говорити деци о увођењу „благородства" и „владаоца" по угледу на околне народе Грке и Немце, него о томе ко је у породици био најстарији, ко у општини и ко је судио. Нужније је било причати о том како су се називала разна словенска племена, него о том каква је била ношња код старих Словена, и како су се понашали кад их је ко страни посетио?

О једном важном догађају у историји Словена писац је тако исто кратак и нејасан. Ево шта само каже о крштењу Словена. У ово време (IX веку) догоди се један важан догађај у Словенству, који је од великог значаја био за њихов даљи развитак. То је крштење Словена, које су учинили два брата св. Кирил и Методије! Ова два брата била су родом из Солуна у Маћедонији, где су живили Словдни помешани са Грцима. Ти славенски учитељи, васпитани у грчко-хришћанској мудрости, трудили су се, да просвете свој славенски народ, који је тада већином од Грка покрштен био у тим пределима грчког царства, и да га упознаду са спасавајућом вером Христовом. У тој намери превели су они св. писмо, као основ Христове науке; а и друге црквене књиге на словенски језик, и Кирил измислио је особита писмена, за писање речи славенског језика, која

и данас још сви Славени (писац сваки час ову реч мења, час говори Славени, час Словени) употребљавају" (ст. 79).

Један је догађај неистинито изнео говорећи о Самовој држави „која се, вели писац, распала на више малих државица, због несложних и на владу једног владаоца ненавикнутих словенских племена". „Од свију ових државица било је најзнатније велико моравско краљевство, које је Болеслав Храбри основао и позвао Кирила и Методија у своју земљу да их покрсти". Као што рекосмо овај је догађај историјски неистинит јер није Болеслав основао велико моравско краљевство и позвао Кирила и Методија у своју државу поради покрштавања, него је то учинио Растислав који је пре Болеслава живео.

О Чесима писац није ни онолико казао колико је то у читанци за IV раз. осн. школе казано у „причању о словенским народима". А о Хрватима (које час зове Србо-Хрвати, а час Срби за себе, а Хрвати за себе) и Пољацима, о којима наиста треба деца мало више да чују, писац само ово каже: „Под аустријском царевином живе још Србо-Хрвати $4^1/_2$ милијуна. — Пољаци су имали своју самосталну државу све до конца (sic!) прошлог века. На концу прошлог века због унутрашњих немира у Пољској поделе договорно Пољску: Русија, Аустрија и Пруска". Зар Хрвати који су тако рећи један народ са нама, али има своју засебну историју, не заслужују да српска деца што више о њима знају до само то да живе у аустријској држави и да се зову Србо-Хрвати? Зар толико да знају синови ове земље о народу са којим се мисли постићи заједница? А шта да се каже о бледој слици историје пољског народа? Зар само толико „да су имали своју самосталну државу, па због немира унутрашњих да су је поделиле Русија, Аустрија и Пруска"? Зар онаков догађај у историји, који би у деци разбудио осећај неправде учињене према народу, који има својих славних заслуга за Јевропу, а на посе за Аустрију (која је суделовала у деоби једног народа), за чију се судбу цео образовани свет интересује? Зар славни Собјески и велики чешки учитељ Хус не имадоше више места у историји за децу?

Као год што су бледо и нејасно насликани Чеси, Пољаци и Хрвати, таква је иста слика историје Руса и Бугара. Историја Германаца још је грознија. Опет се и овом приликом морамо чудити за што писац ни један културни изналазак и никакав важан догађај не исприча као што ваља! Толики славни изналасци као што је: штампа, пароброд, телеграф, машина, барут, пушка, топ и сијасет других осташе неки од свим непоменути а неки само узгред поменути и ако писац у почетку обећава деци да ће им о свему том причати. Писац

Зато данас нема у Европи народа, који нема у преводу ту комедију. Французи и Итаљани, који нерадо превађају, прерадише је. Молијеру била је углед при писању своје „Књагиње од Елида“, Гоцију пак при „Књагињи Философки“. Немачки превод Дорна слободним преводом одржао је од шпанског оригинала, но Шрајфоглова „Дона Дијана“. Српски је превод један од најбрижљивијих превода наше позоришне књижевности. Последњи је пут приказан врло уморним расположењем.

Ма—јак.

Млетачки трговац, драма у 4 чина од Виљема Шекспира.

17 јан. ове године престављан је на нашој позорници „Млетачки трговац“ овај слављен умотвор великог песника енглеског.

Ми нисмо намерни, да дајемо нашега суда о овом гласовитом комаду Шекспировом, јер мислимо да би то сасма излишно било после опширног и свестраног реферата, који је г. Николајевић у својим јавним предавањима „О Шекспиру“ о њему изрекао, тим више што се надамо да ће она скором публикацијом обрадовати брзо сву читалачку публику нашу. Да је овај комад у верном преводу изнет нашој публици онако како га је Шекспир написао не би никако било потребе да се и на овом месту на њ повраћамо; али пошто је он на нашој бини изнакарађен у самој суштини својој, мислимо да би се огрешили о Шекспира, када би ту појаву пропустили да без замерке прође.

Но да пређемо на ствар. Свакога, који је бар овлаш прелистао дела Шекспирова, морао је изненадити сам наслов „драма у 4 чина“, јер ће му познато бити да у Шекспира нема никад ни више ни мање но 5. Дакле позоришна је управа просто избацила сасвим цео пети чин, и тиме, као што већ поменусмо, целој игри дала сасвим други облик.

Да не би ствар отезали на дугачко и на широко, нећемо ни говорити о ситнијим изменама, у прва 4 чина, но ћемо одмах прећи на значај самога V чина у овој игри, и на губитак, који је игра претрпела изостављањем његовим.

Код Шекспира су ретки непррдвиђени случаји; не заплеће он ствар све до краја, да је после тако рећи раскине. Увек он нађе заплету природног завршетка, а не пушта катастрофу из небуха. У овоме комаду после оне страховите сцене у судници Шекспир не заборавља да нас разгали, да нас припреми да се радујемо заједно с Антонијем и пријатељима му. Он нас још једном води у сјајне

дворе Порчијине и развија у њему дивотну сцену пуну нежности и благога хумора. Како је елегантно подешена она шала младих невеста са својим заручницима, па како искрено и наивно правдање Басанијево, каде оно на Порчијина заједања свако одговара:

Дивна Порчијо!

Да знадеш коме дадох прстен твој
Да знадеш за ког дадох прстен твој
Да с' чула р'шта дадох прстен ја
И како тешко дадох прстен ја, —
Јер ништа не хте, осем прстен тај;
О млого мањи био би ти гњев.

Или како је нежан и сладак онај љубавни разговор Џесикин са њеним драганом, каде очекујући пријатеље своје, раздрагана дивотном свежином летње ноћи у присенку гранатих дрвета овако зборе:

Лоренцо: Гле месеца како јасно сја:
У такој ноћи као што је та,
Кад лахор благ на жбуну љуби лист
Без шума, кришом, — у такој се ноћи
Тројило испе на зидове Троји,
И душе своје издисаше дах
Ка шаторима грчким, где му нојца
Кресиду лепу сваном купаше.

Џесика: У такој ноћи
Ливадом росном Тизба протрча
И место драгог виде лава сен,
Те преплашена натраг побеже.

Лоренцо: У такој ноћи
Крај бурног мора Дидо стајаше,
Гранчицом зваше драгог Енеја
У Картагену да се врати њој.

Џесика: У такој ноћи
Медеја некад чаровито биље
Да Езона подмлади збираше.

Лоренцо: У такој ноћи
Од богатог се Чиве украде
И са несташком неким побеже
Из Мљетака у Белмонт Џесика.

Џесика: У такој ноћи
Млађани мили Лоренцо се њојзи
Љубављу закле, украде јој срце.
О верности се клетве чуше ту,
А све до једна беше само лаж. итд. итд.

Од свег тог нема ништа, и ако је све тако нужно и за саму целину радње, да би се увидело шта би најзад са главним личностима ове драме; све ове лепоте замењене су једним простим најцлуком, каде лепа и паметна Порчија смакне пред пренераженим заручником својим бркове, и покаже се, да је она спасла пријатеља његова. Какова недостојна замена!

Управо изостављањем овог петог чина, у коме је описан весео исход читаве ствари; у ком је у најдивнијим потезима насликана љубав Џесикина и Лоренцова, повратак Басанијев и Грацијанов, заједање Порцијино и Нерисино; у ком се Антонију јавља, да су му три лађе сретно приспеле натраг те да је опета имућним постао — прометнула је се красна комедија Шекспирова „Млетачки трговац" у непотпуну и жураву трагедију „Млетачки Јеврејин"; јер се Шајлок износи као главан фактор ове драме, са његовим страдањем се и све свршава, те тако остаје најзад само мешовит утисак несретног краја његовог.

Овим изгледа, да је наша управа позоришна хтела да поправља Шекспира. Но све да би овај покушај и испао за руком био би за осуду; а овако још прије и горе. Јер Јеврејин Шајлок са својим зверским срцем и претераном крвожедношћу, ма колико се овој могло наћи основа у томе, што је био кињен и презрен Јеврејин, не може никако да поднесе за трагичног јунака. Публика је морала после овог комада добити доста рђава појма о драмској вештини Шекспировој. Грех на оне, који су овим начином оскврнили спомен великог песника.

У осталом мислимо да би већ једном време било да се прекине са скраћивањем и накарађивањем уметничких класичних комада на позорници нашој, бар сада, кад против тога дижу гласа они, чије ће мњење у том погледу за нас најмеродавније бити. Особито Шекспиру је у том српска позорница учинила големе неправде; јер не само овај комад, но и „Ромео и Јулија" и „Краљ Лир" толико су изнакарађени, да би се Шекспир пренеразио, кад би га дигли из гроба и изнели му његове рођене умотворе. На онда се још чудимо, и укоравамо публику нашу, каде на Шекспировим комадима угледамо празне и ложе и галерију! Будимо искрени и признајмо да до ње није за сад бар ни најмања кривица. Изнесимо већ једном пред пу-

блику у целини ова ремек дела драмске вештине, јер са крњењем и изменама, па ма колико се око тога труда положило, изгледају она само као избледеле накарадне слике њихове. Над Шекспиром нема Шекспира.

При крају не можемо да пропустимо, а да не одамо свестрану похвалу г. Бачванском, који је своју улогу — Шајлока — уметнички одиграо, разуме се навијајући мало више но што би требало на трагичност, јер је и читав комад, у оном облику у ком је игран, намењен био да произведе тај ефекат. Вештачка игра г. Бачванског и нехотице је са своје стране много томе припомогла.

Београд, јануара 1881 год.

Мл. & Нл.

Ђаволови записи. Позоришна игра у три чина, с немачког превео Милан Видуловић.

Једно бедно дело, које је доста лепо за око а празно за ум и срце, које је глумцима задало труда около учења, а само није ништа и не вреди ништа — без сумње су „Ђаволови записи“. Можда ни један комад не би могао боље дати појам о ништавој драмској садржини, као овај. Кад би се упустили у разматрање постанка основне идеје овога комада, сумњам да би се разуверили, да је идеја о новцу мајка његова. Према овоме дакле, већ би у неколико могли судити (и не гледећи комад) на важност и успех овога рада. Идеја је врло неретно изабрана, и ма да је писац колико вештине имао немогуће би му било да срца задобије радњом својих јунака.

Ствар је: питање о наслеђу имена и имања мужа баронице ронкролске. Сродници јој неће да признаду да је она доиста законита жена мужа њенога, па уз то присвајају цело велико имање мужевљево. Кад бароница беше у страху да ће имање изгубити појави јој се као deus ex machina један младић, и понуди се да јој наслеђе поврати. Први корак, који је избавилац учинио беше тај, да оде на маскован бал међ сакупљене рођаке бароничине, и да их вешто обрлати да уступе отете делове имања пок. барона. До успеха дошао је путем откривања њихових тајана, злочинстава и др. непоштених дела. Али ствар ни на томе не остаде. Рођаци сем једне женске (рођаке) хтедоше на непоштен начин да униште писма, која су њих теретила и која се односаху на ствар наслеђа. Па кад у томе успеше, спречи их и предухитри им намеру стари вёрни слуга баронов Готје, који издаде где је по нарадби бароновој зазидао брачни

уговор. После овога призора наступа веселост у бароничиној породици; невољали рођаци одлазе посрамљени, а млади избавитељ добија уговорену награду — руку кћери бароничине.

Као што се из описанога види, сва је тема у наследству. Нема сумње да би нас и такве сцене могле веома за се задобити, само да нису у таквоме правцу. Кад би наследници, неправедно лишени својега имања, пали у оскудицу тако, да им не би било могуће ни најскромније живети, ми би доиста потпуно осећали за ствар њихову и она би нас се интересовала. Овако пак, пошто тога није, и кад наследници имају чак и дворове за станове; кад по њиховоме говору излази да би могли доиста поштено и искрено живовати, чини нам се да писац ни најмање није могао успети, кад је своје јунаке ставио у борбу око милиунâ. Морали би зар бити савршено неувиђавни кад би пишчеве капиталистичке мисли могли одобрити. Овај комад могао је наћи одзива код људи, који су онакви какви су пишчеви јунаци; који уживају у гледању племства, његове богаштине и др. кокетерије, а за друге слојеве друштва и не помишљају. Како да побуди комад ма каквог мислиоца, кад види да племству годи само богаштина, док толики људи живе у најбеднијем стању? По томе, како да нас заинтересује млади човек, који се за ту идеју бори и долази у опасности? Ма колико да би га могли извинити самом његовом љубављу, опет зато његово делање у другоме чину, ставља га у ред исти, у који и бароницу. Сем тога, поред све доброте срца његова, поред свег његовог ударања на невољаштине рођакâ бароничиних, морамо му врло замерити што невољаство са свим не казни, и што саму правду и савест не поштује, него се искључиво бори за новце бароничине. Не би био никад никакав грех, да кривац искуси своју казну, а особито ако је кривица велика, и ако се тиче не само једнога човека, већ целог једног друштва. Овде пак писац не налази за нужно да кривице као што треба казни, него мисли да ће бити довољно ако их казни само ради непоштења према бароници. С тога његов јунак, поред свега тога, што има у својим рукама документе о разноврсним невољаштинама рођака, као н. пр. о томе, како је један од њих издао своју отаџбину, други смакнуо својега присног пријатеља и др. — оставља их на миру, пошто успе да присвојене делове бароничиног имања поврати, шта више никако и не помиње да ће какве кораке предузети.

По свему своме, мислим да је јасно да комад у себи нема никакве садржине, и да му је тема комплименат капиталу, што се данас никако не може одобрити. Па још није само то. У њему има мистичности. То је на пр. у првоме чину, када се младић, у бурној

који, уз грмљаву на један мах појављује и после кратког времена препоручује се да поврати наследство, ако му се да рука кћери бароничине; потом кад оставља своје записе под насловом „Ђаволских записа“, и кад опет ишчезава, праћен грмљавом. За тим у III-ем чину, кад се на звук од звонца појављује као дух. Но све би се ово и могло одобрити, да је садржина комада бар толико лепа, колико је леп за око сав распоред дела. Овако пак, чини нам се да не би ништа изгубили, ако не добили, кад би се овај комад за свагда уклонио из нашега позоришног репертоара.

Сем оваквих, има још и других комада, који се не могу по истоме мерилу судити, и ако су у главноме једне исте природе. То су комади за касу, у којима око ужива. Да тога не треба да буде, мислим да није потребно разлагати. Позориште није што и панорама. Али кад се с једне стране узме у обзир то, да је стање нашег позоришта слабо, и да се често не могу ни нужне потребе да измире. Друго, кад се зна да публика тада много више посећава позориште, онда ће се у неколико моћи одобрити да се понекад и овакви комади појаве на позорници. Истина да треба увек гледати да се бољима замену, као н. пр. комадом, који ће одговорити и правоме позиву позоришта, а задовољити и публику. Зато би добро било, да наша управа пригрли комаде као што су „Отаџбина“, „Монтроз“ и др. Онда би се са свим могли опростити од појава, које ни мало но служе на част ни једној позорници. Да би се одговорило захтевима мршаве касе, греши се те нам се између добрих комада, понекад изнесу којекакве лакрдије, од којих се сваки мислилац мора стидети. На тај начин мислим да не би требало покушавати да се поправи стање касе. Грех је обасипати публику изметима драмским, као што је н. пр. „Трикош и Каколе“, „Штедионица“ и др.

Милош Н. Пејиновић.

БЕЛЕШКЕ О КРЕТАЊУ ЂАКА

Побратимство. За време штампања овог броја дружина је држала ове састанке:

XIII. редовни састанак. На њему је Љубомир П. Ћирић читао продужење свога превода „Убитачност незнања“ од Шелгунова; Коста Миленовић читао је своја два поетска покушаја „Одговор“ и „Вилу“, који су после краће дискусије дати на реферат Лазару Најдановићу; а Светозар Јаношевић читао је свој превод „Почетак историје“, који је дат на рецензију Божи Кучковићу.

XIV. редовни састанак. На овом је састанку књижничар Андра Ристић дао оставку а на његово место изабран Н. Д. Илић; за тим је Милован Ђ. Миловановић читао свој превод „О поезији од Маколеја“, који је дат на реферат Вл. М. Јовановићу и Мики Радовановићу.

Политички лист за децу. Пре кратког времена објавила је у Лондону једна књижара, да ће издавати недељни лист под именом „The Boys News—paper". (Новине за децу). Види се, како Енглези много полажу на политику, кад почињу и у деце развијати укус за њу и за друштвене интересе. Издавач вели у огласу, да он тај орган покреће на молбу многих очева, породица и васпитача, а после нашироко изнаша програм новог журнала. Прво ће се доносити укратко преглед свију политичких догађаја на страни и у Енглеској, објашњаваће се њихови мотиви и циљи, и обраћаће се нарочита пажња на њихов значај по Енглеску; радње енглеског и иностраних парламената, за тим преглед савремених културних радњи, открића, научних путовања и предузећа. Осим тога ће се у форми како деца могу схватати, излагати садржина великих новина. На завршетку ће се метати вести из школе, на међу њима и вести о тоцињању, идењу на велосипедама, пливању и другим играма. За тим ће доћи рубрика нових игара, загонетака, задаћа из шаха. На чијој ли ће страни, да је знати, стојати тај дечији орган, да ли на страни Торијеваца или Виговаца?!...

ПРИМЕДБА

Због одступања бившег уредника г. Јов. Аћимовића, за овај мах је се примио уредништва г. Милан Ст. Марковић, правозаступник и уредник „Пороте", чију изјаву овде саопштавамо.

Уредништво.

ИЗЈАВА

Умољен од редакционог одбора „Побратимства" примио сам се привремено уредништва органа дружинског, док се неби нашло по закону стално лице за вршење ове дужности. Да се овога примим руководили су ме два обзира: један према дружини, да неби орган застао; а други према читалачкој публици, која би због неиспуњене једне законске наредбе, која је у овом случају проста формалност, могла негодовати дружини, ако лист на време не добије.

Београд, 20. Фебр. 1881.

Одговорни уредник
Милан Ст. Марковић
правозаступник, власник и
уредник „Пороте".

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 3. | МАРТ 1861.

МАРИЈЕ И СУЛА

Сула.

Мене народе — Марија не!

Народ.

Хоћемо Сулу — Марија не!

И дође Сула, престо заузе,
У своје руке заповест узе,
И прва мис'о, што се затече,
И прва речца, што се изрече,
Би: „крв нек тече;
Нек се Марије гони,
Нек се побију они,
Што њега хтеше, а мене не —
Нек гине све!“
И гину све.
Пакост и злоба,
Грабеж и глоба,
Многе опаде,
Много пропаде,
Мало остаде.
А крвав остатак по крви ходи,
А страх и гроза мржњу доводи:
„Не ћемо Сулу, не —
Ходи Марије!“

Марије дође, престо заузе,
У своје руке заповест узе,

И прва мис'о, што се затече,
И прва речца, што се изрече,
Би: „крв нек тече;
Нек се Сула гони,
Нек се побију они,
Што њега хтеше, а мене не —
Нек гине све!“
И гину све.
Пакост и злоба,
Грабеж и глоба,
Многе опаде,
Много пропаде,
Мало остаде.
А крвав остатак по крви ходи,
А страх и гроза мржњу доводи,
Па диже вај:
„Не ћемо тебе —
Сулу нам дај!“....

X.

УТЕКЛА

ПРИПОВЕТКА ИЗ СТИГА

(Свршетак)

V.

Сутра дан тек се зора најављује, а Сојка већ на ногама; чисти пере и спрема, да јој мати све у реду затече. Ватра прскара на огњишту, а поред ње лонче, мед и бардак, да спрема медљаницу чим отац са гостом устане.

Дошло је време и томе.

— Жива била голубице, здрава и весела, рече јој Аћим, кад је прислужила ракију. — „Баш си уранила. Чула ти се хвала на далеко“.

То је рекао тако кротко умиљато, како ни од оца никад није чула. Али то јој баш паде као ледена стена на срце. Збуни се, да у мало те не преврте синијицу с ракијом.

„Плашљива као срна“, примети гост, „али нека, ослободиће се, биће весела као грлица“.

Сојка га не смеде погледати, шћаше поћи оцу, ал се скамени кад виде како се он задовољно осмејкује.

— Кажи, Сојо, Ранку, нека спрема коња чика Аћиму; оће да полази. Заман га устављам на ручак.

Сојка оде. Све је знала шта су говорили и уговорили.

Мало час пође Аћим кући. Приведоше му кулаша биљекташу, и хтеде већ уајахати, кад од једанпут се сети нечега:

— А гле, хтедох најважније да заборавим. Рекавши то, маши се руком за појас и приђе Сојки. Она хтеде да му се склони с пута, али јој мати беше иза леђа. Аћим јој пружи замотуљак у артији као велика крајцара и рече:

— На, то, голубице, закити се и сети се чича Аћима.

Сојка гледаше у земљу од стида, и тешко да би се машила за дар, да је мати не потсети. Рука јој се диже, али само због тога што брижна мати одостраг даде томе знака.

Аћим скочи на кулаша и ускликну:

— Због ом!

— Због ом и у здрављу; испрати га Митар до капије.

За по часа знали су сви у кући да ће идуће суботе доћи сватови по Сојку.

Како ли је њој? —

VI.

Ваздан тога дана не маче се никуд Сојка од куће. Дан не може бити бољи. Престала још јуче вејавица, снег покрио све што ти може око догледати. Ноћ је била ведра, те је било доброг мраза, тако да је воће и дрвље око куће освануло ињем окићено као девојка у најлепшем руву и накиту. Сунце се проби рано из јутра кроз један облачак, а око куће све засија као полијелеј у цркви према свећама, али куд лепше и красније. Сјакти земља, блиста се кров на кући, трепери иње на грању тио и мирно, као да је све задремало од мраза, па ипак све то тако лепо доликује једноликој боји целе околине. Нема веселе жуне, несташне сенице, нема никакве тице да поремети ову тишину. И живина не сме из кочине. Прасад се сабила у свињац; дува једно у друго да само мразу одоле. Само по неко врапче, прегладнело, једва стоји на мразу, облеће око кућни врата, као да моли за зрнце проса, као да би хтело улетети у топлу собу, да се приђе уз човека од кога увек бежи. Доцне око подне можеш видети и по неку врану, или чути на чичку у градини шареног чешљикара; то ти је све.

Дан је у Фебруару већ доста одужао, па може и да попусти мало од мраза. Тако и сад. Сунце од малог ручка па све до вечери сијаше те доста оживе сумртву природу. Отопи се иње, оживе стока и живина. Пред вече поче да ћарлија и неки благ поветарац, а баш тада коло игра доле на пољани, Сојки под градином.

Зује гајде, ори се фрула, звекће сребро и злато цурама на прсима и под грлом, кикоће се младо и нежењено, милина ти слушати кроз ону зимску тишину. Ако приђеш ближе, видећеш да је зимње доба само по утапканом снегу; иначе је све разгрејано, весело и живо као у сред лета или пролећа. Послушај из далека. — Дивота! — Чујеш неки жагор и жубор као поток у даљини, или као буру у даљини лети у вече. А кроз тај жагор час по час јасно чујеш звонки глас и смеј девојачки и усклик момачки.

Игра коло већ у велико; скупила се момчад и цуре из целога села. И празник је и леп дан: поиграти ваља, да се не зажали. Ту је Стевка Јосина, прави ђаво жена; весела, слободна, а на језику брза као мало који момак. Удала се, — ил боље рећи — утекла јесенас за Јосу Игњатова, момка таман према њој. Кад отворе беседу незнаш да ли брже Стевка блебеће ил он клепеће. Па како су речити, често их и комшије знаду чиме су беседу завршили. Ко пре за батину онај добије право. — Шалом почели, шалом се заволели, па шалом ал много већом и завршили. Иште Јоса Стевку, а мати је неда. „Недаш?“ вели јој Стевка — „кад недаш нећу ни да те питам; па једне суботе доцне у вече покупи оно мало рува и накита, па запали чак у другу малу своме Јоси. Сутра су се и венчали; сватови играли, пили и певали, а она је само у Јосу гледала. Није прошло много времена, а већ су обоје врло мало благосиљали своју шалу и час кад су је почели. Али је Стевка чудна мла̂да. Заборави сав чемер за час и чим прва недеља дође ето је у коло, весела као ни једна цура; кикоће се, подмигује и завија колом као и да нема Јосе на овоме свету. Јој! тешко си га њој, док само кући оде. Јес али тешко и њему.

У колу је и Станко Вељковић, ал на чудо свима нешто невесео. Другови му нису ни спазили да у колу нема Сојке, ал он је то добро видео. Игра му око по колу, не може да се устави. Тражи је, ал је не може угледати. „Шта је то са њом? Да јој није, тици мојој, полошало.“

Зове га друштво у коло, а он се увати као од беде. До њега је Босиљка, красна и мила девојка; и она му се чуди. Ни да је погледа; па ни лепу Јелу из горње мале, што има очи лепе и оштре као соколица; ни Неду, ни малу ђаволасту Мару, мезиницу газда Пантину. Стевка не могаде оћутати, него му онако уз реч и преговори. Није имала право.

Играло је коло дуго још, док се није почео ватати и сутон. Сад се почеше разлазити кућама; најпре девојке све по две три у друштву, а за њима и момци. Најпосле и Станко; и онако не расположен

не хтеде около, него удари преко градине стазицом што кроз воћњак води.

Оборио је главу и преда се гледао замишљен тако, да није ни чуо кад га неко зовну са стране. То је била Сојка. Није могла срцу одолети, а зар му се и надала, те сишла низ градину и ту крај ограде остала. Цело после подне помињала јој је мати коло, али њој није било до игре, гледала је да се сакрије где год па да плаче. Најпосле сиђе низ градину, а код куће су мислили да ће у коло, те нису ни узимали на ум. Дуго је тамо стајала слушајући своје веселе другарице. Мислила је само на Станка.

— Станко! викну Сојка кад виде момче где у градину ускочи, али тако тихо, да ни сама није добро чула.

— Станко! Станко! викну што јаче могаше, али ипак речи до њега не достигоше. Да није и рупцем манула, не би је спазио, нити би се тамо окренуо. — Станко зар ме не чујеш?

— Чујем, ускликну Станко а срце му заигра. — Ево мене, и у часу већ је био крај ње.

— Камо тебе у колу? Колико сам те чекао! Шта ли нисам помислио. — А гле, ти си жалостивна; плакала си; још ти се сузе у очима виде! Шта је? Казуј. — Зар сам и наслутио зло слутећи на њега? Казуј шта те мучи, казуј да помогнем, рече Станко загледав се још јаче у велике црне очи Сојкине.

Те лепе очи, вазда тако веселе и сјајне, гле како запливаше у сузама. Станко гледа па чисто не верује. Вреле му усне падоше на њих и гле, — овлажише се. Он се трже пренеражен, задрхта телом, једва изусти гласом што дрхти као сув листак на ветру. „Сојо! ти плачеш! није ти добро. Шта је, кажи, да животом својим помогнем".

Девојка не могаде проговорити; остаде нема.

Станко гледа да је утеши, а сам се једва држи на ногама од бриге.

Сојка спомену очево име и бризну у плач. Чисто га моли да се сам свему јаду сети.

И он се сети, и поплашен од немиле помисли отскочи натраг.

— Удају те Сојо?

— Удају ме Станко.

— Па шта ћеш да радиш?

Девојка ћути.

— Ти ћеш ме оставити. Не ћеш бити моја? За име света, Сојо, зар ћеш ме оставити?

— Пре би се са животом раставила.

— Тицо моја! ускликну Станко. Весела ова реч као да скиде и њој пола јада са срца. — „Како, шта учинише?“

— Синоћ дође неки Аћим из Божевца. Дочека га бабо као благослов у кућу. Частише се, веселише се и мене унесрећише.

— Просио те Аћим за сина?

— И отац ме дао. Па се још радује; а ја да свиснем. Не смем ни да плачем; све се кријем испред њега и нане. Идуће суботе ће и да ме воде.

— И све тако, свршише, а тебе и не запиташе? — Мислиш ли ти Сојо, да њих запиташ о чему год, кад они тебе нису.

— Зар их могу питати? Зар ће ме они чути. Још би ме и никаквом назвали. Ја ћу само плакати, нећу се крити нек се не поносе баш ни они својим послом.

— А докле тако голубице? Зар се они неће невешти чинити и рећи: жао је за мајком, не може да се растави са другарицама, тешко јој је без браће, и тако све редом. Зар те неће они тамо дати па макар поток суза пролила, а све се правити да теби о срећи раде? Шта су помогле сузе твојој кумаши Борки? Плакаше сирота три недеље; кад је понеше од куће беше бледа као крпа; нити рече због, нити кога од старих пољуби у руку. Кад прође са сватима мимо Живкове куће и њега угледа где је чека на вратницама тужан да јој весеље види, задрхта сирота и паде у несвест; једва су је после повратили. Па какав је и то живот, кад јој муж зна да га није ни волела, а можда и сад не мари за њега, да јој је срце за другим. Како ће јој бити ако је прекори кадгод тиме? Ено ти исте твоје Борке, нема година дана од кад се удала, а ни она Борка, ни оно здравље и лепота. Не можеш је познати. Мајка је гледа, и готова је да се заплаче: „Ej шта учини од детета!“

Тако је говорио Станко, а она је обрисала сузе и гледала му право у очи; чисто је гутала речи њему са усти. Као мелем су јој биле те речи, али мелем који се меће на најљућу рану, лечи ал и пече.

— Не могу ја тако радити, шапутала је још док је Станко говорио. Не могу те оставити, јер би морала умрети. Можда ће и клетва за мном поћи кад оставим очинску кућу, али другче не може бити. Шта ће рећи чича Вељко и.....

— Шта ће рећи мати моја?! То зар питати? Дочекаће те као тица пролеће, као росу цвеће. Чуваће те, пазиће те као очи у глави.

— Помози ми Станко; избави ме.

— Утеци.

— Морам, рече Сојка, уздахнувши тешко.

— О како ћемо срећни бити ускликну Станко и пољуби је у црне очи, које у часу посташе веселе и сјајне. Оте јој се из загрљаја и брзо оде пртином уз брданце кући.

И Сојка се врати кући. Мати спази да није онако сетна, па се и зарадова.

VII.

Јашио је Аћим тога дана сумртвим пољем веселији него игда. Чисто се подмладио. Реже на пољани ладан ветрић образ и уши куд и камо горе него у селу, ал он не окреће главе на то, шиба кулаша, рекао би лети. Коњ му се угрејао, сав је у магли од паре, а он само погледа преда се на широко снежно поље, да може у часу би га прелетео и пред кућом својом сјахао.

Журио се добро, па је пред подне и стигао кући. Обрадова му се сва чељад; а кад га видеше како је весео и како поскочи кад са коња сиђе, сви се добру понадаше.

— Која срећа бабо? упита најстарији син.

— Добра срећа синко.

Уђоше у кућу. Стари скиде гуњ и лубоку шубару; млађа му кћи свуче чизме. Сад седе крај фуруне и за мало па им стаде причати шта је учинио и видео. Прича он а сви га пажљиво слушају. Мала Мила рекао би поиграће од радости за новом снајом.

— Је ли лепа бабо? упита она не чекајући да отац сврши приповетку.

— Лепа као ти, само што је још и нос убрисала, рече уз реч Аћим и оде даље приповедати. Мила се ошуњи и не запита више ни да л' има црне очи.

— Него спремајте се децо, рече напослетку Аћим. У суботу што нам прва иде ваља нам поћи по девојку. Даровнина и испит нека буде у суботу у вече, а у недељу да осванемо са невестом код своје куће. Што можемо пре нека не стоји за после.

Свима је било право а и Рајици. Како се отац нахвали Сојке, вала баш је за њега.

Спрема се чини код Аћима велика и госпоцка, али и код Митра не седе скрштених руку. Богосав с оцем око куће спрема и наређује, Ранко одјашио у Црниће старијој сестри и зету да јави за весеље, а Степко с мајком и Сојком поранили други дан после прошевине у варош, да набаве невести опреме. Сојка је била невесела, ако је мајка целим путем по нешто причала. Није се разгалила ни онда кад су с брда угледали велике и густе куће варошке. Сиђу и

у чаршију; лети свет, промиче, виче, а она ништа то не гледа, као да је још у пољу.

Водио их је Степко и у ситницу и у болту. Но и тамо је Роса пазарила и куповала сама, јер Сојка није хтела ништа бирати. Оду и код терзије и наруче невестичко одело. После ручка седну на санке и пођу кући.

— Сојо, шта ти је? није ти добро, рече јој мати, кад су из вароши изашли.

— Није нано.

— Шта те боли дико.

— Ништа нано, онако ми није добро.

— Ти си ми се нешто растужила, као да нам је жалост у кући, а ми се најлепшем весељу надамо.

— Веселите се нано.

— А ти? Зар ти нећеш весела бити? Сојо, шта је теби? Гле, што ти сузе низ образе потекоше. Зар ћеш плакати у очи свадбе?

— Не знам.

— Шта рече?

— Ништа. Продајте ме као живинче какво, за то сам вам ваљада кћи, за то ме волете.

— Послушај чедо. Бољу срећу нико ти од оца не жели. Бољу кућу и момка нико ти не нађе мимо њега. Да знаш Аћимово богаство, да знаш какав му је ред, каква слога у кући, па да му видиш Рајицу како је дичан и прикладан, сва би те сета прошла у часу.

— Воља ти је говорити нано.

Већ су сишли низ брдо и латили се пољане. Лете коњи као виле, зује ладан ветар око саоница, а звонцад потмуло звече кроз мртву тишину. Мати престаде разговарати Сојку, и у потаји је стала зебсти у срцу, да се какво зло отуд не изроди. Брижно јој је погледала у сетно лице и плачне очи, све док се није сутон почео ватати, кад су и кући стигли.

VIII.

Ој младости, младости! Шта ће стари против тебе? Ти си као тица немирна и лака. Слободна вазда као ластавица дижеш се жељама у небо на крилима најшаренијих нада и санова. Ти си као ветар брз и плах, ништа те у наглости задржати не може. Јер који је тај што ће рећи тици: не лети тамо већ овамо, ја ти заповедам. Ко ће вихоровим крилима наметути узде, и окренути их тамо куд се њима неће. О младости! Благо томе коме си у спомену остала тако мила, тако лака и чила као што свагда јеси.

На чему се млади зарекли на томе се и затекли. Освану и субота. Код Митра све спремно. Заклано јуне черечили су већ зором па спремају сад гозбу. Буре самотока од три године начеће се сад. Пред подне ископаше подужу јаму, побише по два ракљаста коца с обе стране, и заложише је лозом. Ту ће се пећи пециво.

Но и код Вељка беспослени нису. И тамо се нешто спрема. Ко прође сокаком и зачуди се мало, али ретко ко да запита. Од Митрових нико није то запазио, јер сви су били у журби и послу.

Кад би пред вече зачу се тутњава од великих гостију. За мало час и стигоше сви окићени, одевени, не можеш се нагледати. Коњаници напред, пушке пале, јечи све село. Сиђоше с кола, момци сјахаше; изљуби се сваки са својом приликом, и за здравље упита. У том и гајдаш засвира и у кућу их допрати за спремљену вечеру. Заседоше сваки према себи. У зачељу Аћим па редом пријатељи и родбина.

Сврши се вечера, дође време да се износе дарови и да се држи испит. Запеваше младе снашице:

Износи Соjо дарове,
Господски свате дариваj
Свекрви танку кошуљу
Жеженим златом везену итд. итд.

Мати Сојина беше већ изашла да је доведе, но како се зачуди кад нађе врата од вајата отворена а у њим никога. Врати се у кућу, али ни тамо је нема. Потрчи опет у вајат, кад тамо: сандуци отворени, руво девојачко однесено. Виде Роса јаде, досети се злу и закука: „Шта учини Соjо, да од бога нађеш!“

У соби сви су жељно чекали невесту да се већ појави с даровима. Па како се узверише кад чуше Росину запевку. Скочи Митар на поље, кад има шта видети: пала Роса на праг од куће расплетених коса и нариче спомињући Соју.

— Где је Соја? проговори Митар блед и уздрхтао подигнув је с прага. Шта јој је? Казуј, помоћи јој нећеш том запевком.

— Шта јој је? — Ништа несрећници.

Гости се скамснише од зебње.

У тај мах припуцаше пушке код Вељка; чу се усклик и кикот. Роса се окрете тамо, и на ново нарицати стаде:

— Шта учини Соjо, материна рано, шта учини Соjо, да од бога нађеш?

— Утекла, изусти Аћим кроза зубе, а у земљу гледа намрштена чела.

— Красна снаја, шапну му млађи брат на уво. Имаш за чим пожалити додаде и горко се насмеја.

— Срамота, примети Аћим намргођен и љутит.

Но најгоре бејаше Митру. Шћаше свиснути од једа. Не умеде од љутине ни да говори. Стегао песницу десну а леваком заклонио чело, и разјадан и гњеван у исти мах. Очи му се замутиле, али суза није било, крв је насела у њих. На лицу му беше просут бол а у оку гњев. — Код Вељка опет пушке припуцаше. Он се трже и погледа му паде на Аћима и његову својту. Још му горе би. Не може га од стида и бруке погледати, не може бегати, у земљу би пропао. Зашкрипе зубима и севну очима на Богосава: „Стојиш ту ничији сине! Где су ти очи? Где уши? Где ти је памет? Не чујеш? Не видиш како се харамије радују нашој несрећи?

Момак се трже од муњевита погледа. Викну Степка и Ранка и полете с њима тамо од куд се весеље чуло.

Шта је тамо било, знамо већ.

IX.

Викнуо је Митар и послушао га Богосав са браћом, али су знали већ напред и они и сви гости да је све то узаман, да од силе ништа нема. Та као прича, као најређе се чудо казује да се је која девојка вратила оцу и матери кад је једанпут од њих одбегла. Најстарији људи једва да памте по неки случај. Заман је претио Богосав, залуд је пуцао Митар од једа, ипак силом нису смели ништа; а баш и да су смели, тешко да би могли, јер се и код Вељка спремили да дочекају и добро и зло.

Па не помаже ту ни суд и парница. И до капетана, и даље се брука чује, али крај на крај па опет све забадава. Чувај птицу док је у кафезу, а кад се пољане и зрака довати, заман ћеш је вијати и трчати за њом. Она ће цвркати још веселије што је слободна, ругаће ти се небу са висине, да те само већма наједи.

X.

Прошла је после тога једна, друга, па и трећа година. Соја је била задовољна са судбином својом, а Станко и задовољан и срећан. Имао је и двоје деце: два синчића пуначка румена и црноока, две киге мирисава цвећа. Ма какви јади да су га снашли, јади изван куће, ма како да је уморан, љутит или нерасположен био; чим би угледао та два цветка одма би се пренуо и осетио би да му је нешто пуно и топло око срца, као да га сунце греје. С трудна пута, с тешка посла, с вашара, свакад се журио к њима као к неким ан-

ђелићима, који га чекају да му гукањем и тепањем својим претворе сиротну му кућу у најлепши богаташки двор. Њих двоје и Сојка били су му цео свет, мио и драг свет, у чијем се бају сав спољашњи опаки свет загубио утопио, да му ни трага нема.

Сојка је била вредна и окретна. Сва се кућа окренула на боље: домазлук и усев успева као да је неки благослов дошао у Вељкову кућу. Видели су то и комшије и сво село. Да још мало тако потраје огаздиће се Вељко као нико у селу. А и он је радио, дивота је било гледати га онако стара где у сваком послу предњачи. Видео је стари да му се срећа око прага вије, па је гледао да јој не буде незахвалан.

Један само јад мучио је и Вељка и Станка а најгрђе Сојку. У свему том богаству мало је било за њу праве среће. У пуној и обилној кући својој, у авлији цвећем и воћем засађеној, није још видела мајке своје. Још никад није стара унучад своју загрлила, још никад унучад нису бабу у руку пољубила. Њена мати, онај добри отац, она мила браћа, никад јој у кућу дошли нису, нит је она к њима смела. — Тешко су јој пале на срце материне сузе. Можда ју је и проклела. У највећој срећи може је наћи најцрња беда. Кад год би се тога сетила одма јој би се учинила кућа као пуста и празна, Станко као несрећан, на срцу би осетила неку празноћу.

Дошао је тако и Петров дан, четврти по венчању њихову. Старији синчић, Цветко, већ је трчкарао и брбљао. Знао је лепо рећи „мама“ и „тата“, али и „деда“ то га је Сојка научила. Тога дана није Станко био код куће; отишао је са оцем у варош на вашар. Пре подне је била у цркви: тамо јој је била и мати с оцем. Целе службе гледала је само у њих. Чисто се њима молила а не Богу: да је само погледају, да јој опросте. Али те старе очи гледале су пред олтар, уста су молитву шаптала, и једно и друго посвећено је било Богу. Кад је пошла кући и заплакала се. Ручала није, него је само о њима мислила. После подне кад је већ заладнело, узме Цветка за руку, а млађе чедо у наруче па сиђе у градину. Тамо је велик и ладовит орâ: седне у лад и стане се забављати са млађим синчићем да би тиме зар сету растерала. Тепала му је, слушала га је како гуче као голупче кад се сунцу радује, љубила га је у очи. у образ и слаткa устанца грлила га је на грудима, тако, да је заиста на сву сету заборавила. Тако је трајало дуго, позадуго. Старијега чеда није се ни сетила, да и њему пољубаца даде да и њега на крило посади: па како се пренерази кад виде да детета нема поред ње. Скочи као рањена кошута и стаде га очима тражити по трави и воћњаку. У часу помисли на сваку несрећу: на поток, на рупчаге, на коров и змије у њему. Једва му траг познаде куд је прошао, па журно пође

тамо. Али дете је много лаганије ишло, те и она трчајући тако, сваки час је губила стазицу куда је пролазно. Заман га је дозивала, он јој се није одзивао. Градина је била велика а воће густо. Ладни је зној проби. Стиже већ и до ограде што је виша од човека. Чињаше јој се да ће умрети у ономе часу, кад виде да га већ нема где тражити. „Удавио се!“ врисну, и хтеде на ново потрчати на поток, кад баш у том часу зачу у комшинској градини јасан детињи глас. Муња нека прожма је сву. И са страхом и са надом отрча тамо, провири кроз ограду и гле — тамо спази под великом јабуком малога Стеву Богосављева сина, где стоји уз њеног оца и држи две јабуке у рукама: једну даје деди а другу показује овамо неком. Загледа се тамо Сојка и виде с оне стране ограде својега Цветка. Он је добро разумео шта му Стева каже и пошао к њему. Сојка му хтеде од свег срца потрчати да га загрли и пољуби ал ограда беше пред њом а тамо отац. Задржа је плашња ал' и радозналост. Зазебе у срцу очекујући шта ће се збити. — А дете као невино јање пред вука иђаше и осмеихиваше се на јабуку. Кад је дошло до старца, зар од саме невиности научено, маши се руком за његову јабуку, погледа га великим [illegible] очима и слатко му протепа „деда“. — Та реч беше тако блага, мила и невина, да би зверку укротила, а некмо ли старца Митра. Задрхта му рука, јабука му паде [illegible] а дете је журно узе, [illegible] се и опет га [illegible]. Већ не [illegible] срцу одолети. Брзо подиже дете, загрли га и стаде га љубити у [illegible] и образ дуго и безбројно. [illegible] му, старцу, [illegible] сву је срџбу часом у [illegible] да је се више [illegible] не сети.

Сојка је гледала, [illegible] је [illegible] радости тако да се једва на [illegible]. [illegible] већ уздржати, одазва се очевој радости: „[illegible] ли [illegible] и ово друго? [illegible] ће те [illegible] у [illegible]. [illegible] ли ми опростити? Бабо! [illegible]“

И [illegible] је [illegible] У часу је била и она тамо [illegible] у [illegible] на [illegible]. Све је заборављено. Изгубљени [illegible] се од бурних [illegible] оне срећне људе.

Кад се [illegible] је весеље, какво [illegible].

И [illegible] данас прве и [illegible] стар и слаб ал весео и [illegible] светом у највећој [illegible].

К. В. Ђорђ.

Кратак нацрт историјског развитка суда упоредо са друштвеним развићем.

(Наставак)

Кад смо већ код давно минулих времена, и кад говоримо о судовима и суђењу, које поглавито карактерише и руководи народно начело, можемо узгредно само са неколико речи и у главном бар напоменути начин суђења и врсте судова и код двају највећих и најмоћнијих цивилизатора старог времена, а то је код Грка и код Римљана, који су од свију старих народа достигли највиши ступањ цивилизације и највише на образованости људи и народа радили. Но да би били краћи и јаснији у своме и онако кратком и скученом излагању, ми ћемо се ограничити само на две тачке, на Атину и Рим, као две средотеже, као две кристалне тачке око којих се све прикупљало и кристалисало, и где је тако рећи сва моћ и целокупна цивилизација поменутих народа концентрисана била.

Код старих Атињана, који су више од самих Римљана радили на напретку цивилизације и на људском прогресу, судска власт већим делом налазила се у рукама народним. Они су све своје судије бирали како за грађанска тако и за кривична дела из средине самога народа на извесно време. Па ма да су код њих постојали извесни судови као сталне установе, то се ипак није развио код њих никакав засебит сталеж, коме је суђење било једино занимање а правознанство једина струка, у којој би се он разумевали. Од самога је народа дакле зависио избор судија у Атини, који су судили јавно по пут данашњих понајновијих, континенталних судских установа у Јевропи, у којима поглавито народ има утицаја и меродавног гласа при дељењу правде и осуђивању својих сугрђана, само што су атинске судије поред изналажења кривичног дела и личности кривчеве имали у исто време власт и право, да одмах, пошто је дело констатовано и кривац назначен, и пресуду изричу, која је била пуноважном и која се одма морала извршити. Само за убијства и религијозне преступе судио је Ареопаг као највиши суд у земљи, у коме су судска места заузимали најодличнији грађани и највећи државници и старешине у земљи — Архонти, где су до саме смрти остајали и правду изрицали у поменутим случајевима кривичних дела. А за извесне политичне преступе за које се досуђивало или изгнанство из земље или конфискација имања или и једно и друго уједно, судио је цео народ на извесним или за то опредељеним састанцима и јавним зборовима.

И код културних Атињана дакле, и у најлепше и најзначајније доба њиховога полета и државнога расцвета, правосуђе се у главном, бар у својим основним начелима подудара са правосудском влашћу и њеним битним принципима код осталих тако названих „варварских“ народа. Но ако будемо дубље загазили, те почнемо посматрати, проматрати и изналазйти разна доказна средства и разне начине поступања при откривању истине и изналажењу правде, видићемо да ћемо све више и више сличности и подударних начела наћи, која су без разлике поглавита карактеристика старијих времена и старинских народа. Тортура је и код тако увиђавних и напредних Атињана како за време њиховог незнатнијег и слабијег државног и друштвеног живота, тако и за време њихове највеће силе и славе у златном Перикловом добу, играла врло велику улогу при изналажењу истине и раздељивању правичности. Она је била понајобичније доказно средство у грчком зеконодавству, а по свој прилици доводи своје порекло од ропства. Но она није само употребљавана против робова, него и против слободних људи и грађана атинских, као што нам о томе историја грчког народа довољног јемства даје. Цицерон у једној својој беседи говорећи о Атињанима и другим неким грчким племенима и њиховим напредним и слободним установама, јако их укорава речма: de institutis Atheniensium, Rhodionum, doctissimonum hominum apud quos, id quod acerbistimum est, liberi civesque torquentur — укорава их дакле због те њихове свирепости и грозних мука на које су и слободне људе, па и саме грађане стављали. Но тај гадни обичај, та употреба тортуре, која је као опште правило при испитивању важила никако није могла Грцима изгледати тако гнусна и тако дивљачног карактера као што данас изгледа и какав јој карактер ми приписујемо са гледишта наших данашњих идеја и наших данашњих обичаја. Али ма да су како Грци, тако и сви знатнији старински народи у тортури сматрали и видили једно једино средство за испитивање, једино доказно средство при откривању истине, то је ипак и сам тај стари век хладним духом осporавао оно дејство и онакве резултате, какви су се њоме желили постићи; али тај исти век није презао од њених угрожаја, нити је увиђао њену свирепост. Исократ, а с њиме у истом смислу и Димостен вели, да ништа није безбедније, нити да ништа друго може боље и пре изнети истину на видик од тортуре; јер сведок може казати, али у средини мука говори истину.“

На као год што су и све остале процеске радње, тако је и тортура вршена јавно пред искупљеном светином код Грка. Обадве странке и тужилац и оптужени присуствовали су при томе грозном акту слушајући изјашњења онога, који је мучен бивао. — Ово је у главном

што се тиче тортуре, која се у више врста и у више различитих облика појављивала и примењивала, и која саставља једну веома значајну црту атинског поступка. Но апстрахујући ово, ми у атинском поступку наилазимо на три врло племенита и узорита начела, која га поглавито карактеришу и која његовом радњом управљају и господаре. А та три начела састоје се у овоме: а) у јавности којом је свака његова радња осведштана и запечаћена; б) у праву, које је дато сваком члану општине да може слободно тужбу подићи против сваког недела својих сограђана и на послетку в) у праву грађана, да могу учествовати у суђењу као судци те тако и правду изрицати. Ова иста три правила, ова иста племенита начела послужила су за узор и самом римском законодавству, те су од Грка у њихове законе пресађена, а одатле опет пренесена и у аманст предана и свима данашњим, модерним законодавствима. — Толико о Атињанима и њиховом суђењу, а сада да пређемо на Римљане.

Код Римљана, тих светских учитеља у праву и правној науци, чији су закони најбогатији извод како за грађанска, тако и за кривична законодавства готово свију како старијих, тако и новијих народа и који су највише дали обилатог материјала и ваљаног правног градива за подизање и уређивање правничких зграда и разноврсних правних установа код доцнијих поколења — код тих истих Римљана дакле, судови и суђење налазили су се у главном и већим делом такође у рукама народним. Та народна јуридичка власт поглавито и најјасније се опажа за време њиховог највишег полета и најлепшег расцвета државног и друштвеног живота — за све време римске републике. Али не само тада, кад је народ и иначе одржавао превагу у сваком погледу над осталим, по своме пореклу привилегисаним сталежима, него и у много ранијим временима — за време краљевске моћи и силе, па и у неким доцнијим вековима, кад је народна надмоћност и суверенство при издаху било, та се народна судска власт провлачи кроз неке установе и даје се кад и кад опазити и у најзамашнијим кривичним делима. Истина, за прва времена Рима тј. за време краљевске владавине, као оно што су и све остале власти, тако је и криминална јурисдикција, као једна страна администрације била у рукама самога краља или његових комисара, — или квестора; али ипак и та тавна историја римскога државног живота даје нам примера, где се и против пресуде не само краљевих највећих повереника и званичника и него и самих краљева могло апеловати, и то једино на народ. О овоме Тит Ливије напоминье саме речи закона: Si a duumviris provocavit, provocatione certato. А Цицерон сматра ово право апелате као нешто што је формално постојало, па у погледу

[illegible] Nihil ultra quam improba factum. Поред тога lex Porcia [illegible] и непредимост грађана у томе смислу са [illegible] [illegible] и многи други, њима подобни [illegible] [illegible] римскога народа [illegible] [illegible] демократске владавине [illegible] [illegible]

право курија вређали или нападали. Трибунске полиције, које су биле најбоља гарантија и највећа заштита за народна права, судиле су поглавито политичке предмете. Међу оваке предмете урачунавало се и глобљење од стране званичника, као год и повреда њихове дужности. Ове полиције, у колико нам историја о њима јамчи, изрицале су само новчану казну. А центуријатске полиције према томе имале су у овој епоси праву криминалну јурисдикцију код Римљана. Ово је била општа народна скупштина, и њој су се поднашали сва апеловања противу кривичних осуда. Само је ова скупштина имала право да изриче капиталну пресуду противу римских грађана. Комиције центуријатске дакле имале су с једне стране право да суде о капиталним преступима и о преступима који по званичној дужности истраживани беху или кад би пред њих са апеловањем грађани дошли, а с друге опет, оне су престављале последњи степен или највишу судску инстанцију за кривичну правду.

Но ова подела као год и начела ове надлежности нису баш увек подједнако били усвојени од римског правознанства; јер већи део ових правила постојао је и одржавао се не толико помоћу закона позитивних колико навикама и обичајима самога народа. Те с тога је народ и водио онолике крваве борбе и толико се бунио и своја седишта напуштао. Патрицији или други какви појединци узурпатори свагда су гледали, да како народно јуридичко суверенство, тако и његову сувремену моћ у опште сваком згодном приликом скрхају и омаловаже; те с тога је начело апелате на народ све дотле премирано, неуважавано а почешће повређивано и рушено од стране патриција, све донде док сами плебејци нису почели стално владати републиком и према својим потребама законе кројити и доносити. Због тог негодовања од стране патриција и појединих званичника против народне превласти и усљед тога честог омаловажавања и премирања народног принципа на пољу правосуђа, као и другим јавним пословима, мењале су се непрестано са променама владе и њихове политике и разне атрибуције како Курија и центурија тако и атрибуса. Но на послетку резултат, следство тих крвавих бораба, тих народних буна и преврата био је тај да је Курија у страховитим грчевима смрт своју нашла и да је чисто народни елеменат скоро у свакоме погледу и на свима гранама државних послова одржао искључиву превагу.

Јурисдикција комиција и ако је била главна јурисдикција у кривичним предметима и ако је престављала највиши степен кривичне повреде, ипак она је била сведена у извесне границе имала свој нарочити правни делокруг, јер надлежност њихова била је условљена

од чести природом самих послова, а од чести и својством оптужених ratione materiae ét ratione personae. Сви преступи а нарочите краће које нису изриком обележени и побројани законима нарочито за то изданим, истраживане су на тужбу приватног тужиоца и пред грађанском јурисдикцијом iep non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur et publica sunt, sed ea tantum quae ex legibus judiciorum publicorum veniunt.

Ограничење комицијске јурисдикције састојало се дакле у томе што је био ограничен број јавних суђења, која су у њихову правну област спадала јер су се тада сва јавна суђења делила на капитална и некапитална. Капитална суђења била су она, која су за собом повлачила смртну казну, па састојала се она у изгнању или у губитку профанских права; а сва остала јавна суђења сматрана су као некапитална, пошто су оне казне, па ма биле оне и телесне, које су она за собом као последицу повоошла, остављале осуђенога у уживању његових грађанских права. Комиције у строгом смислу узевши биле су надлежне само за капиталне преступе, а осталима судиле су случајно кад су путем апелате, per provocationem за то позване биле

Друго ограничење судске комицијске власти састојало се у својству и правном положају оних лица, која су оптуживана; јер сви држављани нису имали подједнаких права међу собом нити су били подједнако равноправни пред законом. Само су грађани римски имали привилегију да буду суђени у капиталним преступима од народне скупштине и да се њојзи жале противу одлука и пресуда званичних. А тужбе које су биле управљене противу странаца ма какве врсте т. ј. били они римски савезници или не, живили они у римским колонијама или становали стално у самом Риму, никада нису долазиле пред ове комиције, нити су се могли судити пред њима.

Пошто је дакле усљед ових случајева и оваких прилика народна јурисдикција ограничена била, то су без сумње морале постојати друге неке јуридичке власти које би ту празнину попуњавале и недостатак народне власти самостално или у споразуму и договору ex jure vel ex concessione — с народом вршиле. Такове су власти доиста и постајале, и биле су поглавито оличене у сенату и конзулима а затим у другим неким мањим или већим званичницима. Сенат је имао поред свег иначе моћног уплива и значаја још и двојаку јурисдикцију. Једна од њих била му је својствена и састављала је једну од његових атрибуција, а другу је добијао од народа посреством делегације. Он је надлежан био да суди све некапиталне преступе и све преступе, које би странци у Риму починили. Осим тога он је имао право и власт да суди и све политичке преступе, које би са-

везници римски изван Рима а противу Рима учинили т. ј. он је судио разне савезничке завере, буне, преврате и друга подузећа политичне природе, која би за спас државе опасна била. По овлашћењу народа пак, сенат је као што рекосмо могао посредно судити и о оним капиталним оптужењима, која су противу грађана римских подизата била. Усљед ових плебисцита, којима је сенат често од народа био почаствован, сенат је у смотрењу тих истих (горепоменутих) оптужења упражњавао и сасвим друго право: да злочинства доставља до знања, да их истражује да наређује да се тужбе код народа подижу, једном речи да покрене јуриздикцију комиција. Из овога се види дакле, да је сенат вршио у неколико права државног тужиоца; он је пазио на одржање мира и поретка, скупљао је прве елементе онога преступа који би државу у неред доводио; а кад је суђење ових преступа прелазило границу његове надлежности он их је денунцирао онда оној власти, која је за суђење и решавање о њима надлежна била. А да је и сенат имао право да своје разноврсне власти, па по томе и судску власт преноси на конзуле или друге које државне званичнике, особито у мутним временима и немилим околностима по државу — то смо напред напоменули.

Поред народа и сената, као две главне јуридичке власти, било је још и неких званичника који су учествовали у правосуђу и кажњењу преступа. Разуме се да је обим њихове судске власти био врло мален и ограничен само на мање и незнатније ствари, на најобичније грађанске односе. Такови су званичници били у време краљева децемвири, за које Тит Ливије напомиње један закон, по коме су они надлежни били за суђење издајства. Такови су били претори за грађанска а квестори за кривична дела. Такови су били на послетку и цензори за мање и незнатније ствари.

Ове државне судије у време републике некад су постављали конзули, некад је сенат утицао на њихов избор, а некад их је сам народ бирао. Но како је и сам избор државне власти зависио од народа, то су и судови већим делом били организовани и удешени у духу народном и према његовим потребама и правном појмању. Па ма да су ти судски званичници постајали, народ је у главном и у ситнијим стварима сам судио, пошто се за грађанска и за кривична дела бирао особити суд, и то за свако дело други који је сам изналазио и одређивао да не постоји какво дело и ко је прави кривац (а у грађанским стварима ко је дужник или платац). У тима изборним, народним судовима, где су ваљда имале утицаје и партије

и неједнакој подели на класе, потекло је оно феудално начело у погледу судова, које гласи: Свакоме треба да суде њему равни.

У монархично време — а то је време од како је краљевска власт у оној трострукој и крвавој борби почела све више отимати маха и на послетку одржала превагу и узвисила се под феудалним начелом — већ се опажа нека промена у судској организацији и пређашњи поредак мало по мало преображава се и руши. Усљед ове новозадобивене надмоћности краљевске над свима дојакошњим ривалима, постали су многи и разни краљевски и царски судови. Истина поред ових судова постојали су у исто време и разни господарски, црквени и општински судови, али само друкчије уређени и доведени у потчињеност и зависност од краљевских судова, пошто су краљеви, једно да би се одржали на висини свога суверенског положаја, а друго да би избегли досадање крваве двобоје, установили апелацију над племићским и другим судовима.

Од тог времена ишчезавају времени и периодични састанци и уступају место сталним установама; дужност суђења постаје звање, а ова се звања или дају за новце за опредељено време, или се забадава уступају. Ова звања деле једино краљеви и то обично оним својим људима, који су га највише потпомагали у борби са племством и свештенством о власт и племство — а то су били већином људи од науке, стручни правници. Те тако су од сада у сталним судовима, као државним установама већином заседавале и сталне судије, стручно образоване, којима је суђење било једино занимање. Грађани, који су прије, у старија времена поред својих приватних послова занимали се правосуђем и расправљали различите спорове својих сугрђана привремено или узгредно, сада нису више, или бар веома мало имали удела у правосуђу. Они су се у ово време могли видити тек кад-и-кад, и то у најнижим судским инстанцијама.

Поред тих правника са разноврсним стручним образовањем установљене су и постојале су разноврсне судске инстанције, које нису постојале ни код Грка ни код Римљана, па ни у почетку средњега века. Међу овима су највиши степен заузимали краљевски редовни и ванредни судови, од којих су потицали програми и упуства за све врсте осталих нижих и виших разноврсних судова. Но и у то време, и поред великих судова и великих судских инстанција, правда ипак ничим није била ујемчена, пошто су се злоупотребе могле сваки час у судовима догађати, — као што су се одиста и догађале — јер су владари обично употребљавали судове за постигнуће своје засебите циљи и за остварење својих личних или династичних интереса т. ј. употребљавали су их за постигнуће политичне власти и над-

моћности над свима осталим непрнјатељским елементима у држави. Они су обично постављали за судије своје присталице и понајвише оне људе, који ће у свакој прилици по њиховом мигу или по њиховој доброј вољи радити и кретати се. У то време, да би се изразиле победа и надмоћност краљевске јурисдикције над свима осталим, без сумње правници, који су се око краљева таборили, изнели су на своме правничком мачу на видик неки монархични афоризам, који је тада као начело владао: „сва правда има свој извор у краљу.“

Што се тиче поступка у овако неуређеном и уздрманом друштвеном склопу, а особито у прва времена средњега века, он је већином остао онај који из доба варварског. Готово оне исте форме и они исти докази задржали су се са неком тек изменом у примени, у јачини и у ситницама по различности места, и према природи различитих народа. У ово време суд божи игра поглавиту улогу, а особито кад се споре господари или витезови. Турнири и крваве борбе између спорних странака могле су се сваким даном на све стране видити; мртав није имао право и побеђени је вазда плаћао глобу. Феудалство се поглавито старало да ове дивљачке борбе у потраживању права и као остваривању правице регулише и под извесна правила сведе.

Црквена хијерархија пак, са хиљадама својих достојника и великодостојника, који требаху бити испуњени „страхом господњим“ и најњежнијим осећајима правде и који бијаху позвани, по начелима своје науке, да шире мир, љубав и братимство међу људима и народима, мирно је гледала тај грозни поступак правдања оназађавала се тим дивљачким и крвавим борбама и нечовечним људским кланицама и крвопролићима. Истина она је у почетку за своје судове задржала само заклетву са одређеним бројем сâзаклетника и служила се у своме поступању при репавању и изналажењу правде оптужним принципом који је год Римљана наследила као год што га је феудализам од варвара позајмио и усвојио. Али доцније, у XIII. веку, она као да се из неког сна пренула, као да се покајала за своју досадању трпељивост и гутање за своју благост над „глупом“ поводљивом и лаковерном масом, она је, да би све надмашила својим лукавством, велеучењаштву, досетљивошћу, подлошћу и варварством и да би испитала и испипала и најњежније осећаје и најмање склоности људских духова и да би продрла и у најдубље и најделикатније тајне људске савести, изумела нову, довде нечувену, најкрвавију и најнеправеднију систему поступања при изналажењу правде и откривању истине. Та система била је система инквизиције, која је у почетку допуштана као нижи поступак само за неке изузетне

и ванредне случајеве, но која је мало по мало најпосле одржала превагу и потпуно искључила досадању систему оптужења.

Од црквених власти, од њених ситнијих и крупнијих великодостојника и поглавица, као преставника тадање учености и као моралних светских учитеља и проповедника, то је грозна вештина кривичног поступања пренесена и на светске власти и брижљиво спроведена готово кроз све судске установе тадашњега доба, поставши најпосле општим правом и општом карактеристиком готово свију јевропских народа и држава. Понајглавније прве те тако гнусне и за сва времена ужасне инквизиционе средњевековне системе састоје се поглавито у томе, што је она изискивала и практиковала писмена ислеђења и протоколисање на својим званичним испитима, тајно суђење кроз цео процес теорију законских доказа и суђење по актима и то све на основу и решењу разне и неумољиве тортуре, посредством бича и точка, помоћу огња и усијаних клинаца. Тортура је дакле, и то поповска извештачена и до крајности усавршена тортура, која је далеко била грознија и нечовечнија од сваке друге, која је постојала у старија дивљачка времена и то код неких народа и племена играла тада највећу улогу при „откривању“ истине и изналажењу правде и била битна и поглавита карактеристика те неправедне, нечовечне системе. Народни глас, ако се и могао дотле још кад-и-кад и где-где, ма и потпуно чути, сада је тако рећи за навек умукнуо и последњи трунак од свога значаја изгубио, а народи су постали са својим понајодличнијим, најплеменитијим и понајузоритијим синовима и снагама предмет искушења тих паклених мука, те неумољиве и смртоносне поповске инквизиције.

Што се тиче кажњености у ово време, она је у неколико одступила од старог варварског начела и практике. Начело приватне осветe ишчезава и уступа места јавној освети; јавна казна већ се појављује и све више и више шири и примењује. Но и ова је јавна казна, као што смо већ наномињали веома груба, сурова, неуређена, неправедна и самовољна. Ова идеја, ова начела јавне осветe практикују се и трају све до на измак XVIII века.

Овака су у главном дакле начела владала и практиковала се у области најразноврснијих права у средњевечном јевропском друштву; овако је било трошно и неуређено друштвено стање и овако лабава, непрактична и погрешна начела, на којима се оно базирало; оваке промене и оволике мане прошли су судови, правосуђе и судске власти у Јевропи све до свршетка XVIII века, као века у коме је наступио бујни и неуздржљиви препороћај разноврених идеја, наука, вештина и тако рећи целокупног друштвеног уређења. О оваком

стању, о оваком судском и у опште друштвеном уређењу како пре тако и за време тешког и несносног феудализма као и за време превласти и највеће силе и славе краљевске и других владара, историја кривичног права садашњих јевропских народа довољно нам јамчи и доста јасну али жалосну слику све до новијег времена износи.

Тек са свршетком осамнаестог века т. ј. тек од француске револуције, која је прва забила свој крвави мач у дотадашњи друштвени и државни поредак у Јевропи и анатемисала већину дотадашњих државних и друштвених установа и уредаба; тек дакле од кад се почео развијати савремени појам о држави, тек тада почиње да се мења и карактер суда. Па тад тек народи почињу мало по мало да сматрају државу као уређено друштво, а не као својину владареву. Закони почињу да се издају као народни договор и споразум а не као царска воља и заповест. И ти исти закони, већином као израз опште народне воље, као израз заједничког народног пристанка и сагласности регулишу и устројавају разне судове под различитим формама и са разним степенима; и ти судови почињу да добијају све више и више свој првашњи значај, који су имали код патријархалних народа и код Римљана и Грка.

Тек дакле пошто су судови у Јевропи прошли све поменуте фазе и промене у своме животу, почело судске власти почиње се ослобађати и препорођавати, а правосуђе добија све већи значај и све виши и виши полет. Суд, као установа законима уређена и осветшана постаје све сталнији и према народном животу одмеренији, а стара отрцана начела феудалне науке, која суд сматра као један део владарске власти и као средство за постиг њихових засебитих цељи и династичких интереса све више и више губе свој значај, малакшавају, тону и губе се. Наука сматра у суду једну народну установу, која је свакоме народу нужна да њоме регулише своје разнолике друштвене одношаје; а у судској власти увиђа само један део *друштвене власти*, која истиче из истог извора из ког и све друге власти. Ову власт законодавства стварају и устројавају поверавајући је на вршење онима, који су за то спремни и способни. Судови су већ сталне установе са људима већином стручно образованим од сталне службе са назначеном хијерархијом и одређеном компетентношћу. Судије постају сталније и независније и отвара им се шири круг њиховом делању, а потоме ствара се и већа гарантија за боље и правичније суђење. Истина те судије народу постављају још и данас већином владари у Јевропи; али они нису више под домашајем и под упливом њихове власти, њихове воље и расположења.

Но поред ових сталних и разностепених државних судова и

сталних државних судија у њима, ми видимо да се у овој периоди одма по препорођају идеја и наука, и по васкрснућу народнога значаја и његових права, појављује и мало по мало све више завађа и утврђује на јевропском континенту и друга нека врста судова — за извесна и законом или земаљским уставом одређена дела којој је у основи народно начело. У ове судове припуштају се поред сталних и стручно образованих судија, још и људи нестручни, без икаквог правног образовања т. ј. људи из народа, из свију његових друштвених тавана, али људи понајразборитији и људи поштени, који понајбоље познају обичне друштвене односе својих суграђана и прилике и околности у којима се њихова околица налази. Ове своје судије бира сам народ, а постављају се на судске столице, како где, према одредбама политичних закона. У овим изборним судијама представљен је сам народ, који посредством њих учествује у правосуђу и при решавању разноликих спорова својих суграђана. И ово су те судије и ови судови, који се у својим основним принципима највише приближују и подударају са оним судовима примитивних и патријархалних народа, са судовима из доба „варварског", а поглавито са судовима старих Грка и Римљана.

Из овога се јасно види дакле, да се установом ових и оваких судова поново пошло на оно старо начело судске власти, које је пре четрнаест векова владало и примењивало се, на начело по коме се судска власт налази у народним рукама и где народ изриче правду и решава разноврсне спорове својих чланова. Но ово поново ускрсло народно начело судске власти, у самој ствари, слаже се само у своме основу са народном јурисдикцијом старих патријархалних времена. Али система је његова много друкчије, паметније и правилније уређена, уређена разуме се према друштвеном прогресу, према приликама и околностима, према духу цивилизације и према потребама и навикама новијих времена и народа. Ново друштво користило се искуством и животом ранијих поколења и прећашњих јевропских друштава, те по томе и система његовог правосуђа у народном духу мора бити боља. Нов принцип народне судске власти разликује се од старога поглавито у томе, што не почива више на идеји неједнакости, него на противној идеји. У старо време бијаху само слободни људи, позвани за суђење; а робови и неправни или полуправни друштвени тавани, којих је тада скоро код свију народа било нису могли никаква удела при томе имати, нити се њихов глас игде чуо и слушао. Данас нема робова, данас нема полутанских и бесправних друштвених сталежа у Јевропи — данас нема оне силне раскомаданости поцепаности и

равноправности у јевропском друштву, него смо сви равни један другоме, сви равни пред законом и пред неумитним и непристрасним судијом правде.

Ово нацијонално начело судске власти у новије доба разликује се од старога варварскога још и с погледом на врсту казне и на наше кажњење. Данас од приватне освете нема ни трага ни гласа, а друштвено право са јавном казни излази на видик у потпуној својој целини. Начело јавне освете, које је у средњем веку тако дуго владало и тако јако распрострањено било такође је сасвим ишчезло. О породичним ратовима о крвнинама, о погодбама и откупима по извесној тарифи, код мирних и радених народа такође ни спомена нема. Тортура, тај ужасни непријатељ сваке слободније мисли и људскога напредка такође је свој гроб нашла и ваљда за на веки се саранила. Казне постају блажије, уједначују се и одређују, а начело правде постаје научним начелом и спаја се са друштвеном нуждом. Начело кажњења иде неизоставно уз сажаљење и поправку и непрестано се ради да се то начело што боље дотера и усаврши, те да као тако продре и утврди се и у свима законодавствима.

Што се тиче поступка, он се у новије време тако рећи из темеља мења. Све претераности, недотупавности и нечовечности инквизицијске системе јавни глас на све стране жигоше и анатемише а законодавства их такође или са свим бришу и изостављају или их измењују и према приликама и времену удешавају и дотерују. Из пређашњег стања ствари а на основу искуства ступа нов поступак у живот, који представља неку смесу од системе оптужења и системе инквизициске т. ј. из обе системе одабирају се и задржавају се само добре и практичне стране, које савест и здрав човечији разум допушта и одобрава. Смеса ове нове системе састоји се поглавито у томе што се почиње са испитом инквизицијоним а свршује се поступком оптужења. Но главне њене црте и особине састоје се у томе што она изискује усмену препирку, доказе убеђења, слободу и јавност у испитивању и одбрани. Стари варварски принцип, да се оптужени очистити мора ради невиности са свим је ишчезао а на место његово ступило је ново цивилизовано начело, по коме се оптужени дотле сматра као невин, докле тужилац противно не докаже и суд о томе не увери.

Ово је у главноме кратак нацрт историјскога развитка суда и судске власти упоредо са друштвеним развојем кроз пуних скоро четрнаест векова све до нашега времена. Стање судске власти и устројство судова, које је правна наука затекла у почетку овога столећа у главном и данас се налази и обдржава.

Из овог и овако кратког и непотпуног нацрта историјског развитка судова, даје се извести још и много краћи нацрт, јер се из из свега може лако видети, да је у главном било управо три основне форме суда и то: а) суд у рукама народним који суди без икаквог особитог завода (надлежателства) за то, и без стручних и само за тај посао способних и позваних људи, већ где парничари сами себи бирају судије, па било дело грађанско или кривично, б) суд у рукама господара, велможа и владара, где се суди такође већином без стручно образованих људи — неправника, али где се суд појављује већ као неко стално „надлежатељство“ т. ј. где суд постаје већ државна установа, и в) суд већином у рукама државне власти са разним степенима надлежности, где суд постаје стална државна установа и где суде већином људи од закона, људи којима је правознанство једина струка а правосуђе једино занимање. Из ове три основне форме судова дају се различитим склапањем, удешавањем и комбиновањем извести млоги облици и других мешовитих судова, као што је то чињено и као што се то још и данас непрестано чини. Из те три основне форме склопљени су комбинацијом и сви данашњи и народни и државни судови са својим различитим видовима и начелима организације, са својим различитим степенима и судске надлежности. Од ових тријy основних облика т. ј. смесом прве и треће судске форме, постао је и данашњи чувени народни суд — порота.[1]

† Т. Шкорић.

РАДНИЧКА ПЕСМА.

Хајд на пос'о, то већ зора руди,
Те уморне раденике буди.
Длето стоји, плуг одморан чека,
Млоге очи пазе из далека
Да беспослен не остане нико,
Нек устаје ко се није диг'о!
Напред, напред, работници млади,
Домовина хоће да се ради' —

Наши дани к'о и пређе јуре,
Век је кратак, треба да се журе,
Лењивцима овде места нема —
Тежак пос'о вазда нам се спрема,

[1] У почетку овог чланка погрешно је стављено *Наставак* уместо *Свршетак*. Ур.

Тежак посо, свакојаке муке,
Ал' их наше савлађују руке —
Напред напред раденици млади,
Домовина хоће да се ради! —

Ој ал' тамо, шта се види оно:
Бедни старац у раду је клон'о;
Домовино нита ћеш с' њиме сада
Малакс'о је од вечита рада?!
Глад га мори, нигде ништа нема —
Јадни живот тек се крају спрема!
Без утехе помоћи и лека
Домовино зар нас ово чека?!

Наше мишце неуморно раде,
Чекић куца да се други сладе,
У свом зноју што нам с' чела лети
Остављени морамо умрети!
Такву срећу нама судба даје,
Ко да чује наше уздисаје? —
Ко да види живот препун беда?
Домовина презриво нас гледа!

Д Ј Илић.

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

X.

Ђема се збиља обрадова доласку Саниновом, а и госпођа Леонора га пријатељски дочека: видело се, да је синоћ код обеју учинио добар утисак. Емил отрча да види шта је с доручком, шапнувши при поласку Санину на уво: „немојте заборавити!“

— Нећу, нећу, одговори Санин.

Госпођа Леонора беше нешто слаба, патила је од главобоље — и мирно седела на столици. На Ђеми беше широка, жуте боје блуза, по средини стегнута црним кожним појасом; и она изгледаше нешто изнурена и бледуњава; тамни кругови тавнили су очи њене, но сјај њихов није се тиме ништа губио, а бледило придаваше класички стро-

гим цртама лица њенога неку тајанственост и благост. Санина је тај дан нарочито изненадила изредна лепота руку њених; када би њима дотеривала или подржавала своје сјајне витице, — он очију не скидаше с прстију њених, гипких и подугачких и правилно раздвојених једно од другога, као код Рафајлове Форнарине.

На пољу беше јака врућина; после доручка Санин хтеде да иде, но кад му приметише, да је на оваку врућину најбоље и не кретати се с места, он послуша и остаде. У крајњој соби, у којој он седијаше са својим домаћицама, беше хладовина; прозори гледаху у омалену башту обраслу у акације. Тушта чела, осица и бумбарева зујаше јасно и жедно између њихових густих грана, окићених злаћеним цвећем. Ово непрекидно зујање допираше кроз полуотворене прозоре и спуштене завесе чак и у собу, па приповедаше о жези, што испуњаваше ваздух на пољу и чињаше, да је хладовина заклоните собице још пријатнија.

Санин је као и јуче много причао, но не о Русији нити о руском животу. Да би одржао дату реч своме младоме пријатељу, кога одмах по доручку послаше г. Клиберу — ради практиковања у књиговођењу, — Санин поведе разговор о уметништву и трговини и споређиваше добре и рђаве стране код оба та занимања. Није га зачудило, што је фрау Леонора била на страни трговине, томе се он и надао: но и Ђема дељаше њено мишљење.

— Кад хоћеш да си уметник, и то још певач, говораше она енергично машући руком, мораш бити на првом месту! Друго већ не иде; а ко зна да ли ћеш достићи прво место? Панталеоне, који такође учествоваше у разговору — (као давнашњем слузи и старом човеку њему беше дозвољено да седи на столици и пред газдом; Италијанци у опште нису строги у етикету), разуме се чврсто стојаше на страни уметништва. До душе, наводи му беху доста слаби, сав му се говор сводио на то, да је уметнику нужно пре свега да овлада d'un certo estro d' ispirazione — неком ватром одушевљења! Фрау Леонора примети му, да је он бесумње владао тим estro — а међу тим... — Ја сам имао непријатеља, мрачно примети Панталеоне. — Па откуда знаш (познато је, да је Италијанцима лако једно другом казати „ти“) — да Емил неће имати непријатеља, па баш да је и одарен тим estro? — Па лепо, учините га трговцем, с досадом промуца Панталеоне — а Ђован' Батиста тако не би учинио, и ако је био колачар! — Ђован' Батиста, муж мој био је паметан човек, — и што се у младости заносио.... Но старац већ не хтеде ништа више да слуша, и оде, рекавши још једном с прекором: Ах! Ђован' Батиста!.... Ђема узвикну: кад би наш Емил осећао толико патриотизма

и желео посветити сву своју снагу ослобођењу Италије, — а, за тако високу и свету ствар могла би се ставити на коцку будућност, — а не за позориште! Овде фрау Леонора дође у узбуђење и стаде молити кћер, да бар срећи свога брата не стаје на пут и да се задовољи, што је сама тако занесена републиканка! Кад је ово изговорила, фрау Леонора зајеча и стаде се жалити на главу, говорећи да баш „хоће да јој прсне". (Фрау Леонора, из поштовања према госту, говораше са ћерком француски).

Ђема одмах сву бригу поклони њој, лагано јој разлађиваше чело, квасећи га колонском водом, лагано јој љубљаше образе, намешташе јој главу на јастук — и опет љубљаше. Обративши се за тим Санину, стаде му причати полу-шаљивим, полу-тронутим тоном — како има красну матер и како је она била лепотица! „шта ја говорим: била! та она је и сада дивотна. Погледајте, погледајте, молим вас, само њене очи!"

Ђема на мах извади из џепа белу мараму и заклони њоме лице материно, па полагано одкривајући га показиваше постепено чело, обрве и очи фрау Леоноре; ту застане и замоли матер да погледа. Фрау Леонора учини јој по вољи и Ђема ускликну од усхићења (фрау Леонора доиста је имала дивне очи) — и брзо помакнувши мараму преко доњег, у нечем неправилнијег лица материног, опет је стаде љубити. Фрау Леонора смешила се и лагано окретала лице, као бајаги одбијајући своју кћер. Па и кћи се гр дила као да се бори са матером и умиљавала јој се; но ово је чинила, не притворно, не француским начином, но са оном италијанском грацијом, у којој увек осећаш присуство снаге. Напослетку фрау Леонора изјави да је уморна. Ђема јој одмах препоручи да мало проспава, ето ту на столици — а ја и господин Рус — „avec le monsieur russe" — бићемо тако мирни, тако тихи — као мишићи.... „comme des petites souris". Фрау Леонора осмехну се у име одговора, склопи очи и, уздахнувши два три пут, задрема. Ђема се лагано спусти поред ње на клупицу и не мрдну више, само би каткад подизала прст једне руке до усница — другом руком подржавала је јастук материн — и полагано тишкала Санина, гледећи га испод ока, кад би се он ма и најмање покренуо. Напослетку и он оста као укопан. Седео је непомично као очарани и свом силом душе своје наслађавао се сликом, што му је престављаше ова полу мрачна соба, у којој светлуцаху као сјајне тачке, свеже руже што стојаху у зеленим чашама, и ова успавана жена са скромно скупљеним рукама и добрим уморним лицем, опточеним снежном белином јастука, и ово младо озбиљно пажљиво, добро, паметно, чисто и неисказано лепо створење, са грао-

растим, дубоким, нешто сумрачним, но опет светлим очима. Шта ли је ово? Да ли је сан? скаска... и откуд баш он ту?

XI.

На спољним вратима залупа звонце и у колачарницу уђе млад сеоски момак са шубаром на глави и црвеним прслуком. Откако је свануло, нико не беше ни завирио у колачарницу... — Ето како ми тргујемо! још за доручком напоменула је са уздахом фрау Леонора Санину. Она је спавала; Ђема се бојала да извуче руку испод јастука, да не пробуди матер, па шану Санину: „Идите те пазарите у место мене“. Санин одмах на прстима изађе у колачарницу. Момак је тражио четврт фунте колача.

— Колико да наплатим? шапутом с врата питаше Санин Ђему.

— Шест крајцара, одговори му опет шапутом она.

Санин измери четврт фунте, нађе артију, направи од ње фишек, зави, просу их, зави их опет и опет просу, на послетку их пакова, предаде и прими новце. — Момче га је посматрало са чуђењем, гужвајући шубару на трбуху, а Ђема се у соби, држећи руку на устима, смејаше од свег срца. Тек што овај купац изађе, дође други, па онда трећи..... „Види се да сам срећне руке!“ помисли Санин. Други је купац тражио чашу лимунаде, а трећи пô фунте бонбоне. Санин је све подмирио, комотно је лупкао кашичицама, подизао тањириће и хитро је завлачио прсте у чекмеџета и хартије. По рачуну видело се да је лимунаду дао јефтиније, а за бомбоне да је узео две крајцаре више. Ђема се непрестано тихо смејала, а и сам Санин осећао је неку необичну веселост, неко необично срећно душевно расположење. Чинило му се, да би цео век стојао овако за тезгом и продавао лимунаде и бонбоне, док га ово мило створење посматра са искрено осмешљивим погледом, а летње сунце, пробијајући кроз густо лишће разгранатих кестенова испред прозора, испуњава собу зелено-златним подневним зрацима, подневном сенком а њему се срце топи у слаткој милини небриге и младости — прве младости!

Четврти купац тражио је шољицу кафе, но ово је већ морао извршити Панталеоне. (Емил се још не беше вратио од г. Клибера). Санин опет седе поред Ђеме. Фрау Леонора једнако спаваше на велико задовољство њене кћери. — Маму умине бол, кад спава, приметила је она. Санин наравно поведе разговор шапутом о својој „трговини“; врло озбиљно распитиваше о цени разних предмета: Ђема му, такође озбиљно, набрајаше те цене, а обоје се слатко смејаху у себи, као да су знали да само граде пријатну

комедију. Наједанпут на улици зачу се арија из „фрајшица“: „Durch die Felder, durch die Auen“. Јасни звуци губили су се трепећући у непокретном ваздуху. Ђема се тржс. — Пробудиће маму! Санин брзо изађе на улицу и ућушну свирачу неколико крајцара у руку и натера га да престане и оде. Кад се вратио, Ђема му захвали лаким нагибом главе, и замишљено осмехнувши се, сама отпоче скоро гласно красну Веберову мелодију, којом Макс изливаше сва осећања прве љубави. Затим упита Санина, знали он „Фрајшица“, воли ли Вебера? и додаде, како она, и ако је талијанка опет *ovaku* музику страшно воли. Од Вебера разговор је лагано прешао на поезију и на романтизам, па на Хофмана, кога су тада још сви радо читали. — А фрау Леонора је непрестано спавала, па каткад и хркала. Танки млазеви сунчаних зракова, што продираху кроз засторе, непрестано су се кретали и путовали по поду, по намештају, хаљини Ђеминој, лишћу и цветним круницама.

XII.

Ђема није бозна како ценила Хофмана, па чак је налазила да је досадан. Фантасто — тамни, северни елеменат у његовим причама мало је био доступан њеној јужној, светлој природи. „Све су то басне, то је све писано за децу“, тврдила је она са неким презирањем. Чинило јој се још, да у Хофмана нема ни поезије. Но има једна његова прича, које је наслов заборавила, али јој се допада; управо допада јој се само почетак те приче, а свршетак, или није ни прочитала, или је такође заборавила. Прича се врти око неког младића, који негде, баш ће бити у колачарници, среша девојчицу чарне лепоте, Гркињу; њу прати неки тајанствени и чудноват, опак старац. Младић се од часа заљубљује у девојку; она гледа на њега тако жалосно, као да би га преклињала да је ослободи.... Он одлази за часак, и вратив се у колачарницу не затиче ни девојке ни старца; стане да их тражи; наилази увек на скорашње трагове њихове, јури за њима, али никако, нигде и никада да их достигне. Лепотице за њ нестаје за вечита времена, а он није у стању да заборави њен молећи поглед, па га кињи помисао: да је можда све задовољство његовог живота исклизило из руке његове.

Тешко да је Хофман баш овако свршио своју причу, но она се тако срочила и тако остала у памети Ђеминој.

— Чини ми се, прошапута она, оваки састанци и растанци чешће се догађају на свету овоме, но што ми и мислимо.

Санин ућута, па мало за тим поведе разговор о г. Клиберу

Ово је први пут што је споменуо име тога човека, па чак се није ни једном ни сетио њега до овога тренутка.

И Ђема сад ућута и замисли се, лагано грискајући нокат кажипрста и бацајући погледе на другу страну. За тим похвали свога младожењу, спомене сутрашњу шетњу, коју он спрема, и брзо гледнувши на Санина опет ућута.

Сада ни Санин није знао о чему да поведе разговор.

Емил нагло утрча и разбуди фрау Леонору. Санин се јако обрадова његовом доласку.

Фрау Леонора устаде са столице. Дође Панталеоне и рече, да је и ручак спреман. Домаћи пријатељ, бивши певац и слуга вршио је дакле и дужност кувареву.

XIII.

Санин оста и после ручка. Изговарајући се на јаку жегу, нису га пуштали, ал' кад је жега прешла, предложише му да се иде у башту и ту пије кафа у ладовини акације. Санин пристаде. Он се осећаше врло добро. У монотоно тихом и лаком току живота, таје се красоте, и он се предавао њима уживајући не само не тражећи ништа особитога од данашњега дана но и не помишљајући на сутрашњицу, и не спомињући о синоћници. Шта вреди бити само близу таке девојке, као што је Ђема? Он ће се скоро растати с њоме, могућно на свагда; па док их заједно један чунић, као у Уландовој романси, носи, по утишаним струјама животним, радуј се, наслађавај се, путниче! И све је изгледало пријатно и мило срећноме путнику. — Фрау Леонора понуди га да одигра с њоме и Панталеоном једну партију „Тресете", научи га овој простој италијанској игри с картама, — добије од њега неколико крајцара, — и он је био задовољан. Панталеоне на молбу Емилову нагна Тартаљу да и она покаже своју вештину, и Тартаља је скакала преко штапа, говорила т. ј. лајала, кијала и затварала врата носем, извлачила сакривену папучу господареву и напослетку са старим чаковом на глави представљала маршала Бернадота, кога жестоко грди цар Наполеон за издајство. Наполеона је представљао дабоме, Панталеоне, и представљао врло добро: скрстио руке на груди, спустио веђе преко очију и говорио грубо и оштро на француском, али Боже! на *каквом* француском језику! Тартаља је чучала пред својим господаром згрчена, подавивши реп и збуњено гледајући испод чакова; од времена на време кад би Наполеон говорио јачим гласом, Бернадот би се подизао на стражње шапе. „Fuori, traditore!" завика напослетку Наполеон, заборављајући у великом раздражењу да му је требало одржати до краја свој фран-

цески карактер, и Бернадот наједанпут нађе се под диваном, но тај час искочи отуда радосно лајући, што је био знак да је престава била свршена. Сви су се гледаоци много смејали, а Санин највише.

Код Ђеме беше особито мили, непрекидни, тихи осмејак, праћен кратким, чисто опијајућим усклицима..... Санина занеташе овај осмејак — пољубио би је он за ове усклике.

Напослетку дође ноћ. Требало је већ и за појас заденути! Опростив се са свима по неколико пута, рекав свима по неколико пута: до сутра! (са Емилом се и пољуби) Санин оде кући а слика младе девојке, час насмејана, час замишљена, час спокојна, па чак и равнодушна — но увек бајна, лебдела је у памети његовој. Њене очи, час широко отворене и светле и радосне као дан, час упола затворене трепавицама и тамне и дубоке као ноћ, стојале су пред очима његовим, чудно и пријатно проничући све друге слике и преставе.

О г. Клиберу, о узроку, због кога сада остаде у Франкфурту, једном речи о свему што га је јуче узнемиравало — он непомисли ни једанпут.

XIV.

Потребно је да се која рече о самом Санину.

Прво: он собом није био ружан. Стасити, хармоничан, узраст, пријатне, помало развучене црте, примамљиве плаве очи, златаста коса, бело-румено лице — и нарочито: онај простодушни, поверљиви, искрени, на први поглед готово глупи израз, по коме си пређе одмах могао познати децу степских дворанских породица, синове „отаца“,[1] добре господичиће, рођене и урањене у плодним полустепним руским крајевима, покрет мало затегнути, — глас у шапуту, осмејак као у детета, чим само погледаш на њега... Напослетку, свежина, здравље — и нежност, нежност, нежност — ево вам целог Санина. Друго: он није био глуп и научио се многоме чему. Остао је свеж и ако је путовао изван граница своје домовине; тужни осећаји што су сатирали бољи део тадашње омладине, били су за њ непознати.

У последње време у руској литератури, после узалудног тражења „нових људи“,[2] почеше изводити младиће, који су хтели пошто по то, да буду свежи..... свежи као фленебуршке устрице што их доносе у Петроград... Санин није личио на њих. Но кад се већ ударило у сравњивање: он је најпре наличио на младу недавно накалемљену јабуку у нашим баштама — или боље на размаженог, урањеног, дебелоногог трогодца из бивших господских ергела̂, кога су тек

[1] Овде Тургењев мисли на свој роман „*Очеви и деца*“. Пр.

[2] Овде опет Тургењев мисли на чувени роман Н. Чернишевскога, „Что дѣлать“? Пр.

почели обучавати.... Они који се доцније сусретаху са Санином, када га је живот изнурио и младићски жар оставио, видели су у њему сасвим другог човека.

Сутра дан Санин је лежао још у постељи, када Емил, у празничном оделу, са штапићем у руци и јако намирисан, уђе к њему у собу и рече, да господин Клибер тек што није дошао са колима, да ће време бити дивно, да је код њих све спремно, но да мама ићи неће, за то што је глава опет заболела. Журио је Санина, доказујући му да нетреба губити ни тренутка.... И доиста г. Клибер застаде Санина, где се још спрема. Куцне у врата, уђе, поклони се, изјави готовост да причека, док се не спреми — и седне, господствено наслонив шешир на колено. Наочити калфа беше се као какав кицош наместио и тако намирисао, да му је сваки покрет пратио јак задах од најфиније ароме. Дошао је на пространим откривеним колима (ландо) у која беху упрегнута два велика, јака и ако не лепа коња. Четврт сахата доцније, Санин, Клибер и Емило на тим колима свечано дођоше пред прозоре колачарнице. Гђа Розели није хтела да учествује у шетњи. Ђема је хтела остати са мајком, но мати је, као што се вели, силом отера.

— Није ми нико потребан, уверавала је она, ја ћу спавати. И Панталеона би с вама послала — али не би имао ко да чува дућан.

— Можемо ли узети Тартаљу, запита Емило.

— Зашто не, узмите.

Тартаља брзо, радосно ускочи у кола, облизујући се: види се, да је већ на ово навикла. Ђема је метула велики сламни шешир са пантљикама циметове боје; обод шешира савијао се наниже и заклањао јој готово све лице од сунца. Пруга сенкина падала је преко усница, што су црвенеле невино и нежно као круница столиснате руже, а зуби крадимице блистаху такође невино, као код детета. Ђема седне на задње место са Санином; Клибер и Емило сели су наспрам њих. Бледа фигура Фрау Леоноре показа се на прозору, Ђема јој махне марамом и коњи се крену̂ше.

(Наставиће се.) **Милета Стојаковића.**

О ЗАДРУЗИ.

(Наставак.)

Но не само у Јевроии, већ и у Азији постоји општинска својина земље.

Општинска својина земље у Индији је изодавна постојала, и спомиње се још у законику Ману. По мухамеданској вери владар је

имао неограничено право располагања са општинском земљом. Но и поред тога, неограничене индијске деспоте нису дирале у општинску својину, јер им ова беше редован а богат извор. Општинска права рушиле су појединe порезџије, који су порезу истеривали.

Општине у Индији престављају нам савез сродника, који сви произлазе од једног претка. Често ће се наћи у једној истој општини сједињени Индуси и мухамеданци, који имају заједничку земљу, али живе у одвојеним засеоцима. Становништво се дели на касте; једни су познати као потомци или оснивачи села и имају већа права од доцнијих дошљака. И у Индији породица ужива сва права у општини и одржава општину. У Индији земља се орна дели, а пашњаци и шуме остају заједнички. Подела се земље врши као и у Јевроии, и земља се исто онако и обрађује. Како су за боље обрађивање земље нужни канали за спровођење воде, то такве канале подиже општина или држава. Ако подиже општина, онда се сви користе према радној снази, која је употребљена на подизање канала; ако их подиже држава, она их даје под аренду. Понегде воде деле коцком или уговором, одредивши најпре како ће делити. При подели међу породице не добијају сви једнаке делове. То зависи од тога, да ли је ко староседилац или не, да ли може учествовати у савету стараца или се из његове породице бира старешина општине. Из овог се може видети, да се подела општинске земље у Индији слаже са оном у Јерманској марки. Као у марки тако и у индијској општини јављају се појединс породице, које приграбљају у своје руке власт у општини и право неограниченог располагања са општинском земљом. [1])

Општинску земљу у Индији дели *савет* стараца, који су староседиоци у општини; новодосељени нису имали права да буду чланови савета. Но често општином управља један старешина, који је по негде изборан, а негде наследан. Где је изборан, ту се бира или из једне породице, која има свој непосредни постанак у племену, или је изодавна призната као најстарија; или се бира из свију староседилачких породица. Из тога се види, да овде праве скупштине и нема. При подели земље најстарија породица може узети колико хоће, па шта више, и у своју приватну својину. Савет или старешина врши власт судску и законодавну. У Индији има полузависних држава, које имају свој засебни државни суд; у сасвим потчињеним државама Енглези су завели своје окружне судове. Индијанац се не тужи суду за повређено своје право, већ за то, што је поремећен поредак у општини. То показује да је постојала велика узајамност из-

[1] Хенри Менъ, Деревянскія общины на Востокѣ и Западѣ.

ницу. Отац или домаћин вршио је религиозне обреде са осталом породицом двапут на дан, а у извесне дане чињене су и неке церемоније у заједничкој гробници. Само чланови gens-a служили су се домаћим боговима и ниједан странац није на богомољу пуштан, јер би то био велики грех и увреда за богове и кућу.[1]

Gens је заједнички живот на неодељивој очевини сродника, који произлазе од једног претка; овај умрли предак налази се у њиној заједничкој гробници, и они му по смрти извесне почасти указују. Према томе генс није никакво вештачко сроство или сроство уговорно, као што неки држе. За ово може послужити као доказ то, што чланови генса имају право да наследе један другог, и што је по закону 12 таблица gentilis увек био ближи наследник но когнат-сродник по женскима. Осим тога, могу као доказ послужити и религиозни обреди, који су само онде могли бити заједнички, где постоји заједница рођења; а и сами изрази у језику доказују, да је gens имао заједнички постанак, јер gens значи што и genus — род.

Сваки gens имао је свог старешину, који му је био у исто доба и судија и поп и врховни командант. Чланови генса били су понекад врло млогобројни, али су опет имали једног старешину. Тако, кад је сабинска породица клавдија дошла да се настани у Риму. имала је три хиљаде лица, која су сва имала једног старешину. Чланови генса били су тесно међу собом везани; они су се заједнички помагали у свима њиховим потребама. Цео генс одговара за дуг својих чланова; он откупљује свог члана ако је затворен, плаћа накнаду за осуђеног. Чланови генса увек су пратили по неког свог члана на суд који је био оптужен. Све ово било је за то, што је gens имао неодељену очевину. Оваква правила генса задржала су се дуго и пошто се он распао. Чланови генса имали су заједничко име.

И у Риму и у Грчкој генс је имао своје скупштине, доносно је решења којима су се морали покоравати његови чланови, и која је и сама држава поштовала; старешина је био извршитељ тих решења.

Имање генса није се делило. „Сва деца — вели Клаудио Жанет[2] — остајала су групирана око општег огњишта. Један од браће, најспособнији, а најчешће најстарији, због религиозних привилегија које је рођењем добио, управљао је задругом и звао се чувар огњишта". Дсоба је вршена само по изузетку. Синони и њини мушки наследници искључиваху сасвим девојке из наслеђа. Ове су могле само при удадби мираз добити. Тестаменат, у примитивно доба не

[1] Fustel de Coulaanges. La Cité antique. Paris 1878 год.

[2] Les institutions sociales et le droit civil à Sparte 1873. г.

беше познат у Грчкој. Друштвено право и интерес, а не воља индивидуе одређивало је наслеђе. Имање не прелази из руку једног у руке другог; оно је непокретно као и огњиште и гробница, с којима је оно везано. Човек само прелази кроз то имање. Ово је важило не само код Грка и Римљана, већ и код Индијанаца. Ако је од целе породице остала само једна девојка, то се овом женио најближи сродник и настављао је домаће обреде. Овај ако је био ожењен, морао се у том случају развести са својом женом, а и девојка је морала за њега поћи.

Генс је постојао и у варошима и у селима; у варошима је раније пропао но у селима. Генс је пропао услед нове демократске струје, која потресаше тадашње римско друштво. У варошима је пре пропао, јер се у варошима индивидуализам пре развио. Сама држава помогла је да генс пропадне, јер није хтела више поштовати његова решења, нити старешину генса.

У Француској у средњем веку постојаше у сталежу работничком породичке задруге сасвим налик на садашње српске задруге. Оне су биле распростре по целој Француској.

Још док је постојала општинска својина, земља се делила међ породицама и ту баш и треба тражити клицу ове установе, јер кад се напустила периодичка подела земље, породице су задржавале онај део, који је њима при посљедној подели припао и њега су и даље као своју својину обрађивале и од њега су живеле. Према томе није основано мишљење Доницола да су оне постале са Феудализмом, нити Бонемијера, да су се оне развиле под упливом хришћанских идеја и по обрасцу религозних дружина.*)

У средњем веку у овим задругама живели су работници; оне су биле тада тако ојачале за то, што су биле у интересу работника и господара. Земља умрлог работника, који није живео у задрузи, враћала се господару, док земља задружног работника и после његове смрти остајала је једнако задрузи, и њоме су се користили и будући работници из те задруге. За уживање земље работници су плаћали господарима разноструке дације; задружни су могли све те дације лакше и брже издати, и за то су ове задруге биле у интересу самих господара, те су их ови подржавали. Феудализам је дакле ову установу подржавао и ојачавао, јер онако велики притисак какав је он вршио, само је могла удружена снага издржати. Ево како Доницол описује работничку породицу: „Вечна, непокретна породица, која и не помишљајући на дебу; непрестано се концентрише;

---

* Henry Doniol, Histoire des Classes Rurales en France et. c. Paris 1877 г.

која у самој себи примењује свој рад и своју штедљивост, место да из растура; која се обнавља и расте у самој ееби; која дакле једнако беше млада — таква беше породица работника". Но не само везом сроства везани, као што је то у примитивно доба било, већ под уливом феудализма развише се задруге и између људи који нису сродници. Тако неки Кутими признаваше да задруге постоје, кад су сељани — несродни — живели у једној кући годину и један дан.

Уређење француске задруге истоветно је са српском. Сви су живили у једној кући (cella) или више споредних стаја, и звали су се compani, јер су живили о једном лебу, partéonniers, јер је сваки имао право на део производа, frarescheux, јер су живели као браћа и сестре. Сама задруга звала се compagnie, coterie, fraternité.

Задругари су бирали старешину mayor, maistre du communauté, chef du chanteau. Овај је распоређивао рад, куповао и продавао, управљао у опште, радио све што и српски старешина задруге. Поред њега бирали су једну жену за домаћицу (majorissa) као што је неки називљу; само што у француза домаћица не могаше бити жена домаћинова, као што је то обично код нас, јер су се они бојали, да се њих двоје тако неспоразуму у чему на штету куће. Све што се радило, радило се у општу корист; засебан интерес није постојао, но опет појединци су могли имати као и у Срба свој peculium — особину. Рад је био подељен исто тако као и у српској задрузи. Положај жена и девојака беше истоветан са положајем жена и девојака у српским задругама. Ова дружина престајала је кад чланови напусте заједнички живот, и свак за се почне живети негди је се за то тражила изречна изјава персонијера. Кад су се једном поделили, нису се више могли повратити у задругу без пристанка господара. —

Опширнији податци о француским задругама наоде се тек од 15 века, али по Даресту од Шавана — вели Лавелеј, да у историји француске нема ни једног тренутка, а да неки текст у једној или другој тачци неуказује постојање ових задруга. У Француској су оне постојале до 18-ог века.

Као у Француској тако и у Италији породичке задруге биле су веома распрострањене. У разним провинцијама има и данас њиних трагова.

Из свега до сад изложеног о првобитној општини и општинској својини као и о задрузи у Француској, види се да је општинска својина постојала код свију народа, који живе на разним конти-

нентима. А пропала је већим делом услед завојевања и господарства једног дошљачког народа над староседиоцима, као што је било у Енглеској, Француској и другим неким државама. Мало по мало, у колико видимо, да првобитна општина отступа од правила обичајем утврђеног, у толико јаче излази на видело задружна својина, тежећи да што лакше и боље осигура опстанак својим члановима, и задовољи многобројне потребе пљачкаша и глобаџија — феудала и свештенства. Ова два сталежа, племићски и свештенички беху се сложили, да скрхају власт самосталних општина, те да чланови истих потраже заштите од спољних непријатеља, код њих.

ДЕО ДРУГИ
О СРПСКОЈ ЗАДРУЗИ

Из племена излази мало по мало на видик породица. Љубав породична била је велика: та љубав, као и успомена, да сви произилазе од једног претка, и одржавала је племе.

Словени су живели по племенима, у слободним општинама, које су се звале: *Слобода* или *Свобода*. У овим општинама обрађивали су земљу заједнички, а производе су делили у јесен. Историјски развитак задруге не може се јасно представити јер је она постала у првобитно прастаро доба, из кога немамо никаквих података. У Душановом законику наилазимо на породицу као самосталну јединицу: она има права која је негда племе имало. Да ли је се племенска веза била раскинула већ кад је изишао Душанов законик, или је овај ту везу раскинуо, ставивши породицу на место племена, то не знамо. Ми само видимо да се браћа чешће не деле, већ остају заједно на једном огњишту и раде заједничку земљу. Оваку породицу у ширем облику, или задругу, представља свуда старешина. Законик Душанов вели, да је могао одговарати брат за брата, отац за сина, само кад су они живели на једном огњишту. (Чл. 197). Огњиштем одељени не одговарају један за другог, и сваки за себе живи и ради. При заклетви доводе се сведоци „с браћ м“, што показује, да је се кућа држала за неразделну целину, те је требало да на то пристану сви кућани, а с друге стране довољна је била и сведоџба самог старешине. При кривичним делима опет породицу представља њен старешина. Он одговара за дело које учини члан његове породице, или као што вели чл. 198 Душановог законика: „И кто зло оучини, брать или синь, или родомь, кои сѫ оу единои кѫке въсе да плати господар кѫке, или да дасть кои је зло оучинио“.

Оваква шира породица или задруга, одржала је се само код јужних Словена. Ми смо видели да је задругā било и у других народа, и да се оне по свом унутарњем уређењу мало разликују од словенских. У осталом, унутарње уређење задруга није ни код свију словенских народа једнако, свуда се опажају мале разноликости.

Задруга је она кућа у којој више лица исте крви — браће, стричева, синоваца, или усвојених, заједнички живе, сви скупа заједничку земљу обрађују, и плодове заједнички уживају, али то све под управом једног старешине. За појам задруге нужно је: лица крвним сроством везана или усвојена, заједничко имање, заједничко живљење на том имању. То су три неопходне чињенице за састав задруге. У Макарском приморју у Далмацији, нераздељену кућу зову *складна браћа*. У Конављу се не чује реч „задруга“ већ *„неодељена кућа“*; фамилија, оџак, дим — све су то речи, које у разним српским крајевима означавају задругу. Има задруга које броје 4, 5, 10, 15 до 40 душа. У Невесињу у повећим кућама има и до 60 глава, а у Гацкоме до 70. У Славонији најобичније су куће од 20 до 50 душа, али по негде се нађе и преко 100 душа у једној кући. Но да ли је и онде задруга, где отац има више пунољетних синова, с њима заједно живи, и он им је старешина? По народном мишљењу, то није задруга; народ ће увек рећи, да је то *кућа задружна*. Али онде, где отац није старешина, већ који од синова, ту јесте задруга.

Чланови задруге, њихови одношаји лични и према заједничком имању.

Старешина. У свима задругама, нарочито у великим, у којима са множином душа скопчане су и велике потребе, које треба што пре намиривати, зарад намирења тих потреба и отправљања задружних послова, неопходно је имати старешину. Старешина, (господар домаћин, домакин) управља задругом. Њега бирају сами задругари. Он по договору са задругарима отправља све важније кућевне послове. За неважније послове није му нужан пристанак задругара, он их сам отправити може. Он купује што задрузи треба, и продаје што она за продају има. Он се стара да све потребе задруге буду подмирене. Треба ли кући набавити соли, или самлети жита, или треба задругарима набавити опанака, кајиша, капа и свега што се у задрузи не може да изради, — то је старешина задруге позван да ово чини. Он преставља задругу и код власти. Ако се деси да који од задругара учини какву кривицу, старешина је дужан да га код власти — ако може — одговори, или да га власти доведе. Старешини је дужност и да поједине спорове између задругара расправља и отклања. Он је позван, да лепом речи дејствује на чланове задруге, да у слози и љубави живи. Неуредне може он и да покара

нико показао највећу спремност за управљање задругом, па је ствар свршена. О овоме имамо врло често примера, да млађи задругар буде старешина, док други, од њега годинама много старији, који би требало да је и искуснији, остаје као члан задруге.

Бива случајева и да некога постави пређашњи старешина, и онда, ако су задругари били задовољни са старим домаћином, они му и то допусте да себи заменика постави. Често домаћин, кад доживи дубоку старост и увиди, да није више кадар да задругом управља, предаје старешинство млађем ком задругару, придржавајући се народне изреке: „ко ради тај ваља и да суди".

Деси се по неки пут да се неко сам истакне за старешину задруге. Но овај опет тиме не одузима могућност задругарима, да га за старешину не приме, ако им се не допадне. Ако овај, који се самовласно натурио за старешину задруге, почне се свесно и поштено за задругу бринути, онда задругари неће имати нужде да га не признају, а ако им не буде добар, они ће га одмах свргнути. Па и договором изабраног старешину, ма да су га на цео живот изабрали, могу задругари свргнути са старешинства ако се он покаже неспреман за вршење старешинских дужности у задрузи, ако је нехатан, ако не слуша мњења задругара, већ ради по свом ћефу, и задругу упропашћује, ако је пијаница и т. д. тада они на његово место постављају другог, који је за то достојнији. Свргнути старешина дужан је сада, да упоредо са осталим задругарима ради, да оре, сеје, копа и т. д. као и сви задругари; од овога се изузимљу старци, који су неспособни за те послове.

Старешина задруге бива обично ожењен човек. Ово мора да је из тог узрока, што се сматра, да ће ожењен човек, имајући или надајући се сопственом породу, више се старати за задругу, но човек нежењен. Но бива и нежењених домаћина.

Старешинство у задрузи није никакво место за рахатлисање: оно је скопчано са великим пословима и теретима, и с тога се, као што споменусмо, за старешину бира обично најбистрији и највреднији задругар. Старешина задруге треба и да је човек моралан, јер од његова владања и понашања зависи и углед целе задруге. Као што и сам мора бити моралан, тако је обвезан и да мотри да ни један члан задруге никаквих неморалних особина нема. Он треба врло да се стара, да у младим задругарима, добрим примером и лепом поуком, развија вољу за радом.

Кад старешина задруге умре, или се за живота захвали задрузи на старешинству, онда за неко време управља најстарији у кући, па се после, ако задругари нису са њим задовољни, приступа избору

новог старешине. Ево како Богишићев дописник за Херцеговину, Црну Гору и Боку Которску вели да се избор старешина врши: „Састану се сва кућна чељад, и најстарији отпочне од прилике овако: „Е, браћо и ђецо моја! главу кућну изгубисмо, те без главе остадосмо, али је наш отац (или стриц) нас по божјему дâћу оставио да његово наслиједимо, а нас ред да уздржимо његов глас и образ пред свијетом, па ако незнадосмо наша је срамота и црн образ. Него дајте да се на братску договоримо, кога ћемо мјесто њега овђе јутрос именовати?“ За њим најстарији, ред га је да проговори од прилике овако: „Не треба никаква договора, јер нећемо нови закон старој земљи намећњати, него је то твоје, а и за тебе је, ти владај и управљај, а Бог ће с нама најбољо ако Бог да! Ево ја те најпрви познајем за старјешину од куће, и љубим ти руку“. Дигне се, пољуби га у руку, али се он неда да га мушки (преко 18 година) пољуби у руку, него се с њима у образ пољуби, а деци и женама се пусти, а он сваког у чело.“[1]

Домаћица. Уз домаћина стоји, као његов помоћник, домаћица, — старешица, господарица или домовница — као што је у Бугарској назива̀ју. Свака кућа мора имати своју домаћицу. Домаћица води целокупну домаћу администрацију, она разређује послове међ женама, уколико то домаћин није учинио; она се стара да се сви кућевни послови на време сврше. Она има да мотри на рад редуше и стапаре; води рачун о живини и јајима, као и о сиру, млеку, кајмаку и т. д. Она расправља и размирице међ женама. Ред и чистоћа у кући, то је дика домаћице. Чим у кућу наиђеш, познаћеш каква јој је домаћица.

Домаћица је обично домаћинова жена. Жена добија старешство по мужу па ма она и млађа била. У Конављу бирају домаћицу жене, а у Херцеговини и катунској нахији у Црној Гори, бирају је мушки задругари. Но обично жена домаћинова је домаћица.

Домаћица само онда није жена домаћинова, кад је млада, слаба или невешта, а има жена јачих и искуснијих. Али ово је свакојако ређе случај.

Кад у задрузи жене изумру, па нема ни једне, која би се за домаће послове старала, онда бива случајева, да домаћица у кући буде девојка или удовица. Но ово бива ретко, јер обудовљени задругари жене се одмах. То бива само у оним случајима, кад помру и жене, а и људи, па се нема ко више да жени, те тако домаћицу да доведе. То је већ жалосно стање кад задруга дочека да јој удовица или девојка домаћинује, не с тога што оне у тим случајима врше послове и домаћина и домаћице, већ што то значи да та задруга нема више оних снага, које су јој нужне за одржање. У таквој за-

[1] Bogišić: Pravni običaji u Slovena u Zagrebu 1867.
„ Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, u Zagrebu 1874.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

друзи находе се ситна деца уз удовицу или девојку, а они никако не престављају јаку снагу задружну. Оваква задруга већ није више задруга, она је инокоштина. Узалуд она има велико имање кад нема радника, који ће то имање да обрађују.

(Наставиће се).

НАПАД НА ВОДЕНИЦУ

ПРИЧА ИЗ ФРАНЦЕСКО-ПРУСКОГ РАТА

од Емила Золе

III.

Немачки штаб утврдио је правило: да сваки Француз, који није редован војник, ухваћен са оружјем у руци, буде стрељан. Ни сама одељења добровољачка нису призната као ратна одељења. Извршујући тако страшне примере над сељацима, који су бранили своја огњишта, Немци хтедоше да спрече општи покрет, кога су се бојали.

Официр, висок и сув човек, од својих педесет година, подврже Доминика кратком испиту. И ако је говорио врло чисто француски, у гласу му је била она права пруска опорост.

— Ви сте из ове земље?

— Не, ја сам Белгијанац.

— Зашто сте се онда латили оружја?... Све ово није требало нимало да вас се тиче.

Доминик не одговори. У том тренутку официр опази Франсину, где врло бледа стоји и слуша; лака раница је начинила црвену бразду на белом челу њеном. Он погледа двоје младих једно за другим и додаде само:

— Ви не одричете да сте пуцали?

— Пуцао сам, колико сам год могао, одговори мирно Доминик.

Ово је признање било излишно, јер је био сав црн од барута, зној је цурио с њега измешан са неколико капљица крви, која му је текла из огреба на рамену.

— Добро, понови официр. После два сата бићете стрељани.

Франсина не узвикну. Она склопи руке и уздиже их са немим изразом очајања. Официр примети тај покрет. Два војника одведоше Доминика у оближњу собу, где га чуваху не пуштајући га из вида. Девојче паде на столицу кршећи ноге; није могла да плаче, но је се

гушила. Међутим ју је официр испитивао непрестано. Најзад јој управи ово питање:

— Је ли овај младић ваш брат?

Она нијекаше главом. Официр оста ладан, ни најлакши се осмејак не појави на његову лицу. Затим после кратког ћутања упита:

— Је ли се давно станио овде?

Она потврди, климајући главом.

— Он ће дакле сигурно врло добро познавати оконе шуме?

Овог пута Франсина проговори.

— Да господине, рече она погледајући га изненађено.

Он не додаде ништа више, но се окрете на другу страну, захтевајући да му доведу сеоског кмета. Али Франсина је се била подигла, лако руменило јој је обузело лице, јер је мислила да погађа сврху питања његових, и то јој поврати наду. Она сама одјури да нађе оца свог.

Чича Мерлије, чим је пушкарање прекинуто, сишао је трком преко дрвене галерије, да прегледа свој точак. Он је јако волео своју ћерку, осећао је искрено пријатељство према Доминику, свом будућем зету; али точак његов заузимао му је такође доста места у срцу. Пошто су двоје малих, тако их је он звао, изишли здрави и читави из руševаја, то је одмах помислио на друго своје љубимче, које је страшно препатило. И, ослоњен на велики скелет дрвени, испитивао је тужним лицем, ране његове. Пет шина је било измрвљено, дрвенарија у средини изрешетана. Увлачио је прсте у рупе од куршума, да им измери дубљину; премишљао је како би се могле поправити све те повреде. Франсина га нађе, где већ запушава пукотине са одломцима и са маховином.

— Оче, рече она, траже вас.

Затим му плачући исприча све што је мало час чула. Чича Мерлије махну главом. Не стрељају се тек тако људи. Видићемо ми то. И он се врати у воденицу, као и обично миран и ћутљив. Када официр захте ране за своје људе, одговори му он, да Рокрежани нису навикли на вређање, и да силом ништа неће добити од њих. Он прима све на се, али под тим условом, да му оставе слободне руке. Официр изгледаше с почетка као да га љути његов мирни тон; али најзад устукну пред кратким и јасним речима старчевим. Шта више он га дозва натраг и упита:

— Како се зове ова шума преко?

— Совалска шума.

— А колико хвата она?

Воденичар га погледа стално.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

изгребени. Већ јој поче нестајати снаге, осећала је да ће се стропоштати назад, кад најзад полако отвори Доминик:

— Ја сам, шану му она. Узми ме брзо, пашћу.

Први пут му је тада рекла ти. Он је дохвати, ослањајући се о зид, и унесе у собу. Ту јој грунуше сузе, и она је гушила јецање, да је не би чули. Затим се једва утиша.

— Вас чувају? упита она тихо.

Доминик још пренеражен њеним доласком, показа само на врата. С друге стране зачу се хркање; стражар, обузет сном, легао је, како је изгледало, на земљу према вратима, мислећи, да се тако заробљеник неће моћи ни да макне.

— Бежите, настави она живо. Ја сам дошла да вам помогнем да утекнете, и да вам кажем због ом.

Али он, као да није ништа чуо, понови само:

— Шта, то сте ви, ви.... О, како сте ме уплашили. Могли сте сами себи доћи главе.

Узе обе њене руке и пољуби их.

— Како вас љубим Франсино!... Ви сте исто тако одважни као што сте и добри. Само ме једна плашња обузимала, да умрем, а да вас не видим још једном. Али сад ево вас овде, сад ме могу стрељати. Пошто нас оставе четврт часа заједно, биће готов.

Мало по мало беше је он привукао себи, и она му наслони главу на раме. Опасност је била све ближа. Они заборавише на све у овом усрдном загрљају.

— Ах! Франсино, настави Доминик ласкавим гласом, данас је свети Луј, тако дуго очекивани дан нашег венчања. Ништа нас није могло раздвојити, јер ево нас обоје самих, верних једно другом.... Је ли? сад је већ свануо дан наше свадбе.

— Да, да, понови она, свануо дан наше свадбе.

Пољубише се дршћући. Али наједанпут она прену, страшна јој стварност изиђе пред очи.

— Бежите, бежите, замуца она. Не смемо губити ни минута.

На кад он испружи руке у помрчину, да је још једном загрли, стаде га она поново тикати.

— О, молим те, послушај ме.... Ако ти умреш, и ја ћу умрети. Још један сат, па ће сванути. Или одмах.

Затим му брзо исприча свој план. Гвоздене степенице спазиле су до точка; одатле би се могле помоћи шинама да уђе у барку, која је била у једном закутку. После тог лако ће му бити да се дохвати друге обале и да утекне.

— Али тамо ће бити стражара? рече он.

— Само један, баш тамо преко, под првом врбом.

— Па ако ме опази, ако стане викати?

Франсина уздрхта. Затим му ћушну у руку један нож, који је собом донела. Наста тишина.

— А ваш отац, а ви? прихвати Доминик. Ах не, не могу да бежим.... Кад мене не буде ту, ови војници ће вас можда искасапити.... Ви их не познајете. Предложили су ми да ме помилују, ако пристанем да их водим у шуму Совалску. Кад ме не нађу, биће кадри све да учине.

Девојче се нехте препирати. Она одговори просто на све његове разлоге:

— Бежите, тако вам љубави моје.... Ако ме волите, Доминиче, не задржавајте се више овде ни минута.

Затим му обећа, да ће се вратити у своју собу. Тако неће знати да му је она помогла. Најзад га обгрли обема рукама, пољуби га узбуђено и необичном страсношћу, да би га тако убедила. Био је побеђен. Само јој управи још ово питање:

— Закуните ми се да вам отац зна за овај ваш поступак, и да ми је он саветовао да бежим?

— Отац ме је и послао, одговори дрско Франсина.

Слагала је. У том тренутку осећала је она само једну грдну потребу, да њега осигура, те да избегне од оне грозне помисли, да ће сунце бити сигнал смрти његове. Када се он удали, нека се све несреће свале на њу, изгледало јој је то слатко у тренућу, кад он живи. Егоизам њежности њене хтео је пре свега да он живи.

— Па добро, рече Доминик, чинићу како год ви хоћете.

Више не проговорише. Доминик отвори прозор. Али на једанпут укочи их шум један. Врата се задрмаше, и они помислише е ће се сад отворити. Сигурно је каква патрола зачула њихов глас. Обоје стојећи чврсто припијени једно уз друго, чекаху у неисказаном страху. Врата се затресоше понова; али их нико не отвори. Обоје пустише угушени уздах; обоје су се сетили да је се то војник, који је лежао на прагу, сада у сну превртуо. И одиста настаде тишина, хркање отпоче на ново.

Доминик је хтео да се Франсина без поговора прво врати у своју собу. Загрли је и рече јој немо збогом. Затим јој поможе да доспе до степеница, па их се онда и он дохвати. Али не хтеде ни за једну пречагу доле да сиђе, докле не виде да она уђе у собу. Кад је Франсина била већ у њој, протепа он тихим гласом, као лаким дахом:

— До виђења, ја те љубим!

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

пусти у теолошка философирања; по томе је јасно, да теолошка философија, у периоди фетишизма влада човечјим умом с неодољивијом силом, него и у којој потоњој фази историјског развитка. Та исконска форма теолошке философије приступна је, с једне стране, не само људима, но и вишим животињама, на прилику, мајмунима, коњима и псима; а с друге стране, пантеизам Спинозин и Гетеов није ништа друго, до фетишизам, превраћен у уређену философску систему. То чудновато дотицање највећих мислилаца са зоолошким светом доказује најубедљивије, да наш ум, објашњујући узроке и суштину видљивих појава, не може, откако је, ни корака напред да се макне. То тако бива. Чим човек, хотећи створити нешто ново, сиђе с позитивног земљишта, т. ј. чим заборави, да он може с успехом изучавати само везе и односе између видљивих појава, а не узроке и суштину њихову, он одмах гради гледиште на свет, какво је у Бушмена и коња. Ако сумњате, да животиње философирају и да се находе у фази фетишизма, а ви се потрудите, па пустите по поду зврк пред какво младо и жустро псетанце. Видећете, да ће псетанце почети да напада на њ, да ће лајати, кевћати, да ће га отискивати од себе, све ужасавајући се, чудећи се и негодујући, једном речи, понашаће се онако, како би се понашало кад би се сукобило са живим бићем, којега може заплашити лајањем и другим изразима храбрости. Еле, псетанце види у зврку живо биће, т. ј. објашњава себи сваки покрет оним истим принципом живота, који осећа у својем рођеном телу. Човек тако добро познаје фетишизам код животиња, да на основу њихове философске методе, гради чак за медведа врло просту клопку. Над кошницом вешају повећи пањ, тако да би закрио отвор кошнице. Медвед дође меда ради, и одгурне пањ на страну; пањ се врће назад, и удара медведа по њушци; медвед га с неким једом одбацује; пањ се опет враћа на своје место, и овај пут већ појаче врећа медвеђу физиономију; медвед бесни, и разуме се, што се више љути, тиме све безобзирније удара пањ својим шапама, а међу тим му се све жешћи ударци осипају на њушку. Најзад се збуњени медвед сваљује с дрвета, на којем стоји кошница. А за што медвед војује тако нерасудно с неосетљивим пањем? За то, што медвед, као фетишист, не испитује, него философира, и види у пању што се креће и удара неко раздражљиво живо створење, које ваља умирити и самртно казнити. — Огист Конт мисли, да се неке одабране животиње (quelques animaux choisis), дошавши у додир с човеком, могу узвисити до слабога почетка политеизма (un faible commencement de polytheisme), ну пошто Конт ту мисао не доказује и не објашњава, то управо не знам, на чему он оснива своју прет-

поставку, и никако не могу пристати на то, да је међу животињама заиста било политеиста. И ако се политеизам свуда развио из фетишизма, ипак је између те две форме митске философије тако знатна разлика, да је историчару на први поглед тешко појмити, како те две, готово супротне системе могу стајати међу собом у непосредној тесној вези. У фетишиста сва материја живи својим властитим, унутрашњим животом; у политеиста, на против, материја постаје пасивно оруђе невидљивих бића, која нису везана за одређено место; фетишист, на прилику, оживљава и обожава реку, т. ј. масу текуће воде; политеист, на против, представља себи, да маса воде, на коју он гледа, као на просту воду, стоји под управом нарочитог невидљивог бога, који обично живи у реци, као у својем царству, но који може да путује и по свему свету.

У песмама Омировим делају прави богови политеизма, који узимају на се лик човека, кад долазе у додир с људима; ну у Илијади јавља се и чист фетиш, као остатак старијега периода; тако Ахила гања река Скамандар, која симпатише Тројанцима. Скамандар гања Ахила не у виду човека, не с копљем или с мачем у руци, већ у виду реке; он неће да закоље или да посече грчкога ироја, него хоће да га потопи у своје таласе; ту ради елеменат што бесни, а не бог који управља тим елементом. — Сад се намеће питање, како се могао свршити прелаз од непосредног обожавања материје к њеном потчињењу вишим и невидљивим бићима? — Тај прелаз, понајважнији и понајтежи у целој историји човечије мисли, условљава се најпростијим и природним испитивањима и саопштавањима, која неминовно чини најслабији и најнеразвијенији ум човеков на сваком кораку. Улазећи посведневно у какву растову шуму, дивљак на послетку опази да све дрвеће у тој шуми има неке сличности међу собом, идући посведневно за биволима или за јеленима, дивљак најпосле примети, да сви јелени или сви биволи имају приближно једне и исте манире и навике. Не знајући никаквих других објашњења, осем теолошких, дивљак је, очевидно принуђен, да објашњава себи опажену сличност том околношћу, што сви растови стоје под управом једнога бога, сви јелени слушају заповести другога, сви биволи признају над собом владавину трећега. Сви поједини растови, биволи и јелени тиме још не престају бити фетиши; над њима се установљава само друга инстанција богова, којима се човек може жалити и молити их, и који по томе, одузимљу мало по мало у потчињених фетиша сваки значај божанствености. Гледиште на свет садашњих Негара налази се на граници између савршеног фетишизма и чистог политеизма. Сваки лонац и сваки камичак може постати за Негра

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

колико хиљада година, кад се он могао видети у Јевропи. Тако исто кроз неколико хиљада година, па ће сјајна звезда сиријус (волујара) ишчезнути са јевропског неба, које сад не видимо. Земљина оса пролазила је кроз исто место на небу, кроз које сад пролази, пре 25765 година и после толико истог времена проћи ће опет туда.

Ево како *Фламарион* описује то доба:

„Шта ће бити од наше земље, док протеку толике године! Од оног доба од кад је пол био на истом месту на ком је данас, протекло је 25.765 година; ни један народ, који се данас препире о првенству није још изишао из колевке природе. Без сваке сумње и тада је било људи на земљи, али од њихових друштвених уредаба ни је нам остао никакав траг, по коме би могли познати ступањ њихове образованости, ма да се може врло вероватно узети, да су живели у доба камене периоде, из ког времена налазимо толиких сведочаба. А шта ће бити од нас кад земља после толиког истог времена дође у исти положај, да пол пролази туда куда и данас? Французи, Енглези, Руси, Немци, Италијани, једном речи сви народи потонуће у општу таму и заборав. Ни један од наших сувремених народа неће моћи издржати убилачко дело времена. Онда ће ту бити други народи са другим језицима и верама. И једнога дана, путник дошав на обале реке Сене, зауставиће се на једну гомилу развалина, тражећи оно место на ком је био некада славни Париз. Можда ће он имати толико исто муке да пронађе то место, некада толико славно, као што ми имамо муке сад да пронађемо место Тиви и Вавилону. Наш деветнаести век потонуће у већу старину, но што је за нас век Фараона и старих династија јегипатских. Нова раса људи, душевно виша од нас, замениће нас, а ми ћемо се може бити и сувише изненадити, кад се видимо као скелети, очишћени и намештени у каквом природњачком музеју, где нас студира неки природњак из 276 века, као врло важне специје какве старе изумрле расе људске."

Из овог кретања следује, да звезде не остају ни у две године на истим тачкама на небу, него се и оне крећу да довршe за тај дуги низ година свој цео пут. Но то кретање звезда не долази од кретања самог неба нити од дневног и годишњег кретања земљиног, него од тог трећег кретања њеног, које се врши у противном правцу од дневног обртања. Ово кретање постаје услед комбинованог привлачења сунчевог и месечевог на испупченост земљину на екватору. Да је земља потпуна кугла, тог кретања не би било; но она је спљоштена на половима а испупчена на екватору. Молекили те испупчености успоравају по мало кретање земљино, јер дејство сунца и ме-

сеца задржава тс молекиле, а они у толико задржавају и земљу на којој су.

Ето то је треће кретање наше земље, кретање које траје више векова и које се зове *премештање равнодневице* или *прецесија*, јер у след тог кретања, мења место она тачка на небу, на којој бива пролећна равнодневица, а због тога је и астрономска година дужа од грађанске, као што смо напред видели. Сваке године се та равнодневична тачка помера у напред и то померање износи у средњу руку 50 лучних секунада на годину. Кретање прецесије названо је назадно кретање с тога, што оно бива од истока к западу или у противном смислу кретања годишњег око сунца, кретања месечевог и кретања свију осталих планета.

Звезде, које падају на оно место неба, куда пролази сунце или у правом смислу, куда пролази земља, подељене су још у непознато доба, које је врло старо, у дванаест група које се зову *зодијак* или *животињски круг*. Сама та путања зове се *сунчева* односно *земљина путања* или *еклиптика*, а тачка која се узимље као средиште те путање зове се *пол еклиптике*. Од пола еклиптике скреће небесни пол за 23° и 27′. Прва звездана група или јато у којој је било сунце за време равнодневице пре две хиљаде година, зове се *ован*, друга идући од запада к истоку зове се *бик*, трећа су *близанци;* следеће три су *рак*, *лав* и *девојка*, а осталих шест су *теразије*, *скорпија*, *стрелац*, *козерог*, *водолија* и *рибе*. Сад је сунце за време равнодневице пролећне при крају знака риба и скоро ће прећи у знак водолије. У свима календарима над сваким месецом стоји да је сунце тога месеца у извесном знаку набесном. Али ти су знаци остаци оних знакова, од пре две хиљаде година. Пролећна равнодневица и сад пада Марта месеца (9), но пошто је сада сунце за време те равнодневице у знаку риба, то би ваљало обележити месец Март знаком риба, Април знаком овна и т. д. а не као што сада стоји. После кратког времена биће равнодневична тачка у знаку водолије, и онда би требало означити месец Март знаком водолије, Април знаком риба, Мај знаком овна и т. д.

О рођењу Христову, равнодневица је била у почетку јата овна; за 2150 година пре Христа падала је у знак бика, који је био равнодневични знак још од 4300 године пре наше ере. Звезде бика или сами „влашићи“ (плејади) били су Јегипћанима, Хинезима па и првим Грцима звезде равнодневичне. Астрономски анали хинески показују нам, како је године 2357 пре нашег бројања означавала једна звезда из „влашића“ (η) пролећну равнодневичну тачку.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Но и ово померање равнодневице није сасвим једнако, а одавде следује да година тропска није баш непромењива. Тако она је сад за 11 секунада краћа него у време Хипарха а за 30 секунада краћа од оног времена, кад је Тива у Јегипту била светска престоница. Почетком овога века, година је трајала 365 дана, 5 сати, 48 мин. и 51 секунад. Она се сад скратила и скраћиваће се непрестано до извесног времена. Најдуже је трајала година 3040 пре Христа а најкраћа ће бити година 7600 и то за 76 секунада краћа од године 3040 пре Хр. Садањи стогодишњи старац живи 20 минута краће, него стогодишњак из доба Августа а читав сахат мање но стогодишњак од године 2500 пре Христа.

Стари су веровали, да је стање политичко на земљи исто тако периодично и да се после извесног броја векова враћају исти народи, иста дела, иста историја, као год што се на небу после извесног броја векова враћају исти призори. Узели су у опште тридесет хиљада наших година, да траје та дуга година, после које се све исто враћа. Том веровању без сумње била је повод периодичност равнодневична; јер како се онда веровало у уплив звезда на судбу човечију, било је природно да се верује, да кад се јаве исти положаји звезда, да ће они произвести и исте посљедице. Но да би планете дошле у исти односни положај, не треба само 30 хиљада година. Да би месец, Сатурно, Јупитер, Марс, Венера и Меркур дошли на исти степен зодијака, треба да прође двеста педесет хиљада векова. Астролози су мислили, да су у почетку света, све планете биле у истој линији и правцу. Шта више има људи, који су ишли тако далеко, да су израчунавали и дан и сахат кад је постао први човек. Тако један наводи, да је први човек постао 9 Септембра у 9 сати пре подне године?....

Фламарион прича врло занимљиву анегдоту о тој дугој години.

„Ђаци са једног универзитета у Немачкој, опраштајући се при крају године учења, били су на једној вечери. Између осталога повео се разговор и о тој дугачкој години и увераваху како ће се све ово поновити после тридесет хиљада година. Гостионичар, који их је служио, обрати пажњу на тај говор па се после и он у њ умеша. Он је био јако убеђен о истини свега тога, па при крају весеља зажели својим гостима срећан састанак после те дуге године. „Дакле до виђења господо!...“ Но онај, који је имао да плати, зајиште од угоститеља кредита до тог другог састанка. Овај поуздан у своје госте, пристане, али не без тајног незадовољства. Но тек што је онај вратио кесу у џеп а гостионичар, досетивши се, рекне својим гостима: „Кад кажете да ћемо се после 30000 година опет састати

овако као данас, онда смо се без сумње састали опет тако и пре 3000 година? — Дабоме, дабоме, повикаше са свију страна ђаци, — Е, на лено, господо, и онда сте ви вечерали на вересију као и данас, за то ви сад платите мени ону вечеру од пре 30000 година, а за ову ја ћу вас чекати".

Да пређемо сад на *четврто* кретање земљино.

Споменули смо напред, да је земљина оса нагнута за 23 степ. и 27 мин. према управној на ону равнину, у којој се окреће око сунца и која се зове раван еклиптике. Та управна зове се *оса еклиптике*. Ми се крећемо косо, но та косина не остаје стална него се мења од века на век. Једанајест векова пре Христа, ту косину су мерили хинески астрономи и нашли, да је 23 степ. и 54 мин. Године 350 пре Христа, ћу је мерио у Марсељу Питеа и нашао 23° и 49'. Сва новија мерења потврђују то смањивање косине, која се за 2980 година смањила за 27 минута. У средњу руку узето то смањивање износи један минут за 125 година. Кад би оно било стално, то би се косина смањила 60 минута или један степен за 7500 година а за 177000 год. наша би земља стојала сасвим управно, онда би се годишња времена мало по мало изједначавала па и нестала, те би код нас било *вечито пролеће*.

Међу тим небесна механика вели, да то не може бити. Целокупна промена косине еклиптике, не износи више него 1 степен и и 21 мин. Смањивање ће се наставити још неко време па ће престати а започеће противно кретање, т. ј. косина ће опет расти до некле па опет натраг. С тога не треба да се бојимо, да ће кад год настати оно зло време, кад би се изједначила сва годишњт времена у једно вечито пролеће. Ово четврто кретање земљино зове се *промена косине еклиптикине*.

Годишње смањивање косине износи од прилике мало мање од половине једне лучне секунде. Ево ниже тачних косина еклиптике за вдуђих пет година, рачунато увек 1 Јануара по новом!

Године 1880 . . . . 23° 27′ 18″
„ 1881 . . . . 23° 27′ 17″
„ 1882 . . . . 23° 27′ 17″
„ 1883 . . . . 23° 27′ 16″
„ 1884 . . . . 23° 27′ 16″
„ 1885 . . . . 23° 27′ 15″

Године 1800 косина је била 23° 27′ 55″
а године 1900 биће . . . . . 23° 27′ 9″. —

Док земљина оса, око које замишљамо да се земља обрће око себе, описује на своду небесном а око пола еклиптике онај круг за

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

25765 година, круг померања равнодневице: дотле уплив месеца чини, те та оса врши још једно, точкасто кретање, у сљед кога поске описује по свери небесној једну малу елипсу од 18 секунада у дужини и 14 сек. у ширини; та је елипса окренута полу еклиптике и сврши се за 18 и по година. То је кретање тако мало, да се готово може назвати микроскопско. Но и опет оно постоји и у сљед њега мењају нам се такође положаји звезда. Резултат оба ова кретања осе земљине: кретања по кругу од 23½ степена у полупречнику око пола еклиптике, за 25765 год. и кретања по малој елипси, јесте тај, да оса по свери небесној не описује потпуно равну кружну линију него извијугану. Ово је *пето* кретање наше планете и добило је име у науци *нутација*. И то кретање, као год и прецесија постаје у сљед веће испупчености земљине на екватору, на коју испупченост дејствује правилна снага месечева.

Дакле на опште кретање пола, накаламило се још једно извијугано кретање, чији број вијуга није тачан у једном кругу те тога ради пол не дође никад чачно на оно место, на коме је пре био. Има још једпа разлика, она је у томе, што се полупречник круга мења непрестано (пошто се мења и косина осе), тако да се та извијугана крива линија не састави опет онде, где је почела, него прави спиралу која се у наше време смањује (види четврто кретање) и која ће се доцније раширити опет. Ова спирала која се сужава и шири једно за другим, опомиње нас на ону спиралу у џепном сату, која се непрестано шири док сахат ради и коју ми навијањем опет сузимо. Разлика је само у томе, што се та небесна спирала не сузи тако на једанпут као што ми сузимо спиралу на сату кључем, него исто онако лагано као што се је и раширила. Ето дакле нове неправилности у кретању земљином, која постаје због промене косине еклиптикине, о којој смо мало час говорили.

Каква чудновата лакост и непостојанство! Ова кугла земљина, која нам изгледа тако тешка, тако стална, да је за више векова сматраху као средиште света, она иста сад зависи од врло многих незнатних уплива спољашњих а њен ход, који нам се чинио у први мах сталан и непромењив, сложен је од врло многиц ситних колебања. Говорећи о томе, човеку и нехотице падне на памет променљивост и непостојанство женско, тема о којој се много говорило за време Филипа Орлеанца. (1715—1723). Тако онда се питало: „Шта је лакше од пера?“ — „Прашина“... „А од прашине?“ — „ветар“... „А од ветра?“ — „жена“... „А од жене?“ — „ништа“... Сад би се могло одговорити: „Земља“, јер заиста она је много ћудљивија и лакше се мења, него најнепостојанија кћи Евина. Кад још не би знали

узрока свим тим променама, ми би рекли да је то више лична радња земљина која не слушајући законе васионе, чини све само да се отргне од уплива свог сунца и да промени свој пут по бесконачности.

Но ни те неправилности нису све — има их још.

Ми смо видили, да земља, обилазећи око сунца описује пут не кружан него елиптичан. Али ни овај пут земљин није сталан: ова елипса је час више, час мање протегнута. У самој ствари, ексцентричност елипсе (растојање између обе ниже) износи 0·0168 од велике осе а пре сто хиљада година та ексцентричност је била скоро четири пута већа: 0·0473, то ће рећи, елипса по којој се земља онда обртала око сунца била је издуженија и пљоштија него ова по којој се земља сад окреће. Кроз 24 хиљаде година, ексцентричност ће доћи до минимума (ексцентричност ће јој бити = 0·0633) и тај пут земљин биће скоро крупан, а за тим елипса ће се издуживати по ново. Ова промена ексцентричности елипсе може се означити као *место* кретање земљино. Кроз 24.000 година тако рећи не ће бити ни перихела ни афела т. ј. не ће се рећи да је земља близу сунца а сад далеко од њега јер ће онда у свако доба бити скоро на истом остојању од сунца.

Седмо кретање земље, које постаје услед општег уплива планета чини, те се перихел мења (она тачка на земљином путу, која је најближа сунцу), то јест та тачка не остаје увек на истоме месту. На четири хиљаде година пре Христа, земља је долазила у перихел или земља је била најближа сунцу 9. Септембра на дан јесење равноденице. Године 1250 после Хр. она је туда пролазила 9. Децембра. Онда су наше зиме, пошто су падале онда, кад је земља била најближа сунцу, биле блажије но што су могле бити а лета, падајући у доба кад је земља најдаља од сунца била су строжија. У савремено доба долази земља у перихел 19. Децембра. Наше зиме почињу да буду све ладније а лета таплија. Око године 11.900 лета ће бити најтоплија а зиме најладније. Међу тим зна се, да на време утичу још и локалне промене. Најзад године 17.000 перихел ће доћи на оно место, где је био на 4000 година пре рођења Христова т. ј. у јесењу равноденицу.

Свима овим променама у кретању земљином, ваља додати и ону промену, коју производи привлачење разних племена по свом релативном положају према земљи. Сва се небесна тела привлаче и то у правој размери са масом (тежином) а у обрнутој са квадратом остојања. Другим речима, већа тела јаче привлаче но мања а што се тиче даљине, то на два пут већем растојању, привлачна моћ је че-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

тири пута слабија, на три пут већем остојању 9 пута и т. д. једном речи, привлачење је онолико пута слабије, колико износи даљина помножена сама собом. Тако док је месец у свом путу испред земље, он у неколико привлачи земљу и тера је да се обрће брже, а кад остане иза ње, онда успорава њено кретање. Планете Венера и Јупитер, на исти начин упливишу на наше кретање око сунца; прва зато што је врло близу а друга зато што је врло велика и снажна. Ова *осма* неправилност, однешена на кретање земљино, позната је под именом *прецесија*.

Кад се све планете нађу у свом путу тако, да су на једној страни према сунцу, онда оне све привлаче к себи ту звезду и помере је из геометарске жиже земљине елипсе. Па пошто се земља окреће око тог свог центра гравитације, то онда кад сунце промени своје место и земља промени у неколико свој пут, а то је ново, *девето* кретање наше земље, и састоји се у томе што елипса, по којој се она креће промени место у васиони усљед промене једне жиже њене, дакле што и сунце промени своје место због привлачења разних планета.

Још нам остаје да опишемо десето кретање земљино много важније, него сва предходећа скупа, јер оно представља право кретање како сунца тако и свију планета по васиони.

Сунце као и све звезде, није непокретно у васиони. Оно се помера с једног места на друго и у том свом кретању, вуче за собом како земљу тако и цео свој планетски свет. Његово кретање познаје се тек онда, кад се сравни са кретањем осталих звезда. Кад се брзо возимо на колима или на пароброду или најзад на жељезници, том новом пегазу модерне науке, кроз разне пределе, кроз ливаде, вароши, села, ми видимо како све то јури у противном правцу према нашем кретању. Кад пажљивије посмотримо звезде ми ћемо приметити то исто и на тим предметима небесним. Изгледа, као да су се све звезде упутиле и да се крећу на једну страну небесног простора, на страну која остаје иза нас. Рачун пак показао је, да је то само провиђење и долази због кретања сунца, земље и свију планета ка једном сталном месту, које је у звезданом јату „херкулу". Ми се крећемо ка том небесном пределу брзином, која је скоро једнака брзини окретања земље око сунца; другим речима, ми пролазимо 940 милијуна километара годишње, обилазећи око сунца но у исти мах ми пролазимо скоро опет толико у напред по васиони. Ми долазимо из оног звезданог јата, где сија *Сиријус* (волујара) па идемо ка оном месту где блистају звезде „Лире" „Херкула". Земља од како постоји, није још никако прошла два пут једним истим путем.

Ко зна, лако ће наћи звездано јато „херкула“ између „лире“ и северне круне.“ Између *веге* (у „лири“) и „круне“ виде се неколико звезда III и IV величине; ту је „херкул“ и ту је она тачка неба према којој је управљено кретање нашега сунца а с њим и наше земље и свију планета. Ако се то кретање и даље продужи по правој линији, ми ћемо кроз неколико милијуна векова, доћи међу те сјајне звезде.

Ако оћемо да нађемо само оно место у том јату, према коме је управљено кретање нашег сунца са својим свезом, то ћемо учинити овако: ваља у мислима саставити *вегу* (у „лири“) а најсјајнију звезду у „северној круни“ (бисер α) правом линијом „вега бисер“, ту линију поделити на три дела и на првој трећини пошав од *веге* или на другој трећини пошав од *бисера*, наћићемо оно место у васиони, куда је управљен пут десетог кретања наше земље.

Ето каква је уранографија земљина. Некада је вођена борба на живот и смрт, у којој падоше многе жртве, да се докаже и одржи само кретање земљино око себе и око сунца, а сад поред та два кретања, морамо признати још осам других. Дакле земља се не окреће само око себе за дан и ноћ и око сунца за годину дана, већ ту долази још и померање равнодневичних тачака, прецесија — нутација — мењање косине еклиптикине — промена ексцентричности елипсе земљине, по којој се она окреће око сунца — премештање перихела — планетске пертурбације — промена места средишта гравитације, сунца — промена места целог сунчевог система; све то чини, те се наша мала планета врло разно креће по васиони, изгубљена између мириjада светова, сунаца и система. Ако дакле оћемо да познамо васиону, ваља да познамо најпре земљу, јер познавши добро земљу познаћемо и небо, пошто се на том микроскопском атому васионе, на коме ми живимо, огледају сва треперења бесконачности.

Ђ. М. Станојевић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Срце и осећаји с физиолошког гледишта. Предавао *Ср. Ј. Стојковић*, проф. краг. ђимназ. на „јавном предавању за женскиње“, које је приредила краг. читаоничка управа у корист сиротних ђимназ. ђака. Чиста добит ове књижице намењена је „ђачком гимн. фонду“. Београд, штампарија задруге штампарских радника. 1881. Мала 16°, стр. 77.

У посвети ове књижице „својим сестрама“ вели писац: „Била ми је намера да женскиње, којима нису лако приступне велике ис-

тине науке физиологије, — упознам с оним органима и с оним радњама у нашем организму, које га понајвише занимају". На страни 12 објашњује писац тачније шта је то, што женскиње понајвише занима, велећи: „говорићу о *срцу*, његовој важности и радњи; говорићу о *мозгу* и нервима за *осећање* и *умно развијање*" — још додаје да ће говорити с гледишта „*физиологије*".

Као што се види, намера је лепа — обавестити необавештен свет о стварима корисним и то с гледишта науке. И сам предмет по себи, кад би га обрадио човек од науке и човек зналац, био би веома подесан за јавно предавање. Шта је пак Стојковић сматрао као „гледиште физиологије" и како је жестоко осакатио и науку и физиологију, одмах ћемо видети.

Физиологија је наука о редовним радњама у организмима, дакле у биљу и у животињама. Пре но што се може говорити о радњама у организму, мора се, разуме се, познавати сам организам. За то је физиологији основа анатомија, или наука која описује организам у главном и у појединостима. Без познавања анатомске грађе организма не може се говорити ни о радњама организма, такође без анатомије појединих органа, не може се говорити ни о радњи тих органа. С тога је Стојковић веома корисну намеру имао, кад је хтео да своје слушаоце и читаоце прво упозна са анатомијом срца и живчане системе. Ми ћемо се у овом приказу ограничити искључно на његово анатомско — физиолошко гледиште, за то, што у тој страни и лежи *тежиште* ове књижице, и за то, што ћемо по тој страни најбоље оценити вредност читаве књижице.

На стр. 19. насликана је шема срца и главних сасудних дебала, што улазе и излазе из срца. Та слика и њезин опис управо главно је што се у овој књижици налази о анатомији срца.

Ја ћу прво у главноме, *шематички*, описати срце и његов одношај према сасудним деблима, и за тим ћу прећи на Стојковићеву анатомију срца.

Срце је створ меснат налик на чуњ. На њему можемо разликовати: базу и врх, предњу испупчену страну и стражњу плосну и два бока. Кад би средином предње стране уздуж пресекли срце на две поле, видели би да је оно изнутра препратом одељено на две главне поле; дупље тих пола преградом су савршено одељене једна од друге. Пола у коју улази из плућа крв а из које одлази у тело зове се лево срце; пола пак у коју се враћа крв из тела и из које улази у плућа, зове се десно срце. И десно и лево срце подељено је опет једном попречном преградом у две дупље. Сад имамо лево: леву преткомору и комору, десно десну преткомору и комору. Обе су преткоморе на бази срца, коморе дуж срца према врху. Та преграда што дели преткомору од коморе састоји се из кожастих набора удешених механички као залисци (вентили). Дупље: Преткомора и комора стоје дакле у непосредној међусобној свези. Преткоморе примају крв у срце, а коморе потискују крв из срца. Лева преткомора прима крв из плућа кроз четири плућне вене, кроз леви залистак улази та крв у леву комору, те се кроз аорту истерује из леве коморе у тело. Десна преткомора прима кроз две („шупље жиле") вене крв што се

враћа из тела, кроз десни залистак тече та крв у десну комору, те се из десне коморе потискује кроз плућну артерију у плућа.

По г. Стојковићу на стр. 19 четири плућне вене изливају се у десну преткомору. Из леве коморе одводе крв плућне две артерије. Аорта улази у леву преткомору. Вене што долазе из тела изливају се у десну комору.

Као што ће видети сваки код г. Стојковића све је другојачије но што је у природи и у науци. Но ипак има једна извина за њега! Шема која је нацртана на стр. 19 кад не би била обележена писменима т. ј. да је није Стојковић објаснио писменима и доле текстом, била би за сваког човека, који је упознат с анатомијом срца, јасна, г. Стојковић је на своју руку шему „објаснио" и за то је тако сакато. Он би дакле могао рећи да су *случајно* слова поремећена, то му је та једна извина. Али на жалост ни ту извину не можемо му допустити. Доле у тексту стоји ово: „*а* артерија аорта која улази у леву преткомору, *в* вене, што из руку и ногу долазе у десну комору". Да и то није ошипка види се из стр. 20 „десни одељак потискује крв у плућа, да би се састала с ваздухом који ми удишемо, и с њиме се пречистила, или као што се научно вели, *оксидисала*. Леви пак одељак (комора) прима натраг ту пречишћену крв". Речју: г. Стојковић нема ни искре појма о склопу срца.

Ово сам сматрао као потребно да изложим подробније, јер кад бих хтео да ређам и исправљам све погрешке анатомско-физиолошке, што их има у овој књижици, морао бих написати барем онолико, колико је и сама књижица велика.

Колико је према *такој* анатомији срца могао писац схватити и разумети физиолошку радњу срца, види се из овог места, — стр. 21 „... а да би боље одговорило тој потреби, при улазу крвних цеви у њега и при излазу, па и на самим преградама срца, налазе се нека *вратанца*, или научно рећи *вентили*..." Ово „боље" вреди злата. Дакле срце би и без тих вратанца, која се (таки луксус!) налазе и на самим преградама (дакле ни преграда између левог и десног срца није изузета), могло радити, но само *боље* ради кад су вентили ту. Он према томе није у стању да разуме радњу срца, јер не схваћа важност залистака. *Срце је удешено као шмрк*, а свако зна шта би вредио шмрк без залиска, и да ли би н. пр. било лако дувати у гајде да нема залиска у дуљцу.

Толико о срцу, сад да пређемо на живчану систему.

Још на стр. 12 писац је споменуо нерве за *„осећање* и *умно развијање"*. Ова физиологија сећа нас на пипчеву анатомију.

На стр. 47 писац овако опредељује живчану систему:

„Постоје три нервна средишта: *мозак*, *мождина* и *ганглије*. Сва три имају једнаку материју, меку и житку, боје сиве, а по кад кад и беле. Та се материја врло често грана у тање и дебље кончиће, који се зову *нерви* или *живци*. Све то укупно саставља *нервну систему*". Бадава г. Стојковић мора да је на неким особитим створењима учио анатомију. То се види и из овога места: стр. 75 „као што се из мозга гранају нерви по целоме телу, те врше разне послове, тако се два нерва спуштају и до срца. Док ови нерви, — на-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

звани *иневногастрични*, и један од њих и *симпатичан*....“ Дакле на лешини, на којој је г. Стојковић учио анатомију, гранали су се мозгани живци по читавоме телу, а такође је излазио из мозга један живац назван *„симпатичан“*. Г. Стојковић нема ни појма о вегетативној или симпатичној живчаној системи. На лешини велим од шале, јер г. Стојковић у опште не верујем да је видео ишта од анатомије у природи, а да ово у књигама није могао наћи, по себи се разуме, — у осталом, *код нас Срба* можда је могао и то наћи, то ћемо видети други пут!

Какви су му појмови о анатомији живчане системе, такви су му и појмови о физиологији те системе. Да би избегао сваки даљи говор о г. Стојковићевој физиологији наводим ово место: стр. 51.... док радњу неких нерава осећамо, дотле други раде *без нашега знања* и *воље*. Тако су неосетљиви они нерви, што им је средиште мождина....“ и затим на истој страни: .... „Само они нерви, што улазе у мозак и излазе из њега, производе осећања разне врсте“. Писац нити зна шта о подели живаца на *живце за осећање* и *живце за кретање*, нити и појма има о Беловом закону код можданих живаца, ко пак то не зна, *тај није још почео ни да сриче у физиологији живчане системе*.

Остали део књиге израђен је такође веома лоше. То су већином напабирчене изреке, нанизане не особито умесно, а с веома слабом логиком. Једном речи: *писац се требао постарати да прво сам овлада оним предметом, у коме хоће да поучи другога*. Писац не сме никада смести с ума да популарисати науку не значи науку осакатити, дотерати на своју памет, па то изложити као научне истине, већ значи научне истине изложити тако просто, да их може појмити и усвојити шири читалачки круг. Ако би писац био накан да још једном у животу предаје о срцу, то бих му препоручио да се и сам послужи а и друге да упути на воловско срце, у место на срце од папендекла, пошто је воловско срце природно срце, а може се добити и у Крагујевцу. Молим писца веома топло, да се од данас остави писања о предмету који не разуме. То нити њему служи на част, нити је икоме на корист.

Исторія славянскихъ литературъ А. Н. Пипина и В. Д. Спасовича. С. Петербургъ 1879.

Пре годину дана изишло је у Русији друго, прерађено и много потпунније издање дела *Историја словенских литература*, које су у друштву израдили Пипин и Спасовић. (Управо Спасовићев је посао само 4 глава у делу, *о полској литератури*; Увод и све остало написао је сам Пипин). То је досад најбоља књига о словенским књижевностима, боља од свију, које су ма на коме језику досад изишле. Дело је подељено у три тома; два су намењена свима словенским литературама осем руске, а трећи, који још није изишао, само руској литератури. Таки распоред правда Пипин тиме, што је, вели, увидео, да им књига, осим Руса има и словенских читалаца, за које није довољан какав кратак нацрт.

Садржина двају томова, што су већ изишли, ово је: Увод. Опште историјско и етнографско знање о Словенству у опште. Глава I. посвећена је Бугарима; глава II. Србо-Хрватима, Словинцима; глава III. Малорусима; глава IV. Пољацима; глава V. Чесима, Моравцима и Словацима, глава VI. Балтијским Словенима и Србо-Лужичанима, закључна, VII. глава, коју је писац назвао „Препорођење", тумачи *Панславенизам*. Све главе, осем увода и закључне, сложене су по једном плану: историји писмености овог или оног словенског народа претходи кратак нацрт његове политичке судбине, па тако исто кратак нацрт његове усмене књижевности. Свака глава, као и увод, обилато је снабдевена библиографским упутствима сваке врсте.

Писац вели, да је с овом књигом хтео да даде општи преглед словенских литература читаоцима неспецијалистима, а усти мах да пружи ручну књигу, да изнесе основна факта и да покаже помоћна средства онима, који би се ради изучавања, хтели изближе упознати са самим предметом. У колико је он то постигао, наше неће бити да сада оцењујемо, нити има за то велике потребе после реферата г. Ст. Новаковића у „Српској Зори" за годину 1879., на који читаоце упућујемо. А овај пут ради смо да упознамо српску публику с мислима и напоменама, које је г. Владимир Ламански поводом овог дела у Аксаковљевој „Русь" (Бр. 1, 3, 5, 7, 8) изнео. То чинимо прво за то, што у реферату г. Ламанског има важних литерарно-историјских чињеница и друго, што су у њему у неку руку изнесени назори руских *словенофила*, које достојно преставља сам г. Ламански. Из тог реферата пажљиви читалац моћи ће без по муке да открије оконост: е је руско словенофилство више, да не кажемо сасвим, русофилство.

Први део реферата г. Ламанског, у којем он покушава да науком оправда поступак Пипина и Спасовића, што су руску литературу одвојили од осталих западно-словенских литература, проричући руском језику и литератури *светски* значај и, временом, превласт над осталим словенским језицима, ми ћемо, међу осталим и са ограниченог простора у листу, прећи.

* * *

Године 1826 изишла је, достојна великог уважења и признања, „историја словенског језика и књижевности" (Geschichte der slavischen Sprache und Litteratur. Ofen 1825) од Шафарика. У осталом, у њој нема ничега *генијалнога*, као што се то некад говорило. Изузев преглед старе српске писмености, одељак најсамосталнији, сви остали одељци те Шафарикове књиге само су лепа компилација из разних и за онда најбољих списа по историјама руске, пољске, чешке и дубровачке литературе. За Шафарикова доба, изнети општи историјски нацрт свију литература словенских није било ништа особито ново, творачко, генијално. Добровски, па Копитар већ су много раније унели у круг својега изучавања све тада познате литературе словенске. Особито Добровски, који је, строго се држећи, од краја прош-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

лога столећа, правца свесловенскога, завладао пред што ће умрети тако огромном готовином знања у свесловенској филологији, историји и литератури, каквим се Шафарик у то време још није могао похвалити. Прекрасна критика Шафарика, коју је написао Добровски (у „Wiener Jahrbücher," 1827), служи као најбоља сведоџба за то.

Од тога доба, до првога издања заједничког рада Пипиновог и Спасовићевог, изишло је још неколико списа по истом предмету, једно на руском, а остала на француском, немачком и енглеском језику. Само руски спис В. И. Григоровића: „Опытъ изложенія литературы Славянъ въ ея главнѣйшихъ эпохахъ, део I, Казань 1843", и ако збивен, има значај збиља научан. Сви пак остали списи, као што су: Ајхофа, г-ђе Талви (г-ђе Јакоби) и Мицкијевића[1] немају научнога карактера и не заслужују правог имена историје словенских литература. Али опет, у спису Талвином, особито у нацртима народне Словенске поезије, почесто наилазимо на оштроумне напомене, а у курсу Мицкијевићевом, усред снова маште и празног брбљања, што се објашњава незнањем ствари, просијавају често ђенијалне мисли, поетичка откривења, вештачке карактеристике. Но за излагање изабраног предмета, Мицкијевићу је ипак недостајало спреме. Па и у целој његовој природи било је свагда нешто болесно и поналомљено. Пушкинове бистрине и здравог мишљења, он никада није имао. Уз то, у почетку четрдесетих година, његов је разум све више тонуо у маштање, и он видећи, да му се свуда потврђују или да ће се скоро остварити његове маште, губио је све више спокојство и бистрину, а то је неопходно нужно за проматрања и истраживања историјска. Мицкијевићу, ученику фантаста-самоука Лелевеља, били су непознати најнужнији основи научне критике, он често није имао ни најосновнија знања о силеству оних предмета, којих се дотиче у својој поменутој књизи.

После првога издања рада Пипиновог и Спасовићевог изишла је још на француском језику књига Куријерова, написана ватрено, каткад већ сувише расплинуто, и, на жалост, не свагда савесно.[2]

На тај начин ниједна јевропска литература нема тако потпуног и основног списа о историји словенских литература, какво је добила

---

[1] Eichhoff: Histoire de la langue et de la littérature de Slaves." Paris 1839. VI 360 pag. (in 8⁰).

Talvy: „Historical view of the Slavic language." 1834. Andover. IV 205 pag. (in 8⁰)

Talvy: Hist. view of the Slav. language with sketse of their popular poetry New-Jork MDCCCL XV 412 (in 8⁰).

Немачки превод иоследњег списа Leipzig 1852.

Mickievicz: „Cours de littérature Slave" („Pisma Ad. Mickiewicza" Париж 1860. Jom. IIV—XI).

[2] Courière: „Histoire de littérature contemporaine chez les Slaves." Париз 1879. — Бар што се тиче одељка који говори о српској литератури, то је чудо, што је тај писац показао колико је био необавештен, кад је писао своју књигу. Кујунџић је н. пр. њему песник међу првим српским песницима, г. Матија Бан најбољи драматург, Иван Павловић признати научењак, и т. д. Један пријатељ нашег листа обећао нам је донети опширан реферат о тој Куријеровој литератури, за што га и овде молимо. Ред.

руска литература у делу Пипина и Спасовића, особито у другом његовом издању.

Чешки превод тога издања већ је почео излазити у свескама, а немачки се спрема за штампу. За јевропску публику, коју сада све више интересује Словенство, поменуто издање може имати велики и при том двојак интерес. Оно даје јевропским читаоцима, заједно са масом знања о западном Словенству, још и прилику да се упознају са погледима руским на различне стране и појаве западнословенскога света, који је свагда за Јевропу интересантан, поглавито у погледу својих односа према Русији, а Русија, и онако занимљива за Јевропу, постаје за њу својим односима према западним Словенима, како северним, тако и јужним, још интересантнија. Ако су књиге Талвина, Курјерова биле прочитане у Јевропи и Америци са живом радозналошћу, то ми можемо без преувеличавања слободно приписивати Пипиновом и Спасовићевом делу велику важност у литературама јевропским. Та његова важност, разуме се, остаће све дотле, док се не појави нешто савршеније у том погледу. Од Јевропејаца или западних Словена то се не може скоро очекивати. Вероватније је, да ће такав рад опет изићи из руку руских. —

Не може се назвати простом случајношћу то, што је најпотпунија и најосновнија историја словенских литература изишла била у Русији и на руском језику (год. 1865, и за тим 1879—80 год.) Сам знаменити Шафарик у последње године свога живота није један пут исказивао дубоко уверење, да словенистика, наука, која изучава све словенство, а не оделите само његове гране или неке само делове науке словенске, мора са свим прећи у Русију и поглавито од Руса очекивати најдаљи покрет и успешност.[1]

У провинцијалности западно-словенских народности, у њиној раскомаданости и малобројности, у њиној државној несамосталности, у томе што немају великих културних центара, видео је Шафарик главне узроке немогућности, да се код њих добро развије наука општесловенска. Истина, са смрћу Шафариковом, у последњих двадесет година, у самих Чеха, још више у Хрвата, Срба и Пољака, знатно се уздигла и ојачала учено-литературна делателност. Но у Загребу и Кракову, Београду и Прагу она је поглавито, шта више искључно, сасредсређена на изучавање рођене земље, своје народности. У радовима и списима појединих научника и целих друштава западнословенских, ретко се и слабо изражава онај свесловенски правац и они општe-словенски научни интереси, којих су се тако чврсто држали стари западно-словенски научници: Дурих, Добровски, Копитар, Шафарик, Линде, Суровецки, Раковецки, Мацјејевски. Са веома малим изузецима, међу сувременим западно-словенским научницима највидније место припада не словенистима у опште, већ онима филолозима, археолозима, историцима, који су се одали на специјално изучавање једино своје народности или отаџбине. У том погледу су познати: у Срба и Хрвата — Даничић, Новаковић, Руварац, Рачки, Јагић, Љубић, Будмани, Ваљавец, Матковић; у Пољака — Губе,

[1] У писмима Погодину и поводом књиге „Извѣстія II отдѣленія Академіи наукъ".

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

кога и пољскога нису мање важности од познатих одлика и различности малоруских и великоруских наречја и наречја горње- и доњелужичких. Шта више нису узете на ум неке најважније гласовне појаве разноликих говора словенскога наречја. А то је био предмет најпажљивијих проматрања и испитивања И Срежњевскога (у 40-им годинама, у почетку), Фортунатова (даровитога младог научника, који је одвеч рано умр'о) и Бодуена, (у 70-им годинама). Филолошким радовима Востокова, Срежњевскога, Григоровића, Павскога, Буслаева, Каткова, од половине 50-их година почели су придолазити радови и испитивања Грота, Лавровскога, Микуцкога, Хиљфердинга, проф. Бодуена де-Куртене и нарочито најдаровитијег рускога лингвиста професора Потебњија. Миклошић је сад већ доста превалио у годинама; најбољи његов ученик, који је познат као први после њега западни словенист-филолог, налази се већ у Русији. У некојим универзитетима нашим катедре упоредне филологије већ су заузели способни научници и одлични зналци санскрита. Међу њима и словенистима има и одличних зналаца литовскога језика. Најзад, сувременим знатним руским словенистима-филолозима Потебњу, Јагићу, Бодуену де-Куртене придружује се нови достојни сурадник, млади научник проф. Брант. Прекрасан његов рад о системи гласоудара у говорима словенским, који ће ових дана угледати света, даје нам наду да очекујемо од њега одличне радовэ у словенској граматици.[1] Еле онај део словенистике, који има у западних Словена тако великих радника, као што је Миклошић, налази се у овај мах у Руса на таком ступњу развитка, да није тешко предвидети да ће скорим и у томе погледу руска словенистика извесно заузети прво и владалачко место у словенском ученом свету, као што га већ у истини заузимају друге њене гране, н. пр. изучавање старо-словенске писмености, свесловенске народне поезије, археологије; црквене, литературне и политичне историје.[2]

*

Није то само проста случајност, што западно-словенски научници свесловенскога правца живе и раде обично не код куће, не у својој отаџбини, не у средини својих земљака. Професор Хатала, Словак, живи и ради у Прагу, професор Гајтлер, Чех, — у Загребу, К. Јиречек, Чех, на скоро по издању своје историје Бугарске оставља Праг и одлази у Бугарску, у Софију; Чех Перволф и Србин (Дубровчанин) Богишић одлазе у Русију, Словинац Миклошић као млад човек иде у Беч, тамо почиње и наставља своју плодовиту, много-

---

[1] У овај ред с пуним правом може се уврстити и име доктора слов. филологије, професора Харковскога универзитета, *П. А Бэсонова.* *Ред. ж. „Рус“*

[2] По себи се разуме, да ће домаћи научници свагда најбоље познавати народну поезију, живот и старине историје својега народа. Али овим се каже како у Русији све више изучавају све без разлике западно словенске народности, т. ј. да се у Русији боље изучава н. пр. српска народност, него у Пољској, или другој којој словенској држави.

годишњу радњу на бечком универзитету и бечкој академији. Словинац Крек налази се најближе своје отаџбине, но и он служи у Грацу, у немачком универзитету. Хрват Јагић, док је живео и радио у Вараждину и Загребу, био је већином српско-хрватски филолог, а кад је почео постајати прави словенист, оставља отаџбину и иде у Русију, у Одесу, по том у Немачку, у Берлин, где наскоро почиње издавати свој „Архив Словенски“ на немачком језику. Пошто је постао знатан словенист-филолог, он се пресељава опет у Русију, у Петроград, позван од Универзитета и Академије на катедру покојног Срежњевскога.

У наведеним примерима тешко се, понављам, може видети проста случајност. За то има узрока спољашњих и унутрашњих. У западно-словенским *престоницама* — ми употребљавамо ту реч озбиљно, а међу тим она звучи некако иронички: тако су провинцијална сва дела и односи западно-словенских народности, — у тима престоницама младим је људима веома тешко одавати се строго-научним истраживањима других словенских народности. Мало је неопходне помоћи у књигама. Нема новчаних средстава за научна путовања. Мало је, а то је главно, друштвеног интереса за широки и слободни развитак идеја, науке. Изузев Пољаке, у којих је племство и духовништво врло национално и патриотично у својој отаџбини, остале западно-словенске земље и народности, нарочито у Аустро-Угарској (Србија, а још више Бугарска истом су ступиле на поље образованости), по готову су лишене онога, што се зове друштвом, осигуране класе просвећених људи, који располажу великим средствима и доколицом и који би могли слободно, из чисто унутрашњих побуда, служити идејами, интересима уметничким, материјалним, научним. У Чеха, Моравца, Словака, Хрвата, Словинаца има, до душе, силна, богата аристократија. Но она је одељена читавом бездном од народа, и од његове интелигенције, од класе научника, писаца, адвоката, патријота свештеника, лекара, трговаца и осталих специјалиста по разним професијама. Западно-словенска аристократија у Аустро-Угарској образује своје особито друштво, које је херметично затворено за домаћу интелигенцију. Салони чешкога племства затворени су херметично од чешке интелигенције. Па и своје једномишленике и парламентске другове, који нису племићи, она прима к себи само по послу и у кабинету. Ниједан чешки аристократа никада се неће дотле понизити, да, на пример, дође да поседи у „Чешкој бесједи“ у Прагу, у клубу. где се скупљају први научници и литературне знаменитости Чешке. То више друштво словенско у земљама цислајтанским више је аустриско друштво, које је у Чешкој и Моравској особито одано хапсбурзима, нарочито од Фердинанда II. (изузимајући Јосифа II), и веома послушно разним оцима — језуитима, монасима и патерима, својим духовницима и васпитачима очева, матера и деце, које смирено поштује непогрешивога најсветијег оца у Риму, иде му на поклоњење и стоји с њиме у непрекидној вези. Они обично, и у породици и у друштву, говоре немачки; чешки говоре са слугама, са некадањим својима *поданицима*, па и с другим патриотима и то махом на разним јавним скуповима. У земљама транслај-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

жних Словена (т. ј. Срба и Бугара)? Добро, кад није и свега Словенства. Радо бележимо, да се сви одлични хрватски радници загребачке академије и универзитета не односе према сувременом и прошлом папству с таким истим пијететом и поштовањем. На против у списима достојног академика абата Љубића и професора Нодила исказују се већ други погледи на власт и значај папâ. Оба последња су родом Далматинци и у својим богословским и каноничким појмовима јако се размимоилазе са г. Рачким. У важним питањима о спољашњем ауторитету или о папској власти у пословима вере, онако исто као и у односима цркве према држави и грађанскоме друштву, и Љубић, и Нодило држе се више чистих и просвећених, сагласних са духом хришћанства, погледа најбољих старих Млечана и оних нових италијанских богослова, који се приљубљују тако званим старокатолицима Немачке и Француске, и очигледно се зближавају са источним православљем. Таком истом правцу религиозних погледа припадали су стари радници чешки: Добровски, Дурих, Прохаска, јепископи Гај и Хурдалек, и познати пријатељ Јунгманов, најзаслужнији каноник Марек. У Хрвата четрдесетих, на пример, година у националној интелигенцији такав је исти правац био силнији од строгоримскога, који се знатно раширио и утврдио за ово последњих 30 година. У Хрватској он има својих представника у ауторитетним радницима од највећег утицаја загребачке академије, универзитета и у опште националне хрватске партије. Што у Хрватској влада таки правац, крива је раздраженост и тужбе од стране Срба, што се гони ћириловска азбука у школама хрватским, славонским и босанским.

Излишно је говорити, да је у умовима и васпитању чешко-моравскога пољскога духовништва још јаче отео маха строго-римски папски и ултрамонтански правац за последњих деценија. Тај предоминирајући правац духовништва може се јако осетити и у целом умном развитку учено-литературне и друштвене делатности Чеха и Пољака у последње време. Партија старо-чешка, наравно не ужива бозна какве љубави и популарности у Чешкој. Но она је, то је ван сваке сумње, силнија, од већег утицаја и ауторитета у земљи, него ли партија младо-чешка. Ова последња у својим најбољим органима и представницима није се устезала да се одсудно и отворено изјасни противу папства и ултрамонтанских погледа чешких аристократа, чешког духовништва и веома многих и многих старо-чешких радника у литератури, на сајму, у варошким управама, особито Прашкој, у управи чешког националног музеја. Најзад у последње године из младо-чешке партије уздигао се један од најзаслужнијих њених представника — Слатковски (који је недавно умр'о, — вечна ти памет племенити човече и мислиоче!) Он је пре неколико година публично изјавио, да му његова народна свест, као Чеха, и племенита као Словенина, његова љубав према слободи и према успесима ума људскога, морални његови идеали, које је израдио у суровој школи недаћа, не дозвољавају да остане у латинству. Даље је Слатковски објашњавао, да се, признавајући висину и светлост хришћанства, одриче римске вероисповести, као закона искваренога, и да

ступа у православну цркву, као хранионицу чистог хришћанства. Слатковски је, нарочито у последње године свога живота, био вођ младо-Чеха и имао многобројних пријатеља и поштовалаца у Чешкој. Код Слатковскога је било много писмених изјава из разних крајева Чешке, у којима не само појединa лица, но и читаве општине изражаваху жељу, да, као и он, одбаце латинство и да узму веру, коју је и он, верни Чех, узео, и коју исповеда милијунима словенских саплеменика. Ми смо се лично уверили из разговора са Слатковским (1878 г.) како га је силно у последње време занимала мисао о најбољем начину за практичн остварење тих многобројних чешких жеља....

У пољском друштву, при свом његовом цепању на разне партије, нема још тако јако организоване партије, као што је младочешка. Изузевши протестанте, слободоумни Пољаци не могу још радити отворено, смело и искрено у штампи и у животу противу строгог папизма и ултрамонтанског правца, који код њих влада силније, него ли у Чеха или Хрвата, да га нападају или као неки младоЧеси, с тачке гледишта рационализма, или као Слатковски, стајући на вишу хришћанску тачку гледишта. Ваља у осталом напоменути, да се у пољском друштву почиње у последње време све јасније издвајати школа позитивиста, која кида везе са католицизмом. У исти мах с тиме опажа се, и ако слабо, у понеком делу пољског духовништва симпатисање старо-католичком покрету у Италији, Германији, Француској и мржња на хилдебрандовске традиције и идеје.

Појмљиво је, да би појава нових Добровских (разумемо не његове радове у словенистици, већ његове богословске и каноничке погледе) или Слатковских, чешких, пољских и хрватских, неминовно начинила нову епоху у историји западног Словенства и поставило крај том унутрашњем раздору, који подгриза унутрашње силе словенског племена, бацајући читаве његове делове у ждрела германизму. Појмљиво је, да свесловенски правац може још поново проклучати у свим земљама западно-словенским. Ваља само, да у њихном духовништву и друштву с новом силом васкрели слободни хришћански погледи зададу тежак удар ултрамонтанству. У Пољака старог времена тих погледа се придржавао, на пример, архијепископ Гњезњенски Уханеки, у Чеха, у наше дане, јепископи Гај, Хурдалек, абат Добровски и други, у Хрвата каноник Штос у 1848 г. и на жалост врло кратко, јепископ Штроемајер, у време Ватиканскога сабора.

Доминирање строго-римског, ултрамонтанског правца у аристократији и духовништву западних Словена за последњих тридесет година, осим што је ослабило код њих идеју Свесловенства и радњу у том правцу, кобно је утицало и на изучавање рођење старине, особито у Чеха и Пољака. Тако, Чеси су врло мало урадили за откриће и разјашњење старе богате и оригиналне чешке литературе XV—XVII в. Пошто је она поглавито анти-католичка и анти-папска, то се не стара ни чешки музеј, ни сајм за неопходна издања, која давно очекује учени свет. Тако исто и Пољаци, који у последње време издају много више од Чеха разних споменика старине, ништа не раде за откриће и објашњења старих пољских писаца XVI в., који су били

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

протестанти или у опште противници Рима. Не треба више ни говорити, да ултрамонтанство у опште смеће развићу умова и просвете подижући и јачајући утицај римскога духовништва, подбадајући неженьене патере на неумесно мешање у живот политички па и породични, оно свуда дејствује рушилачким и развратничким начином и на народни морал. У осталом могу се разликовати дубине и ступњеви утицаја ултрамонтанства у различним западно-словенским земљама. Оно је најмање пустило корена у народу у Чешкој, више у Моравској и готово толико исто у Словинаца, више у Хрвата и још више у Пољака.

Било како му драго, тек узроци слабог развића, и што више, очигледног упатка свесловенских научних интереса и изучавања код западних Словена последњих деценија, — разнолики су. Они су спољашњи и унутрашњи. Они су стални и пролазни. У пролазне ми рачунамо и осетно осиљење ултрамонтанства за последњих деценија. Има још један узрок, који је достојан пажње и рекли бисмо такође прелазан.

Многи од млађих западно-словенских научника почињу увиђати да се извесне теме, које излазе изван граница њиховог властитог провинцијализма и теме за њ више или мање споредне или одвећ широке, да се не могу згодно изложити на неком месном наречју, већ потребују излагање на каквом било распрострањенијем језику. До сада су сви познати западни словенисти: Добровски, Копитар, Шафарик, Миклошић, Јагић, у таквим случајевима прибегавали свагда *панславенском* језику — немачком. Ну у наше дане код западних Словена све се више долази до уверења, да ће празна и неплодна бити сва борба западних Словена с германизмом у својој кући, ако њихови најбољи научници буду и даље писали на немачком и богатили немачку литературу плодовима својега трудољубља. Жалосне су и смешне све те тужбе и јаукања на германизаторске покушаје Аустријанаца чак и у Босни, када сами словенски патријоти бирају немачки језик за своје свесловенске списе и испитивања! Да ли их много читају Немци? Но читали их они или не читали, доста је само да виде и чују за то, па ће се још више утврдити у свом уверењу, е су западни Словени већ упола постали и да ће лако постати са свим „gente Slavi, natione Germani“... (По племену Словени, по народности Немци).

Та западно-словенска свест од времена Добровскога, већ је нешто ојачала, ма да је у осталом, и сам Добровски, још 1810 год. казивао, како је нужно да сви Словени имају један општи писмени или књижевни језик и чак је нагађао, да ће такав језик бити *језик руски*.

Уверивши се, да се код своје куће није могућно строго држати свесловенскога научног правца и одавати се свестраном изучавању Словенства, многи најбољи западно-словенски радници последњег времена морали су оставити домовину, оставити рођену књижевност и отићи те служити Немцима или Русима и радити непосредно за немачку или руску науку.

Да је тај веома важан узрок такође пролазан узрок упатку

свесловенских научних интереса у западних Словена, уверава нас ова врло јасна околност, што је код западно-словенског грађанства и разних слојева народне масе, насупрот научним круговима — о шћемству и свештенству већ и не говоримо — развијена симпатија према Русији....

Докази г. Ламанског, које за ову тврдњу наводи, дишу необузданим шовинизмом, и тако дирају наше национално осећање да их не можемо саопштавати без наших напомена. А и васколики део у чланку, који сад долази, не одликује се нимало објективношћу и има доста неоснованих разлога. Имајући одмерен простор у листу, ми за овај мах прекидамо чланак, а читаоцима обећавамо, да ћемо га у броју који први долази продужити с нашим примедбама.

Рањен ђак. Историјски роман. Написао *Жив. Матић*, у Шиљеговцу 1878 год. Београд 1881.

Бѣда коль пирогя начнетъ печь сапожникъ
А сапоги жить пирожникъ.
(Невоља је то, кад колаче стане пећи обућар,
А обућу шити колачар.)
Крыловъ.

Није то чест случај да се критичар и на наслову књиге, коју критикује, мора зауставити. Овде се тако десило. И наслов књиге, који горе исписасмо, показује спрему г. Матића за писање романа. Свој роман он зове „историјским", и ако никоја историја незна за Жолифета Мартина, и ако су догађаји, који се у књизи причају, догађаји, које је измислила једна болесна уобразиља.

Да бисмо уштедили труд свима онима, који би ради били читати овај роман, ми ћемо га овде испричати. Тако ћемо за часак позабавити наше читаоце, јер је прича о „Рањеном ђаку" г. Ж. Матића, збиља веома згодна, да читаоцима својим даде неколико тренутака слатког смеха. Радња се дешава у Италији. Главно је лице Жолифет (то је, знате, рђаво прочитано француско име Jolivet Жоливе —). Жолифет Мартин је син сеоских богатих родитеља. Г. писац га овако црта: „Жолифет је био ужасно физички развијен; но свршетку пете године изгледао је као неки момчић од 15 година; стаса је био врло крупног, очију великих црних, уста (!) умерених, већа црних дебелих, носа обичног и чела врло великог. — Руке и ноге биле су му ужасно развијене као у неког пољопривредника од 30 год." (тако!) Приповедач је хтео да покаже како је био развијен Жолифет, па је тако претерао да он изгледа прави monstrum. По свршетку 5 год. дат је у школу. Жеља његових родитеља била је да научи „божанско-духовне науке, те да заступи и оживи рад Исуса Христа чистог сина од чисте матере". Жолифет је дакле требао да буде други Месија!! Отац га одведе у Корзику, и уписа у школу. Жолифет постаје најбољи ђак у школи. Он је за месец и по дана свршио први разред, други за 2 месеца, а трећи до краја једне године. У 6. год. већ је Жолифет свршио сва три разреда с одличним успехом. Но Жолифета брзо свет и родитељи омрзну, а то с тога што

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

није поштовао веру и цркву. Кад га једном запитају зашто неће да иде у цркву он им одговори да не ће да иде с тога што би тамо озебао, (а да је загрејана црква он би дакло ишао!!?) или, што он није грешан. У цркву треба да иду само грешници вели, он скупљеном народу (!) Ко прочита ову можда најдосаднију главу овог досадног „романа“, тај ће увидети колико је писац кадар у опште да резонира и како су његови ти резони настрани, смешни и будаласти. Дете од шест година и онака „умствовања“ о цркви!... Но хајдмо даље. Због „незнабожачког“ погледа на цркву Жолифета омрзне отац. Кад је о феријама отишао у село код родитеља, они га не приме добро, и кад је упитао мајку што су га омрзли она му одговара: „ево зашто, ти си говорио противу наше светиње и одвраћао људе од ње, па за то те не волимо, и од сада нећеш више ступити ногом у школску порту а још мање у ту проклету школу, која те за ову годину дана антикристом направи“, па даље му рече како ће га дати на занат. Жолифету се није допао, „тај штатут будућег живота“ али је морало тако да буде. За неко време отац га одреди да чува волове, а запрети му да чита књиге. Једном чувајући волове он је бележио разне немиле догађаје, но волови зађу и један његов во „расчкембио“ другог вола“. Дошав кући отац га стане псовати и кад Жолифет виде да ће бити још бијен, он стане бегати но отац извади иза паса пиштољ „потегне за њим и рани га у десну руку!!“ Ето због чега се зове „роман“ *рањен ђак*. По ферју отац га одведе и да на занат код једног терзије. Ту Жолифет опет прави чудеса. За два месеца он научи као калфа од неколико год. То породи завист код осталих момака и пошто му се и ту догоде разна „збитија“, пошто се много намучио он најзад изађе и поново се упише у школу. Но опет муке за Жолифета. Њему је било сада тек 5 и по год. и стога није га хтео директор да прими. И тек пошто учитељи неки плате за њега 2 дук. директору, тада

„За два драма злата
Отварају се на реалци врата!!“

Ту је био опет најбоља ђак и стога су га професори јако волели. Но он поново дође у судар са својим оцем и буде принуђен да иде у Бастију, гди настави III. разред. Но и ту не остане дуго већ оде у Берн. Ту је све добро било. Али и овде га снађе „велики малер“, јер се посвађа с проф. математике, што је при раду неког рачуна заборавио „да одвоји тачком стотину од хиљаде.“ Ђаци пристану уз Жолифета и услед тога породи се читава буна. То допре до ушију његовог „бездушног“ оца, који дозволи полицији да га убију, и тада овако јадикује писац

„Ах свести куда си,
Што глупости допусти,
Да се живот покоси.“

Но Жолифет то дозна и умео је да се сачува од полиције. Међутим он буде истеран из школе и морао се је да потуца, „претурајући се час на једну, час на другу страну као риба на жару“ (Доиста прави

поетски израз!) Најзад наиђе на неког шиљбока, који се сажали на њега и да му 1 наполеон за трошак.

Нек је слава брацкој љубави
Која живот од смрти избави."

узвикује усхићени приповедач. После овога он наиђе на неког механичију, где је провео неко време док се потера није стишала. Па онда ступи у гимназију сврши 5 и 6 разред, а за тим пређе у реалку. Пошто је свршио реалку упише се у I. год права и кад сврши I. год. пође да потражи своју тетку. Но у том блаженом стању настају нове беде за Жолифета. Он буде окривљен због неке паљевине Али га неки пријатељи сакрију и он проведе 15 дана у подруму „у интересу своје слободе".

„Црна земља многе тајне скрива,
Али опет зато није милостива,
Јер што у себи скрива,
Тиме своју снагу залива.

Жолифет тајно нађе своју тетку, која му да 150 дук. и посаветује га да иде у другу земљу.

Сутра дан зора на истоку руди,
А тетка синовца из сна буди,
„Устан соколе сво ти пара,
Да покориш душмана стара,
Да над тобом вољу не ствара."

Сад се Жолифет упути у место рођења да потражи своју породицу и најзад дође, али се није хтео да каже. Но ту умало га није полиција уватила. Одавде се крене у Италију и дође у Рим. Е ту настаје права срећа за њ. Јер се није добро ни одморио, а већ се у њега заљуби лепа Луција, ћерка богатога трговца. Куд ће веће среће за Жолифета! Луција га ужасно воле, а и Жолифет њу. Но нигде среће за њ. Њему се и овде деси „малер", који се сврши тиме што погине и отац и мати и Луција, а остаде сам Жолифет, да тугује до века.

После овог трагичног догађаја, он науми да се врати у отаџбину. У отаџбини је чинио много већа чудеса, но што га је пре чинио, а то све из огорчења за леном Луцијом (sic!) Он се упише у II. год. права. Сад он с друговима основа неки социјалистички клуб. Министар постави Жолифета за писара болничког, он се посвађа с управитељем — дође до сукоба. Полиција га опет стане гонити, но он се „увуче под кожу" неком великом чиновнику, који стане бранити Жолифета, јер се његова ћерка беше заљубила у Жолифета. Ето среће за Жолифета! Но Жолифет није волео ћерку тог господина — Јустинију, и ако је она њега смртно љубила! Ту сад постају размишљања о љубави, која су глупа као и сва његова резонирања. У ово доба почиње се рат између Пруске и Француске. Жолифет пође у рат а с њиме и његова Јустинија. Она наскоро погине, а он буде рањен. На гробу јој стави овакав натпис.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

„Овај цветић руже румене,
Погибе на бојишту за мене.“

По смрти њене он поново оде у бој. Но буде окривљен због неког убијства и осуђен на смрт. Праштајући се с народом, он овако узвикује:

„Због ом остај мешовити (!!) створе,
Ја одох у ваздушно море,
Да те чекам горе.“

После тих „ватрених стихова“ (!!) народ се узбуни и ослободи га

„Дуготрајна слава милом роду,
Што одузе неправди слободу.“

Поново га предаду суду, који га најзад осуди на 2 год. затвора.

У затвору је лепо провео, јер је „својом вештином“ стекао лепо поверење код управника завода. Једном га пусте да се мало прошета, кад га спази управникова ћерка Одица и — заљуби се. Ето поново среће да се избави из ове клете тамнице. Но он јој не одговори својом љубављу, с тога га управитељ стане све више да кињи. У том се деси нека зађевица између рачуновође и управитеља, која је ишла у корист Жолифету, јер министар пошље комисију, која дозна разне злоупотребе управника и том приликом Жолифет буде помилован. Жолифет отиде код своје тетке, и после 15 дана, од „тамничких последица и власничких кундака“ растави се са својом умореном душом и у црну се земљу пресели. Ето то је та бедна прича о Жолифету Мартину, то је тај историјски роман, с којим је г. Жив. Матић хтео да усрећи српску романску књижевност.

С овим кратким изводом из романа г. Матићевог ми можемо слободно казати, да смо постигли своју циљ. Читаоци су се, као и сами што смо, слатко насмејали, а да не морају губити време, читајући целу књигу. Још нека само дата. По свему бисмо рекли, да је Корзика у роману наш Крушевац, да је Берн Београд, да је француско-пруски рат последњи рат између Србије и Турске, а да је Жолифет Мартин Србенда, о томе нема сумње. Зли језици још говоре, да је тај Жолифет Мартин главом Живко Матић!.. Но то су само нагађања (ето, како је: „историјске“ догађаје морамо нагађати!). Јасно је ово: г. Жив. Матић хтео нам је у свом роману изнети неко идеално добро створење, које околина не разуме, не појми: Мартин у Загребу, Мартин и ван Загреба. Хтео је, да апелује на срце све публике, која чита српски, не би ли се она сажалила на то створење појмивши га. И није успео. Врло нам је жао!...

Хоћете ли, читаоци, да говоримо о вештачкој страни овог романа?... Ви се смејете на моје питање. Вештина нашег романсјера избила је из сваког реда у фабули, коју смо овде изнели.

Ако се ко год и поред нашег савета, да не троши време читајући ову књигу, ипак реши, да је прочита, наводимо му још да ће се намучити на много места и због ужасно накарадног језика пишчевог.

То читаоцима. А г. Матићу велимо искрено, да није створен за писца и ситнијих ствари, а камо ли романа, и да би најбоље учинио, кад би се оканuo тога посла.

На св. Агапија мученика 1881.

У Београду.

Љуб. П. Т.

Десет пара. Прича из живота у вароши. Написао *М. Ђ. Милићевић*. У Београду. 1881.

Рија Свилоруњић научио се још из малена расипању новаца. Десет пара овда, десет онда, а мати попустљива, па ето узрока, да Рија доцније, кад је остао сам, буде раскошан и, временом, карташ. Страст не зна за образ и поштење, и Рија, као благајник, узме да поткрада касу, којом је руковао. Он је кадгод и враћао у касу новац. Но рачуни махом нису били никад како ваља, и да се не би открио дефицит, он се, и ако воли једну сиротицу, ожени девојком из богате породице, па од мираза врати узети из касе новац. Но усред тих планова, његове рачуне контролна власт похвата и њега стрпају у затвор. Рија превари тамничара и побегне из затвора у свет. Кад Србија зарати с Турском, он се враћа у своју отаџбину и у првом рату на Дрини гине, проклињући десет пара.

То је сиже ове најновије г. Милићевићеве приче, која, узгред буди речено, има 74 стране на шеснаестини и стаје *један динар*.

Као што се види, писац је имао красан циљ с причом. Моралне тенденције и собом се правдају. И кад би се наши захтеви у овој прилици само на то ограничавали, ми бисмо за г. Милићевићевих „Десет пара“ рекли, да су они добит за српску књижевност. Но то случај није. Ми пре свега хоћемо да видимо у овој књижици *причу*, јер г. писац сам каже, да је његова књижица то. И ма колико да се трудимо, да видимо у овој „причи“ причу, не можемо. Лица̂, око којих се ствар у причи врти, нема нигде. Главну особу, Рију, видимо пре катастрофе свега у две прилике, и то скоро узгред. И скелет приче, изнесен у овом реферату, није црпен из приче г. Милићевића, т. ј. није склопљен по радњи лица, која играју улогу у причи, већ је само скраћена автобиографија Ријина. Уместо да видимо, што с правом очекујемо, жива лица, да видимо течну радњу, развој ствари, уместо тих битних захтева једне приче, г. писац је пустио ма које особе да измене неколико речи и тиме испунио само спољашњу форму приче. Од каквог живота, какве студије, од детаљнијег цртања каквог, једном речи од какве приче у овој „причи“, нема ни помена!

Уз то је предмет приче, порок који је у Рији изнесен, изнесен у тако општим цртама, писац је његовом носиоцу поклонио тако мало пажње, да се прича више приближује некој „наравоучителној“ причици за децу. И да се г. Милићевић, у пословима оваке врсте, не показа доста чудно, и претендујући и не претендујући на прозног песника, он би за цело био написао удесну приповечицу за децу. Он кад је пустио у свет своје прве приче, оградио се (и врло умесно) од сваке претензије на естетичку израду њихову, и чекао шта ће рећи критика. Критика се појавила, и г. Милићевића начинила — песником. Ст. В. Поповић није могао довољно да се надиви „стафажи“, „пластичности карактера“ и другим вештачким стрпама Милићевићевих прича, и изразио своју жалост, што се тај вештак (т. ј. г. Милићевић) није раније јавио као белетрист. Исти суд донесе и уредник „Српске Зоре“. Тек наједанпут видиш, како се на све стране говори о „вештом српском приповедачу“ Милићевићу.

Тако сјајан дочек од критике, с једне стране, и свест г. Ми-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

лићевићева о неискрености њеној, рекли бисмо, да је поглавити узрок, те се за „Десет пара“ не може рећи, ни да је прича у опште, нити да је прича за децу. Било како му драго, тек је јасно, да г. Милићевић није за писца приповетке и да ће продужени рад на том пољу шкодити његовом књижевничком гласу, стеченом у другом правцу.

Добра страна ове „приче“ — то не пропуштамо напоменути — то је чист и леп језик. **Х.**

ОДЗИВ О „ПОБРАТИМСТВУ“

(ПИСМО УРЕДНИШТВУ)

Крагујевац 1881 год.

....Покретање „Побратимства“ значи да наша омладина *хоће да ради*, и види се, да ради озбиљно. Па зар људи који су тој омладини врло блиски, који су се тек јуче и ономадне онако слатко праштали с највишим нам научним храмом, у коме се сада ова нова служба подиже, — зар ти људи да не буду весели, гледајући светлице лепше будућности, гледајући напредак својих млађих другова? И свак мора весео бити и добру се надати, када види да се почиње таласати наше млађе коло, позвано да буде и одушевљено и вредно, и смело и издржљиво: дође ред да се и од тога кола која „запева“!.....

Одавна су наши казали: „на млађима свет остаје“. Мисао вредна велике пажње. Много би се могло о њој говорити.... Изрека се ова обично изусти, кад се хоће да похвали оно што је млађе, ако је, разуме се, боље од старијега. Или речи ћемо ове чути и од каква старца, који добродушно наивно од млађих очекује оно што он са својима није могао дочекати. Свакојако изрека је врло позната, мисао је јасна; тумачити је више не треба. Него треба ли се (а ја велим да треба) запитати: зар није право да и ти „млађи“, на којима „остаје свет“, погледају мало тај свет? Па нека је слободно запитати се и: „какав је тај свет што остаје“, каква је будућност ових „млађих“?

За то што ће многи на ово питање одговорити да ће будућност бити онака какви су они чија је, потребно је мало боље завирити у „свет што остаје, у будућност: одговор нам не изгледа тачан. — Шта је *будућност?* То је оно што ће тек бити, оно што још није, али хоће да буде, ну свакојако нешто још незнано, неизвесно, што би се још само назирати могло. Па опет одмах морамо додати да је више пута довољно знати и оно што се може само назрети. Велики се мислиоци тиме баш истичу над остале смртне, што свима *предњаче*, што не само спремају, него и предвиђају будућност. Не погађају они што су надахнути неком невидовном силом, која им дошаптава потоња „збитија“; нису то вулгарни „пророци“! Морам опет једну изреку: „по *јутру* се *дан* познаје“: ето философије, ето пророковања! Шта је *јутро?* Оно је део *дана*, оно је први одсек вре-

мена или мере времена, која се зове дан. Па ко упозна први део једнога предмета, јамачно ће доста знати и о другим му деловима, ако су они међу собом и с овим првим делом тако много слични, као што су слични делови једнога дана. Доста је дакле и „велеуму“ да сазна један део будућности, па да и о свој њој може говорити. А који је то део будућности, који се може знати? Са свим истинито кажем: *садашњост*. Она је први део, прва половина, да не кажем више, будућности. Шта је управо *сада*, шта је *данас?* То је и прошлост и садашњост и будућност: прошлост за сутра, садашњост за данас, будућност за јуче. А није ваљда тешко пронаћи велику сличност, јаку свезу између ова три момента: *јуче, данас* и *сутра?* Ко је синоћ (дакле јуче) гладан легао да спава, и данас је освануо гладан; а ко вечерас (дакле данас) гладан легне да спава, и сутра ће осванути гладан. Садашњост се скопчава с прошлошћу, будућности је основа садашњост. Као год што је свако данас било сутра, тако ће и свако сутра бити данас. То су три колута што непрестано мењају своја имена.

Незнам да ли ћете ми замерити овом мудричењу, истина вам је ова добро позната, али је ја хтедох нарочито нагласити. Тврда се зграда подиже кад јој се сталан темељ ставља и тврда грађа довлачи. Будућност мора бити у многоме налик на садашњост. *Свет* што на *млађима* остаје имаће много од онога што је старијима свет био. Свет прећашњи оставио је много свету садашњем, овај ће много оставити потоњем. Вели се да је прошлост учитељка садашњости, будућност ће вечито бити — додајмо томе — добро огледало садашњости.

Али, јамачно ћете ми рећи, ово је мало, и ја бих се грдно огрешио о истину кад бих устврдио да у будућности нема ничега више до рефлексијâ садашњости. И ако тихо, готово невиђено, свет опет иде напред, нови облици старих идеја, па и нове и нове идеје долазе да замене старе. Живот се људски вечито креће у бескрајној разноликости својих појава, који се наизменце нижу један за другим те да створе нов, потоњи свет. Мисли људској границе још се ваљда нису повукле. Будућност дакле неће, не сме, не може бити само копија или прерада садашњости. Отворено је поље и са свим новим прилозима за стварање будућности....

Из досадањега бих рад извести поуку. Свет што на млађима остаје, мора имати две стране: на једној оно што баш остаје од старих, на другој оно што ће ново млађи донети. Желети је да сви „млађи“ ово двоје ваздa имају на уму, и ја желим да и „Побратимство“, ова нова светиљка целокупне наше омладине, добро мотри на обе ове стране. Треба вешто и тачно уочити, прегледати и просудити све што се налази на првој страни. Исто тако вешто и обазриво треба изнети, објаснити и подесити све што је надобно за другу страну. И један и други задатак, надам се, моћи ће извршити наша омладина, а врло много рада и једног и другог донеће „Побратимство“, на коме ће се, мислим, кушати снаге не само наших великошколаца, него и других радника, који се још броје у редовима омладинским.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Када пишем ове речи, десета се навршује година, од како великошколска омладина садашњега имена први пут изађе на јавност са својим књижевним радом. Издавши год. 1871 прву књигу „Побратимства“,[1] садржине одабране, она још тада изађе јавно, да и друге обавештава. Јест, и сада треба обавештавати и себе и друге, како о томе што већ имамо, тако и о оном што ћемо тек имати или што треба да имамо. У првом реду треба дакле претресати и подврћи озбиљној критици све што постоји у нашем друштву, било на пољу просветног и књижевног, било на пољу економног и политичког нашег развитка. Тачан извештај и преглед сваке појаве у свима областима нашега живота потребан је већини читалачкога света; праведан и оштар суд особито је потребан целокупном нашем млађем нараштају. Нека дакле журнал „Побратимство“ буде књига, из које ће се моћи у најглавнијим потезима сазнавати целокупно стање и наше књижевности и свију наших друштвених прилика. И ако овде не може бити стручних „академиских“ расправа, како се ради у органима научних друштава, опет ће и чланци општије природе бити умесни, па управо за већину најподеснији, јер ће јој бити приступачнији; без њих она или остаје без икаквога или са врло малим знањем. — Мени изгледа најпрече, особито неговати у „Побратимству“ критичну страну. Не треба пропустити ни једну важнију, а баш никако ону књигу, која ће многима доћи у руке, већ сваку прегледати и достојно оценити, те не дозволити да без икакве контроле пролазе она књижевна недоношчад, којима се вајно умножава наша библиографија. Не треба, даље, прећутати ни једно зло, које тишти, било нашу друштвену и политичку, било економну уредбу. Више пута је довољно изнети зло, показати га да је зло, па ће се и њему доскочити. — На другом опет месту нека „Побратимство“ износи, што више може, све што нам наука пружа, нека све што боље и што лепше разради и препоручи. Што раније сазнамо шта нам још треба, и што боље увидимо како ћемо радити, тим нам је ближа срећнија будућност, тим ће бољи бити свет што остаје.

И на једној, дакле, и на другој страни потребно је обавештење; трудимо се да оно буде прâво, не обмана него истинита и озбиљна наука, па ће тиме доста урадити они који хоће да обавештавају. — А ко да се обавештава? Може ли се и то питати? Ако се може, онда ћу рећи да обавештења мора тражити онај, који мисли да је, или боље, чија треба да је, будућност, онај, на коме — „остаје свет“.

Један некадашњи члан
дружине „Побратимства“.

БЕЛЕШКЕ О КРЕТАЊУ ЂАКА.

Београд 23 марта 1881.

За време штампања овог броја дружина „Побратимство“ држала је 5 редовних састанака. На њима су читани ови радови: Лазар

[1] Можда би требало коју казати и о узроцима досадањег ћутања. Остављајући да ко други на ово одговори боље но што бих ја учинио, морам само желети да се бар од сада не ћути.

Најдановић читао је свој реферат на песме К. Миленовића; Љуба Стојановић прочитао је свој превод „Пропаст бугарске државе“ од Јиречека, који је дат на реферат Љуб. П. Ћирићу; Никола Ђорић прочитао је свој превод трагедије „Филип I.“ од Алфијера, који је дат на реферат М. Ђ. Миловановићу; Љуб. П. Ћирић прочитао је свој превод „Убитачност незнања“ који је дат на реферат М. Марковићу. Божа Вучковић почео је свој чланак „о Чернишевском“, а Андрија Ристић свој чланак „Милитаризам, једно питање из друштвене филозофије“. За ово време дружина је још изменила и допунила своје статуте и дала академијској власти на потврду, а у једној од последњих седница решила је да даје 40-дневни парастос свом бившем члану и председнику Тривуну Шкорићу.

— Рок, кад се има у *Панчеву* састати друга скупштина уједињене омладине српске с оне стране, приближује се. Међу тим, по новинама не налазимо још никаквих вести о томе. Читаоцима ће бити познато, да Угарска влада није одобрила омладинске статуте, који су на прошлој скупштини у Новом Саду донесени. Скупштина панчевачка имала би решити, шта ће у погледу те забране Угарске владе чинити.

Из Граца нам јављају, да се тамо ради на остварењу идеје о уједињењу омладине српске и у Далмацији.

Из *Беча* нам под 9. о. м. јављају, да је друштво „Зора“ по оставци старога одбора, следеће чланове у одбор изабрало:

за председника: апсолв. филоз. Тодор Стефановића Виловског.
„ потпредседника: филоз. Петра Деспотовића.
„ I. тајника: медиц. Јована Ивковића.
„ II. тајника: технич. Јована Татића.
„ благајника: технич. Владимира Николића.
„ члана одбора: медиц. Милутина Јовановића.

Примајући управу друштвену, нови одбор ће се старати, да одржи пријатељске везе, које су до сада постојале између Побратимства и Зоре, и да их — у колико је могуће — и унапреди.

Београд Марта 1881.

Пошто сте у вашем програму казали, да ћете пратити кретање српских ђака, то вас молим да учините места у листу овом извештају о „Братству“, дружини ђака београдске Богословије.

„Братство“ је основано још 1869 год. с циљу, да, заједничким обавештавањем, ђаци богословије прибаве себи што више стварног знања. Састанци су држани сваке недеље, а по потреби и чешће. На њима су читани радови појединих чланова и давани на оцену осталим члановима. Године 1873 „Братство“ је неколико својих радова печатало у књизи под насловом „Братство“, а остали радови

находе се и данас у дружинској архиви. Статути (правила), по којима се управљала дружина, и који су одобрени од школске власти, давали су јој (дружини) прилично слободе. Године 1876 дружина је изменила те своје статуте у неким тачкама, и ондашњи Ректор узео је и старе и нове, с тим, да нове потврди. Но нажалост место потврде, он их конфискова и „Братству" се одузеше сва права и слободе што их је дотле уживало.

После првог рата, када у школама поново отпочеше предавања, „Братство" није смело без дозволе Ректора држати своје састанке, а ако је по неки пут и држало, није на истима ништа рађено, осим што је бирана управа.

Године 1878, 79 и 80 „Братство" је тражило и молило Ректора, савет богословски и Г. Митрополита, да му се поврате статути, па макар опет остали стари, и да дозволе, да дружина држи своје редовне састанке; но сва тражења и молбе дружине, остале су *„глас вапијућег у пустињи"*. — Зашто Ректор, савет богословијски и г. Митрополит не дозволише такву, по све корисну, установу, која је њеним богословије давала корисног и стварног знања, не могу вас услужити са позитивним одговором.

Од ове године „Братство" је држало шест нередовних састанака, и на последњем, који је држан 21. пр. м. решила је, да се умоли г. министар просвете и црквених послова, да дозволи дружини редовне састанке, и за то је изабрала нарочити одбор од 6 лица, у кога смо потпуно уверени да ће оправдати дружинско поверење.

„Братство" рукује са неколико стотина одабраних списа на разним језицима, ал понајвише на српском и руском. Сем тога има своју читаоницу и прима преко 30 разних листова српских, руских, хрватских, грчких и бугарских.

Ове је године „Братство" приредило једно село у корист сиромашних ђака овд. богословије и од чистог прихода (960 динара) одредило је 240 динара на повећање дружинске књижнице.

О резултату рада одборског, коме је дружина поверила, да тражи од г. министра просвете и црквених дела редовне састанке, као и о свему осталом што се односи на „Братство" известићу вас доцније. ?

Фонд за помагање сиромашних великошколаца, имао је овог месеца своју редовну скупштину, на којој је изабрата нова управа од 15 одборника. — Надати се, да ће ова племенита установа, која помаже оне што за науком жуде, а немају откуд да се школују, нарочито кад падну у болест далеко од и ге родитељске, и даље наћи одзива код српских грађана. Фонду се може помоћи уписом у чланство, добровољним прилозима. Чланови су тројаки: *редовни* (великошколци) који плаћају месечно по 50 пара дин., *помагачи* који дају годишње 12 динара или месечно по 1 динар и *утемељачи* који један пут за свагда положе 10 дуката. Члан помагач и утемељач може бити сваки, без разлике занимања пола и свако правно тело као: општине разна друштва и заводи.

Опширнији извештај о стању фонда донећемо идући пут.

НЕКРОЛОГ.

Вечна борба у животу,
Слабо тело у животу. —
То је данас општи ред.
† *К. С. Станишић.*

Једва је четврт године како је покренуто „Побратимство“, и већ мора да се бележи смрт једног сарадника му. 11 Марта бесмо злог удеса, да саранимо **Тривуна Шкорића**, једног од најврснијих великошколаца, једног од најревноснијих чланова дружине *Побратимства* и првог сарадника нашег.

Тривун се родио 1857 год. у Бањој Луци у Босни, где је добио основно образовање. Гимназију је изучио у Новоме Саду, прескидајући је у два маха: једном по свршетку IV разреда, кад је пошао у Сомбор, с намером да учи препарандију, а други пут по свршетку VII разреда, кад је прешао амо у Србију да учествује као добровољац у српско-турском рату. Кад се по закљученом примирју врати у Нови Сад, он се упише приватно у VIII разред, и као приватист положи с красним успехом испит зрелости, и пређе у Београд на Вел. Школу, у правни факултет.

Периода у животу Тривуновом на Вел. Школи, а то је време од три и по годкне, била је периода великих бораба, периода особичне љубави према студији и великог труда око науке, с једне стране, и мучног живота, који наше ђаке срета, с друге стране. У овој периоди ваља тражити узрока зачетку страшне болетице јектике, која је Тривуна онако млада, онако пуна идејала, пуна тема за рад, пуна љубави према науци, у гроб свалила. За све време својега ђаковања на Великој Школи, Тривун је живео врло жалосно, а међу тим био одличан ђак. Државна помоћ, која се даје великошколцима, и ако је сасма незнатна, често ништавна, уцењује се необично скупо: само онај који има скроз врло добру и одличну оцену може уживати „благодејање“. Тривун није никад био без благодејања, а покрај школских студија радио је и иначе много, решио један темат, почео други, писао и преводио чланке за дружину *Побратимство* и т. д. И што је Шкорић, тако талентиран и вредан младић, умр'о, човеку је двоструко жао, што он није морао умрети, да се о приликама, у којима данас скромах ђак мора да ђакује, води на месту где треба макар мала брига.....

Још у III. години права на Тривуну су се опажали знаци болке, којој је подлегао. Но он се отимао и баш тада беше особито развио делатност и у Побратимству, којем је био председник, и иначе. Али почетком ове школске године, изнемогао, отишао је у болницу, одакле се више и не врати.

То је у најкраћим цртама историја једног младог живота, једног цвета, који је увенуо, кад је истом почео да пуши.

Одговорни уредник **Милан Ст. Марковић**.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

фонограф, што га пронађе лондонски поштар Едисон, — справа, која може да понавља наше истоветне речи, које смо пред њом изговорили, па не само одмах, него и после неколико година, и то са свим јасно и разговетно; па не само речи, говор, него и песму, музику и ма какав звук! Човек, који се неби могао уверити о простоти склопа тих справа и о физичким, или боље рећи, природним законима, који им служе као основа, могао би поверовати у натприродне силе, у тајанственост и неразјашњивост природе. У ред ових проналазака долазе: фотофон, мегафон, сфигмофон и још многе друге справе, које нас изненађују и којима се дивимо. — К овим проналасцима треба додати још и проналаске и добити из других грана наука, из хемије, механике, физиолоџије медицине.... па се онда добија потпунија слика брзог и чудноватог напретка.

Цела је површина земљина постала поприште рада за сваког човека. Гледајући на данашњи развитак, ми не знамо, шта може сутра искрснути, шта ће нас сутра изненадити. Свет је већ готово навикао на научна изненађења, па их и очекује; он добија појам, да нема „немогућности", па се са задовољством хвата за *Арагова* речи: „*Они*, који, осим чисте математике, изговарају реч „немогућно", *немају ни* моћи расуђивања, ни памети!"..

С таквим мислима данас многи предусретају и пропраћају сваки нов појав, нарочито у природним наукама, где је по њиховом разумевању још све „у тами", где је још све загонетно и „тајанствено." То је узрок, да се врло често распростиру и таки појави, који не заслужују пажње, и који су лажни и неосновани. Послуживши се застором тајанствености и примамљивости, употребивши облик тумачења природних појава, често се протурају такве неистине и измишљотине, да их се мора стидети здрави разум, особито у данашњем веку.

Најоше се људи, који схватише овакво стање, који разумеше колебљиву и лаковерну светину, те у име науке и нових истина површеше с натприродностима и измишљотинама. Не разумевајући их, свет им је веровао. Они се двојако користише: и матаријално, јер је свет листом трчао, да види и чује нова чуда, која занимају његов ум; и морално, јер стекоше и славе код оних, што уз њих пристајаху, и што им вероваху. Ханзен, Хоме, След и многи други шпекуланти и шарлатани у науци, појурише у радознали свет, те одржавајући лаковерну масу у вери натприродности и духова, својим дрским продукцијама пунише своје касе живо и неуморно, уверени да ће им и добит и слава бити кратког века.

То је био узрок, те се и код нас, бар у мањим варошима, показаше такве појаве, које починише чуда не само код лаковерних и

обичних људи, већ и код оних, што се броје у редове интелигенције. Немајући довољно спреме у природним наукама и истинама, или, боље рећи, не будући срећни, да их ближе и тачније упознату и појме, многи су не само поверовали, него и подржавали такве измишљотине и обмане. Животињски магнетизам и његови чудновати и неразјашњени појави, спиритистичке продукције у кретању столова и других ствари, и њиховом претказивању, изазивање и разговор с духовима — и многе друге натприродне појаве, почеше занимати и мушко и женско, и мало и велико.

Мислимо, да је прека потреба, да будемо с овим појавима на чисто, те да покажемо нашем свету колико има истине у свему томе, што се с лажном маском проноси у име науке и нових проналазака. А износећи ове редове, послужили смо се списима и податцима оних људи, што су не само увидели шпекулатизам тих појава, већ што су и меродавни за таква објашњавања, и по занимању свом и по ауторитету, који уживају у образованом свету[1])

I.

Прошло је пуних сто година, од како се први пут јавила на свет теорија *животињског магнетизма;* па од тог доба још ни до данас она није са свим изгубила своју загонетну тајанственост. Људи, који од речи до речи верују у ову теорију, магнетизери, приче о чудесним исцељивањима и читава фантастична литература о томе — постоје још и данас. Ма да се много писало и доказивало, да су то само шарлатанске обмане, или да су то нехотичне заблуде нервозних људи, који своје рођене осећаје приписују радњи какве непознате или стране силе, — опет сви докази меродавних људи, који су целу ту ствар испитивали и људски је разумели, не могоше стати на пут њеном обнављању и ширењу. Па шта више, често се чују неуњуткани прекори, како физијолози и природњаци неће пажљиво да испитају ову тајанствену појаву, и како су немарни према животињском магнетизму и његовим новим облицима, њему са свим сродним, облицима одо-магнетизма и спиритизма!.... Колико су праведни ови укори, и колико је истине у целој тој теорији и појавама, лако ћемо се уверити из доњих редова.

Крајем прошлога столећа појави се са својим списима и интересантним проналасцима Фридрих Антон *Месмер*. Његова појава изазва нечувена чуда не само у немачкој и Француској, већ и у многим другим

[1]) Види: „Прошлост и садашњост животињског магнетизма и медијумизма" од професора Прајера („Deuts Rundschau" 1878); животни магнетизам од Dr. Th. Stein-a (Medizinische Briefe за 1880 г.) Meyer's Konversations Lexicon: „Spiritismus", и „Tisch-Rücken und Tiseh-Klopfen" и др.

Карло Ханзен дански грађанин, путујући од места до места, држао је у најновије доба своје јавне „*магнетске* преставе," и доказивао да је основи ових појава ушао у траг, и да се оне могу научно објаснити. Ово постаче многе стручне психологе и физиологе, да се упусте у испитивања.

Све се тако зване „магнетске" појаве оснивају на томе, што се и људи и животиње особитим манипулисањем, надражајем и узбуђењем нервне системе а најзад и уображеньем личности над којима се врши оглед, могу довести у неко несвесно стање, да изгубе вољу и моћ размишљања. Ово је стање познато у науци под именом „каталепсија." У таким приликама душевне функције бивају за тренутак задржане, те им често следује обмана вида, мириса и укуса, оскудица памћења и знатне неправилности у мождано радњи.

Огледима се доказадо, да се такво управо болесно стање, не само код човека, него и код животиња, може изазвати на двојаки начин. Ако човека или животињу натерамо, да неколико минута мирно и без покрета (укочено) гледа једним правцем, па их још врло лагано додирујемо по лицу или кожи на телу, да би смо им што пре надражили нервну систему — они изгубе своју вољу, те се могу постављати у положај који год хоћемо, као год и све мртве ствари, док се виком или дрмањем не пробуде из тога стања, које се зове *хипнотизам*. Исто се то стање постиже и кад се човек или животиња приморају, да дуго време укочено гледају у какав сјајан предмет[1]).

Оваке се појаве врло лако постижу нарочито код индивидуа, које су нервозне. Кад лако раздражљива дама за неколико минута оштро „фикира" какав сјајан предмет, онда поступно наступа неко успављиво стање, те се с њоме могу изводити многи експерименти, као и с хипнотизованим животињама. Па шта више и поједини делови тела, ако смо их превлачили руком (или као што веле спиритисте: ако смо их „магнетизовали" или „дали флуида,)" могу остати у стању апсолутне укочености.

Овакве појаве спиритисти су употребили шпекулативно: или да пропагандују своја начела, или да се материјално користе. Врхунац у томе достижу Ханзенови експерименти, који су прошле године учинили у Бечу велику узбуну.

Као сви шпекуланти тако је и Ханзен на начин, којим се и обични мађијоничари служе, умео вешто да обавије све своје продукције тајанственим плаштам, загонетним и неоснованим дока-

[1]) Др. Стајн доноси многе примере хипнотизованих животиња, па чак и фотографисане слике њихових положаја у оваквом стању, у какво их је он поставио.

зима научним. Он је давао своје представе у Ринг-театру. Радознали бечки свет трчао је листом да види те чудноватe појаве. Њему је испадало за руком да толико утиче на нервозне људе да они своју вољу потпуно изгубе. Где их је он постављао ту су морали остати; кад је хтео морали су га на одређеној раздаљини пратити; они су се по команди варали у осећајима вида и укуса и мириса, тако н. пр. док је један у место јабуке сладио некуван кромпир, дотле је други држећи у руци везани дењак платна, мислио да држи одојче, те га је љуљушкао; неки су пак јахали на столици, мислећи да имају под собом коња!....

Сви магнетизери, као и Ханзен, тврде, да у *њима* постоји нека особита натприродна сила „магнетска сила" или спирт" или „медијум", којом могу деловати на осетљиве људе. На тај начин вешто везујући лаж с истином, мађиоништво с природним законима, механичке радње с физиолошким ефектима, те најзад додајући свему томе просте преваре и претварања својих слугу и помагача (без којих ни Ханзен није могао вршити своје највеће вештине) — они јавно обмањују и варају свет, износећи му у збуњивим експериментима своја тумачења као праву и научну истину, а подржаваоци мистицизма и спиритизма верују у њих као у какве божанствене духове.

Физиолошка испитивања најновијег доба, смакоше мистички вео тим чудовишним скитачима, и доказаше да је једина основа свему *„надражај и забуна, што се дешавају у функцијама нервне системе и ганглиозних ћелија"* (Стајн).

Ево како то Стајн објашњава:

Врло фини нерви, који се тисућама на површини наше коже свршавају, нерви такнућа, нерви очни и ушни, нерви укуса и мириса, као и у опће сви нерви, који владају човековим покретима, везују се телеграфском везом с ганглијама мозга и мождине. Надражај, учињен на финим нервним завршетцима на површини тела преносе се помоћу истих нерава што излазе из ганглиозних ћелија, простиру се к површини тела, где се (ови покрети) под удесним околностима осећају у облику грчевитих појава. На пример. Ако магнетизар остави какву нервозну индивидуу (коју је изабрао за свој експеримената) да дуго време укочено гледа у какав сјајан предмет, њени ће се нерви вићења довести у надражено стање; а неправилним таласањем врло ситних делића очне мрежице, у којој су нерви разгранати, пренеће се надражај на одговорне им ганглиозне ћелије у мозгу, одакле ће се, опет помоћу нерава, пренети на површину целога тела. На тај се начин рађају оне каталептичне и хипнотистичке појаве о којима је већ било говора. А поред тога, надра-

жајем саме коже, превлачећи руком по површини тела, утицајем на слух и још многим другим процедурама добијају се слични ефекти, на исти начин, па још и јачи.

Доказ, да се све ово не дешава никаквим утицајем некакве натприродне силе, него просто сваким експерименталним постицајем и дражењем нерава, излази јасно још и отуда што се сличне појаве могу изазвати и деловањем електрике и јачим магнетима, па шта више, каква осетљива индивидуа може сама себе довести у такво стање без икаквог магнетизера.

„Објашњење тако званих био-магнетских појава изнео сам на јавност још 1876; а у најновије време то су објашњење прихватили и потврдили чувени немачки физиолози, а и познаваоци човекових нервних и душевних функција, нервни патолози. По томе је са тако званог магнетског утицаја, скинут тајанствени му огртач, и он је сведен на чисте природне догађаје у нервном животу човека и животиња.“

Тако завршује чувени *Др. Стаји.*

II.

Да пређемо на другу врсту појава.

Скоро пун месец дана наша је варош била узнемирена једном чудноватом појавом, која је својим тајанственим и натприродним обликом изгледала непојамна и неразјашњива. И док су тек по где-који доказивали да је то проста обмана, дотле су други потпомагали и истицали ту појаву као јасну и природну, разјашњујући је брзо и и лако, на начин, који је годио њиховим помућеним идеама, или и начелним интересима.

Та појава беше: *кретање столова и њихово изговарање и говор духова, што се кроз столове јављају.*

Столови и духови занимали су не само радознале и лаковерне жене и девојке, већ и све обичне људе, ђаке, децу па чак и многу образовану господу. Где год су се двоје нашли, причали су једно другоме о новим чудесима са столом и о казивању духова. Не само у кући и на улици, већ и по кафанама и канцеларијама водила се жива дебата о тим појавама. Столови и духови уђоше у моду.[1]

[1] Колико је нама познато, из Крагујевца је ова мода отишла и у Милановац и у многа села око Крагујевца. Међер наша варош није баш тако слабо културно средиште?! Врло је занимљиво гледати — и децу, како старачки озбиљно око стола ћуте и достојанствено очекују одговор детиње на питања детињска — и сељаке наше, како на овој зимској доколици, упућени каквим блаженим пастиром, допуњују своју још врло велику масу празноверица новим дрвеним гатањем.

Често су се могли чути овакви разговори:

„Верујете ли ви у кретање стола?

— Како да не бих веровао кад сам својим рођеним очима гледао, како се сто не само креће и клања, већ и игра, скаче и прелази из једне собе у другу!....

(Наставиће се).

Стојковић и Ђорђевић.

ЗАБОРАВУ.

Волио сам мому — срећом сам је звао,
Цео живот бејах само њојзи дао,
И она га прима, па се игра њиме,
Ал' је други оте, па оде за њиме,
А ја остах тужан без помоћних речи —
Ал' ти забораве тада ме излечи.

Имао сам друга — с њим залогај делих,
С њиме једно хтедох, с њиме једно желих,
С њим заједно патих од жеђи и глади,
С њим се заверавах, да с' поштено ради;
Ал' кад и он своје изневери речи —
Ти ме забораве од јада излечи.

Имао сам доста и нада и жеља,
И са њима доста тајнога весеља,
Али кад и оне моје среће бише,
Па се сахранише а не испунише,
Те остадох тужан и уцвељен јако —
Ти ме забораве излечи полако.

Волио сам људе — волио их страсно,
Сваком бејах кадар веровати ласно,
Човечанско име милине ми ствара,
Али се набрзо тргох, разочарах,
И кад после остах ожалошћен тако —
Ти ме забораве излечи полако.

И сада сам миран — све сам теби дао,
Самоме сам себи остављен остао;

љутијаше на њ, што је спор. Ђема не рече ни речце Санину, — н не погледа га; но њене намрштене обрве, њене бледе скупљене усне пa и сама непомичност јасно казиваху, да се у души не осећа добро Само Емил очевидно тражаше да говори са Санином, да га испита он је видео, кад је Санин пришао официрима, видео, кад им је да нешто бело, — парче хартије, цедуљицу, карту.... У јадногa мла дића срце силно откуцаваше, образи гореаху, он беше готов да загрл Санина, готов беше да заплаче или да сместа иде с њиме да сможд све те одвратне официре! Но он се ипак уздржа и задовољи се тиме што могаше пажљиво да прати сваки покрет својега племенитог при јатеља Руса!

Најзад беху и кола спремна и цела дружина поседа на њих Емил се, за Тартаљом, попе позади; тамо беше слободнији, а и Кли бер, којега никако не мирисаше, не беше му пред очима.

Целог пута г. Клибер преговори... о говори, о говори, и сп сâм: нико, ама баш нико му не одговараше, нити ко одобраваше он што говори. Највише потрзаше, како га нису хтели послушати, ка им је предлагао, да ручају у покривеној сеници. Не би се десил ништа од свију оних непријатности! За тим каза неколико оштрих р да видите, либералних примедаба влади, како она сувише пушта н вољу официрима, не мотри на њихову дисциплину, а овамо не увa жава колико треба грађански елеменат у друштву— (das bürgerlich Element in der Societät)! — и како се с тога временом рађају неза довољства, а од незадовољства до револуције како није далеко, за шт има жалостан пример (он уздахну са сажаљењем, но строго) — жалоста пример с Француском! Но овде се трже и дода, да он, лично, респек тира власт и да неће никад... никад!.... бити револуционар — ал му се не може, а да не да израза својему.... неодобравању, кад вид таку распуштеност! За тим дода још неколико примедаба о морал ности и неморалности, о пристојности и осећању достојанства!

Док је текло то „разглагољствије," Ђема се очевидно стидел својега заручника! Она га није мило гледала ни за време шетње пр ручка, — и за то се и склањала од Санина и чисто се бунил што је он ту. Кад ће већ бити близу куће, она га баш не могаш трпети, па чисто молећи погледа Санина, и ако с њиме, као ни дотле није говорила... Што се њега тиче, он много више сажаљеваше њу него што негодоваше г. Клиберу; он се шта више, у души, полу свесно радоваше свему, што се десило тога дана, и ако се мога надати позиву сутрадан.

Најзад се сврши та несносна partie de plaisir. Помажући код колачарнице Ђеми да сиђе с кола, Санин, ништа не говорећи, метну јој у руку ружу, коју беше отео. Она сва поцрвене, стисну му руку и брже боље сакри ружу. Он не хтеде ући у кућу, и ако се сутон истом хваташе. Но она га није ни позвала. Уз то и Панталеоне, који се појави на вратима, каза, да Фрау Леонора спава. Емилио се, снебивајући се, опрости са Санином; он се чисто туђаше од њега, — тако му се дивљаше. Клибер отпрати Санина до његовог стана и опрости се с њиме по кавањерски. Правилно организованом Немцу, крај свег његовог самопоуздања, не беху све козе код куће. У осталом, тако је било и свима осталима.

Но код Санина је убрзо нестало тог непријатног осећања, њега је сменило нејасно, но пријатно и, чак, усхићено расположење. Он се шеташе по соби, ни о чем не хотијаше мислити, звиждукаше — и беше веома задовољан собом.

XVII.

„Чекаћу господина официра до 10 сахата," размишљаше он сутрадан, облачећи се, „а после нек ме тражи!" Но Немци устају рано: ни девет сахата не беше још куцнуло, а келнер већ јављаше Санину, да г. потпоручик (der Herr Seconde Lieutenant) фон-Рихтер жели с њиме да говори. Санин брже боље навуче капут и заповеди да се пусти. Г. Рихтер беше, преко очекивања Санинового, веома млад човек, скоро дете. Он гледаше да дâ важности изразу својега безбрадог лица, — но заман: он не беше кадар ни да сакрије своју забуну, и кад хтеде да седне на столицу, умал' што не паде, запевши за сабљу.

Незнајући како ће почети, он, после дугог околишавања, изјави Санину, на рђавом француском језику, како је дошао с једном поруком од својега пријатеља, барона фон-Денхофа; како се та порука састоји у томе, да позове господина фон-Занин, да се извини за јучерање увредљиве изразе, а ако то г. фон-Занин неће, да барон фон-Денхоф тражи сатисфакције. Санин одговори, да се неће извињавати, а сатисфакцију да је готов дати. Тада ће г. фон-Рихтер, све онако околишавајући, запитати, с киме ће, у који сахат и на којем месту имати преговарати што треба? Санин одговори, да може доћи код њега кроз два сахата и да ће дотле он, Санин, гледати да нађе секунданта. („Кога ћу, врага, узети за секунданта?" помисли он у себи). Г. фон-Рихтер устаде и поче се пиштати ... али се заустави на вратима, као да осети грижу савести, и, вративши се Санину, промуца, како његов пријатељ, бар. фон-Денхоф, криви ... унеколико ... и самог себе за јучерањи догађај — па би се задовољио и незнатним

шћена му руку, притиште на своје груди, подиже очи к небу и кличе: „Племенити младићу! Велико срце (Nobil givoanotto! Gran cuore)! — дозволите ми, слабу старцу (a un vecchiotto) да вам стиснем јуначку вашу десницу! (la vostra valorosa destra)! Па онда отскочи мало назад, размахну обема рукама — и оде.

Санин погледа за њим... дохвати новине и узе читати. Но очи му заман летијаху преко редова: не знађаше ништа шта чита.

XVIII.

После једног сахата келнер поново уђе у Санинову собу, и даде му стару, замрљану посетну карту, на којој су стојале ове речи: „Панталеоне Чипатола из Варезе дворски песник (cantante di camera) његовог краљевског височанства херцега Моденскога". Одма за келнером дође и сам Панталеоне. Беше се преодео од главе до пете. На њему је био нешто поњићели црни фрак и бели пикетни прслук, на коме се згодно увијаше ланац од томбака; тежак коријалински печат спушташе се ниско на узане, старинске црне панталоне. У десној руци држаше црну капу од зечије коже, у левој две дебеле гемзинске рукавице; пошу беше везао још шире и више, него обично — а у укруњеној јачици сијаше се игла са каменом који се зове „мачије око" (oeil de chat). На прсту показачу на десној руци блисташе се прстен, који показиваше две склопљене шаке, а међу њима ватрено срце. Сав старац миришаше неким јаким мирисом, од камфора и мошуса, а брижна свечаност његовог држања изненадила би и најравнодушнијег гледаоца! Санин устаде и пође му на сусрет.

— Ја сам вам секундант, прозбори Пантелеоне француски — и нагну се целим телом напред, при чему раскречи ноге, као што раде играчи. Дошао сам за инструкције. Желите ли да се борите на живот и смрт?

— За што на живот и смрт, драги мој г. Чипатола? Ни за што на свету нећу јучерашње речи натраг узети, али ја нисам крвожедан лац.... Почекајте мало, сад ће доћи и секундант мога противника. Ја ћу отићи у суседну собу, а ви се можете споразумети о условима. Верујте, никад нећу заборавити ваше услуге; од срца вам благодарим.

— Част пре свега! одговори Пантелеоне и спусти се на сто лицу, не чекајући да га Санин понуди сести. Ако тај ферроФлухт спичебуббио, настави он, мешајући француски и талијански, ако тај пиљар Клиберио није могао појмити своју праву дужност или се и плашио, тим горе за њ!... Ниска душа, па доста! Што се пак уселе дујела тиче — ја сам секундант, и ваши су ми интереси свети!!

Када сам у Падуи живео, беше тамо један пук белих драгона — и ја стојах у врло пријатељским односима с многим официрима!... Сав њин кодекс мени је врло познат. Ну и ја с вашим принчипе Тарбуским често сам разговарао о тим питањима.... Шта мислите, да ли ће тај секундант скоро доћи?

— Очекујем га сваког тренутка — па ево га, где иде, додаде Санин, погледавши на улицу.

Панталеоне устаде, погледа на сахат, доведе у ред своју косу и брзо завуче у ципеле пантљичку, која се беше испод панталона промолила. Млади потпоручик уђе, онако исто црвен и збуњен као и пре два часа.

Санин представи секунданте једног другом. M-r Richter, Sous-lieutenant! — M-r Zippatola, artiste! Потпоручик се мало узбезекну видевши старца... О, шта би он рекао, кад би му ко шануо у тај пар, да се престављени му артист бави такође и куварском вештином!... Но Панталеоне беше узео такав изглед, као да аранжирање дујела не беше за њега никакав необичан посао, по свој прилици помагаху му у том случају успомене на његову театралну каријеру — и он играше улогу секунданта, баш као улогу. И он, и потпоручик за кратко време попођуташе.

— Дакле, почнимо! рече најпосле Панталеоне, играјући се корналинским печатом.

— Па да почнемо, одговори потпоручик, — но.... присуство једног противника...

— Одмах вас остављам, господо, повика Санин, поклони се, уђе у собу за спавање и затвори врата за собом.

Он се баци на кревет и стаде мислити о Ђеми... но разговор секунданата допираше до његових ушију и кроз затворена врата. Говорили су на француском језику, изопачавајући га обојица, сваки на свој начин. Панталеоне опет спомену беле драгоне у Падуи, принчипа Тарбуског, док се секундант-потпоручик повраћаше на „exghises léchères“ и на „goupe de bisdolet à l' amiaple“ Но старац није хтео чути ни о каквим exghizes! На велико изненађење Санино, поче он наједанпут говорити своме сабеседнику о некој младој невиној девојци, чији мали прст више вреди него сви официри у свету... (oune zeune damigella innoucenta, qu'a ella sola dans soun péti doa vale piu que toutt le zouffissié del mondo!) и неколико пута ватрено понови: „Стидно је то! стидно је то! (E ouna onta, ouna onta!) Поручик му с почетка ништа не одговараше, но за тим се зачу како глас младићев задрхта од љутине, и како му напомену, да није дошао да слуша моралне сентенције...

како не хтеде ступити с њиме у разговор, и чим би јој прозборио што — она тихо устајаше и полако се удаљаваше на неколико минута. По том би се опет појавила, и опет је заседала где било у кутићу — и седела би непомично као да мисли и сумња.... сумња пре него ишта. Чак и фрау Леонора опажаше, да јој понашање није као обично, и два три пута је питаше, шта јој је?

— Ништа, одговори Ђема: — ти знаш, да мени често тако дође.

— Тако је, тако, одобраваше јој мати.

Тако прође тај цео дан, ни живосно, ни тромо — ни весело, ни тужно. Да се Ђема друкчије понашала — Санин се не би.... ко зна? онако важан градио, — или би се просто подао осећању туге због растанка, који може бити навеки.... Но како ни једанпут не имађаше прилике, да разговара с Ђемом, морао се задовољити с тим, што је око ужине сео за гласовир и једно четврт сахата ударао у најдубље акорде.

Емил дође доцкан, и да га не би запиткивао за г. Клибера, брзо боље се удали из друштва. Дође ред да и Санин оде.

Он се стаде праштати с Ђемом. Мимогред се ту сети растанка Ленског и Олге у „Оњегињу.“ Он јој чврсто стиште руку и хтеде да јој погледа у лице — но она се брзо окрете и трже своју руку из његове.

(Наставиће се.) **Милева Стојаковића.**

О ЗАДРУЗИ.

(Наставак.)

Задругари. — Као што у дефиницији задруже споменусмо, задругари живе на заједничком земљишту; они га заједнички и обрађују. Сви чланови задруге, било мушки, било женски, обвезани су да граде земљу задружну, разуме се, сваки према својој могућности. Жене раде оне пољске радове, које могу радити, но о њима ћемо говорити доцније, а сада да проговоримо што о мушким задругарима.

Све послове, који су за живот једног земљорадника нужни, морају сви задругари подједнако отправљати. У већим задругама, на пример, једни иду на орање, други у дрва, трећи претресају заграде, и тако се сви послови лакше и брже сврше вају. Но свакојако, при разновр сним пословима они умеју и то распоредити, да старији и јачи задругари врше теже послове но млађи и слабији. Међусобна љубав задругарска нигда неће дозволити, да се послови неравномерно

распоређују, и да тешки послови падају на слабе задругаре. Сваки ће гледати, да у колико може, одмени слабијег. У својим правима сви су задругари равноправни; сви подједнако имају право да контролишу домаћина и да од њега траже рачуна; сви учествују у избору домаћина; сви имају равна права на уживање заједничке својине; сви имају права, да на заједничком договору своје мнење исказују.

Но ма да су они равноправни у задружној својини, сваки може имати и своју оделиту својину, која се зове *особина*, *осебујак*, *иркија*, и на коју само он и више нико од задругара право нема. Ова њихова особина може се састојати у новцу, стоци, зградама, земљи и т. д. А ево како се најчешће та особина прибавља. Као што је познато, у нашим селима има много људи, који поред земљорадње — као сталног занимања — баве се још и понеким занатима, као: качарством, коларством, абацилуком и т. д. Оваки занати могли су се у задругама још лакше развијати, те тако остаје више времена појединим члановима задруге, да ове занате изуче, а осим тога и самој задрузи потребује такав занација — задругар — у време кад у задрузи нема посла, или кад задруга празнује, изради коме што, онда новац, који тако заради, не припада ником другом но само њему. То је његова особина. Или, задругари могу и код других надничити, кад на свом имању немају посла, и све, што тако на страни зараде, њихова је особина. Осим тога особину прибављају поједини задругари и миразом, који им жена донесе, и у опште сачим, што су случајно прибавили, наследили или нашли. Из своје особине обично родитељи издржавају своју децу кад их у школу пошљу. Ретко бива да задруга шиље младиће у школу о свом трошку. Понегде она само помаже да се тај млапић издржи.

Ми споменусмо, да задругари имају једнака права на саветовање и договарање, па да видимо како се сазнаје мнење задругара и како се врши договор? *Договор* се врши обично кад су сви чланови задруге на окупу; тада се обично одраслији и старији договарају, а деца обично ћуте. Предмет договарања је свака радња, коју задруга мисли да предузме. На договору се решава кад се хоће какво парче земље задружне да прода, или да друга купи; хоће ли се узети новаца на зајам; ту се решава шта ће се те године и где сејати, колико жита, кукуруза и т. д. колико ће се летине продати, хоће ли се који момак женити и коју ће девојку узети; ако ваља ићи на војску, договор решава који ће задругар тамо да иде. Све, о чему се вѣћа, договара, свестрано се испитује н. пр. при женидби кога момка добро се пази, да ли ће девојка бити прилична за њега и задругу, или ће можда

дени, дешава се врло често, да жене — злоупотребљавајући ово своје право — доносе у дућан у торбама жита, брашна, кукуруза, — дакле оно, што ни сами мушки задругари немају права да продају, — па дају за којекакве иглице, огледаоца, крпе, „штрике“ и све остало што им је излишно, и што знају да им људи неће набавити.

У Конављу жене питају домаћина, може ли он продати јаја, кокош, млека и т. д. јер им треба купити капу или друго штогод, и обично им се дозвољава да саме продају, и не иште им се рачун. У Херцеговини, Црној Гори и Боци, за све што продаду морају кућној чељади рачун положити.

Према изложеним женским пословима у задрузи, лако се може увидети, да је женама у задрузи теже но у инокоштини, јер у задрузи, поред тога што има да се стара за себе, свог мужа и децу, још често мора да води бригу за старце и бабе, за децу која су остала без мајке, и за девера удовца. Осим тога, сама редуша има много више послова спремајући ручак и вечеру за толике задругаре, а остале жене морају радити у пољу, што у ино коштини мање бива.

И жене могу имати своје својине, која се тада обично зове *прћија*. Оне то наслеђују од својих родитеља, кад немају браће ни ког пречег, који би родитељско имање наследио. Сем тога, накит одело, које искључно њима служи, понегде новац, који за ситнију ствари и живину узму, — све то саставља њихону особину. У ква жевачком округу жене гаје свилене буде, и новац, који отуда добију њина је особина. Кад су сви кућни послови посвршавани, могу жене — жене, удовице, девојке поћи коме на страну да раде, но само и једна жена мора код куће остати. Негде и за то морају домаћина питати. А све, што тако зараде њихова је особина.

Све од одела што нису жене кадре саме да израде, дужна им је задруга набавити, тако исто дужна им је набавити и обућу.

Удовице. — Удовице у задрузи или остају, или се у свој ро врате. Но са свим је обична ствар, да се оне преудаду, особито ако порода нису имале. При преудаји враћају собом свој мираз, ако с га имале кад су се у задругу довеле, и односе све оне ствари које су за себе и свог мужа израдиле. Осим тога неке задруге дају уд вицама при преудаји из задруге по нешто новаца. Кад остану задрузи, удовице имају права и дужности, као да су им и живи му жеви. Оне раде све оне послове које и остале жене. Кад се преудаду а деце имају, онда је најобичније, да децу у задрузи, где су се ро дила, оставе, но бива и то, да оне децу собом одведу, па она те

кад одрасту — особито мушки — враћају се у свој род на своју очевину.

Девојке. — Девојке имају право да се задруга за њих брине, да их храни и одева, и да их после, кад буде време, удоми. Док су мале, оне обично иду за стоком, с преслицом за појасом, те, чувајући стоку, уједно и преду. Кад мало поодрасту и науче се плести, шити, вести, онда носе те радове кад за стоком иду. Поставши савршене девојке. оне се и за пољске радове употребљавају, али у повећим задругама штеде се и од пољских радова, да би могле спремати што им је нужно за удају.

При подели стрижене вуне девојкама се обично дâје више, пошто им за њихову спрему и треба више. Зими су оне најкомотније, и тада могу само са својим пословима да се баве; обично оне зими изаткају све што им треба, јер лети мало времена за то имају.

Кад ће девојку да удају, обично је не питају, и не обзиру се на њену вољу; најобичније је да се отац и мати девојачка уговоре са родитељима момачким и онда ови долазе те просе девојку. Девојка — ће, нће иде тамо где је њени дају, јер сматра, да њени родитељи знају боље оценити, где ће за њу боље бити. Из задруга се обично одводе девојке просидбом или „на лепо“ као што се народ изражава. Редак је случај да девојка из задруге одбегне; то чине обично девојке из инокосних кућа, јер њине ђувегије немају довољо новаца да дођу и просе девојку. Прошевина кошта увек више од тајног одвођења. Из задружне куће девојка одбегне само онда, кад чује да ће да је даду за неког, који јој је се ни мало не допада, или кад је већ уговорила с неким, па се боји да је њени не ће хтети за њега дати. Но, као што рекосмо, ређе се дешава да из задруге девојке беже; која утече ретко да потреви, па с тога добре девојке из задружних кућа и не беже.

Девојка се по правилу из задруга раније удају но из инокосних кућа, јер у инокосним кућама оне су много нужније, пошто ове немају довољно радника као задруге. А момак у инокоштини раније се жени од момка у задрузи из истих узрока.

Девојачка особина састоји се обично у њеном руху и накиту. Но поред свога рува, девојка у добрим задругама има своје поњаве, шарениuу и неколико јастука. У томе се састоји прћија сељачких девојака. Но оне могу имати и по који комад стоке. Но неке добијају и мираз у новцу, али то из особине њиховог оца.

Девојке се обично удају редом према годинама, т. ј. од најстарије до најмлађе. Ако девојка има старијег брата неожењена, она

дени,
право
оно,
дају
им је

кокоп
и об
У Хе
чеља

увиде
задру
децу
која
реду
оли
ошт

Ал' срећа шта је? — Како се јави
У маху мине ко муње сјај
Ил' као осмеј усана лепи
Тамо де сине ту јој је крај.
Невестицу ти отеше лепу
Робињица је несретна сад
А тебе ланцем спуташе тврдим,
Изумре, давно ишчезе над.

Да л' да ти певам о земљо мила
Где првом сунца угледах зрак
Кроз боље, наше несреће црне
Што хтеде сјајем да гони мрак.

Ил' поток суза да роним само
Гледајућ твоју несретну коб
Гледајућ' чету гробара црни
Како ти ладни копају гроб.

Д. Ј. Илић.

НАПАД НА ВОДЕНИЦУ

ПРИЧА ИЗ ФРАНЦЕСКО-ПРУСКОГ РАТА

од Емила Золе

IV.

што је свануло било, подиже се велика вика у воденици. ...лије дође те отвори врата Франсини. Она сиђе у двориште ...асвим мирна. Али кад угледа лешину једног пруског војника, ...близу бунара на једном разастртом огртачу, не могаше се ...од дрхтавице.

... тела његовог војници су млатали рукама и бесно викали. ...х су претили песницама селу. Међутим официр дозва чича ...као општинског кмета.

...во, рече му гушећи се од гњева, једног од наших нашли ...на на обали... Треба да казнимо ради примера, и ја се ...ћете нам ви помоћи да нађемо убицу.

...инићу све шта желите, одговори воденичар својом обич...атичношћу. Само, то неће бити баш лако.

Официр се сагне те откри лице мртвачево покривено скутом од [illegible]. Ужасна рана могла је се видети. Стражар је био погођен у срцу, и оружје је још стајало у рани. Био је то један нож из [illegible] чича Мерлијеве.

— Погледајте овај нож, рече официр чича Мерлију, можда ће нам он помоћи у истрази!

Старац уздрхта. Али се на мах поврати и одговори са потпуно мирним лицем:

— У нашем селу сви имају исте такве ножеве... Може бити да је вашем војнику додијало да се туче, те је се сам убио. То се дешава.

— Ћутите! викну љутито официр. Не знам шта ме уздржава да не запалим село са четири стране.

Срећом га гњев задржа, те неприметио дубоку промену на лицу Франсинином. Она је се посадила била на камену клупу одмах до бунара. И нехотице су јој погледи непрестано управљени били на лешину прострту на земљи готово под ногама њеним. Био је леп плав човек, и његове плаве косе и очи наличиле су много на Доминикове. Ова је наличност такну у срце. Паде јој на памет да је овај мртвац оставио можда тамо у Немачкој своју другу, која ће лити сузе за њим. А она је познала свој нож у гркљану његовом. Она га је убила.

Међутим док је официр говорио како ће страшне мере да предузме у Роврезу, дојурише неколико војника. Опазили су да је Доминик утекао. То произведе ужасан покрет. Официр се упути на лице места виде прозор, који је остао отворен, разумеде све и врати се у очајању.

Изгледало је да је чича Мерлије био сасвим противан бегству Доминиковом.

— Луда! промрмља он, све је тим покварио.

Франсину, кад чу то, обузе страх. Њен отац у осталом није рекао да је и она ту умешана. Он махну главом и рече тихо:

— Ето сад смо насели!

— Тај нитков, та тај нитков је то учинио, викао је официр. Али морају нам га наћи, јер иначе ће село платити за њега.

За тим се окрене воденичару:

— Нек ви кете знати, где је се сакрио?

Чича Мерлије се мирно насмеши, показав руком на велике шуме што простиру се.

— Како да нађете једног човека у њима? рече он.

— О! Мора тамо имати рупчага за које ви знате. Даћу вам десет људи. Ви ћете их водити.

— Па добро, хоћу. Само ће нам требати осам дана да обиђемо све шуме у околини.

Безбрижност старчева доведе официра до беснила. И сам је увидео, како би смешна била та потера. У том баш тренутку опази Франсину где седи на клупи бледа и дршћући. Престрављен изглед девојчин паде му у очи. Ућута за тренутак па стаде мерити час воденичара час Франсину.

— Је ли тај човек, упита он најзад безобзирно старца, љубазник ваше кћери?

Чича Мерије побледе као крпа, да је мислио човек е ће шчепати за гушу официра и удавити га. Он се укрути и не одговори ништа. Франсина покри лице рукама.

— Јест, тако је, настави Прус, ви или ваша кћи сте му помогли да утекне. Ви сте његови помагачи... Последњи пут питам, хоћете ли га издати?

Воденичар не одговори. Био је се окренуо гледајући равнодушно у далеки зрак, баш као да официр и није њему говорио. Официр не мога већ више да отрпи.

— Е добро! рече он, ви ћете бити стрељани место њега.

И још један пут командова да дођу стрелци. Чича Мерлије ста потпуно равнодушан. Једва приметно само слегнуо је раменима, цела та драма осредње му је пријала. Без сумње је држао, да неће ек тако лако стрељати човека. Затим, кад се већ војници појавише, рече он суморно:

— Дакле је збиља?... Па добро. Ако баш један мора бити, свеједно а ја а други ко.

Али Франсина се подиже као у неком лудилу и стаде муцати:

— Милост, господине, не дирајте ми оца. Ево вам мене место ега.... Ја сам помогла Доминику да утекне. Само сам ја крива.

— Ћути, девојко, викну чича Мерлије. Што лажеш?... Она је ила преко ноћ затворена у својој соби, господине. Лаже, ја вас зеравам.

— Не, не лажем, настави страстно девојче. Ја сам сишла кроз озор и натерала сам Доминика да бежи... То је истина, сушта тина.

Старац пребледе. Видео је по очима њеним да није лагала, и га је уплашило! Ах! та деца, са својим срцима све покваре! То још нађути.

— Она је луда не слушајте је. Прича вам којекакве глупости. , дед већ свршите.

— Али, ништа, била сам немирна, желела сам да те видим.

Пошто је се тим умирио исприча јој он како није хтео да иде далеко. Бојао је се за њих. Ти ниткови Пруси кадри су да се осв на женама и старцима. Но најзад, све ето иде добро и он додаде смешећи се:

— Свадба ће бити после осам дана, и то је све.

Затим, како је она непрестано била узбуђена, уозбиљи се и ов

— Али шта ти је? ти кријеш нешто од мене.

— Не заклињем ти се. Трчала сам да што пре стигнем.

Он је загрли и рече јој да би непаметно било за њу и за њега да и даље разговарају; и тада хтеде да искочи из јарка, те да се опет дохвати шуме. Она га задржа. Дрхтала је.

— Слушај, можда ће добро бити да останеш овде... Нико те не тражи, немаш чег да се бојиш.

— Франсино, ти кријеш нешто од мене, понови он.

По ново се закле, да није ништа. Само је волела да зна да је он у близини. И још је протепала неке друге разлоге. Изгледала му је тако чудновато, да се и он сам не би ни пошто удалио. У осталом он је се уздао у повратак Француза. Могле су се угледати из трупе од стране Совалске.

— Ах, нека се пожуре, нека приспу што је могуће пре! шапутала је она страстно.

У овом тренутку удари једанајест на звонари Рокреској. Удари су се чули јасно и разговетно. Она се диже збуњено; два сата је протекло, како је изишла из воденице.

— Слушај, рече она брзо, ако би нам што устребао, ја ћу се успети у моју собу и махнути мојом марамом.

И она одјури, док се међутим Доминик сасвим узнемирен пружи поред јарка, да пази на воденицу. Враћајући се у Рокре Франсина сусрете старог просјака, чиче Бонтана, који је добро познавао предео. Он је поздрави, баш је сад видео воденицу и у њој саме Прусе; Затим, прекрстив се и мрмљајући неке испрекидане речи, настави свој пут.

— Два сата су протекла, рече официр кад угледа Франсину.

Чича Мерлије је био ту, и седео на клупи до бунара. Пушио је непрестано. Девојче паде по ново на колена, и стаде преклињати и плакати. Хтела је да добије времена. Нада, е ће угледати Француз где се враћају, расла је у њој све више и више, и док је тако стајала, учинило би јој се као да чује одмерене кораке војничке. О кад би се јавили, кад би их све спасли.

— Слушајте, господине, један сат још један сат... Та можете нам барем оставити још један сат!

Али се официр не даде умолити. Он шта више нареди двојици да је шчепају и одведу, да би у миру извршили пресуду над старцем. Страшна се борба отвори у срцу Франсинином. Није могла тако да остави оца да га убију. Не, не, пре ће она умрети заједно са Домиником; и она јурну ка својој соби, кад Доминик главом уђе у двориште.

Официр и војници узвикнуше као у неком тријумфу. Али он, као да баш никог није ту било сем Франсине, приђе њој мирно и као мало строга лица.

— То није лепо, рече он. Зашто ме нисте довели са собом? Требало је да ми чича Бонтан о свему приповеда... Но сад, ево ме.

V.

Било је три сата. Велики црни облаци повили се небом, предсказујући скору буру. Оно пожутело небо, они раздерци бакарне боје, прометуше долину Рокреску, тако веселу на сунчаном дану, у неко хајдучко гнездо испуњено страховитом сени. Официр се пруски задовољи само тим да затвори Доминика, не говорећи ништа о судбини, коју му је наменио. Од подне Франсина је чисто умирала у ужасном страху. Није хтела, никако да се макне из дворишта, крај свег наваљивања очевог. Очекивала је Француске. Али сати су протицали, ноћ је се примицала, а она је тим више патила, што није било изгледа, да ће сво то добивено време изменити ову грозну затегнутост.

Међутим око три сата, Пруси се спремише за одлазак. За неколико тренутака официр је се, као оно и јуче, затворио са Домиником. Франсина је појмила, да се одлучава о животу његовом. Она склопи руке и стаде молити. Чича Мерлије, стојећи крај ње, задржао је оно немо и строго држање остарелог сељака, који неће никад да се бори против судбине.

— О! Боже! О! Боже! шаптала је Франсина, хоће да га убију.

Воденичар је привуче себи, и узе је на колена као какво дете.

У том тренутку изиђе официр, а за њим двоје њих изведоше Доминика.

— Никад, никад! викао је он. Готов сам да умрем.

— Размислите добро, настави официр. Ту услугу, коју ми ви одбијате, учиниће други ко. Нудим вам живот, ја сам племенит...

са собом спору, али поуздану тековину знања или богастава. У области мисли, првобитни човек уме само да фантазира, т. ј. да онако како му се свиди тумачи појаве, у које није кадар ни да загледа, како ваља, а камо ли још да их свестрано размотри. У области материјалних интереса, првобитни човек уме само да отима у других оне предмете, који су му потребни. Како се ови *други*, у раној епоси доисторијскога живота одликују управо таким укусима и способностима; како они такође још мрзе рад а воле пљачку, то, очевидно, првобитним људима и не остаје ништа друго до да један другога пљачкају. У њих нема готово ничега, осем рођенога тела; за то се они и старају да отму један у другога ту једину имаовину. Победилац обично убија и једе побеђенога непријатеља. Дуги низ векова троши се тако на ужасне војне људске, како међу собом, тако и с дивљим животињама. У тој суровој школи нечовечне војне и крвожедног весеља врши се прво политичко васпитање наше расе. То васпитање састоји се у томе, што се дивљи фетишисти навикавају удруживати у општим предузећима све индивидуалне силе своје. Та општа предузећа, у то време, могу бити само војена. Кад подела рада не постоји, кад сваки одрасли човек прибавља властитим силама себи и својој породици све животне намирнице, и кад свака економска радња одраслога састоји се једино у убијању, сакаћењу и сечи дивљих животиња, онда, очевидно, поједине личности чине друштво, и покоравају се ма којој власти само за то, да би одбили туђе насиље, или за то, да би с успехом пљачкали и угушивали суседе своје. Та првобитна асоцијација разбојника и људождера стоји према цивилизованом друштву онако исто, као што првобитна фантазија фетишиста стоји према погледу (на свет) савременога природњака. Као разбојничке асоцијације, тако и груби фетишизам, при свој својој крајњој грдоби, чине две савршено неопходне и једино — могуће излазне тачке свега даљега развитка, с једне стране — политичкога, с друге стране умнога. Чланови цивилизлванога друштва везани су међу се потребама својим, које се могу намирити само у друштву; ну те потребе, како материјалне, тако и наравствене, поничу и учвршћују се у човеку само онда, кад он живи у друштву; у дивљака су потребе врло просте; увући дивљака у друштво може само осећање самоодржања и тежња за пљачком, т. ј. одбранбена и нападна војна неизбежна је, ма да није похвална циљ свакога првобитног друштва. Како према умноме, тако и према политичком развитку, дивљак, чим измили, тако да речемо, из колевке своје упада у рђаву средину (cercle vicieux), коју разбија у првом случају, теолошка философија, а у другом — ратни инстинкти. У делу умнога развитка

питање се поставља овако: да се проматра, нужна је теорија; а да се створи теорија, нужна су проматрања. Теолошка философија изводи човека из те тешкоће, дајући му готову теорију, створену силом фантазије, мимо проматрања. У делу политичкога развитка, питање се поставља овако: да се уђе у друштво, ваља осећати неке потребе, а да се одгаје у себи те потребе, ваља испрва живети у друштву. Ратни инстинкти отклањају ту тешкоћу, скупљајући пљачкашке чете из таких људи, који још нису кадри да гледају на друштво, као на асоцијацију произвођача и потрошача. Скупивши се у разбојничке чете, дивљаци прелазе мало по мало од ловачког живота к пастиреком, и од пастирског к земљорадничком. Како се врше ти прелази, т. ј. каквим се побудама и узроцима они обусловљавају, и какве прилике наводе дивљаке на плодотворну мисао да припитомљавају животиње и да производе хлебне биљке — то, по свој прилици, не ћемо никада сазнати. На та питања могуће су само претпоставке, које не дају никакве разложите потврде. О томе како су се вршили ти прелази у садашњих цивилизованих народа, ми, наравно, немамо и не можемо имати никаквих историјских података. Непосредна разматрања над садашњим дивљацима такође не могу нам дати на та питања никаквих тачних одговора.

У територијуимма, која припадају североамерич. државама, нека индијска племена прелазе од скитничког, ловачког живота ка сталном — земљорадничком животу; изучити узроке и услове тих прелаза, било би добро; ну до чега доводи ово изучавање? Ови Индијанци стоје у додиру са туђинском високо развијеном цивилизацијом; управо утицај ове цивилизације гони их да прелазе од једног начина живота к другом; И ова иста цивилизација даје им у готовом облику она знања, оно семе и она оруђа, која су нужна за прелаз. Једном речи, у задаћу је уведен нови елеменат, који је мења тако радикално, да и најмарљивије изучавање ове задаће не може ни у колико да покрене нас напред у питању, како су се вршили прелази у животу дивљака, који немаћаху додира са вишим цивилизацијама. Ако се пустимо у област хипотеза, онда, разуме се, највероватнија изгледаће она, која објашњава ове прелазе намножавањем становништва и увећаним потребама животним. Конт устаје против ове хипотезе, и стара се да докаже њену нерационалност и ставља јој на супрот своју сопствену хипотезу. Но, као год и опроввргавања Контова, тако и његови сопствени покушаји да објасни прелаз од скитничког живота к сталноме, значајни су по свом неуспеху. Главно опроввргавање Конта у томе је, да никака потреба, ма како она била јака, не може да створи у човеку нову способност. „У даном случају, вели Конт.

ступнија изучавању него прва. Политеизам пуни собом сву стару историју; под утицајем политеизма образовала се велика теократија у Индији и Египту, развио се умни живот старе Грчке и порасла политичка моћ Рима. Ступајући у период политеизма, људи су били дивљаци, једва да су били упознати с првим почецима грубе индустрије и патријархалне општине. Излазећи из периоде политеизма, људи живе већ у великим државама, имају врло сложене системе административних и судских уређења, размишљају и решавају заплетена друштвена питања, пуштају се у далека политичка разматрања, воде велику трговину, израђују предмете најутанчаније раскоши, зидају огромна здања, стварају величанствене статује и слике, пишу песме и епиграме, философска умовања и историјске списе, математичке расправе и критичке коментаре. — Ступајући у периоду политизма, сви су људи били подједнако груби и дивљи; сви су људи били налик један на другога, како по начину живота, тако и по умном развитку. Излазећи из те периоде, људи се распадају на мноштво различних категорија и подразделака: ту је већ племство и прост свет, аристократи и демагози, монархисти и републиканци, учени и неуки, жреци, поклоници, милионари и гладни пролетари. Једном речи, ту упознајемо *цивилизацију* са свима њеним раскошним задацима будућега развитка и са свима њеним каљавим и крвавим рутобама, које потомство ваља да опере или да излечи. Све су те појаве цивилизације поникле, или бар развиле се у време владавине политеизма; на свима тим појавама лежи печат његова утицаја. Размотрити са свих страна тај утицај — значи одредити прави карактер и историјски значај политеизма.

(Свршиће се).

Мил. Марковић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Основа лепоте у свету. С особитим обзиром на српске народне песме. Написао *Др. Лаза Костић*. Наградила „Матица Српска". Нови Сад 1881.

У „Јавору" бр. 43 од прошле године пропраћајући са неколико речи г. Ј. Живановића расправу о спаривању и партеногенези, ја сам се у неколико дотакао ове студије г. Л. Костића, која је тада била почела да излази у Летопису „Матице српске". Казавши да ћу „имати прилике да покажем да г. Л. К. не само што нема појма о правој основу органском, но да није разумео ни Дарвина при свем његовом критичком разбацивању по Летопису", — ја сам још тада имао намеру да доцније кад цело дело изађе кажем моје мишљење о пред-

ности његовој; међутим изашло је цело дело, и г. Л. Костић у „поговору“ не остаје дужан одговора неким умесним замеркама г. Живановића, а и мојој краткој напомени посветио је г. писац на крају књиге неколико врста, изјављујући да је „у свако доба готов огледати се и са тим ужичким јунаком“ и да ће му мило бити ако што допринесе „да му име буде мало познатије“. Пре свега ја сам захвалан г. К. на његовој готовости с којом се он упушта — да не речем у борбу — већ у разговор са „некаквим“ пигмејом литерарним, чије ће име одселе — хвала буди пажњи и благонаклоности његовој — бити „мало познатије“, а ја ћу се пак од моје стране радовати ако узмогнем да му се одужим те да његово *познато* име буде „мало“ славније и чувеније, а томе се неће ваљда г. Лаза противит, јер то је — како вели Милтон — „последња слабост благородних духова“.

I.

Г. Лаза Костић познат је нашем свету више као песник но као озбиљан научњак, ма да је он у ствари већи научњак но песник, поред све његове поетске уобразиље, помоћу које је он и предузео да објасни поједина најзаплетенија и тамна питања савремене науке, тражећи „праоблик‘, „првог узрока“ лепоте, хотев — као што сам у поговору вели — „да основну црту у замишљају најзанимљивијих облика српских народних песама што сам је спазио у међусобној премости им, сведем на један основни закон светски. Супротице и укрштаји што сам их ја произвео својим радом у другима, развили су до краја укрштану мисао у мени“. Па да ли је ту своју мисао извео и доказао? Да ли је ухватио „праистину живота“? Да ли је „поносна невеста“ показала своје божанско лице нашем „дивумном“ научењаку коме је *Спенсер* „бајаги(!) велики инглески мислиоц“, који на више места препоручује Дарвину ово или оно, чуди се и замера му, коме Хекел нема ни појма“ „о правом основу органског развитка“, и т. д. Ја не треба да кажем да је то и сувише велика дрскост, — а да не речем инпертинђнција — изрицати тако олако свој суд, па се после правдати „жестином можда прекомерном“. Премда истину да речем г. Костић је своје дело израдио са таквом брижљивошћу и вештином да заслужује сваку похвалу и признање, једино имао бих му приметити пре но што пређем на саму ствар нешто односно материјала којег је он као доказе за своју тврдњу навео. Прикупивши пажљиво све податке који иду у прилог његовим мислима он нема мерила за тачност њихову, а што је главно он нигде није сам посматрао и испитивао, а да је, он онда неби замерао научењацима који су век свој провели изучавајући и испитујући природу и појаве њене, што му нису дали податке за његову потребу или боље за његову поетску уобразиљу, као да су они знали шта ће требати Л. Костићу за његову укрштајну теорију; — и на послетку он као хотимично избегава да наведе и оно што или неби ишло у прилог његовој основној мисли, или извесне појаве доводи у сумњу као н. пр.

У осталом колико год он има право за тачност свога мишљења, толико исто права има и ово мишљење, ма да цео спор око оваких апстрактних питања не може довести ни до каквог сигурног резултата, нити у опште вреди бактати се око тога.

У идућем чланку ја ћу се обазрети мало опширније на његов први део, на „царство појава“, гди у „последњим научним мислима“ г. К. мисли да их је у пркос Спенсерове немоћи (!) разумео и схватио, а у колико и како, то ћемо видети и показати. Читајући г. Костићеву расправу, а особито тај одељак ја се и нехотице сетих оне песме Дете-ове гди вели:

„Dichter lieben nicht zn schweigen,
Wollen sich der Menge zeigen
Lob und Tadel muss ja sein.“

Ужице.

Добролав М. Ружић

XVI. Издање Чучићеве задужбине. **Карактер и дух политичких партија.** Од Блунчлија. Превео Ник. Капетановић. У Београду. 1880.

Предмет, који узесмо да рецензујемо, тако је огромне важности, да би о њему требало писати замашне расправе, а не малене рецензије, па тек онда, да се савесно одговори задаћи. Међу тим, ваша је доста ограничена улога: да кажемо је л' добро или не, и за што је добро или за што није. Посао је лакши, али је одговорност и опасност већа. У расправи бисмо ми могли исказати своје назоре и поткрепити их фактима; то би помогло ономе, ко нађе вредности у нашим студијама, а обескуражило онога, ко тражи у њима закључке. Шта да се ради? „Зло је поћи, а горе не поћи“. Нама се неће да дајемо овоме журналу коњске скокове да их публика решава, а овамо морамо нешто рећи!? Ми бисмо на тој нерешљивости остали, да нијесама кураж Блунчлијева и нас окуражила.

Само име Блунчлија некако нас је сузбијало од помисли, да метнемо руку на дела овог великог мужа, да их растворимо и свету покажемо. Послу смо приступили с пôштом, а књигу смо читали с оним пијететом, с којим верни проучавају свете књиге. Испочетка смо били више наклони да пређемо у његову веру, него да га кротимо по својем знању и убеђењу; но срећом, од тога нас је одвратио сам Блунчли и његов преводилац.

Кад би смо добили само корице са тим великим насловом „карактер и дух политичких партија, од Блунчлија“, а кад би унутра била повезана чиста артија, — ми бисмо кривицу бацили на штампара, а унутарњу празнину попунили бисмо својим уображењем, рачунајући да то мора бити велико дело, кад су с њим такав кајф учинили. Но тако није било. Блучли не само да је исписао све странице у књизи, већ је још, заједно са својим преводиоцем, целу своју егзистенцију у ту драгоцену књижицу уложио. Обичај је, да што год се човеку на памет представља одвећ велико, он, после, кад дође у додир с тим, види да није таква необична величина, и онда му

одриче и онолико вредности, колико има. Тако је било и у овој прилици.

Морамо, с руком на срцу, признати, да смо намеравали да, читајући га, много којешта, што нисмо знали, од њега научимо. Пре нег што смо његово дело имали, биле су нам нејасне неке партије, и ми се понадасмо да ћемо у њему наћи мајдан, који ће нас којим знањем више обогатити. Читали смо га, као што рекосмо, не само с пажњом, но с пијететом. Кад смо га свега прочитали, питали смо се; шта смо више дознали? Добили смо врло рђав одговор: јер смо сада мање знали о партијама које смо пређе потпуно разумевали, а оне, за које смо се хтели од њега информирати, заборавили смо сасвим. Само собом дошло је питање: које томе узрок, или ми или он? Узмемо у помоћ правнике, не би ли нам били бар сведоци ако не помоћници. На наша питања на нам се објасни шта Блунчли вели о извесним местима, ми смо добили чист одговор: „он тако вели, а кад он каже, значи да је тако, — јер је он признати ауторитет у тим стварима". Е, то нас је узбунило и ми седнемо за посао.

Имали смо да дамо себи рачуна о његовом методу, и о садржини његове књиге; а свршимо ли с тим, свршили смо и с њим.

Ова књига метода нема. Да кажемо, да је радио анализом, није; да је синтезом, није ни то. Индукција му није била ослонац, ни дедукција почело. Не набраја никаква факта, на којима би закључке склопио; нити поставља једну мисао, коју би хтео да кроз књигу проведе. Ако бисмо за ову општу мисао узели његову либералну наклоност, преварили би смо се: јер то није идеја, уређена мисао о нечему, већ осећања која су потекла из његовог домаћег и друштвеног васпитања и положаја. — Дакле, ово није научно дело, по законима науке израђено, но просто *излив бесвезних мисли и осећаја једне личности, која је студирала међународно право.* Дело је пуно лепих истина из политичког живота народа, али те истине нису груписане, сређене и као једна целина изнесене.

Ми мислимо, да нам ово мишљење о методу књиге не може нико спорити, нити нам ико може показати ма какав други метод који кроз књигу провејава; а што се тиче садржине, не бисмо се имали њоме много занимати, мањ кад би смо хтели сами писати књигу „о карактеру и духу политичких партија".

За доказ, да осим разбацаних мисли и осећања, нема у књизи ништа што би човеку могло дати тачна појма, ми просто упућујемо читаоца, да нам по Блунчлију одреди: шта су то пол. партије у опште, а шта су либерална, радикална и т. д. на по се. Ако нам ко год може дати одговора, ми ћемо своју тврдњу порећи.

Још нам остаје, да при послетку напоменемо, за што је ово дело испало тако празно.

Кад ко жели научно да се одреди какав друштвени појав, то он неће, на сваки начин, учинити у поезији; но се мора држати факата, па ма како она непостижна била. Говорити о темпераменту људи, па донекле и нација може се дозволити: на разлику њихову утичу врло много разних околности; но говорити о темпераменту странака једне и исте државе, више је но апсурдно. Једа ли би

остаје друго, него да се за себе уједине, те да уједињеним снагама сложно ураде за част, славу и корист српског племена.

Али омладински покрет у Угарској одјекнуо је и преко границе, преко Дунава и Саве, и ено виднмо, гдје се омладина у Србији груписала око „Побратимства“ и издаје свој месечни часопис, у ком се огледа рад, родољубље и умна снага тамошње омладине. Па из Горње Крајине, гдје станује језгра овостраног народа српског, чули су се назад мало времена јасни гласи, позивајући омладину на уједињени рад. (Види чланке у „Срп. Листу“ од честитог проте Боговића и псеудонима Правдољуба).

Само је наша кршна Далмација изостала. Док се њемачки тежаци по горњој и доњој Аустрији, по Тиролској и Штајерској крећу, одржавају јавне зборове и стварају дружине за обрану и сачуваље својијех интереса — српска омладина у Далмацији шути и регби, да мртвијем сном спава, јер се у њеном животу и кретању ништа не чује. А Далмација је по Српство важна позиција, и ми је, ако нам је одиста до опстанка и напретка српског народа стало, не смијемо запустити, да нам је противници згодном приликом из руку истргну, но морамо неуморно радити, да ширењем просвјете са свијем искорјенимо вјерски раздор и цијепање, а узгред, да књигом и живом ријечи будемо унапредовати материјалне интересе нашег ојађеног народа и уздигнути његову моралну свијест и снагу.

Имајући то на уму, а пуни жаркога одушевљења за опћу народну ствар, искупили су се на приватном скупу Срби ђаци из Далмације, што се уче на великијем школама у Грацу, и закључише једногласно: да се на Српску омладину у Далмацији обрате са братским позивом, да се почетком августа т. г. сакупи у Задру, или ма у којему граду Далмације, на јавној скупштини и да ту по брацком збору и договору створи јединство српске далматинске омладине у интересу напретка Српства у Далмацију.

Дан састанка и предмети вијећања опћег омладинског збора не може се у напријед одредити, док се о овој веома важној ствари и и замисли не чују у јавности разна мијења, како од саме омладине, тако и од наших осталих припознатих родољуба у Далмацији.

Прени, дакле, из сна, српска далматинска омладино! Уједини се, јер неуједињена нијеси ништа, а уједињена све! Душманин је наша снага, али снага само са нашег неуједињења, а ма чим се ми ујединимо, она ће се распасти, претвориће се у ништа, а ми ћемо тада постати снагом и то снагом која ће растити и развијати се и коју никаква сила сатрти неће моћи!

Напријед, дакле, браћо драга! Живјела уједињена српска омладина у Далмацији!!!

У Грацу 5 Марта 1881.

Неколико далматинскијех Срба, ђака на градачком университету.

Управо као коментар овом прогласу, изишао је у 13. бр. „Ср. Листа“ латиницом штампан чланак, који такође саопштавамо:

ОМЛАДИНА.

Noi siamo i figli dei padri ammalati.

Praga.

Die Wahrheit will ich reden, aber nicht beleidigen.

Diesterweg.

Предмет овог чланка посве је храпав, јер мучно је преиначити и једну саму особу по своме идеалу — а камо ли цијелу једну генерацију! Али патриотизам захтјева да се рана открије, а колико нож дубље зареже, толи прије се оздрави, јер — Ferrum sanat.

Није дуго, ми вићосмо моралнн стрмоглав воће „ненародне странке;“ скоро пак материјално расуло тако зване аутономије. — Многи су заиста узроци проузроковали та пропадања, али између првих — по моме мнијењу — има се рачунати нехајање оног сталежа у коме лежи будућност једног народа: — Омладине.

Толико аутономаши, колико хрвати, презираху оно што омладински дихаше; небијаху способни стећи симпатију нове генерације, јер је схваташе да у омладини лежи будућност. — Рек би да мисао пропасти или смрти не сјену никад пред њиховим, посве остареним или посве подложеним духом. Дапаче Хрвати покушаше уништити омладину, а то показавши као циљ њене среће — *Чиновништво*. Тако омладина далматинска, да буде слободна, мјесто да буде корисна себи, својој домовини — живари — чамећ у којекаквом уреду — у непрестаној подножности. Свако средство би употребљено да потраје вјековечно наш сан; да изгубимо мисао прошлости, те тако да постане немогућан, нашем потиштеном духу, икакви вледушни нагон гњева; кад тамо, у један мах, ето *Нас* устали као протеста против том подивљењу.

„То стање мора престати јер ако ствари буду овако напредовале, дочим научна наша младост буде похлепно тркати за јавном службом, дочим све наше наде будемо постављали у владу, дочим ми као заступници будемо мислили да смо највећу корист донели нашој домовини кад смо њој набавили који уред, сва будућност наше покрајине наслањат ће ее на несталним темељима нити се ми можемо надати правом и дуготрајном напретку“[1]).

Питам ја сад — мислимо ли и ми Срби угледати се у аутономаше и Хрвате; или њихове погрешке употребити? Или су можда Срби од тог мнења да наша омладина постане дрвена лутка, која се неће макнути, док ју на концу не повучеш?

Омладина, која штује и одобрава једног Милетића[2] која се

[1] тако заступник Дубоковић у саборској сједници 10 јулија 1880.

[2] Ослобођеном Милетићу, омладина далматинска радује се, те брзојавља своје весеље узор — патриоти, узор — слободњаку. Милетић је дошао ове године у Беч, а наша омладина брже боље да на in corpore — бројем 25 — поздрави и да му се захвали на његовом досадашњем раду за народ Српски.

спомиње својих мртвих[1]) није посве изгубљена; така омладина обећава — ако добрим правцем упућена — доста добра за будућност своје отаџбине. Зато ми имамо свету дужност одкривати и критизирати њенэ мане, морамо јој показати прави пут, поправити се има.

Наша омладина — како дан данас опстоји — ништо не наличи оној других народа: није простодушна, дрзовита, родољубива. Заиста, који су и колико их је да познавају српски језик! Колико их је што читају „Српске Новине?“ — мало посве мало! Многи наши младићи исповедају да су ватрене патрижоте, а упитај их о нашој историји, о нашој литератури, — ето их забљењених. Данашња омладина назива се у ријечма српском, јер заиста није у чину. „Жалосни сте — пише Вуличевић, — а глас вашег јадиковања долази до мојих ушију, али знајте да сте жалосни што своје силе и способности немате. У многим нема народне совјести.“ Заиста тако је, јер добар број ваших младића, посве иностранн повјести својег народа, нису у стању да схвате данашњу ситуацију; те зато проклињу оно што не разуме. То јест следе побожне стопе умирућег нараштаја, оног нараштаја о којем Томмасео пише: „Учени људи штују књиге у другим језицим, у туђим језицим пишу, иностране повјести љубе и славе. Домовина њихова даља им је од срца него арапска и бабилонска. Опћена је ово кривина, и моја правећe“ — Данас ми се налазимо на стрмен пропасти, те треба да што прије окренемо новим и бољим правцем. У нашем вјеку влада у опће дух сдободности, самосталности (аутономије); сви народи, а особито европејски желе живјети посебно; то јест желе са свим и потпуно бити народни. Прошло је вријеме шимиотизма, те дан данас сваки народ свака особа жели остати што је и што мора да буде. Није све добро што је туђе! Дакле ми сами имамо настојати да се шири наш премили језик — да постанемо народни. Вријеме је да, најсколи ми свеучилишни грађани, мјесто картања по разним кавanама — да почнемо радити; јер је данашња нехајност увреда отаџбини. Зашто да неступимо у живот, да заменемо старију уморену снагу, млађом одмореном; те тако заузмемо, за рана, наш наравни положај у друштву. На ноге омладино, свладајмо опћег непријатеља!

Од нас — Далмација очекује своје ускрснуће, од нас, који бијасмо узгојени у школам и с књигама; а то показујућ њој прави пут просветног напретка, и економног богатства. Ми имамо на вријеме показати да нам стоји на срцу толико материјални колико просвјетни интереси нашега народа: — нек народ види чему се има надати од свог мдађег нараштаја. Дакле сви на рад, и сваки од нас својом снагом нека потпомогне ускрснуће нашег страдајућег народа.

Један народ нетрпи на дуго да га влада једна clique-a нештетених људих: — а како да ми замјенемо те људе; како да поправимо њихове погрешке, кад смо и ми болестни?! —

Ми морамо поправити се, те да узмогнемо рећи: „Народна Листе, ми смо прави ролољуби, ти и твоја партаја ниште друго него

[1] Сва Далмација зна већ о великом лавор-вијенцу положену, ове године, на гроб славног Стевана Митрова Љубише.

[2] Никола Томмасео — Искрица 15. П. Т.

кукавице. Ми вас усилујемо да видите, да чујете, и ако нећете да признате да смо бољи од вас.“ Држим да то није мала утјеха! На страну дакле мртвилом, пробудимо се; будимо свијесни, али недајмо се завести себичности и другим страхом. Зато не особних препирака, не частолепља, не лакомих похлепља, не сујете. Заборавите погазите своје „*Ја*“: у вами данас само нек опстоји — *Дух Сраства*. То препоручујем, јер опсег у којег живимо није посве јасан, ни посве бистар; јер тежње, жеље, страсти кад и кад пукну и одијеле особе, које ми желимо да буду сложне.

Без заставе нема знака на искуп, нема симбола сједињења, нема могућности да се одржи ред. Место великих батаљона, ето малих чета, које не раде и не допуштају да се ради. У борбу дакле сложни. Бори се, омладино — и ђелуј све за народ. Борба та захтјева много жртава, али ко се бори, па у борби падне — слава му! Ми, који смо до сада спавали мислећи да је живот весеље, морамо се пробудити и признати да живот јест и дужност; дужност и ако је — како каже Мацини — синоним *жртве*. —

У Бечу 1 Априла 1881.

П. Т.

Бранко Радичевић. Колико је Бранко омилио свеколикој омладини види се и из тога што у Котору у Далмацији постоји ђачка гимназијска дружина, која се његовим именом назива. Циљ је дружини узајамно обавештавање, вежбање и неговање народне историје. Дружина издаје месечни рукописни зборник својих радова који се, као и она, зове „Бранко Радичевић“ и уз њега, „Српског Критичара“ у ком су рецензије на дела у зборнику. Дођоше нам до руке и „Зборник“ „Критичар“ и у њима нађосмо поред песама пуног народног и општег осећања још и оригиналну приповетку „о сунђерима“ превод „прве главе Леопардијевих мисли“ и резонирања о чистоти језика српског. На штатутима дружинским, који нам такође до руку дођоше, стоји да је дружина под покровитељством г. Милана Ђ. Милићевића кога је узела за заштитника кад је пролазио кроз Котор идући из Београда на Цетиње. Појави Бранка Радичевића. можемо се само радовати, и његовим члановима што теже за чистотом свога матерњег језика, пожелети, да што више читају дела свога покровитеља и да се слажу.

Фонд за потпомагање сиромашних великошколаца некад је био у заједници са „Побратимством“, но доцније се одвојио. Тако „Побратимству“ оста за циљ само узајамно обавештење и рад великошколаца на пољу књижевности и науке, а фонду потпомагање (тих) сиромашних великошколаца. Засебни протоколи фонда воде се од 3 Маја 1874 год. и о њима видимо да су поред редовних чланова (великошколаца) и потпагача, ову установу потпомогли, као чланови утемељачи, нарочито: ок. Мата Поповић трг. из Смедерева, који је завештао фонду 30 дук., обротворни комитет у Русији, који је дао 10 дук.; српска влада, оја је дала 30 дук.; г. Милисав Миловановић, рачуновођа минист. рађевина, који је дао 10 дук.; „Побратимство“ које је дало 10 дук.;

г. Илија Маргетић министар на расположењу који је дао 150 динара; г. Јосиф Куртовић из Шапца, који је у два маха дао по 10 дук. и даваће сваке године по толико, као задужбину својој штедљивој жени Шани. Чланови помагачи, који дају по један динар месечно или 12 динара годишње, за овај мах су сви професори велике школе и други чиновници, грађани и грађанке. Велики приход доби друштво од два села, које су повремени одбори приредили: од једног, приређеног у фебруару 1879 год. преко 60, а од другог, приређеног у фебруару ове год. преко 200 дук. Од прихода нешто се капитализира и даје управи фондова под интерес, а нешто троши на помагање. Сад има код управе под интересом на 400 дук., а на трошак толико претиче, да се сад од прилике по онолико динара даје на помоћ по килико се гроша давало кад је фонд установљен. Од 621 дин. 52 п., што је од прошле управе остало на утрошак, већ је издато 460 дин. и то: двојици по 18; петорици по 20; осморици по 24; једном на лечење 72 и на сахрану једнога 60 дин. Но опет придолазе улози редовних чланова и помагача, а шат се јави и какав члан утемељач или иначе приложник. Кад се у управи фондова накупи 500 дук., онда ће се и интерес моћи трошити за помагање, а можда ће се тада или временом моћи и који сиромашан ђак систематично издржавати и школовати овде и на страни. Родољуби, помозите — фонд, да што пре ово постигне! Чланови помагачи и утемељачи добијају уверење о своме чланству и бесплатно; књиге, што их управа у корист фонда издавала буде и улазнице на села што их у корист фонда приређивала буде. Члан фонда, као што је у прошлом броју казано: може бити сваки без разлике занимања, пола и свако правно тело, као: општине, разна друштва и заводи.

НОВОСТИ ИЗ НАУКЕ.

(Нова и најсигурнији начин лечења пришта pustula maligna).

Пре неколико дана, професор Verneuil, хирург, саопштио је медецинској академији у Паризу, нов начин лечења пришта, кога је он својом дугом практиком опробао и нашао да је најсигурнији.

Ми ћемо овде за сада изнети само закључак проф. Verneuila, а како га је он преставио медец. академији и како је после саопштен у медец, новинама „Bogrès Medical“, а доцније ћемо послати нашем лекарском друштву цео ток болести и њено лечење, које смо пратили у клиници поменутог професора. Овим чинимо пажљивим наше практичке лекаре о овој ствари, јер и из малог нашег искуства за времерата, видели смо, да и онде где се могло помоћи није се помогло, већ су људи, нападнути овом кобном болешћу, умирали за 2—3 дана готово без помоћи. Кривица је овде била до лекара, што нису употребили ни онај начин који је постојао, и који је, и ако не саевим сигуран, а оно бар у многим случајевима био активан (горење н. пр. Ово консервативисање може се објаснити само оним хаосом терапевтичких срестава при овој болести. — Да не узимамо примере и

рата нашег, већ да узмемо, као најживљи пример, пок! Др. Ђ. Мијатовића из Н. Сада, који је био окружен колегама лекарима, који би му заиста помогли да је било причишћено о томе које је средство најсигурније, најактивније, и како га треба употребити.

Овај начин лечења оснива се на паразитској теорији, дакле антисептичан је као и до сада постојећи. Давен, Пастер и др. доказивали су да је узрок болести паразит микроскоп бактерид, што се свако дневно потврђује микроскопом. И свима срествима, која су до сада пронађена за лечење ове болести, ишло се на то, да се овај паразит уништи још на извесном месту тела, где је отпочео своје размножавање, да се дакле не растури по целом телу. Но при свем том већином је губљено из вида нешто што је врло важно, а то је, што се срествима дејствовало само на ону малу раницу, пангренизирано место, а на отечену област већином ништа активно није употребљавано. Ево — како је саопштен резултат у „Progres Medical".

Г. Verneuil сврађа пажњу академије на нов начин лечења пришта (pustule maligne). Заиста, издавна располажемо јаким срествима против пришта и сва патолошка руководства садрже их и одвише. Али баш ово богаство, ова разноверност рушећих и модифицирајућих срестава, усљед своје огромне количине, често прави читав хаос код практичких лекара. И заиста, старом начину придружен је новији начин — *поткожна уштрицивања*. Али, колико има спотицања, колико сушња у овако добром средству! Час се уштрицивало пре каутеризирања (горења), час пак обратно уштрицивало се после каутеризације; једном речи: *ништа сталног, ништа одређеног*. Усљед ових незгода, ове збрке, Verneuil је и формулисао опште правило за лечење пришта, оснивајући се на резултатима стеченим његовом дугом практиком. За тим г. Verneuil учини неке прамедбе о паполошкој анатомији пришта и показа да се он састоји из три облести (régions): 1° једне средсредне централне области, гангренозне (жртве); 2° једне посредне, која иде за првом, површне, на чијој се површини налазе мехурићи, који не морају бити свагда; 3° и најпосле т-ћа област, тако звана едематозна (отечена)".

„Но, (што је најважније), до данас дејствовало се само на централну област, на шумифицирано место, а друге су пренебреговане, нарочито трећа област, или ако ее и дејствовало на њу, а оно су само метали пијавице, што је V. енергички одбацио. Баш на супрот, ову трећу облас, коју је практика пренебегла, V. употребљује кожна уштрицавања; и, конбинишући старе методе са овом антисептичком (противпаразитном) хирургйском практиком, — он формулише лечење, које се састоји из ова три акта: 1° разрушити лангренозну област; 2°, другу област избости термокатером (cauterisations ponctucés)

искуства; као испитивач одавао се и пороку, као што је и врлину вршио; сопствени греси служили су му за предмет проучавања и најзад, намерно расипајући, потрошио је све своје имање, те је из имућног стања пао у крајњу сиротињу. У добу, када је у мислима владао светом, животарио је злехудо као кописта.

Сен-Симон је за неке био мудар, за друге пак луд; он беше ватрен до претераности, а после тако утучен, да је покушао сам себе убити, и он, који је толико пута при свом столу прикупљао најчувеније уметнике и најзнатније научњаке, да би их проучавао — беше најзад принуђен да проси. Такав беше живот Сен-Симона, а сада да се упознамо са његовим умним радом.

Као сви реформатори, пошао је и Сен-Симон из основе човековог перфектибилитета. Али пошто му је историјско проучавање показало људство у непрестаној промени између мира (деспотије) и потреса (анархије), то је он у животу народа разликовао две епохе: такву, где система влада, била добра или не, и такву, где су опште тежње наперене на то, да се из постојећег стања пређе у ново. Прву је назвао органском епохом, а другу критичном. Код њега је н. пр. било незнабоштво до Сократа органска епоха, тако исто и хришћанство до Лутера. Пошто је Сен-Симон друштво у корисне и некорисне чланове поделио, а притом изрекао своје уверење, да ће искључиво оним првима друштво једном припасти, гледао је да створи најзгоднију класификацију људи. Човек осећа, мисли, дела; Сен-Симон је из тога извукао закључак, да се заједница људског рода може образовати из оних, који негују осећање људи, из оних, који њихов дух изображавају, и из оних који њихову делатност руководе. Отуда три друштвене делатности, које се у том састоје, да људе покрену, образују и обогате. Отуда и три класе корисних људи: уметници, научњаци и индустријалци.

Али како да се створи заједница људског рода?

У својем првом делу, које се зове „Писмо женевског становника на своје савременике“, обратио се Сен-Симон на научњаке. Али његов предлог и план беше необично чудан, нарочито његове мисли о избору, што је и сам доцније морао одбацити. То не беше још теорија, но само скица. По том плану имали би се на гробу Њутоновом приредити супскрипција. Сви, богати и сироти, људи и жене, били би на супскрипцију позвани и ту би сваки по својој могућности и доброј вољи по нешто приложио, а сваки приложник изабрао би три математичара, три физичара, три хемичара, три физиолога, три литератора, три вајара и три музичара. Та би се сума поделила међу научњаке и уметнике, који су највише гласова добили. Ти из-

браници љутства, који би се конституисали под именом „Њутонов савет“, а под председништвом једног математичара — образовали би *духовну власт*, којој би у задаћу спадало, да води разне народе земнога шара заједничком циљу. Овај се план одликује једино са своје реткости, али се не оснива никако на науци или на каквом иначе здравом темељу. Но мени није овде циљ, да износим своје мишљење, него само да вас упознам са идејама Сен-Симона и његових ученика, који су доцније, после смрти свог милог учитеља, образовали школу и породицу и не од малог уплива били на тадашње француско скептично друштво.

Пошто је Сен-Симон увидео, да су научњаци тело без топлоте и готово без живота, које при свакој прилици добија импулс, место што би га давало, док је индустрија брзо расла, читаво друштво оживљавала, свуда се лађала енергичне иницијативе и доста се јака показала, да се одупире суровој власти мача, — закључи он, да се обрати на индустријалце. Но и ту је лоше среће био; нарочито је сам брзо увидео, да се индустрија, кад би самој себи остављена била, не би могла старати за духовне и моралне потребе друштва. И с тога се сада Сен-Симон обрати на уметнике. Али сада је скупио цело све одељито развијене теорије, координовао их је и створио је одатле, под именом „Ново Хришћанство“, вредну науку, што је остави након себе својим ученицима.

Исус Христос је људима рекао: „Љубите се као браћа“, и тиме им дивни наук дао, али се ово неопредељено схватило, као што и мора бити у епоси, у којој су се људи делили на власнике и робове. Пошто се лично ропство од чести уништило, то мора по Сен-Симоновим назорима христова мисао овакви значај имати: *што је могућно брзо физично и морално поправљање судбине најмногобројнијег и најсиромашнијег сталежа.*

Сен-Симон развија даље, како се у средњем веку поставила *духовна моћ* (папа), да би се горња циљ постигла, али пошто је духовна моћ пренебрегла унапређење материјалних интереса човечанства, а прокламовала да је страдање свето, и оне, који су патили, упућивала на небо, па чак и *умртвљење меса* за догму поставила, то је она морала полагано изгубити свој првашњи значај и ограничити се само на узани простор богословских препирака. Међу тим се *светска моћ* (држава) све више развијала и дошла у судар са *духовном*. На шта се догоди? Лајик Кеплер беше претходник Њутонов, лајик Гутенберг пронађе штампу, лајици Медичи отворише трговини нове путове; проналаске у математици, физици, психологији, астрономији, чињаху већином све сами лајици; дакле поред свете

баш до прозора, он се и нехотице приближи њему — Ђема се ухвати обема рукама за рамена његова и паде грудима на његову главу. Фијук, шум и тресак продужаваше се скоро један минут... Као јато великих тица удаљаваше се узбркани вихор.... Изнова настаде дубока тишина.

Санин се подиже и угледа над собом тако чудно, преплашено, узбуђено лице, тако огромне, страшне, велелепе очи — таку лепотицу виде он, да му у грудима срце замре, а он лагано дохвати усницама — танани праменак косе, што беше пала на његове груди — и само што рече: О Ђема!

— Шта то би? Муња ли? упита она, — разрогачивши очи и нескидајући с рамена своје разголићене руке.

— Ђема! понови Санин.

Она се трже, осврте се на собу, брзим покретом дохвати из корсажа већ увелу ружу и баци је Санину.

— Хтела сам вам дати овај цветак....

Он познаде ружу, коју је отео....

Но прозор већ залупи, и иза тамног стаклета ништа се не вијаше и не белијаше.

Санин дође кући без шешира... Није ни приметио, да га је изгубио.

XXI.

Он заспа у саму зору. Да шта! Под ударом оног летњег, тренутног вихора, и он је скоро тако исто тренутно осетио — не, да је Ђема лепотица, не ни да му се она допала — то је он звао и пређе... већ да се у њу скоро... заљубио: тренутно, као овај вихор, налете на њ љубав. А сад опет тај глупи дуел! Тужне слутње стадоше га мучити. Ну, рецимо, да га неће убити... Па шта може изићи из његове љубави према тој девојци, према заручници другог човека? Рецимо најзад, да тај „други“ за њ није опасан, да ће њега сама Ђема заволети или да је већ заволела... Па шта с тиме? Какво то? Така лепотица....

Он ходаше по соби, седаше за сто, узимаше лист хартије, шараше по њему неколико врста — и сместа их брисаше.... Сећаше се дивотне фигуре Ђемине, на тамном прозору, под зрацима звезда, сву разнесену топлим вихором; сећаше се њених мраморних руку, налик на руке у олимпијских богиња, осећаше њихну живу тежину на својим плећима... Затим узе ружу, коју му Ђема баци — и чињаше му се, да њени полу увехли листићи миришу другим, таљим мирисом, но што је обични мирис ружâ....

И њега ће наједанпут убити, или унаказити?

Он не леже у постељу, већ, онако у хаљинама, заспа на дивану.

Неко га нотапка по рамену....

Он отвори очи — и угледа Панталеона.

— Спава, као Александар Мађедонски пред битку вавилонску! кличе старац.

— А колико је сâти? упита Санин.

— Четврт до седам; до Ханаве има два сâта на колима, ми морамо бити први на лицу места. Руси свагда хоће да предваре непријатеље! Узео сам најлепша кола у Франкфурту!

Санин се стаде умивати. — А где су пиштољи?

— Пиштоље ће донети онај феррофлукто Тедеско. И доктора ће он довести.

Панталеоне се очевидно јуначаше, као јуче; но кад са Санином седе у кола, кад кочијаш удари бичем и коњи пођоше у кас, — некадањи певац и пријатељ падујских хусара наједанпут се промени. Он се збуни, чак и престрави се. У њему се нешто чисто сруши, као рђаво сазидан зид.

— Па, шта ми то радимо, Боже мој, santissima Madonna! повика он ненадно плачним тоном и ухвати се за косу. Шта ја чиним, ја матора будала, луда, frenetico.

Санин се задиви и засмеја се, и лако ухвативши Панталеона око појаса, потсети га на француску пословицу: „Le vin est tiré — il faut le boire“ — (српски: „дала баба пару, да се ухвати у коло, а две да се пусти)“.

— Јест, јест, одговори старац: — то ћемо ми поделити, — а ја остајем будала! Ја сам будала! Све беше тако тихо, лепо... и наједанпут: та — та — та, тра — та — та.

— Баш као tutti у оркестру, примети Санин с изнуђеним осмехом. Но ви нисте криви.

— Знам, да нисам! То ми још треба! Али опет... ово није законито. Diavolo! Diavolo! понављаше Панталеоне, тресаше косом и уздисаше.

А кола све иђаху и иђаху.

Јутро беше дивно. Улице Франкфурта, које истом беху почеле оживљавати, изгледаху тако чисте и пријатне; прозори на кућама блистаху се као златали хартија: и кола тек што замакоше иза капије,

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

а одозго, с плавог, још не одвећ сјајног неба зачуше се јасни звуци шевâ. Наједанпут се, на савијутку пута, иза високе тополе показа позната фигура, која крочи неколико корака напред и стаде. Санин се узвери... Боже мој! Емил!

— Па зар он зна што! окрете се он Панталеону.

— Кажем ли ја вама, да сам ја будала, — вазапи очајнички, скоро с јауком бедни Талијанац; — тај несрећни малиш сву ноћ ми није дао мира, па сам му јутрос, најзад, све казао!

(„Ето ти твоја segredezza!“ помисли Санин).

Емил дође до кола; Санин заповеди кочијашу да заустави коње и зовне „несретног малиша.“ Емил приђе неодлучним корацима, блед, блед, као оно кад је пао у несвест. Једва се држаше на ногама.

— Шта ћете ви овде? упита га строго Санин: — што нисте код куће?

— Дозволите... дозволите ми да идем с вама, промуца Емил дрхтавим гласом — и склопи руке. Зуби му цвокотаху као у грозници. Ја вам нећу бранити — само ме поведите, поведите ме!

— Ако ме и мало волите и поштујете, рече Санин: — ви се таки вратите кући или у дућан г-ну Клиберу, ником немојте рећи ни једне речи и чекајте мене док се не вратим.

— Док се ви не вратите, јекну Емил — а глас га издаде — но ако вас...

— Емиле! пресече га Санин — и пружи прстом на кочијаша — пазите! Емиле, молим вас, идите кући. Послушајте ме, драги мој! Уверавате ме, да ме волите. Е, па ја вас молим!

Он му пружи руку. Емил се наже напред, уздахну, притиште је на своје уснице, скочи преко јендека и отрча преко поља у Франкфурт.

— Оно исто племенито срце, промрмља Панталеоне; но Санин га попреко погледа... Старац се сабије у угао кола. Он појимаше своју кривицу; и поврх тога сваког тренута он се све више дивљаше: да ли је збиља *он* то, што је постао секунданат, и нашао коње, све уредио, и свој мирни стан оставио у шест сâти у јутру? Уз то још, узеше га ноге болети.

Санин нађе за нужно да га ободри — и дарну у жицу, нађе згодну реч.

— А камо вам она стара срчаност, поштовани сињоре Чипатола? Камо — il antico valor? Сињор Чипатола се исправи и намршти се.

— Il antico valor? одговори он басом. Non è ancora spento — (још није сва нестала) il antico valor!!

Он узе достојанствен изглед, поче да говори о својој каријери, опери, о великом тенору Гарсином — и дође у Ханаву — подмлађен. Кад помислиш: нема на свету ничега силнијег.... и бесплоднијег од речи.

XXII.

Шумица, у којој се имао извршити двобој, беше четврт миље од Ханаве. Санин и Панталеоне беху први дошли, као што је Панталеоне и прорекао; оставише кола на улазу у шуму, па се изгубише у хладовини прилично густих и честих дрвета. Морадоше чекати читав скоро сât.

Санину баш не беше тешко чекати: он ходаше горе доле по стазици, прислушкиваше, како певаху тице, пратијаше погледом лепиње што пролетаху, и као већина Руса у таким приликама, стараше се да не мисли. Само једанпута обузеше га неке мисли: он се наслони на младу липу, сломивену, по свој прилици, јучерашњом буром. Дрво позитивно умираше. „Шта је то? знамење моје судбине?“ сену му у глави: но он брже боље зазвижда, скокну поред липе и продужи своју шетњу по стазици. Панталеоне пак мумлаше, псоваше Немце, стењаше, чешаше час леђа час колена. Чак и зеваше од узбуђења, и то придаваше врло смешан израз његовом маленом, смежураном лицу. Санин у мал' што не прште у смех, гледећи га.

Најзад се чу котурање точкова по меком путу. — Они! рече Панталеоне, и напреже уши и исправи се, не без тренутног нервног дрхтања, које брже боље забашури, повикавши брррр! и приметивши, да је данашње јутро доста свеже. По трави и лишћу налажаше се још роса, а врућина беше већ продрла у саму шуму.

Ускоро дођоше у шуму и оба официра. Њих пратијаше омален одебео човечуљак флегматична, скоро поспана лица — војни лекар. Он у једној руци ношаше пехар воде — за сваки случај; а преко левог рамена висаше му торбак с хируршким инштрументима и крпама. Видело се, да је на таке екскурсије био навикао; оне су радиле један извор његових прихода: сваки дуел доносио му је осам дуката — по четири на сваку страну које се бију. Г. фон-Рихтер ошаше кубуре, г. фон-Денхоф играше се у руци малим штапићем, нагурно за „шик“.

— Панталеоне! шану Санин старцу: — ако... ако мене убију — све се може десити — а ви узмите из мојега џепа лист хартије — у њему је завијен цветак — и подајте тај лист хартије синьорини Јеми. — Знате л'? Дајете ли реч?

Старац га сетно погледа — и климну главам у знак пристајања... Но бог зна, да ли је знао, за што га је Санин молио.

Противници и секунданти, по обичају, поклоне се једно другом; само што доктор ни да се помаче — већ седе, зевајући на траву: „Шта се мене тиче та ритерска учтивост.“ Г. фон-Рихтер предложи г-ну „Тшибадола“ да изабере место; г. „Тшибадола“ одговори, заплећући језиком — („зидић“ се опет у њему сруши) — „радите ви само, господине; ја ћу пазити...

И г. фон-Рихтер поче радити. Нађе, ту у шуми, прекрасно, све цвећем покривено равно место; одмери кораке, обележи две крајње тачке штапићима, које у брзини беше откинуо, дохвати из кубурлука пиштоље, и седе па их наби; једном речи, он делаше из све снаге, једнако утирући своје знојавно лице белом марамицом. Панталеоне, који идаше за њим, личаше више на озебла човека. Док се то све спремало, оба противника стојаху подалеко, као два кажњена ђачића, који се дуре на своје учитеље.

Дође и одлучни тренутак...

„Сваки узе свој пиштољ“...

Но тада ће г. фон-Рихтер приметити, Панталеону, да он као старији секунданат, треба, по правилима дујела, пре но што изговори кобно: „један! два! три!“ да се обрати противницима с последњим саветом и предлогом да се измире; тај предлог нема до душе никаквих последица и у опште није ништа друго, до једна гола формалност, али ипак г. Чипатола, испунивши ту формалност, скида с себе неки део одговорности. Истина, продужи он, така алокуција је директна дужност тако званог беспристрасног сведока“ — (unparteiischer Zeuge) — но како у њих такога нема — то он, г. фон-Рихтер, драге воље уступа ту привилегију својему поштованом колеги. Панталеоне, који се већ беше сакрио иза једнога џбуна, да не би гледао официра који је Санина увредио, спрва не схвати ништа што рече г. фон-Рихтер — тим пре, што је г. фон-Рихтер говорио кроз нос; — но наједанпут се стресе, брзо корачи напред, и грчевито ударајући рукама у груди, рече храпавим гласом на својем смешаном наречју: „A la la la... Che bestialita! Deux zeun' ommes come ça que si battono — perchè? Che diavolo? Andate a casa!

— Ја не пристајем на измирење, брже боље рече Санин.

Ни ја, додаде одмах његов противник.

— А ви вичите: један, два, три! рече г. фон-Рихтер збуњеном Панталеону.

Овај сместа опет заће за џбун, и сав се скупивши, зажмуривши и окренувши главу, из свег грла закрешта: Una... due... e tre!

Санин опали први и промаши. Тане скрену у неко дрво. Одмах после њега пуче барон Денхоф — намерно у страну, у ваздух.

Наступи мучно ћутање... Нико се не мицаше с места. Панталеоне лагано дахну.

— Желите ли, да продужимо? рече Денхоф.

— А што сте пуцали у ваздух? упита Санин.

— То се вас не тиче.

— И по други пут бисте пуцали у ваздух? упита опет Санин.

— Може бити, не знам.

— Молим, молим, господо... поче фон-Рихтер; — дуељанти не смеју говорити између себе. То није ни мало у реду.

— Ја нећу да пуцам, рече Санин и баци свој пиштољ на земљу.

— Ни ја нећу да настављам дуел, повика Денхоф и такође баци свој пиштољ. И поврх тога сад сам готов да признам, да сам прекјуче био крив.

Он се окрете на месту, и неодлучно пружи руку напред. Санин му брже приђе, и стиште му руку. Оба младића с осмехом погледаше један у другог, и у обојице лице осу румен.

— Bravi! bravi! продера се наједанпут, као суманут, Панталеоне — и, пљескајући рукама, преко главе излете из џбуна; а доктор, који седијаше на страни на једној клади, сместа устаде, изли воду из својега пехара, и пође, тромо се крецкајући, из шуме.

— Част је задовољена — и дуел је свршен! повика фон-Рихтер.

Fuori! (напред!) раздера се Панталеоне, сећајући се својег старог заната.

Опростивши се с господом официрима и седајући у кола, Санин истина, осећаше у свем бићу својем, ако не задовољство, а оно неку лакост, као после какве издржане операције; но и друго једно осећање промигољило се у њему, осећање, налик на стид... Дуел, у којем је баш сад одиграо своју улогу, учинио је на њ утисак унапред смишљене, сасма обичне официрске, ћачке шале. Сећаше се флегматичног доктора, сећаше га се, како се осмехнуо – то јест, спрћио нос, кад га је видео где испод руке с бароном Денхофом извилази из шуме. Па онда, кад је Панталеоне томе истом доктору исплаћивао четири дуката, која му припадају... Ех! баш неваљала посла!

Јест; Санину беше мало стид... а овамо, ипак шта је могао чинити? Није тек могао оставити без казни оне безобразлуке младог официра, радити онако као г. Клибер? Он се заузео за Ђему, он ју је заштитио... Оно јесте тако; али ипак он осећаше гризу савести и стиђаше се.

Но Панталеоне се налажаше просто у седмом небу! Он наједанпут постаде необично охол. Победоносни какав ђенерао, што се враћа с поља добивене битке, не би се с већом радошћу обазирао. Понашање Санино у дуељу усхитило га је. Он га називаше јуначом, и не хотијаше му чути ни за опомене ни за молбе. Сравњиваше га с монументом од мрамора или бронзе — са статуом комодора у Дон Жуану! За себе признаваше, да је осетио мало зора; — али ја сам, за Бога, вештак, примети он — у мене је природа нервозна, а ви сте син снегова и гранитних стена."

Санин озбиља не знађаше, како да умири узбуђеног вештака.

Скоро на оном истом месту, где су пре два сата наишли на Емила — он опет искочи иза дрвета и с радосним смехом, машући шеширом изнад главе и подскакујући, тако јурну ка колима, да у мал' не паде под точак, па не чекајући, да коњи стану, успужа се кроз затворена вратанца и паде Санину око врата.

— Дакле живи сте, нисте рањени! кличе он. Опростите ми, ја сам вас послушао, нисам се вратио у Франкфурт... Нисам могао! Чекао сам вас овде... Приповедите ми, шта је било! — Јесте ли га... убили?

Санин тешком муком умири Емила, те овај седе.

С радошћу у очима, исприча му Панталеоне опширно све о дуељу, и, дабоме, не заборави на монуменат од бронзе, и статују комодора! Он чак устаде са свога места, раскречи ноге да одржи равнотежу, скрсти руке на груди, и презриво погледа преко рамена, све да престави живу слику комодора — Санина! Емил усхићен, слушаше, гдекад само прекидајући приповетку клицањем или брзо се подижући и тако исто брзо љубећи својега јуначког друга.

Точкови од кола ударише о мост франкфуртски, и зауставише се најзад пред гостионицом, у којој становаше Санин.

У пратњи своја два сапутника, он се попе на други спрат — кад наједанпут из тамног ходника, брзим корацима изађе нека женска: лице јој беше покривено велом; она стаде пред Санина, мало се поводећи, уздахну дрхћући, брже боље полете низ степенице на улицу — и ишчезе на велико чудо келнера, који рече, да је „та женска више од сата чекала да се врати господин странац". И ако је то све било колико си оком тренуо, опет је Санин имао каде да позна Ђему. Он јој је спазио очи испод густог, мрког вела од свиле.

— Зар је фрајлајн Ђема знала... упита он немачки срдитим гласом, окренувши се Емилу и Панталеону, који иђаху за њим на петама. Емил поцрвене и збуни се.

— Морао сам јој све казати, промуца он, — она је сама погодила — а ја нисам никако могао... Но то сад није ништа, привати он живо — све се тако красно свршило и она вас је видела здрава читава!

Санин се окрете.

— Ала сте брбљави, обојица! рече он љутито, уђе у своју собу и седе на столицу.

— Та не срдите се, молим вас, рече Емил молећи.

— Лепо, нећу се срдити, — (Санин се збиља и није срдио — а, најзад, једва да би он могао и сам желети, да Ђема *ништа* не зна). Лепо.... Доста је грљења. Идите сад. Хоћу да останем насамо. Лећи ћу да спавам. Уморан сам.

— Изредна мисао! кличе Панталеоне. Треба се одморити! То сте потпуно заслужили, племенити сињоре! Хајдемо, Емилио! На прстима! Шшшш!

Санин је рекао да хоће да легне само за то, што је желео да се растане са својим друговима; но кад остаде сам, он збиља осети умор у свем телу сву драгу прошлу ноћ он скоро оком тренуо није, и легавши у постељу, одмах заспа дубоким сном.

(Наставиће се.) **Михаил Стојковићка**

ЖИВОТИЊСКИ МАГНЕТИЗАМ И СПИРИТИЗАМ.

(Свршетак).

— Е, то је доиста чудновато, а најчудније је како може да погађа не само имена живих и умрлих, него и „године старости“, године рођења и смрти, даље број ствари и лица што се у соби налазе — и то са свим тачно. Осем тога, прориче будућност: Мени је казао да нећу дуго живети.

— Чудновато! Па нека ми когод још каже, да има немогућности! Зар су сви природни закони познати и јасни?

— Но то није све. Из стола се јављају и *духови*. Треба да позовете само кога хоћете од умрлих, па ће вам се он јавити за неколико секунада. Одговара нам на свако питање, и претказује судбину. Али то неће сваком. Ни мени се нису хтели јавити. Веле, да ја немам „спирта“, нисам „медијум“.

Пошто задивљени гледаоци прочитају духову изреку, М. След пажљиво избрише оно што је написано, узме другу таблицу, баци и на њу комадић крижуље, па метне ону прву таблицу на ову другу тако, да им се крајеви подударе, и тада их приноси уху кога од присутника. И заиста унутра почиње радити. Кад најпосле дух доврши фразу, След растављa таблице и задивљеним погледима показује красан рукопис духов. Разуме се да су руке за све ово време морале бити у ланцу: да им се не би пре времена прохтело да коју таблицу подигну.

Господин Херман, специјалист у пословима магије овако је објаснио ову варанцију. Онда кад М. След одвраћа пажњу гледаоца својим кревељењем, тобоже под утицајем флуида, он навлачи на прст кажипут еластичан напрстак телесне боје, за који је утврђена крпица крижуља. Овај је напрстак привезан еластичном врвцом за тело Следово, и неосетно одскаче чим га он скине; осим тога След држи сакривен комад крижуље између прста средњег и кажипута. Пошто се тако опреми, он потура таблицу под сто, како је горе казано, и у име изазваног духа почиње писати наоружаним прстом *најаре на једној страни*, за тим вештом маневром преврне таблицу, и пише и на *другој* страни. Урадивши то, он испушта из прстију сакривен комадић крижуље, и први је посао готов, а други спремљен. Међу тим је напрстак одскочио и ишчезао. За писање између таблица М. След, као што је казано, отире запис на горњој страни прве таблице, узима другу и на њу ставља комад крижуље, па је покрива оном првом тако да оно што је написано на доњој страни дође између таблица. За тим настаје приношење уху, шушкање између таблицâ и др. Ова се шушка просто објашњава тиме, што многи фокусници у пуцима на кошуљи или у прстењу имају разне механизме што испуштају неке звуке[1]

Ето то су сви начини великога медијума, којима се он у брк смеје лаковерној берлинској и петроградској публици. Овоме треба додати и оно што наводи Прајер, завршујући свој чланак о животињском магнетизму и медијумизму. Он износи писмо доктора Артура Христијани, асистента физичког одељења берлинског универзитета, који се најмарљивије занимао проматрањем свију спиритистанских манипулација. Христијани је исто као и Херман, успео да их све тачно репродукује, помоћу „беле магије“, т. ј. говорећи простим језиком: пошто је изучио вештину фокусничку. Још ћемо споменути да је обмане спиритистанске изнео на видик и професор Мендељејев у Петрограду.

Дуго и досадно, а можда и смешно би било и даље наводити потврде очитих обмана, којима се спиритисти служе за ширење својих магловитих теорија. Где се год озбиљна истрага противу њих преду-

[1] Писмо редакцији „С. Петербургскихъ Вѣдомостей“, број 221 од 20 новембра 1877 год.

зимала, свуда им се обмана обелодањивала. И с правом вели професор Прајер, да још и даље тражити од научника и физиолога да своје време губе испитујући ова фантастична бунцања, изгледа — исто онако као кад би коме пало на памет предложити јевропским војеним штабовима да размотре и оцене начин битака што их мала деца од пантивека играју на свима крајевима овога света.

Али ни доказане им обмане, ни забране, на више места чињене, ништа не сметају великој и одважној дружини нових, тако да кажемо сектора — спиритиста да своју веру и свој рад и даље настављају. Спиритизам, објављен (поред онога у Берлину треба споменут и Алана Кардека у Паризу) и као магија, и као *некромантија* (врачање с духовима умрлих људи[1]), и као *бурлеска*[2] — још живи, још заноси умове, било наопаком вером помрачене, било спекулацијом задахнуте. Још се само човек дивити мора великој дрскости којом апостоли спиритизма, не остављају на миру ни најуваженије природњаке јевропске: у књигама њиховим често ћете читати да су на пр. Бихнер и Хекл незналице и несмелице, да је Дарвин далеко изостао за грдним напретком што га са 20 којекаквих сфера учинише некакав Davis, Crookes, Zöllner, Perty, Аксаковъ и Wittig[3]) и др.... Обмана иде под руку с дрскошћу, а незнање лаж и лудост велики су род.

Ма да је, морамо најзад споменути и строга црквена и права напредњачка штампа, у Немачкој и у Русији, својски устала противу спиритизма и његовог ширења по народу, — опет има људи, има практичних рачунџија који га, на срамоту своју, потпомажу. Мало пре споменусмо да се спиритисти могу назвати нова секта верозаконска: ово је права истина у много хваљеној Америци, где спиритисти образују формалну цркву, која (разуме се по њиховим наводима) броји милијуне верних. А ове гомиле, поглавито простога света, ово

---

[1] Види *Гилденстуба:* „позитивну пневматологију", где су изнета на јавност многа писма разних мртваца из свију времена и на најразличнијим језицима.

[2] Врста сасвим просте шале — готово спрдња.

[3] У Енглеској су писали: хемичар Crookes „Спиритуализам и наука" Wallace „Научно мишљење о натприродности" и „Једна одбрана модерног спиритизма; у Америци: особито Andreas Jackson Davis: „Реформатор", „Чаробна палица" „Природне принципије" и мн. др.; — У Немачкој се одомаћило ово учење највише трудом руског саветника Аксакова и књижевног му помоћника Витига. Док им је у отаџбини (Русији) ова радња законом забрањивана, основаше они у Немачкој пре неколико година новине: „Psychische Studien" Leipzig 1874, те дадоше повод склапању спиритистанских дружина. Још су важнија дела у овом правцу: A. Aksakow и K. Wittig, „Bibliothek für Spiritualismus" Leipz. 1867—77; Perty, „Der jetzige Spiritualismus", Leipz. 1877.

несвесно стадо у новој му вери подржава *интерес горњих слојева*: капиталисти оберучке прихватају спиритизам, да у њему нађу још једини спас друштву које хоће да упропасте материјаласти и социјалисти. Материјализам у друшву са социјализмом нагло се шири: хоће масе да се науче; ту је отров — дајте антидот! Шта ће наука гладној маси? Њој требају празноверице, требају врачбине; гатаре спиритисти и бајалице магнетизери даће масама нешто што је и од науке и од хлеба боље — лаж... И јевропски велики људи, врло велики н. пр. Бисмарк, умеју да се користе великим напретком у помрачавању ума људског. Није дакле чудо што баш у Немачкој — после Америке сада има највише ових варалица. О да дивне вештине, о да велике мудрости државничке! Деспотизам и биомагнетизам, милитаризам и спирититизам — од хавети друштво!....

— — И помисли, читаоче, овај покрет, овака накарадна наука појавила се и у нашој вароши, у срцу наше Србије!

Време је да завршимо.

Човек на ниском ступњу умнога развитка не уме и не може да појми природу и појаве што се у њој дешавају. Он свакога дана гледа исток и запад величанственог сунца гледа како се мењају годишња времена, дани и часови, како природа оживљава, и опет постепено гине, како људи постају и умиру; гледа често за њега страшне појаве, природина беснила; олујине, грмљавине и стотине других појава и ствари које не разуме, које нема моћи да протумачи. Отуда се у њему рађа прва вера — вера у чудовишта и у гомиле злих и добрих надземних створова; ту је порекло свију празноверица.

С развитком човековим нестајало је мало по мало тих чудовишта и тих страшила. Поступно испитивање и познавање природе води човека све ближе истинском познавању и себе и своје околине. Али до сваког човека, до свега народа не долазе лако резултати науке и истине — овде то иде врло тешко. Отуда још наилазимо на тисуће остатака од дивљаштва: веровање у чини и мађије, веровање у вештице, вампире, вукодлаке, море, све могуће частиве и нечастиве духове и сотоне — веровање у натприродност. На ма да ових остатака сваким даном све више нестаје, ма да смо управо на неком прелому, где свет почиње да напушта веру у чудеса и „буди Бог с нама“, јер се научне истине популарним излагањем све дубље спуштају у масу, јер је свет већ почео гледати отвореним очима на себе и природу, и јер се прави пријатељи човечанског напретка не боје, с науком у руци ни материјализма ни социјализма — опет искр-

савају и у последње дане такве појаве које буне свест човекову, које би хтело да је врати у преживело доба празноверства и затуцаног незнања. Месмеризам је, како видесмо, са свом својом лудачком паврзмом научно или управо званично сахрањен још на завршетку прошастога века — па је, ево, цела ова гомила од заблуда и даље тајно и тихо животарила, и још животари, да час по час избија на површину, да се показује у новијим облицима. Столови што се врте; духови што куцају, што говоре, што се „материјализују"; људи „медијуми" са спиртом у себи, људи — магнети, људи видовити — не гледећи на толике успехе природних наука; узнемирују и буне својим фокусима ево у наше доба и профане и учене!...

Крајње је време да се и овоме и свима другим њему сличним злима стане на пут. Коме год лежи на срцу напредак човечанства, напредак истине и праве науке; коме на срцу лежи будућност нашега народа, у који покушавају надринаучењаци да унесу оваке појаве и веру у њих, — нека похита да треби ово зло и делом и речима, јер нас оно може одвести на велику странпутицу, а странпутица лажне вери и обмане јесте најшкодљивија.

Завршујући не можемо а да још једном не свратимо пажњу на постицај и жељу људску за натприродностима. И заиста у целој овој историји најзанимљивија је погрдна загонетка: откуда она вољност целога друштва те чак и људи од науке да верују занесеним главама и шарлатанима — откуда жеђ за ванприродним и тајанственим појавима што их чини жртвама заблуде? Да ако се посредно утеха и одговор може наћи у речима Тиндаловим:

„Наш је свет у опће незахвално земљиште за израст научне истине, ма да ово растење можда баш све више силе и чврстине добија, што на више препрека наилази. Подсецање шибљике донекле је често од користи. Тежња простој истини морала је имати врло јако корење, те да се могла одржати и избити на светлост кроз тежње њој сасвим противне. Чуло је постојало на свету пре знања; мисли, појмови и веровања, основани утисцима, куд и камо су пре овладали човеком. И мисли и појмови и веровања овога поретка са свим су одговарали стварним потребама људске природе; инако се небби могли разрасти тако обилато и сјајно, и утицај им не би био тако јак и постојан. Они су задовољавали потребе идејалног и чудноватог"....[1]

На Благовести. 1881.

Крагујевац. **Стојковић и Ђорђевић.**

[1] Види „Новое Время" Бр. 969, у чијем је подлиску у кратко изнет чланак *Тиндала* „Virchow and Evolution„ из журнала „Nineteenth century" (XIX в.

њиховом и давању даће. У разним крајевима српског народа, ра
се и поступа при овакој деоби.

Код Буњеваца и Граничара отац може — ако оће — полови
имања за себе задржати, а другу половину међ синове разделит
ако неће, он узима раван део са осталима и приклони се једн
од синова, а кад умре, жена његова наслеђује права. А ако об
умру, синови им деле тај део без обзира на оног коме се био пр
клонио. У Црној Гори — вели Дучић — кад родитељи не прист
не могу синови добити дела, ако би се хтели делити за живота
дитеља. Отац може поделити по својој вољи међ синовима или д
гом својтом, на једнаке или неједнаке делове, оно што је сам сте
али оно, што му је од оца остало, то се дели међ синове на једн
делове. У понеким крајевима само се даје накнада оном сину,
кога отац остане. У Сврљигу ова накнада састоји се у непокр
постима.

При деоби, пошто су све на једнаке делове разделили, об
их међу „на срећу". Ово чине у Мађарској и то се зове *жд*
У Црној Гори, кад нико неће да бира подељене делове, међу
срећу и зове се *брушкет*, а у средњој Херцеговини *кура*.

Често се догађа, да задругари — пошто су се већ поделил
наново се враћају у задругу, а бива и то, да се предомисле, т
не деле пре, но што су деоби приступили.

Кад су се задругари тако поделили, онда сваки иде на свој
и обрађује га за се како већ сам може. Од једне куће начини с
неколико кућа. Овако подељени задругари тешко доспевају да
сви пораде, с тога они већ сада прибегавају — као што су инок
људи и пређе то чинили — спрегу, позајмици и моби.

Спрег се састоји у томе, што се сиромашни људи, и сви
који не могу довољно стоке да држе, удруже да заједнички п
своје земље, које оће те године да засејавају. Најпре поору је
једну њиву, после ору другом, па тако редом и равномерно, тј. п
дана један помаже другом са својим воловима, у орању, толико
њему враћа. Њихова веза престаје и спрег се растура, кад су
орали све, што су имали, или чим су један другом поорали
су били дужни. Често бива и по три спрежника, али ови ће
стићи да сваком на време поору. Данас се спрег много
требљује, но за време док су задруге цветале.

При обрађивању земље, служе се инокосни људи и
а ова се састоји у томе, да неки из једне куће иду другима да

не за паре, већ да им ови после врате толико надница у истом или подобном раду. Но они, који су код неког на позајмицу радили тежи посао, имају право, да им се у лакшем послу врати више надница, за пр. да добију два жетеоца за једног косача. Но ово обично најпре уговоре. И позајмица као и спрег природно су проистекли из сиромаштине и инокоштине. Сиромаси и инокосни људи не би могли сами земљу обрадити, а новаца немају да плате другима да им сраде, па зато су морали прибегавати овим срествима, која су им у неколико њихов бедни положај ублажавала. Спрег и позајмица могу се сматрати као протест против инокосног стања сељачког.

На и *мобу* употребљавају — купе — кад имају што да сраде што не трпи одлагања. Моба се моли — купи — или кад се жито жње, или кад се сено превлачи, или кад се кућа гради па се јапија превлачи, у опште, за послове, који потребују више радника. Ко год а мобу дође ништа му се не плаћа, већ се само почасти. Моба је ре јако била у обичају, па су се њом служиле и задруге, особито ри грађењу куће, када је било нужно да се грађа превлачи. Сваки врло радо ишао на мобу, јер је знао да ће и њему други поћи, д мобу замоли. Но изгледа нам, да се сада сматра само помагање ри грађењу куће за чисто моралну обвезу, и зато тада моба још употребљава. Али у пољским радовима, као да је моба изгубила да свој пређашњи значај. На мобу ће сада на многим местима ићи адеж само да се наигра, а старији само ди се почасте. Према томе мо богаташи могу молити мобу, јер код сиротиње нити се могу играти, нити прочастити. Кмету, попу или каквом добром газди е ће сваки поћи на мобу, но неком сиромашнијем човеку. Па и и — чини нам се — не виде баш велике вајде од мобе, јер се сад ично долази доцкан, особито при жетви, кад обично оду на ручак с ручка на рад.

Неће с горег бити да овде споменемо и неке врсте заједница, е код нашег народа још постоје. Тако у књажевачком округу још стоји стари обичај *бачијање*.

Бачијање се зове заједничко држање и музење стоке. По неко- ко домаћина — 10—50 — помешају своје овце музаре, те сва ова ка иде заједно на пашу, има једне чобане, и на једном се месту ве. Број тако помешане стоке може изнети 500 до 1200 брава. Ову ку чувају договором изабрани чобани; тим чобанима плаћа се лично, а најчешће стоком. Стока се сва у један дан помеша; тада старији чобанин (има их обично три) прими стоку од свију ба- ва и забележи у рабош колико је примио. Пошто је помешана стока ли дан пасла заједнички, искупе се сви бачари и свак помузе своју

мало има држава, чији држављани имају у својим рукама земљу рад и капитал. У неким државама добивени новац од сраћених производа дели се међу три учасника: радником, арендатором и господаром земље. Примера за то имамо у Енлеској. У њој су неколико људи сопственика приграбили земљу у своју сопственост, а маса — милијони народа — остали су без земље. Ту је подела богаства неравномерно извршена; народ је пролетер, он ради другоме и за другога. Од свега рада највећу асну вуче лорд, за њим арендатор, тако, да радницима остаје врло мален део. Један знатан део ових приморан је да оставља село, он иде у фабрике и тамо ради, а од његовог рада највећу асну вуче господар фабрике. Иста се појава примећује у Француској и другим европским државама. Ово је жалосна појава, али она постоји. Истина, да се овако стање у једном народу непојави, најбоље би дејствовала општинска својина земље. Простор ове расправе недозвољава нам да за ово мишљење доказе наводимо. — У руским општинама, где постоји општинска својина земље, ово се и неће десити. Но и задруге су моћне да спрече у једном народу развијање пролетерства. У њима су сви људи материјално осигурани, свима су потребе намирене, и зато нико нема нужде да своју земљу продаје да би се могао привремено издржати. За ово имамо доказа у самом нашем народном животу. Зна се да су у последње време веома учестале продаје имања за дугове. Као протест овоме јавио се је у новије доба *закон „да се кућни илац и пет дана орања земље несме продати за дуг.* Овај закон сведочи нам, да је наш народ у свом кућењу тако посрнуо, да је се сматрало за нужно, да се потраже мере, којима ће се ово отклонити. Је ли и колико је овај закон постигао своју цељ, није овде место да говоримо, али га ми узимамо као факт, којим влада на и народ тврде, да је се презадуженост јако почела развијати, да је народ осиромашио. Па откуд то да се народ тако презадужује? Сигурно — ма да није једини, али свакојако битан је узрок томе — што су се задруге у нашем народу распале. Ми мислимо да је народ осиромашио зато, што је инокоштина овладала, па није кадар сваки за се да изради колико му треба, а камо ли још да подмири државу у њеним потребама. Усљед осиромашења настала је презадуженост, а последице овога веома су жалосне. Разуме се да има људи, који су се презадужили и пропали упуштјући се у којекакве шпекулације, које сами нису умели водити, али већим делом, презадуженост долази од осиромашења. А задруга, спречавајући осиромашење, спречава презадуженост, а с тим и развијање пролетерства. Да су се наше задруге одржале, да се оне нису досада готово већ сасвим распале, мислимо, да наш народ не би до-

шао у овакво стање, у ком је се још пре наших ратова налазио, а нарочито у ком се после последњих ратова налази. Задруге би једине биле кадре учинити, да се последице рата тако јако неосете у народном кућењу. Примера ради да наведемо и закон о *мораторијуму*. Увидило је се да народ, поред ратних трошкова, неће моћи и већ раније дугове подмиривати, те с тога је издат и продужаван овај закон, којим се плаћања обустављају. Овим начином је учињено ограничење сувремене личне својине; то је ограничење било нужно, јер да оно није учињено, народ не би могао издржати ратне терете. Али, мораторијум је већ у неколико скинут, и шта видимо? У званичним новинама већ су навалиле објаве лицитација — продаја имања за дугове. Изгледа нам, да се ови огласи све више и више умножавају. Мораторијум дакле није помогао, оне само за време отклонио несрећно дејство постојећег зла, али зло је остало.

Задруга је не само произвођач сировина, она је и произвођач — фабрикант тих сировина. Ми смо још у почетку ове расправе споменули, а и сада повторавамо, да у задругама људи имају више прилике и могућности, да се у појединим занатима развијају. Пређе, док су задруге код нас биле у својој снази, сељаци су за врло мало ствари давали готов новац, као што су: капе, опанци и каиши; ове последње задруга је куповала само онда, кад их сама није могла израдити. Задруга је куповала и луч, сб и још неке нужне гвоздене алате. Са својим доста великим бројем чланова, задруга је доста лако подмиривала своје потребе, које нису биле млогобројне. Људи, који зими нису имали тако млого послова, правили су плугове, ралице, држаљице, лопате, виле. Жене пак одевале су своје мужеве и децу. Оне су производиле не само за своју кућу, но и за продају платно а понајвише добро сукно. То сукно, пошто се у ваљалицама извала, донешено је у задругу, гди обично по један задругар, који уме, сређе од њега гуњеве или чакшире за задругаре. Жене су израђивале и фине ћилиме, а и данас се тиме баве у пиротском округу; осим тога, тамо се народ бави и штављењем кожа. У околини Врање баве се сељаци плетењем ужета од лесковачке кучине; у задружним кућама ово раде деца. а одрасли задругари раде друге послове. И данас, кад већ наше задруге стоје на крају своје пропасти, још видимо да задругари млого мање издају новаца на страну но инокосни људи. Из свега овога види се, да је задруга била, како произвођач, тако и прерађивач сировина. Новац је за мало неопходних предмета, и тај издати новац већином је остајао у земљи. Задруга је усљед тога морала бити богатија, јер су њени издаци били далеко мањи од прихода.

Задруга је од значаја за народно кућење и с тога, што је за време цветања задруга био развијен кредит. Чланови задруге имајући поверења између се, умели су то поверење и на друге преносити. Тако, задруге су свој новац уступале другоме на услугу — бесплатно. И доиста, у то доба интерес беше код нас сасвим непознат. Кад је се новац давао на послугу, није се тражила никаква писмена обавеза, већ је повераваț на личност, њен карактер и поштење. Сваки је дужник свој дуг враћао у своје време, а и како неби вратио, кад је се с тим новцем корисно послужио. Овим је се начином сељак помагао у случајима нужде; није морао продавати свој мал по што — по то, само да до новца дође. На основу оваког личног кредита могла је се и трговина корисно за народно благостање водити. Колико је лични кредит био код нас развијен, може се видети из следећег примера. Још док смо били под Турцима, а и после нашег ослобођења, долазили су овамо Срби из Старе Србије и узимали сукно из наших задруга, те га носили у свој завичај да га тамо у ваљалицама ваљају. Домаћин је само забележио у рабош колико је сукна дао. На пролеће су доносили ваљано сукно и свакоме су потпуно своје давали. Њима је дават извесан процент од сукна ваљаног. Овај нам пример показује такође, колико је био развијен лични кредит, кад су се чак и људима из другог — удаљеног — краја поверавале ствари извесне вредности, без икаквих писмених обвеза. Осим тога, лично је поверење било у велико развијено између трговаца и њихових калауза, као и између ових и народа. Последње је данас сасвим пропало, капара се увек узима као залога за сигурност да неће бити преваре, а прво животари још по негде, али је готово пропасти. Лични кредит у опште данас је пропао, јер је свет осиромашио. Новац не само да се не даје бесплатно на послугу, већ он се даје под веома скуп интерес.

Према свему овоме што у овом одељку изложисмо, ми мислимо, да се задрузи мора признати велики значај на народно кућење, јер, као што рекосмо, она увеличава производњу у земљи, пошто има све услове за то; удружени рад, довољно земље и стоке, довољно оруђа за производњу, — све се то у задрузи налази, а све то увеличава производњу у земљи. Даље, у задрузи се болести лакше сносе, задруга спречава развијање пролетарства, она гаји домаћу индустрију, она одржава кредит у земљи тако нужан. А кад се све ово има на уму, не може се задрузи оспорити важност за народно благостање.

(Наставиће се).

ОСУДА ЈАВНОГ МЊЕЊА.

Слободњак је био
Проповед'о свест
Осуђив'о сваку
Силу и обест.

Викао на злато
И његову моћ
Зборио да неће
Никад за њим поћ

Грдио цензуру
И поступак њен
Што на људске мисли
Баца тамни сен.

Слободна му штампа
Идеалом би —
И њега су редом
Поштовали сви.

Кад сокаком прође
Са мислима тим
Свако ме је мило
Да се сретне с њим.

Кад у друштво дође
И поведе збор
Живео му виче
Сакупљени збор.

Кад наштампа књигу
И пусти у лет
За два за три дана
Разграби је свет.

А када му децу
Угледају гди
„Дабогда на оца"
Желе „били сви."

Пронело је време
Многи дан и ноћ
А злато је своју
Огледало моћ.

И гле онај часник
Што поштова свест
Сада штити мрачност
Силу и обест.

Онај што збораше:
„Цензура је срам"
Сад другчије мисли —
Цензуриште сам.

И онај што штампи
Би слободној рад
Против ње је сада —
Он је гони сад.

Ал кад куда прође
Сад с мислима тим
Свакоме је мрско
Кад се сретне с ним.

Ал кад у збор дође
Па пусти свој глас
Не било те громко
Смрви га за час.

А кад књигу штампа
И на свет је да
Она сва иструне
Неисечена

А када му децу
Случај помиње
Не били на оца
Свак их проклиње.

Вл. М. Јовановић.

али само тако, ако се не испитују обашка већ једно према другом.“ И полазећи са тога гледишта у испитивању времена и простора г. Костић вели да ћемо спазити, да има прилика где се *особине времена и простора укрштају*. Бескрајност, *највећи распон* васелене, *материјалнога света*, може бити стална, а може бити и променљива; то се само може слутити, никако разабрати, ал је са свим извесно да је *најмањи простор* елементаран молекуо вечит, непроменљив. На против у времена је непроменљив само највећи распон; али најмањи трен је тако променљив да се због те крајње променљивости исто тако не да схватити, као ни вечност. Дакле — ∞ простора, да се математичким изразимо, има значај + ∞ времена и обратно. По томе видимо, да се већ прауслови свега бића, простор и време, укрштају, те бивају *основа* и *потка* свега света.“ Ради веће јасности, и да би читаоци боље схватили смисао разлагања, ја сам навео од речи до речи мисли г. Костићеве о особинама времена и простора. Али г. Костић није логичан у своме разлагању, ако се не варам, јер тврдећи да „бескрајност, највећи распон васелене, материјалнога света може бити стална, а може бити и промењљива“ нама је чудно да је најмањи простор елементаран молекуо, вечит, непроменљив кад је бескрајност васелене само сума најмањих простора, или елементарних молекила, и ако је најмањи простор вечит то онда сљедствено и бескрајност као скуп минималних простора *мора бити* вечита и непроменљива. Исто тако ако је *у времена* најмањи трен *променљив*, то онда мора бити и највећи распон времена; *вечност променљива*, јер она је резултат најмањих тренова. Ту дакле не може бити говора о бескрајности као сталној и као променљивој, и о најмањем простору као вечитом и непроменљивом, нити пак о вечности као непроменљивом, јер једно је производ другога и нема никакве разлике у трену и вечности, као ни у елементарном молекилу и бескрајности — и према томе нема места ни постанку и укрштају особина времена и простора, јер као што смо видели укрштај тих особина не постоји и свако је такво тврђење неосновано. Г. Костићу дакле поред најбоље воље није испало за руком, да своју основну мисао о укрштају докаже и у прапојава светских: времена и простора; нити је пак у чему год јасније нам показао и објаснио особине тих прапојава. И тако не само Шопенхауер, Кант и Спенсер но и сам г. Костић „није боље прошао — да се његовим речима изразим — са својим схватањем простора и времена, ма да му нису сметале песничке слике.“

Ужице.

Доброслав М. Ружић.

Исторія славянскихъ литературъ А. Н. Пипина и Д. Спасовича. С. Петербургъ 1879.

(Наставак).

По некад говоре, међу осталима и г. Пипин, да су се први наши учени словенисти понашали несимпатично према *словенофилима*. Рецимо, да је то цела истина. Доказује ли то, да они нису имали великог утицаја на најпознije успехе и најновији развитак руске словенистике? Но ствар је у томе, да је та напомена о несимпатији првих словениста према словенофилима истинита само у неколи-

О Прајсу се у том погледу ништа не зна. Не знамо, у колико је мери био Немац и католик. Па и он је умр'о у мају 1846 г. Право да кажемо, та је напомена истинита само за Срежњевскога, који у опште није волео никаква општа питања и идеје, и строго се држао области емпиризма. У осталом, тај одлични радник и научник био је ватрени борац за руску науку, и никакав његов велики рад ничим апсолутно не побија главне основе науке незаборављених руских посленика. У списима Григоровића такође не налазимо ништа против те науке. Напротив, у радовима о Србији, Бугарској и ост. Григоровић је изложио своје гледиште на значај православља и латинства у опште и у народа словенских по на особ. И то гледиште Григоровићево са свим се слаже са гледиштима Хомјакова, Кирјејевског Ивана и Самарина. А што се тиче Бодянскога, он је списом Новикова, свога ученика, о Хусу и Лутеру и успоменама својим о Погодину, сам засведочио о великом свом поштовању и симпатији према тако званим словенофилима. Па имали кога год, који је лично познавао Бодянскога, да не зна, како је он *свагда* одлично ценио и поштовао Хомјакова, Кирјејевске, Аксакова, Самарина?[1]) И тако, подизање словенских катедара у руским универзитетима, радови првих наших професора-словениста и неких других научника (Погодина, Шевирева, Горскога, Буслајева) и научно литерарни рад Хомјакова и његових пријатеља учинише те се словенистика у последњих четрдесет, а на рочито тридесет година, развијала у Русији све више и више.

Као живи споменик и красноречива сведоџба тих успеха словенистике јесте литерарна делатност самог. г. Пипина, ученика с почетка Григоровићевог, а после Срежњевскога. Григоровић је сам, као што смо видели, написао „Оглед историје словенских литература", а Срежњевски је читао у петроградском универзитету у почетку 50-их година курс историје словенских литература. Напоминући са захвалношћу своје наставнике, г. Пипин у предговору к другом издању спомиње одмах за њима и Хилфердинга. „Око 1854 године сусретох се ја с Хилфердингом, који је истом тада ступио на своје богато радовима поље, које се тако брзо завршило." Нема сумње, да

[1] У прекрасној успомени о Погодину, која много придаје нравственом карактеру Бодянскога, он вели: „да је свест Словена о општој тежњи к једној цељи — очувању независног живота и оригиналности — преузела или бар већ преузима мах изнад свега, што је у животу најбоље, о чему нам сведоче јасно наши тако звани словенски добротворни комитети, који у овај пар тако красно и једнодушно раде, цветају, особито два — московски и петроградски. Зар је давно било, кад се сматрало да се и сама мисао о њима не само не може замислити, но да је чисто глупа, и кад су они, који су њу и Словене нрсили у своме срцу, били исмевани у свим повременим издањима? Долазило је чак дотле, да је словенофил, словенофилство постало погрдна реч, подсмевка у људи врло кратке памети, болесног мозга. Па шта је било? Највећи противници и хулиоци Словенства мораше увидети, у лицу својих првих вођа, своју несправедљивост према њима, темељитост основа науке њихове, практичност и вековечност, т. ј. будућност проповеди словенофилске." (Чл. М. О. Ист. и Др. 1877 г. Књ. III. с. 5—6). У чланку своме „Литер. Панславенизам" г. Пипин опет тврди: „Наши први словенисти, *као што је познато*, нису били словенофили: но у другој су генерацији били марљиви следбеници науке Хомјакова и Кирјејевскога." („Вјест. Јевр." 1879 г. Авг с. 719).

рали цивилизацију и међу Мађаре. О томе сведочи и маса словенских речи у мађарском језику, и велики део словенских мелодија, напева, орнамената и накита, разних делова словенског одела, разних страна словенског живота код Мађара.[1]

Те врсте утицај Словенства на друге народности у његовој средини, јесте предмет достојан дубоког уважења и строгог изучавања, а у историји словенске литературе писаној у Русији тим пре што је утицај Словена на Мађаре и Румуне прокрчио пута утицају Русије руске образованости, литературе на Румуне и Мађаре.

(Наставиће се.)

Социјализам и радничко питање с немачког од *С (теве) П. Б (ајловића)*. Београд 1880.

Кад се на свет појави нова идеја, она мора дуго и дуго да се бори док не створи себи терен. Та је борба неминовна, ма како да је узвишена нова идеја, ма како да су света њена начела. Маса народа није у стању да је одмах свати, особито ако се коси са њеним обичајима и предрасудама. Уз то су и старе идеје ухватиле дубоког корена, и дугим временом тако рећи прешле у крв маси, уткале се у живот народни. Они пак, који су кадри да појме нову идеју, то неће, јер их лични интереси вежу за стару.

И социјализам, као нова идеја, ново начело, има да издржи жестоку борбу, док само позитивно земљиште створи. Он у тим борбама може претрпети пораза али никад угинути. Он је чедо новог века, а 48 год. истакла га је са тачно обележеним програмом. Ова је година најзнатнија у историји европских народа. Тада се уздрмаше престоли, заљуљаше круне крунисаних глава, изгледаше као да је већ дошао дан, да се рачуни чисте.

Од те 48 године идеја социјализма непрестано се ширила. И на данашњи дан, социјализам стекао је толико научног темеља, нарочито радовима Маркса, Луја Блана и др., да се према њему већ односе не с игнорованьем, већ са збиљом. Игнорованье социјалистичног учења данас је знак или крајњег незнања или ничим необјашњиве ћуди. Антисоцијалисти, дакле, морају, ако хоће, да се на њих обрати макар мала пажња, приступати критици социјализма с највећом пошћу и научном спремом. Ништа не знати, а уз то бити дрзак, — то се не пашта никако. — Књига, којој горе наслов исписасмо и с којом је лане усрећена српска литература, преставља ону другу врсту критике социјалистичког учења, и ми не би требали да икако о њој и говоримо, тако је ова бедна и шупља, тако су тенденциозно у њој изврнута најочигледнија факта. Но једно, што је књигу, као што је познато, писао један *професор* средње школе, а друго, што је српска књижевност и сувише ретка, а да се не би имало кад понешто рећи о свакој већој књизи, ми ћемо је убрзо критички пропратити.

[1] Словенска стихија утицала је у Италији, наиме на њеном целом источном делу, па северном и јужном приморју јадранском, од Анконске Марке до Апулије. Но то питање није довољно разрађено.

Дело је подељено на VII одељака са предговором и уводом.

У уводу превиђа писац да ће скорим наступити крвава револуција, коју он приписује социјалистичким агитаторима, који дражe свет против капиталиста, који су тако „заслужни," заслужни за културни напредак. Да ће скорим доћи дан освете, дан кад ће раденици европски излити свој гњев над капиталистима, пречистити са изанђалим друштвеним обликом, о том нема сумње, али се мора човек насмејати пресној лажи, кад писац све то товари на врат неколицини пропагандиста. Ако је свету добро, онда чега се бојите? Ко се још против добра бунио.

Та побунит море не дају се људи
Само с' слуге буне и робови уди
У слободна створа слободна је душа.

I одељак. Општи погледи на земаљске односе.

Писац нам је хтео у овом одељку да покаже како је сам склоп земље такав, да не може бити благостања. Узалудна су сва усиљавања људска да се друштво поправи, да се сиротиња умањи, природни је и челични закон, да неколицина ужива а маса да се пати. Да неби посумњали да тенденциозно изврћем мисли. чујте шта вели писац: „Само веома мали број људи, може себи, за свој угодни и човека достојан живот, набавити све потребе, а уз то и боље врсте ствари. Али одсудна већина, покреће се постојано у границама једва могућег опстанка; она с највећом муком може набавити најнеопходнија средства за живот, она је у свом животу на највећу оскудицу осуђена. Свака људска досетка према страховитом закону природе није ништа друго до машта; сви покушаји за општом поправком света будалаштина су; сва напрезања, да се умножавањем производње стање човечанства поправи узалудна су; јер умножавање човечијег рода бива нагло и увек превазилази умножавање производње потребни ствари (стр. 16).

У овом одељку износи нам Малтусову теорију као природни и челични закон, и управо Малтусова је теорија основ овом делу, темељ на коме је зграда подигнута. Ко је год познат са политичком економијом, тај ће знати да Малтусову теорију „о умножавању људства", ту хипотезу без ослонца, поричу и економисте, који не припадају социјилистичкој школи. Да износим овде разлоге, који ту теорију обарају немам простора, а сваког оног који би хтео читати наводе који обарају ту теорију упућујем на Чернишевског.

На завршетку писац се дотакао Маркса, па чујте шта вели: „Шкрабало најглупљи бесмислица Маркс, подмеће сувише намножавање света капиталу, јер булазни да се увађањем машина и поправкама на њима чини све више излишном људска снага." (Стр. 20). Кад се писац дотакао Маркса добро би било да нас изближе упознао са Марксом и његовим „капиталом" (das Kapital), јер и сами поштени противници социјализма признају, да је ово дело епохално у немачкој књижевности. Али наравно, писцу и није била циљ, да нам изнесе истину, већ да проспе неколико сокачки грдњи, да искали свој гњев над тим дрским нападачем „постојећег поредка," Маркс заиста приписује сувишно намножавање света капиталу, и то ево како: капитал ствара

нађеном гробљу. Напоменув најпре често нахођење франачких гробља близу Вормса, и описавши начин сахрањивања у вретама, он у истим мах гледаше на патолошке појаве појединих делова костура ових гробља, на врло рђаво лечене преломе костију и на повреде лобање. Окром тога што су поред костура људских често нахођени костури неких животиња, као доказ да су исте биле са људима закопаване, налазе се уз њих не ретко долаци, који су по кад што изванредне величине и лепоте, као што су украшени судови од глине, стаклени судови, међу којима се налази један врло леп пехар, велика бронзана чинија, даље, као уникум, један бронзани пехар са сликама и писмених знацима из ранијег хришћанства. Ове слике представљају у разним појмима: 1) први грех, Адама и Еву под једним дрветом са змијом и значајним варијантом, да покрај Адама и Еве једно дете стоји, и 2) одрицање Христа, представљено Христом и Петром, између којих на једном дрвету стоји петао. Око последње слике стоје речи: priusquam gallus bis cantaverit, ter me negasti. Карактерна за ова гробља јесу многобројна оружја, већи и мањи мачеви, секире, копља и др., а посебице за женске гробове накити златни и сребрни са алмандинима (гранитима) и филигранима, сребрне наруквице, посуђа; но међу реткостима је ражањ гвоздени, дугачак 1.24 метра, нађен у Вормсу у женском гробу, који беше богато украшен златом и сребром. Пронашав на окрајку била у долини Изенахта, близу Диркајма, 70 мет. дугачак, „циклопски“ зид, др Мелис, председник антрополошког одсека у Пфалцу, говораше о том франачком, до сад са свим непознатом, замку. Мимо циклопског зида последњих година предузимата ископавања издадоше једну зидану ограду, дугачку од прилике 220 метра, која се састоји из дебелих плоча, и једну петоћошкасту кулу што лежи до самог уласка, који је у најновије доба обновљен романском фасадом. Осим тога разговетни трагови њива, с оне стране слободнога јарка, доводе без сумње њихово обрађивање у свезу са ондашњим становницима. Украсни мотиви у архитектури, а и појединим мањи предмети, нађени овом приликом, јасно показују сједињење заостале римске технике са полуварварским, германским укусом. На крају ове седнице по дискусији о арапским филигранима и находима парчета сребрних, појми се да су исечени повци, раскомадани сребрни накити са истока на више начина служили као средство за промену, но да су арапски филиграни и на северу подражавани.

Четврте седнице професор Вирхов излажући извешће о статистичким истраживањима односно боје коже, косе и очију са прилогом двеју великих карата и табала, примећаваше да су проналасци истога рода од професора Колмана, који су саопштени конгресу који је држат прошле године у Швајцарској, довршени, и да је картографско представљење утицало великим бројем црномањастих и малим бројем плавих особа. Обе су ове карте израђене уз помоћ радова у Швајцарској и подобних проналазака у Белгији. Премда Вирхов брањаше вредност и тачност уведених метода противу критике професора Рацела у берлинском географском друштву, ипак не могаше пређутати а да не помене како опште саглашавање ових соматичних обележја са до сад сматраним облицима лобање, као виша етничка обележја, још нису нађена. За ових

се приступило дискусији о *таласастом* уресу[1], који Вирхов сматра као *карактеран* за лончарске прелове славенског постанка; но исти находећи се и код Андамана, на развалинама Троје и у франачким гробовима, заслужује велику пажњу при даљим закључцима. На завршетку ове седнице др. О. Тишлер врло је красно допуно Хилдебрантово велико дело о историји писменице.

Пете седнице проф. О. Фрас извешћаваше о предисторијској карти Немачке, која се састоји, ради лакшег прегледа, из 5 листа. Први садржи само најстарије типове прастарог, каменог, доба, станова у пећинама и северне палеолитске фауне. Лист II обрађује неолитску периоду и почетке доба металног. Лист III обележава се од етрурског времена до времена римске окупације, лист IV показује одвојено римско доба, а лист V римско доба што за овим долази. Парох Далем говорише о предисторијским и гробовскам проналасцима Регензбурга, закључујући по запису на капији који је он сам открио, да је Регенсбург, као главну тврђаву, сазидао Марко Аврелије у годинама 170—180 противу нападаја Маркомана, и што је поучно, да су сва велика гробља откривена, која посташе од овога времена до у периоду Меровинга. Тако до трећег века мртваци беху спаљивани, у почетку трећег на сахрањивање долажаху 9—10 спаљивања. За овим при крају овог простора у времену умножаваше се број сахрањиваних мртваца, али их ипак не намештаху. Тек у гробовима, који по находима новаца припадају Константиновом времену, овладао је леп хришћански обичај сахрањивања мртваца врстимице, при чему су лица окретана к истоку. Тако постадоше редом гробља код Регензбурга, и прелазак у меровинкска времена јасан је. У најстарије римско доба одма за уводом легија, које дођоше с југа, находе се више брахицефалије, док су у доцнијем Константиновом времену у превази долихоцефалије, које ми и бројимо у немачки тип тадашњег времена. Најважнији проналазак беше стаклено огледало, којега је било још у римско доба, премда археолози сумњају о овој ствари; парох Далем показао их је око 26 егземплара, од којих се само на једном могаше огледати; на другима се по главном листу, којим су обложени, могаше видети, да су распадање и процес оксидације узели мах. За тим Вирхов извешћаваше о трима тако званим цистама (Situlae), бронзаним аковима, који су нађени између Одре и Варте, близу Либека и Хановера, и којих се особеност састоји у томе, што бронзане плоче нису *ни чим* спојене, већ само заковане и у след притиска прионуле једно уз друго. Први беше нађен уваљан у блато, друга два извађена су из гробова, и садржаваху од чести гвоздена оруђа, а од чести, ради сигурности, гвоздену жицу, уметнуту испод прегнутих крајева. Изгледа да су из дубоке старине. Многи други пронађени су на важном предисторијском гробљу код Цертозе, не далеко од Болоње, и тако они припадају предетрурској, званој умбријској епоси. Бронзани предмети, који су нађени у једној цисти, заривеној у блато, на сву прилику у тренутку опасности, изгледаху као нови, и беху од

[1] Види „Kosmos", Bd. IV. S. 432.

татке доводе из периоде која није увише далеко од периоде ледено доба. Његови назори у опште беху са сумњом примљени и др Неринг са професором Фрасом изјаснише се доста сумњиво, е се овде не ће бити здесили старији находе из пећина са находима млађих слојева.

Вредно је да се обазремо на неколика важна саопштавања професора Шафхаузона о нађеним костима медведа што живи у пећини и о једном прастаром гробу код Шмерлека у околини Лиштата, који, мимо кременских ножева и једне виљушке од камена са непознатим означавањем, садржава још једну *бакарну шипку* и један *бакарни сри*, дакле остатке каменог и бронзаног доба. У посуђу од камена, које беше нађено код Андернаха испод пловућца у иловачи, имађаше он нов доказ да је човек преживео време вулканског избацивања у околини Рајне. Мимо тога, не далеко од Селигенштата, испод старијих алувијалних слојева у дилувијалном шљунку, добио је он из костура једне одрасле жене лобању са изведеним „дечијим челом", у осталом врло примитивног састава. Још примитивнију женску лобању, којој много недостаје, па да је као „жену Неандерталманову" можемо да означимо, добио је он из дилувијалног шљунка близу утока Некаре у Рајну. Њен капацитет износи само 1320 с. сп., и мимо тога находе се на истој многи знаци нижих раса, између других питекоидна празнина на горњој вилици пред кутњацима. Шафхаузен завршн своја саопштавања овако посматрајући: „Па ипак ни с то слепи случај, што старијих времена остаци човекови, које ми тако често имамо у рукама, носе на себи знаке нижих организација, дакле умножавају доказе за лагано усавршавање нашега рода. *Нажалост истраживачи наших дана још нису сви сложни у признавању великог закона развића,* којега најодлучнији бранилац увек сам био и остајем. Међу тим сви смо у томе сагласни, да нас никад само умовање потакнуто „тенденцијом", већ увек само нова чињеница и њено штовање без предрасуде, може даље да руководе на путу истине".

Још из ове седнице сваки могаше да види како је стајало са „тенденцијом" и догматизмом, који беше често кућен у овој седници. Јер не само да је дискусија ових погледа од председништва прост закраћена, већ је одма по том доктору Моку из Каира,[1] који се хоћеше да оправда противу неколиких личних сумњичења, реч одузета. Окром тога разви се још ова интересантна борба.

Брукш — Беј држаше предавање о месту Египта у предисторији, које као најтачнији познавалац уверавање, да Египат нема ни какве предисторијске остатке, позвав се уједно на сагласно мишљење Лепсијусово! Сви, узалуд знатни, находи каменски као да су случајно комаће, које је постало распадањем камења при температурској диференцији. Његове наводе са свим одсечно порицаше Екер и Фрас, а Вирхов нађе за нужно да констатује, да Лепсијус ни који пут не одриче нахођење кременских рукотворина у Египту, у осталом да он мора да напада на тврђења о поузданости лица, која до-

[1] Види „Kosmos" IV. С. 53.

носе такве несумњиве рукотворине из Египта! Овде се он шта више одважи да каже — *ваљда да би се пред компетентним људима оправдао,* — како је пре неколико минута једном таком лицу отежао положај или га шта више са свим уништио.

Овим смо у главноме изнели антрополошки рад ових седница; међу тим ми смо своју намеру постигли, ако смо наше читаоце, бар у неколико, упознали са начином којим антропологија у ширем смислу, корача за решење врло важних чињеница рода људског и са значајем који она има за поступни развитак човеков посебице и целог органског света у опште. У осталом довољно ће бити да напоменемо важност и научност детаљних расправа и изложаба антрополошких, који су изостали због малог простора нашега листа.

Књижевне белешке.

— **Наша журналистика.** Што јест, јест, ал' српска литература бројно — напредује. Од ово неко доба сваки нас месец изненади по којом књижевном новином и каквим листом, било за политику, било за књижевност и науку, па често и за хумор и сатиру. У самом Београду имамо сад 7 листова политичких, 3 сатирична, 1 правни, 1 религиозни, 1 педагошки, 1 пољо-привредни, 1 за домаћице, и 3 књижевна. У Новом Саду, покрај „Јавора," покренуо је Ђорђе Рајковић забавно-поучну „Вечерњачу." Из Беча нам јављају, да и тамо намеравају покренути један књижевни недељни лист. Уредник старог „Рада", г. Пера Тодоровић, јавља, да у друштву са сарадницима пређашњег „Рада" и „Страже", покреће од 1 Јула опет један месечни књижевно-научни лист под именом „Рад"

Је ли то услед интереса публике, или услед другог нечега, н. пр. услед жеље појединих људи, да у овом или оном правцу образују свет, није тешко погодити. Свакако ова поплава није никако рђава појава и све што бисмо могли желети, то је да остане овако, и ако је искуство показало, да је та жеља доста без изгледа. „Отаџбина", као што се чује, већ има врло мало претплатника. А ни ми се баш не можемо у том погледу похвалити, и у трећој четврти, рекли би смо, још мање ћемо моћи. Ако игде, код нас се скоро може узети као закон периодично опадање претплатника. Томе не велимо да нису доста криви и сами листови, који сигурно не умеју или, имајући пред очима само корисну цељ, неће да задовољавају све врсте читаоца. Али онда је ту криво и нешто треће: можда ниво образованости код публике што чита. Издавање листова код нас се махом не предузима из шпекулације, то јест, уђарити издавањем журнала што више,

из ћелије, да је ћелија основа организма, и да је она баква из које се организам развија. Ћелија је по *Шлајдену* састављена из 2 састава дела: *мехурића* и *мембране*. *Шван* је пак доказивао да се ћелија састоји из три различна дела: *мембране, протоплазме*[1] (коју он зове просто Inhalt) и *зрна* (nucleus). Ово тринитетично учење о ћелији уведено *Шваном* примљено је махом од свију. Доцније се нашло у *зрну* још и зрнце (nucleolus).

И према томе ћелија се може с правом звати — по изразу *Брикеовом* — „елементарни организам". Ћелије могу бити или као саставни део организма, или могу саме представљати организам као што је случај код извесних криптогамских биљака, или ти код Протиста (као што су већ поменуте Инфузорије)

Сем тога сваки организам почиње своје развиће од ћелије, па и ту шта више ћелија представља већ неки виши и опредељенији морфолошки ступањ, а и саме њене физијолошке функције нису ништа мање од физијолошких функција других организама. Контракцијом протоплазме[2] ћелија је у стању да се покреће с једног места на друго; а осећање своје најбоље показује ћелија кад на њу дејствују извесне хемијске киселине, или велика топлота; храњење бива помоћу ендосмозе, а следство храњења је да ћелија расте и затим да се умножава које бива на два начина: *делењем* и *пупљењем*. Из овога се види да при свем том што се ћелија сматра као основни организам да она ипак како морфолошки тако и физијолошки достиже већ неки виши ступањ, и Хекелова — и других — испитивања показала су нам да има организама које су ниже од ћелије и које он зове *Цитодама*. У цитоде рачуна Хекел такве организме који се састоје цигло из парченцета протоплазме т. ј. из једног са свим хомогеног парченцета беланчасте супстанце, која нема још зрна у својој средини. У такве цитоде спадају — *Монере*.

Реформацијом ћелијчне теорије Хекел почиње постепено да реформише и саму десцедентну теорију. Ма колико велике биле његове заслуге за Ламаркову и Дарвинову теорију, то ипак највећа му је заслуга та: што ту своју реформацију почиње од темеља. Ламарк вели: сви су се организми развили из једног; а Дарвин утврђујући то додаје: да је то развијање ишло природним и сексуалним одабирањем уз процес прилагођивања и наслеђа усљед борбе за опстанак

---

[1] Протоплазма има више имена: *протоплазма* (Mohl); *цитоплазма* (Kölliker); *саркода* (Dujardin); *клицна супстанца* или „germinal matter" (Beale) и т. д. итд.

[2] Протоплазма ћелијчна познаје се најбоље кад се метне у Милонову реагенцију, јер тада протоплазма постаје црвена као ружа, а добар је и раствор јод-калијума.

или ни један од њих није указао на ту могућу бакву организма, и то у томе лежи највећа заслуга Хекелова. „Radix communis organismum“ (основ свега организма) — вели *Хекел* — јесте *Монера,* која није ништа друго до извесна маса беланчевине.

2. Постање првог организма.

Многима је позната она занимљива и славна борба коју су водили у Паризу *Пуше* и *Жоли* доказујући тако звано: својевољно зарађење, противу познатог хемичара *Пастера,* који је то одрицао. Међутим питање о самозачеднућу т. ј. о могућности да нов организам постане независно од другог и данас је предмет жестоке препирке. Да то питање у неколико реши покушао је у новије доба и *Хенртон Бастијан.*[1] Знајући да се такво питање без опита неда решити, он их је у својој књизи навео безброј, и сем тога он је што може бити лепше тумачио и објашњавао тамне појаве органске аналогијом појава не органских, т. ј. он је законе живота сводио — као од и *Хекел* — на законе неорганске природе или боље на законе механике. Тако он доказује да нижи организми могу постати у раствору без икаква оплођавања. Постање организма из мртве материје назива Бастијан „*Архебиоз*“. Бактерије — вели он — гину при температури од 140° ф. (60° ц.), међутим ти се организми развијају брзо множе у затвореним судовима у којима је течност органска, а да су ти судови били неко време под утицајем температуре од 12° ф. (100° ц.). Овај факт признају — вели Бастијан — сви експериментатори, не изузимајући ни Спаланцанија ни Пастера. *Тиндаљ* ак у једном свом предавању које је држао 6 јануара 1876 год.[2] оказивао је да је самозачеднуће апсолутно немогуће. Микроскопски рганизми који се појављују у органском трулежу развијају се по њењу Тиндаља из ембриона који лебде у ваздуху. Проф. *Ф. Кон*[3] врди да труљење није ништа друго до хемијски процес који се разија усљед бактерија. „Не смрт — вели он — но живот оних невид-

[1] The Beginnings of Life: being some account of the nature, modes of origin and transformations of lower organisms. Лондон 1872. Знаменити *Уалес* упоређује тај рад са „Постанком видова“ Дарвина, и „Основима Биологије“ Спенсера.

[2] У лондонском краљевском друштву: „О оптичким својствима атмосфере у вези с појавима трулежа и заразе“.

[3] Ueber Bacterien. Berlin 1872.

ливих бића, производи трулење“ [1] (стр. 17), У свези са бактеријама јесте и питање; о „самозачеднућу“ око тога је се и водила борба између *Пуше-а* и *Пастера*. Опити које је *Пастер* правио да би оборио Пушеову тврдњу о самозачеднућу ма колико да су сјајни, и ма да се налазе присталица и код таквих научењака као што је знаменити инглески анатома и зоолог *Хекли;* то ипак нису у стању да хипотезу самозачеднућа оборе са темеља на коме ју је подигла логична конзеквенца факата. Опит који је Пастер правио састоји се у овоме: на собњем прозору утврдио је једну стаклену цев, у чију је средину метнуо памука. Један је крај оставио отворен да општи са ваздухом, а на другом је поставио аспиратор са којим је извлачио ваздух кроз памук у цеви и то кроз 24 часа. После је узео прашњиви памук растворио га је у алкохолу и етеру, и тако га оставио неколико часова, док се она фина прашиница није спустила на дно. Кад је ту прашиницу метнуо под микроскоп нашао је безброј зрнаца од штирка и других органских супстанција као н. пр. спора сунђерских и т. д. Да докаже да се заиста организам развија из ембриона и органских супстанција што лебде у ваздуху, Пастер је метнуо у суд један раствор у коме није било никаквих организама, и који је раствор држао он годину и по; — у тај суд је он вешто уђушкао памук и то тако да други ваздух није могао да се смеша са раствором до онај који је већ био изложен ватри, и после 24 часа нашао је он све зналце од онога што се звало: самозачеднућем.[2] *Карло Фогт* [3] врло умесно примећује Хекслију на овај опит Пастеров: да акта о овом предмету још нису довршена, и да у Пастеровим опитима прављеним са растварањем памука и нахођењем органских супстанција, нема ни трага од инфузоријских зачедака, а баш тај микроскопски доказ — изгледа Фогту — да је главна тачка око које се цела ствар окреће. Међутим не треба губити из вида ту околност да сумњивост постања организама при трулежу и извесним растворима не треба мешати у опите

---

[1] О грдном умножењу и распрострањењу бактерија послужићемо се Коновим рачуном. Ако узмемо вели он — да се једна бактерија за 1 сахат умножи у 2, за 2 у 4, за 3 сахата у 8, то ће за 24 часа изнети број бактерија преко $16^1/_2$ милиона. Колико су пак оне сићушне види се из овога што 636 милијарди бактерија износи један грам; а 636 хиљада милијарди бактерија тежи један килограм. За 24 часа била би важина бактерија од прилике $\frac{1}{4}$ килограма, а после 48 часова готово пола оке (442 грама).

[2] У предговору на превод цитираног дела Хекслијевог.

[3] Huxley. Über unsere Kenntniss von den Ursachen und Frscheinungen in der organischen Natur. 1865. стр. 67—68.

а постањем првог организма на земљи, до душе *Хекел* сам вели, да
е питање о постању првог организма једно од најтавнијих места у
ауци. Али после толиких сјајних успеха које је синтетична хемија
чинила, после оног епохалног покушаја Велеровог, којим је из неор-
анских тела створио сложено органско тело — Уре (саставни део
окраће) и који је опит до данас потврђен читавим низом сличних опита;
- сада већ нема никакве сумње *да је се и први организам на земљи*
звио из неорганских тела. Истина чувени инглески физичар професор
Томзон труди се да постање првог организма на земљи објасни на
ачин који изгледа доста романтичан.[1] Тако он мисли да је живот на
емљи морао бити пренешен са другог каквог васијоног тела на нашу
емљу, и ту своју предпоставку објашњава он са метеорским камењем
је је било део самосталних тела светских, и у појединим тим метеори-
има доказан је угљеник и угљенична једињења, што нам опет свед-
чи на могућност органску. И врло је могуће — по предпоставци
омзоновој — да је некада жива и за развиће способна клица пре-
ивела катастрофу, која се обично дешава при прелазу таквом у
ашу атмосферу, и од такве једне клице могуће је — вели он — да
постала и остала бића. Остављајући ову Томзонову хипотезу као
научну, ми морамо, да би колико толико објаснили то такво тавно
итање у науци, прибећи хипотези самозачеднућа или аутогонији,
ју и Хекел усваја. Тај процес аутогоније приписује Хекел само
онерама, а другим организмима не. Дакле монере су постале ауто-
нијом (Хекел још у напред предпоставља да је се први организам
рао развити из неорганских тела), и у погледу на аутогоно раз-
ће Хекел ставља три хипотезе:

1. Или су сви што данас постоје облици, и који су некад „во
емја оно“ били, развили се из једне Монере.

2. Или су аутогонијом постале цигло две монере и то једна
ьна а друга животињска.

3. Или је аутогонијом постало не једна и две, већ више монера
пр. за животиње неколико, и за биље неколико. Овај трећи случај
екел сматра за најмогућнији. У почетку при том аутогонисању те
зноврсне монере биле су хомогене, и сва разлика међу њима могла
бити у хемијском саставу.

3. Историја монера.

Као најпростија и најнижа органска форма индивидуалности
ете: ћелија, или другим речима маса протоплазме која има у себи

[1] У говору којим је отворио 1871 год. британску природњачку скупштину у Единбургу.

[illegible], цитобласт); и протоплазма без зрна — *цитоду*. Оне су [illegible] опном или су голе. Н. пр.

Plastidae.

I. Cutodae (Cellinae). Цитоде са протоплазмом без зрна.

1. Gymnocytodae. Исконске или голе цитоде без зрна и без опне.

2. Lepocytodae (Cytodae membranosae). Опнасте или мехурасте цитоде, без зрна али са опном.

II. Cellulae (Cyta). Ћелије код којих је протоплазма са зрном.

1. Gymnocyta (Cellulae nudae). Исконске или голе ћелије са зрном али опет без опне.

2. Lepocyta (Cellulae membranosae). Опнасте или зрно-опнасте ћелије; — са зрном и са опном.

Све монере — вели Хекел — за живота су цитоде, а најсавршенија им је форма ћелија. Све монере кад су најсавршеније, и кад се у слободном стању покрећу јесу: *Гимноцитоде* (Protogenes, Protoamoeba, а можда и Myxodictum) које за цео живот остају у том стању. А све пак *Лепомонере* (Protomonas, Protomyxa, Vampirella, Myxastrum) јесу у почетку Гимноцитоде, а доцније Лепоцитоде.

Неке су Монере док су живе цитоде (као Protogenes, Protoamaeba); друге пак (Mixodictum, и све Lepomonere) састављају дуже времена индивидуе другога реда или органе

Монере испитивао је Хекел зими 1866 и 1867 год, на обалама канарских острва у Ланзароту. Прва Монера чија је природна историја позната јесте: Protogenes primordialis, коју је Хекел нашао 1864 год. у средиземном мору код Нице. У мору она плива слободно, изгледа провидна, кугласта и слузаста, велика је од прилике један милиметар у просеку (а мањи егземплари 0·1, mm). Множи се дељењем. Хекеловом Протогенесу врло је слична Монера коју је *Моке Шулце* нашао у Јадранском мору код Анконе: Amoeba porrecta. Ова Монера млого је мања али је доста слична првој. Хекел мисли да би правилније било да се зове: Protogenes porractus. Од врло велике је важности за природну историју Монера — како сам Хекел признаје — *Цјенковскога* чланак: Beitrage zur Kenntniss der Monaden[1]. Цјенковски описује ту историју живота пет најпростијих разноврсних организама, које он дели у две групе и то: I Monadinae zoosporae које се множе тако званим ројењем ту спада: 1.) Monas

---

1 У Schultze Archiw für mikroskopische Anatomie 1865 год. Св. I. стр. [illegible]

amyli; 2.) Pseudospora; 3). Collpodella. II. Monadinae tetraplastae може се са двема или четири као зрак клицама ту долазе: 4). Vampyrella и 5). Nuclaria.

1866 год. нашао је *Греф* (Greeff) на обали Остенде више Монера сличних као: Protogenes primordialis.

Новије пак монере које је Хекел нашао јесу: 1. Protomyxa aurantica. На канарским острвима — прича Хекел — налази се у изобиљу избачена из мора кречна љуштура Spirula Peronii. За време његова тромесечна бављења хтео је да је нађе живу, због њихове анатомије јер се о тим Цефалоподама врло мало знаде. Поред све велике награде што је обећавао, рибари Аркивски уверавали су га да се Спирула не може наћи жива. Али случајно 1867 год. нађе он на том цефалоподу једног Протиста из групе Монера и назове га: Protomyxa aurantica. 2). Myxastrum radians, Хекел ју је нашао на Канарском острву Ланзароту. 3). Myxodictum sociale нашао је за време свог 10 дневног бављења 1867 год. у шпанској варошици Алгесирасу. 4). Protoamoeba primitiva нашао је први пут у Јени 1863 год. у лето, тело јој је хомогено и без структуре.[1]

4. Морфолошки индивидуалитет организама.

Определити јасно појам органске индивидуалности није баш тако лако као што то можда млогоме изгледа. Обично се органске индивидуе деле на *морфолошке* и *физијолошке*. Хекел се не задовољава тиме већ узима још један ред и то: *генеалошку индивидуалност* коју подељује у три класе и то: генеалошка индивидуа *прве класе;* ту он убројава цео циклус развића једне физијолошке целине; генеалошка *индивидуа друге класе* ту спада циклус развића вида; а под *генеалошком индивидуом треће класе* Хекел разуме читаво племе (Phylon) т. ј. скуп више видова једнаких. Ово су дакле три систематске јединице које Хекел признаје у суврсменој систематици. Особе генеалошких индивидуа првога реда Хекел сматра оне које су резултат измена које претрпи свака органска форма почев од развића њеног у јајету или уопште од како се појавила на свет па све донде док не почне сама да производња индивидуе које су као и она. Све су те измене (Cyclus generationis) већином разнолике као што и помоћна средства онтогеније знатно варирају. Хекел подводи та средства под две категорије: *начин развића безполним путем* (Monogenesis) и *начин развића*

[1] О Монерама писао је Хекел у: „Jenaische Zeitschrift für Medicin und Naturwissenschaft" 4 св. 1868 под насловом: „Монографија Монера", — после: Biologische Studien;" — „Gener: Morph" I св, стр. XX до XXXI и стр. 110 до 124. Природ. Ист. Пост. с. 8 предавање стр. 148.

или после) нестаје зрно (јајне и спермне ћелије), и да се оно тек доцније појављује као ново образовано, тада би морали сматрати монерулу као прву стадију, а цитулу као другу, и тада би организам Метазоа почињао своју индивидуалну егзистенцију као Еуцитоде (Монеруле), која би се на основу биогенетичког закона показивала као онтогенетичко понављање филогенетичке основне формс Метазоа.

Дисцитоде (секундерне цитоде) које у почетку имају зрно па га после изгубе, јако су распрострањене у животињском биљном и протистском царству, ту спадају црвена крвна телашца, перут и т. д.

Идорган, тим именом означава Хекел свако морфолошко јединство које се из две или више пластида састоји, и које нема позитивни карактер персона. Ту спадају *органи, антимере* и *парамере*. Идорган разликује он на Homoeorgan и Alloeorgan, први се само из једног вида пластида састоји, а други из више и код њих разликује он Идомере, Антимере и Метамере. Тако исто прави Хекел разлику између Антимера и Парамера н. пр. зраци Ехинодерма састоје се из пет парамера и десет антимера, и према томе је сваки зрак пар антимера. Основна форма свију билатералних животиња јесте парна или диплеурна. Зрак дакле није појединa засебна антимера него је *пар антимера;* и зато је најбоље да се због њиховог положаја око главне осовине зову као пришивци (споредни делови) или *Парамере* (а не као што је то пређе Хекел под тим именом означио: хомономе делове који око крсне осовине (а не главне) један поред другог лежу. Види дел. Morph. Bd. I p. 311). *Дакле пар антимера јесте парамера.*

Појам *персона* у gen: Morph. Хекел признаје сам да није јасно дефиниран. Доцније[1] Хекел опредељује јасније, подразумевајући под персоном ону животињску индивидуу која је састављена из два примерна зачедна листа: Ектодерма и Ентодерма. Најпростија форма животињска која се цигло из два примерна зачедна листа састоји (онтогенетична *гаструла*, а филогенетичка *гастреа*) — *јесте уједно најпростији облик персона*[2] Гаструла је такође и општа онтогенетичка (зачедна) форма свију Метазоа, она дели Метазое од Протозоа. Код протозоа актуелни Бион остаје на најнижем ступњу једнога Морфона првога и другог реда: Пластиде или Идоргана. Код Метазоа актуелни Бион достиже ступањ Морфона трећег и четвртог реда: персона или кормуса.

Персон код животиња разликује Хекел на троје: 1 са једном осовином (monaxonie), и да није зглавкаст (без Антимера и без Мета-

[1] У већ цитираном чланку: Über die Indiw. d. Thierkörpers.

[2] Monogr. d. Kalkschwäme Bd I, p. 113—118; и доцније у Gastraea-Theorie p. 17.

мера) н. пр. персоне сунђера и простих хидроида; 2. са крсном осовином (stauraxonie) не зглавкасти (са Антимарама али без Метамера) н. пр. персоне корала, медуза, турбеларија, трематода, бриозоа и т. д. 3. са крсном осовином, зглавкасте персоне (са Антимерама и Метамерама) н. пр. персоне Анелида, Артропода, Вертебрата.

Колоније или *кормуси* то су четврти и највиши ред животињског индивидуалитета, које се увек састоје из две или више персона. Колоније се находе код ових племена животињских: 1. код *зоофита* или Целентерата (као Спонгија, Хидроида, Сифонофора, Корала). 2. *Црва* (Бриозоа, Туниката) и 3. код свију Ехинодерма. Колоније се могу разликовати на двоје: *примарне* и *секундарне*. Секундарне или млого-корене (полибласте) находе се код Спонгија и Корала, и постају срашћивањем више — у почетку одељених — персона, или колонија. Све су остале примарне (једнокорене, монобласте), које су у почетку постале од једне пређоне укршћањем или делењем.

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

XXIII.

Санин спаваше неколико сâти непрекидно. Онда сневаше, да се опет бије у двобоју, да му је противник г. Клибер, а да на јолци седи папагај и тај папагај да је Панталеоне, који ферче на нос и све говори: један, два, три! Један, два, три!

„Један.. два... три!!“ причу му се већ сасвим јасно: он отвори очи, подиже главу... неко му куца на врата.

— Напред! повика Санин.

Уђе келнер и рече, да једна женска жели с њиме да говори.

„Ђема!“ сену му у глави... но женска беше њена мати — фрау Леонора.

Чим уђе, таки седе на столицу и удари у плач.

— Шта вам је, добра моја, драга г-ђа Розелијева? Поче Санин, седнувши крај ње и нежно се дотакнувши њене руке! Шта је било? Умирите се, молим вас.

— Ах, Herr Dimitri, ја сам врло... врло несрећна!

— Несрећни?

— Ах, врло! И где сам се могла надати? Наједанпут, као гром из ведра неба...

Она тешко дисаше.

— Но шта је? Кажите! Хоћете л' чашу воде?

— Нећу, хвала. Фрау Леонора утаре марамом сузе па изнова заједа. Та ја све знам! Све!

— Управо шта: све?

— Све, што је данас било! И узрок... и он ми је познат! Ви сте поступили као племенит човек; али како су се несрећно стекле прилике! Није се мени забадава недопадала она шетња у Соден... није забадава! (Фрау Леонора ништа тако није говорила о дану шетње, а сад јој се учинило, да је онда „све" предвиђала). — Ја сам и дошла код вас као код племенита човека, као код пријатеља, и ако сам вас тек пре пет дана први пут видела... Али ја сам, вид' те, удовица! самарана!... Моја ћи...

Фрау Леонори не дадоше сузе, да даље говори. Санин не знађаше шта да мисли. — Ваша ћи? понови он.

— Моја ћи, Ђема — излете скоро са уздахом у фрау Леоноре испод мокре од суза мараме, изјавила ми је данас, да неће поћи за г. Клибера и да му морам отказати!

Санин се трже чисто: он се томе није надао.

Ја и не узимам у рачун, продужи фрау Леонора, што је то срамота, што то никад на свету није било, да девојка откаже заручнику; него то је пропаст, Herr Dimitri! Фрау Леонора брижљиво згужва мараму, као да би хтела да у њу сабије сву своју несрећу. Ми више не можемо живети од прихода, које имамо од дућана, Herr Dimitri! а г. Клибер је врло богат и биће још богатији. Па што да му се одказује? За то, што се није заузео за своју заручницу? Рецимо, да то баш није лепо од њега, ал' то је, молим вас, обичан човек, није се образовао на универзитету, и морао је, као солидан трговац, презрети лакомислену дрскост незнаног официрчића. И каква ми је то увреда, Herr Dimitri?

— Па ви, молим вас, фрау Леоноро, мене баш осуђујете...

– А, никако вас не осуђујем, никако! Ви, — то је друга ствар; ви сте, као и сви Руси, ратоборни...

— Молим вас, ја нимало нисам...

— Ви сте странац, путник, ја сам вам захвална, настави фрау Леонора, и не слушајући шта говори Санин. Она брзо дисаше, махаше рукама, опет одвијаше мараму и шмркаше. Већ и по томе, како изражаваше свој јад, могао је човек приметити, да се није родила под северним небом.

— И где ће г. Клибер трговати у дућану, ако се буде тукао с муштеријама? То није нимало на свом месту! И сад да му ја морам отказати! А од чега ћемо живети? Ви ћете рећи: и без тога ће по вароши говорити о вашем дуједу... зар се то може сакрити? И свадба се наједанпут квари! То је скандал, скандал! Ђема је дивна девојка; она мене веома воли, али она је упорна републиканка, презире мњење других. Само јој ви можете доказати.

Санин се избезуми већма него пре. — Ја, фрау Леонора?

— Јест, ви само... Само ви. Ја сам за то и дошла код вас; друго не знам шта бих радила! Ви сте тако учен, тако добар човек! Па ви сте се за њу и заузели. Вама ће она веровати! Вама она *мора* веровати, — та ви сте живот свој на коцку метнули! Ви ћете је убедити, — ја већ више ништа не могу! Ви ћете је убедити, да ће упропастити и себе и нас. Ви сте спасли мога сина, — спасите и ћер! Вас је сам Бог амо послао... Ја сам готова и на коленима да вас молим...

И фрау Леонора у пола се подиже са столице, као спремајући се да клекне пред Санином... Он је задржи.

— Фрау Леонора! Тако вам бога, шта вам је?

Она га грчевито ухвати за руку. — Дајете ли реч?

— Фрау Леонора, помислите у име чега...

— Дајете ли реч? Допуштате ли, да овде, овог часа, пред вама умрем?

Санин се збуни. Сад му се први пут у животу десило, да има посла с врелом талијанском крвљу.

— Ја ћу учинити све, што хоћете! рече он. Разговорићу се с фрајлајн Ђемом...

Фрау Леонора врисну од радости.

— Само ја, право да вам кажем, не знам, на што ће се свршити...

— Ах, немојте одбијати, немојте одбијати! промуца фрау Леонора молећи: ви сте већ пристали! Резултат ће зацело добар изићи. Свакако ја више ништа не могу! *Мене* она неће послушати!

— Зар вам је тако одлучно изјавила, да не жели поћи за г. Клибера? упитаће Санин, мало поћутав.

— Сасвим одсечно! У свему је на оца, на Ђован' Батиста! Јогуница!

— Јогуница? Зар она?... понови Санин отегнутим гласом.

— Јест... јест... али је и анђео. Вас ће послушати. Је л' те да ћете доћи, скоро доћи! О мој драги, руски пријатељу! Фрау Леонора нагло скочи са столице и страсно загрли Санина, који пред

— Зар је она говорила што с вама? Упитаће она.

— Јесте.

— Па шта вам је то казала?

— Казала ми је, да сте се ви... да сте се ви наједанпут решили да промените... своје пређашње намере.

Ђема опет пониче. Она сва ишчезе под шеширом; видео јој се само врат, гипки и нежни врат, као стабљика каквог крупног цвета.

— Какве намере?

— Ваше намере... које се тичу тога... како ћете у будуће уредити свој живот.

— То јест... Ви то говорите... о г. Клиберу.

— Јест.

— Вама је мати рекла, како ја не желим да будем жена г. Клибера?

— Јесте.

Ђема устаде са клупице. Котарица се накрене, превали се.., неколико вишања се одкотура на стазицу. Прође један минут... прође други...

— За што је она то вама казала? чу се њен глас. Санин јој као и пре могаше видети само врат. Груди се дизаху и спуштаху брже него пређе.

— За што? Ваша је мати помислила, да ћу вам ја, пошто сам се за ово кратко време, може се рећи, с вама опријатељио и пошто сте ви постали према мени поверљиви, да ћу вам дати савет, па да ћете ви мене послушати.

У Ђеме се руке лагацко спустише на колена... Она узе намештати скуте од своје хаљине.

— Па какав ћете ми савет дати, monsieur Dimitri? Упитаће она, почекавши мало.

Санин спази, да Ђеми на коленима дрхтаху прсти... Она и намешташе скуте од хаљине, да би забашурила то дрхтање. Он полагано метне своју руку на те блеђане прсте, што дрхтаху.

— Ђема, промуца он — а што ме не погледате?

Она од маха збаци шешир с главе и упршти у њ својим очима, поверљивим и благодарним очима као вавек. Она чекаше, да он почне... Али њега њен изглед збуни и чисто га заслепи. Топли сјај вечерњег сунца озари њену млађану главу — и израз те главе беше светлији и топлији и од самог сјаја.

— Послушаћу вас, monsieur Dimitri, поче она, малко се смешећи и лагано дижући обрве; али какав ми савет дајете?

— Какав савет? понови Санин. Па ето вид'те, ваша мати мисли, да је отказати г. Клиберу само за то, што се ономадне није показао бозна како храбар...

— Само за то? рече Ђема, наже се, подиже котарицу и метну је крај себе на клупицу.

— Да... уопште... није паметно с ваше стране, да му откажете; да је то корак, којега све последице ваља добро измерити; да, најзад, и стање ваших ствари налаже неке обавезе свакоме члану ваше породице...

— То све тако мисли мама, упаде у реч Ђема; то каже она. То ја знам, но шта ви мислите?

— Ја? — Санин попођута. Он осећаше, да му нешто застаде у грлу и заустави му дисање. — И ја држим... поче он усиљено.

Ђема се исправи. — То исто? Ви то исто?

— Да... то јест... Санин не могаше, баш не могаше ни речи више да каже.

— Добро, рече Ђема. Ако ми ви, као пријатељ, саветујете, да променим своју одлуку... то јест, да не мењам своје пређашње одлуке — промислићу се. Она, ни сама не знајући, шта ради, узе враћати вишње из тањира натраг у котарицу... Мама се нада, да ћу ја вас послушати... Па шта? Можда ћу вас баш и послушати.

— Али молим вас, фрајлајн Ђема, ја бих најпре желео да знам, какви су вас узроци побудили...

— Послушаћу вас, понови Ђема — а обрве јој се дизаху, образи бледијаху; она гризаше доњу усницу. — Ви сте тако много на ме учинили, да сам ја обавезна учинити све што ви хоћете; обавезна учинити по вашој жељи. Ја ћу рећи мами... промислићу се. А, ево баш ње, где иде амо.

Збиља: фрау Леонора се појави на прагу врата баштених. Њу горијаше нестрпељивост, па не могаше да седи на месту. Она рачуваше да је Санин давна и давна свршио што је имао с Ђемом, и ако њихов разговор није трајао ни четврт сâта.

— Не, не, не, тако вам Бога, не говорите јој још ништа — брже боље, скоро заплашено рече Санин. Почекајте... казаћу вам, написаћу вам... а ви се дотле ни на што не решавајте... почекајте!

Он стиште Ђеми руку, скочи са клупице, — и на велико чудо фрау Леопоре шмугну крај ње, подигавши шешир, промумла нешто нејасно — и ишчезе.

Она приђе ћери.

Санин се врати кући — не палећи свеће, свали се на диван; метну руке иза главе и подаде се осећајима истом сазнане љубави, осећајима, која не вреди ни описивати: ко их је доживео, тај зна како су она мучна и слатка; а ко их није доживео, нећеш му их ни растумачити.

Отворе се врата: — Емил!

— Донео сам, рече он лагано: — ево га, одговор!

Он извади писамце и подиже га сврх главе.

Санин скочи с дивана и зграби га из руку Емилових. Страст се у њему силно разигра; сад му није било до тога, како ће се сакрити, или како ће бити учтив — чак ни пред овим малишем, братом њеним. Он би се либио њега, он би уздржао себе — кад би могао.

Он приђе прозору — и крај светлости уличног фењера, која стојаше баш пред кућом — прочита ово:

„Молим вас, преклињем вас — *да цели дан сутра не долазите код нас, да се не појављујете.* Нужно ми је то, неопходно нужно — а после ће већ све бити решено. Ја знам да ми нећете одрећи, за то што..."

„Вема".

Санин два пута прочита то писамце. О, како му се необично мио и леп чињаше њен рукопис! — Замисли се мало, и, окренувши се Емилу, који да би показао, како је скроман младић, стојаше окренут лицем ка дувару — и параше по њему ноктом — јасно га вика по имену.

Емил му таки долете. — Шта заповедате?

— Знате шта, драги...

— М-г Димитрије, прекиде га Емил тужним гласом — за што ми не кажете: ти?

Санин се засмеја. Но лепо. Знаш ли шта, драги — (Емил мало поскочи од радости) — знаш! *тамо,* ти већ знаш, *тамо* ћеш рећи, да ће се све учинити како се жели — (Емил стиште уснице и важно климну главом) — а ти... каква посла имаш сутра?

— Ја? Каква посла имам? Шта бисте ви хтели, да ја радим?

— Ако можеш, дођи сутра код мене пораније, па ћемо се, до увече, шетати по франкфуртској околици... Хоћеш ли?

Емил опет поскочи. — Али молим вас, шта може на овом свету лепше бити? Шетати се с вама — та то је просто чудо! Зацело ћу доћи!

— Али ако те не пусте?

— Пустиће!

— Слушај... Немој казати *тамо*, да сам те на цео дан звао.

— Што да кажем? Отићи ћу, — па мир!

Емил страсно пољуби Санина и одлете.

А Санин дуго ходаше по соби — и доцкан леже да спава. Он се подаваше оним истим тешким и слатким осећајима, оном истом радосном заносу пред новим животом. Санину беше веома мило, што се сетио, да позове за сутра дан Емила; он у лицу личаше на сестру. „Потсећаће ме на њу“, мишљаше Санин.

Али највише се чудио, како је он могао јуче бити другачији него што је данас? Њему се чињаше, да је он „вечно“ волео Ђему — и баш тако је волео, као што ју је данас волео.

(Наставиће се). Милоје Стојановића.

РАЗВИТАК ДУХА.

I.

Две су особине, којима се одликује човеков дух: прибирање чулног искуства или гомилање објективног и емпиричког знања, и истемисање тог искуственог знања. Ова је друга особина поглавита нарочита карактеристика свесног духа. И остале животиње, сем човека, могу да примају и памте спољне утиске, те тако да прибирају чулног искуства, али да то искуство доводе у ма колико логичну свезу неку — то је оно што не могу; и с тога њихов дух није свестан. Само човек има свести, и карактеристика те свесности сте идеја, мисао. И животиња има преставу, али идеја се само код човека налази. Идеја, истина, није ништа друго, до одвајање на рану општих особина, једна апстракција извршена путем генерасања више сличних престава, и у томе се огледа генетичка (рочка) свеза између духа животињског и духа човекова; али поред ега тога, разлика између духа у коме се налазе *само* преставе, и ха у коме поред престава има и идеја — велика је, тако велика, о разлика између инстинктивности и свесности.

И тако дакле, сви појави човекова духа могу се свести на ове е операције: прибирање чулног искуства, и системисање тог искуства. Ова друга особина, као што мало час рекох, поглавита је карактеристика човекова духа, просто с тога, што се она прва особина нази и код животињског духа. И с тога, ако се оће да зна у ком

У марту 1872 г., на московско-курској железници један бик, који је био побегао из вагона, сусретне се са еспапским одељењем железнице, и ставив напред рогове, чекао је локомотив, који му одбије оба рога и једно копито, и одбаци га на страну. Друго једно одељење, које је мало после ту прошло, било је тако исто у опасности да локомотив не искочи из пруге. Ставши на пут, бик је чекао да локомотив челом дочека, али је са пута био сагнан струјом паре, коју је на њ пустио машиниста. На послетку, тог истог дана, он је јаросно ударио на још једно одељење, које је туда пролазило тихим ходом, али је, опет паром, био сагнан с пута. (Москов. Вѣдомости, 2872, бр. 77). — Ево шта о своме псу казује Хирт (Hirt). Он га је био научио да увек шени, кад год хоће што да моли. Више пута се је лоптом играо са њим, али један пут имајући свог другог посла, пошто се је поиграо с њим остави лопту па камин. Мало час за тим, случајно окренув се он угледа псето где пред лоптом шени, сигурно у нади да ће лопта да скочи с камина, и да продужи да се с њим игра. Псето је можда лопту сматрало, додаје Хирт, као нешто живо, „animated by a living essence", као што вели Дарвин. (Знаніе, 1873, бр. 1. Разныя извѣстія). — Сам Дарвин у свом делу „О постанку човека" (у руск. пр. стр. 31) казује како је његово псето једног лепог и топлог дана лежало у авлији; не далеко од њега стајао је отворен кишобран, на који оно није обраћало никакве пажње. У један мах, поветарац покрене кишобран. Псето то примети, и стане да лаје. Оно је то и даље понављало, чим се кишобран покрене. То кретање оно је сигурно приписивало неком живом створу, и било је незадовољно суседством тако чуднога створења, као што примећује Дарвин. — Исто то, сасвим природно, сусрета се и код деце. Позната је прича о двогодишњем детету, које је с почетка живело у Африци, па по том било пренето у Ђерманију, где кад је први пут видело да пада снег, мислило је да су то лептири, који један другог јуре. (Zeitschrift für Völkerpsychologie, VI, 238). — Загонетни Гашпар Хаузер, васпитаван до пунољетства свога потпуно усамљен, од луди, тек три месеца живећи међ људима почео је да разликује живо од мртвога, па и после тога, према својим играчкама дуго се је времена понашао као према живим створовима. (Знаніе, 1876 г. бр. 11). — (Сви ови примери налазе се наведени у журналу „Знаніе" за 1876 г. бр. 11, а у чланку: Миѳическое міросозерцаніе и положительная философія).

Сви ови примери казују једно исто, а то је: крајна заковерност виших животиња и човека на најнижем ступњу духовнога развитка, која се огледа у томе, што се своје особине (воља,

душа) преносе на целу околну природу. Ветар дува зато што тако хоће, облак се креће с тога што му се то допада, киша пада за то што јој је тако воља — ето тако дивљак објашњава све појаве у природи. Он, а тако исто и животиња, познаје само једног покретача рада; то је његова сопствена воља. Он сâм што год ради, ради услед своје воље, ради с тога што тако хоће. Свима његовим радњама општи је узрок и покретач његова воља. За други узрок он не зна. Знајући тај један општи узрок (вољу), који покреће све његове радње, а међу тим не знајући праве узроке покретима у природи, он у својој првобитној наивности сматра, да се сви појави у целој природи дешавају услед једног општег узрока, сматра, да све што год се креће има вољу, да је све живо. Ето у томе се састоји тај примитивни анимизам. И као што се из наведених примера види, тим веровањем, све је живо — одликују се не само дивљаци, но и све више развијеније животиње. Тек у доцнијем свом развитку ово веровање код примитивног човека добија неке своје специјалне особине (душа, која све покреће одваја се од предмета — почетак дуализма, почетак релиђије); али у први мах, док је човек био на најнижем ступњу, његов се анимизам није ни у чему разликовао од животињског. Предмет и душа, са свим инстинктивно, појимају се као једна неразделна целина; још се немају засебни појмови о души као покретачу, и о предмету као покренутој ствари; јер што себе не може да замисли без воље и душе (примитивни човек или животења), исто тако и сваки други предмет мора да је жив. Потпуно јединство васцеле природе, апсолутни монизам — ето то је карактеристика анимизма, како код виших животиња, тако и од примитивног човека.

„Примећен је чудни кругообрт у људској судби, наличећи на обрт земље око своје осовине. Форме живота људског и сви појави његова духа, његове мисли, показују кругообртни развитак људски, о коме првобитно стање људско постаје, у неку руку, и вечити идеал људски, коме човек без престанка и од памтивека иде". (Млада Србадија, 1872 г., стр. 467). Ову ђенијалну мисао изрекао је један од наших најдаровитијих мислилаца — Живојин Жујовић. Поредећи анимистички поглед на свет са савременом природњачком философијом уверићемо се, да је поменута мисао нашег ђенијалног мислиоца потпуно истинита.

Поглед савремене науке на свет у својој најкарактернијој црти потпуно се слаже с анимизмом, овом најпримитивнијом философијом. Природа се не дели на живу и мртву, на дух и материју. Јединство природе, монизам — то је карактеристика којом се одликују обе системе, и најпримитивнија и најсавршенија философија, оба крајња

И тако дакле, из анимизма се је развио примитивни спиритизам, веровање о души као покретачу живота. Ово је веровање било претходан услов да се може религија створити, управо оно је било прелазан ступањ, копча између анимизма и религије. Човек је могао неко време, изишавши већ из анимизма, живети без икакве религије, т. ј. без икаквог веровања да има неких виших и овим светом управљајућих бића, али религији је морало претходити веровање о души као нечему засебном од ствари и предмета, као нечему што у свима стварима производи и проузрокује кретање, морало је такво веровање претходити религији с тога, што нека виша и управљајућа бића (духове, богове) могуће је себи замислити тек онда, кад се већ има неки појам о нечему што није телесно а управља телесним предметима (душа). И тако дакле, религији је као услов претходио примитивни спиритизам, веровање о души која управља материјалним предметима (међу тим сама она нешто је невидљиво, нематеријално). Како се је ово веровање сасвим природним путем развило из анимизма — видели смо.

IV.

Али одма после веровања о души морала је, сасвим природно, наступити и религија, и то прво, разуме се, њен најнижи ступањ — фетишизам. Свуд у природи, око човека је било ваздан ствари, које су му чиниле или велико добро, или велико зло, ствари дакле од којих је његов живот зависио. Тако, н. пр., Нил својим периодичним поплавама наводњава земљу и чини је плодном. Мисирци су знали, какве су пустаре ван домашаја Нила, знали су дакле да њихов живот зависи од Нила — кад не би њега било, не би ни њих било — и с тога су га поштовали као нешто што управља живом судбом. Али како нису могли поштовати саму воду, знајући да и на другим местима има воде, али не производи то, то су они замишљали себи да ту има неки добри и управљајући дух, који све то чини. А та им је замисао сасвим природно истицала из веровања о души, која у живим предметима производи покрете. Тој души дали су шире размере — од душе је постао дух. Или, н. пр., неколицину дивљака, који ноћу пролазе поред неке пећине у шуми, прождеру вуци. Они остали, што су умакли, не знајући шта је то што је њихове другове прождрло, замишљају себи да у тој пећини станује неки зли дух, који људима само зла хоће да чини. А таква се замисао са свим природно појављује, кад човек већ верује да се у живим створовима налази нека невидљива душа, која покреће те створове. И пошто у природи има ваздан предмета, који човеку чине или велика зла или велика добра, то

човек верује у безброј добрих и злих духова, који се у тим предметима налазе; ето то је фетишизам.

Можда ће ко приметити, да између душе и фетишког духа и нема никакве разлике. Доиста, у суштини је обоје једно исто — душа управља телом у коме се налази, дух управља свима предметима што су у његовој околини. Дакле сва је разлика између душе и духа у *размеру* оних предмета којима се управља.

Риста Стојаковић.

(Свршиће се).

ТАЉИГЕ ЖИВОТА.

(Пушкин).

Шта мари што је тешко бреме!
Таљиге мога живота гони
Кочијаш сами; то седо време
Возећи никад не слази с њи'.

Јутром седајућ' у брзе таљиге
Гонимо бесно тек што пре;
Презирућ' леност и њене бриге
Вичемо: „Напред! Гази све!"

Ал' подне већ је, помалаксали,
Растресло нам се тело сво,
По малко смо се страшити стали,
Вичемо: „Лакше, будало!"

И ноћ се спрема, доба је немо,
Лагано возе тарнице,
Дремљиво тако ноћишту идемо,
А време гони коњице!

Д. Ј. Илић.

Круновина	број становника	Пресуда за	
		преступе и злочинства	иступе
Чешка	4,406.105	4.805	87.231
Буковина	382.000	148	901
Хрватска и Славонија	874.000	495	3.945
Далмација	419.000	472	2.907
Коринтија	301.000	302	3.587
Крајина	478.000	433	3.810
Кистенланд	524.000	632	5.899
Мерска	1,851.509	2.807	28.631
Горња Аустрија . . .	417.000	732	6.528
Салцбург	148.000	238	2.076
Шлезија	448.000	905	10.305
Штајерска	997.000	1.160	8.318
Тирол и Форалберг .	858.000	770	6.457

(M. Utješenović. Die Hauskommunionen der Südslaven. Wien. 1859).

Тако долази на приближно раван број становништа кривич
дела у Тиролској готово дупло, у Штајерској више него дупло,
преступа у Хрватској и Славонији. У Далмацији, Коринтији, Крај
при више од половине мањем броју становништва, кривичних слу
јева има скоро као у Хрватској и Славонији. У Шлезији са нај
бројем становништва прелази она готово петорогубо. У Салцбу
при једва више од $^1/_8$ хрватског словенског становништва, само
за половину мање преступника кажњено. Треба само имати на у
да су ови податци још из 1856 године, дакле из времена, када
се задруге у Аустро-Угарској већ увелико почеле да деле.

Факт је дакле, да је, у крајевима, гди постоје задруге, број хр
вих дела мањи; а кад је тако, држава, у којој је развијен задруж
живот лакше ће моћи отклонити хрђава дела. У држави таквој дак
има више сигурности личне и имовне.

Држава, да би могла постојати према сувременом њеном уре-
јењу, узима од народа порезу; општина такође има својих потреба,
које јој мора народ подмирити. А само онај, који је сам осигуран и
намирен, моћи ће лако и другог намирити. Ми смо, говорећи о важ-
ности задруге за народно кућење, показали, да су људима у задрузи оси-
гуране и намирене све њихове потребе; па према томе појмљиво је, да
е они лакше да сносе терете општинске, као и државне. Ово се огледа
ло добро у томе, што увек, кадгод има какав тежи државни посао,
о, грађење путова, ту се увек најпре одреде задружни људи да
: праве, па тек после инокосни. Задруга је увек сигурна држави
ће јој порезу платити. Држава неће морати да изналази начине,
ко ће ову порезу да наплати, а то је већ корисно за државу.

А затреба ли држави порезе у крви, требали јој војника, који
на браник отаџбине стати, ту јој је задруга најсигурнији извор.
друге су увек давале не само више војника од инокосних кућа,
ь оне су давале и великих јунака. Српски хајдуци били су већи-
и људи из задружних кућа. У задругама је се прво развила свест
слободи, и зато су из њих и потицали добри јунаци. Јека гусала,
е су живо опевале негдашње српско царство, а с друге стране
т, патња српског народа под турским господарством, јако је утис
а на задруге. То нам баш може и објаснити, што су наши де-
и могли издржати неравну борбу с Турцима, и најпосле ослобо-
и се. Тада за време првих српских устанака, беше задружан
от у нас јако развијен, и ретка је била инокосна кућа. Па и
ас задруге ће увек моћи дати више војника, него ли инокосне куће.
ки војници, оставивши код куће своју породицу, не брину се за
јер знају, да се има ко за њу старати. Војници ће лакше моћи
сносе војничке терете, и у рату ће бити куражнији. Живот им
није тако скуп као онима, који у време, кад треба да се боре,
ге о томе, шта ли чине њихови најмилији код куће, да ли имају
и других средстава за одржање свог живота. Природно је, да се
последњи неће и јуначки борити. Па и сада после свршених ра-
, видимо колико су задруге важне за народну одбрану, јер из
ужних кућа и сада једнако има војника који чувају границу.
би било са кућом и породицом и инокосних људи, кад би они
ли једнако чувати границу као што чувају задружни људи? На ово
ње лако је одговорити, кад се зна колико један човек вреди сеоској
. А задружне куће ма да осећају овај терет, и ма да га и оне
ијатно сносе, опет немају тако велике штете отуд, јер из задруж-
кућа на граници је по један или два, а осим њих има их доста
уће. Поред тога, и још је се показала у овој прилици једна лепа

црта наших задруга, а то тшо је, поједини задругари иду сами т
смењују слог задругара, који је подуже био на граници. При томе се
гледа да ли је овај други регрутован у војску или не, да ли је он б
у првој или другој класи; све је једно, он иде, смењује задругара, прим
његову пушку, и тамо под његовим именом ради као војник све, шт
би његов задругар морао радити. А и за време српских устанак
који су извојевали Србији ослобођење од Турака, браћа су ис
овако један другог у борби замењивала. И у овоме се огледа, к
лико су задругари ради, да све терете равномерно сносе; ово на
доказује оно, што смо — говорећи о задругарима — рекли, да
сваки задругар веома радо заменити свог брата — задругара у нек
послу. То је веома лепа црта браћке љубави и узајамности, која
се још одржала у нашим задругама, где их има.

Држава је позвана, да у народу шири морал, и да све сметн
неморалности на пут ставља. Па и у овом ће имати мање пос
онде, где је задружни живот у снази. У задрузи је морал јако р
вијен. Задругарима је тешко да чине неморална дела, јер она ст
једни под контролом других. Неморалан члан бива укорен и презр
од свију чланова, а ово веома дејствује како на њега, тако и
друге, да се клоне неморалних дела. Због неморалности често
друга неће никог да трпи, и издваја му његов део, сматрајући
срамоту ако би и даље са њом заједно остао. Деца још из мал
имају прилике да увиде оно што ваља, и да га умеју разликов
од оног што не ваља, па тако од овог последњег да се клоне.
расту у пуној кући где их свак може обавестити и поучити ш
треба да раде а шта да не раде. А какав ће се морал развијат
деце инокосних људи, која се развијају готово непрестано сама,
су им родитељи једнако по радовима. Оваква деца сигурно су и
жена више рђавим утицајима но она у задрузи; а све ове зле
вике, које се у невином срцу укорене, тешко се после откла

Осим тога, зна се, да се неморалност више развија онде,
већа сиромаштина влада. А, као што смо напред рекли, задруга
помаже народно благостање, и тиме спречава развијање сиромашт
па уједно и ширење неморалности. Она, чинећи људе имућним,
држава морално пропадање. У задрузи нема ни оне жудње за *м*
и *твојим*; све што имају све је свију; сваки зна да ради за све
не труди се за своју личну корист и задовољство, интерес задр
свима је пред очима. Узајамно поштовање и љубав у задрузи су
развијени. Разне страсти људске у задрузи се лакше откланају,
кад је задругар толико одан своме садругу, може ли он бити ра
душан спрам беде и несреће других? Доиста не. Зато и видим

е задругари брину за задружну сиротињу, а чешће видимо, да по јеког сиромаха један члан задруге са одобрењем осталих задругара свраја. Љубав задругара наспрам инокосних људи показује се у моби, ору смо већ споменули. Задруга дакле морални углед својих чланова подиже, а то је велика добит за државу. Држава, да би могла напредовати, треба да је састављена из грађана свесних, који треба већ да имају пред очима општи интерес, а ово се задругом постиже, ер ту се људи труде да своје дужности врше, а у исто време и своја права да примењују.

Држава је позвана да *развија умне способности* својих грађана, и ради на развијању народне *свести*. Па и овоме ће позиву држава моћи лакше да одговори, кад је у њој развијен задружни живот. У задруги се умна снага човекова подиже, сваки има прилике да види го други паметнији и искуснији од њега чине, па онда и он се на их угледа. На договору задругари своје мисли измењују, ту они ће имају прилике да увиде, чије је мишљење паметније; тако се развија у задругара самосталност у мишљењу и расуђивању. Поред га, задруга ће моћи лакше послати које дете у школу, но инокосна кућа; и ако јој нема ко стоку да чува, може лакше држати руту но инокосни људи. Према томе, ми се овде не можемо сложити већ поменутим Хафом, који вели да „задруга пријечи науци пуој“ јер, „пашом је сваки напот власти, што се науке тиче парасан; једно дете гони краве, друго, прасе, треће, гуске, и т. д. и свак својих родитеља особуње благо (!) тако, да лети не могу у олу, а зими опет далеко, па је тешко деци кроз воде у школу да г.“ И ово је мишљење, као што нам се чини, неосновано. Ако се изна да задруга спречава науку зато, што јој деца иду за стоком, узевши у обзир, да задруга може лако набавити слугу, онда шта бити са децом инокосних људи, ко ће њима стоку да чува? Писац да држи, да деца инокосних људи могу лакше ићи у школу, јер нају стоке, па тако немају шта ни да чувају. И ми сами не тврдо са овим, да наш народ даје радо децу у школу, само оћемо то кажемо, да му је већма могуће да школује децу кад има задруга о ли кад нема. Хаф вели између осталога да свако дете чува својим родитељима особуње благо.“ И у овоме се он вара, јер, ако особина појединих задругара састоји у стоци, то се ова чува заједно са задружином; на истом пашњаку и исти је чобанин чува, и икад бива, да свако дете чува свог оца особину. Држава, у којој задруга, лакше ће моћи да шири образованост у народу. Материјално осигурани људи пре ће осетити потребу учења, а и кад дођу на ту ао, лакше ће моћи издржавати своју децу, него ли инокосни људи.

У политичком погледу она држава почива на сталнијим тем
љима, која се не састоји од појединих одељитих личности, већ
малих група као што је задруга. Државна управа са народом та
се олакшава. Државна власт нема посла са сваким од појединих
друга, она зна само за старешину, и старешина је одговоран за сва
дело, које учини когод из његове куће.

Општинска власт такође нема посла са појединим задругари
она има посла само са старешином задруге. Старешина задруге
на општинске састанке или скупштине. На тим скупштинама са
старешине кућне учествовале су у саветовању и решавању. Ова
је било у јужној Русији у XV, XVI и XVII. веку. На скупштина
општинским старешине су бирале кмета општинског. Кметови су
народу јако поштовани, а исто је тако поштована и породица,
које су они. Само звање кмета било је почасно, и није му се за
плаћало, Данас имућни домаћини избегавају то звање, што показу
да је у њих опало поштовање и уважење кмета. Узрок је томе, ш
наш народ, од свог ослобођења до данас, није имао општинске са
управе. Старешине кућевне разрезивале су све дације које је нар
имао платити. Највећи терети одређивани су на задружније ку
Кмет је се за све обраћао старешини кућевном, па тако је и са
Ако треба поправљати сеоски пут, или главни друм, кмет наређу
старешини да он одреди кога из своје куће на тај посао. Кмет
обраћа старешини и за порезу и прирез, и општинске трошкове.
све ово чини, да се државни послови лакше и уредније отправља

Опадање задруга, узроци томе, и правац нашег законодавства у донашању наређења о задрузи.

Ма да су Срби разноструко полилитичке околности преживе
задруга је се до новијег доба одржала. Па и сами Турци нису је д
рали, јер су из ње могли разних дација, десетака и глоба прост
Али сада мало коме да није познато да наше задруге све више
више опадају. Из извештаја које је министар унутрашњих дела по
носио народним скупштинама држаним 1864 и 1864. године, види
да је од 1861. до 1863. год. било 4469 случајева деобе задруга,
од 1863 до 1867. год. нарастао је тај број на 5024 тако, да је
сваку годину долазило по 1700 одељених задруга. Број подељен
задруга повећао је се за поменуте три године. Задруге су до са
готово већ са свим пропале у неким крајевима, а и где су се зад
жале, оне су изгубиле свој прави значај који су пре имале. Па
што је то тако? За што да, и поред благодетног утицаја који су

друге на народни живот имале, оне све више и више пропадају? Ово е питање доиста важно, и .треба га решити. Да је на њега израније ажња обраћана. ваљда се не би дошло до тога, да ми говоримо о адрузи као установи, која већ сада више спада у историју, но у адањи народни живот. Свакој појави ваља испитати узроке, па ако у они штетни, ваља их отклањати, а ако су корисни, ваља их поржавати. Узалуд ће се ко трудити да отклони неко зло дејство, ко му није најпре узрок отклонио. Па тако је и овде. Узалуд ће ити све мере предузете да се одржи задруга, ако се не зна за што а она тако јако распада. С тога ћемо ми покушати да ове узроке спитамо.

Има врло млого узрока, који су упливисали на распадање заруга, и потпомогли да се оне превремено изделе, и инокоштина да лада: два су најглавнија, а то су: *слободна трговина* која је код ас непрестано постојала, и *наше законодавство*.

Слободна трговина. — Ми смо споменули, како је наша задруга јила и потпомагала народну индустрију. Све потребе задруга подриване су у самој задрузи, и врло је мало било предмета, који куповати, и то су били већином таки, којих није било у нашој, иродом одареној земљи, или није било срестава да се они овде ераде. У исто доба, кад је код нас цветала домаћа индустрија, на аду се почини велики преображај у индустријској производњи ъед примене нових техничких проналазака. Парна снага заменила милионе руку, које су се до тада бавиле прерађивањем сировина. много краће време, и са мање радничких руку, производили су еспапи у великој количини. Пошто су могли бити произведени за тко време и са мало руку, то су трошкови били мањи, и новоизводени еспап био много јевтинији. Усљед оваког начина проодње пропадоше све мање занаџије, јер не могоше издржати конренцију са новим техничким алатима. Народна домаћа индустрија а постаде монопол капиталиста; конкуренција између домаће и италистичке индустрије не беше могућа.

Кад смо се ми ослободили, у Аустрији је постојала већ јака италистичка производња, наоружана свима најновијим техничким налазцима. Као сусетка Србији, Аустрија је почела сувишак свофабриката увозити у Србију, и тада се одма почеше тражити ши, финији од оних, које је сам народ израђивао. Ови еспапи кени су у Србију са врло малим ђумруком по уговору који је та везала са Аустријом, и који је важио и за Србију као саставни турске царевине. Начело слободне трговине било је потпуно усво. а његово дејство на нашу домаћу индустрију могло је се пред-

видети. Еспапи тако јевтини и са врло малим ћумруком. ширал
се свуда по Србији. Наши домаћи производи стадоше се шиљ
Аустрију, јер задружна индустрија нагло пропадаше, а наскор
почеше уносити и такви предмети, који су се пре у самим задру
израђивали, као што су: лопате, виле, лонци, сукно, платно. —
чајно је, да су све владе српске до данас заступале начело слоб
трговине, и ако су могле више пута умањити њено дејство, ов
га напротив још већма раширише.

Трговина је се распростpла по селима посредством сеоски
ћана. Сеоски дућани допуштени су у нас 1870 године. Њима је
да зближе произвођача са потрошачима, као што су се онда
изражавали. Ми ћемо овом приликом навести, да смо одсудно
тивни увођењу сеских дућана, јер они имају веома злог ут
како на народно кућење, тако и на морал. Тако сељак сада им
кућом све што му треба, он треба само да ради, и своју зара
уложи у покварене еспапе. Усљед завођења сеоских дућана че
вића, како жене, кријући од својих мужева, набављају предмет
би саме могле израдити, а за ове предмете — пошто немају н
— дају разне производе — жито, брашно, јаја — који коштај
пут више од купљених ствари. Мода, та стара познаница варо
поче и по селима да се шири. Сеоски дућани пресађују по с
све, што се као неваљало у варошана налази, или што су ов
давно одбили то као неваљало.

Слободна трговина, као што политичка економија вели,
с коришћу применити само у индустријским државама, где се
води више фабриката но што је нужно за подмирење животн
треба, и тада, да не би уложени капитал и рад пропао, нуж
да се ови еспапи извезу на стране пијаце. Према томе, сл
трговина није била за нас, јер наша индустрија беше слаба
индустрије аустријске, и за то она није могла издржати кон
цију с њом, већ мораде пропасти; а заједно с пропашћу нар
родне индустрије, морадоше се и наше задруге изделити. Н
слободна трговина донела је са собом то, да је ослабила она
која је задругаре у задрузи одржавала. Задруга основана је
треби човека да у друштву живи; у њима су људи најлакше
ривали своје потребе и зато су најрадије у задрузи живели
кад је слободна трговина донела све што им је за живот нуж
понудила им њене производе за привидно малу цену, они уви
да ће моћи и сами набављати све, што до тада нису могли.
гари су увидели, да се циљ, зарад које они удружено живе,
постићи и кад оделито буду живели. Велики број радних рукy

је досад на подмирење домаћих потреба; али, како су се ове сад лакше и јевтиније набављале, то је остало доста залудних руку, које су много односиле а мало доносиле.

А која је друга посљедица тога могла бити, него да се задруге превремено изделе. Сад слободна трговина разслаби заједничку везу задругара, онда су и задруге морале пропасти.

Као узрок који је припомогао да се наше задруге превремено распадну, сматрамо и *наше законе*. А овде ће баш и бити место да покажемо утицај и правац нашег законодавства односно задруге. Но пре, но што пређемо на наше новије законодавство, дај да видимо, да ли има каквих старијих писаних закона, и да ли ови доносе каква наређења о задрузи.

Законик Стефана Душана садржи нека наређења, која се тичу задруге, као што је члан 118 где се вели, да је млађег брата, који зашто буде тужен, могао заступати старији брат. Члан 197 гласи, да је брат за брата, отац за сина, сродник за сродника могао одговарати при кривичним делима. Члан 198 да, ма ко из куће зло учинио, све плаћа господар куће, или да изда онога, који је зло учинио. – Сва ова наређења душановог законика тичу се задруге. Закон је признавао, да све чланове породице, који на једном огњишту живе, може заступати старешина, и да је он одговоран за сва кривична дела. Па шта више, и кад су задругари хлебом и имањем одељени, живе на једном огњишту, за њих је опет одговарао старешина, могли су и чланови родбине одговарати један за другог. У свему томе огледа се заједница задруге; зато Мајков и каже: „штогод је писа од Краљева, Деспота, Властела и т. д. сви су од старешине рођевног са ближим сродницима, браћом и синовцима“.

О наслеђу у задрузи, у Душановом законику ништа се не вели. Члан 100-ти и 101-ви говоре о наслеђу у сталежу властеоском, и чини да „деца“ наслеђују оца. Да ли мушка и женска деца заједно, не зна се, према овакој нејасној одредби закона. Овде су пречи сродници увек наслеђивали до трећег братучеда, а после је кућа припадала племену. Односно задружних имаовних односа у Душановом законику нема ништа.

(Свршиће се).

ЈЕКТИКА.

Друштвено-медецинска новела.

I.

Прошло је било већ неколико година, од како ни једно туре не нанесе пут, да се напије воде на чукур-чесми београдској. Узаман изгледаху пусти сокаци за црвеном чизмом. Турака није више било. Све је пространо и много веселије на оном некадашњем кобном месту, где ниси смео ни у сред бела дана слободно проћи.

Сад изгледа тамо са свим друкчије. Ал' пре десет година беше још онако, како су Турци оставили. Изишли Турци, а њихове рушне куће населила београдска сиротиња. —

Ту близу чукурлије живљаше, скривена и од сунца и од људи једна сирота праља. Убога сирота. Живела је са своје неких осморо деце — све једно другом до ушију — испод једног сасвим развaљеног крова, у једној јединој соби. Кад је падала киша, кроз кров је цурило у собу, а кад је встар дувао, превијало се свако дете.

У соби беху деца — сав намештај. Нигде кревета. У једном ћошету беше нешто испод неког старог везеног чаршава смештено. Можда сав „мебл". А осем тога могао си видети, где на неокреченом зиду још две слике висе. Једна слика престављаше по свој прилици неког свеца, коме није никад зејтин паљен. На другој слици беху измалани цареви и краљеви, слика јасне боје ал' ка̂ да се опет стиђаше изгребена зида.

Сирота Тода — тако се звала сирота праља — радила је и дању и ноћу. Дању је прала сузама туђе рубље а ноћу је крпила своје рођене дроњке. Није мало — осморо деце и она девета. Све јадно, поцепано. Имало се шта и крпити, ал' крпа на крпу. Њене муке и бриге тешко би ко могао појмити. А њено срце беше довољно, да их у себи скрива.

Суседи гледаху на њену кућу сажаљивим погледом и нису је остављали без рада. А њој се чинило, да се и с тим задовољавала. Мишљаше: добро је само, кад се може побринути за своју децу. Црна беше она сиротињска кора хлеба ал' дечици беше слатка, слађа од сваке господске торте.

По некоје од одраслије деце, чинило је већ своје, помажући мајци ма у чему. Мика (осам година) и Лаза (девет) доносили су рубље. Свêта покућарио већ, Стојан ће скоро на занат. Три мало

девојчице, шта су могле. Само Анка, најстарија девојчица ишла је у школу, а помагала и мајци код куће у свему упоредо.

Живело се све тако сиротињски. Никад никакве радости, а жалости много. Хладно беше зими у незагрејаној соби а дрва скупа. Доста су пута деца одспавала вечеру, није се имало шта јести. И све то беше за јадну матер као нешто прелазно. Она се све надаше нечему бољему. Али њу као да је све добро заборављало, а све зло изненађивало. Злој судбини не беше краја. Један дан прошао, а већ у кући некога нема. Јуче се нашло троје најмлађе деце око огњишта. С огњишта се претурио пун котао вреле воде, па опарио све троје. Двоје било мање-више ожежено, а малу Сојку морали су однети у варошки шпитаљ, где је сирото дете у мукама изданула. Тако се десила несрећа и с Мицом. Играло се дете по авлији. Авлија одграђена, па дошло до неких надничара дунђера, који су сваљивали једну велику капију. Нису ни спазили кад се читав балван откотрљао и обе ноге детиње прегњечио. Несреће. — Боловало сирото дете — уто; и остало са свим сакато... Шта би се још могло написати из живота једне матере, која се бори само за хлеб и нема кад да пази на децу. Много се несреће још десило. Тешко би који „педагог“ ту могао наћи каку методу, по којој би овакав корен дечијег васпитања био затрвен... Педагози су бар сити.

Е, беше и понуда од милосрдних људи. Овај слао по штогод за ло. Онај по коју изношену хаљину. Видиш тек, изишла деца, сунчају се, а свако шарено кô детлић. Некоме капут до земље а неком кави до лаката.

Анка већ велика девојка. И она је расла у туђим хаљиницама. Много беше муке пуштати њу од рада, јер она доста помагаше. Ал морало старати већ за њу. Њу посла у школу још покојни јој ац, а сад мишљаху, кад сврши институт, да буде негде учитељка, да уз њу пристане и цела породица. Тако мишљаху, а прилике неле друкије.

II.

Анка беше веома лепо девојче. Здрава, свежа лица, ведра чела, погледа жива. Много је које око замакло за њеним стасом, за њеним дугим витицама. И све се једним уздахом и заборављало. Ал, она сама као да не беше без осећаја. Она хитно пролажаше улицу а поглед јој увек у земљу управљен. Често, можда ни сама није примећавала, како њене мисли стварају малену милу неку сличицу, а слици леп љубазан осмејак испод малих гаравих брчића. Видео

би је, где у неком кутићу испод цветних кестена, кријући, премеш
пажљиво неке листиће; час по час замишљена насмешкује се, а п
сле поцрвени и сневесели се. Ко би знао шта је тамо било напи
сано. То су биле њене тајне. С њима је она расла; постала мно
веселија; радила с удвојеном снагом више; и све лепша и лепш
бивала.

Али наскоро тајна постаде јавна. Нашло се једно изгубље
љубавно писманце, и по потпису дознадоше, кога Анка воли. Зат
део је сваки и њему и њој. Раде великошколац, угледан момак, бист
погледа, поштена срца — он беше њена очита љубав. И рујни осм
већ дарнуо у млађане груди. — Остала оба срца рањена.

Иде једном Раде широким сокаком, а отуд се Анка запода
У њему срце заиграло а Анка сврну, смешећи се, на другу стра
Ништа за то, иде Раде њој на сусрет и поздравља је. После и
више враћала с пута. Застајали па се разговарали. Он јој гледа
у лепе очи, а она му даде прво руку, а после и — пољубац.

То беху први пољупци, најслађи тренуци у животу њихов
А после је прошло још дуго времена, да их се само сећају...

Да, она је заволела. Њен избор је већ пао, и ако се мно
младића врзло по оближњим улицама, да се сирота није смела
улици ни показати. Она не беше никака „модерна“ институтка
не стиђаше се с котлом и крчагом са чесме да пође. Не беше
институтка „бела лутка“. Но у последње време беше се нека
паста насртљива момчадија навадила, да на сокаку ћораво нас
на девојку, због чега је и мати приморана била да обрати ви
пажње на башибозуке београдске. — Па није само на томе оста
Нанео се удес и у саму кућу. Нека баба Митра, чак из девет
комшилука, поче од неко доба своје посете чешће удешавати. Пр
вила се у говору веома милостивна и љубазна. Доношаше деци
лача и шећерлеме, а с Тодом вођаше жив разговор уз чашу рака
Тода се и не сећа с каком фарбом мисли баба Митра на сре
да изиђе. Гуја матора, баба Митра, насрнула на стење поштења Т
дине куће, па се сва разбила гујина глава... Дуго је још сиро
мати своју лепојку грлила и љубила, кад је матора несрећа ба
Митра последњи пут за навек ишчезла испред њиних очију...

III

Разболела се Анкина мати. Тешко оболела. Много се напрезал
много бринула, сирота мати. А мало заради, мало неге, па морал
најзад и подлећи, оставив своју чељад готово самој себи. Анка бе

сад у кући место матере. При умору приклињаше Тода своју Анку, да остане чила, као што је у матере била — предав јој сву бригу око браће и сестрице.

Умре Тода, а деца се морадоше разићи. Двоје најмлађе узеше добри људи под своје. Стојан оде на занат. А троје остало да деле судбу Анкину. Ту је још и осакаћена Мица.

Анка је била добра шваља, добра везиља, налазила је рада. Ал је брзо увидела, ставши на своје рођене ноге, да је тешко тако кубурећи живети. Било је изгледа и на једно учитељско место, ал би морала читаво по године чекати. Међу тим је већ судбина гонила под туђ кров. Она је радо пристала на позив једне своје познанице, па се код ње и уселила.

Анка беше навикнута ништа да не зактева а много да ради, па је мислила, да ће јој будућност у животу неприлике олакшати. Сама она не хођаше о томе много размишљати, јер и „шта би јој помогло“. Толико је увиђала.

Жалост за матером убила јој је свежину на лицу, беше мало потавнела. Три сестрице мале — и ништа више, беше јој све, на шта још наду полагаше. Ил' не. — У недрима гајила је она још своју милу тајну, два листића бела и један увео цветић. Читала је слова и љубила цвет, а сузе јој није нико видео....

Време је пролазило, наде се истицале, а прилике се нису побољшавале. Оне су се погоршале. Још једно је љубавно писамце прочитала па се стужила Анка. И друго и треће писмо дошло и ни једно је није овеселило. После је прошло дуго времена, и није чула никаква гласа.

Под туђим кровом није Анка ништа боље видела. Видела је на шта су је позвали. Морала је радити за се и све троје своје, а не могаше их само хлебом захранити. — Да је челик била не би одолела. Осврнуће се Анка на другу коју страну, ал за њу као да нигде не беше изгледа. Сви путови затворени. Па и последњи изглед на како учитељско место, и он се изгубио. Прилике са свим озбиљне постале. У души Анкиној све тамно.

Било је дакле повода, да јој се чине предлози, да се уда — ма за кога. Познавица је већ знала добру „прилику“. Не треба јој пропустити. Она је убога сирота, куд ће и шта ће са недорасло гроје деце, болесно и сакато. Може да обезбрижи и себе и њих.

Анка види, да је све то истина, али ћути. Ништа не вели. Нагађивали су на њу са сваке стране и представљали јој положај по све повољан. А било је још и да бира. Један богат, други богат, трећи

показа се Анци чудовиште у људском облику. Много је Анка од в
препатила. Стари бабац није трпео ни живе муве око себе, кам
не могаше маћи с места без туђе помоћи, чуо би је, где креш
цео дан. Све јој било неправо. Било је часова, где би Анци
искочило од једа с бабом, која закераше час овако час онако.

— Како ти стоји та хаљина, замериће срдито Анци.

— Како седиш то, Анка.

Или ако је Анка што у разговору хтела да покаже, прикет
би јој се од стране свекрве, „да много не говори". Или ако ћут
„Зашто ћути".

Кад пође, „куд иде". Кад стане, „што стоји". Кад седи, „
седи".

Оној лутки, што купују деци на вашару, њој је завидела Ан
јер њу остављају на миру.

Отишла Анка једном у посету својој другарици, Ленци. Ле
још девојка. Ту се нашло веће друштво, читав венац младих де
јака. Заподео се кикот међу њима. Све весело. И Анци долази
ум, како би било кад би и она била душом и сликом члан т
друштва. Овде оличена безбрижност. Она није више безбрижна. Н
слободна. Друкчије мисле други о њој, ал' она увиђа, да јој ни
више није остало, до само, да посматра и жали. „Удаћеш се и
кајаћеш се", одјекнуло је више пута у њеној души. Смеју се дево
и осмејак им пун драже и веселости. Како су оне веселе! А
Анка није весела! —

V.

Код мајке била Анка само сирота. Оскудевало се само у ма
ријалним средствима. Тело је њено патило. Ал' душа је здрава б
Од дана, како се удала, настало је у ње душевно нерасположе
Сви појави брачног живота гомилали су се само, да је злоједе. О
јој се чинило много горе подносити. И почела је душевно пат
Како? —

Пролазили су дани, протицале недеље, измицали и месеци. П
шло је тако неколико година једноликог живовања. Само се испов
није примећавало, како пролази време. После се примећавало, к
се пусте недеље отегле а најзад се чинило,као да су и сами д
вечити постали. Живело се све по једном истом начину и куће
реду. Још и сад не уживаше Анка никакапреимућства у кући. Он
морала бити само „госпођа". Још се њој забрањивало да ма што р
Она се обуче у скупоцену љубичасту свилену хаљину. На хал

карнери искићени. Дугачки пространи рукави покрили јој бокове. Из рукава вире две ручице беле обасуте сјајем злата и драгог камења. Њену лепу косу чешљају туђе руке, а краси је бисерна дијадема. Само е нешто нестало руменила са њених образа, усне побледеле, а на њима нема оног веселог осмеха. Од свега поглед још остао онако кив, а очи беху увек овлажене. Њено највеће занимање беше да ита, а читала је само оно, што је издржало цензуру њезиног мужа. І читала је много и дуго. Кад би ушао у њену собу, видео би причну библиотеку књига. Књиге нису биле нове, јер јој се муж лабо занимао читањем, па никад није ни купио књиге. Ове су њиге остале од умрлог брата Богојевог, који је био ђак. Књиге добре. Читањем Анка је гледала да уклони тамне мисли, које јој се врзоше о глави. А читањем је изображавала свој ум све више и више. ного је од њених школских другарица заостало у умном изображе-у, док је она још непрестано напредовала.

По некад би се над књигом у мислима и заборавила и кад би ко запитао, шта је читала, тешко да би знала одговорити. Дуго ко гледа у књигу, ма да не разбира ни словца. А мисли је одво-ле тамо негде преко кровова београдских, преко Саве и Дунава, леко.., далеко... Пред очима јој велика варош, тамо пуно света, можеш да прођеш. И прошла много улица и дошла до једне че-ворокатне куће. Кућа висока, ту горе живи неко, кога она тражи. су степенице, по којима се и „он“ пење. Умор је гања а снага даје. Ето, то су врата његове собе... срце јој вели... Куц, куц! — ко се не одзива. Срце јако бије. Не чује се ништа. Она улази ма. У соби светло. Тамо постеље,.. оно су књиге... ено и стола и за столом седи „он“ за неком дебелом књижурином, подбочио ву, па чита. Коса његова, слика његова... Он подиже главу... његове... Он је... „Срце моје!“... „Анђеле мој!...“ и загр-се...

— Анка, ти плачеш, пробудиће је из заноса муж, загрлив је кно и пијући јој у доиста сузне очи. — Каква је то књига, што те жалости тако? Роман какав, је л'? Не дам, да је читаш више. Бранићу ја ти од сад читање, рече јој муж брижно, узев јој књигу руку и бришући јој сузе њене замишљене среће.

Стао је миловати руком по коси, образу. Тешао јој најљубаз-е, како је знао. Њен један осмех, ма и онако сетан, био би му, ед свег што има, његово највеће благо. Ал узаман га очекиваше, а га погледа право у очи, хоћаше нешто да рекне, али глас јој гао у грлу.

Обоје се замислило. Анка бледа као крпа, а он се збуњено и не говораше ништа више. Њиме као да је силество мисли овладало и мисли једна другу прекрштаху. Најзад му се из целе збрке мисли учинило нешто јасно. И онда је и сам пребледео.

— Ти ме не волиш Анка, рећиће он, промуклим гласом, да о једва чуло, обавив руку око ње и положив јој главу на прси.

Њено чело беше све орошено студеним знојем, као у грозница Она сва малаксала, очи затворене.

— Мени је зло, Богоје, беше све што рече.

Он је полако положио на диван па хитно послао по лекара.

После овог случаја размишљавао је Богоје чешће пута о овом последњем случају и најзад дошао до тог убеђења, да се јако огре шио о своју жену. „Она је добра, воли га и поштује. Он јој пока зује такође своју љубав на сваком кораку. Он је гледа и негује на своје очи. Она је само кротка, такав је њен карактер, она ће ум друкчије волети“.

VI.

У кући није се десило ништа више тако особито. Све је ишл својим током као и до сада. Исто онако уредно одлазаше г. Богоје у канцеларију и уредно се враћао из ње. Још све онако крешта је по кући стари бабац, мати домаћинова. Само су се леандери по чели сушити. Њих надгледаше до сад млада домаћица, а примети је већ времена протекло од како се ње зажелели. Она их не залив више. Анци као да не беше више до цвећа. А сама она ка да доста увела. Оног вечера долазио је кућни лекар и није приметио ничега особитог. Преписао неки лек па отишао. Анка се још н отимала, но снага је поче издавати. Тако је прошло неколико да и она се још не поправљаше. До сад је готово у самоћи пребивал избегавајући сваки поглед ма и најмањи сукоб са злом свекрвом. природи јој беше, да се ни пред ким не јада. Ал' сад је већ оч гледно било, да је она болесна. И лекар је приметио, ал је тврди да нема ничега опаснога. „Само је слаба, некако изнурена. Проћи то“. Но оно не пролази, већ се погоршава. Поред све неге и надз дања она опадаше телесно с дана у дан. И муж јој постао веом брижан. Испочетка се управљао према лекаревој речи, а после и сам к нези и није се далеко мицао од њене постеље.

Колико је саучешћа било с његове стране, показало се кад и само његово велико стрпљење почело издавати. Почео је мења час овог час оног лекара. Сијасет рецепата преписано, силество з

кова непијено. А Анци не би боље. Нестало и последње свежине с лица. Очи и образи упали. —

Богоје беше као у очајању. Не знађаше већ шта ће. Не оскудевајући у средствима, не би жалио стотинама да жртвује, не би ли само помоћи било. Тако је време протицало и страњење га све више издавало. Сазиваше и консилијуме докторске, од којих није никакве боље помоћи видео. Скупо га стајаху њихови савети, ал' жао му беше Анке — веома.

VII.

Не беше боља како особито, да дође који млад лекар, тек свршио школу на каком страном светском универзитету, па да постане за кратко време чувен.

Баш у то време беше се за унутр. болести прочуо доктор Раде. Он беше до скора неприметна личност, којој један или два догађаја дадоше лепа гласа. Често су у нас прилике, да се код ово мало лекарских снага потражи помоћ тек на страни. То је, наравно, могућно само имућнима. Еле, десило се, да је један од капацитета школе, где се Раде учио, посећен рекао, да није нужно излагати се трошку и далек пут предузимати поради болести, које може и његов ђак сасвим сигурно да лечи. Тај ђак био је Раде. Да шта знађаше сад Анкин муж, већ да позове доктора Рада. Читалац ће се већ досетити, да је то онај исти Раде некадањи великошколац, који је онако немилостиво ранио Анкино девојачко срце.

Анка ништа не зна, како је изненађење чека. Но Раде је добро појмио, куд га је пут нанео, кад је пошао на своју визиту. Ноге га носе, а срце заноси. Толико година невиђења. Уображаваше слику прошлости. „Растајање, тешко растајање". Хоћаше пустити поглед и на слику садашњости, ал' не имађаше већ кад, беше стигао до куће. Нека зебња обузела му душу. Ход га хоћаше чисто издати. Застао мало да дахне чистим ваздухом.

Код куће га љубазно дочекао домаћин са момцима. Изишла под врем и стара домаћица. Колико Раде беше збуњен, опет хоћаху по својем предубеђењу некако и из понашања његовог о његовој лекарској моћи нешто поцрпсти.

Да, у његовом погледу и беше нека одважност оличена. А кад се замисли још „шта је још и професор о њему рекао".

Ушао Раде у собу, болесничке. Соба пространа и светла. Тле поривено раскошним једноставним ћилимом. Постеље закриљене тешким завесама. Ваздух чист. Све хигијенски удешено. Он, не приметив у

[illegible] велика окна у зелену градину. [illegible] и руже. Небо плаво и ведро. [illegible] засијала два гарава ока, црне [illegible] који га на месту скаменио. [illegible] је жив, непомичан гледао скру- [illegible] Он не умеђаше ни речи прогово- [illegible] сања ли или је на јави, да пред [illegible] Крв јој подиђе у потавнеле [illegible] појачаном бледилу. Вâли осећаја хо- [illegible] Хтеде снагом да овлада, ал' сваки јој по- [illegible]

[illegible] како не изда. Први састанак треба [illegible] да угуши. И поста лекар пред својим паци- [illegible] сам пацијенат не изда.

[illegible] Анци ма шта замерити? Ни један не [illegible] узбуђење самој њеној болести.

[illegible] — [illegible] куцао је, слушао груди. И није [illegible] да Анка болује од тешке болести у бе- [illegible]

Станоје Нешић.

[illegible]

[illegible] груди кињи
[illegible] браће моје,
[illegible] сузе лију
[illegible] броје. —

[illegible] чара,
[illegible] свежи пире,
— [illegible] бесно и помамно
[illegible] чела шире. —

[illegible] земљо,
[illegible] јадне, худе, —
[illegible] дни-душмани,
[illegible] бесно суде. —

Зар ће вечно груди твоје
Ћуд тиранска да ужива?
Зар ће вечно чеда твоја
Ледни ланац да окива?

Зар слободи нема места
А у теби, Босно мила, —
Зар ти нису чеда доста,
Очајано сузе лила?..

Зар те сузе, што продиру
До престола вишњег Бога,
Не могоше омекшати
Ћуд тирана безбожнога?

Зар не чује душман љути
Тешке клетве срца жива?
Или мисли да ће Босну,
Вечно тама да покрива?

Та још има наде миле,
Та још има браће верне
Што ће бранит браћу своју
А од патње неизмерне,

Док не куцне жућен часак,
Да душманска сила мине. —
— Ао̀ј Босно, цветна земљо —
Кад ће зора, да ти сине?

П. Ј. Петровић.

ИСТОРИЈСКЕ ИДЕЈЕ ОГИСТА КОНТА.

(Д. И. Писарев.)

V.

С *вештином* теософија је свагда живела у доброј хармонији, а литеизам више него икоја друга фаза теософије ишао је на руку потпомагао развитак свију разних грана вештачке творевине. Политеизам је изазвао постојан и упоран рад људскога уображења

кост њихових наравствених појмова састоји се у томе, што Бушмен, као груби фетишист, и консеквентни утилитарист, као човек, који се потпуно ослободио теософског туторства, обојица не ишчекују себи озго ни награде за добро, ни казне за зло. У Бушмена област међусобних односа људских још није дошла под владавину теософије; у утилитариста ова област већ је изишла испод те владавине. Бушмен и утилитарист, слични међу собом по *основном принципу* наравствености, стоје на два крајња ступња историјског развитка; а бушменско племе, ако се крене напред путем ка практичном позитивизму или утилитаризму, мораће се одрећи тога *основног принципа*, до којега по времену, кроз неколико векова, неминовно ваља ићи обратно. Бушмен треба најпре да уведе у наравствене појмове елеменат теософског туторства; а то увођење врши се тек онда, кад се из фетишизма изради политеизам. Кад човек састави себи појам о таким бићима, која из далека управљају стихијама, шаљу кишу и град, буру, богату жетву, глад, здравље и болест, радост и бригу, срећу и несрећу, тада му већ није тешко уобразити, да су та бића, обдарена необичном оштровидношћу, слухом и пријемљивошћу, способна да управљају судбом својих поклоника, и казнити и награђивати људе за њихове поступке према другим људима. Тада се рађа појам наравственог закона; као санкција тога закона показује се воља бесамртних; и поезија, ослањајући се на теософију, почиње разјашњавати и уопштавати поједине одељке установљеног кодекса. — Доктрина политеизма, која се састојала са свим из јасних и конкретних слика и која није имала у себи никаквих магловитих апстракција и логичких финоћа, била је више приступна појимању масе, и за то се користила у своје време таком великом популарношћу, какву најс достигла касније никоја друга философија. Може се рећи без увећавања, да у она времена, када су се певале *Омирове* песме, сви Грци од првога до последњега, од најбогатијега до најсиромашнијега, од најумнијега до најглупљега, подједнако су ватрено и простодушно веровали у једне и исте мите и одушевљавали се једним и истим идеалима лепоте, врлине, увиђавности и свима другим физичким умним и наравственим савршенствима. У цветно доба католичке теософије, таког пуног јединства и хармоније међу масом и њеним вођима није било нити је могло бити с тога, што су више теософске спекулације, које су одузеле моћ вођима, непрестано остале непојмљиве за масу, која се као и пређе задовољавала грубим политеизмом, заменивши, на пример, бога Јануса — светим Јануаријем, а богињу Цереру — лоретском мадоном. Велика популарност старог политеизма, очевидно, била је један од најважнијих узрока те с

вештине процветале. Вештак тога времена могао се обратити са својим производима уму и осећању целога народа, и цео народ, од управника државе до последњег пастира, видео је у даровитом вештаку достојни израз општенародних и свима појмљивих, племенитих и блиских идеја, веровања и тежња. Сваки атински занатлија могао се усхићавати потпуно свесно мишићима Херкулесовим или прсима Венериним; ну да се појми израз лица Рафајелових мадона, ваља се предходно упознати с таким мислима и с таким осећањима, којима се какав прост и сиромашан човек никада не може бавити, јер за то нити има времена ни интереса. — На тај начин, видимо, да се цветање вештине, у време политеизма, условљава четирма главним узроцима: *први* — импулс, који је дао политеизам људском уображењу; *други* — учешће поезије у израђивању догматских подробности; *трећи* — потчињење међуљудских односа теософском утицају; *четврти* — велика и једина у своме роду популарност политеизма. — Тима четирма узроцима објашњавају се врло згодно сва чудеса грчке поезије и грчке скулптуре.

VI.

У старом свету *рат* је био неизбежан и неопходан. У периоди фетишизма, рат је извео поједина племена из самоће и згруписао их у мала друштва. У периоди политеизма, рат је морао спајати те одвојене групе људи у веће државе, у којима је била могућна велика, стална и плодотворна размена продуката и идеја. Јевропљанин XIX века, мало упознат с физиономијом и карактеристиком старог доба, може посумњати у неопходност тога спајања; он може помислити, да су свакога рода размене и промети били савршено везани с егзистенцијом мноштва оделитих и независних тела. У самој ствари, ко ће забранити, на пример, Немцу да заведе банкарску кућу у Француској, Енглезу — да отвори машинску фабрику у Русији, Русу — да слуша лекције на немачком универзитету, и тако даље? Нема, очевидно, никакве потребе спајати Русију, Германију, Француску и Енглеску у једну велику империју зарад тога, да би се олакшали или увећали међународни промети. Тако суђење је врло правилно, ну у старо доба оно је било немогућно. У старо време постојале су само две политичке форме: на Истоку — огромна монархија, у којој је грађанин имао право живети дотле, докле га државна управа не натакне на колац, и управљати имовином својом дотле, докле му је власт не узме за казну; на Западу — врло мале републике, толике као омањи данашњи срез, — републике, у којима се грађанин корис-

с томе било и мислити; могло се изабрати само једно од двога: и
посведневне незнатне зађевице, које нису доносиле са собом никакв
резултата, осем сакаћења и убиства; или огромне завојевачке ратов
врло крваве, врло убитачне, ну опет за то могли су порушити о
китајске зидове, којима се ограђивала са свих страна свака ста
народност. Либерални људи у Грчкој непрестанце су тежили после
њему, т. ј., великом завојевачком рату, и они су имали потпуно пра
ма да, разуме се, њих при том нису руководили назори каквога и
торичара-философа о утицају ратова на цивилизацију, већ уске н
ционалне страсти и предубеђења. Ако је могућно било чиме год сп
јити међу собом Грке, који су непрестано живели у зађевицама
раздору, то их је могла везати само општа мржња њихова пре
другим народима. Политеизам је подгревао ту мржњу, и на тај
чин указивао је људима особиту услугу. Наравно, искључиви грч
патриотизам, заснован на мржњи и на презирању свега осталог
вечанства, мора нам се сада чинити врло узак, плитак и жалост
Ну и тај патриотизам учиниће нам се врло широк и величанств
ако га испоредимо с патриотизмом атинским или тивским, заснован
на мржњи и на презирању свих варвара, и, осем тога, чак и сви
осталих Грка. Ти делимични патриотизми били су много смешни
глупљи и штетнији од лихтенштајнских или рајс-лобенштајн-ебе
дорфских патриотизама. Паралишући до извесног ступња те безброј
патриотизме утицајем општих веровања, општих празника, општ
оракула, политеизам је, нема сумње, доносио људима корист. — Б
гови политеизма стајали су врло блиско са својим поклоницима
врло често долазили су с њима у непосредне додире; оракули и р
лична гатања, која су имала државни значај у време политеиз
давала су сваком верном потпуну могућност у сваком даном тренут
да завири у будућност и да поведе разговор с управницима ва
лене. У она времена, када је у полудивљих људи још била сла
навика да се покоравају ма какој власти, ти посведнењи доди
с боговима били су необично корисни за одржање дисциплине,
које би се рат превратио у несвесну, бесцељну и узалудну чар
Начелник војске, који је стајао на једном ступњу развитка са свој
војницима и веровао савршено искрено у оракуле, у гатања, у пр
рочке снове, природним начином давао је свима тим неодређен
алузијама такав смисао, који је, у даном тренутку, одговарао ње
вим властитим стратегиским проматрањима. Та проматрања, освеће
на тај начин, божанственим ауторитетом, наравно имала су за в
нике таку обавезну силу, која се не би могла замислити, кад би н
челник морао утицати на своје потчињене празним страхом каз

[illegible]

[illegible] не за то, да се од побеђеног [illegible] [illegible], већ за то, да га потчини [illegible] [illegible] [illegible] главни покретач рата јакога [illegible]: на човека, у коме су видели пре̂ће комад меса, почињу сада [illegible] као на радничку силу; једном речи систематично [illegible] замењује се систематичним поробљењем (подјармљивањем) побе[illegible] људи. То поробљење стоји у потпуној хармонији с основним [illegible]ктером политеизма: чим победиоци владају над побеђенима, [illegible]

диње омладине српске, важила као орган омладине, омладине као једне јаке чињенице народног живота, народне среће и будућности, показала се, у лицу коловођа првог омладинског покрета, врло, врло реакционарна. Разумемо — неверовати у успех, разумемо осудити ову или ону појаву споредну или случајну, но у основи осудити покрет, показати се врло непријатељски и врло некаваљерски према младом колену и његовим тежњама и идејама, — то не разумемо. Волети у старости идеје стечене у младости, у извесним приликама и у извесном стању ствари, — и то, најзад, хоћемо да разумемо; али, не признавати факт, да *човечанство иде напред*, то никако не разумемо. А „Застава“ се тако односила према последњој омладинској скупштини у Новоме Саду. Њени рапортери, који су у исти мах угледни чланови странке, што се груписала око „Заставе“, терали су дотле у критици скупштине, да су н. пр. виђали у жестикулацији појединих говорника у њој, знаке врло ружне, врло немиле карактеристике саме омладине!

А то је све за то, што старији људи просто неће да признају у омладине толико свести и толико израђености, да она сама, без ичијег туторства, може ићи извесним путем, који је као најбољи и најспасоноснији изабрала. После и за то, што они, као што смо споменули, не држе да је оправдано, да се, код њих живих, омладина и у шта пача.

У јануарској свесци руског књижевног журнала *Слова* имају врло лепо и згодно решена нека питања, која се непосредно тичу школске омладине. Саопштавајући у изводу ту студију, ради бисмо били да се о њеној суштини или о питањима, која су у њој расправљана, поведе у јавности, у преси и на наступајућим омладинским зборовима, где они били, опширно реч.

Прелазимо одмах на чланак у *Слову*.[1]

Треба ли желети, да се школска омладина забарикадира од живота свиму могућим речницима, да се херметично затвори у четири зида школска, да, запушивши уши и зажмуривши, потоне у науци и само у науци? Треба ли желети, да будући грађани, будући радници и просветиоци на дан пред своје ступање на поприште друштвене радљивости стоје ван друштва, да се туђе и да су далеко од његових покрета, његових мука и невоља, да сасвим ништа не знају о ствари, на које прагу већ стоје?

Треба ли желети, да школска омладина не зна ни чиме у општем живи савремено друштво, ни што нарочито у извесно доба среће

[1] *Слово*. 1881. Январ. Вопросы о молодомъ поколѣніи. II. од. стр. 82—95.

отаџбину? Зар могу старији, „свршени“ људи желети, да се ђаци, њихова млађа браћа и сестре, њихови непосредни, законити наследници и прејемници хране само научним и другим свакојаким филистарством, да им најбоља осећања и мисли закржљаве или се коначно атрофирају под притиском школске схоластике, да они кроз прозор своје школе, иза својих специјалних учебника хладним, беживотним оком гледе на свет — далеки и блиски, да се свикну да се без икаква учешћа и симпатије понашају према жалостима и радостима, према триумфу и срамоти својих ближњих, што живе — ликују или горке сузе лију — баш на њихове очи, иза школских зидина? Зар, једном речи, треба вештачки угушивати, убијати у омладини друштвене инстинкте, којих је здрави, потпуни, свестрани развитак и кадар чати отаџбини истински корисне и у правом смислу грађане?

Младићи, ма како се сјајно они разумевали у свима гранама академичке науке и ма како били вични правилима сувремене схоластике, само ако су васпитани за кинеским зидом, ван друштвених интереса, никад неће имати развијене морално-друштвене инстинкте, ити ће их се тицати друштвено таласање, опасност отаџбине, ближних и др. Орган друштвених осећања, орган грађанске енерђије код њих је већ атрофиран услед савршеног, дуготрајног нерада. Они могу ити научењаци, али ће вавек бити рђави, врло рђави чланови човечанске породице. И отаџбина ће се, у години несрећа, заман обраћати а њих, заман ће се трудити да побуди саучешћа с њихове стране, заман ће се усиљавати да их дирне у срца. Сасвим заман...

Букне рат. Отаџбини треба снага. Младићи, који су насупрот ичају и закону, умели да у себи развију морално-друштвене инересе и осећања силидарности, полетеће на бојна поља и било као ојници, било као болничари, чинити услуге. Али младићи који су аспитани иза кинеског зида, то неће, јер немају за то никаквих имула.

За што они младићи иду на бојно поље за слободу и по болницама? Захтеви хуманости... солидарност свију чланова човечје породице — ма каквој раси ти чланови припадали, црној, белој или утој... грађанска храброст... јуначка дела... Шта је то све? За их су те речи пуне живог, дубоког смисла, а за младиће, васпитане кинеским зидом, оне ће изгледати као пусти звуци, као речи као ог језика, који они не појимају или мало знају. Шта се њих све тиче? Њима је и код куће добро. Они су образовани људи; њихна ителигентност засведочена је дипломом на којој стоји печат: њима у перспективи осмејкују топла месташца. Што да они, на пример, ре у воду да спасавају оне који се даве, кад у закону — ти оно

зацело знаду — не стоји, да човек мора спасавати оне који се дав
па макар ухватио кијавицу? Не бојте се; ти младићи се *неће заиста*
срца њихова неће јаче закуцати, кад виде неправду, кад виде ка
се страшно злоупотребљава физичка сила, кад виде невољу или радо
ближњих... То је за то, што друштвени инстинкти у место да
развијају, они су већ угушени у њима, то је за то, што су они
панице, образоване цепанице — и ништа више. И ти су ето младић
поставши „своји људи," и рекли први: „Après nous le déluge
Ти се људи кад је друштво у опасности, старају само о себи и
својој кући. Они први бегају, као мишеви с лађе што тоне, и за
само за једну девизу: „Нек се спасава, ко може!" И кад се
зароне у пучину виших размишљања и почну озбиљно трактира
о срећи отаџбине, о мирном, постепеном развитку, о друштве
миру и сигурности, — не верујте им, не верујте ни једној р
њиховој. Ти се људи играју жмуре. Они само потресају ваздух,
говарајући громке речи, које за њих немају смисла нити значе
Они знаду само себе и мисле само о својој драгоценој особи...

Нек се радује, ко може, таким безбрижним, срећним грађани
— ја се радовати не могу.

Не, не треба нам ђачка каста, не требају нам кинески зид
нити икакве преграде! Треба се потрудити па решити питање:
треба чинити, па да из школе излазе не учени филистари, не б
кратске лутке, не себични, тупи људи, који само траже карије
већ грађани у потпуном значењу те речи...

И да би било што више грађана, ваља још у школама, с ка
дара великих школа радити код младића на развитку друштве
инстинката, ваља их упознавати са животом, који ври и таласа
дан ноћ иза зидова њихових школа, упознавати их с оним попр
тен делатности, које их сутра очекује; они који су за то позва
ваља да олакшају младићима улазак у живот, да би се после м
брже оријентовати у њој како ваља, а да не би морали тумар
сад овамо сад онамо. Та они сами морају скупо платити за с
незнање, платити горким сазнањем, да је бесплодно и глупо стра
златно доба, да им је живот још у самом почетку покварен. Жал
је, да група младих људи с осетљивијом, финијом организацијом,
нису могли постати ни чекић, ни наковањ — да гради замашан
тигенат самоубијца и полуделих... Не треба младићима затвара
очи, но, напротив, ваља им искрено, без околишавања показива
шта их чека у најближој будућности и чему се од њих нада др
тво. У предавањима из друштвених наука професори не треба
виде згодан случај да се провежбају у речитости и да брилирају

слушаоцима опширношћу и дубином својега знања. Из њихових предавања слушаоци треба да се упознавају не само с историјом Асирије и Вавилоњана, но и с насушним потребама живог заистанства, са савременим стањем овог или оног друштвеног животног питања.

А и за што, за што би се сутрашњи пуноправни грађани, ђаци који ће сутра ступити на поприште практичне друштвене делатности, отискивали од живога света и закључавали у школске зидине? Није залуд још и стари Гете рекао: „сува је теорија, пријатељу! А дрво живота је зеленилом одевено.“

Свет цифара, научних факата и ђенералисања, свет математичких формула и теорема неће „створити“ људе, раднике... Нека се омладина учи (а она се и без тог — и без савета „свршених“ људи учи и учиће се), али је тако исто не треба уклањати од живота, већ, напротив, најрадикалније је упознавати с временом. Нека омладина, не забатаљујући својих послова, као што „свршени“ људи не забатаљују својих посведневних послова, живи једним животом са тим свршеним људма. Нека заједно с њима негодује, триумфује, радује се и тугује! Нека се ти „рекрути“ живота озбиљно спремају да постану солдати... Погледајте! Солдат, пре но што пође у бој, подере неколико цокула на маневрима.

И на тај начин неће бити провале између омладине и старине, између очева и деце, каква се сад махом показује. Док су код куће, деца поимају очеве, и очеви децу. У десетој години деца оду у школу и врате се кући као младићи од 25—26 година. За тих петнаест година деца су само знала, да су им очеви живи, али како они живе? о том она ни појма нису имала. Очеви тако исто само су знали да и се деца уче, али чему се уче, како се развијају, то нису знали неви. А процес живота, међу тим, чинио је своје и на једнима и а другима. Очеви, са својим добрим и рђавим својствима већ су остигли свој коначни облик; они већ ни педља не уступају из својег унутарњег живота (ма какав да је), нити могу из њега што ступити, јер њихов је свет већ органска целина, која се може разбити, сломити, али се не може ни превити, нити преустројити по новом укусу. Деца су се опет развијала у својем свету, у свету оловану и незнаном осећајима и мислима очевâ. И саставши се, мах се осети разлика између њих. Очеви почну излагати своје гматичке истине. Што су мала деца готова била да приме на веру, младићи одричу, одричу страсно, упорно, свесни своје моћи. У во се покаже, да су у очева и деце разни богови: што је једноме гина, то је другоме лаж, заблуда. Наравно, да би и за једне и друге било боље, да их за читавих петнаест година није делио

кинески зид, другим речма, да је омладина слободна и да јој жи
није тајна.

Идеја живи вечно, не умирући, вечно се развијајући. Ант
низам и борба између младог колена и покољења које дела, не
бежна је, — бар док егзистују осећања и појмови какви су да
и у док се опште дешавају оне моралне и материјалне појаве, к
условљавају егзистенцију човечијих друштава у њиховом садаш
statu quo. Деца макар живела и делала заједно с очевима, немино
ће изнети нешто своје, ново... Антагонизам је природан. Али ка
је нужда вештачки јачати га ванредним мерама?...

Но омладина ипак не треба да се забија, ван друштва, у тес
изоловане кругове, већ и с тога, што сваки круг, који нема ни
са животом, носи у самом себи клицу за развитак оних уских, к
поративних погледа и ситничарских, егоистичних антисоцијалних
ћања и појмова; јер од непрестаног сукобљавања свега тога,
данашњим моралним и економским условима, проистиче бескона
низ више или мање тешких, несносних неспоразумљења, а под у
цајем тих неспоразумљења људи се још већма развраћају ум
морално, као што имамо примера код позоришног света.

Најзад, школску омладину и није могућно одстранити од жи
и начинити, да се она не интересује за друштвене појаве. Ваља св
имати на уму да и школску омладину притискује стуб оне
друштвене атмосфере, у којој сви ми живимо и дишемо. Не м
се слушаоница поставити у безваздушни простор и херметички
крити стакленим покровом. Пењање и падање друштвене атмос
свагда ће се рефлектовати и на школи тим истим пењањем и пада
Школски барометар је, уз то, још осетљивији; што на „свршена"
века тек једва утиче, то младића распали...

И после, с којим правом се може казати младићу: „зажм
запуши уши, потони у књигу и не интересуј се друштвеним п
вама!" То је апсурд. (Овде се води реч о младићима од 20 д
година). Младићи могу њима казати: „Зар ви нама забрању
да се интересујемо друштвеним појавама онда, кад сваки мало
мени трговчић, послужитељ, вратар чита новине и бистри не
унутарњу политику, но се смеоно удубљује и у Бизмаркове пост
и речи...

Уз то ђаци не живе у пустињи, на каквом пустом остр
ране се скакавцима и дивљим медом. Има њих један мајушан
који су богати. Већина их пак тражи себи „кондиција", тра
диписује, води коректуру и т. д. и тако покрива своје грешно

и исхрањује се. Они се, дакле, као и сви радници, морају интересовати стањем ствари у друштву, јер се од чисте науке, ма како јој човек предан био, не може живети. Стари људи могу да се не интересује тиме: како живи младеж. Али младеж са своје стране не може не обраћати пажње на друштво „зрелих и свршених људи."

И тако је сасвим. Покољење које сад дела, свршени људи, у самој ствари су тутори наследства, које ће данас сутра примити наследници. Омладина што се учи, то су наследници, који ће усворо постати пунолетни. „Свршени" људи могу донекле игнорисати наследнике, могу злоупотребљавати свој званични положај, могу с наследством чинити што им је драго, могу игнорисати чак и тај рачун, који ће а пре а после морати изнети на оцену Историје, — кад наследници, поставши пунолетни, преузму све у своје руке. То је све тако... Све то и чине тутори. Али наследници имају пуно, сасвим законито, природно право да мотре на то, како им тутори располажу имањем, шта раде, шта руше, шта ли поново зидају.

Многи „свршени" људи из личних каквих интереса желели би да продуже рок туторства, да наследнике држе у незнању, да их увере, е нису пунолетни и т. д. Но наследници су прилично сазнали све што се тиче наследства и пажљиво прате кораке својих тутора...

Не, не! Не треба омладину нагонити да се шиба сама, да се предаје неприродном аскетизму, да приноси на жртву некаквом идолу грађанско значење и своје човечје достојанство. Оно, омладина треба да се учи; и ти „свршени" људи морају да уче, ако неће да дезертују е поља друштвене борбе. Услови живота и у једних и у других су заједнички. Свима светли једно исто сунце; једна иста магла, наносећи се над главама свију, све засењава. И у једних и у других су исте радости, исти јади... У „свршених" људи нема ни једне тако необичне мисли, коју младо колено не би могло схватити; нема никаквих тако високих побуда, које оно с њима не би поделило. Нема смисла бојати се учествовања омладине у друштвеним пословима...

У осталом, како је да је, „свршени" људи могу како им је драго гледати на омладину и њене поступке, бољи део њен свагда ће се интересовати друштвеним појавама, свагда ће гајити симпатије према друштвеном таласању и кретању у смислу напредном.

На завршетку овог чланка, да се дотакнемо једне наше најновије домаће прилике. Два овдашња политичка листа, „Самоуправа" и „Радник", водећи полемику, некако су увукли у круг својих задевица и школску омладину. „Самоуправа" је замерила школској мало-

доказе за мишљење противно његовом. Говорећи даље да има „ств рова, у којих нема више од једне ћелијце“, он наводи као једноћ лијчне организме монере и амебе, међу тим монере разликују се амеба и ћелија тиме што немају зрна, као лепомонере, а неке су голе као Гимномонере; сем тога, Монере и Амебе нису једини пре ставници једно-ћелијчних створова, ту долазе и Инфузорије које рачунају као највиша класа Протозоа. Једно-ћелијчност Инфузори доказивао је још 1839 Мајен, а 1845 Сиболд је то у својој упоредн анатомији најенергичније заступао и доказао, што је до данас свију зоолога примљено.

Ужице.

Доброслав М. Ружић.

Исторія славянскихъ литературъ А. Н. Пипина и Д. Спасовича. С. Петербургъ. 1879.

(Свршетак)

Не може се, као што смо видели, не признати велика неверн и нетачност у мишљењу ауторовом, као да се „*историјска делатн* (западних) *Словена показује поглавито у подржању своје народна особености, стављене у опасност или да пропадне са свим или да се губи у туђој народности*“.

Не разумемо, како је то, да је сва „историска делатност Слове имала „другостепени значај *за основни ход цивилизације*“. Каква то основни ход цивилизације! Је ли што налик на la marche tri phale de la civilisation? Па та Француска фраза не значи ништа себи. Рецимо, да тај *основни ход* оће да означи *историју, разв* Но мучно се можемо сложити, да су сви поменути покушаји и тен западних словенских народности да распростру своју цивилизаци имали другостепени значај у историји на пр. католицизма (Пољ Хрвати), протестанства (Чеси, Хрвати, Словинци), у историји Гр Румуна, Мађара, Албанаца, Литаваца, најзад у историји Словена и Источне Европе. Па све су то основи, начела и фактори, чини цивилизације. И неће ли бити, да и сва Источна Европа, сав Грч Словенски свет има другостепени значај у историји хришћанс човечанства? Или се ту разуме само западно Словенство, без Ви тије и Русије? Но како се могу ту оделити? С том напоменом другостепеном значају западног Словенства у историји ми ће не с жемо потпуно, као што се не слаже, у осталом, ни сам аутор, к себе побија одмах на другој страни своје књиге. Дакле у погл западног Словенства ми се по готову можемо с њим сложити. Но лико довољног доказа не налазимо у књизи што се тиче мишље као да „историска делатност“ Руског народа или *распростран весне цивилизације* — „преко руског племена — на јевропски и аз ски исток“ има другостепени значај у историји новог човечанс или хришћанске образованости. Како је у самој ствари? Руска не

рија, политичка и културна, хиљадугодишњи развитак руског народа, огромна руска колонизација у Европској и Азијској Русији, непрекидна, енергична хиљадугодишња борба с читавим светом азијских плаћкапа: Печењега, Половаца, Монгола, Татара, Турака... све то има другостепени значај *за основни ход цивилизације*. Све значи ништавно, другостепено, све... и завојевање Казанског и Астраханског царства, и рушење Кримске Орде с уништењем огромне четиристогодишње трговине с белим робовима, и велике војне с Турском баш до 1877 г. и завојевање Кавказа и раширење и утврђење руске власти у Средњој Азији и на обалама Тихог Океана? Како нам је жао, што и сама Јевропа тако не мисли и не придаје другостепени значај источном и руском питању. Па и пољско питање нема за јевропски свет другостепени значај, и наравно не за то, што је оно пољско, већ за то, што је и руско. А суделовање Русије од Петра Великог у стварима западно-јевропске политике и борба њена с Наполеоном I. јамачно је такође другостепеног значаја? Да ли можда не припада друго место историји руске цркве у историји источног хришћанства или свему православљу у целом свету хришћанском? Па и она руска делатност, која је релативно најновијег постанка, на пр. руско уметништво, руска литература и наука, ма како да је релативно скорашња, већ нема другостепени значај у историји нове јевропске образованости. Па да ли заиста другостепене појаве не показују собом у области уметништва — Пушкин, Гоголь, Лав Толстој, Глинка, Иванов и цела руска школа живописа? Руској сатири и комедији није одредио друго место онако духовити и образовани туђинац, као што је Боденштет, налазећи у њој сличност само с грчком комедијом Аристофановом. Не одвећ одавно, од 20—30 година овога века, појављују се велики оригинални радови руских научњака у области наука егзактних и применљивих, физичко-математичких и историско-моралних.[1] Но и оно, што је до сада урадила руска мисао и руски рад у области математике, механике, астрономије, свега природног знања, познавања земље, особито Азије, најзад у оријенталној науци, у словенско-руској филологији, археологији, историји, у византинологији, немају у опште тек другостепени значај, ма да су први умови и таленти у Руса врло ретки и сви по готову живе с нама још до сад или су завршили своју делатност већ пред нашим очима. Но научну и уметничку делатност сваке образоване земље представљају не само прваци, већ и таленти другог реда. Нема сумње, да Русија ни у уметништву, ни у науци још далеко, далеко није извршила оно, за шта може и треба да се сматра позваном. Но и у уметништву и у науци она показује таке важне сведоџбе и толике наговештаје, да њена уметничка и научника делатност већ није појав другог реда. Тако, нису заузимале друго место Француска, Италија, Енглеска, Германија XIV—XV в. у историји хришћанске образованости. Тако, очигледно, није ни Русија величина другог реда у историско-политичком

[1] Ту се разумеју радови Карамзина, Востокова, ђенијалног математичара Лобачевскога... А почеци руске науке почињу наравно у XVIII. веку.

бодни грађани власници производа, радници робови, 3). *Феудал*
форма: сељаци привезани за земљу с извесним правима на њу,
обвезама спрам спахија, варошани већином ослобођени спајиски
даници или отпуштени на „оброк“ (за неку плату), радња затворе
у еснафима. 4) *Капиталистичка* форма: капиталисте са „слободно
класом надничара; слобода рада и куповине и продаје. Ову послед
форму у историјскоп развитку својине узимале су економисте као
следњу, а наш писац чак као природну. Овако гледање кроз наоч
на факта, нема сумње да је прави апсурд. Друштво се непрест
развија, па наравно и облик својине. Точак се напретка кад ви
а кад мање креће, он нит се може нит ће се зауставити. Развијена
свест друштвена зацело неће моћи допустити да и даље остане о
кав друштвени склоп, и овакав облик својине, где грдна мањ
експлоатише грдну већину.

Што већини изгледа садањи друштвани поредак на свом мес
то не мари ништа, и Аристотелу се чинило ропство као потпуно п
ведно, или, као што он говораше, као нужно зло, јер кад робова не
било, ко би радио тешкэ послове, што никако не би доликовало
ним грађанима Атинским. У осталом ми и нисмо морали ићи та
далеко, нама је довољно да бацимо поглед на нашу сеоску задру
те да видимо какве је природе својина ту, *општа* или *лична*. У
друзи ниједан члан неможе казати: овај је део имања мој, него це
задругарско имање припада свима. Дакле овде је својина оп
природе.

Својина је као што видимо и личне и опште природе. Она
онаква облика, какав јој дају чланови друштва.

„Сва људска производња (продукција), сво народно богат
оснива се на личној слободи, по којој треба да је свако према ме
душевних и телесних моћи у тековини нужних му ствари неограни
а у уживању плодова свога труда обезбеђен; јер без ове слобо
не би нико ни радио. Но велика разлика у телесним нарочито пак
душевним моћима људским, има по неопходности за последицу
огромну разлику у тековини, притјажавању и својини.

„Овако је стање (данашње) подпуно на свом месту и од нај
ћег интереса по човечанство. Социјална потреба изискује, да се
маљска блага налазе у рукама вештих, прилежних и паметних људи,
би ови људско газдовање и производњу руководити могли (стр. 2

Дакле велите: *треба сваки дајe у тековини нужни му ствари*
ограничен, а у уживању плодова свога труда обезбеђен, а у исто време
да је *данашњи друштвени ред потпуно на свом месту, а од најв*
интереса по човечанство. Што се не запитасте, господине браћо
status quo-a друштвеног, да ли се то слаже, није ли то противно
У данашњем друштву теку радници, још како теку, али не стеку, ј
им све што стеку отму ваши љубимци капиталисти. Радницима дан
по томе, није обезбеђено уживање плодова труда им, а ви то тражите
буде, и ако одмах додајете, да је данашњи друштвени ред на свом мест

Но велика разлика у телесним нарочито пак у душевних моћи
људским, има по неопходности за последицу и огромну разлику у те
вини, притјажавању и својини. То ће рећи који је телесно и душевн

моћнији, тај је и богатији, тај ће више стећи. Амали највише тегле физичном снагом, па ипак најжалоснije живе. А и душевно најмоћни људи видимо да нису најбогатији. Сад настаје питање: па ко? Онај који уме најбоље да кајишари. Но ако писац случајно узима кајшарлук као душевну способност, онда, пардон, он има право. Но у осталом баш и да му дамо за право, питање је да ли је он тиме што доказао. Социјализам тражи општу једнаку наставу за све чланове друштва, а тим би се нема сумња бар приближно изједначили сви чланови у душевним и телесним способностима.

„Ни мало није нужно да сваки појединн има предузимачког капитала, пошто сваки појединн не може ни предузимач бити, што би у осталом на случај могућности врло смешно изгледало. Што дакле исправљачи света о томе јадикују, како маса ништа нема како је лишена својине, како раденици не могу са предузимачима и капиталистима да конкуришу, то је што су наши рекли — којешта. — Само поједини могу бити предузимачи. а већина мора за надницу да ради. Увек је главна ствар, да се што је год могуће више производи, како би при деоби имали што је могуће више за поделу, а не да поједином само незнатна маленкост припадне (стр. 23).

Овде је писац показао да он има појма о социјализму и политичкој економији као Дон Кижот о ритерству. Кад су социјалисте тражиле да сваки појединн има предузимачког капитала? По самом природном закону немогуће је да сви чланови једног друштва постану капиталисте и предузимачи, а тражити оно што је *не могуће*, то је баш био апсурд. Док признајете да у једном друштву *има капиталиста*, морате признати да ту мора бити пролетера. Јер да неко постане капиталиста, морају стотинама других постати голаћи, јер капитал не иде као мана из неба. И ово је, што но наши веле: — упати као путо о лотру. —

Само поједини могу бити предузимачи, а већина мора за надницу да ради. Је ли ово природни закон? За што мора у друштву бити предузимача и најамника? Има ли ту какве природне нужности, или то може и да не буде? Какав је то економски закон? Не можемо заиста а појмимо.

Увек је главна ствар да се што је могуће више производи, како би при деоби имали што је могуће више за поделу. Држимо да је при производњи главна ствар да се производи по прорачуну онолико олико је потребно, а не слепо без икака рачуна. Ми видимо да ајвеће несреће, које упропашћују и раднике и капиталисте, као то су н. пр. индустриске кризе, долазе отуд што се производи без ачуна. Једног истог еспапа препуне се магацини светоки, те усљед елике понуде цена му спадне, сваки фабрикант потрчи на тржиште а што пре претвори еспап у новац, те тако усљед нагомиланости еспа а цена му на минимум спадне, фабриканти пропадају, затварају фарике, и радници остају без леба и пропадају. Оваке се појаве врло ресто виђају на западу, и нису ништа друго до последица слободне онкуренције. Но опет писац у сваком одељку овог дела пева химне благотворној слободи конкуренције".

[illegible] тумачење, да капитал није ништа [illegible] рад, и туђи рад, и то мало другчије и то најбла[illegible] [illegible] Кад предузимач радника за рад плаћа [illegible] и да је он сад његова својина, а н[illegible] [illegible] теорије, неспорно је, све су на[illegible] [illegible] да се вађа рушни морал и чувство (!) правичн[illegible] [illegible]

[illegible] одлична. Баш се види да је писа[illegible] [illegible] могло би често човек посумњати да је [illegible] [illegible] је просто сумња и ништа више. пре[illegible] [illegible] да смо држали да има и његове пр[illegible] [illegible] са мишљењем Ласала и други[illegible] [illegible] капитал нагомилан свој и туђи рад. Природа на[illegible] [illegible] где човек не мора уложити повише труд[illegible] [illegible] мора да ради и то много и много; да дивља[illegible] [illegible] мора ухватити тицу, рибу, и т. д. исећи, испећ[illegible] [illegible] рад. [illegible] што видимо природа нам н[illegible] [illegible] треба труда да човек набави себ[illegible] [illegible] ствари.

[illegible] капитал није ништа друго до *нагомилан рад* (код капи[illegible] [illegible] више туђи но свој).

[illegible] за капитал у ширем и капитал у ужем сми[illegible] [illegible] у ширем смислу машине, алати, зграде и т. д. Капи[illegible] [illegible] стр. 28[illegible].“

[illegible] о капиталу заиста су нешто нов[illegible] [illegible] Н сад врши улогу посредника, а међу тим [illegible] [illegible] вредности и не врши никакву потребу.

[illegible] је особина капитала што је он сам по себ[illegible] [illegible] услед неки спољни околности.“

[illegible] да ово не разумемо. И ово ће бити неки ново-пр[illegible] [illegible] у политичкој економији.

II. [illegible] *[illegible]добра.*

[illegible] да неко напада на његов идол — ка[illegible] [illegible] да докаже како је капитал засл[illegible] [illegible] Чак му приписује силу у производњи, коју им[illegible] [illegible] компарација). Социјализам никад ни[illegible] [illegible] капитала, он напада на рђаву поделу капитала, ш[illegible] [illegible] а другоме су сав капитал две руке.

[illegible] који су, по његовом мишљењу, најжив[illegible] [illegible] да је и подела рада један чинилац у производњ[illegible] [illegible] да социјализам одриче вредност поделе рада, ш[illegible] [illegible] у последњем одељку, да он ради на *уништењу* [illegible] [illegible] Каква будала! Социјализам баш напротив сматра поде[illegible] [illegible] чинилац у производњи. И баш овако јак[illegible] ра[illegible] [illegible] као што је данас у индустрији, даје могућнос[illegible] [illegible] социјализма. Социјализам само напада на рђав[illegible] [illegible] у данашњем друштву, где се само капиталист[illegible] [illegible] а међу тим, радницима је од штете. Радни[illegible] [illegible] часова дневно, кроз цео живот какав најмењ[illegible]

ничнији посао, н. пр. да заоштрава врх од игле, или да нази на какав вентил од казана. Усљед тога закржљави телесно, јер му се развије само један део тела, (и треба међу тим знати да данас радничка лица од 8—10 већ морају да раде у фабрици да би се изранили, дакле у оном добу као би требало да се телесно развијају у слободном ваздуху) скрати живот, и оглупави као кретен. А међу тим подела рада допушта да се један радник може бавити са више послова, а да се међу тим не губи у времену и да се тако избегну штетне последице које доноси једнобразан механични рад. За што не би могао фабрични радник данас заоштравати вр од игле, сутра окретати точак, прексутра нешто треће. То је наравно све могуће, али шта се капиталисте тиче радник, он је његову снагу купио на пијаци и оће као госа да употреби купљени еспап како он нађе за добро. Њему се ремети рад у фабрици ако данас, један ради један посао, сутра други; он то неће. И као што видимо социјализам напада на рђаву примену поделе рада, напада на поделу рада у данашњем ћивтинском друштву, јер она заиста доноси неизмерне штете радницима, али никако не на сам принцип поделе рада.

V. одељ. *Вредност рада.*

Поставити тачну дефинцију вредности поделе рада, значило би уврстити економију у ред позитивних наука. Јер управо то је камен темељ на коме се цела зграда подиже. И економска наука у томе још није потпуно успела. Маркс је такође учинио погрешку дефинишући вредност рада. Вредност рада под упливом конкуренције, никако се не може узети као права вредност, то је само факт који постоји у данашњем друштву, јер ту пазарну цену одређује нужда, а не закон.

На таку дефиницију о вредности рада даје нам писац овог дела — *Вредност душевног или телесног рада, зависи с једне стране од стечена потребности, корисности, и употребљивости његове по луде; с друге стране, од веће или мање множине у којој га има, те се према томе одређује цена раду — надници, — према понуди и тражњи рада. И понуда и тражња као што знамо подлежи закону конкуренције.*

Писац је у овом одељку направио читав каламбур. Код њега е закон о надници претвара наједанпут у Малтусов закон о умножавању људства. Сувише велики скокови! Али за бога закон о надници није створио Ласал, он га је само формулисао. Од Адама Смита, ца политичке економије, па на овамо све економисте говоре о том акону, а ви га оћете сад тако немилосрдно да уништите!

VI. одељ. *Подела добара.*

Из овог одељка узећемо неколико пасажа, јер је он тако пун еоснованих рефлексија, да најбоље карактерише умну плиткону ћивтанске мисли г. писца.

„Највећи богаташ не може више појести — ни попити од сироаха, а тако исто ни оденути се; али на сваки начин, он ће најбоља ела јести, најбоља пића пити и најлепше се носити; све пак остало — добро или лоше, другим преостаје. Богаташ може своје одело рло често мењати, он може увек нове и лепе хаљине носити; но у воме не лежи никакво упропашћавање или ограничавање, а још

мање — туђење или отимање од другог. Богаташи неће своје из
шене аљине уништити или сагорети него ће их поклонити или п
дати, те ће их још много њих носити, и напослетку ће се као ст
крпе рапчешљати, поново прести, ткати и у нове хаљине изра
вати (стр. 70).“

Све је ово, што но наши вели: жив ми Тодор нек се ч
товор. — Овај пасаж наведосмо за то, што је оваким пасажима п
пуњено дело.

А овај одељак писац завршује овако. „На социјално питање
је одавна одговорено, оно је већ одавна решено, или боље да каже
нема га, јер га не може ни бити. Социјално питање није ниш
друго до бесмислица и сањарија; па као што су сви векови ис
својих бесмислица и сањарија, тако је и наш XIX век усрећен „
цијалним питањем“ на срамоту здравог људског разумак:

Заиста је на срамоту здравог људског разума, што се и да
у XIX веку налази људи, који су кадри дати таку тапију од гл
рекав, да социјално (друштвено) питање не постоји. То је више
апсурд. Ми се не можемо да начудимо г. преводиоцу, како и
може да се слаже са оваким мишљењем. Та највећи мислиоци св
ски, од Платона па до Русоа, од Русоа па до најновијег доба р
прављају друштвено питање, и створише читаву књижевност. А пи
мисли да „социјално питање“ тек тако уништи.

Последњи одељак у коме се расматра *комунизам* и социјали
нећемо референсати, јер који је прочитао и ово досад, тај је ви
колико писац има појма о социјализму и комунизму.

На завршетку имали би рећи, *да је ово дело ништа више но бе
компилација најконзервативнијих економиста. А оваким делима пригу
на је немачка књижевност, коју пишу илаћене душе, гадни госпо*

Жао нам је што г. С. Бајаловић као човек спреман, који би м
гао користити нашој књижевности, троши време узалуд, те нас
времена на време усрећава са преводом по каког књижевног ђубре
А ако би случајно ово дело било његова компилација, а не прев
што се да лако веровати, онда се разумемо.

М. Рад.

Јадница. Приповетка из живота. Од *Лазе Наичића*. Издање р
дакције „Радника“. Београд. 1881.

Једна млада девојка, убога сирота, која заједно с мајком с
пава од глади, усред вароши од огромног уживања, усред цар
највеће госпоштине, — то је јунакиња ове малене приче. Зат
је била јуначког срца! Она се мушки борила с невољом, мушки с
левала осећајима, које осваја детету, кад види где му бона ма
тражи хлеба, тражи онда, кад је из куће за хлеб продато све ск
што се могло продати. Још више: њој се практичне душе у
смеју, кад она енерђично говори: не, ја нећу да будем непоште
беспослени фићфирићи такође, кад од њих обилази сокаке, — а вели

ног обичног нарушиоца друштвеног реда, једног конспиратора, кога гони полиција и који одлежава апсу. Али наша јунакиња ипак није, на жалост, остала јунак. Мајци додијало гладовање у боловању и боловање у гладовању: она покушава да се отрује. Јер не да, да јој се мати код ње здраве и младе трује. Како ће јој помоћи? Да се удави, — која вајда од тога! А у ушима јој звоне речи њене газдарице: ти си лепа... онај богаташ те воли... буди практична... Спаси мајку од гладне смрти или од смрти од отрова... страховита борба! Несебичност најзад превлада и наша јунакиња није више јунак, већ

„Туђег мужа наложница!... —

једна девојка, коју све „светске даме", свесне својега „поштеног брачног живота", презриво погледају, једна јадница, која је још несрећнија, да осећа грижу савести, а после толико срећна, да полуди кад јој се мајка, дознавши којим је начином ћерка одржава у животу, отровала, и, најзад, толико блажена да под притиском свију тих ужаса — пресвисне... То је све.

Збиља приповетка из живота. Испричана једна неминовна појава у данашњем друштву. Г. писац је, то се види, красно појима. Она му је била тенденција. И та тенденција била му је главно у овој причи. Штета! Јер тенденција је прогутала све што причу гради причом, поезијом, вештачким производом; љубав г. писчева према својој тенденцији није му н. пр. дала, да боље изведе развитак осећаја између Љубомира и Софије, да увиди како је чисто смешан први Љубомиров предлог Софији, на који ће начин ова спасти од гладне смрти себе и мајку, да психолошки лепше образложи и изведе лудило Софино, да се мало више одмара на појединим моментима у причи, да се пашти, како ће му сцене испадати живље и — почесто — природније.

После овога може ко помислити, да смо ми присталице Золиног натурализма са свима његовим конзеквенцама. Није. Нама још није овладала, тако да се изразимо филозофска збиља у толикој мери, да не смемо пљескати врлини, а пљувати на порок, како г. Зола тражи. Ми, шта више, гледамо у тенденциозним списима једног моћног фактора прогреса. Али толико дати маха тенденцији, да се често баш тиме не учини оно, што се хоће да учини, да се, одвећ леденим излагањем и регистрирањем догађаја не утиче на читаоца у оном правцу, у којем би требало на њ утицати, — то сматрамо да је врло погрешно и да је од штете често и за саму тенденцију, ако штетом хоћемо да назовемо слаб или никакав утицај тенденције. — Погрешно је у опште мислити, да и само бележење догађаја и вешто инсценирање ових, није то исто скоро што и тенденциозно приповедање. Несоцијалисти-приповедачи Золиног кова мимоволно граде грдне услуге демократизму, какве не граде хотимично ни социјалисти. Ко је у Золином Assomoir-у прочитао ону страшну сцену, где Кервеза, на сокаку, у сред богатог Париза, мртва гладна, говори мимопролазећима: Monsieur écoutez donc... Monsieur, monsieur, écoutez donc... и у занесености проси хлеба од једнога, који је педесет година био радник, и дошао најзад да буде — просијак, заједло се у већој мери озлоједио на оно друштво, у којем се таки ужаси до-

гађају, неже ли читајући с краја на крај г. Нанчићеву „Јадницу у којој социјалистичка тенденција онако стрчи. Та живот, извес тачно и без икаквих украса, онако како је, собом тако дивно ко да послужи сваком социјалисту-приповедачу. Не зове се залуд Ба зак, којега је Зола прејемник, доктор социјалних наука.

Но да се, на завршетку, вратимо „Јадници". Може се сматра свагда да је добит за српску књижевност, кад год се учини изб идеје за причу или роман онако, како је у овој прилици учи г. Нанчић. И да је г. Нанчић вешто обрадио вешто изабрану те своје приче, ми бисмо у њему поздравили доброг српског припо дача. У осталом, колико се сећамо, две приче његове у „Радни с још једном у „Јавору" *(„Бекрије")* све је, што је он урадио пољу белетристике. Ово је, дакле, још само почетак.

x.

НЕКРОЛОГ.

Ми као да смо осуђени, да од неко доба редовно бележимо губитке. Николу Андрејевића, Трифуна Шкорића и Владислава Јанковића, — јуче смо их тако рећи саранили. А данас морамо опет једну смрт да јавимо. 14 маја умре у Крагујевцу, у крилу своје ојађене мајке и сестре, **Милан П. Глишић**, философ II год. — Милан је рођен 1861 г. у Крагујевцу. Ту је изучио тр разреда основне школе, па је после положио испит и прешао у гимназију, коју је свршио $187^8/_9$, и после ступио на Велику Школу у филолошко-историјски одсек филозофског факултета, где га је у II год. затекла и смрт. —

Милан се одликовао вазда неуморним радом и великом љубављу ка науци. Неуморни рад, који се протезао и на студију ван школских предмета, и ускорио је развитак суве болести, од које је умр'о.

Лака му земља!

Одговорни уредник **Милан Ст. Марковић**.

ПОВРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 7. | Јули 1881

ОПРОШТАЈ С ДРУГОВИМА.

Гле, како лете премили дани
Веселе наше младости,
И зраци наде одлеђу сјајни
У вечну таму жалости? —

На како брзо нестају снови
Вечност их скрива у густи мрак,
Заман их амо на ново зови
Не стиже тамо уздисај лак!

Е тако и ја из милих доља
Ево се путник подижем млад —
О због ом, због ом, прошлости моја —
Другови моји, праштајте сад!

Преда мном стазе свуда се дижу,
Бог знаде где их одводи пут,
И каквој цељи живота стижу,
У кој' ће лађа кренути кут'?

Залуду гледам у даље неме
Тражећи снова остварен над,
Залуду што ми погледи стреме —
Ја друго видим пред собом сад!

То нису оне долине миле
Санова мојих весели рај
Далеко за мном те су се скриле,
Ко прошлих дана румени сјај. —

Преда мном више не ниче цвеће
Да њиме китим уморну груд,
Пучина сиња овде се креће
А из ње вали дижу се свуд.

И страшном риком у пени белој
Небеса плавих скривају свод —
Вечность као да прете целој,
Шта може с' њоме титански род!

Ја самац хитам у море бурно
Г'де Нептун страшну казује моћ;
О како свуда изгледа црно
Ко да се стире вечита ноћ!

Ну и пак тамо у густој тами
Звездице једне шири се зрак,
Над црним морем трепери, сјаји,
Да на мом путу разгони мрак.

Је л' звезда среће трептање оно
Ил' лажних маштa одблесак кој'
То мени срце не каже боно,
Жеље ме маме да пођем њој!

Ја журим тамо, а с срца чила
Поздрав вам другар испраћа млад.
О збогом, збогом, прошлости мила —
Другови моји, праштајте сад!

Драгутин Ј. Илић

КОЛИКО ВРЕДИ ЧОВЕК?

Вредност обичним стварима одређује се према томе, колико је рада човекова утрошено док се ствар набављала, или према томе колико се та ствар тражи, или колика је понуда те ствари, а најзад и према томе каку нам потребу подмирује и како нам укус задовољава.

Али како сад да одредимо вредност човека? Можемо ли и њега мерити истим мерилом којим меримо и остале ствари? Како ће мо на пр. проценити вредност оних силних царева из минулих времена, који беху својим поданицима не друго до богови, којима цео народ њихов беше просто роб? Колико ли је вредио величанствени брамин инђијски, кад прост занатлија и сељак ничице падаху пред њим и не смедоше по живу главу к њему ока подићи? А шта ли је вредила и његова халина, кад се рука простакова одсецала, која би је се само дотакла; а колика ли беше ученост његова, кад му у књигу прост радин ни завирити не смеђаше, а камо ли што из њс и научити, е би му очи ископане биле, или би врелим јејтином заливен био? На шта ли је вредио онај цар коме је 2000 робова тесало само један камен за двор његов и то за читаве три године дана? Како ли да се процени вредност онога перуанског краља, коме је 20000 људи градило двор за читавих 50 година? Или оног краља мексиканског, коме грађаху двор 200000 радника за 50 година? На какав ли ћемо кантар мерити онога фараона мисирског који пре толико хиљада година хтеде прокопати Сујец, и може на то предузсће сатарити 120000 живота људских. Како ли ћемо се довити да оценимо силу и моћ онога цара Мисирског, коме је једну гробницу зидало 360000 робова кроз пуних 20 година.

Тешка питања. Она ми падају тим тежа, што немам мерила за оваке величине. Истом сам их с краја мало дохватио и већ ме страх хвата од њих. Још ето ни помислио нисам како ће се мерити оне величине, они силни ратници и освајачи који имађаху живôтâ колико им год фантазија замислити може, те да их изведу на бојна поља зо славу своју? Како ће се ошацовати моћ Ксеркса персйског кад његови ланци шибаху и валовито море те и њега рекао бих на послушност нагоњаху? А шта да речем о Александру маћедонском, који имађаше безброј људских живота, те их употребљаваше на покорење свега света? Или кад оно свиташе зора једнакости и братства људског, колико вредијаше онај човек који у слави и помаму звоме осветљава стазе својих башта запаљсним живим људима? Како

ли да опаћујемо колико је вредила вештина Наполеона I, кад је
гао помоћу републике француске дрмати целом Јевропом, па
имати снаге да сјури нож у срце својој рођеној мајци? Или кол
кошта она протува, Наполеон III, који устаје с карташког стола,
царску круну на главу, и узима златан скиптар у руке? Да
идем даље.

Можемо ли не чудити се оваким великашима; та чисто
и језа хвата од њихне огромне величине. Можемо ли дакле ика
мерилом данашње цивилизације мерити вредност њихову? Ка
људи не могу да погоде о вредности какве продајне ствари, он
износе на добош, те ко да више на пазару, онолико ствар и
Сумњиво је да би нам и овај пут помогао. Свакојако дакле мо
признати да су ово страшне вредности.

Ну, да видимо шта стоји и на другој страни листа. Колик
је вредио онај парија, прост сељак инђијски, који се по живу г
не смеђаше коснути осве ћеног скута браминова? Срећом он
тешкоће далеко с пута уклањају. Парија је вредио неколико
и брамин га је могао убити кад год му се прохтело, па само
тити за његов живот ту незнатну глобу. Како ли је стајала Ф
цеска онда, кад Наполеон сахрањиваше републику а на њеноме
примаше круну и скиптар царски? Онако као храст у дубокој је
са опалим лишћем и поломљеним гранама према пролетњем хр
пуном зеленила и далеко раширеним гранама. Колико ли су вре
они људи које је Нерон палио да му светле кад се весео ше
стазама свога парка? Мучно више од оне крпе вештанице, кој
увијани да се лакше запале. Шта ли је вредио живот једнога
ника Александрова и Кирова, у ратовима њиховим? Шта нас се
то тиче? Или живот онога силнога робља које подизаше пира
мисирске? Још ситнија ствар. Са потурама нећемо да рачу
А колико ли вредијаше живот Драгутина Немањића, кад оно о
круну краљевску те се обуче у покровце и асуре; па кад оно
мален отвор своје испосничке ћелије манастирске, примаше
худу храну и по нешто воде, колико, велим, вредијаше овај
према пређашњем краљевском животу? Или колико стајаше
оних средњевековних кукаваца, који се по неколико пута дневно ш
е да би тако убили све жеље и жудње своје? За овакве се
не дају животи наших старих себара и меропаха. Опет нећем
потурама да рачунамо. —

Дакле, друга страна листа опора је противност првој. У
оним временима, где беше огромних величина вредности али
мало, свуда тамо беше живот огромне већине без икакве вред

И што је живот народа мање вредио, тим се раскошније с њиме поступало. И што поглед даље у прошлост продире, и што се до нижих стања долази, тим се све мање штедио живот људски. Оскудним прирастањем а безобзирним проћердавањем ишчезли су милиуни живота људских, јер људи беху само радни материјал и радне справе, теглеће животиње којима се тим мање пажње поклањало, што се оне лакше набавити могаху.

Ну, упоређења која сам чинио, још не казују извора вредности човекове нити дају мерила којим да се та вредност мери.

Стари Римљани су узимали за мерило у томе знање језика. „Колико језика знаш, онолико људи вредиш“. Онда би авантуристи највише вредили. Нека врста људи вели опет; онолико вредиш колико имаш, а онолико имаш колико уштедиш. „Кир Јања“ пок. Стер. Поповића био би нам тада најбољи узор за вћање вредности наше.

Извршени рад у корист своју и у корист друштва у коме човек живи, то је најзгодније мерило за цену човекову. При добро схваћеном интересу своме, онај који више уради за једно исто време него други ко год, више и вреди. Полазећи с овога гледишта могли смо лако исказати вредност човекову и у новцу, јер се већи део рада људског претвара у новац, у тај нагомилани рад човеков. Узев ли привреду једнога земљорадина, све оно што је он у стању својим радом преко године учинити, то је онда вредност његова. Добре статистичке таблице дају нам ову вредност у броју до на пару тачно. Овде нећу изналазити овога броја, јер он се тиме не би ни мањио ни увећао што бих га овде поменуо. Говорићу о томе од чега зависи његово већање и падање. Рад оног само се питање намеће: који ће човек моћи више урадити за извесно време? Да ли о количина свега рада зависити од човекове физичке развијености, или од умне надмоћности, или од извежбаности у раду који ради? На то је питање код сваког читаоца одговор већ готов. Дивљак, и како да је телом развијен, ништа неће привредити на парноме плугу, а собни философ, ма како виспрених идеја и мисли, наложиће гору у казан место да је пода њ наложи. Тражи се дакле спрема сваки рад и истом од те спреме зависи и количина рада. Ну спремити човека за рад, значи образовати га, и колико је год образованији, у толико ће више и урадити, у толико ће дакле више и зарадити. Образовање је моћ и новац; са његовим нарастањем расте вредност човека. А фамилија, општина, народ, они добијају вредност из вредности оних појединаца, од којих су састављени. Што је та вредност свију појединаца, тим већа вредност и скупа њиховог. Само овде неће бити никако права размера, јер где је два пут мањи број чланова подједнаке вредности, тамо неће и општа вред-

ност бити само два пут већа, него два пут и још више. То т
и прича о снопу прућа, а може се и историјом доказати. Мала
линski народ успешно се одупирао великом персијском народу и
бедно се борио против моћног краља Шпаније а и Француске
Швајцарска је своју независност очувала надмоћним образовањ
А наша отаџбина, тај гранитни бедем од пет векова пред азиј
варваријом, чиме је се одржала, а чиме подигла, до умном над
ношћу над непријатељем својим.

Вредност народа зависи од овога двога: од што већег бр
чланова његових, и од што већег образовања њихна.

Сад да погледамо у колико се остварују ова два услова нар
ног добра. Колико се гаји први услов показаће нам од прилике
слика. Свака општина још те сматра нађено сироче као наметн
терет и тежи, да га другим општинама на леђа натовари. А
који чобанин добије јаре, теле, јагње, нико не сумња да су му т
поклоњене ствари од вредности, да су тиме увећана његова до
Млад члан општине мање се цени од ових чобанинових ствари.
да чобанин боље разуме цену својих јагањаца него народ свој
подмладка. До скора, док беше живља трговина с робовима, ам
чанин је ценио свако новорођено дете на 500—600 динара, и тол
је за њ добио чим је први пут дахнуло, а доцније му је та вред
с године на годину све више и више расла. Газде црнаца америч
старале су се о умножавању њихну, јер свако новорођено цр
носаше им сигурну добит. Не изгледа ли, да тамо роpски жи
црнца далеко више вредијаше, него ли овде живот јевропљанв
Овај погрешан поглед свакојако долази отуд, што држалац роб
у Америци потпуно зна, да ће купљени живот црнца непосредн
новац претворити, а јерропљанин не рачуна годишњи износ с
садруга, он не рачуна да поред више радних и образованих сус
својих и он сам далеко више вреди, далеко лакше живи. Непозна
њем ствари он остаје у заблуди да оно што се на пијаци не прод
не може ништа ни вредити. Док у народу расте број његових ч
нова, донде расте и благостање његово, чим пак почне опадати
сељеност његова, одмах почиње тонути и благостање његово.

Други услов за повећавање вредности човекове, образовање к
је с њиме? Та чаробна реч позната је била и најстаријим народима,
су се китили и брамини инђијски и попови мисирски, и ко се још не
њоме! Као што беше у староме свету, тако се и данас може опал
тежња, да се образовање гаји само у неком извесном дёлу нар
да се оно монаполише. Остали народ некако се занемарује, од
лике хтело би се рећи да је он теглећа животиња, па да га с т

треба држати ограничена. Стари народи, и нови који држе робове. гаје образовање само у кругу изабраних. Они подижу гранитне бедеме између круга образованих и између робова и тешко казне оне који би покушали да уносе образовања и међу робове. И код данашњих великих поседника земаља, мало се јавља склоности да ишта ураде за наставу и морално унапређење својих радника, који су искључиво на њих упућени. Док њихови коњи зобају из мраморних јасала и бораве по шталама најбрижљивије промајаним, дотле њихови радници таворе по бедним колебама у нечистоћи и незнању. Фабричари и велике занатлије просечно су равнодушни према развићу својих радника. Да, где који још и мрзе, јер по њихноме мњењу образовање чини радника несрећним и незадовољним. Није редак одговор данас и оним који траже проширење школовања за масу народну да је и њој образовање пре штетно него ли корисно, да оно и народ чини несрећним и незадовољним. „Та више је среће у колеби сељачкој него ли у двору богаташком“.

И са образовањем народа истом смо који корак умакли од брамина инђиских и од попова мисирских Да, и данас је још једнако маса народа окована у ропске ланце и ако су они нешто мало попуштени.

Ну закони су природни вечити. Они се ништа не обзиру ни на најназадније погледе појединих, њих не ремети ни најпогрешније схватање реда ствари од стране појединих. Фараони, брамини, силни ратници и завојевачи већ мирно бораве у сенци. Све што је и у најзеленије доба урађено за добро људства, све је се то кроз безбројна покољења проверало, и све помаже бољитку нашем. Људи и незнајући законâ свога развића, и најпогрешније схватајући први извор добра свога, опет су неосетно к њему ишли. Ну кад се јасно сазнају путови који воде к благостању и појединаца и народа, онда постаје напредовање много брже и сталније, онда су се обишле дуге и завоите странпутице. —

Ранк.

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

XXVI.

Сутра дан, око осам сати изјутра, Емил у пратњи Тартаље, упути се Санину. Да је рођени Немац, не би показао већу тачност. Код куће је слагао: рекао је да ће прошетати са Санином до доручка, па ће ићи у дућан. Док се Санин облачио, Емил би нерешиво одпочињао разговор о Ђеми, о њеној свађи са г. Клибером, но како му је Санин одговарао суровим ћутањем, Емил, градећи се да разуме за што се не треба ни овлаш дотицати ове важне тачке, није се више ни враћао на њу — и само што му лице покаткад узимаше неки тајанствен и чак строг израз.

Пошто су попили кафу, оба се пријалеља кренуше — разуме се пешке — у Хаузен, омалено сеоце, што, све у шуми, лежаше близу Франкфурта. Цео ланац горе Тауниса види се одатле јасно, као да је ту. Време беше прекрасно, сунце сијаше и грејаше, али не прижижаше; свежи поветарац ћарлијаше кроз зелено лишће, преко земље брзо промицаху мале као пеге сенке високих округлих облачака. Младићи брзо изађоше из вароши па чило и весело пођоше чистим друмом. Зађу у шуму — и дуго лутаху по њој; затим красно доручкују у сеоској гостионици; онда се пентраху по брдима, наслађаваху се изгледима, пуштаху камење с врх брда и пљескаху рукама, гледајући како пуштено камење смешно и чудно скаче преко џбунова, као зечићи, док их звучним и снажним гласом не изгрди неки човек који онда прође одоздо и кога они нису видели; онда се прућише по трави и лежаху тако; онда пијаху пива у другој гостионици, трчаху по ливадама, скакаху у опкладу: ко може даље? Нађоше одјек и стадоше се забављати с њиме, певаху, довикиваху се, рваху се, ломијаху гранчице и китише шешире стручићима папрата, — па и играху. Тартаља, колико могаше и знађаше, суделоваше у свима њиховим забавама; истина он не бацаше камење, но суновратице трчаше за њим, скичаше кад младићи певаху, и пијаше чак пива, и ако, очевидно без воље: овоме га је научио његов бивши газда, неки ђак. У осталом Емила рђаво слушаше — ни близу као свога правог газду Пантелеона, и кад му Емил заповеди да „говори“ или да „кија“ — он би само решићем мрдао и лизао језиком њушку.

Младићи се и разговараху. У почетку шетње, Санин, као старији и паметнији, поведе разговор о томе, шта је судбина и шта значи и у чему се састоји позив човеков; но разговор убрзо узе правац мање озбиљан. Емил окрете питати свога пријатеља и патрона о Русији, о томе како се тамо бију у двобоју, и да ли су тамо лепе женске, и може ли се брзо научити руски, и шта је он осећао, кад је официр нанишанио на њега? А Санин опет распитиваше Емила о његовом оцу, о матери и у опште о њиховим породичним стварима, старајући се да не спомиње име Ђемино, ма да само на њу мишљаше. Управо, и не мишљаше на њу, већ на сутрашњи дан, на онај тајанствени сутрашњи дан, који ће му донети невиђену, нечувену срећу! Он чисто гледаше пред собом завесу, танку, лаку завесу, као се лагано лелује и за том завесом он осећа... осећа присутност млађаног, непомичног, божанственог облика са ласкавим осмејком на уснама и строго, притворно-строго спуштеним трепавицама. И то лице није лице Ђемино, то је лице саме среће! И гле, дође *његов* час, завеса се диже, уста се отворише, трепавице се подигоше, — њега божанство виде — и све озари светлост као од сунца, и радост, и усхићење безгранично!! Он мисли на тај сутрашњи дан — и душа његова опет радосно тоне под притиском тежње, која све већа и већа биваше.

И та тежња, тај притисак ништа му не досађује. Он му прати сваки покрет — и опет ничему не смета. Не смета му да слатко пуца са Емилом у трећој гостионици — и тек кадикад, као тренутна сметња, — сене му мисао да — кад би когод знао??!! Не смета му тај притисак, да се после ручка с Емилом игра прескакања. Игра се још на широкој ливади... Но како се изненади, како се избезуми Санин, када на јасно лајање Тартаље, преко сагнутог Емила угледа с краја ливаде два официра, у којима брзо познаде јучерашњега противника и његовога секунданта г.г. фон-Денхофа и фон-Рихтера! Њих оба метнула стакленце на око и гледе на њега смешећи се... Санин се исправи на ноге, окрете се, брзо навуче капут који још скинуо, рече нешто испрекидано Емилу, који такође навуче своју хаљину — и оба брзо одоше.

Доцкан се вратише у Франкфурт. — Посваће ме код куће, рече мил Санину праштајући се с њиме, — али свеједно! Бар не жалим, ер сам овај дан баш особито провео.

Кад је дошао у свој стан, у гостионицу, Санин затече писмо од Ђеме. Писаше му, где и кад да се састану: сутра, у осам сâти ујутра, у једном од паркова, који одасвуда окружавају Франкфурт.

Како му срце играше! Како му мило бејаше што
говора послушао! И Боже мој шта је доносила... шта
та прва, јединствена, немогућа... па опет истинита сут

Читајући писмо Ђемино, чисто га гуташе. Дуги, ди
писмена: G, почетног писмена њеног имена, што сто
писма — потсећаше га на њене лепе прсте, њену руку
сли да се још ни једном није дотакао те руке уснама...
су, — мишљаше он, — и ако се о њима друкче мисли,
строге... А Ђема већ и по готову! Царица... богиња
девојачки мрамор“...

„Но дође време — и оно је близу“,

Те ноћи у Франкфурту беше један срећан човек...
но могаше о себи рећи речма песниковим:

„Ја спавам... но немирно срце је будно“...

И срце заиста бијаше тако лако, као што бије крил
кад,обасјат летним сунцем, виси о цветку.

XXVII.

Санин се пробуди у пет сâти, у шест беше већ об
пола седам већ шеташе парком, испред омаленог хладн
Ђема напоминьаше у своме писму.

Јутро беше тихо, топло, мутно. Каткад изгледаше
није киша; но пружена рука ништа не осећаше и са
рукаву могле приметити као бисер ситне капљице; но и н
нестало. Ветра као и да није било на свету. Звук чисто
но лебдијаше у зраку; у даљинама се скоро згушњаваш
магла, а ваздух мирисаше на јагодњак и цветове белих

Дућани се не отвараху, али се већ показиваху пеш
пут чуло се, како зврје кола... у парку се још не шет
ван полагано чистијаше лопатом стазицу, а немоћна не
црном чоханом оделу рамуцаше кроз алеје. Ни за једа
могаше Санин помислити, да је ово јадно створење
опет му је срце заиграло и он пажљиво пратијаше
слику, све док не ишчезе.

Седам! изби сâт на торњу.

Санин застаде. Није могуће да неће доћи? Хладна
га по телу та иста је за понови се опет после једног
но из другог узрока. Санин чу за собом лаке кораке, и
пар женске хаљине... осврте се: она!

Ђема иђаше путањом за њиме. Имађаше угасит огртач и малу, затворене боје капу. Она погледа у Санина, окрете главу, и пошто га достиже, брзо прође мимо њега.

— Ђема, проговори он тихо.

Она лагано климну му главом и оде напред. Он се упути за њоме.

Он дисаше испрекидано, ноге га слабо служаху.

Ђема прође поред хладника, скрете на десно, мимоиђе мали један басен, у коме се купаше врабац — и пошто зађе за алеју високих георгина седе на клупу. Место беше згодно и скривено. Санин седе поред ње.

Могао је проћи један минут, а ниједно не проговори ни речи; она и не гледаше на њега — а он гледаше не у њено лице, но у њене лепе руке, у којима јој беше сунцобран. О чему би се могло говорити? Шта би се имало казати, што би по своме значају могло одговарати њиховоме састанку овде, заједно, насамо, тако рано, и тако близу једно другом?

— Ви се... не срдите на ме? Проговори најзад Санин.

Ништа глупље од тога није могао Санин казати... то он и сâм осећаше... Но бар је ћутање прекинуто.

— Ја? одговори она. За што? Не.

— И ви ми верујете? настави он.

— Ономе што сте писали?

— Да.

Ђема обори главу и ништа неодговори. Сунцобран јој испаде з руку. Она га дочепа пре но што је и пао на земљу.

— Ах, верујте ми, верујте ономе, што сам вам писао, кличе Санин; малодушност га наједанпут остави — он поче говорити варено: — ако има на земљи истине, светиње, праве истине — онда је чиста истина то, да вас волим волим страсно, Ђема.

Она га тренутно погледа испод ока — и опет умало што не пусти сунцобран.

— Верујте ми, верујте ми, тврдио је он. Он је мољаше, пружаше према њој руке, и не смеде је се дотаћи. Шта хоћете, да радим... да бих вас уверио?

Она опет погледа у њега.

— Кажите ми, monsieur Dimitri, поче она: — кад сте ономад долазили, да ме одговарате, — сигурно још нисте знали... осећали.

— Осећао сам, прихвати Санин, но нисам знао. Заволео сам је оног часа, чим сам вас видео, али нисам одмах схватио колико ће ми драги! А уз то бејах чуо да сте верени... Што се тиче руке ваше матере — прво: како сам јој могао одрећи? а друго.

Онда је замоли, да му исприча потанко све што се

И она му одмах поче причати, брзо, саплећући се, помалко и уздишући, и измењујући са Санином к погледе. Причаше му, како је мама после ономадаш све хтела од ње да дозна ма шта позитивно; како се Леонором обећавши јој дати до мрака одговор; как било одржати тај рок; како се сасвим ненадно јавио г ђенији и уштирканији већма него икад; како је он изја због незнаног Руса, којега је неопростимо, детињаст он изразио) понашање — он је мислио на *твој* дујел, — бера, веома увредило, и како је тражио да *ти* кажемо, више у нашу кућу. „За то“ додао је он — и овде Ђем жаваше његовом гласу и манирима — „што то баца као да ја нисам умео заузети се за своју невесту, д је то корисно или нужно. Цео Франкфурт ће сутра зн нац тукао с официрем за моју невесту — на што је каља моју част! “ Мама му је одобравала — помисл наједанпут рекнем, да се он узалуд узнемирује зб и своје особе, узалуд љути на разне гласове о њег за то што ја више нисам његова невеста, и никад жена! Управо, ја сам се спрва хтела с вама... с тоб рити, пре но што му коначно откажем; но он некако не могнем уздржати. Мама чак дрекне од страха, а ја собу и донесем му његов прстен — ти ниси примети два дана скинула тај прстен — и предам му га. Он се уврећен; но будући необично самољубив и надуве много разговарати, већ оде. Разуме се, ја сам морал пети од маме, и било ми је врло жао, што се она мислила, да сам мало пренаглила, но ја имађах твоје тога сам већ знала...

— Да те ја волим, прихвати Санин.

— Јесте... да си ме заволео. Тако говораше Ђ се и смешећи се, и сваки час снижујући глас, или чак кад би јој ко ишао насусрет или пролазио мимо њих шаше сав усхићен, наслађујући се и самим звуком као што се јуче наслађаваше њеним рукописом.

— Мама је изванредно огорчена, поче опет Ђема она никако неће да појми, да сам ја г. Клибера могл ја нисам за њ хтела поћи што га волим, већ што ме и непрестано молила. Она сумња на... вас... на управо, она је уверена, да сам ја тебе заволела, и

теже нада, што јој тако што још ононад није пало на ум, и она ти је чак поручила да ме одговараш... А, чудно беше и то одговарање — зар није? Сад те... сад вас зове лукавим човеком, говори да сте злоупотребили њено поверење и прориче ми, да ћете и мене обманути...

— Али Ђема, повика Санин, зар јој ти ниси казала...

— Нисам ја ништа казала. Где сам могла, не разговоривши се с вама.

Санин се пљесне рукама. — Ђема, ја се надам, да ћеш јој сада барем све признати, да ћеш ме одвести к њој... Ја хоћу да докажем твојој матери, да ја нисам варалица!

Санину се надимаху груди од прилива великодушних и племенитих осећања.

Ђема га погледа разрогачених очију. — Збиља ви хоћете сад да идете са мном код маме? Код маме, која уверава, да... све то није могућно између нас — и да из тога никад ништа не може бити? Имађаше једна реч, коју Ђема немаше куражи да изговори... Она јој пецијаше уснице; но у толико жељније изговори је Санин.

— Оженити се тобом, Ђема, постати твој муж — ја не знам већег блаженства!

Санин већ не знађаше граница ни својој љубави, ни својој великодушности, ни одлучности својој.

Кад чу те речи, Ђема, која беше застала за тренут, пође још брже... Она чисто хтеде да побегне од те, одвећ велике и ненадне среће!

Но уједанпут, као да јој се ноге пресекоше, она стаде као окована. На углу од улице, неколико корака од ње, искрсе г. Клибер, у новом шеширу и новом капуту, налицкан. Он виде Ђему, иде Санина — и онако љут на то исправи свој витки стас и пође им насусрет. На први мах се Санин збуни; но кад погледа Клиберу лице, којему овај гледаше да прида израз презривог чуђења и мак сажаљења — кад погледа у оно румено, обично лице, он ненадно лану и корачи к њему.

Ђема брже боље шчепа Санина за руку, мете с мирном одлучношћу своју руку у његову и погледа право у лице својему бившем ладожењи... овај затрепта, скупи се и окрете на страну, прогунав кроз зубе: „Обични крај песми! — (Das alte Ende vom Liede!) оде, све онако кицошким ходом и лако потскакајући.

— Шта рече, безобразник! упита Санин и захука се да полети Клибером; али га Ђема задржа и пође с њиме даље, не пуштајући своје руке из његове.

Виде се розелијева колачарница. Ђема још једанпут застаде.

Dimitri, Monsieur Dimitri, рече она; још нисмо ушли унутра, још нисмо видели маме... Ако хоћете још да се промислите, ако... Још сте слободни, Димитрије.

У име одговора Санин чврсто, чврсто притиште њену руку на своје груди — и поведе је напред.

— Мама, рече Ђема, улазећи са Санином у собу, где фрау Леонора седијаше — ево сам довела правога младожењу!

XXIX.

Да је Ђема рекла, да је довела кугу или саму смрт, фрау Леонора, сигурно, не би примила с већим очајањем ту вест. Она одмах седе у угао, окрете лице зиду — и зајеца, скоро зајаука, сасвим као руска сељанка на мртвачком сандуку свога мужа или сина. У први мах Ђема се тако збуни, да и не приђе матери, већ стаде, као кип насред собе; а Санину то тако тешко паде, да је и сам могао заплакати! Читав са̂т је трајао тај неутешни плач: читав са̂т! Панталеоне нађе за најбоље, да затвори спољна врата на колачарници, да не би дошао какав туђинац — срећом беше још рано. Старац ни са̂м не знађаше шта да ради — и свакако не одобраваше, што су и Ђема и Санин тако нагло радили, али ипак не могаше тако лако да их осуди и беше готов да их заштити у случају нужде ни он већ није волео Клибера! Емил се сматраше као посредник између свога пријатеља и сестре — и чисто се гордијаше тиме, што је све тако изредно испало! Њему никако не иђаше у главу што се фрау Леонора толико кида, и у срцу својем већ је дошао на мисао да у же́на̂, и оних најбољих, нема здравог људског разума! Санину беше најгоре. Чим би се примакао фрау Леонори, она би ударила у запомагање и узела махати од себе рукама. Залуд се он, стојећи по далеко, усуђиваше да неколико пута јасно викне: „Молим за руку ваше ћери!“ Фрау Леонора се нарочито љутијаше, како је могла бити тако слепа и ништа невидети! „Да је Ђован' Батиста жив“, говораше она кроз плач — ништа се то не би десило!“ — „Господе боже, па шта је то? Мишљаше Санин — та то је глупо, најзад!“ Нити он смеде погледати на Ђему, нити Ђема на њ. Она само трпељиво трчкаше око матере, која је први мах и отискиваше од себе...

Мало по мало, и бура се најзад стиша. Фрау Леонора престане плакати, дозволи Ђеми да је изведе из угла, где се била забила, да је посади у столицу крај прозора и да јој да̂ да се напије воде са флер-д' оранжем; дозволи Санину — не да се прикучи... о не: —

но бар да остане у соби — (а пре је све захтевала, да он оде) — и не прекидаше га у речи. Санин се одмах користова миром, који беше наступио, и показа изванредну красноречивост: тешко да би умео и пред Ђемом изложити своје намере и своја осећања онако ватрено и убедљиво. Та осећања беху што може бити искрена, те намере — што може бити чисте, као у Алмавиве у „Севиљском Берберину“. — Он не скриваше ни од фрау Леоноре, ни од сама себе штетне стране својих намера; али те штете, само изгледа да су штете! Истина: он је странац, с њиме су се скоро упознали, не знају ничега позитивног ни о његовој личности ни оњеговим приликама; но он је готов да изнесе све нужне доказе, да је он човек на свом месту и не сиромах. Он се позива на најнесумњивије доказе својих земљака. — Он се нада, да ће Ђема бити срећна с њиме, и да ће он умети удесити, да јој растанак с родом неће тешко пасти!... Кад се спомену растанак — само та реч: „растанак“ — умал' се не поквари све. Фрау Леонора сва задрхта, дође у узбуђење... Санин на то брже боље примети, да ће растанак бити само за време — и да га, најзад, можда — никако неће ни бити!

Красноречивост Санинова није остала без успеха. Фрау Леонора сад гледаше Санина, и ако још тужним и прекорним погледом, али већ не с оним пређашњим негодовањем и гњевом; онда му дозволи да јој приђе и да седне поред ње (Ђема седијаше на другој страни); онда га узе корети, не само погледима, но и речима, што је већ био знак, да је попустила; онда се узе тужити, и тужаше се све тише и блаже; за тим стадоше питати једно друго за понешто, и она се браћаше сад ћери, сад Санину; онда му дозволи да је узме за руку јоју не трже одмах... онда опет удари у плач — али ово сад беху засвим друге сузе... Онда се тужно осмехну и жаљаше за Ђован, патистом, али у другом смислу, не као пређе... Прође још један тренут и оба грешника, Санин и Ђема, већ клечаху пред њом, а она четну наизменце, на главе обојих своје руке; — прође и други тренут, и они је већ грљаху и љубљаху; у том и Емил, радосна лица, шете у собу па се и он придружи збивеној групи.

Панталеоне завири у собу, смешаше се и мргођаше се у исто оба, онда оде у колачарницу и отвори спољна врата.

(Наставиће се). **Милева Стојиљковићка.**

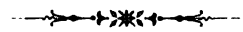

ПОБРАТИМСТВО

РАЗВИТАК ДУХА.

(Свршетак)

V.

Богатећи се непрестан искуственим знањем, до тога да може да се одупре, па шта више и он да од оних предмета, за које је до тада мислио да у њи виши духови. Па пошто се међу тим и разум човек то се човеку глупо учинило да обожава предмете јалне, које он може да употреби на своју корист. Н тишизам је почео да опада. Управљајући су духови и преселили се на небо. Као што се душа претвор се из духа развио бог. Из фетишизма је постао тео

У први је мах било више богова. Један је, н. (Марс), други — мора (Нептун), трећа — богиња и т. д. Али доцније од више богова постао је, са један најстарији. Да ли је могуће да они сви владају влашћу, и опет увек да је ред, никад да се не зава да се деси да што један оће, то други неће? Не, најстарији. „Један је Алах", један је врховни бог. лина громовник Јупитер постао најстарији. Као што је и у овом случају своје људске особине преносио

И тако дакле још је било више богова, али најстарији. Овде је већ зачетак монотеизму. Али лико развио и када су се поједине науке толико је човек почео да потчињава себи природу и да се онда су поједини богови изгубили своју важност. један врховни бог. И доиста, чим се код Јелина наука, одма су њиови филозофи почели да верују у бога — незнани крајњи узрок, ма да је народ међу т вао старе богове.

VI.

На тај је начин ето постао монотеизам. Наук корацима јурила напред. У целој васиони непрестан зили стални закони, који управљају свима појавим васијсне има свој престо највише суштаство, које ј почетку прописало свему и свачему стално законе, мора да управља. Нешто веома налик на уставну

који је с почетка био веома самовољан, до крајности апсолутист, постао је уставни владалац. Министарство и парламенат — то је сва сила, и што сврше ова два активна фактора, то владалац потпише. Па шта ће ту онда владалац? Та за бога, да се не квари „етикет". Али научно тумачење и објашњавање непрестано напредује, распростире се на све већу област појава. И гле појављују се људи који „не верују у бога" — атеисти. Уставна монархија, природним развитком, претворила се у републику. Из монотеизма се развио атеизам.

Него да се манемо вицева и досетака. Ствар је озбиљна, и вреди да се о њој проговори и која озбиљна реч. Да ли је све злато што се сија: да ли је атеизам *увек* напредак? Услед атеизма човек се избавља многих сујеверица. Не спорим. Али велим: упоредите оног заносног хришћанина — фанатика из првих векова хришћанства са сувременим ћифтом — атеистом који не верује ни у шта, коме је новац све и сва, чија се циљ живота састоји само у томе, да што више њих превари и што боље одере некога. Какав закључак можете да изведете из овога поређења? Где је више поштења и љубави према другоме, да ли код онога религиозногa фанатика или код сувременог ћифте — атеиста? Атеизам без свесне моралности *више* зла ствара, но искрена религиозност.

У осталом нека нико — судећи по овим речима — не мисли, да је писац ових редова неки мрачан опскуранат, чији се сав сјај налази у прошлости, коме је садашњост само једна „јудол плачевања", и који у будућности види још веће несреће. Не, боже сачувај! Атеизам само припомаже да се уништи сујеверица — то је његов историјски задатак. Али да се оствари умно осветљење сваког човека и да се код сваког створи свесна моралност, која, поред развијеног алтруистичког осећања, потиче и из самостално усвојених убеђења — то је посао будућности. Пре или после, то се мора извршити. Ток историје нико не може зауставити. Атеизам је само негација прошлости, и више ништа. Али ова негација не може бити вечита. Нема бога, који по својој вољи управља васионом. Е па лепо. Нема бога, верите ви. Па има ли онда каквог реда у овоме свету? И ако има, какав је? Место једнога система дајте нам други. Човек не може живети једино само у негацији. Место прошлости мора наступити будућност.

И тако дакле, атеизам је у историји једна фаза, која мора да се прође. А повучена је паралела између искрене религиозности и атеизма, споменут је штетан уплив последњега односно моралности једино с тога, да би се тиме дало повода да мало озбиљније и овој ствари размисле они, који — површно судећи — мисле да је атеизам век само напредак.

гог, он монистичкоме анимизму,
чини никакве разлике изм
што се обично разум
иком. Код Конт
ове фазе у и
о имати на
у филозофск
и сувремена
афизичка фаза
о дакле, у Кон
ека и нејасно н

Што је до сад г
е „у опште“. Излож
о су ти ступњи у са
и човештва — то ниј
о речи каже.

Историја људства оби
сторйско доба. Ако узмет
ећете да се доисторйско д
и, међу тим понеколико је
ог краља. Изгледа по овом
ање преоисторйског перијо
је човештво већи део свога
да се увиди како није тако. Ни
дског рода, али новија изучава
ског доба износе на видик, да је
на. Као што се из овога види, и
покупне историје човештва.

У целокупном животу човештва
но се могу да разликују ова два
ба племенског живота. У првом перијо
м које није животиња, јер иде успр
ко исто није још ни потпуни човек, је
умно много развијеније од својих најбл
били први људи, код којих је могао да
иван анимизам, о коме је напред говорен

Не може се рећи колико је људски род
и чим је човек мало више искуственог знан

что је у почетку било. Свуда и на сваком месту, два
та подударају. Коловрат је општи закон развитка.
и нас одвело“ да станемо подробније доказивати по-
е, с тога да престанемо.

Риста Стојаковић.[1]

ЛЕШКЕ ЈЕДНОГ МЕДИЦИНАРА.

из

1876 и 1877 г.

ку 1876 г. по свима се српским крајевима разле-
икад“, „рат с Турском“, „брату брат, а Турчину
а радило се живо само на томе, да Србија ступи
браће своје. Све Словенство, не изузев ни Хр
у да изврши свој позив. И Србија поче да из-
српско-турској граници загрмеше топови, за
укташе сабље, да се браћи помогне. Па шта
рајевима — — „јунаци од пера“ весели умо-
записаше и дан и сâт, кад се започе један
у српској историји, бој за „ослобођење и
ога дана забележен је и сваки дан и сваки
ји један за другим низали су се у иљаду
од пера“.

ичара или протоколиста, журна листа, —
кло чује орган „либералне“ партије, —
вина и девојака), који су по иљаду пута
лагали да само за слободу и српство живе
књижевника који су сада телеграме фа-
нама шарабатали да само Србија устане,
ој Турској а и остали Словени гомилама
друге жртве драговољно принети....
а понављам све оне шупље и голе речи
браће и да се срдим са њихове невере;
ма рекао који се са Мађарима грле,

1. ...
2. П.
...
...
3. ...
Римљана ...
4. ...

На ред ...
...дски.
Када се ...
...дства, ...

...аца на г. Стојаковића. То је млад учитељ у
и је истом лане и свршио учитељску школу.
...редноћом, он много обећава за српску књи-
Ур.

[illegible] је подерана, људи су и без шињела и ако су платили. На [illegible] су предњачама, а само неколицина са острагушама, ал' [illegible]. У бригади има млого влаха који не умеју да читају нит разу[illegible] [illegible] оно што пише „Исток“ и песници песама „пред Васкрс“. и т. д.

Среда, 20 Октобра. — У амбуланси јавило се десет, међ њима [illegible] кашље, други слагао да болује од срдобоље, трећи је рањав [illegible] ногама (бог зна од кад)? а четврти просут у малом степену. [illegible] да је изабран за дијаманта међ њима да ме испита. После ду[illegible] [illegible] увода како је слаб, како ништа не може ја га запитам:

А што не можеш?

Па и просут сам, господине, рећи ће он, па ме све боли и ни за шта нисам, немам ете душу ни за лулу — — а, а неће вам бити ни забадава.

Па колико ћеш ми дати? упитам ја.

Једну рубљу имам, господине, и ту једну да ти дам, [illegible] [illegible] дома, јер јошт нисам никако био.

Ја му речем, да рубљу чува за своју жену и децу, јер за њ[illegible] [illegible] ко више да привређује, а он нека гледа утеге, па опет [illegible] [illegible] бије.

Тако се разиђемо.

Остала шесторица су симуланти.

Откуд у нашем народу та гадна навика?

Пет месеци је већ како је народни војник оставио кућу, жену [illegible] и све своје: а он је једини витки стуб мале колебице и сироте [illegible] која животари од руку његових, од оног што он са женом [illegible], посеје и пожње. Он не може да добије осуство само за [illegible] што је сирома, па нема пара да плати. Ако сирома народни војник [illegible] да се види са женом и дечицом, да се и за њих постара, [illegible] не пропадну од глади или од зиме, то он најзад мора да бежи. Кр[illegible] кратко време је већ у списку бегунаца; с места се предаје суду [illegible] [illegible] осуђује на неколико година робије. Он је [illegible] [illegible] од Влајка Крсмановића, Лазара Пашића, капетана Жарић[illegible] и т. д. и т. д., њему је осуство млого нужније но свим свињарским [illegible] и богаташима, па опет он *мора*, прво, да је симулант, [illegible] после бегунац, док они за чије породице има ко и са чим да [illegible] [illegible] на осуство, па јошт не једанпут, већ онолико пут[illegible] [illegible] су платили таксу, која се може сазнати у конаку у брес[illegible] [illegible] бањи кад се уђе са десне стране, прва врата, при зем[illegible] Сирома је потрошио одавна оно мало трошка што је од куће по[illegible] продавши можда за то што му је најмилије било; па још само

тајина и „следовања“ живи, а кад десет дана оде кући, он се за то осуђује на робију. То је страшно! Жене и сирочад покојника, жене и сирочад робијаша потражиће кад тад рачуна од господе, јер ће остати без ранитеља, без главе, без радости своје, оца и мужа свог, без привредника, па још на какав неправедан начин!

Ето откуд симуланата!

Врло ће ме обавезати свако званично лице, ако ми пошаље име и презиме бар једног због бегства осуђеног официра, господина или богаташа. А брзили су се, бога ми и они, — још како; то бар сви знамо.

Четвртак 21 Октобра. — На пољу је већ пао повелики снег и у густим праменовима све више покрива мокру земљу. По том ладном времену у амбуланси су се јавили Флору Јоновић и Јон Данчи, оба каваљеристи, оба Власи из крајинског округа. Морам пре свега да напоменем, да су каваљеристи ретко болни, и ако им је дужност тешка. Томе као да је узрок што су каваљеристи махом богати људи. Кад сам обојицу уочио, на лицу им се већ видело да су тешки болесници и да их је крајња нужда и рђаво време мени упутило.

После њих је дошао Богдан Марковић са зубобољом, Михајла Благојевића боли срце а Марјан Обрадовић се смрзао. Е ту већ ствар одмах другачије стоји. Сва та троица су из моје бригаде, сва троица су голи као пушка, па и ако ниједан био озбиљно болестан, опет по том времену, кад, што'но наши кажу, „не треба ни псето на поље истерати“, ја им отворим врата топле амбулансе, а они као магнетом привучени не свртоше ни лево ни десно, већ се правце упутише фуруни ширећи јој поиздаље руке насусрет. И то им обично добро поможе. Дан два поштеде их од дужности топла соба, па опет и сам полази на своју дужност. Не једанпут су ми ти голи и жалосни војници будили свакојаке мисли у глави, толико пута сам дуго размишљавао о тој голој жалосној и сиротој српској војсци. Колико ли је и колико српских војника, дакле газда и домаћина, особито у последње време, остало без крајцаре?!!

Да бих о томе уверио и ону господу која пишу књиге и новине у топлим собама и лепим варошима, и која све оно што напишу, пишу просто по свом расположењу које обично од млогог којечега зависи, а често и од вина и других раздражавајућих пића, најчешће зависи од дуката ил' динара, — хоћу да им испишем слику једног српског војника који је баш сада код мене у амбуланси и тужи се да га пробади — назеба.

Мијаило Јоцковић је име том добром јунаку, а 16-та му је го-

гада је подерана,
кани су предњач
иције. У бригади
све оно што пип

Среда. 20 Окто
н кашље, друг
ногама (бог зна
да је изабран
ког увода како
— А што не
— На и про
за шта нисам,
и ни забадава
— На коли
— Једну р
пусти дома,
Ја му рече
а ко више
бије.
Тако се
Остала ш
Откуд у
Пет мес
у и све с
родице кој
ре, посеј
о је сиро
е да се
пропадн
атко вре
свим лад
моћнији
т. д. и
говцима
после б
ине, од
лико с
чкој б
ирома
родавш

[illegible]

и на пођоше позицији а при растанку ми рекоше тихо и по-
„па и голи смо, господине!“
ом згодном приликом оћу и ја коју да рекнем о оној општој
уди нашег народа на спрам болница. — Тешко, претешко се
ешава да у болницу пође, и то тек онда, кад је сасвим су-
а је обично лекарска помоћ доцне дошла, и то кад је дошао,
баш дошао да живи сасвим по лекарском савету и да пије
е, већ више због тога да се овом приликом, изнемогао од
ги, поштеди. Ако је сад лекар толико непредосторожан, па
олеснику дâ лекове у руке, онда их он зацело неће употре-
ко ли пак лекара не мрзи, па сам својом руком лекове издаје,
болесник мргоди, стискива песнице, лупа ногом о земљу,
ига и ратосиља се такве помоћи.
ругог дана чим је болестан Србин спазио лекара, а он се
већ мргодити, па ће тек е-е--е-кајући отпочети: Знам ја,
не, шта мени фали: болујем ја од тога сваке јесени“ (или
које годишње време), па мени ништа не може да помогне
не пустим крв на чело. Кад то чује какав млад ескулапов
а њему за тренутак стане и оно мало памети. Он зна да
време на клиници није видео да се пушта крв ни једанпут,
их и таквих који и не знају где су клинике нит су завирили

гред буди даље речено да код нас има и таквих сељака, коме
друго не може да помогне, док му се чак не сече под јези-
к, то је већ млого страшније! То би већ збунило и каквог
г руског фелчера! Кад виде дакле болесници да доктор неће
да зна за пуштање крви, јер се он можда и више боји крви
а они ударе у другу жицу.

Бадава је све то, господине, само сам и правитељству на
а вама на досаду. Нагазио сам ја то. Знам ја шта мени
а помогне, то троје: Горњак (манастир), јагње и дукат.
екар се на то узбезекне колико од чуда са непознатог лечења,
од скупоће награде и једа на најгоре дангубе и народне ва-
калуђере, па не зна чисто шта ће пре да рекне од љутине
уштвеним трутовима који су нам од толике штете.

- Уха! нема си ништа, шапуће један болесник другом: —
а се не може учинити“. Али се тек по некоме измеђ њих
е брк, — мало после а он се нешто промигољи па устане,
гујеш куц, куц, куц, на лекаревим вратима. Дуже потраје по-
ка се тек чује слободно, а понекад се, бога ми, ништа и не
Болесник је уверен да му је намера добра, па узме на своју

главу толико слободе, те ошкрине полагано врата, пр
доктора где се обично бави са добрим вином, масн
и т. д. Он полагано приђе ближе, благопријатни га
нос, вода му појури у уста а он сасвим невољно од
Тако се полагано врло близу примакне лекару, на
увода онда проговори: „да ти дам ја теби господи
па да ме ти пустиш кући“. И гле чуда!? — врло че
поможе. Ако ли се деси, а то су врло ретки изузеци
помогне. онда болесници врло брзо разбирају и сазна
ници, код ког лекара има меда, па се онда врло ле
упуте бар и пр. у жагубичку болницу.

Велика је и преголема срећа, да за ратовање в
врло много патила од болести, што се ваљда има захв
природи српској, а како нам народ посећује болницу
Ал никог није ни било, да му скида маглу са очију,
да му предрасуде обара. Наши свештеници по логорима
не раде, а ако се који са чим и бави тај пише лажне д
ко поп Живота, у којима се сваком приликом труди
да нам добро иде, да ког похвали, како смо победо
и т. д. и тим свет не обавештава но обмањује и п
болесни занос наш. Ако ли их кад нагоне да што нар
а они се спремају по две недеље и тек треће и опет
словенским текстом из светог писма да га нико не м
Па онда стару песму како се треба бојати бога ил
рево и т. д. А не виде да народ скапава од нечи
пијанству убијају и где се у логору најнеумерније
Саме старешине шаљу војнике од раног јутра до мрк
којако воће и грожђе. Нико од наших старешина ка
за ону најпростију истину коју је статистика бројевим
а лекарима и правим војсковођама већ је изодавна з
више војника страда од разних болести но од кур
топа. Узалуд се трудили наши лекари да то једном п
и дивизијару Милојку Лешјанину, ал он је упорн
уздисао и тражио нашој војсци пре видаре-хирурге
лекаре. Он је у рату имао више пред очима ране ал
лести, но и он се је сам доцније на себи уверио да
вештије влада сондом и рукује ножем но шеф дивизије
оделења. Само један пример нека је доста, јер о том
ни спора шта пре ваља свакој па и нашој војсци.

Од 1792—1815 год. рекрутовани су у Француско
она и 400.000 људи. Од њих је 150.000 пало на бој

се вратило кућама а 2 милиона и 250.000 су умрли по болницама за једну периоду од 23 год.

У нашој војсци за ово кратко време нашег ратовања нису баш многе болести бесниле и војнике нам десетковале. Једина срдобоља нам је највише јада задала, што не би морало баш толико бити, да се је поклањала већа пажња и водила брига о здрављу наших војника у опће. Кад би се о разним болестима за време рата, код нас тачнији рачун водио, кад би се лекари око сваког случаја озбиљније и војски заузели, могли би да припомогну науци лепим и многобројним податцима. Али из овог нашег рата као да неће нит српски народ, нит „култура и цивилизација", нит наука какве вајде да има. Па и иако би било другојаче, кад се понеки наши командири санитетских одељења баве гостионичарством и што је још жалосније гостирају дивизијаре и команданте трупа.

Баш право вели она српска пословица: „тешко селу куда војска роће и девојци која сама дође". — Млога српска села у којима турчин никад ни долазио није, опљачкана су и похарана на тај начин од наше рођене војске исто онако пусто и харамијски. Ово свеочи Бољевац, Брестовац, Слатина, Оштрељ, Кривељ и т. д. а у њима су са черкезима ортачки делили тековину и добро црних црнорепана. Врло је чудновато да су се у томе одликовале и неке старешине као бригадир београдске бригаде Зега. Са нечувеном и беспримерном гладнокрвношћу трошена је нарочито храна овдашњег народа и редова па до команданта. Некадањи зајечарски кмет а садањи помесар болничара изилазио је неколико пута у околна села да по наредби шефа дивизијског санитетског одељења донесе пилежи, прасади и пића рад изхране г.г. официра. По селима за кратко време напуштеним од сељана, наши су војници на очима њихови старешина баш на њихово задовољство носили све што је било слатко за јело. И каквог и колико утицаја је то било на народ и нашу војску то се не да лако оценити, доста то, да је било и таквог случаја где наш војник погођен смртно пушком од свог сународника кад му опљачкао храну. Као што рекох, оваког јавног харања на очиглед само уживање самих старешина, што више по њиховом одобрењу, нигда још нигде није било код редовне војске. Сматрам за моју дужност, да то изнесем на јавност, нек се зна и да кажем народу нек памти ко му тако знатно припоможе да се у корен сатре, упропасти и осиромаши. На име реквизиције а по заповести старешина однесе народу у последње време све што год паде шака и још све оно што народ даде и што му се узе то се утроши без икаква рачуна, просто луксузно и расипајући. Ово је тужна и прежалосна истина

из нашег ратовања код свију наших комесара, магац
даната све самих виших чиновника. Доста је било
чује и жалосни марш кад се сарањује толико имање

Dixi et Salvavi animam meam.

(Наставиће се.)

ЈЕКТИКА.

Друштвено-медицинска новела.

(Свршетак)

VIII.

Ред кућевни није се Анкином болешћу ремет
није никака удела ни имала. Стара домаћица још
језиком управља, само је још компилук био издашни
наспрам болеснице.

Доктор Раде долази сваки дан и заузима се сво
нице. И чуда, где наскоро приметише, да је Анци ма
гоје такође приметио је опорављење код своје жене и
да се са свим треба ослонити на новог доктора. Он
је дознао, да Анка болује од јектике, отуђио се од н
положења према њој.

Пре него што је Анка оболела, беше она једин
својем мужу. Сад се изглед променио. Муж је још ос
према њој, онако исто, како су осећали и други прија
Но Анка се на то не би никад потужила. Он је жали
за њ већ изгубљена. Она болује од „неизлечиве" бо
и љубав његова ишчезла.

И одао се г. Богоје својему животу, како му
већ у годинама, према његовом умном изображењу,
положају и богаству, годило. Његов покрет и кор
умерени, па ма како он био расположен повољно
Његово правило беше: живети без и једног екст
Уредно је ишао у канцеларију, уредно излазио. Руч
време, а на ручку је било, разуме се, јестива
какав само један богаташ с добрим апетитом може
да приреди. После ручка, по обичају, извалио би
еркући црне каве пуштао димове из дугачког виш

Од црне каве постаје човек тренутно бистар и живахан, ал' то је стање кратковремено. После настаје млитавост. За то он и могаше својој навици подлећи и још једно два сата одспавати. Није читао никад ништа, није никад своје богаство окрњио поради једне књиге. Читао је једино званичне новине, које су сваком у канцеларији биле на домашају. А задовољио би се само „званичним делом", да види, ко је од чиновника умр'о или ко је „ванџирао". Управо ад се захлађује, устане он да покропи своје чело студеном водиом. После се опет побрине за чибук, а поред тога окрене се ош где по кући, поједе онако „с ногу" које парче „тазе" шунке ли би се одао на какав озбиљнији посао, н. пр. да плеви и залива веће.

Ко му не би завидео! Имање велико. Плата замашна. Кућа оја; безбрижност и задовољство. Све то благостање као да доликоше оном његовом дебелом званичном трбуху на који се г. Богоје дино и могао потужити, јер беше несносан.

IX.

Анка се очигледно опорављаше. Много је свежија боја њеног ца. Већ се смеје. Она устаје већ и кад је небо ведро, а дан тих, да она по градини на чистом ваздуху. И није чудо, лекар је све и на сваком кораку са саветом. А и она сама не беше баш тако развијена, па да не појми у подужем разговору лекареве мисли, се тицало унапређења њезиног здравља. Она не сме, по мњењу говом, ни један тренут у својем животу пропустити, а да се њиме користи. И нико неби могао бити тако покоран и послушан као . Доктор Раде беше код њих у велико одомаћен. За то није нико ио бриге, какав се разговвр често водио међу лекаром и болесом.

— Па не хтеде се ни поздравити при првом виђењу нашем, ла би Анка, кад се први пут с доктором на само у башти нашла. Ти си се чинио као да ме донда ниси никад ни видео и као да д тобом беше не човек, већ кака друга ствар.

— Не тако, Анка, одговорио би јој Раде. Два су узрока због их поступих онако. Ми лекари, веома смо несажаљива створења чима других. Ал ми видимо једну истину на болесном телу човеом; грозну истину, која се зове несрећа. Према њој, према тој рећи ми смо не сажаљиви из толике љубави према човеку. А што не поздравих онда, то учиних за то, да те могу сад поздравити.

Она беше већ села на једну клупицу чупкајући
А он се саже и пољуби је у чело.

То није нико видео. Али то је Анка веома ос
растајаше с њим лако. Смејаше се весело. Бацаше се
И дуго, дуго још, испраћајући га, махаше руком на
осмехом.

Па и кад не беше њега у њеној близини, она б
све с њим. Све слушаше она још онај његов пријата
речи беху најјачи лек против њене болести. Његова
подизаше је са болесничке постеље. Она све виде, ка
глед прати и не боји се малаксалости. У ње срце ја
се јаче надимају. Она не беше више болесна.

X.

Раде је сасвим просто поступао. За њега, као
био је појав са две своје стране интересантан. Прв
нак болести имао својег корена — поред другога —
негативног уплива свих психичких појава (и њему по
т. ј. и на њен организам, који (и онако већ оскудн
најзад болести подлеђи. А друго, њега интересирах
ћаји, којих је он сад много свеснији, него што је не
се баш сад никако не смеђаше одрећи, — еда би пот
ном наступању болести љупке жене својом љубављ
лета ујамчити.

Друго још мислио је Раде о томе код куће,
и заспао је у нади, да ће се наскоро још боље
своје претпоставке.

XI.

— Мили мој, ја оздрављам од како тебе видех
још толико снаге, колико тебе да видим, тебе да по
моју пређашњу снагу. Твој поглед ме спасе од н
бејах упутила. У болести гледах, како полако тоне
да ме избавиш' Пређе док малаксавах беше око
стаде свитати. Угледах твоју слику и обрадовах се
— радост моја. Сваког часа крепчам и растем ја..
како сам ја весела!...

И беше весела и здравија.

XII.

— Овде ништа није моје. Туђа кућа, туђе благо. Ја бејах само купљена робиња без живота и слободна даха. Туђа сам жена ја, жена по закону, ал' твоја сам љубазница. Ја не волим никог до тебе. Ти си мој живот, а ја хоћу да живим. — Загрли ме. То ми чини добро... Дај ми твоје чело... око твоје... Видиш, како ја оздрављам. — Шта је то јектика! Не дам се ја. Несмем ја умрети. Ја хоћу тебе да љубим...

XIII.

— Збиља, драги мој, шта је то јектика? запитаће опет Анка својега лекара, кад су се сами у башти нашли. — Је л' то нељубав или је чама или је шта друго.

Он јој узе руку у обе своје и погледа јој јасно у око смешећи се.

— Не знам би л' била задовољна с одговором, кад бих рекао, да је јектика гљивица једна, исто онака, што си ти још у ботаници у школи учила. Знаш да има тако ситних гљивица, да се голим оком и не виде. Ето и тако једно створење мајушне преставља јектику. Није неинтересно да ти у неколико речи објасним, како су до скора медицинари друкчије мислили о јектици. Мислило се, да се услед неке повреде спољне неко запаљење породи, да се после отуд нека сираста материја заметне и да се најзад та сираста материја распадне. А на питање: „што се она распада?" — рекли су: „за то, што је тело било за то способно." Кад се јектичава плућа расече, онди се види како је она попрскана чворићима сиве, беле или жућкасте боје. Ти чворићи треба да се распадну. И они се распадају а то, што их не облива крв. Научно да се изразим, ти чворићи некротишу", јер у њима нема крвних судова. А што немају крвних судова? — рекоше: то је особина јектике. И тако се све окреташе у једном кругу без краја и довољна разлога.

Но да се вратимо на гљивице. Замисли једну таку паразитну вегетацију на човековом телу, која може још и да се плоди, која може и у саму крв доспети и током (циркулацијом) крви на свако место у телу настанити, — у томе лежи, тако звани, специфицитет јектике. Те гљивице, као што наспоменух, кад се, ма где на телу, какво ткање настане, оне почну дражати своју околину и тиме нестано запаљење порађати. Услед тога почне околно ткање да чи и продукт лучења накупи се око гљивице. Сад може бити двоје. огу прво гљивице у свом новом прибављеном стању изумрети, као го се код тебе десило и плућа или ма који орган остаје пошт ећен

А друго могу гљивице својим животом веома тврдоглаве постати, свакој реакцији (одбрани) ткања пркосити, могу се ту, где су, још више намножити, па најзад почети пустошити око себе, као што беше случај код пок. Милеве. Жао ми беше ње сироте. Лепа и разумна девојка. Могла би, да је среће, дуго и срећно поживети. Знам, да је годинама патила од ноге. Нико не знађаше, да је и оно била јектика (локална туберкулоза), код које болесник, ма да много година болује, још свеж и прилично добро изгледа, ал сваког часа прети му опасност, да се јектика оданде некрене и све тело, окужи и ојектичави. Тако може доћи у плућу, у црева, у слезину, једном речју свуда. Ако изиђе где год споља под кожом, то се место запали и загноји. Отвори се рана, која се сваком мелему противи, и може годинама трајати. За то лекари то кужно место разоре, ископају оштром кашиком сав трулеж све до тврдог здравог ткања, а после само завију рану и лече је врло просто и брзо. Тако би исто добро било, кад би лекари могли сва она окужена места у белој цигерици како ишчупати. Али ту престаје разговор, да се може ма шта предузети. За то код овако слабих срестава лекарских против јектике у плући и држи сваки, да је јектика неизлечива. — Еле у Милеве се беху испочеле отровнице гљивице настаниле у костима зглавка на нози. Њена плућа беше још здрава. А доцније видимо, где умре од јектике. То је било овако. Гљивице се настаниле у костима зглавка, опустошиле што су могле и произвеле вечиту болест, што се научно зове каријес (Knochentrass), па се оданде оптоком крви распростре и до беле цигерице, где су такође почеле пустошити, као и на нози. Сећам се добро, да сам пре три године родитељима саветовао, да даду ногу оперирати. Они не дадоше. Нису знали. Тако пати многи свет, који не зна. Можда је онда још било могућно сачувати јој млад живот. Оно отровано место изгребли би лекари оштром кашиком, повадили отроване коштице из зглавака, па би се рана залечила. Колико је деце остало живо таком лекарском помоћу. Оне отечене жљезде на врату, што се оболеле зову „шкрофуле“, оне су исто тако отрована јектичава легла, која се од јектике у толико разликују, што се така деца, тако рећи, рађају већ ојектичављена. Од тих жљезда на врату, може се и све тело отровати. За то треба за времена дати лекару, да те оболеле жљезде ножем и маказама повади. —

— А ја сам видела, прекиде му реч Анка, где је кума Митино дете и после таке једне операције опет с друге стране оболело.

— Имаш право, продужиће Раде, лекар је учинио своје, ослободив дете своје несреће на једном месту, ал' он није крив, што је све детиње тело заражено. па несрећа избија час на једном час на

другом месту. Опет за то наша лекарска помоћ чини велику услугу здрављу или бар смањује несрећу човекову. У толико исто додирује ова грана медецинске науке с ножем у руци — још и оно веома необраћено поље — жалосно друштвено стање и неприлике, којима је нарочито сиротиња изложена. *Један добар лекар и оператор моћиће својим ножем појединe отроване чирове искорењавати, али корен саме несретне болести затрти, то није у стању један лекар — то је посао васколиког друштва.* И друштво ради на томе, до душе полако, ал' ће доћи до своје цељи; зацело ће доћи.

— И онда неће више бити јектике на свету, рећи ће Анка и озбиљно и у шали.

— Да, јектике ће нестати, потврдио је Раде.

— А ко ће моћи пре тога пуну васиону отровних гљивица потући — те јектичаве гљивице, што тако грозно сатиру људско тело.

— Те ће гљивице и даље живети. Само ће човеково тело остати на миру. Значи, да ће тада, по мојој теорији, снага човековог тела бити много јача и дурашнија, а да би могла ударцима тих трованица гљивице подлећи. И онда ће још непрестано гљивице безобзирно нападати наше тело, али ће борба бити обратно несаразмерна. *Наш идејално уређен друштвени живот, неће дозволити да се наша телесна снага истроши. И за то ће се сви спољни рђави утицаји разбити о нагу нашег потпуно у снази и здрављу одржаног организма.* И онда ће живати читав свет гљивица око нас, па никога неће ни глава заболети.

— Е добро, приметиће Анка, кад смо се пустили у науку, ја их хтела, да ми се објасни ово: оне отровне гљивице у мојој плући умрле су, управо продуктима ткања угушене и ја сам, по твојој претпоставци, услед тако ретког удеса оздравила. Но како сам могла здравити, кад је сад моја плућа доста смањена на рачун оних туркулозних чворића, који су остали укопани, много мање унутрашње површине, много мање поља за оксидисање моје крви.

— То није тешко одговорити, пошто се зна већ, да је унутр. површина плућа у здравог човека, у неколико пута већа, но што је жно за дисање. За то у болесника може пропасти велики део ућа а да се кратко дисање и не примети. Јер при сваком дисањуази у плућу још довољна количина ваздуха за целу крв и ако је ого од плуће нестало. —

XIV.

— Ако сам добро схватила твоја јучерања разлагања, онда сам била одавна подложна својој несретној болести. Можда још од

детинства свога. — Сећам се, у какој сам јадној сиротињи дан својег детињства проживела. Никад нисам радости видла а жалости много. Тек кад бејах већ велика, угледах тугу своју. Жао ми беше своје браће и сестрица. — Гледах другу децу, како беху чиста, лепо одевена, сита, весела и здрава. А моји паћеници јадни, поце- пани, невесели, гадни и болесни. Срце ми је плакало. Ја им не мо- гох помоћи и ја бејах гладна... Така бесмо сиротиња! После ме доведох под овај кров, где се нашло доста хлеба, ал за њих беше већ касно. Оставише ме и они, да тужим за својом судбом у сре богаства — а без живота... Чамех и оболех.

Анка ућута замишљена, пустивши поглед преко цветних леја и зелених џбунова. А више главе им заиграло лишће мирисаве лип

У том их изненади једно момче, које беше дотрчало, да потрази доктора, рекав, да је г. Богоју веома позлило.

XV.

И зби се несрећа у дому Богојевом. Кад је доктор дошао кући, затекао је кукњаву и жалост. Г. Богоје, до мало час здрав и весео лежи у постељи мртав.

Свет се дивио и чудио, шта би то у један пут од здрава чо- века. Кроз старе мозгове промицало је: „ето, што ти је човек, да нас јеси сутра ниси“. И бабе, које су можда доцно дошле „у помоћ“, моле се и метанишу. Другима се „практичније ломило по глави „имање... богаство... локмаши... отровници... убијство...“ И још се по нешто тако могло истаћи.

У самој ствари беше Богојево срце криво. Оно његово мек мирно срце — оно га издало. Ударио га „шлог“, и за неколико тре- нутака цин постао леш. Лекар је констатовао смрт, па отишао.

XVI.

Сви плакаху и рођаци и нерођаци. Пратња је била свечана. Дошли сви суседи и зли и добри.

После неколико времена прочитали су на „надлежном“ месту и давно очекивани тестаменат. — Многи су покуњили носеве. Уза луд „сузе“ проливене. Тестаменат је гласио на матер и браћу и стричева. Жена умрлога добила само удела на уживање.

XVII.

Тад се десио један догађај, који је неколико дана „мучио“ по лицајце. — Убијена је једна од оних раскалашних белоданских ж окиња, које су вас живот свој у ноћ превратиле. Убијство је изв

шено „тог и тог дана, ноћу и т. д.“ по гласу званичне истраге. Све се зна, само се не зна — ко је убилац. Еле ушли и њему најзад у траг. Прошло је неколрко дана, кад је један полицијски чиновник са жандаром уза се, куцао, да му се отворе врата куће, где је убилац становао. Ушли у собу, у њој још мрачно. На једном од дасака којекако склепаном кревету, без покривача, лежао је један, колико се при јутрењој тамнини могли распознати, доста млад човек, будан — неиспаван. Поред кревета на земљи лежала је, дроњцима покривена једна, колико се могло приметити, веома млада женска с одојчетом поред себе. У колико је око полицијско спазило, као да је посета била предвиђена. После неколико тренутака нашло се пола године старо детенце с оцем и матером први пут међ зидове, где мирише тајин и букагија. —

Убилац је одмах све признао. Звао се Петар. Стар 24 године. Занимања шустер, ради „на парче“. Има жену и дете. Сиромах. У последње време није имао никаква рада. Пред што ће убити, молио се у г. Богоја за *ма какву службу*. Није добио. Тражио и на другом месту. Није добио. Ишао кући без хлеба. У путу срео жртву. Видео на њој велики златан ланац о врату. Она га позвала. Он отишао. Заклао, похарао, па — утекао. После га савест мучила. Отишао г. Богоју. пожалио се на њ и исповедио му тајну.

Тако је полиција и „ушла у траг“.

Петар је био девето дете у Тоде. Најстарији брат Анкин. У својем злу мишљаше да ће молба његова и његове сестре Анке бити од вајде. Но г. Богоје није имао потребе, да га прими у службу. Мрачна погледа Петар беше се кући упутио. А на путу златан ланац засинуо...

Осудили су га на 20 година робије у букагијама. Пресуду је потписао и г. Богоје и то баш оног дана кад је и умр'о. —

XVIII.

У разговору између Анке и доктора — наравно, доктор још непрестано долази, јер је још дуго нужна реконвалесценту његова помоћ — у разговору својем дакле нашли су, да је вероватан био душевни потрес у мужа Анкиног, услед пресуде судске над Петром. Један такав душевни потрес свакојако није опасан за здрава срца. Ал опасан доста за болесно срце, као што је било срце у г. Богоја.

— Бих ли ја могла знати, како је то тако чудновато срце, које од сала оболи запитаће Анка доктора.

— Да човек живи, поче Раде, нужно је да крв непрестано кружи и залива и најсићушније делове његовог тела. Крв мора дакле непрестано да се креће. И срцу је управо поверено да то извршава. Човеково срце, живот је његов. И лекари рачунају све донда на живот, док чују и последњи удар срца. Срце је управо један живи шмрк од меса, који је тако дивно удешен, да може, редовно грчећи се, за по минута послати крв у најудаљенији део тела и за исто време да је ушмрче опет натраг у себе. Престави себи, да је срце један шупаљ мишић, откан из самих сићушних месних кончића, који имају ту особину, да се сваки за себе могу згрчити и опет опружити и који су између себе на најразноврснији начин испреплетани. Замисли још, да је срчана шупљина подељена у четири мање преграде, од којих свака има своју одређену радњу, а све стоје опет међу собом у свези. Једна срче затворено-црвену крв из свег тела, па је предаје другој прегради. Ова шаље исту крв у плућу. Трећа прегради сише сад из плућа отворено обојадисану крв у себе, да је преда четвртој прегради (са најдебљим зидовима), која шаље сву своју крв у тело. То је сва радња срца. Замисли сад, кад срце и најмање оболи, да ће на мах и све тело почети патити, поред тога и свако оболело срце много се напреже. Ако је н. пр. срце тако оболело, да се неки део крви из последње преграде (четврте) враћа натраг у трећу, онда не доспева сва нужна крв на време на своје одређено место. И за то пати све тело, а друго, све тако јако напрежући се, мора још јаче оболети и претити, да животу у један пут крај учини.

Срце у твог мужа друкчије је оболело. Твој муж био је веома угојен човек. Много је сала било у његовом телу, а много било сала и на рачун других ткања. То се сало направило услед удобног живота. Хранио се добро, а није много трошио од свог тела. Причала си ми, да никад ништа није радио. Никад ништа није читао. Само је добро јео, добро пио, спавао и ишао у канцеларију. И у канцеларији није се бозна како напрезао. Еле, све је то достизало, те се толико масти накупило у његовом телу, да је управо од сувишног здравља и оболео. Његово је срце такође одебљало од масти. Између оне појединe месне кончиће, наслагале се лоптице од масти, које су веома сметале радњу оних кончића. Осем тога, могућно је било, да се и неки део и самих месних кончића претоварио у маст (масна дегенерација, која дабоме није у стању да врши радњу, која припада кончићима. Тиме је и васколика снага срца окрњена. Тако срце није црвено, оно је бледо. Оно ослабави и не могав притиску крви одолети — рашири се. Не може на време да усрче крв из беле дигерице, и с тога је оно кратко, учестано дисање, које си приметила код твог

мужа. Тако срце непрестано слаби, лакше куца; грчење све ређе и ређе бива. Најзад престане срце са свим да ради. И настаје смрт.

XIX.

Баш онда, кад Анка успеваше непрестано у здрављу, оправљајући се од једне тако тешке болести, као што је јектика — видимо, где њеног мужа убија само његово благостање, видимо, где њен муж силази с позорнице живота, жалећи можда једино за својим вишњевим чибуком а можда још за којом сармом од винове лозе са киселим млеком. Анка оздраве од једне тешке болести, која вечито похађа сиротињу телесну и пађенике душевне. Њен муж умре сред богатства и доброг живота — прехранив срце своје, које га на онако неблагодаран начин и изненадно угуши. Сирома богати Богоје! —

Доктор још све једнако саветоваше Анци, да све што јој на расположењу стоји — све да употреби на своју корист и ни један тренут живота да не изгуби поради неговања својег здравља. Она не оскудеваше већ у материјалним срествима. Не оскудеваше у лекарским упутствима. Сви полети њене душе достизаху, да је увек подржавају у добром расположењу, да стално и брзо напред корача к својој телесној снази. А то није мало. Она напредоваше с дана у дан. У телу окрупњала. Лице свеже. Усне поруменеле. Лепојка као што је некад била.

XX.

Раде сматраше њу не само као идејал својих личних осећаја, већ и као образац својих принципа о друштвеним неприликама. По његовој „апстрактној претпоставци", како се он, смешећи се, чешће изражавао, *она је морала оболети — морала и оздравити.* То није био баш тако „апстрактан" случај, где за уништење туберкулозне мијазме стојаше пацијенту на расположењу *свако* средство, поред тога, што се сви случајеви вечито повољно стварали на одржање болесникова тела. Он је својим искуством био уверен, да има много случајева, где јектика у својем зачетку сама умукне, не дав од себе никаква знака ни самом њезином имаоцу, који се иначе још све добро осећа, па никоме нема се на шта ни жалити. Као што се види нико не зна, а ствар се дешава. За време првог рата присуствовао је Раде у Свилајенцу при једној судској секцији над лешином једног, по изгледу, здравог момка, који беше пиштољем у леђа убијен, као случајан проналазак нашло се тада, да је бела џигерица — здрава изгледа — била готово сва неким каменчићима обрасла, тако, да се под рукама

осећала као какав сунђер, чије су шупљике шљунком испуњене. То је била залечена јектика. Сиромах је кашљуцао неко време па и оздравио, да га тане згоди, не на граници, већ код куће. Таких случајева залечене јектике има по свој прилици доста, само нико не зна, а лекари не виде.

XXI.

Лето пролази већ. Настала је јесен. Анка се спрема — наравно, опет по лекаровем савету — у јужне предела, управо у Сан Ремо. Што не би, кад јој се може, а добро је ићи тамо. Доктор вели, то чини она ради промене климе. Друге слике, друге мисли, радозналост и безбрижност. А код куће је зими хладно, морала би све у соби седети. Тамо има и добра вина а неће јој требати кинин и салицил.

Она се дакле спрема на далеки пут и неће бити сама. Њен доктор, који се све једнако брине за њу и он иде с њом.

XXII.

У Београду студен веје. У Сан Рему је ведро и весело. Лишће се зелени, а цвеће мирише.

— Овде као да снег никад и не пада, рећиће Анка својему доктору, кад су сишли у велики парк. — Бар се не мора сиротиња много бринути за дрва. Тешко је само у нас. Зими веома хладно. Има доста и болесника, који би такође овамо могли доћи ал' немају срестава. Несретна је сиротиња — несретне су њене болести.

— Будућности припада, да све друштвене прилике сасвим (апсолутно) угодно, удесно, лепо и идејално за сваки живот уреди. Онда ће нестати неизлечивих болести.

XXIII.

Анка је потпуно здрава. Доктор Раде посто јој муж. Он, као што се видело, све једнако находи за добро, да је у њенеј близини. А кака је Анка красна женица постала! Да је видите само. Не седи она више жалосна усамљена у затвореној соби. Чист ваздух — њен мирис. Бацила свилену хаљину тужне успомене. Обукла се прост и укусно. Не стеже је више корсет. Не чешљају туђе руке. Не скитају је дугачки рукави. Засуче она сад руке до лаката па ради здрава и весела све певајући. —

Весело је срце њено. Ведро чело, румени образи.

Беч 1880 год.

Станоје Николић.

ИСТОРИЈСКЕ ИДЕЈЕ ОГИСТА КОНТА.

(Д. И. Писарев.)

VII.

Цео економски живот старих друштава био је заснован на *ропству*, и позитивна филозофија, на велики ужас свију добродетељних либерала, непобитно доказује, да је, у своје време, ропство било тако исто неизбежно и неопходно, као и завојевачки ратови. Прво, дивљи фетишист није се могао на један пут претворити у хероја, који, објавивши својем непријатељу да га је победио оружјем, одмах за тим жели да га победи својом деликатношћу и великодушношћу. Да се уздржи од убијања и уништења заробљеникâ, сурови победилац морао је имати у виду, да остављајући их у животу, они му приносе знатну корист, која је много већа од пролазне гастрономске насладе. А у чему је могла бити та корист? Очевидно, само у оном раду, на који је могућно било принудити заробљенике, или у оном новцу, (откупу), који се могао добити за њих од сродника њихових. Ну ако би била покорена цела држава, онда је откуп немогућан, јер се сва имовина становништва већ сама по себи претварала у својину победилацâ; тада су се побеђиници могли откупити од смрти само личним радом својим, и по томе, ропство је било неизбежно. Кад победиоцима не би дошла у главу проста и природна мисао, да обрну у своју корист рад побеђеникâ, онда би непрекидни истребљивачки ратови могли збрисати с лица земље цео род људски, као што је то бивало с многим племенима северо-америчких Индијанаца, који су имали навику да смртно муче своје ратне заробљенике. Може се рећи без претеривања, да је ропство спасло наш род од истребљења, и да су лењост, користољубље и властољубље победилаца врло често били једини покретач економскога па чак и нравственога усавршавања. Клин је ваљало избијати клином; крвожедност људоједа било је могућно умањити само ниским користољубивим инстинктима господара робова.

Даље, ропство је било једина школа, која је могла обрадити необуздани темперамент дивљаков и претворити лењу и крвожедну животињу у свесног и трудољубивог занатлију. Та школа одликовала се крајњом суровошћу; у погледу на дивљака препоручивати блага васпитна средства могу само они добродушни људи, који држе, да је дивљак одликује од једног простог човека само оригиналношћу одела и одсуством неких елементарних знања из друштвене етике-

пантеону нижа места. Неједнакост међу људима освештала се на тај начин неједнакошћу, која је постојала у свету богова, и, у исто време, између роба и господара није било места за узајамну религиозну мржњу. Многобројне побуне робова биле су напрестано управљене против несносних свирепости и злоупотреба; до потпуног, догматичног одрицања ропства никада се нису узвисили у старом свету чак ни сами робови. То одрицање сазрело је касније, под утицајем монотеистичких доктрина, које, по својем основном правцу, у колико су биле непријатељске рату и ропству, у толико је политеизам опет њима био повољан. Наравно, и рат, и ропство, могу, у току векова да се саживе с монотеизом, ну то значи само, да неке месне особине, климатске или етнографске, не дају доктрини што влада да развије из себе и да уведе у друштвену свест оне практичне потребе, које потичу из ње правце логичким путем.

Особито је значајна и повољна за ропство и завојевачку политику била та околност, што су се обе власти, светска и духовна, — или, другим речима практична и теорйска,[1] — за све време владавине политеизма, концентрисале у једним рукама. Ко је управљао пословима државним, тај је био врховни судија и у области вере. Тумачење доктринâ било је у рукама оног истог сталежа, који се користовао плодовима завојевања и који је извлачио себи личну корист из обавезног рада. У оним старим друштвима, која су, по географским особинама својега положаја, била поштеђена од неопходности вођења непрестаних ратова, на пример, у Египту и у Индији, свештеници (жреци) су давали правац целој унутрашњој и спољашњој политици. На против, у оним друштвима, којима је рат био стално занимање, на пример у Грчкој и у Риму, ратне старешине у држави били су сами свештеници или бар, држали су свештенике у потчињеносои. У оба случаја, поделе власти није било; свештеник и поглавар државни стапали су се у једно лице, или бар, у једну класу што је владала, с том само разликом, што у првом случају, политичка радња јављала се као један атрибут свештеника, а у другом случају, свештеничка радња јављала се опет као атрибут-војника.

---

[1] Конт непрестанце] употребљава изразе pouvoir temporel и pouvoir spirituel. Кад би се преводиле те речи буквално, ваљало би превести: *светска власт* и *духовна власт*. Ну те речи махом имају специјално значење, и с тога је боље употребити изразе: *практична власт* и *теорйска власт*. Ово се може оправдати и тиме, што сам Конт на стр. 122 петога тома своје политичке философије говори о „principaux pouvoirs politiques, soit temporels ou pratiques, soit même" spirituels ou théoretiques. Temporel и pratique, spirituel и theoretique постају синонимни изрази.

У оба случаја, то спајање власти водило је за собом онај природни резултат, што се теософска доктрина врло вешто прилагођавала потребама текуће политике и превраћала се у оруђе владавине у првом случају — за свештенике, у другом — за завојеваче. Како је ропство било корисно и повољно сталежу што је владао, то, разуме се, оно није могло наићи ни на какве отпоре од стране доктринâ, којих се чување и коментарисање находило у рукама тог истог сталежа што је владао.

Мил. Марковић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika — na svijet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti — obradjuje Dj. Daničić. Dio I. svezak 1. A-Besjeda. U Zagrebu 1880, вел. лекс. 8⁰ стр. 240.[1]

„La langue est toute la nation".
Фламанска парека.

Година 1880 биће врло знаменита у историји умнога развитка нашега народа; година ова биће једна од најсјајнијих тачака у историји наше млађане литературе. За ово нам јемче речи на челу ових редова написане... Заиста, да ли ће ико моћи — хајдмо само мало *напред*: после 50 година — да пише културну историју нашу, а да не спомене дело чији наслов ево прочитасмо, — дело коме је баш година 1880 била суђена да почетак му свету прикаже? И зар ће се икада у нашем народу писати каква год историја књижевности, у којој ово дело неће бити достојно уважено и похваљено? А колико ће пута само ћачка уста изговарати речи „године 1880" — само ради ове једне књиге? Није тешко погодити да после ове једне књиге неће бити дела које би говорило о граматици, о синтакси, о стилу, о историји српскога језика; нити дела које би говорило о називљу које хоћете гране научне ил' вештачке, кога хоћете огранка друштвеног и целокупног нам живота народног – велим, неће бити дела, књиге ни књижице ове врсте, у којима једном или на сто места неће бити наведен потпун наслов новога „Rječnika". С правом се може рећи да је „језик — цео народ:" па ко икад буде хтео праведно говорити о *српском народу*, као народу, мораће имати пред очима и

[1] Г. писац овог реферата служио се, где је требало, новим хрватским правописом, који је и у Rječniku. Но у штампарији, где се штампа „Побратимство", нема нових хрватских слова, те је тако остао стари правопис.

Уред.

[illegible] дакле знати и за „Rječnik hrv. ili srpsk. jezika“ — [illegible] да се огреши о српски народ, *језик* и *народ* — у пра[illegible] две речи за један исти појам; па зар данас није [illegible] треба само споменути, а она је и јасна и дока[illegible] народ; чега има на једном језику, тога има у [illegible] да се позна с народом, треба да се позна с ње[illegible] А да позна језик, треба да узме у руке „речник“ [illegible] Речник износи језик; речи су састојци целога језика. [illegible] народ: у речнику једнога језика видећемо цео [illegible] дакле — цео народ! Да није ово претерано?...

[illegible] речник?

I.

[illegible] добар познавалац талијанскога језика, да би показао шта [illegible] замишља прегрдну дворану, у коју су сакупљене и наба[illegible] од стотине светских изложаба. Слика колико лепа, толико [illegible] на опет можда још не довољно јасна. Заиста, садржина [illegible] „речника“ одговара садржини (краћи да будем) нај[illegible] изложбе — изложбе какву ум људски може само да [illegible] и у ствари да приреди. Ево баш како Деамичис [illegible] но што му слика износи: „Претрчавате из вароши [illegible] на земљу, са земље на небо, с неба у дубине земаљ[illegible] којом лете мисли ваше, себи остављене. Покрај ка[illegible] видите оружје средњега века, уз оружје какву [illegible] мало даље биљку азйску, а за њоме какву справу мека[illegible] мало камен драги, па цветак, па зграду неку, па нешто [illegible] оруђа свију заната, изразе свију наука, одеће [illegible] обичаје свију времена, слике свију закона (релиђија). [illegible] непрестана граја од пословицâ, поскочицâ и броја[illegible] чуђења, увредâ, ласкавих клањања, подсмеха, по[illegible] гомилу речй, на сенке људске налик; мудраце, [illegible] — професоре с наочарима; старудије, старинарске бурмуташе — [illegible] мрмљавце противу новога света; новице, јаковне — безо[illegible] шипарци што тек улазе у свет, с препоруком од каквог [illegible] обичне, јавне људе с дугом поворком својих шти[illegible] чеда полицијина; буковце, разметаче, згодне да се [illegible] на народним зборовима; поносите, напрћене назови-племиће; [illegible] безобразне жентурине с печатом од срама на челу свом; [illegible] залутале путнике; умањене од мила-четице ситне деце [illegible] редовима за својим мајкама. И ви пролазите поред једних, [illegible] да их погледате, као поред свакидашње домаће чељади; друге [illegible] готово преко воље; пред ове истрчите као пред људе [illegible] који као да вам долазе са онога света; пред онима се [illegible] да их боље уочите; једна вам погрешке исправља, [illegible] пријатељски светује; једна вам помиње какву историску [illegible] друга вам износи какво народно предање; а ви мислите, [illegible] фантазујете и учите *језик, историју, морал, појезију, науке*, [illegible] — док забуњени књигу не оставите, као излазећи из

дворанс, у којој сте видели и позориште и тржиште и академију. Шта се више може наћи у једној књизи?...[1]

Не бих даље да испитујем, јер ми главна намера није била да говорим о изредној заслади у читању речника, како је то дивно умео да наслика одушевљени талијански патриота: хтедох само да покажем шта је речник и чега има у њему — каква је то књига. А да то баш довољно јасно покажем, морао бих још доста слика да наређам, још много тачака а после дугих реченица да нанижем — па све, рекао бих, премало да кажем ономе који никад није узимао у руке речник својега језика, а још мање да достојно иставим праву вредност доброга речника, како је разуме онај, коме је речник свакидашњи требник. Ал' ми ево није друге; не знам да ли је ико још одушевљеније а краће, паметније а лепше показао и то: *каква* је и *чија* је књига речник, него опет хваљени Де Амичис? И уместо слабог угледања на њ (јер поред њега ништа друго не умем) опет пуштам њега, да говори даље:

„Али није то само књига пријатна, корисна и морална: *Речник* морамо волети и за то, што је он књига „најнароднија" у целој књижевности; за њу су радили сви векови, радили смо сви: наученици, незналице, деца; у њој има по један стих сваког песника, по један период сваког прозатора нашег; сваки велики догађај ту је спомен оставио: ту је историја нашега језика; ту се налазе трагови борбе вековне између језика старога и духа народнога-прерођачкога; ту су и речи што издишу, ту и победнице, онакажене, прерушене, непобедне, убијене, закопане, сагњиле, васкрсле; то је право разбојиште, на које послаше војнике све наше покрајине и све наше вароши; то је књига — цела отаџбина; књига од свију највише наша...[2]

Јест, речник је књига „најнароднија", јер је језик *народа* имаовина, јер је он и најстарији споменик и целокупан развитак ума народног, и сва околна природа и потпуна унутрашњост и једнога човека и целога народа. Речник је књига целога народа: „језик... орачâ, копачâ, косачâ, млинарâ, дрводељâ, месарâ, ловацâ, птичарâ, пчеларâ, винарâ и виноградарâ, воћарâ, чобанâ, трговацâ, сеоских старешинâ и свештеникâ, рударâ, куварâ, врачâ, видарâ, прељâ, ткаљâ, праљâ — језик свадбе и сијелâ, болничке постеље и дечије колијевке,[3] језик шале и милости, језик уличне деце и дворске господе — са свима крштеним и изденутим именима мушким и женским, са свима називима местâ, градова, варошî и варошицâ, селâ и заселакâ, раскрсницâ и улицâ, рекâ и потокâ, изворâ и барâ, планинâ брдâ и брежуљака, пóља и ливада — што су на васцелом простору једнога народа: ето, то је садржина речника тога народа. Ал' ни

[1] Edmondo de Amicis „Pagine sparse". Nuova edicione; Milano 1878 стр. 132—134.

[2] Тамо, стр. 137.

[3] Види „писмо *Стојана Новаковића* председнику" у „Radu" jugosl. akadem. znanosti i umjetnosti, књига XLV стр. 172.

овим није довољно казано; има још много појава народног живота још много заната и простога народа и учених му синовâ, још много „рубрика“ које би ваљало изредати, па да се бар приближно схвати прегрдан обим народнога речника. Поред изванредног обима речи *говорених*, колико их има само *писаних?* Досадно а јамачно и недовољно би било ређати све науке, све врсте писмености, сва она пространа поља на којима расте књижеван језик, који ма да вечито наслањајући се на језик говорен, опет мора имати своју особиту физиономију, своје богаство... Прекидам говор о речниковој садржини, па само још додајем: слика и опис увек ће остати само слика и опис — различни од ствари сликане и описиване. Да ли се земљописним картама може тачно и верно представити земља наша? Може бар сликање и описивање речника не може тачно да покаже чега има у речнику. Треба књигу узети у руке, видети, читати и опет читати!

Да ме ко не би разумео криво, морам одмах додати још и то, да све што рекох о прегрдном обиму, о пребогатој садржини ове књиге од књигâ — вреди само за *прави* речник, за речник савршен и потпун — за узор, који, чини ми се, још ни у кога народа није постигнут, а коме као да се највише примакао (напред велим) почетак „Rječnika“ југослов. академије. А сад, пре но што пређем на прегледање свих добрих страна овога дела, биће, мислим, умесно летимице проћи каквих је било речника у прећашња времена и у других народа и у нас.

II.

Пре свега морам споменути познату истину да је наука о језику тек у нашем веку добила право да се науком зове, па да јој се ни дан данји не може признати савршенство или бар онај развитак који су постигле друге науке. Тек се, велим, XIX век уздигао до правилног разумевања научнога рада у свима правцима, и са висине, на којој је, овај век уме да цени не само (и то још и боље, оно што су ценили прећашњи векови, него и оно што су ови под ноге бацали, или о чему ни сањали нису да је погледа човековог и у чем вредно. Оно што је прошлости изгледало ниско и недостојно — данас је често и племенито и од велике вредности. Сви су факти данас једнаких права; може се само рећи да су неки више, а неки мање науци потребни: намерно пак на неке не обраћати никакве пажње, или сматрати их недостојним и некорисним — данас је просто смешно, да не кажем лудо. Колико научничке пажње према великим силама у природи: топлоти и електрици, толико и према ништавним, рекао би, стварчицама: сићаној ћелијци органској и тајанственој мо[illegible] и протисту! Колико озбиљне бриге о климатским погодбама и друштвеним уредбама људскога рода — чисто толико и о сваком најмањем изразу детиње потребе и сваком најслабијем гласу човекових говорних оруђа. Свака, милијунима пута или само један пут, [illegible] памтивека и на свима крајевима нашега света — или само једи[illegible] и само на једном једином месту, устима само једнога двоношца

изговорена реч мора бити забележена, објашњена, потврђена: ако се хоће наука о речима, наука о језику — морају се знати *све* речи! Тако се није мислило у старо доба.

Много слављени Грци и Римљани нису могли ни слутити шта је „речник", каква ли му је научна вредност, у данашњем смислу, а камо ли да су имали дела на данашње речнике налик. Њихови називи „Dictionarium", „Lexicon", „Glossarium", „Vocabularium" не значе оно што значи наша именица „Речник". Ова реч значи књигу (још боље: азбучни списак) од речи, разуме се, свију што их има један језик — књигу, која *свакој* речи казује: значење, употребу, порекло, историју, постанак. Λεξίκον пак од Λεξίς, dictionarium од dictio значе само збирке израза или израза (али не свију) — *дикција*, протумачених речима истога или другог којег језика; Γλοσσαριον од γλοσσα тумачи само старе, нејасне речи, а vocabular има у себи врло мали број речи, за ђачке или друге потребе сакупљених. Dictioneaire француске академије није „Речник:" то је само добар избор речи и реченица. Не треба дакле заборавити да послове старијега доба, и ако будем називао речницима, увек разумем у смислу им пређашњем.

Први аутор (остављајући Калимака чувара библиотеке Птолемиа Филаделфа, коме се приписује некаква збирка биографска, до нас несачувана), који као да се занимао лексикографијом, био је славни *Варон*, чија је плодовитост и наученост прешла у пословицу, исто као и беседништво пријатеља му и савременика Цицерона. (Сачувани одломци његових испитивања о *пореклу, сличности и разлици речи* и 6 књига његовог *трактата о латинском језику* штампани су први пут у Млецима 1474). За њим долази Verrius Flaccus, граматичар Августова доба, око 10 године хришћанске ере, који је написао речник „de verborum significatione" у 20 књига, од чега се сачувао само *неки* кратак извод. После овога и Erotien-a, с краја првог века: за *латински* језик, познат нам по вредности најбољи — *грчки* лексикограф Julius Pollux, један од васпитача младога Комода, под Марком Аврелијем, за тим учитељ реторике у Атини, који је око 180 године саставио у 10 књига грчки речник, именом Onomasticon, дело изредно и врло корисно. У овом се речнику врло тачно и јасно тумаче сићане нијансе којима се један од другога разликују синоними грчкога језика, а што је најбоље: Полукс тумачења своја наслања на гомилу примера узетих из песника, мудраца и беседника, те с великим правом заслужује наше признање и захвалност; тиме је он не само рационално поступао тумачећи речи, него је тим начином сачувао многе комаде из дела са свим изгубљених. (Onomasticon је први пут штампан у Млецима 1502). Под Комодом је и Phrynichos Arrharius из Византије сакупио збирку свију (?) назива атичкога дијалекта: у 37 књига, названих „Софистански апарат", од чега је сачуван само кратак извод „Eclogae nominum et verborum" (штам. први пут у Риму 1517). Још би требало споменути *Валера Харпократиона* (За језик атичке трибине: 10 грчких беседника) из IV, па софиста *Аполонија* (о Омиру), софиста *Тиме-а* („Lexicon vocum platonicarum), *Стефанија* из Византије (за ђеографију) и Helladius-a,

александриског граматичара (за грчку прозу) — из V века, и још доцнијега, Hesychios-а, из доба неутврђенога, па смо готови са бољим радницима лексикографским из доба правога касицизма.[1]

У време када Јевропа тоњаше у мраку од варварства и светињиштва, једини носиоци праве људске културе, *Арани* далеко већ измакли у свима наукама, имађаху још од VIII века и довољан број речникâ. Прво дело ове врсте написао је Chalil el Ferahidi (умрьо 791), после кога — у IX веку имамо велики број врло добрих лексикографа и граматичара. Такви су: *Абу Обеида*, *Ибн Дореид*, *Абдел-Малек*, и у XII веку *Самахшари*, који написа најбољи речник свега језика. — За језик јеврејски имамо речнике Menachem-а у IX и *Јуде* Huiga или Cruiga и *Јоне* из Кордове у XI веку. Талмудски речник написа Ben Jechiel, умрьо 1106. —

Десет пуних векова растављају (у историји индојевропских племена) доба ново од старога: кристаловање нових литерарних језика ишло је врло споро, јер умна пустиња релиђиозног деспотизма не даваше земљишта корисним биљкама човечијега напретка. Друга половина XV века као да отвара очи устајаној Јевропи, — једна само новина чудеса почини! *Штампа* је одржала Обнову (Renaissance). Последице само овога проналаска још се нису измериле, а међу њима никако нису мале оне што дођоше за науку о језику и речнике. Епока од Обнове готово од једном, у свима крајевима јевропским, износи тежњу ка стварању народних књижевности. Врло срећне околности помажу ову књижевну револуцију, овај покрет универсални.[2] Штампа је окренула ход мислй људских, те нове философе и граматичаре упутила правим узорима старе давнине. И заиста, дела лексикографска, мало час помињана, у ово су доба као из пепела дизата и на свет издавана. Потреба разумевати старе писце са свим је природно изазвала научна тумачења старе говорне вештине. Шеснаести век се може поносити речницима грчког и латинског језика. Чувена француска штампарска и научничка породица Stephan-us-ова (франц. Estienne, Etienne) долази на прво место са својим лексичким радовима

[1] Више о овим речницима види у делу: „Dictionnaire de la conversation de la lecture", Paris, 1835. — За грчки језик треба споменути и дело незаборавнога писца из X века „Etymologicum magnum", у коме је особито обрађена наука о облицима, али има доста добрих бележака и за друге делове граматике. Садржина је узета из најбољих александр. граматичара (Аристерха Аполонија, Херодијама, Дионисија, Тракса), чијих сада целокупних дела нема те су овде сачувани бар драгоцени одломци. Први пут је издат у Венецији 1499, а последњи пут га издаде Gaisford у Оксфорду 1849.

[2] Настала борба тога доба врло је слична с борбом, коју води у наше дан натурализам с класицизмом. Неумесно ми је наводити опширнију паралелу морам само напоменути да „класичари" (присталице „класичнога" правца науци и васпитању) нашега века стоје испод или, још боље, против „класичара" векова XV и XVI. Ови су извршили реформу своме добу потребну натуралисти ће другу — поред свега упињања данашње законане господе пријатеља „литературног" образовања. Реформе се изврше, али стање после њих (које оне стварају) никако нема права да „на веки" остане без измене. Реформовање је напредак!

После дела Nizoli-us-a и Calepin-a најзнатнији речник, грдноra обима, био је у XVI веку (а без сумње и дан данас је од велике вредности) „Thesaurus linguae latinae“ од Robert-a Etienne-a, изашао г. 1531 и даље, у три свеске. Ово прво благо латинскога језика служило је као образац делу „Lexicon totius latinitatis,“ на коме је *Форчелини* радио 40 година, под управом свога учитеља *Фаланте-а*. и које је опет прегледао и умножио *Фурлането*. — Што је учинио отац за латински, то је син, *Анри Етијен* (Henricus Stephanus) за *грчки* језик. Остављајући далеко за собом радове Budă-us-a и Camerari-us-a, огромни „Thesaurus linguae graecae“ (издат у Женеви 1572 у 5 fol. свезака) од Henri Etienne-a вредио је све до XIX века као најбољи речник грчкога или старог јелинског језика. Ово је дело толике вредности, да је париска књижара Фирмен Дидо-а, тако рећи у наше дане предузела ново прерађено издање [1] (започето 1829, а довршено 1863 у 9 великих свезака), у коме је изнето што се више могло из грчкога језика.

Улазећи у век XVII, морамо оставити стару класичност, те да се за часак окренемо новим литературама, које све већи мах почеше узимати, па и на овом пољу напредак показивати најближи рођак старом латинском, језик *талијански* био је срећан да добије, пре свију других народа у Јевропи, свој бољи речник још г. 1612, када поче излазити „Vocabolario degli Accademici della crusca“, дело које испуни 6 fol. свезака, и које доживе толика издања,[2] много исправљана и дотеривана. Овај речник, као и његови савременици у других народа, још није оно што данашња наука о језику тражи од овакве народне књиге. За то и видимо данас у Талијана да су речници рађени од појединих људи куд и камо бољи, него што је овај посао научне дружине. — Најважнији међу свима романским језицима, *француски* дошао је до свога узор лексикона тек на 80 година после талијанског, јер иза рада Робера Етијена (поред онога латинског он је написао и „Dictionnaire francais — latin, г. 1539) у XVI и колико пуких компилација у XVII веку [3] тек г. 1694 први пут излази на свет „Dictionnaire de l'Academie françàise“. Напред сам споменуо да овај Диксионер није речник у дан. научном смислу, и ма да је после овога доживео још 2 доста исправљена издања (1762 и 1835) и више не служи као ауторитет француском лингвисту онако као што му н. пр. служи посао Литреов у наше доба рађен. Што рекох о речник талијанске академије, то ево вреди и за француски „Dictionnaire“. Док су писци старих (латин. и јел.) речника својим радо-

[1] Обрађивали Hase и Dindorf. У овом речнику има преко 150.000 речи, етимолошки растумачених и санскритским коренима поткрепљених, ма да, на жалост, нема свуда потребне тачности и правилности.

[2] Друго издање би г. 1623, треће 1691, четврто 1729—38, пето од г. 1843, а у најновије време спрема се са свим ново, на бољем темељу засновано издање.

[3] Између осталих на широј је основи дело Richelet-a, у Женеви 1680 и у Лиону 1728.

вима хтели да одговоре само једној практичној потреби: да помогну разумевање класичне литературе, (литературе завршене; чији је језик свој народни живот давно свршио, те стајао тако рећи усамљен) — без икаква обзира на живот и сродност језика те литературе са језицима осталих народа: дотле су и ове учене корпорације, ваљда по „духу свога времена“, тоном догматично-деспотским чисто издавале указе народним језицима: прописујући које су речи достојне књижевне употребе, и тиме осуђујући на смрт све остале, па ма се оне, и потребно и невољно, увукле у дела потоњих и најбољих писаца. Што је најжалосније: ови корифеји свога доба никакве пажње не обраћаху прегрдном богатству простог народног језика са многобројним му дијалектима. Врло је научна борба што настаде између појединих научника и ових диктаторских ауторитета, који најпосле морадоше напустити мисао да својим радом декретују *последњи стадиј развитка* живим народним језицима. Ништа неприродније, него тражити укоченост у свери најпокретнијих елемената: мисли и гласовних модулација! — за *немачки* језик први је почео Gherardus de Schueren својим делом „Vocabularius Teuthonista“ (у Köln-у. 1475), после кога и у XV и у XVI веку видимо доста радника, док нам и овде опет век XVII не изнесе читав ред сличних послова, међу којима најбоље стоји „Teutsche sprach und Weissheit“ од G. Henisch-а, који је први био предузео да изнесе потпуно благо немачког језика, издавши, у осталом, само прву свеску (до G.) свога опширног рада (у Аугзбургу, 1616). — Остављајући да у засебном одељку говорим о речницима српскога језика, овде морам додати још два три дела, која чине почетак *руске* лексикографије. Стари руски преводи и преписи разних књига постали су многима неразумљиви: у њима је било речи јеврејских, грчких, српских и бугарских; њих је дакле требало тумачити. И у Русији се пишу за то речници, од којих се први налази из XIII за јеврејске, а други из XV века за словенске речи. Иста потреба изазива и, доцније, кратку збирку словенских речи уз граматику *Лаврентија Зизанија* од г. 1596, па за тим и први важнији посао ове врсте: „Лексиконъ словено-російскій, именъ толкованіе“ који састави г. 1627. кијево-печерски јеромонах, *Памва Беранда*. Из XVII су века и два речника *Епифанија Славинецког*, којима још треба додати „Лексиконй треязычный, сирѣчъ рѣченій славенскихъ, еллино-греческихъ и латинскхъ сокровище“, од *Поликарпова*, штампан у Москви 1704. Одавде смо ближи новијем добу.

Век који нам сада долази на преглед, XVIII, особито је богат радовима филолошким, спомена вредним. Бојећи се да не будем и сувише досадан сухопарним ређањем имена ових или оних дела, морам гледати да споменем што је најпотребније. У овоме веку свака народност добија речник свога језика; иде се куд и камо даље него што је пре рађено: ни дијалекти се више не презиру.[1] По примеру

[1] Па не само то што се пишу речници посебних идијома свију јевропских народа, него се поред филолошких речника или речника од речи, овај обичај писања даје и свима другим стварима. Крајем XVIII и почетком XIX века (па то бива и у наше дане) видимо „речнике“, „лексиконе“ сваке врсте

академ. радова талијанских и француских имамо и речник *кастиљског* језика, који поче издавати *Шпанска* академија у Мадриду (у 6 свезака од 1726 до 1739). Исто је учинила за *португалски* језик академија наука у Лизбони, почевши издавање прегрднога посла г. 1793. Још пре овога португалског јављају а у *Немачкој* радови Chr. E. Steinbach-a („Vollst. deut. Wörterbuch" у Бреслави 1734, у 2 свеске) и J. Leonhard-a Frisch-a („Teutsch-latein. Wört" у Берлину 1741, у 2 свеске), који ће да изгубе своју вредност пред критички рађеним делом J. Chr. Adelung-a „Gramatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart", што у Липском поче излазити г. 1775, а довршн се 1786. у 5 свезака (2 и т. д. је било 1793—1801 у 4 св.). Колико је немачком вредио Аделунгов, толико је исто, ако не још и од веће вредности *енглеском* речник *Џонсонов* („Dictionary of the Engl. language" од Samuel-a Johnson-a, изашао у Лондону 1755 у 2 свеске). Језику најзад *шведском* написао је Sahlstedt г. 1773. „Svensk ordbok med latinsk uttolkning". Али и овоме и свима другим јевропским језицима тек наш век даје дела што личе на праве речнике, рађена о захтевима данашње науке о језику.

И заиста, признајући велике заслуге до сад споменутим и многима другим овде ненаведеним радницима, опет се морамо задовољити само тиме, што им посебне историје њихових литература на странама својим достојна места одређују, те никако нећемо дозволити да су ови досадањи лексички радови — дела речници, из којих треба *нити* развитак данашњих живих језика: порекло, живот, значење и потребу сваке речи, како се то данас тражи, — дела, из којих би се потпуно могла сазнати обилатост умних творевина посебних народа. *Лајбниц* и *Аделунг*[1] су започели оно што су у XIX веку са много више научне увиђавности наставили: *Бопа*, *Гримм* и *Хумболт*. Граматика шири и свој обим и свој задатак. Од привилеговане кла-

---

садржином и најнаучнијом и најиштавнијом. Басна и историја, обичаји и позориште, путовања и романи, морал и сваштарије и т. д. једном речју: све специјалности људских послова и знања, вештина и наука излажу се у облику речника, т. ј. у тачном азбучном реду, ради лакше практичне употребе. Број речника је данас толики да би сами могли саставити велику библиотеку, која у неку руку може заменити све друге познате књиге. Од опширнијих енциклоп. радова ове врсте треба споменути „Енциклопедију" (250 књига) од *Ерша* и *Грубера*, *Мајерове*, *Браххаусова* и др. „Conversations-lexica" и чешки „Naučny slovnik".

[1] Превелика и сваковрсна ученост чувеноga G. W. Leibnitza то. ико је позната да је сувишно рећати његове научне заслуге. Доста је споменути да је он први предложио — руском цару Петру Великом — *поређење* језика, по коме предлогу, истина много доцније, заузимањем царице Катарине II. изађоше на свет „Сравнительные словари всѣхъ языковъ наречій, etc", (I део 1787, II г. 1789), где је упоређено (како се онда мислило) 200 разних језика. Споменуто *поређење* никако не треба разумети у данашњем смислу, јер то беше просто рећање речи из језика врло различних, без обзира на њихову сродност. — Такав је исти био и Adelung-ов „Mithridates", упоредни речник врло многих језика (у 4 свеске изашле 1806—1817), дело које писцу донесе још више славе но и његов немачки речник, али које је такође данас врло мале вредности.

сичности старих језика латинског и грчког прешло се било на при
вилеговану класичност посебних дијалеката нових јевропских језика
па се тек од ове прелази на широко разумевање дијалекатског блага
сваког живог језика. Са пространог поља филолошког рада на грчкој
и латинској старини прешло се било на много шире поприште најпре
јеврејскога, па онда и других источних језика: арапскога, сирског и
халдејског, а најзад долази се — ево зоре правој науци! — и до „свето
тога“ индијског језика. Заборављен беше корен,[1] кад се он нађе, нађе
се и прави пут науци, по методу врло новој, по предмету врло ста
рој. Доста је било метафизичких спекулација о разноликим категори
јама човекове беседе, — дође време да се позову у службу и друга
2 момента научнога рада: *поређење* и *историја*. Велики напредак на
шега века мора се и огледати у свима гранама људскога живота и рада
и граматичкој вештини би суђено да се попне на ступањ научне
висине! Сви делови грамктичког посла добијају нов изглед у рукама
нових језичара. Па и лексикографски или боље речнички део са свим
се друкчије сада ради него што се пређе радило. И за дивно ту
и за велики понос нашему племену: почетак овога века даје свету
најбоље речнике *словенских језика*. Први на новој основи поређења
и историје рађен речник *пољскога* језика јесте *Линде-ов* (изашао у
Варшави 1807—1814 у 6 свезака), после кога с једне стране речник
Вука Ст. Караџића за чист народни *српски* језик (Лајпциг 1818) и
академски речник у Петрограду за *руски* (1816—1822 у 6 свезака),
с друге стране, — чине прелаз ка савршенијем раду *Јунгманнов*а за
чешки језик (у Прагу 1835—1839 у 5 свезака. — Остављајући за
доцније кажем коју више о начелима, на којима се оснива данашње
научно писање речника, овај кратки преглед морам завршити спо
ном сувремених ауторитета. Браћа *Јаков* и Wilhelm Grimm-i дали
доше немачком народу прави споменик његова живота, а јевропе
науци узор — дело ове врсте. Обилати и неоцењене вредности
остали рад свој на науци немачкога језика крунисаше они књи
„Das deutsche wörterbuch“ која поче излазити 1852, а настави се
по смрти њиховој — и до данас трудом K. Hildebrand-a и
Weigand-a и M. Heyne-a (до сад изашло 6 дебелих томова —
до L.). Што је *гримски* речник за језик „нови горњо-немачки“ од
г. 1470 па до нашег доба), то је опет E. Litré-a „Dictionnaire de
la langue francaise“ у Паризу 1863—1872 у 4 прегрдне књиге
ново издање у г. 1879 са још једном свеском „Supplément-a) за ја
clássique францускога језика. Налик на ове класичне радове
које свакојако долази и Böthelingk-a и Roth-a „Sanskrit-wörterbuch
herausg. von der kais. Akad. d. Wissenschaften“, у *Петрограду*, 1853—
1875. у 7 свезака) мислим да ће бити и дела *Шведске* (Ordbok öfver
svenska språket“, почео излазити 1870 г.) и *мађарске* академије

[1] Фигура није баш тачна, али могу рећи да се у прво време готово та
сматрао језик санскритски.

[2] Ова је академија одредила особиту лингвистичку комисију за израду ве
ликог речника мађарског језика.

којима опет упоредо — а ако се не варам, и изнад њих — стоји труд славом увенчаног Даничића, трошак вредне „jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti“ у Загребу.

Крагујевац.

(Наставиће се) П. П. Ђорђевић.

БЕЛЕШКЕ О КРЕТАЊУ ЂАКА.

У *Грацу* је на Видов-дан ове год. одржан збор ради сазива вогодишње омладинске скупштине. Према решењу лањске скупштине Н. Саду, ова скупштина се имала држати у Панчеву. Но из раз-их узрока на овом је збору донесен закључак, да се сазове у *Грацу*. Збор је издао већ и позив, који овде саопштавамо.

Српској омладини у Угарској.

Браћо!

Од лањске омладинске скупштине у Новом Саду, па до данашег дана имамо више радосних појава да прибележимо.

Разумевање тога, од колико је важности и значаја организован комбинован рад, све дубље продире у све слојеве нашег народа.

Нарочито је свако досадање напредно омладинско кретање мо ло са радошћу обузети срце сваког народног пријатеља.

Шест свезака „Побратимства“ сведоче читавом народу српском омладина у Србији не само живи и има воље за рад, него да је ом послу и дорасла.

Предстојећа пак омладинска скупштина у Дубровнику, на тој ајњој међи српској, мора нам срце испунити највећим одушевље-ем и улити нам дивовску снагу у започетој борби против мрака назатка у сваком погледу. Јер, кад буде у Јевропи једном златно ба наступило да брат с братом братски живи, онда ће наши по мци читати у историји са златним словима написано: *Далмацију Христу омладина задобила!*

Па зар према таквом раду и напретку омладине у Србији и лмацији, да ми останемо равнодушни и да се скаменимо? Ми, ји смо се сто пута заклањали, да ћемо за народ живети и умрети, , који смо лане и покренули мисао о поновном уједињењу српске ладине, зар ми можемо допусти, да нам свако поругљиво у очи е рећи: Кукавице, срам вас било! Што сте и разјапили уста, кад сте имали мушке издржљивости у тешкој борби за народ свој?! —

Такав грозни прекор нећемо ми да заслужимо, и ето с тога се де у Грацу искупише на братски збор сви Срби академијски грани, да се договоре, где и како да се одржи друга скупштина нове ладине.

[illegible] да рекнемо још неколико.

[illegible] на лањској омладинској скупштини изабра[illegible] [illegible] скупштине усвојене штатуте [illegible] [illegible] штатуте одбила са мотивацијом [illegible] [illegible] само угарски држављани, а уједно [illegible] [illegible] даље делање одбора. Одбор је св[illegible] [illegible] омладине је сад, да не упусти [illegible] [illegible] закона, који нам може као угарск[illegible] [illegible] рад. Угарска влада не сме [illegible] [illegible] држављана само за то, што су они [illegible] [illegible] ми наше дужности, па хоћемо [illegible] [illegible]. Допустимо ли пак данас да [illegible] [illegible] одузму — сутра ћемо постати [illegible] [illegible] ни сажаљења, јер ко мирно [illegible] [illegible] заслужио, но да буде свачији роб!

[illegible] омладина, сакупљена на лањској скупш[illegible] [illegible] законитог органа — сматрамо ми [illegible] [illegible] уједињења, и за нашу дужн[illegible] [illegible] рецима обратимо на целокупну овостр[illegible] [illegible] скупштине.

[illegible] лежи спас и будућност народа. То је [illegible] [illegible] све наше снаге и понесимо га [illegible] [illegible] нашег народа! До тебе је, омладино, да [illegible] [illegible] радом целом свету покажеш, да си жив[illegible]

[illegible] се на целокупну овострану омладин[illegible] [illegible] да се што *многобројније искупи на другу* [illegible] [illegible] *ће се 6, 7 и 8-ог Августа у Вршцу* [illegible]

[illegible] отпис на лане поднесеме штатуте и савет[illegible]

[illegible] се организује омладина према прописима земаљ[illegible] [illegible]

[illegible] последње омладинске скупштине у Н[illegible]

[illegible] школе.

[illegible] задатак школске омладине и њихових удружењ[illegible] [illegible] закључака и појединих предлога услед ус[illegible]

[illegible] На овоме пољу, на омладинском, може сваки [illegible] [illegible] на своје партајско становиште. Јер омла[illegible] [illegible] неће да се пача у политику, већ јој је [illegible] [illegible] материјалне и просветне интересе свог нар[illegible] [illegible] друге да узајамним радом и обавештајем у [illegible] [illegible] више ваљаних научњака-специјалиста, [illegible] [illegible] поборника. С тога кличемо одушевљено: ж[illegible]

уједињена омладина српска! а свој нашој браћи омладинцима: *Здраво и до виђења на скупштини у Вршцу!*

У Грацу на Видов-дан 1881.

Срби универзитетлије и техничари.

20 јуна одржала је дружина „Побратимство“ своју последњу едницу за ову годину. На њој је вођен разговор о наступајућим младинским скупштинама у Вршцу и Дубровнику. Нашој омладини Србији мора врло тешко падати околност, да према аустро-угарким законима не може суделовати у новом омладинском покрету, нако како је суделовала омладина пре нас. Но то не смета, да с ајвећим интересом пратимо шта се ради код наше прекосавске браће, да резолуције на скупштинама донесене колико је више могуће римамо и ми и остварујемо их. Орган наше омладине, „Побратимтво“, који се може радовати великој симпатији омладине аустрогарске, попуњаваће недостатак законом забрањене везе између омлаине с ове и омладине с оне стране Саве. Духовна веза не може ни којим законима забранити, а њу ћемо ми заједнички гајити к нас је. Дневни ред овогодишње вршачке скупштине врло је обит и у свима својим тачкама важан. Ми ћемо и сами колико се же неко питање расправљати у идућем броју „Побратимства“. за сад шаљемо омладини прекосавској најсрдачније поздравље и лимо јој срећан и успешан рад на вршачкој скупштини!

Адреса српске омладине Бугарском народу.

Браћо Бугари!

Српска омладина дели подједнако несрећу, која је братски буски народ задесила. Поимајући значај слободе, знајући с једне ане, да је слобода један од првих услова за културни развитак ода, и с друге стране да је заустављање тог развитка двострука та за бугарски народ, који је истом јуче својом крвљу стекао ућност да се развија, — српска омладина најжешће осуђује чоа, који без икаква права хоће да отме слободу бугарском народу.

Браћо Бугари!

Вас чека још једна борба. Ми врло добро знамо, да у тој борби нестати оне дивотне енерђије, која вас је здраве извела из ског ропства. Но њом се у овај мах можда неће ништа моћи наот дрској тактици Ернрота. Па ипак: било ма шта, ма ви не ли, ма доживели горку истину, да вам је слободу отео баш онај га сте ви изабрали за обрану своју, — опет, браћо Бугари, не

КАКВО ЈЕ КАД БИЛО ШКОЛОВАЊЕ КОД СРБА.

Литерарно-историјска црта.

Школа, као што се данас разуме, створ је новога доба. Али свакојако, школовања, па ма у ком облику, морало је бити и у много давнијем времену. Могло је то школовање бити ограничено на једину писменост (читање и писање); могли су га вршити не нарочити учитељи, као што то данас бива, већ свештеници или калуђери; могло је да не буде никаквог места, одређеног нарочито за школу, и снабдевеног потребним предметима (скамије, учила разна и [illegible] да се у каквом манастиру гредом даје и настава у читању и писању. Све је то могло бити, и поред свега тога — школовање [illegible]. Чим је била извршена спољна организација вере [illegible] потреба да се знају читати и писати црквене [illegible] и школовање. Неки калуђер у некоме [illegible] да читају и пишу; то је већ школовање [illegible] у своме најнесавршенијем [illegible]

[illegible] учење је [illegible] писмености све и [illegible] школе [illegible] суврема [illegible] се сушти [illegible] окружен [illegible] давањ [illegible] су. Седам [illegible] чита и [illegible] из шко [illegible] прира [illegible] [illegible] већ [illegible] се [illegible] ра [illegible]

Школовање је код нас постало ради црквених и државних потреба. Чим је вера добила неку сталну организацију, чим је правопис био утврђен, чим се је из осталог народа издвојило свештенство као засебан сталеж, који има да врши само свој известан посао, чим се је појавила потреба да буде судија, писара и других чиновника, — одма се је, ма у каком облику или ма у ком обиму, морало појавити и школовање, учење писмености. А свију тих услова већ је било у XI-ом веку.

Па какво је било то прво школовање? На ово се питање не може тачно и позитивно одговорити, али оволико се може рећи: манастири су у исто време били и школе, калуђери или свештеници — учитељи; садржина школовања било је формално знање, а ако је било што више, то је било у правцу богословскоме; по обиму своме, по је школовање било сталешко, т. ј. није се дотицало свију редова друштвених. Ето то су главне карактеристике школовања у српској средовечној држави. То школовање постало је, од прилике, у IX-ом (можда и раније), али је јаче почело да се развија тек у XII-ом веку. Нестало га је са пропашћу српског средовечног друштва, што се десило у XV-ом веку. — Ма да би имало још доста да се гори, у ово неколико речи у главноме је казано све, што би имало се рече о постанку и карактеру школовања у староме добу.

Као што је споменуто мало час, школовање које је, бар у први х, давало само формалнога знања, постало је свакојако ради црквех и државних потреба, и то оне прве потребе у овој су прилици стежније од ових других, јер су раније и јаче изашле на средu изазивајући узрок. У ономе добу, духовници (свештеници и калуђери) били су једини људи, који су се стално књигом бавили. И, разуме се, да је њима било потребно, да будуће духовнике науче гању и писању, и поред тога разумевању разних црквених књига ако је било, богословских дела. У тој потреби већ лежи клица за станак школа. А, разуме се, да је било потребно, да и при вршењу каквих послова буде људи писмених и, у ондашњем смислу, образованих. И пошто су ти услови — организација цркве и државе — постојали у VIII-оме веку, то би се могло рећи, да у то доба да и почетак школовања код Срба. Али поред она два услова има и један, споредније важности. То је: известан утврђен правопис. Како је писање српско добило свој одређени облик тек у IX-оме то се на сигурно може тврдити, да у то доба пада и почетак ске школе.

На реду је да се рече какво је било и како се је развијало то ловање. — Наставници су били духовници, што је сасвим појим-

ставка: сем наслеђивања (син поп, као и отац му), извор за попуњавање духовништва били су нижи сталежи. Али који баш сталежи? Свакојако највероватније је, да су тај извор били највиши редови себарски (грађани, занатлије, гостионичари, трговци — и сокальници), који нису зависили од властеле ни лично ни имовно; мање вероватности има средњи ред себарски, мероnси, који су истина могли имати своје имаовине, али су лично зависили од властелина; а готово нимало нема вероватности најнижи ред себарски, отроци, који нити су могли имати ма какве својине, нити су били господари од своје личности. И према томе, осим наслеђивања, извор за попуњавање свештенства били су појединци из независнијих редова себарских. Ово је истина само једна претпоставка, коју не доказују никаква нарочита факта, али претпоставка која се слаже са свима осталим овдашњим приликама. У осталом, ако се оће да историја буде наука, која у што је могуће потпунијој и истинитијој слици износи прошли живот народни, како спољни тако и унутарњи, онда су, поред доказаних факта, неопходно нужне и разложне претпоставке. У гомили необрађених и несистематисаних факта само се путем логичних претпостава може доћи до праве науке). И тако дакле, у колико су појединци из нижих, непривилегисаних редова улазили у сталеж свештенички, у толико су се писменост и школовање дотицали и нижих редова. Али и поред тога, школовање овог доба остаје сталешко. Појединци из нижих редова, који су постајали свештеници или калуђери, нису више били чланови свог пређашњег сталежа, већ духовничког.

Поред цркве, писменост је још нужна била држави. „По свој овдашњег друштва мени се чини, да је ред мале властеле био највећи контигенат за чиновнике и судије, у опште за државна звања која се јаче појављују нарочито под Душаном.“ (Андра Николић.) Овоме се може још то додати, да је вероватно да су и писмени појединци из грађанског и сокальничког реда бивали чиновници.

И тако дакле, по обиму своме, школовање и писменост у српској средовечној држави били су ограничени на духовништво и властелу малу и велику, а поред тога ту је имао учешћа и онај део независнијих себарских редова, који је (део) улазио у свештенство и чиновништво. Само се једног реда није никако дотицала писменост. То су отроци, који се готово не разликоваху од властелинове стоке. — И према свему томе, код нас у староме добу није било народног школовања, већ само сталешког. Узрок је томе сасвим прост: код нас није било развијеног варошког независног становништва, тек се клице опажају у грађанском и сокальничком реду, а то с тога што нисмо имали своју независну ни индустрију ни трговину.

пошто је тако писменост практички потребна била само цркви и држави, то је и школовање морало бити сталешко.

Сад да видимо какво је било школовање и како је стајала писменост за време ропства под Турцима. Па зар је и онда било неког школовања? — запитаће неко. Да, било је. Оно исто манастирско школовање, са којим смо се већ упознали, продужавало се и у овом добу. Али има неких разлика између школовања прошлога и школовања у овом сада добу. Те су разлике ево ове:

1. Обим школовања, онај број личности, којих се је дотицала писменост, у овом се је времену веома смањио, тако смањио, да се ово животарење не може ни поредити са оним, тако рећи, сјајним размерима из XIV-ог века.

2. Нестало је државне, а остала је само црквена потреба писмености.

3. Са пропашћу српског средовечног друштва, школовање је престало да буде сталешко, већ је постало свенародно.

4. Писање се веома приближило фонетичкоме, услед тога, што се нису могли да изучавају црквено-словенски језик и правопис, онако, као што је то чињено у добу српске државне самосталности.

5. У последњој трећини овог периода ропства, у XVIII-ом в., поред духовника у Србији се као учитељи појављују и световни људи, и тако се почињу да јављају школе ван манастира.

Ето то су разлике, које школовању за време ропства дају особен изглед, изглед не онакав, каквим се одликује школовање у старе доме добу. Али суштина је и овамо и онамо једна иста. Знање писмености, које је и од пре било поглавита циљ, сада је постало једина и искључива циљ. А друкчије се није ни могло. Прилике су биле да грђе не може бити. Нека само не пропадне црква, нека се нађе бар неколико писмених свештеника и калуђера — то је била сва циљ школовања у овоме добу. Животарење, чија је сва заслуга томе, што се тиме отклања потпуно уништење — то је карактеристика школовања у овоме добу.

Тек у XVIII-ом в., услед аустриских напада на туреку царевину, почело је међ српским народом у Србији да наступа неко боље стање. Тада је у школовању почело неко побољшавање, тиме, што су почеле да се јављају школе ван манастира, са световним учитељима. Ево како о том говори М. Ђ. Милићевић: „Школа се у њу јављала обично кад који од имућнијих сељака, имајући деце у школу, нађе и доведе каква учитеља. Учитељу се да сместиште

У вишим школама, правац је био псевдокласичан, или формално-класичан. У великој карловачкој школи, која је основана 1733 г., световне су науке предаване латински. Када се уме прочитати и превести нека латинска реченица, онда се је прозрео класицизам: ето то је мишљење, које се огледало у тадашњој школској настави. Да ли се знају све оне прилике, у којима је неки класични књижевник писао; да ли је он, према тим приликама, довољно самостално писао, н. пр. о некој силној личности; шта је он трпео због свога таквог писања; колико су за његове савременике биле значајне оне ствари, о којима је он писао; је ли он својим писањем имао каква утицаја на своју околину: — на таква и тима слична питања школска настава није одговарала. Ту суштину класичног образовања могао је човек добавити само самосталним трудом. Школска је се настава одликовала класичким формализмом. У школи се је добивало знање само *језика* класичног (па и то није бивало увек као што треба, а ко је хтео да упозна *садржину* класицизма, тај није могао за то ни упуства добити у школи, већ је морао сâм да ради.

Поред латинског учен је и немачки језик. Већ се из тога види, да је како на нашу књижевност (новију) тако и на школе највише имала утицаја немачка књижевност. Све, што је се нас дотицало из остале Европе, дотицало је се преко немачких извора. И пошто је у овом добу, у 18-ом в. и првој четвртини 19-ог, међ Немцима владао идеализам (правац, при коме се сво филозофисање састоји погрешито у разноврсној комбинацији апстрактних идеја, и при тој комбинацији не пази се на стваран значај и вредност тих идеја), то је тај правац био овладао и у српским вишим школама. (Карактерне црте овог немачког идеализма нарочито драстично излазе на видик, када се овај правац упореди са правцем инглеских мислилаца, из дашњих и новијих, као што су Лок, Рид, Тома Броун, Јум, Спенсер, Миљ, Бен и други).

Ето такве су биле школе у почетку новога доба.

Почетак новоме добу у школовању јесте Вукова реформа писања. Његово име стоји на граници новог периода целокупне наше књижевности, његово име омеђава и школовање наше у најновијем добу.

Књижеван језик народни а правопис фонетичан — то је карактеристика новијег школовања, али карактеристика само спољна, формална. Стварна и најзначајнија особина школског образовања новијег и савременог, поред реалног правца, састоји се у томе, што се је

сеност и просвета поступно али стално распростиру на све већу масу народа. Непрестано намножавање писмених људи — то је готово једина стварна и збиљска корист, што је народ има од основних школа.

А камо остала стварна знања, што се поред писмености дају у основној школи? — Запитаће неко. Нема их! Бар односно целог народа, таква знања основна школа не даје. Да би то могло да буде, потребне су две ствари: срестава и времена. Потребну збирку срестава за предавање разних предмета основне школе немају. И ако се деси нека осн. школа да има, то је задивљавајући изузетак, монструм. Односно времемена довољно је да само напоменем ово: три четвртине основних школа у Србији трогразредне су. Resultas resultatis јесте ова поставка: знање, које се износи из грдне већине основних школа данашњих, јесте формално.

Развитак основних школа у Србији у овоме најновијем добу може да се подели на две половине, до 1857 године, и после 1857. Карактеристичне црте прве половине ово су: бригу о основним школама више воде саме општине, но држава, и школовање је веома граљаво; општина бира сама учитеља, а сама га и плаћа; месни школски надзорник, кога сама општина бира, контролише учитељев рад. У другој половини, после 1857 године, васколику бригу о народном школовању води једино централна државна власт, и сви бољитци, који су учињени односно основног школовања, учињени су после 1857 год.; учитеље поставља министарство просвете; плата учитељима иде из школског фонда; школски старатељи, које бира општина а потврђује среска власт, брину се једино о економним потребама школе. До 1857 године било је много општина, које нису мале школу, јер је то зависило од добре воље општинара. Али по закону од 1857, 400 домова — то је норма за школску општину; по закону од 1863, та је норма: увек најмање 25 ђака. И од тог доба, од како су ступили у живот ови закони, опажа се приметно напредовање у броју и школâ и ђакâ, као што се то види из ових података.

Године	БРОЈ		
	школа	наставника	ђака
1836	72	72	2514
$184^4/_5$	213	213	6201
1862	301	363	10725
1867	378	470	17407
1872	497	621	25914
1873	507	627	26633

Више школе у овом најновијем периоду карактеришу се тим, што је идеална филозофија изгубила важност, а и класички језик исто тако мало по мало губе важност. Све више овлађује реализам (правац, по коме се закључци и закони у свима наукама изводе на основу доказаних факта).

Могло би се још ваздан говорити о школском образовању најновијем, управо сувременом; али — у главноме је казано све што би имало да се рече.

На завршетку да поновим све у кратком прегледу.

Школовање у старome добу. (Од IX-ог до закључно XV-ог века.) — Школе су манастири, а учитељи калуђери или попови. Садржина састоји поглавито у добијању формалнога знања, а ако поред тога има још печега, то је у правцу богословскоме. По обиму је сталешко, јер се не дотиче свију редова друштвених. — Постало је, од прилике у IX-ом веку, ради црквених и државних потреба. Тек од XII-ог почело је да се развија, а у XIV-оме достигло је вршак свој

пропашћу српске средовечне државе пропало је, у XV-оме в., и средовечно школовање.

Школовање за време ропства под Турцима. (XVI, XVII и XVIII век). — Садржина и правац исти. Писање веома приближно фонетичкоме. Школовање се одржава готово искључиво црквеном потребом, државне нема. По обиму — није сталешко већ свенародно. Учитељи духовници, али у последњој трећини, и световњаци, и тако се почињу да јављају школе ван манастира.

Школовање у почетку новог доба. (XVIII-ти век и прва четвртина XIX-ога). — Језик у књигама руски црквено-словенски, и према томе у правопису ударено назад. У основним школама правац формалан, а у вишима — правац формалног класицизма и немачког идеализма. По обиму школовање свенародно. Наставници световни људи.

Школовање у новоме добу. (Од свршетка прве четвртине овога века, па на овамо). — Језик у књигама народан и правопис фонетичан. Писменост се распростире на све већу масу народа. — Број основних школа увеличава се. Садржина формална. У најновије доба чине се покушаји, да и основна школа поред формалног даје и реалног знања; али грдна већина основних школа још је при старом. — У вишим школама напредује правац реалан. Формални класицизам опада.

Риста Стојаковић.[1]

О ЗАДРУЗИ.

(Свршетак).

Кад је српска држава пропала под навалом турском, задруга је се и после задржала, јер, као што смо казали, Турци је нису дирали из економских разлога. Задруге су се и даље одржале и још већма ојачале. Турци нису никаква законска наређења о задругама доносили, и оне су се управљале по своме обичајном праву. Ако је ко из задруге учинио рђаво дело, Турци су досудили његовом старешини да плати извесну новчану глобу, па су кривца ослобођавали. Но не само да Турци нису задругу дирали, или намештали јој неке особите законе противне њеном обичајном уређењу, већ шта више, турски притисак нагонио је људе да остају у задрузи, те да се тако лакше могу одупрети силеџијској и зулумћарској сили бесних Турака.

За време првог српског устанка судиле су среске судије, и то, као што се види из протокола шабачког Магистрата од 1808 до 1812 године, по римском праву. Саме судије били су људи из Аустрије, што се види из млогих страних речи. Из судских решења у овом протоколу види се, да су женске наслеђивале и непокретна добра кад нису имале браће. Али само у једном случају видимо, да кметови досуђују само покретна добра жени која нема браће, као што се то види из № 344 истог протокола.

После другог устанка по Хатишерифу од 1839 године, судили су магистрати. Из „исправничества" ваљевске нахије од 1834 год. види се, да су се судије опет придржавале римског права, јер досуђују женскима у задрузи да могу наследити и покретна и непокретна добра. Но у неким крајевима, где су судије били Срби из Србије, држали су се при суђењу обичајног права. Из ових „исправничества" види се, да у једном случају судије досуђују женскима наслеђе само у покретним добрима. Из овог неки изводе, да су женске могле у задрузи наследити покретна добра. Ово мишљење противуречи обичајном праву, које постоји код задруге односно наслеђа. Тим више држимо, да женске у задрузи нису могле наследити по обичајном праву, што их је и наш грађански закон изнајпре сасвим био искључио из наслеђа, а при томе се сигурно придржавао обичајног права, јер је отуда још нека начела узео.

1839 године намесништво књажевског достојанства од 18 јула, 1839 године В№ 484 издало је указ попечитељству унутрашњих дела, да се фамилије не могу самовољно, без дозволе надлежне власти делити међу собом, и који би самовољно иступио, спроводили су га суду као кривца. Доцније, попечитељство правосудија, од 4 априла, 1842. А№ 843 расписом својим наложи свим судовима, да се у деобу имања немешају, но само казни за недозвољено делење досуђују и парнице, које из деобе проистичу, расправљају. После тога, попечитељство правосудија од 18 фебруара, 1846 год. А№ 5189 (од године 1845) расписало је судовима, да при деоби задруга поступају по грађанском закону, ако су се задругари на опомену склонили да живе заједно. Најпосле, власт је издала 22 јуна, 1846 год. В№ 2[illegible] правила о делењу задруга на место горњег указа од 1839 године. По тим правилима, задругари, кад су се хтели делити, обраћали су се среском начелнику, који је употребљавао сва средства, да их склони да остану у задрузи, и морао је испитати све задругаре који траже деобу и зашто је траже. Он је морао саветовати их да остану у задрузи, и кад их није могао склонити, обраћао је се окружном начелнику да дозволи деобу, који је дозвољавао тада, кад је видео да

задруга не може даље опстати, и да је среска власт све употребљавала да би их склонила да заједно живе. Власт се онда не меша кад је се намложило толико чланова у задрузи, да је деоба нужна. У овим се правилама вели, да су по §§ 15, 17 и 38 грађанског закона, права личности невредима, као што по §§ 27. 28. 211. сваки може са својим делом располагати како зна, јер по § 150. и детету, кад постане пунолетно, дозвољава деобу од родитеља, а камо ли да то могу у задрузи спречити даљи сродници, и што по §§ 492. 496. 512. 515. 522, зависи од њине воље деоба, и што сваки има право са својим делом да располаже по тим параграфима, то деоба да се не пречи. Но среска власт треба да их саветује да остану у задрузи, износећи штетне последице за њих, и да ради на томе, да се задруге не раздвајају због маловажних узрока.[1]

Да закони, кад нису онакви какви треба да су, могу имати рђавог утицаја на задруге, можемо то увидети из овог примера. Када је по бечком уговору од 1809 године Далмација припала Француској, ова је завела у њој свој грађански закон. Начело libre succession имало је уплива на распадање задруга у Далмацији, ма да тај закон није дуго владао. Задруге се брзо изделише и задржаше се само у најудаљенијим местима од вароши.

Наш садашњи *грађански закон* почео је да важи од 1844 године. У њему има доста наређења која се тичу задруге и задругарских односа. Ми смо још у почетку изложили уређење задруге и односаје задругара по обичајном праву, а сада ћемо разгледати, колико је се наш законодавац обазирао на постојеће обичајно право. Да би ово сазнали, ми ћемо изложити у којим се параграфима грађански закон слаже са оним, што ми о задрузи по обичајном праву рекосмо, а у којима опет од тога одступа. Наш грађански законик говори у глави XV о наследним правима и односајима у задрузи, но осим тога он се дотиче задруге и у §§ 57. 58. 111. 142. 414. 492. 493. 496. грађ. зак.

Из обичајног права усвојно је ова начела: да је задруга онде, де постоји заједнички живот или заједничко имање сродника или својених (§ 507); да је ово имање заједничко, и да сваки што ради,

[1] Као што се зна, ова разна решења нису званично штампана, према томе ми их нисмо могли у целини ни прегледати. Тражили смо дозволу да их прегледамо у архиви министарства унутрашњих дела, али нисмо добили и ако смо казали у којој цељи тражимо ту дозволу. Одговорено нам је, да се обратимо министру правде, али он беше отпутовао на скупштину. Сигурно се та акта чувају да дочекају педесет година па да се спале.

ради у корист задруге (§ 508); да сваки задругар може имати особину (§ 509), да се задружним добром мора по заједничком договору управљати (§ 510 тачка прва, и друге тачке прва половина); да задругару, који је што зарадио бавећи се неко време на страни, остаје то као његова лична својина, ако се приновка на задружном добру, за време његовог одсуства добивеног, одрече (уз § 511 решење од 7 фебруара, 1847 године В.№ 1787 зборник IV стр. 5); да сваки, који самовољно напусти задружну кућу, и оде на страну, или се врати па јој не помаже, губи право на приновак (§ 513); да се за кућевне послове стара домаћин и домаћица у договору са задругарима (§ 111); да сваки ужива задругарска права, ко има извесан број година или је ожењен (§ 57 и указ од 16 маја, 1845 год. В.№ 703 зборник III. стр. 38);[1] да задруге у спољњем односу ускупа уживају сва права као и инокосни (§ 58); да задругари могу неуредног члана изделити (§ 514); да смрт старешине ниуколико не мења задружне односе (§ 516); да деца мушка добијају раван део са осталим задругарима после навршене петнајесте године (§ 517); а до навршетка те године она заузимају место и права својих родитеља по опредељењу општем (§ 518); да је старешина тутор малолетника (§ 519); да удовица по смрти мужа има права да остане у задрузи, радећи сама као и пре (§ 523 и објашњења од 48 јуна, 1846 год. В.№ 1147 од 1848 године зборник V стр. 49); да удовица преко свог мираза задржава све оно, што је само на потребу њену и њенога мужа или деце служило, као своје сопствено; но ако се преуда то односи са собом, а деци остаје њино (§ 524); да удовица при преудаји добија пристојно удомљење (§ 525);[2] да су права и обвезе и сродних и усвојених задруга једнаке (§ 526); да девојке у задрузи имају право на пристојно удомлење (§ 529 и решење од 7 фебруара, 1847 године

---

[1] Говорећи о задрузи по обичајном праву ми смо казали, да се у разним крајевима на разне начине добијају права задругарска. Свуда се тражи извесан број година, а негде се то право добија женидбом. С тога и држимо да овај § није противан обичајном праву, јер одређује, да задругари добијају права кад су пунолетни или ожењени. Но овде као и у § 510 под речи „ожењен" не треба сматрати да је брачност по нашем закону битан услов за добијање права у задрузи, што би било противно обичајном праву, јер се зна, да има задруга где старешина није ожењен.

[2] У овом § вели се: „удовица, ако се преуда или родитељима својим врати и т. д." но у случају, ако се родитељима својим врати, по решењу од 6 јуна 1853 год. В.№ 539 зборник VII стр. 54 уз § 414 она неће добити издржај из мужевљеве куће, јер она не испуњава оне дужности §-ом 523 прописане „ и она је дужна по могућности задрузи припомагати".

В.№ 158 зборник IV стр. 6); да насљедницима стоји од воље или да се деле или да остану у заједници (§ 472);[1] да се могу делити или сами или пред добрим људима — избраним судијама (§ 496).

Но ма да је наш законодавац усвоио начела, која овде побројасмо, из обичајног права, опет је он нека од побројаних начела, и то најглавнија, у другим параграфима потр'о. Осим тога, он је поставио и друга начела, која су битно противна обичајном праву, и која су зато оборила и ова, која је он отуд узео.

Тако, заједнички договор, који је битан услов задружног живота, и који је наш закон у првој тачци и првој половини друге тачке §-фа 510 био усвоио, он је поништио. У самом последњем одељку § 510-ог који гласи: „но ако баш он (старешина) што сврши, па за годину дана од времена кад су други дознали, они непротивуслове ни на суду ви ван суда, оно остаје стално и непоречно, као да је воља свију била". У § 515 који гласи „задругар у смеси живећи само свој део задужити може; зајмодавци, који су једном без знања дружине зајам учинили, само се из његовог дела намирити могу, а на друге делове права немају, осим, ако докажу да је тај зајам у кућу унесен, да су сви за то знали, и да су ускупа уживали и трошили." У § 521 који гласи: „на случај смрти, сваки у задрузи, који личну способност има, о своме делу располагати може утолико, у колико се део не премаша, и ако је који тако расположио, онда се попис учинити мора, да се део умрлог истави, ако то између задругара није за живота учињоно и назначено". У § 522-ом који гласи: „Све што коме у задружној смеси принадлежи, било главно, било приплођено, поновљено или стечено, сматра се као соп ственост, по којој се право располагања мери и ограничава према свима у задрузи живећим законим наследницима". Ови параграфи потиру начело које је наш закон био усвоио у § 508 а то је: да је све имање заједничко.

Ми смо, говорећи о задрузи по обичајном праву казали, да сваки задругар, пошто се одели имањем, излази из заједничке куће, и тада се прекида свака веза и имаовни односи његови са задругом. Овоме противно наређује § 512: „који се одели и свој део узме, па на своју руку радити почне, онај, ако у заједнини остане, за себе

---

[1] Код овог параграфа постоји решење од 22 јуна, 1846 год. В.№ 270, које гласи: „да се задруге неразвајају због маловажних узрока, као на пр. због свађе, завађе која је случајна и од скора међу задружницима постала, а кад је мрзост већ укорењена међу задругарима, онда да се задруга може раздвојити".

се сматра, и нема никаква права на добро задружно, као ни на добитак, или плодове смесничког добра; ако нису при деоби другојачије уговорили, које им на вољу стоји; и онда ће се владати по уговору".

§. 520 вели, како деобу задруге и попис имања у интересу младолетника кад у задрузи има само једна ожењена глава, могу захтевати и трећа лица, па продужује „но како је део младолетника по попису назначен и истављен, одмах је и деоба учињена и и младолетнима њихов део припада, па остала деца у задрузи не остала". Ово је противно и самој дефиницији задруге, коју закон даје, јер није довољно само живљење на једном огњишту, већ треба да је и имање заједничко.

По обичајном праву ако је који члан задруге хтео неког да усвоји, он га је морао другим члановима предложити, па тек, кад ови пристану, могао га је усвојити. Овоме је противно наређење § 142-ог „ако се поочим или помајка у задрузи неподељени налазе, морају имати саизволења од кућне задруге, т. ј. старешине и осталих учесника законих у правима кућанским. Но ако ови на то несаизволе, могу они на то допуштење од суда захтевати, које ако им се ипак одрече, могу из задруге са својим делом иступити". И овај параграф, у првој својој половини тражи узајамни договор и сагласије задругара за усвојење, али у другој половини то потире.

По обичајном праву деобу може захтевати онај члан задруге, који ужива сва задругарска права. Ово начело потире § 414. Ако удовица по смрти мужа на уживању добара мужевљевих са децом мушком или женском, или са родитељима његовим или браћом и сестрама заоставша не би се сложити могла, па би или она или наследници ови деобу захтевали, то у таком случају припада њој на уживање раван део са истим законим наследницима, којима ће такови после смрти жене, или у случају преудаје припасти," и уз овај решење од 6 јуна, 1853 год. В№ 539 збор. VII стр. 54 „... и удовица у задрузи заоставша (§ 523) у случају деобе има позвати се на право инокосне удовице § 414-ог". Ми знамо, да по обичајном праву женске у задрузи немају никаквих права на задружно имање; оне имају право само на издржавање и удомљење. По обичајном праву, оне нису могле издвајати из задруге део умрлога мужа, јер се зна да је старешина тутор младолетника у задрузи.

Као што и сада споменусмо, женске по обичајном праву нису имале дела у заједничком имању. Овоме је противна допуна § 529 од 28 новембра. 1859 год. В№ 5282 збор. XII стр. 96 која гласи женска деца умрлог у задрузи, кад овај не остави по себи мушке:

деце, имају право наследства на део задружног имања свог оца; но то им имање, уколико се оно у земљама и у опште у непокретностима састоји, може задруга по процени вештака новцем исплатити".

§ 528 потире § 527 јер у овом се вели: „у случају наследства и деобе у задрузи ваља поступити по општем пропису наследства и деобе"; а у § 528 „сродство у задрузи има првенство над сродством ван задруге, ма ово било и у ближем степену. И само усвојење достоверним начином и саглашајем задруге учињено, искључава и само сродство по крви изван задруге"...

Законик о поступку судском у грађанским парницама у глави шеснаестој прописао је да у случају деобе имања, кад се распра породи у задрузи, расправља *изборни суд*. Овим је наш законодавац усвојио начело из обичајног права, да добри људи расправљају спорове ове врсте. Само што по § 440 грађ. поступка сваком судији плаћају парничари заједно по један талир на дан, поред путног и подвозног трошка, ако су са стране.

Сад ћемо да пређемо на *закон о порези и регрутацији стајаће војске*, у колико у њима има наређења, која се односе на задруге.

Правила за попис данак плаћајућих глава изашла су 12 марта, 1841 год. (збор. II стр. 32). У овим правилима: чл. 9 ослобађа четврту главу у кући од порезе, а само три плаћају. Но ако четврта глава главним кметом постане, онда за кметовство ослобађа се и треће а само две плаћају. Чл. 10 ослобођава оца и једног сина од данка кад с њим живе у кући четири сина. Чл. 11 ослобођава оца од плаћања данка, кад он има три данак плаћајућа сина, па с двојицом седи у кући.

Ка овоме је 10 фебруара, 1842 год. (збор. II стр. 210) додато, да се од пет ожењених глава у кући, једна ослобођава од данка. Где има шест или седам, ту се две ослобођавају. Где има осам или девет, ту се три ослобођавају, а од 10 четири. Но ту се нерачунају старци од 70 година, који су по постојећим уредбама већ ослобођени.

Ова наређења признавата су разним доцнијим наредбама и најпосле *закон о порези* од 3 августа, 1864 год. усвојио је сва та наређења и олакшао је задрузи плаћање порезе. Тако, по овом закону додато је, да на сваки вишак од 10 на две пореске главе ослобођава се једно лице од плаћања данка. Чл. 7 ако отац има двојицу од потомака који су са њим у задрузи па данак плаћају, ослобођава се једно лице, па и онда, кад један од њих умре. 2 октобра, 1864 год. додато је члану 11 закона о порези ово: „но она неодељена лица из задружних тежачких кућа, која у корист задруге, по уве-

рењу општинске власти, служе по селима, не подлеже плаћању данка“ (збор. XVII стр. 278).

По закону *о регрутовању стајаће војске*[1] од 23 октобра, 1872 год. (збор. XXV стр. 62) и изменама и допунама неких чланова тог закона од 2 фебруара, 1875 г. (збор. 27 стр. 9) учињене су задругама извесне олакшице. Тако, кад у задрузи има два или више младића, који треба да вуку коцку, узима се само један (тачка *в.* чл. 6); два брата или задругара не могу у исто доба под барјаком да служе (тач. *г.* чл. 6). Ако су у кући само два за рад способна задругара па је један одслужио, онда се други ослобођава (тач. *д.* чл. 6); кад су од три задругара двојица служили, двојица се ослобођавају; од 5 или 6, кад су тројица одслужили, остали се ослобођавају; а од 7 или 8 кад су 4 одслужили, остали се ослобођавају. (Тач. *е.* чл. 6). Кад је један брат у војсци погинуо, ослобођавају се два за њим следујућа брата, а и цела задруга за три године дана од дана кад је задругар у војсци умро. (По измени од 1875 год. „погинуо“, или као неспособан постао.

Односно народне војске из измена од 25 октобра, 1862 год. (збор. XV стр. 223) неких параграфа устројења народне војске од 17 августа, 1861 год. (збор. XXX стр. 439) види се само то, да је законодавац желео, да у првој класи народне војске служе, уколико је могуће, понајзадружнији и најмлађи људи. То се види из § 4 и 9 поменуте измене.

Ми изложисмо наређења наших закона о задрузи. Из једних се може закључити, да је наше законодавство тежило, да одржи задруге. Ту спадају све оне наредбе од 1835—55 год. као и закони о порези и регрутацији стајаће војске. Но из закона о војсци промашио је свој циљ, јер су се издељивали да не би морао ни један у војсци служити; овоме је могла припомоћи и она тежња законодаваца да у народној војсци служе најзадружнији. Али кад обратимо пажњу на наш грађански закон, ми никако неможемо рећи, да је он тежио да одржи задруге. У њему се налазе таква наређења, која су одлучно противна обичајном праву, а и таква, која се узајамно кваре, као што смо већ то показали. Он је наруши начело заједничког договора и заједницу имаовине у задрузи, а то су најбитнији услови за опстанак задружног живота. Он је дакле наметао задрузи стра-

[1] Први закон о регрутовању стајаће војске изашао је 16 марта 1862 год. и још није у зборницима штампан, нисмо га могли разгледати.

уређење. Задруга под оваким уређењем имала је услова, да се све више и више распада. Сам овај случај са задругом јак нам је доказ за то, колико треба да се позитивно право једног народа обзире на његово обичајно право, ако оће да буде корисно за народ. При прављењу нашег грађанског закона, није се на то пажња обратила, и римско право овде је веома примењено, а резултат тога је, да је грађански закон штетно на задругу утицао, и допринео, да се она превремено распадне.

Но осим ових узрока који су припомогли да се наше задруге превремено распадну, и који су се могли отклонити, има још један узрок, који је последица културног развића народа и који се неда отклонити; тај узрок јесте *развиће индивидуализма* или *личне слободе*. Задруга је један историјски облик својине, који је ојачао кад је општинска својина пропала. Из историје развића својине то се увиђа, а види се и да је у других народа задруга већ раније подлегла личној-приватној својини. Што је који народ постајао цивилизованији, индивидуа је све више на видик излазила, па према томе задруга је морала пропадати. Осим тога, задруга је стационарна установа, која се у главном није мењала; опште карактеристичне црте једнаке су у свију досад познатих задруга разних народа. По томе је штетна за њу свака промена и то како она што долази озго, тако и она, која долази услед културног развића. По себи се разуме, да се овака установа не може одржати, јер се друштво непрестано креће унапред; потребе људске мењају се и повећавају непрестано. Због тога друштво мора према новим проширеним потребама људским и мењати своје установе, и тако их уређивати, како ће оне моћи потпуно д одговоре тим новим потребама. Па и најконзервативније установе, које се данас тешко мењају, претрпиле су велике промене док су дошле у садање стање, и опет ће се морати и даље мењати. А кад задруга не може да се прилагоди том закону друштвеног напретка, кад она не може да издржи никакве промене, да би тако боље могла одговорити повећаним потребама њених чланова, она мора да пропада.

У племену и задрузи индивидуа ишчезава; њена права жртвована су у корист општу, у корист племена и задруге. Као што ја племе, које се до сада задржало само у Арнаута, Црногораца, и дивљака распало на поједине породице — задруге, тако се и задруге распадају на поједине личности — индивидуе. С напретком цивилизације дакле, индивидуа све више излази на површину са својим индивидуалним правом. Она управо одонда изађе на видик као слободна, кад велика француска револуција обори феудализам и тако сруши политичку снагу великих фамилија, које спречаваху и одузи-

маху индивидуи њена права. С прогласом права човечанства и права сваке оделите личности, индивидуа задобија права. А кад је она већ добила свест о том своме праву и слободи, онда она незадржава се више у задрузи. Ограничења у задрузи постају сада сваком поједином несносна, ова ограничења сад су за њих велики терет, и они свакојако теже да га се ослободе.

С развитком индивидуалности настаје млого жешћа борба за опстанак између појединих индивидуа. Ова ое борба поглавито води за достижење што већег богаства, јер је то најбоље средство за одржање живота свог и своје породице. Задруга је била богата, али до свога богатства долазила је са тешким трудом и непрекидним радом. Док са развићем индивидуалности имало је разних начина на које се могло млого лакше зарадити. Зато је се и почела индивидуа из задруге издвајати, а с тиме је инокоштина овладала. Сада је свака личност постала неограничени господар својих добара. Како је са индивидуалношћу развијена јача конкуренција за достижење што већег богаства, то су употребљавана сва средства, да би се ово достигло, — лаж, превара, сви могући каипарлуци, што је све помогло да у задругарима изгладе црте правде и поштења, а без овога није могла задруга ни постати. Индивидуална слобода развијена је најпре у варошима, зато ту задруга нема никако, и ако има то су обично сељаци, који су се настанили да ту живе. У варошима је најпре место задружне својине овладала индивидуална, а ова је се даље ширила по осталим крајевима земље.

То су главни узроци деоби задруга, а кад они постоје, онда је лако и другим споредним узроцима да се појаве у појединим случајима. Тако у појединим случајима на деобу задруге може да непосредно дејствује:

Неправедна подела дужности и права међу задругарима од стране задружног старешине. Ово млоги наводе као главни повод деоби задруга; старешине ће често некога, кога особито воле, заклонити од тешког рада, или ће неком задругару штогод боље купити, а оваком пристрасном радњом он је нарушио онај принцип, који је безусловно нужан за задругу и њен опстанак, а то је „подједнако сношење задружних терета, као и подједнако уживање отуд проистичућих користи".

Засебно имање — особина појединих задругара у извесним случајима бива повод деоби задруге. Задругар имајући тако засебно имање, може на њега више пажње и труда обратити, особито ако је његово имање боље, а тиме он напушта своје дужности спрам задруге и задружне имовине. Осталим задругарима биће криво да виде

како један члан задруге брине се искључиво за себе, отуд настаје распра и затим деоба задруге.

Жене такође у појединим случајима могу задругу растурити. Многи мисле да су жене најглавнији узрок деоби задруга, али ми то непризнајемо; истина је, да у многим случајима оне дају непосредан повод деоби, али опет сигурно да ће бити и других главнијих узрока. Често задругари неће или немогу своје жене да навикну, но се по њима поводе и слушају их, а отуда произлазе свађе и растројство у задрузи. Жене саме воле у много прилика, да се задруга издели, јер ће оне тада мање посла имати, а зна се да оне у задругама много посла имају.

Повод деоби задруге може бити и *осиромашење задруге.* Често задругари, кад виде да им не иде за руком кућење кад су заједно, поделе се. Осим ових у појединим случајевима може бити и других узрока деоби, али сви су они споредни, и сви се могу појавити тек услед она три главна узрока, која ми споменусмо.

Сви ови узроци појавили су се у новије доба, кад су се задруге већ увелико почеле да деле. У прво време, кад су задруге код нас цветале, ретки су били ови узроци, а неки се нису никако ни појављивали. Жене су и пре биле у задрузи, па што онда оне не изделиваше задруге? Жене су пре биле врло скромне, оне често нису смеле своме мужу честито ни у очи погледати, а камо ли уносити раздор у задругу. Од кад људи почеше да напуштају живот задружни, одтада и жене у задрузи, завидећи женама инокосним, почеле су бивати повод деоби задруга.

Неке од тих узрока би могле отклонити да су се још на свом здравом темељу могле одржати; тако, задругари могу неваљалог свог старешину свргнути и на његово место поставити бољег; они могу изделити оног члана задруге који неће да ради; осиромашење се може избећи, особито ако оно долази са какве шпекулације, која има уплива на економно стање задруге; неуредне жене често су стављали под контролу једног члана задруге, који је имао право да их саветује и да их кара; бивало је случајева да су задругари због ваће жена изделили се кућом, а земљу и даље заједнички радили.

Али све ове мере само привремено могу отклонити деобу задруга, задруге ће се непрестано делити догод постоје они главни узроци.

Према свему овоме што досада говорисмо види се, да је уређење задруга код свију народа — Римљана, Грка, Германаца, Фран-

цуза, Срба, било једнако. У појединостима морало је бити неких различности, као што је то у француској задруги, где домаћица није могла бити жена домаћинова. Ово није ни мало чудно, нити то потире истоветност задруга свију народа, а особито када се зна, да и у самој српској задруги има разноликости у појединостима. Тако зна се, да у Далмацији старешину нису бирали, него је најстарији у кући постајао старешина, и он је управљао без договора са осталим задругарима. Све задруге нису достизале тако велики број чланова, као што је римски gens. Пре хришћанства задруге су имале заједничке богове, који су били богови свију чланова општине; свака задруга у других народа није имала своје особите тајне домаће богове као gens.

Но како се је задружна својина развила из општинске својине, то су оне морале задржати много сличности са истом. Тако, оне су обе економне установе, које иду на то, да осигурају живот својим члановима и да им даду све оне услове, који су нужни за даљи развитак.

Општине као и задруге основане су на крвном сродству. Сви чланови првобитне општине, коју је племе састављало, били су крвно сродни и ретко су се узимали између се. Данас се ово крвно сродство чланова општине најбоље примећава у индијској општини, док у рускоj општини оно већ непостоји.

У општини као и задрузи породица има сва имовна права; она одржава мир и ред у општини. У данашњој рускоj општини породицу (тягло) саставља муж и жена с децом; према овој породици врши се и деоба општинске земље. А задруга је шира породица, која се састоји из више ужих породица (тягла), а тако је било у индијској општини и ђерманској марки — као што Цецар вели.

У општинама сви чланови имају једну земљу заједничку, на коју има право сваки члан општине или сва породица; са заједничком земљом располаже скупштина чланова општине. А код задруге је земља такође својина свију задругара.

То су три најглавније карактерне црте, које налазимо да постоје и код задруга и општинске својине. Из ових главних црта сличности може се закључити још на неке, које од ових произлазе. Тако, општинском земљом располаже скупштина под председништвом општинског старешине, а у задрузи опет договор задругара под управом старешине. Да би се заједничка земља отуђити могла, у општини треба да на то пристану $^2/_3$ чланова општине, а исто се тражи и у задрузи. Исто тако, да би ко могао бити примљен за члана општине треба да на то пристану чланови општине, као што је у задрузи

нужан пристанак свију задругара да се неко може усвојити. У опште, оно што у општини врши скупштина, то у задрузи договор.

Чланови општине солидарно су одговорни за оштету коју има плаћати неки њин члан, а и за све дације које су на општину разрезивате, па тако је и у задрузи. Општина је наслеђивала кућу с баштом кад је породица изумрла, а тако и задружна имаовина, кад задруга изумре, припадала је племену. При подели земље, у општинама служили су се коцком, а тако у неким је крајевима и при деоби задруга поступато.

Но и ако је задруга задржала велику сличност са општином, опет — разуме се да између ње и општине има млого различности.

Чланови општине не раде земљу заједнички као задругари, већ сваки живи одељеним огњиштем. У општини су покретне ствари — ла и кућа са баштом — својина појединаца, док у задрузи је све ово заједничка својина. Истина да и у задрузи имају појединци своју чисто личну својину — особину, али су то такве ствари, које њима искључно на употребу служе, или су их сами ван задруге арадили.

Ма да би се, строго узев, могло рећи, да не спада у наш предмет да говоримо о томе, да ли је општинска својина корисна зо друштво или не, опет пошто је општина слична са задругом, можемо што о томе рећи. Велико-руска општина има млого снажнији уплив на ародње богаство и благостање, но што га има наша задруга. Она асвим искључује појаву пролетаријата у земљорадничкој класи. Јер, ако је број чланова у велико-руској општини млого већи од броја ланова у задрузи, то је њима теже сагласити се да распродаду или оделе општинску земљу у приватну својину. Таким начином ограничава се куповина и продаја земаља, и сам принцип наслеђа непостоји носно заједничке земље. На тај начин отклоњене су оне најглавније иљенице, које производе групирање земље у рукама појединаца, лед чега се развија пролетаријат. Сама општина, као политички ганизована јединица са својом самосталном управом као што је уска општина, олакшава и управу државну. Она је најбоље средство се у народу развија осећај патриотизма, и да народ постане заимљив за сва она предузећа, која су у интересу његове среће и претка и по томе и културног развића, нужног за његов опстанак.

Овим се завршује студија о српској задрузи. Верни програму, ћемо се бавити расправљањем наших друштвено-економских прика, ми смо, с највећом готовошћу, примили расправу, у којој је

сад први пут опширно расветљен значај једне тако важне устано
у српском народу, као што је задруга. Не заборављамо напоменут
да је ова расправа рађена још пре три године, још кад су г.г. писц
били ђаци на Великој Школи. Ми смо је штампали без икаквих по
нијих измена и поправака од стране г.г. писаца. А нема сумње, д
би они предмет сад могли боље и свестраније обрадити. Међу тим
то ништа не одузима од ваљаности основне идеје, по којој је ра
права овде обрађена. Дâко се и поводом овога поведе разгов
задрузи српској у штампи, па ће ствар добити.

Ур.

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

XXX.

Прелаз из очајања у игру, а одатле у „доброћудно п
судбини“ врло брзо свршио се код фрау Леоноре — па и
ћудно покоравање, претворило се у тајно задовољство. Ње
још скривало, а притајивала зарад одржања достојанства. У
вим данима познанства, Санин се допао фрау Леонори: и
са мишљу, да ће јој он бити зет, она није осећала никакво
ство у својој души, премда је држала за дужност да на
неки увређени... више замишљени израз. При том, све
гађало у последње време, било је тако необично... Не
Као практична жена и као мати, фрау Леонора је тако
за дужност да подвргне Санина разним испитима: и Сани
јутрос полазио на састанак Ђеми, ни помишљао није да
њоме — истину рећи ох тада ни о чему није ни мислио
подавао осећајима своје страсти — Санин спремио и
ватрено је ушао у своју улогу, улогу младожење, и на
одговарао опредељено, на ситно добровољно. По
је он прави дворанин, па и неколико дивећи се
и књаз, фрау Леонора узела је озбиљан изглед и —
заранije“ — да ће с њим бити потпуно отворена.
то гони свега обвезаност матере! — на што ју је
да је од ње само то и очекивао, и сам је желио —

Тада фрау Леонора, примети му, да г. Клибер (кад је спомеıула ово име, лагано је узданула и скупила уснице) — г. Клибер, *бивши* Ђемин младожења, сада је већ имао осам хиљада форината ıрихода, — и сваке године ова сума биваће све већа, — а он г. 'анин, колики има приход?

— Осам хиљада рубаља, понови Санин развучено... То би на аше новце износило, — око петнајест хиљада рубаља у папиру... Іој је приход млого мањи. Ја имам прилично имање у Тулској гуернији... Кад је добро уређено домоводство, могло би дати — то ош мора дати пет до шест хиљада.., Па ако би се још примио и ıужбе — лако бих могао добити две хиљаде плате.

— Службе у Русији? викну фрау Леонора. Па ја би се онда орала раставити са Ђемом.

— Можда ће ме одредити где у дипломатској служби, прихвати ıнин; имам ја неке свезе... Тада ћу служити ван Русије. А ево га се још може учинити — и то је најбоље: продати имање, и катал, који се тако добије, употребити на какво год згодно предуће, н. п. на усавршење ваше колачарнице. Санин осећаше да говори што буди бог с нама, но њиме беше овладала нека непојмљива елост. Он гледа на Ђему, која откако се почео тај „практични" ıговор, устајаше, ходаше по соби, опет седаше — гледа на њу — а њ нема препона, и он је готов све удесити, сместа најлепше, боље удесити — само да она не страхује!

— И г. Клибер ми је хтео дати неку сумицу на поправку коарнице, рече фрау Леонора, после малог колебања.

— Мајка! Тако вам бога, мајка! повика Ђема талијански.

— О тим стварима ваља говорити за времена, ћерко моја, одри јој тим истим језиком фрау Леонора.

Она се опет окрете Санину и стаде га распитивати о брачним нима у Русији, и да нема препрека за венчавање с католичкиа — као у Пруској? — (У то доба, у четрдесетој години, сва Іемачка још сећала распре пруске владе с келнским архијепископоводом смешаних бракова). А кад фрау Леонора чу, да њена а, удајући се за руског племића, и сама постаје племићком — се показа, како јој је то мило. Но ви најпре морате ићи у ју!

— За што?

— Да како? Да добијете дозволу од вашег господара?

Санин јој објасни, како то ништа није нужно... али да ће, а, баш и морати пред свадбу отићи на врло кратко време у ıу — (он рече те речи — а срце му се боно скупи, Ђема која

гледаше у њ, опази шта је — па поцрвене и замисли се) — и да ће за време свог бављења у отаџбини гледати да прода имање... Свакако он ће донети отуда што је нужно новаца.

— И ја бих вас молила да ми донесете отуда лепе астраханске коже за огртач — рече фрау Леонора. Има их тамо, како кажу врло лепих и јевтиних!

— Хоћу зацело, с драге воље ћу донети и вама — и Ђеми кличе Санин.

— А мени сафијанску капицу сребром прошивену, упаде Емил промоливши главу из суседне собе.

— Лепо — донећу и теби... И Панталеону папуче.

— Та ман'те се тога, ма'нте! примети фрау Леонора. Ми сад говоримо о озбиљним стварима. Него да вас питам још ово, дода практична госпа. Ви кажете: продати имање. А како ћете ви то учинити? Сигурно ћете и сељаке продати, а?

Санина као да поли хладном водом. Он се сети, да се он, разговарајући се с г-ђом Розелијевом и њеном ћерком — о „крјепосном праву", које, како он вељаше, буђаше у њему негодовање, често зарицао, да неће никад ни по што продавати своје сељаке, јер сматра таку продају као неморалну.

— Ја ћу гледати да продам моје имање човеку, којега познајем као добра, рече он мало запињући, — или ће се, можда, и сами сељаци хтети откупити.

— То је најбоље, одобраваше и фрау Леонора. А овако, продавати живе људе... — Barbari! промумла Панталеоне, који се, после Емила, појави на вратима, затресе косом — и ишчезе.

„Не ваља!" помисли Санин у себи — и крадимице погледа ћ. Ђему. Она као да не чу, шта он најзад рече. „Ну, ништа!" помисли он опет.

Тако ето водио се тај практични разговор све до самог ручка. Фрау Леонора најзад се беше сасвим ублажила; она већ називаше Санина — Димитријем, ласкаво му претила прстом и дала реч, да ће му се осветити за његово лукавство. Запиткиваше га много подробно о његовој отаџбини, за то што је и то врло важно: затражи чак, да јој опише церемонију брака, како се он свршава по обреду руске цркве — и још сада се усхићавала Ђемом у белој хаљини, са златном круном на глави.

— Ах, та лепа ми је, као краљица, рече она с материнском гордошћу; ни краљица таких нема у свету.

— Друге Ђеме нема на свету! прихвати Санин.

— Јест: за то и јесте — Ђема! (На талијанском језику Ђема значи: драги камен).

Ђема узе љубити своју мајку... Изгледаше, као да је тек сада слободно душом дахнула — и терет који је притискиваше, да је спао с душе јој.

А Санин се уједанпут осети тако сретан, његово се срце испуни тако детињском веселошћу при помисли, да су се ево збили они снови, којима се недавно предавао у тим истим собама; свеколико његово биће беше се дотле заиграло од радости, да сместа оде у колачарницу: он изјави жељу, да по што по то протргује за тезгом, као пре неколико дана... „сад на то имам потпуно право! Та ја сам сад човек из ове куће!“

И он збиља стаде иза тезге, и збиља продаде двема девојчицама фунту колача, давши уместо једне две фунте, а примивши за то само пола цене.

За ручком он званично, као младожења, седијаше уз Ђему. Фрау Леонора и даље рачунаше. Емил се смејаше и наваљиваше на Санина, да га поведе собом у Русију. Реши се, да Санин оде кроз две недеље. Само се Панталеоне показиваше нешто намрштен, тако да му је чак и фрау Леонора пребацила. „А био је још секунданат!“ Панталеоне погледа испод обрва.

Ђема ћуташе скоро сво време, али никада јој лице не беше руменије и светлије. После ручка одазове Санина на часак у башту, и заустављивши се код оне исте клупице, где је пре три дана одбирала вишње, рече му: — Димитрије, немој се срдити на ме; али хоћу јоји једном да ти напоменем, да се не мораш сматрати обавезан...

Он јој не даде да до краја искаже...

Ђема окрете своје лице. —

А што се тиче онога, што мама спомену — сећаш ли се? — о разлици наше вере, је ли?...

Она ухвати за гранитни крстић, који јој висаше о врату на [illegible], [illegible] јако и прекиде врвцу — и да му крстић.

— Ако сам твоја, онда је и твоја вера — моја вера!

Очи у Санина беху још влажне, кад са Ђемом уђе у кућу.

У [illegible] све поће обичним током. Они играху чак у тресете.

XXXI.

Сутра дан се Санин пробуди врло рано. Он се осећаше најсрећ[illegible] [illegible] што му није дало да спава; питање, животно питање: [illegible] ће начин продати своје имање што пре и што повољ-

— Је ли то имање у тулској губернији? рече Полозов, седајући за астал и турајући пешкир иза јаке.

— Да, у тулској.

— Јефремовског среза... Знам.

— Дакле ти знаш, где је моја Алексијевка? упита Санин, такође седајући за сто.

— Знам, дакако. Полозов узе комадић колача. — У Марије Николајевне — моје жене — има ту наблизу имање... Келнер, отчепите ту боцу! Земља је добра... али сељаци су ти шуму исекли. А што је продајеш?

— Треба ми новаца, брате. Ја бих јевтино продао. Ако ти је за куповање... Таман.

Полозов попије чашу вина, утаре се пешкиром и опет узе жвакати — лагано и чујно.

— Хм... да, рече он најзад... Ја не купујем имања: нема се капитала. Додај ми амо путер. Можда ће жена купити. Разговори се с њоме. Ако много не устражиш — она ће пристати... Ах, ала су ти Немци магарци! Не умеју ни рибу да скувају. А има ли ишта простије? И још ми ту говоре о уједињењу отаџбине. Келнер носите овај гад одавде.

— Па зар твоја жена сама управља својим добром? упита Санин.

— Сама. Ови котлети... добри су. Препоручујем вам. Ја ти рекох, Димитрије Павловићу, да се не мешаш ни у какве женине послове — и сад ти то понављам.

Полозов продужи жвакати.

— Хм... Но како ћу ја с њом преговарати, Ипполите Сидорићу?

— Па врло просто, Димитрије Павловићу. Отиди у Висбаден. То одавде није далеко. Келнер, нема ли у вас енглеске слачице? Нема? Скотови! Само немој давгубити. Прексутра ћемо отпутовати. Допусти, да ти налијем чашу; вино је прекрасно.

У Полозова лице оживе и зарумени се; оно је постајало жив само кад је он јео... или пио.

— Управо... ја и знам како ћу то удесити? промуца Санин.

— А што ти се тако хита?

— То и јест, мој драги, што ми се хита.

— А треба ли ти велика сума?

— Велика. Ја... Како да ти то кажем? ја сам се решио... ја се женим.

Полозов метну на сто чашу, коју беше понео устима.

— Да се жениш! понови он промуклим, од чуда промуклим гласом и скрсти своје пуначке руке на трбух. — Тако брзо?

— Да... брзо.

— Невеста ти је у Русији, дабоме?

— Не, није у Русији.

— Да где је?

— Овде у Франкфурту.

— А ко је то?

— Једна Немица, то јест није — једна Талијанка. Али овде живи.

— Има ли новаца?

— Нема.

— То онда мора да је силна љубав?

— Ала си ти смешан! Дакако, силна.

— Па за то ти треба новаца?

— Та да... да, да.

Полозов испије чашу вина, измије себи уста, опере руке, брижљиво их утаре о пешкир, довати и запали цигару. Санин гледаше на њ и ћуташе.

— Има само једно средство, рече најзад Полозов, заваливши главу и пуштајући танке облаке дима.

— Иди к мојој жени. Она ти може помоћи у овој неприлици, само ако хоће.

— Али како ћу је видети, твоју жену? Ти велиш, да ћете прексутра отићи? Полозов затвори очи.

— Знаш ли, шта ћу ти казати, рече он, вртећи међу усницама цигару и уздишући. Иди кући, обуци се брзо — па дођи амо. У један сат ја одлазим, кола су ми пространа — повешћу те собом. То је најлепше. Ја, брате, чим једем, одмах морам лећи да спавам. Природа хоће, и ја се не противим. Немој ми ни ти сметати.

Санин мишљаше, мишљаше — наједанпут подиже главу: он се беше решио!

— На лепо, пристајем — и хвала ти. У пола један ево мене овде, па ћемо заједно у Визбаден. Држим, да ти се жена неће расрдити...

Но Полозов већ хркаше. Прошапута, мани! испружи ноге и заспа, као сисанче.

Санин још једном погледа његову незграпну фигуру, његову главу, врат, његову високо издигнуту, као јабука округлу браду — и, изилазећи из гостионице, брзим кораком се упути Розелијевој колачарници. Ваљало је Ђему известити.

XXXII.

Он је застаде у соби колачарнице заједно с матером. Фрау Леонора сагнула леђа па мери простор између прозора. Кад угледа Санина она се исправи и весело га поздрави, но не без мале забуне.

— Мени се, после јучерањих ваших речи, поче она, у глави све врте мисли, како да улепшамо наш дућан. Овде ево мислим да метнем два орманчића са огледалцима. То је, знате, сад у моди. И после још...

— Прекрасно, прекрасно, прекиде је Санин — то ће све требати удесити... Него, ходите амо, имам нешто да вам кажем. Он узе фрау Леонору и Ђему под руку и поведе их у другу собу. Фрау Леонора се престрави и она мера јој испаде из руку. Ђема се такође уплаши, али погледа стално на Санина и умири се. Његово лице, до душе брижно, изражаваше у тај мах храброст и одлучност.

Он замоли обе женске да седну, а сам стаде пред њих — и размахујући рукама приповеди им све: како се срео с Полозовим, како му је овај предложио да иду у Визбаден, и како ће моћи можда продати имање. — Престав'те себи моју срећу, повика он најзад: ствар је таки правац узела, да мени можда, неће бити нужно ни да идем у Русију! И свадбу ћемо моћи свршити много пре, но што сам ја држао!

— Кад ви морате ићи? Запита Ђема.

— Данас, одмах; мој је пријатељ дотерао кола, он ће ме возити.

— Ви ћете нам писати?

— Разуме се! Чим проговорим с том дамом, тог ћу часа одмах и писати.

— Ви велите да је та дама веома богата? запита практична госпођа Леонора.

— Чудновато! њен је отац био милијонар, и све је њој оставио.

— Зар све њој једној? Е, то је саша срећа. Али само, пазите, немојте да проћердате ваше имање. Будите пажљиви и штедите. Чувајте се, да се не оклизнете! Ја разумем вашу жељу, да што пре постанете Ђемин муж, али — пре свега пажња! Не смећите с ума: што скупље продате имање, то ће више остати вама обојима — и вашој деци.

Ђема се окрете, и Санин опет поче да маше рукама. — О мојој пажљивости будите уверени, госпођо Леоноро! Још ћу ја почети и да тргујем. Ја ћу њој казати праву цену: да ми се доста даде; неће да даде — бог с њом!

— А зар сте ви познати с том дамом? запита Ђема.

— Ја је никад нисам видео.

— А кад ћете се вратити?

— Ако никаква резултата не буде од нашег посла — одмах сутра дан; ако ноће на боље, проћи ће, можда, дан два. У сваком случају, ни један минут неће залудан проћи. Али душу своју ја остављам овде! Ја сам се заговорио, а нужно ми је да пре одласка још кући идем... Пружите ми руку, ради среће, госпођо Леонеро — у нас у Русији свагда се тако ради.

— Десну или леву?

— Леву, ближа је срцу. Сутра ћу се јавити — са штитом, или на штиту! Али ја говорим којешта! Ја ћу се вратити као победилац! Због ом, моји добри, моји мили...

Сад он загрли и пољуби госпођу Леонору, а Бему замоли, да на један тренут оде с њим у њену собу, јер има да јој саопшти — нешто важно... Он је просто хтео, да се с њоме на само опрости. Госпођа Леонора је то разумела, и није тражила да дозна, какав је то тако важан узрок...

Санин још никад није био у Беминој соби. Сва милина љубави, сва њена бујност и ватра, сва узнемиреност и мили ужас — све то искочи на средину и поче да се комеша у његовој души, чим је само ступио на заветни праг... Он баци наоколо мио поглед, паде к ногама миле девојке и притиште своје лице уз њен струк.

— Ти си мој? шапну она; — ти ћеш се скоро вратити?

— Твој сам... вратићу се, рече он, тешко дишући.

— Ја ћу те чекати, мој мили!

Неколико тренутака за тим, Санин се је већ журио улицом, идући свом квартиру. Он није ни приметио да је, одмах за њим, из врата колачарнице искочио Панталеоне, који му је нешто викао, претећи му високо издигнутом руком.

Равно у три четврти на један, Санин се јави Полозову. Пред вратима његове гостијоне већ су стајала кола, у која су била упрегнута четири коња. Видев Санина. Полозов само што рече: „А, одлучио си се?“ и натакнув шешир, обукав шињел и кальаче, туривши, ма да лето беше, памука у уши, изађе на степенице. Келнери, како је он заповедио, беху распоредили у колима све оне разне покуповане ствари, обложили му седиште свиленим јастучићима, малим торбицама и завежљима, код ногу метнули котарицу с јелом и одостраг за кола добро привезали сандук. Полозов плати трошак галантно и испне се, уз помоћ услужног вратара, задихан, у кола, седе, понамешта све лено

— А! код ње... Стој! У колима су ствари, све их узми и унеси. А ти, Димитрије Павловићу, дода Полозов — узми себи собу, и дођи кроз три четврти сата. Заједно ћемо ручати.

Полозов се удали, а Санин узе једпу скромну собу, одмори се мало, доведе у ред одело, па оде у грдни апартаменат, у којем станује његова светлост (Durchlaucht) кнез фон-Полозов.

Он заставе тога „кнеза" где се у веома раскошном салону развалио на сомотску наслоњачу. Флегматични пријатељ Санинов већ се окупао и умотао се у прекрасан шлафрок од атласа. Санин му се приближи па га посматраше неко време. Полозов седијаше непомично, као идол; не окрете му ни лица, не маче ни обрвом, нити отвори уста. Беше, збиља, величанствен призор! Чудећи му се један два минута, Санин хтеде да отпочне разговор, да наруши свештену тишину — кад ал' се уједаред врата на побочној соби отворише, а на прагу се појави млада, дивотна женска у белој свиленој хаљини с црним пантљикама, у бриљајантима на рукама и око врата — главом Марија Николајевна Полозова. Њене густе, русе косе падаху у два велика сплета с обе стране главе.

(Наставиће се). Милош Стојковић.

МАЛОРУСКА КЊИЖЕВНОСТ.

од

М. Драгоманова.

1868 године *Стојан Новаковић* писаше редакцији једних малоруских новина: „Ми Срби смо по природи пријатељи Малоруса. Кад читамо и преводимо приповетке из малоруског живота, нама се чини, да су те приповетке из нашег рођеног сеоског и народног живота: у свакој ситници нашег народног и сеоског живота ми чисто видимо сличну ситницу нашег рођеног живота, и за то се ми волимо упознати са свим што се зове малоруско".[1] Ово је г. Новаковић писао онда, кад је издавао „Вилу" и кад су у „Вили" излазили прев-

[1] По вопросу о малорусской литературѣ М. Драгоманова. Вѣна. 1876 стр. 6—4

дени неколики радови Малоруса: Фељковића, Шевченка, Марка Вовчка, кад се, дакле збиља упознавало с малоруском литературом. Но како је од то доба, како је данас? Ми смо доста индиферентни према малоруској књижевности, док је њена садржина потпуно заслужила нашу пажњу. Њена судбина у Русији, као и судбина народа малоруског, такође треба да изазове наше симпатије и према самом народу и према његовој литератури. И у намери, да се малоруска књижевност код нас почне већма одомаћивати, ми смо превели ову расправу бив. професора *Драгоманова*. (Он ју је 1878 поднео књижевном конгресу париском, који је дискутовао о положају књижевника у разним земљама и о мерама, које би требало предузети да се тај положај поправи). Српски читалац, осем што ће из ње сазнати развитак и садање стање украинске литературе, видеће како је страшно руска влада тесногруда према сродном малоруском племену, и колико је онда искрености у словенофилству, које Ламански онако ватрено проповеда[1] напоредо са конзервативним и аутократичним идејама.

Интересовање српске омладине за Малорусе (као и друга словенска племена у Русији) и њихову литературу, и љубав према томе словенском племену, што пишти под руским ропством и своје најбоље синове, највеће таленте мора да испраћа у Сибир и јевропске земље, — биће најдостојнији одговор Ламанском и комп. на њихове, маском словенофилства застрте русофилске тежње.

Пр.

Хоћу да говорим о једној важној грани словенске литературе, да упознам читаоца са садањим положајем *украинске, рутенске* или *малоруске литературе*, коју гони влада једне од највећих светских држава.

---

[1] Види у 3. 4. 5 и 6 броју „Побратимства" Ламанског реферат на Пипинову „историју словенских литература". — Г. Драгоманов је питање о односају словенофила према Малорусима и у опште о словенофилству неколико расправљао у поменутој брошури „по вопросу о малорусской литературѣ", на коју читаоца упућујемо.

Тешко је веровати, да се читава једна литература гони у Јевропи, и да се тај факт, тако чудан собом, дешава у XIX ом веку.

Али ево једног званичног документа, једног циркулара царскоруског министра унутрашњих послова, који ће у овом погледу сваку сумњу уклонити.

„Господар Император 18/30 прошлог маја изволео је заповедити:

„1. Да се без особите дозволе Главне Управе за штампарске ствари не допусти уношење у пределе империје *никаквих* књига и брошира, које се издају ван империје на малоруском наречју.

„2. Забрањено је штампање и издавање у империји оригиналних производа и превода на том истом наречју, изузимајући само: а) историјских докумената и споменика и б) производâ лепе књижевности, али с тим, да се при штампању историјских споменика задржи правопис у оригиналу, а у производима лепе књижевности — не допушта се никакво отступање од свуда уобичајеног руског правописа и да се дозвола за штампање производâ лепе књижевности даје тек пошто се рукопис у Главној Управи за штампарске ствари прегледа.

„3. Забрањују се такође разне позоришне преставе и јавна предавања на малоруском наречју, а и штампање текста музикалних нота на том наречју".

Начелник Главне Управе за штампарске ствари

Григорјев

(професор универзитета!!!).

Ова се наредба сместа почела извршавати: месеца августа 1876 *хришћанска* влада „свете" Русије забрани преводе, на проскрибираном језику, јеванђељâ Матије, Марка, Луке и Јована, који су штампани у Бечу. Што се тиче украинских дела, која намераваху издати у Русији, ми смо у стању навести списак рукописа, које петроградска цензура није дала да се штампају. Међу осталим она је забранила публикацију једног *Цветника украинске поезије,* која је већ одавна пре тог указа изишла, као и преводе велико-руских песника, Љермонтова,[1] Некрасова и других.

Како наводи „Кијевљанин", званични лист (1876. Бр. 147.) у Кијеву, центру Украине, са своје интелектуалне и литерарне делатности трећој вароши у царству, број књига, што су изашле на малоруском језику, износио је пре указа на 23% од оних, које су изишле

[1] „Победоносцев је ту скоро забранио помен душе умрлог песника Михаила Љермонтова". „Радник" од 23 јула 1881. Бр. 86.

у овој вароши. После наредбе изашло је две безимене брошире. Влада је бесумње хтела да даде доказа о својој хипокритној толеранцији; она је гледала да обмане публику, која зацело није могла равнодушно примити забрану читаве једне литературе.

Пре но што бих пошао даље, држим да ће бити нужно, да кажем неколико речи о украинском народу.

Украинци, Рутени, Малоруси или *Јужни Руси*, станују у земљи између горњих делова Тисе, западних мађарских Карпата, до извора Дона, у Русији; од Њемена, у Русији, до обала Црног Мора. Ова територија, већа од Француске, има 13,500 квадратних географских миља.

По званичним статистичним датима, украинска популација износи у Русији на 14 и по милиона, у Аустро-Угарској на 3 милиона. Од ова три милиона спада на Галицију 2,312,000, на Буковину 200,000 на Мађарску 520,000. Свега дакле Украинаца има 17,500,000.

Земља овог народа је једна од најплоднијих у свој источној Јевропи. Народ је пак један од најдаровитијих словенских народа.

Ово потврђују сви посматраоци; сви они признају украинском народу, као и језику који он говори, веома карактеристичну оригиналност.

У току дискусија по овоме предмету, дошло се до закључка, да због те природне оригиналности народ украински треба да се призна као самостална народност, која се прибраја у словенско племе, као што се народност скандинавска прибраја у племе њемачко; или да не сачињава више једну грану која се прибраја у Русе Московске као што се Фламанци прибрајају у Немце.

Већи део озбиљних лингвиста свију словенских земаља, не изузимајући ни Русе-Московљане, изјаснили су се у корист првог мњења. Тако мисле *Миклошић*, аутор компаративне граматике словенских језика, Московљанин *Лавровски*[1] и многи други. *Дал* није нашао за нужно да у својем „Речнику језика *велико-руског*“, спомене речи *малоруске*, сматрајући бесумње малоруски језик као просто сељачко наречје језика московског.

Московски лингвист, *Буслајев*, налази да се „наречје малоруско разликује од великоруског независношћу својих етимолошких облика

---

[1] Говорећи о самосталности малоруског наречја, Лавровски примећује, како је оно, после великоруског, најсличније са *српским* језиком. В. По вопросу о малорусской литературѣ, Драгоманова стр. 14 О сличности српског и малоруског језика писао је и Ст. Новаковић у „Вили“.

Пр.

у деклинацијама и коњугацијама, облика старијих од облика великоруског наречја". *(Истор. хрестоматија руског језика).*

Немачки песник *Боденштет*, дубоки познавалац руске књижевности, преводник Пушкина, Љермонтова и украинских народних песама,[1] вели нам, да је „малоруски језик најхармоничнији од свију словенских језика и да има велику музикалну гипкост."

„Језик украинског народа, који станује у самом центру словенског света, вели *Лукић*,[2] приближује се највише језику великоруском, али га могу разумети сви Словени. То је језик хармоничан, грациозан, и у фамилији словенских језика разликује се тиме, што се лако прилагођава музици."

Оријиналност језика, који се говори у Украини, потврђује се неоспорно овим фактом. Да би Руси разумели дела украинска, треба их превести на руски. С тога, *Гербељ*, издавалац једног цветника руске и словенске поезије, мора преводити песме украинске на језик московски. Славни *Тургењев* упознао је Русе с популарним приповеткама *Марка Вовчка*, који црта украинске обичаје, преведавши их на великоруски. Не може другачије ни бити, јер публика руска, што зна само званични и књижевни језик руски, који управо потиче из наречја московског, не разуме украинског језика.

С друге стране, дабоме, Малоруси не разумеју званичног језика царског, услед чега је њихово васпитање, њихов интелектуални развитак, окован, пригушен, јер им је забрањена употреба свога језика и књижевности. И указ, који смо горе навели, задао је смртни удар цивилизацији једног читавог народа од 14,000.000 Украинаца.

Може се унапред рећи, да један народ који тако живи у засебној земљи, који је сачувао до тог степена оријиналност својега језика и своје народности, да тај народ мора имати и оријиналну историју.

Одавна је већ, како овај народ нема своје националне независности, али његова дуга историја ипак је славна. У XIV-том и XV-ом веку Украинци су били под политичким господарством Пољске. Од XVII-тог века потпали су под господарство Русије. Историја Украине је уплетена у историју те две завојевачке државе, па је веома слабо позната широј публици.

Периода пре тога, у XIII-том веку, преставља нам савез слободних руских варошн, и варошн јужне Русије, које се беху груписале око Кијева. Ову периоду украинске историја обично су ко-

[1] Die Poëtische Ukraine. 1845.

[2] Slavische Blaetter. I. G. 291

фисковали историци у корист руске царевине, и ако се ова развила непосредно из много раније (од 1328 г.) московске кнежевине. Најзад, деспотске и аристократске московске установе, које су се развиле под упливом Татара, немају скоро ничега заједничког с установама слободних кнежевина како северне тако и јужне Русије, од XI-ог до XIII века. Треба у осталом напоменути, да се историја старе Киовије непосредно везује за козачку Украину колико местом радње и племеном радникâ, толико својим републиканским установама.

У IX-том и X-том веку ере хришћанске, византијски и арапски писци нашли су у данашњој Украини, на обалама Дњепра и Дњестра, на обалама Црног Мора и мора азовског, један народ који се зваше именом *Руси*. Он имађаше већ у овој епоси много вароши и земљорадничку популацију, која беше у малом броју и градијаше класу пола трговачку, пола војничку. Начелници слободних чета, дружинâ војничких, поглавице тог народа беху мање или више бирани.

Од X-тог века поглаварска династија Киовије (управо Русије), почиње да овлађује јужним племенима, као и онима која становаху северно и западно од Кијева. Хришћанство, које је примио Владимир (988), консолидовало је династију и утврдило савезничке везе које сједињаваху њене разне чланове, постепено растркане по многобројним руским кнежевинама.

Поглавареву власт ограничавало је још вéће или народна скупштина, и савет *дружине*.

Овако стање ствари остало је недирнуто све до инвазије Татарâ. Кнежевине постајаху мало по мало групе које одговараху трима руским народностима: група *Кијево-Галичка* обухваташе земљиште народа украинског; група *Полоцка* пак земљиште *Беле Русије*; група *Рјазан-Владимир*, с *Новгородом*, чија је независност била одређенија од независности осталих вароши, наместила се између народа великоруског или московског, измешаног разним финским племенима.

Инвазија Татарâ десила се 1238—1240. Највиша власт тих разбојничких хорди била је у рукама канова, којима су требали посредници између њих и покорених народа. Осем тога, они су свуда штитили привилеђије поглавица против права народног вéћа, а у исто време и прерогативе великих војвода против права поглавицâ и вароши које гравитираху тако рећи око центара.

Татари штитијаху поглавице од *Владимира* (на Клиазми, побочној реци Оке), те доцније поглавице од *Москве* уживаху особиту

подигнути на степен московских племића. Даље, Петроград посла читаву легију спахија, и хотимице пусти их да експлоатишу народ и плодно земљиште некадање козачке земље.

Исту судбину дочека и запорошка Сича: она постаде пљен куртизана „велике царице“, и ишчезе сасвим под прекрштеним званичним именом *Нова Русија*, које су јој имали доброту дати Пађомкини.

Петар велики, Катарина II и син јој, Павле I, нанели су најстрашније и најсмртоносније ударе овој несретној земљи.

Источна Украина, на левој обали, потпаде дакле још једанпута под јарам туђинске аристократије; урођене спахије све се више делише и изоловаше од народа. Једном држаху с Пољацима, и најзад се претопише у Московљане.

Земљорадници на десној обали Дњепра једнако се налажаху под госпоством пољских великаша. Вароши се напунише Чивутима и изложише се пљачкању израиљских каишара.

Концем XVII-ог и почетком XVIII-ог века, све што беше остало Козака, једнако протестоваше. Они се побунише против таког страшног стања и ступише у ред под заставу Палија, великог јунака народних традиција.

Кроза читав XVIII-ти век, сељак, потпомаган смелим сичким борцима, потпомаган „хајдамацима“ (хајдуцима), употребљаваше сваку прилику да се побуни, страшно се светећи здруженим барским фанатицима, пољским спахијама и чивутским каишарима, који морадоше побећи у Уман 1768 год.

Царица Катарина II штитијаше пољску аристократију и чуваше је од „нових Хмељњицких“.

Побуњени хајдамаци и сељаци, преварени об ћањима једног царског ђенерала, православног Руса, беху послани у Сибир или бачени на муке и на милост и немилост католичке господе која их кољаше.

Али и аристократска Пољска паде под ударцима баш те милостиве своје „заштитнице“. Ускоро Катарина II пристаде уз партију краљевине Пољатовског. Скоро целу Украину на десној обали заузе Русија, само што Галиција паде под Аустрију (1773 год.).

Политичка власт, коју Пољска имађаше у Украини на десној обали, скрши се; али друштвени одношаји, које је она створила, остадоше исти и постоје и дан дањи.

Исте епохе, Буковина, у чијем северном делу станују све сами Украинци, и коју је у XVI-ом веку освојила Молдавска, па је с ним заједно и потпала под јарам турски, у XIV-ом веку, буде присаједињена Аустрији. Цареви уведу у овај део Украине своју немачку администрацију. Ваља напоменути, да је Украина, која лежи на истоку Карпата, потпала још у X-ом веку под Мађаре, који преобљају сад земаљску аристократију.

(Настаниће се)

ЉУДИ И ТИЦЕ.

Тешко ми је по кашто у груди,
Ал' весели не верују људи,
Па, кад ћутим, а они се чуде —
Згледају се, коре ме и куде.

Некад опет, кад су сетни људи,
Мени буде веселост у груди,
Па, кад певнем, а они се чуде —
Згледају се, коре ме и куде.

С тога увек бегам у горицу,
Извалим се на меку травицу,
Око мене мирисаво цвеће,
Па, ил' ћут'о или песме пев'о,
Ил' о срећи ил' несрећи снев'о —
Тице мени замерити неће.

Још се миле с мојим срцем слажу,
Па кад ћутим, што ме туга мори,
Оне чисто заћуте по гори,
А кад певам оне ми помажу.

Вл. М. Јовановић.

БЕЛЕШКЕ ЈЕДНОГ МЕДИЦИНАРА

из

1876 и 1877 г.

(Наставак).

Субота 24 Октобра. — Кад бих богат био, па доста злата имао, записао бих овај дан златним словима у мом бележнику, јер данас не беше ни једног болесника на големо чудо. Не знам да ли двонедељно примирје није тако благодетног утицаја. Људи се малко великодушније пуштају на осуство, сваки се моли за њ; — доба је писању молбй, разни бригадни писари, иначе практиканти, рођени

за тај посао, неуморно и раде. И болест, сиротињу, трговину и породицу, све то оће војник да се стави унутра, само не би ли се смиловао једном старешина и пустио га дома. Код сваког батаљона има и писар, практикант, јер су се сва већа господа умела и од ратовања пензионирати, и ако не са пуном платом. За малу напојницу пишу ти писари молбе са појетским полетом и срцепарајућом садржином, само ако је молилац издашнији. И за мој бележник нек је 23-ћег октобра примирје, а кад бих био песник, опевао бих овај дан и вредне практиканте.

Недеља 24 Октобра. — На пољу је још једнако врло рђаво време. У амбуланси до подне још никог нема; почињем да зебем, јер не знам шта то оће да значи. Кроз кратко време па ми и узрок беше јасан: војници одбегли, којима није осуство дато, из једног батаљона није остала ни половина. Сви ти бегунци предаће се суду, који им суди и осуђује их по војеном закону не распитујући млого.

Ја и апотекар седимо за ручком, оба гастрономи као обично и све наше колеге, а уђе болничар са големом тиквом пуном вина и јави, да ју је донео један коморџија са молбом, да га бар пустим жагубичкој болници! Ка, вели, ближе је кући. Тикву вратим, а позовем коморџију, који је од гушобоље боловао, али му ништа сметало није да добро пије и да је ратоборан — на језику.

Не потраја дуго, а он ми у разговору открије срце своје и исповеди топлу жељу, да га пустим кући поткрепљавајући све то једном рубљом, коју он оће да дâ господи, не рад другог чега, већ колико на каву. Другови му, додаде даље у разговору, већ по други пут одлазе. Његов предлог нисам могао да усвојим и тако сам се морао раставити и са тиквом вина и са рубљом.

И овом приликом не могу да срцу одолим а да не поменем још један узрок зашто се наш народ овако бори. Ја сам пратио цео ток, био сам очевидац млогога, па за то и дозвољавам себи да искажем моје скромно мњење. Код нас као да су и у овом случају изгубљени сви услови за добар успех у борби.

Напред сам још споменуо на једном месту да наш народ није баш пошао са таквим одушевљењем у бој као што су то трубили поједини људи. Чисто не може човек да верује да су то потомци оних дивних јунака који су створили онако славну револуцију, којој се је зачудила Европа. Али како ли онда беше, а како ли је, авај, сада? — Људи који су уживали највеће повштовање у народу, најбоље газде и домаћини, у општини и породици, водили су народ у бој са Турчином, а за њима су пристајали сви листом не жалећи живот и не штедећи крви за дом и слободу. Данас су код нас најбољи, најбогатији и најпаметнији људи или коморџије или и нису војници. К овоме ћу да наведем још и само неколико примера као очевидац те да се види и позза наш садањи војени старешина где је и шта ради кад се бој бије, кад је ватра најжешћа и кад нестају стотинама живота. Па тај старешина је и официр.

Било је 6 Октобра 1876 год., у бици на Копити. Бригадни ађутанат и још један заступник официра у најжешћој борби оста-

вљају борце па оба отишла и траже комору! Капетан артиљеријски псује војницима оца и матер, што не ретерирају, јер су куршуми почели да падају у батерију итд. Или нећете ретко гледати наше официре, како се баш за време борбе мало удале, па хватају рањенике и превијају их, дерући се за лекаром, док би требало да се предњачи. У тој истој бици рани се једном нареднику коњ и то је за њега довољно узрока да се и он из борбе удали. Другог наредника опет претурила, вели, граната, али га то опет не спречава да се пешке удали од бојишта 2 сата. И за ове оваке подвиге бригадни је ађутанат препоручен и унапређен, један наредник предложен за новчану помоћ, а други је већ био одликован медаљом „за храброст". — Народ је обично после сваке битке уморен и рањен из свег гласа јадиковао и тужио:

„Утекоше старешине!..."

* * *

Дотле тражс мој дневник, а од сада ће у њему без дана и датума бити забележен овај иди онај опште важни догађај. Бригада је пошла Јагодини, одакле су војници распуштени својим кућама; и ја сам пратио бригаду до Јагодине и ако од државе нисам добио никакво одело, од бригадира пак нит коња ни кола, и ако је био месец Октобар и врло јака зима.

Као што сам већ у почетку напоменуо, бригада је гола, јер ни шињели нису војницима раздати. И шта су војници пропатили путујући по оваком времену, то се збиља не да описати. У Честобродици планини један чича каморција смрзе се од студа и да нам народ није мало навикнут на непогоде времена, млого би их више страдало. Бригада је ова збиља издржала млогу и тешку муку — боравила по позицијама, шумама, на киши и ладном времену, и ја је нигде остављао нисам. Па кад сам оголио, онда на све моје молбе и препоруке да ми се из министарства пошаљу аљине овамо на позицији у шуми, оно ми одговара да нема! А за млоге који су ближе магацину или газе калдрму београдску и других варошн, па неки чак и рад продаје, за њих има, па још кицошке.

У исто време министар одговара и г. Милоју Гајићу да је наредио да му се пошаљу аљине из Параћина, и ако он врши дужност у топлој соби и нигде се не мора да креће, мањ по каткад до Неготине, да набави за команданта швајцарског сира, саламе, ајвара, каве, шећера итд. Наши војници морају да подносе сваку оскудицу, а Русима се даје и преко кошуља шињел, бугарски се својевољци облаче у одело стајаће војске те да се после са оружјем и оделом разбегну. Ти својевољци који су данас срамота свакој државној и уређеној војсци, а која се, као што се „Исток" фино изражава, бори „за културу и цивилизацију," као да нису к нама похитали, из чистог одушевљења сви гоњени идејом слободе, већ је ту било баш свакојаких глава па и разних мотива. Руски својевољци и бугарски нису све једно са руским и бугарским народом, па су их опет код нас дочекивали са сувише поверења. На скоро па се

више није знало ни ко није ни ко плаћа, ни ко слуша ни ко заповеда. Гости су одмах проневерили кредит и показали се врло разнолика облика.

У мирном времену шта више и ћаци хвале заповести Кара-Ђорђеве где вели, да ће за роба да погуби војводу. А шта би на то рекао Кара-Ђорђе, кад се један војсковођа повуче шест сати без икаквог зорта, без да је пукла пушка и крв се пролила, па још што је горе, остављајући за собом села пуна жена, деце и људи без икаквве заштите и обране, услед чега су се дешавали страшни призори и пропадали милиони сиротињске, тежачке, мучно стечене зараде. И за оволики удар, ама баш нико ни абера! „Зарад концентрације у позадности“ „из стратегијских разлога“, — ето то је сва извина!

И кад се човек збиљски промисли о тој ствари, онда ће се лако и брзо уверити и увидети, да је за ову и оволику несрећу пре сваки други крив, само не српски народ. Оно је истина: „сто људи сто ћуди“. Тако је један глумац (Ц.) са највећом ватром декламујући доказивао, да је нашој пропасти крива скупштина и „Ослобођење“ (новине). А официри се обично жале и туже на „слободе“. Ово да побијам држим да не вреди, јер глумцу је и иначе задатак у животу да насмеје и забави публику, па ма то било и глупошћу. А официрима су криве слободе!? Да, да, не једанпут сам слушао од наших официра, како се сада одједанпут одушевљавају за све оно што је турско односно војске, па разуме се и за турску тиранију и деспотизам. Но то су све чинили собом лоши официри. Добри не би тако никад. А таких је било, српски народ помињаће с поносом имена Илића, Беницког, Хорватовића.

Дакле као што се из мојих бележака лако познати може, циљ ми је да докажем, да само наш народ није могао бити крив нашем неуспеху. Народ је за сада код нас једна чињеница, која ни у чем није меродавна. Она не вреди ништа. За све што има, што се предузме, што се учини, за то се наметнуо други да води бригу и да се стара наравно за скупу цену — масну плату. Други је предузео на своју главу да унапреди, просвети, обогати, одбрани, ослободи и усрећи српски народ. Па сад, да у нашој војсци нема добра оружја, да су се код сваког предузећа дешавала неспоразумљења, да је било неуспеха и других чуда и покора буди бог с нама, зар је томе сада одједанпут српски народ крив? — — А надлежни?

* * *

Када се поче у брзо ређати неуспех за неуспехом, погибија за погибијом, кад на граници плануше богата српска села те се свуда куд год погледиш вијугаше из дана у дан само густи црни димови са земље, са српских огњишта к небу, онда сам још једнако узалуд ишчекивао да се наше војене старешине — војсковође угледају и покажу као други чувени и храбри јунаци. Узалуд сам ишчекивао од наших војених старешина, ватрених беседа, одушевљења, самопрегоревања и јуначког угледа. Да пукнем од муке кад

узалуд распитујем за српског официра, који би могао да прича колико је посекао турских глава, да се похвали међ браћом и војницима турским господском руком, добрим хатом или светлим оружјем. Наше старешине пак причају да су прошла времена јунаштва и за једног официра је доста то, кад је у ватри био, — он се одма награђује чином и медаљама, ако ли је у киши од куршума рањен, онда се уврштује у неумрле! Личне храбрости, неког вишег одушевљења и јуначког поноса нема више међ нашим официрима и они су од реда готово више спекуланти. С тога су за време рата у опште били врло скромни, нигде нису хтели да вичу и да се истичу но су се у главном строго придржавали оне изреке: „иди мудро, не погини лудо!“ Овој су лозинци они остали верни чак и онда кад по српски народ наступше страшни дани и кад је оно младо и старо мушко и женско гинуло без реда, рачуна и заштите. Док су иначе та господа врло умешна, познају врло добро етикету, играју перфект све немачке и француске вртоглавице, разговарају и забављају по Београду и најнервозније госпођице. По кавanама радо причају о минулим биткама и како су они ту учествовали са тим и тим батаљоном итд. — као да је то какво велико чудо. А ако је под ким ма и коњ рањен, е онда за то морају знати не само сви војници но и команданти, па често неће ни онда да се смири кад до другог коња дође обично на врло јевтин начин. За сваку примедбу, или заслужени прекор одма се официрска част брани пред параграфом — војеним судом. Па му ниси могао ништа; — већ у том времену кад нам Турци највећма досадише и догрдише, они се сложише ш њима па једни удри и сатири с једне, а ови наши опет батинај и туци с друге стране, баш као вола у купусу. И зато је ваљада и за такве способности било толиких грдних унапређења и одликовања у нашој војсци, јер наша ствар сама, наше предузеће напредује као рак.

Ја верујем у чаробну силу војничких беседа и много полажем у даним причикама на лепу реч, јер она као што наш народ вели и гвоздена врата отвара, а особито уважавам угледан пример, па сам то и због тога тако жељно и нестрпељиво очекивао од сваког војеног старешине.

* * *

Настало је *примирје* и са неописаном радошћу и весељем дочекано од целе војске. Велика већина се разишла гола и боса и тешко да ће се вратити на глас трубе и заповест команданата. Са њом, а и много пре отишли су многи унапређени и одликовани официри. Са бригадама пође све па и бригадни лекари, остављајући често за собом болне и немоћне, само из жеље за кућом и лакомисли и нехати у вршењу свог светог позива. Ослабели и оголели реконвалесценат Зарије Јовановић из Неменикућа изостао је иза своје бригаде и измрзао толико, да му је доцније шеф кривовирске болнице због гангрене обе ноге у голенима морао да одсече само да би живот спасао. И то све није баш морало бити!

О лекарима својевољцима овом приликом мало да кажем. То су готово већином ђаци, или тако звани руски фелдчери. Они су пошли из разних побуда и тежња, али највише из жеље, да што науче, те су с тога често давали старешинама узрока да мисле, јесу ли више од ваљде ил штете?

Својевољац остаје својевољац — башибозук.

А кад још к томе напоменем да су бугарски а нарочито руски својевољци пљачкали и грабили од нашег народа уверавајући га: „заплаћит св. Никола и краљ Милан!“, да су се безсловесно опијали, жене и девојке нападали и по сокацима и јавним местима злостављали, да су се картали на баснословне суме новаца из врло сумњивих извора, да су најраскошније живели, да су руски својевољци немилице утрошили ону помоћ коју је Русија послала извесно на друге цељи а не на карте и на „вутку“. Па кад поред тога и толиких других безакоња и недела придодам да су сви били обучени у српско војено одело, да су имали плату, да су им давана никад незаслужена звања, чинови и ордени, да су свуда лепо дочекивани и испраћани док су трезни, — онда, е онда је заиста било „више даре него масла“, или бадава крава дâ бакрач млека кад удари ногом па га проспе. (Наставиће се).

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Основа лепоте у свету. С особитим обзиром на српске народне песме. Написао Др. *Лаза Костић*. Наградила Матица Српска. Нови Сад, 1881 год.

V.

Г. Костић доказује даље закон премости, укрштаја код биља, и вели „клица корена иде доле, клица стабла горе“, и тврђење пак да то бива услед центрипеталне и центрибругалне снаге, г. Костић не одобрава, јер мисли да „је једна ма која праснага узрок тој појави“, — може бити, али штета само што он то своје мишљење ничим не доказује. Симетрија коју г. Костић налази и доказује код биља, јако му смета његовом основном погледу, јер ако има симетрије у ћелијама стабла, у листу и цвету, то ње нема у корену; зашто пак нема симетрије у корену, г. К. тумачи тиме што корен не долази у додир са правим чиниоцима симетрије и укрштаја: са сунчевом зраком, али г. Костић као да заборавља да сунчева светлост утиче не само на стабло, лишће и цвет већ и на корен тако исто, јер поред осталих услова сунчева светлост је неопходно нужна за растање биљно, а то растење бива не само код стабла но и код корена, и према томе то не би био никакав узрок несиметричности корена, као што то хоће г. Костић да докаже. Но поред свега тога г. Костић расправљајући шта је узрок те у корену нема симетрије, остао је дужан да одговори на једно питање и то: зашто да нема,

кад треба да има, и кад би баш та симетрија ишла у прилог његовим мислима.

Овде нека ми се дозволи да наведем приметбе г. Живановића на доказивање укрштаја муњевне поларности у дрвета Ricinus communis, Живановић побија тврђење г. Костићево (види „Привреда“ бр. 9 и 10, у чланку „*Фр. Хубер о пчели и данашње стање науке о пчели*“) и вели: „да из онога како нам он (г. К.) ту биљку представља, видимо ми да не бива укрштај, него баш на против само оплођење.“ „Ко пажљиво прочита — вели даље г. Живановић — како г. Костић пише како се ова биљка оплођује, онда неможе ову биљку друкчије представити, него као биљку моноклинску тј. биљку, у којој сваки цвет има прашнике и тучак уједно и то да прашници и тучак у једно исто време доспевају и да су тако удешени једно према другом да са прашника може прах цветни пасти у тучак истога цвета, дакле да се може сам оплодити. Г. Костић каже: „види се кад је мајина и кад сија сунце како прашак трепери између прашњака и зачетног пистила.“ Ово није могуће друкчије представити, него да бива у једном и истом цвету, дакле да је биљка моноклинска, и то још таква која може сама себе да оплођује. *А где је само оплођење, ту нема укрштаја.* Г. Костић представио је нама биљку Ricinus communis као такву која сама себе оплођује, премда он мисли да нам је на њој показао укрштај. Што се пак тиче саме ове биљке у истини, она се не може сама оплодити, јер у једном истом цвету не налазе се прашници и тучак.“ После опет наставља г. Живановић „да г. Костић погрешно мисли о укрштају код биља, види се из његових речи у летопису књига 121 стр. 36, „већи отменији развитак животињског царства над биљем показује се и у томе, што су мужаци и женке у животиња скоро увек подељени.“ А мало даље вели: „Но баш та растављеност мушке и женске поле чини тежњу састанку, укрштају, много жешћем него што је у биља.“ Из ових се речи — вели г. Ж. — види да г. Костић мисли да код биља нема мушко и женско растављено свако за себе.“ итд.

VI.

Говорећи о тицама а нарочито о Urosticte benjamini и о разлици која постоји између мужјака и женке у перју, г. Костић напомиње само, како се „Дарвин труди да докаже како је то последица полног избора, али му слабо полази за руком“, — међу тим он не наводи оне разлоге које Дарвин износи, и читалац nolens volens мора да верује г. Костићу, и да се диви његовој премудрости са којом он тако тешка питања тако лако расправља, стављајући и ту као свугде свој укрштај као какав волшебни штап. Па знате ли како објашњава оне пеге у перју мужјака и женке? Они мисли треба само казати „како стоје пеге једна према другима“, да је ту „противност, праоблик закона укрштаја“, и то је довољно; и кад се дода, како је реп и глава кићенија од осталог тела, да је и ту „узрок основни закон премости“, онда остаје још да се рече: како се о „томе и не брину збуњени прваци природне науке инглеске“, — ствар је тада

јасна и доказана, ма да ту ни једног стварног доказа нема, али за бога читалац треба да верује аукторитету г. Костића и његовом причању, — па шта ће више!

На страни 50 своје књиге износи нам г. Костић „особито јасан, очевидан чин укрштаја“ у Phasianus Soemmeringii. „Мужјак у Сомерингов фазана има реп *тридесет и седам* палаца дугачак, а женскоме репу нема више него *девет;* у мужака обичног фазана има репу око *двадесет*, а женкином *дванаест* палаца. Сад, кад се спари *краткорепа* женка Сомерингсвог фазана са мужаком од обичног фазана, биће јамачно у мушког им сустримка реп далеко *дужи* него у напомењеног обичног фазана. Кад се пак спари женка обичног фазана, у које је реп далеко дужи од Сомеринговкиног са мужаком Сомерингом биће у сустримка мужака далеко краћи реп, него што је у чистог Сомерингового пилета. Тако вели Дарвин“. И г. Костић пошто је напоменуо како вел. природњак није разјаснио ту појаву, што је по мишљењу великог појете а још већег природњака било нужно, објашњава нам то и „паки“ својим *укрштајем* који потпомаже супротицу, и вели: „у први мах помислио би човек да ће горњим начином спаривање сближити дужину репова у мужака и женке; јер кад се помеша обичан фазан са женком Сомеринговом, у које је реп краћи него у његове, било би близу памети, да се тиме у мушког им пилета покаже краћи реп; исто тако се чини да ће дугорепа обична фазанка од Сомеринговца излећи мушко пиле са далеко дужим репом, него што би га излегла у „законитом браку“ са својом „приликом“. Па ипак не бива тако него сасвим противно.“ Међу тим реп у сустримка од Сомерингове женке са обичним фазаном, биће дужи зато, што је и краткорепа женка Сомеринговог фазана од једне феле, управо сродница са мужаком обичног фазана, и што је она потомак дугорепог мужака С-вог фазана; а по закону *наслеђа*, она наслеђује све особине, и облике, и *пренаша* их на потомство. И у овом случају *наслеђују сустримци особине дедовске;* овде дакле г. Костић заборавља главно начело наслеђа и прилагођивања, па му зато и јесте чудно да Дарвин ништа и неспоминье о узроцима те појаве. А важност коју има у органском свету наслеђе и прилагођивање, позната је нема сумње врло добро и г. Костићу, да мени није нужно да излажем овде.

Доброслав М. Ружић.

Утицај ветра на брзину звука. — Под овим насловом. у XIII и даље свесци „Просветног Гласника“ а од прошле 1880 год., штампана је једна тема од Јосифа Видаковића приправника на великој школи. — Намера ми је да учиним једну малу примедбу на поменути чланак.

Саму тему, не мислим критиковати, јер су о њој дали повољно мњење далеко компетентнији од мене. Сам г. писац теме вели: „По реферату стручних саставника вел. школе г.г. Дим. Нешића и Љуб.

Клерића, ја сам у свом раду дошао до најповољнијих резултата.....“ Но ипак, као што рекох, рад сам једну приметбу да ставим.

Одмах у почетку своје теме г. Видаковић вели: „ово питање, у колико сам могао дознати, још ни до данас није у науци решено (?). На њему су радили славни физичари: Араго, Лаплас и др.; али резултати, до којих су они у својим радовима дошли, нису задовољили *јавно мнење (!)*, нити њима сувремених, нити пак данашњих научњака. С тога је ово још и сад у питању.“

Моја је примедба у следећем:

Ово је питање у науци, — овако како га је и г. Видаковић решио — већ решено. — Главни је задатак, у питању које је г. Видаковић решавао, наћи образац за брзину звука а под утицајем ветра. Г. Видаковић као тражену вредност добио је израз:

$$C_2 = a \left| \sqrt{\frac{1}{t_1 t_2} + \frac{(t_2 - t_1)^2}{4 t_1^2 t_2^2 \cos^2 \alpha}} \right.$$

Тај исти образац, — који је, као што поменух, главна ствар у теми, *нашао је још године 1826* van Rees. — А то ћу сад показати.

Да наведем укратко, откуд је потекао тај рад.

У знаменитије опите, који су чињени, да се одреди брзина звука у ваздуху, долази опит, који су године 1822 чинили чланови француске академије,[1] на коме су радили Arago, Gay-Lussac, Humboldt, Bouvard, Mathieu и Prony. — За брзину звука у слободном ваздуху добили су C = 340,8 m. при 16°C или редуцирано на 0°C $C_0 = 331{,}2$.

Други опит чинили су Braveis и Martins на бриљцерском језеру у Швајцарској, и за брзину звука добили су: C = 332,27.

Године 1823, 27 и 28 јула, чинили су опит Moll и van Beek. Опит су чинили у близини Амстердама — у Холандској —, као штације изабрата су била два брежуљка код Зевенбомена и Колтјесберга. Сигнали, — као и у горњим опитима — били су топовски меци. Оглед је вршен са великом прецизношћу. Сва потребна дâта и резултати тачно су посматрана и бележена. Они су добили за брзину звука, редуцирану на 0°C:

27 јула c = 332,38.
28 „ c = 331,75.

То беше средња вредност свију посматрања, која су једног и другог дана чињена. За праву брзину звука, задржали су средњу вредност C = 332,05.

---

[1] У преводу „Експериментална физика од Гано-а“ г. Св. Видаковића, погрешно је стављено (стр. 164 I) да је овај оглед био *последњи*. —

На овај опит, доцније је учинио неке поправке van Rees. Прва се састоји у томе, што је на ново премеравао основицу, и ту је увео једну врло малу поправку. Друга поправка, — која је овде за нас од значаја, — јесте *увлак ветра*. Чланак, који говори о овој поправци, штампан је у Corresp. math. et phys. од године 1826 II.

Зарад доказа моје примедбе, ја ћу овде да наведем из „Fortschritt der Physik“ у години 1865 год. XXI место из извештаја на чланак H. W. Schröder van der Kolk-a[1] које говори о раду van Rees-a.

То гласи:

„По van Rees-y, прорачунава се утицај ветра на следећи начин:

Узмимо да су a и b две штације; нека је даље правац ветра одређен правима ad и bc. Пређе ли звук, при мирном ваздуху пут од a до c, и замислимо ли да је у исто време и кретање ветра од c до b, то ће посматралац у b чути звук из тачке a на крају истог времена t_1; тако исто, чуће посматралац у a звук из b после времена t_2, кад за ово време — при мирном ваздуху — звук пређе пут bd, а ветар пут da.

Је ли сад s брзина звука у мирном ваздуху, t време које му је потребно да — при мирном ваздуху — пређе пут ab, v брзина ветра, φ угао abc; то имамо:

$$ab = st,\ ac = st_1,\ bd = st_2,\ cb = vt_1,\ da = vt_2,$$

И по томе (из триуглова abc, и abd).

$$1)\ s^2t_1^2, = ab^2 + v^2t_1^2 - 2\,ab\ v.t_1.\ \cos\varphi.$$

$$2)\ s^2t_2^2 = ab^2 + v^2t_2^2 + 2\,ab\ vt_2.\ \cos\varphi.$$

Елиминацијом s — a следује:

$$v = ab\ \frac{ab\,(t_2 - t_1)}{2t_1t_2\ \cos\varphi}$$ и заменом у 1) или 2)

$$s = ab\sqrt{\frac{1}{t_1t_2} + \frac{(t_2 - t_1)^2}{4t_1^2t_2^2\cos^2\varphi}}$$ и по томе:

$$t = \frac{ab}{s} = \sqrt{\frac{2t_1\ t_2\ \cos\varphi}{(t_2t_1)^2 + 4t_1t_2\ \cos\varphi}}$$

[1] Сам Schöder-ов чланак штампан је у Poggend. Anall. св. CXXIV стр. 4[illegible] — 470; а и у Phil. Mag. (4) XXX 34—49, и 391—392.

Држим да није потребно коментарисања овом изводу; рачунска ствар по себи је доста проста, да се може лако разумети.

Зарад обавештења, сматрао сам за нужно, да изнесем ово на јавност, те да се не би тиме погрешно основало мњење да је г. Видаковић „овим својим радом то питање решио, или бар потпомогао да наука што пре с њим буде на чисто.“

Најзад да се оградим: Са овим никако нисам мислио да кажем да рад г. Видаковића није самосталан; шта више, његов рад има другу основу од ове поменуте; тек — што је главно — резултат је исти. — Још'те и ово: по г. Видаковићу: „по реферату стручних наставника на великој школи г.г. Д. Нешића и Љ. Клерића, ја сам у овом раду дошао до најповољнијих резултата“ — никако не следује да г.г. наставници нису знали да постоји главно решење положене теме. — Они су дали оцену своју, само на рад г. Видаковића.

Нека ми је дозвољена господину Видаковићу још'те и ова примедба. — У свом раду (стр. 527 „Просветни Гласник“ XIII), он вели: „завршујући овај рад о предложеном механичком задатку, итд....“ вели „како је свој рад и даље продужио“ и даље: „Ја сам тражио даља својства нађене линије помоћу диференцијалних рачуна (!). Нарочито ме у томе занимао онај спец. случај за $\alpha = 90$ и $C_1 = C_2$ у коме сам дошао до доста повољних резултата (?)“. Г. Видаковић јако је погрешио што овај свој рад није предао јавности, јер општи случај, дао је математици једну нову линију, а тим би г. Видаковић доста што шта показао.

Кн.

ГЛАВНИ ИЗВЕШТАЈ

Рада великошколске дружине „Побратимства“ за $^{1880}/_{81}$ школску годину.

За време од 5 Октобра 1880 године па до 25 Маја 1881 год. „Побратимство“ је одржало 26 редовних, и 6 ванредних састанака. На овим састанцима, поред чисто дружинских ствари, читани су, претресани и оцењивани ови радови појединих чланова:

1 **Жена**. *Њено место у природи и у друштву*, од Бихнера, превео *Божа Вучковић*. Критика од *Влад. М. Јовановића*. И превод и критика примљени.

2 **О рударству у Србији и Босни у средњем веку** од *К. Јиречека* превео *Љуб. Стојановић*. Критика од *Ђоке Јовановића*. И превод и критика примљени.

3 **Реферат** о поклоњеном преводу „Калуђер и Солдат“, од *Ник. Ђорића*. Примљен и превод и реферат.

4 **Колумбо, Полудела и Голуб** (песме) од Н. Илијића. Критика од *Боже Вучковића*. Песме одбачене, критика примљена.

5 **Физиологија** дисања и хранења од *Попова*. Превод од *Љуб. Ћирића*. Остало недовршено.

6 **О Жилу Верну,** од *Влад. М. Јовановића*. Примљено и штампано у I-ом броју дружинског журнала.

7 **Убитачност незнања** од *Шелгунова*. Превод с руског од *Љуб. Ћирића*. Узео на критику *Милош Марковић*.

8 **Критика на прво коло песама од Јаше,** од *Мил. Ђ. Миловановића* и антикритика на исту од *Боже Вучковића*. — Примљено и једно и друго.

9 **Одговор и Вила,** песме *Косте Миленовића*. **Критика** *Лазе Најдановића*. И песме и критика одбачене.

10 **Почетак историје,** превод од *Св. Јаношевића*. Узео на критику *Божо Вучковић*.

11 **О поезији** од Мацинија, превео *Мил. Ђ. Миловановић*. Критиковао *Маша Радовановић*. Примљено обоје.

12 **Пропаст бугарске државе,** од *Јиречека*. Превео *Љуб. Стојановић*. Узео на критику *Љуба Ћирић*.

13 **Филип II** од *Алфијерија*. Превео *Ник. Ђорић*. Узео на критику *Мил. Ђ. Миловановић*.

14 **Милитаризам** од *Андре Ристића*. (Остало недовршено).

15 **Чернишевски,** од *Боже Вучковића*. Недовршено.

Осим до сада побројаних радова, било их је још мноштво (20) на дневном реду, које оријинала, које превода, но које су писци (превођачи) из разних узрока тргли, било за време самог читања, било да их нису отпочињали због недовољног времена.

Дружина је на VII-ом редовном састанку, држаном 16 Новембра 1880 год. решила, да покрене лист за књижевност и науку који сада и излази под њеним именом.

Побратимство је за време ове школске године имало својих редовних чланова до 100, но 40 њих иступило је из дружине због разних узрока.

Књижница дружине „Побратимства" знатно је умножена поклонима појединих, и куповањем. Сад у њој има *преко 800 разних дел*

Књижница и читаоница дружине Побратимства примала је за ову годину ове листове и журнале:

Српске Новине, Српски Лист, Српско Коло, Сељака, Težaka, Виделo, Заставу, Нови Век, Исток, Недељни Лист, Независност, Пороту, Просветни Гласник, Радника, Самоуправу, Голуба, Родољуба, Вечерњачу, Отаџбину, Српску Зору (док је излазила), Србадију, Хришћ. Весник, Народно Здравље, Школски Лист, Глас Црногорца, Васпитача, Старог Домишљана, Ћосу, Стар-Малог, Дар-Мар.

Стране новине: Pravo, Academičke Listy, Oveta, Květy, Lubljanski Zvon, Славянина, Работника, Развлечение (сатирички лист), Слов Руская Рѣчь.

Све ове листове и журнале примала је књижница и читаоница атимства у замену за свој журнал. А журнале:

Deutsche Rundschau, Cosmos, Archiv für slavische Philologie, и La Nouvelle Revue, књижница је примала по претплати.

Дружина Побратимство сматра за пријатну дужност да и овом приликом јавно изрече своју срдачну благодарност помагачима и приложницима књига.

Председник
дружине Побратимства
Љуб. П. Кирић.

Послови
Мих. Н. Јовановић.

Књижевне белешке.

Због престанка „Српске Зоре“ објавиле су две новосадске штампаре, Николе Димитријевића и Арсе Пајевића, да ће издавати свака по један илустровани лист: прва „Српски Свет“, а друга „Српске Илустроване Новине“. Од „Српских Илустрованих Новина“ већ је изишао први број, с овом садржином:

Српском читалачком свету, од уредника. — *Забава:* Шумарева ћерка. Приповетка из српског живота од С. В. П. — *Студије:* Јулија, од проф. Свет. Николајевића. — *Преводи:* Велики свет, новела грофа В. А. Сологуба, превод Саве Петровића. — *Из разних крајева:* Из путничке бележнице I. Први пут у Београду, од С. В. П. — Песме: Приморкиња од З. Ј. Ј. — *Поука:* Зарад здравља. I од др. Л. С. — *Песме:* По вечерњој киши, од Милорада П. Ш. — *Критика:* од М. С—ћ. Уз наше илустрације. Књижевне белешке. Нове књиге. — *Слике:* Владика П. П. Његош. Александар Обреновић. Варош Куршумлија од проф. С. Тодоровића. Бора у Црној Гори и Албанији од Ф. Звјержине. Јулија. Српски ослободилац, скулптура П. Убавкића. Приморкиња. —

Уредник „Српских Илустрованих Новина“ је *Стеван В. Поповић.*

Чешко народно позориште. 11 Септембра ове год. хтео је чешки народ да слави свечано отварање свога позоришта. Ђаци чешки позвали су и *Побратимство,* да суделује при том народном празнику. Но 1 Августа стиже вест, да је то исто народно позориште до темеља изгорело! Ми подједнако делимо жалост због велике несреће, која је братски нам чешки народ постигла.

ИЗЈАВА.

Поводом *Бележака једног медицинара,* које су штампане у прошлом броју, подигао је „Нови Век" читаву буну, и у низу чланака, под насловом „Докторска политика", осуђујући писца, врло се неповољно изразио о српској омладини, што је примила да штампа у свом журналу оне белешке, и неосновано пребацивао јој, како она није као прељашња (!), како није *српска* итд. Ми смо не једанпут, па и у овом броју показали, како осећамо што се тиче српског народа с оне стране и његове омладине, а да би се могло то тек *нагађати,* као што „Новом Веку" иде у рачун.

Но једно због нагомиланог материјала, а друго због тога, што сад већина чланова редакције није на окупу, ми остављамо потпун одговор „Новом Веку" за који идући број. Онда ћемо се потрудити да покажемо, да „Нови Век" врло рђавом мером оцењује ваљаност или неваљаност омладине и да је њен позив схватио несавремено и онако, како га сама омладина никако не схвата.

Показаћемо и то, да је у погледу ратних бележака начинио од муве медведа и да оно, због чега је он надао вику, није баш онако у самој ствари.

Уредништво „Побратимства".

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК Стева Добровојевић АДВОКАТ.

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 9. | СЕПТЕМБАР 1881

ОШОРИНА.

Оморина светом мори,
Ознојени живот гори —
Припекла су људска сунца.
А народи у запари
Тешким дахом једва дишу;
У кавезу од држава,
Опутани уском стегом,
Без покрета слободнога,
Хоће да се баилдишу.

А на небу будућности
Облаци се густи купе —
Тек понекашто муња севне,
И далеки гром затутњи,
А одјек му јечи тише —
К'о да вели: „биће кише!

„Биће кише, биће пљуска,
Биће ветра и олује:
Биће буре, биће лома!
Чујте само мрмор грома!“
И већ ено: из оморе
Олуја се дигом диже...
Већ подиже облак праха,
Па помрча сунце једно,

И све даље, даље стиже...
Већ се ствара вихор бесан,
Па по свету хујом хуји,
А у — бури и олују,
Тек заблесне блесак муње,
Па кад, синув, хитро мине —
К'о да само опоминье:
„Небојте се ништа, ниски!“
Тек затутње громи блиски,
Па се стреме на висине.

И док тутањ, препун претње,
За дуго се још'те чује —
Са небеса намрштени'
Киша крви прокапљује.

М.

ЉУБАВ И БРАК.

од

Ср. Ј. Стојковића.

Кад погледамо на женскиње, одвајајући их од обичних ве́за̂, које их стављају уз нас; кад погледамо на њихов положај у друштву, на њихово образованье, на улогу, која им је обичајем намењена, па је сравнимо с нама самима, с нашим положајем, — видимо да женскиње састављају некакав засебан свет, свет, који је нешто оделито од мушког света; он као да је окован у границама одређених права и дужности, крећући се само у оној сфери, коју су јој још вајкадашњи појмови одредили.

Женскињу се не даје ни у пола онолико образованье, колико нама мушкима, а до скора је требала женска глава да зна једва и то, да чита и пише. Послови, права и дужности, које мушки деле међу собом, њима су неприступни. „Њих је и сама природа ограничила“, — тако се вели, погледајући на њихов физички развитак, на њихове природне и материнске дужности.....

Од како је човека на свету, од тада је и жене. Жена га прати од колевке постанка, па до данас. Живећи у заједници, бранећи и

помажући једно друго, подносећи све неприлике живота, уживајући лепоту природе, њено богатство, њену обилност, — они су се развијали, уздизали на већу висину умних степеница. Али не упоредо. Човек се још у почетку измигољио из једнакости у тој заједници, па је стао на чвршћу ногу. Уздигао се над женом најпре својом физичком снагом, а после и умном. И та разлика између њих постоји од како се зна за човека, па до данас.

Не може се рећи, да се и женскиње нису развијале, прелазећи поступне мéнê умнога напредовања, само је то ишло врло лагано, много спорије, него код људи. Човек је далеко за собом оставио жену, па се није много ни бринуо за то, да ли је потребно, да му се она приближи. Те тако и видимо данас ову разлику, ову провалу, која дели женски свет од мушкога.

Давно је већ признато, да је та провала недостојна човечанства, да је треба бар смањити, начинити је приступнијом. А данас је мало људи, који би могли непризнати, да је то неправда, што се женскињу не даје веће и истинитије образовање, већа права, а упоредо и шири круг дужности. Отварањем виших женских школа, јавном речи, штампом, нарочитим поштовањем у друштву, гледа се, да се надокнади и поправи оно, што је кроз толике векове напуштено.

Но и сада још, мало је прилика, поред којих би женскиње могле у своме развитку, у образовању, корачати ако не истим, а оно бар приближним корацима, којима можемо корачати ми људи. Мало је прилика, у којима женскиње могу учествовати у збору, договору, световању, па и онда, кад се то њих самих тиче.

Нико не може порећи, да је *узајамност* и *хармонија* у браку, једини услов доброг живота. Па кад је та истина јасна, онда је на чисто и с тиме, да је потребно дати женскињу више и истинитије образовање, и са гледишта те узајамности и хармоније у брачној заједници, и са гледишта њиховог материнског положаја. А ко ово појми, појмиће лако и то, да је крајње време оборити *подчињеност*, која је у многим приликама недостојна данашњег људског развитка.

Полазећи с овог гледишта, ми ћемо проговорити коју о ономе што непосредно утиче на узајамност оба пола, а то је, на првом месту *љубав*, а после *брак*.

I

„У тавници од хиљаду тавана има један бој мрачнији од свију других, и тамо су стриане жене..... него не, варам се, има још један бој и испод овога последњега: тамо су оџет кћери!....“

[illegible] Ернест [illegible]
[illegible] обовање. Историја [illegible]
[illegible] у коме је само [illegible]
[illegible] тирански господарила
[illegible] над целом положи [illegible]
[illegible] тумачити само [illegible]
[illegible] су се опет [illegible]
[illegible] незнатна мањина [illegible]
[illegible] понижени!...
[illegible] у оваквом стању,
[illegible] Или ћемо да [illegible]
[illegible] [illegible]вана, која је [illegible]
[illegible] беше за њих [illegible]

[illegible] [illegible]ализма, пре [illegible]
[illegible] и жалосно стање
[illegible] и Римљана, где је
[illegible] не само да не
[illegible] положаја, у
[illegible] или стоком, већ

[illegible] о стварима,
[illegible] [illegible]ство!...
[illegible] покретала пе-
[illegible] на божанску ви-
[illegible] њеног положаја.
[illegible] ни врела љубав
[illegible] Грахова, па
[illegible] мислиоце
[illegible] у неколико
[illegible] [illegible]ведао уза-
[illegible] [illegible]ајем хриш-
[illegible] [illegible] ушла у

[illegible] је у [illegible]
[illegible] мислима
[illegible] од колевке
[illegible] Пљоси у [illegible]
[illegible] какве [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

Љ

Кад погле[illegible]
које их стављај[illegible]
тву, на њихово
па је сравнимо
женскиње саст
оделито од му[illegible]
ђених права и
још вајкадашњ
Женскињ
нама мушкима
то, да чита и
међу собом, н
ничила", — та
на њихове пр[illegible]
Од како
од колевке пос

брак, — ипак, поред свију тих бољитака, сама суштина брачне заједнице остаде кроз дуго време застрвена тајним покривалом.

Не може човек да појми, како је појава женског створа, који је у љубави изазивао онакве борбе и самопрегоревања, онаква узвишавања, могла игда бити не само непријатна, него и стидна и срамна! У Шпарти су рођено женско дете сматрали као *накажу*. Код Римљана је оцу од воље стојало, хоће ли женско дете примити као своје, или га — што се често дешавало — отурити ногом. Начело варварских народа беше: *нема кћери, где има синова;* а начело средњега века: *нема деце поред прворођног сина!*.... Муж је био *господар*, а жена и деца беху његови онако исто, као што је и цело имање његово и ствари његове. Песништво је истина уздизало и опевало жену као адиђар, као алем камен, као богињу срца; али сво то идеалисање, било је само идеалисање, — оно није могло ни у колико променути стање женино. —

Али на што да завиривујемо у прошлост? Погледајмо шта је данас. „Стара песма на нов глас.“

При порођају, с нестрпљењем се очекује час растанка с дететом; па ако се само изустила реч *„женско“*, настаје одмах невеселост и туга, а по негде и срам! У народу се вели: „кад се роди мушко дете и седма кућа пева, а кад се роди женско, чак седма кућа плаче.“ — *„Опростите*, код мене се имала ћерка“, вели Црногорац, кад добије кћер; па тако он вели и кад с киме у разговору спомиње жену, сестре, па чак и мајку.[1] — Питао неки господичић Црногорца: јеси ли кад год пољубио жену у руку? — Не ја, ни дао ми Бог! — А зашто не? — заклео сам се, да нећу никад женску и турску руку пољубити[2] — итд.

Одкуда је ова појава? У чему треба тражити узрока тој мржњи према женскињу? Је ли то само сујета или предрасуда; или је узрок у приликама или обичају; или је до љубави и бриге родитељске, у којој се брине и мисли, шта их очекује?....

За женскиње је живот заиста тежак и неизвесан. Па још ако је сиромашно, шта ли је неће снаћи, шта ли ће препатити! Родитељи мисле, како да је удоме, нарочито у данашњем свету, где жена мора куповати мужа за благо! А још је теже, ако се не удоми; онда је „уседелица“, коју стрељају и прате свачији погледи, беде је и руже!.... Никакве самосталности, никакве слободе у развитку женскиња! Публика је често накарадним појмовима и особитом ра-

[1] Види чланак „Црногорске женскиње“ у „Срп. Зори“ за 1880 год.

[2] „Српске народне питалице“, скупио Вук Врчевић.

дозналошћу окива у најтешње ланце!.... Даље, сину мање треба него кћери, јер га је лакше извести на пут. Син брани кућу и огњиште, одржава породицу и намножава је, бори се за слободу отаџбине; сем тога, за њега се и држава и друштво брине. „Црна Гора више потребује јуначких десница, неге женских преслица“....

Но требали истраживати праве узроке таког положаја? Треба ли говорити о томе, како су женскиње занемарене, како су мање усрећене образовањем од мушкиња, како су им природна права ограничена, па тражити, на кога пада кривица, што су толико умно заостале? Не, — треба ширити светлости, која ће изнети на видик ту неправду, која се још из варварског доба провукла и у XIX век!....

Данашњи је век увидео неправду, која је кроз толико векова наношена женскињу, па је вољан, — бар тако изгледа, — да то поправи, заглади; али навике, обичаји, предрасуде, недаду му да се отргне од старих појмова; још преза, још се боји. Признање је остало само у форми, али не и у истини. Женској се уступа прво место у почасти, свуда се предусрета са већим поштовањем него мушкиње, навек јој се даје веће право; али је то све само тамо, где треба извршити формалност!

До садањи неправедни обичаји и закони нашли су непријатеља баш у самој њој, — женскињи. *Легуве* вели: „Ништа није значајније у историји женскиња, но видети ово слабачко и нежно створење, које су себични људски закони бацили на последњи ступањ од степеница, како се пење корак по корак, врлином за врлином, тугом за тугом, до ступња, који заузима данас у домаћој заједници.... Без оружја, једним благим дахом, пуним љубави и милоште, одувала је испред себе све непријатељске отпоре и нагнала оцеве, да буду оцеви, а закон да буде заклањач; па је тако блâго, али неуступно, захватила прочеље, са кога је закон хтео да отера!....“

Женскиње искупљују себе *љубављу!* Љубав је она моћна чињеница, која им скида окове навикâ, обичајâ и законâ.

Пођимо напред, да разгледамо ту тако важну чињеницу.

Шта је то љубав?

„О, ви зналци науке, који сте размишљали, и који познајете природу, реците ми, на што је љубави?... Метите на тортуру ваш нежни дух, и објасните ми, где ми се, кад и како дешава да љубим, и зашто ми се дешава да љубим?“ *(Биргер).*

Каква је то тајанствена сила, најмоћнија и најактивнија од свију? Откуда је кадра да овлада не само обичним духовима, већ

и највећим мислиоцима, највећии математичарима и дипломатама, онако исто, као и песницима?....

Данте вели, да *љубав води у небо:* љубав његове Беатриче води га у рај! У песника она *води у славу:* у славу лавора, у славу победе, у славу жртвовања за народ и отаџбину!...

Љубав је дакле по њима вођ, ђеније, који води човека у славу, у „надземни живот“; она је извор сваке друге љубави; она је јунаштво; она жуди за великим стварима, за вишим сверама“, па често постаје већа и од саме те жудње!...

Треба ли да говоримо о оној *љубави између драгана и драге?* О оној „најузвишенојој“ љубави, коју ни један песник није оставио неопевану?.... *Корнељ* вели: „нека тајна сила сеје споразумевање између заљубљених. Они се поштују, једно за другим жуде; оно, што они шапћу, убеђује ласно; језик у мало речи казује много, а очи, које су још речитије и од језика, виде све једним погледом само; и срце о томе разуме више, него што њих обоје казују.....“ Та сетите се само наше *Косовке ђевојке*, што но млада по разбоју иде, те залаже и напаја рањене јунаке, не би ли нашла онога, кога јој срце љуби....

Но није толико моћна само љубав према драгој. Зар би незнатнија била *љубав материнска,* у којој се жртвује све, па и живот, за спас свог детета, свог јединчета? Зар би незнатнија била *љубав сестринска,* коју су наше народне песме онако лепо опевале у песмама: „Сестра брата на вечеру звала....“ и „Сунце заће за невен за гору...“

Шта је нагонило Леониду, да онако слепо иде очевидној пропасти на сусрет? Шта је изазивало јунаштва Сцеволе, Обилића, Рајића, Синђелића, Вељка?... *Љубав к народу и отаџбини.*

Шта отера Христа на крст — на смрт? Шта Хуса на спаљиште?.... *Љубав к човечанству.*

Шта нагони људе, да сатирући своје здравље, своја морална и материјална средства, скапавају дан и ноћ над књигом, на истраживању непознатих истина? Шта одагна Бруна на спаљиште а Галилеја на инквизиторске муке и робовања?... *Љубав к науци.*

А зар је мања љубав према друштву, породици, према другу, пријатељу?... Зар немамо толико примера, који нам казују толике жртве у свима правцима љубави?...

Заиста је љубав моћна чињеница, која влада целим животом човековим. Она чини чуда с човеком. Она је снага, која ствара, руши и обара; она те уздиже, она те заноси, она те понижава, она те води мачу и топу на сусрет. Срце ти јаче куца, кад се сетиш

онога, кога љубиш; чујеш анђеоски глас, и ако си сам у соби; заборављаш на свет, па и на себе: не сећаш се глади, жеђи, — јер „грозница храни грозничавог, а љубав заљубљеног!“ У уображењу стварaш слику, коју би Рафаило дао Мадони, с погледом, какав је само код Венере, — лепу и женски и анђеоски, лепу оном савршеном лепотом, „што је Петрарка пева, и што јој се Данте клања“!....

Неколико само речи нашег омиљеног песника Змаја, казују све:

„Цео грешни свете
Не заборави,
Да те само држе
Крила љубави!...“
— — — — — —
„Јер је само љубав живот,
Само љубав срећу дели“....

Најобичнија и најприроднија последица љубави јесте *брак*. У браку се јавља љубав тек у највећој обилатости и нианси рању. Ту су њене последице снажне и одмерене. Ту она највише утиче на развитак нараштаја, на развитак човечанства, — утиче више на васпитање.

Али пре, него што пређемо на брак и последице љубави у њему, потребно је, да разгледамо, како се физиолошки развија та тако моћна чињеница у човеку.

Ако би хтели да тражимо физиолошки почетак љубави, морамо га тражити у почетном чулном развитку код детета, *чулним наслагама*. Тако веле данашњи великани науке физиолоџије, и унутрашње радње у човеком организму.

У првом добу детета, све што јако утиче на чула: на око, уво, итд. као живе боје, звук звонцета, светлост свеће.... изазивају у њему особито јаке покрете. Дете жељно тражи да чује звуке свирке; маша се за свећу, месец и све што светли, — па плаче, кад му се жеље не испуне. Доцније га већ више занимају слике живо бојадисане, приче о великом сјају и чудовиштима. Сјај га жеља, чудовишта га плаше. Његови се осећаји сливају с преставама, и преставе добијају вид *страсности*.... Тако се разграњавају и удружују уживања свију чула; тако се јављају *жеље* и *жудње*, које често нарасту до великог ступња.

У даљем развитку детета, страсност прелази на појмове. Оно преноси поступно љубав с играчке на родитеље, на јунаке из прича на окретност, мач и коња, сјај и хуку; доцније на правичност, па

менитост и пожртвовање. Оно ствара у мозгу *идеале*, па им подражава, њих истиче, њих брани и љуби, за њих се жртвује.

Тако се развија љубав према родитељима, према отаџбини, према науци, према човечанству....

У зрелијим годинама, кад се достиже ступањ физичке развијености, рађа се у младићу и љубав к женскињу, као и обратно. Као год и у свакоме правцу тако и овоме, младић је кадар да достигне највећи ступањ страсности: жудњама и идеалисању нема краја. Промене га маме и задовољавају јер је у њима одрастао; ватрен са брзе циркулације крви, осетљив, лакоуман, поверљив, — све су прилике, да га идеалисањем занесу. Његова је уобразиља велика. Идеалисању и имажинацији нема краја....

Као што видимо дакле, постанак љубави, — па била то љубав према родитељима, љубав према отаџбини, или она песничка, идеалисана љубав, — ствара се на исти начин, на који и обична детиња жудња за играчком, или љубав јахача према коњу, или ловцу према лову.

Можда ће се многа госпођица узбунити против овога, како се може она „узвишена“ љубав, која ствара часове пуне милинâ и „блаженства“, сравнити са љубављу детета према играчки, или ловца према лову. Доиста, изгледа неприлично сравњење, али — тако је. Колика је само разлика, између љубавника, који забада нож у срце; картароша, који скида жени и деци кров с главе; мајке, која се жртвује зарад јединчета; свирача, који под звуцима виолине, или нежним тоновима песме, пада мртав на земљу..... па опет, све те страсности развијају се на један исти начин: *жудњу изазивају споља̀шњи утицаји, споља̀шње прилике, а она услед повољних прилика прелази у страсност — у љубав.*

Али, што је интересантно: од честих понављања страсних упечатака једне исте врсте, страсност расте до неких граница, а после опада, настаје равнодушност И као год што дете најпре жуди и мо́рâ га мори за лутком и играчком, а после их баца за врата, тако је исто и с осталим жудњама, само у различном стању. Тако је и код љубави. Кад страсна жудња буде засићена; кад идеал, који је толико обожаван, постане обична, свакодневна појава, — онда нестаје бујне страсности, а на место ње јавља се оно, што се обично зове: дубоко пријатељство, велико убеђење, особито поштовање, разумна оданост и пожртвовање.[1] Тада настаје човек *од искуства*, са хладним размишљавањем.

[1] Види Сеченова: „Рефлекси мозга“.

Из тога не треба изводити, да љубав према нечему, истинска љубав, може опасти, охладнети. Ко је једаред заволео своје родитеље, тај их не може више мрзити; ко заволи народ или човечанство, не може у томе охладнети. Љубав с убеђењем може само напредовати, растити. Љубав се може само у форми мењати. Љубав идеалисања и имажинације, није права љубав, није љубав убеђења. И у зрелијим годинама може се у великом ступњу љубити друг, жена и деца, родитељи, отаџбина.... само то није више она идеална љубав, већ *љубав разума*. — —

(Свршиће се).

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА[1]

XXXIV.

— Ах, извините! рече Марија Николајевна са мало збуњеним осмехом, брже боље ухвативши руком крај једног курјука и упрштивши својим великим, плавим и светлим очима у Санина. — Нисам знала да сте дошли.

— Санин, Димитрије Павловић, мој пријатељ из детињства, рече Полозов, не окрећући се, као ни пре, њему и не устајући, већ показујући на њега прстом.

— Да... Знам... Казивао си ми већ. Веома ми је мило, да се упознам с вама. Но ја бих хтела да те замолим, Иполите Сидорићу — моја собарица је данас буди бог с нама...

— Да ти се коса намести?

— Да, да, молим те. Извините, рече она осмехнувши се, махне главом Санину, брзо се окрете, и ишчезе за вратима, оставивши за собом тренутни, али пријатни утисак прекрасног врата, дивних плећа дивнога стаса.

Полозов устаде — и тешко се крцкајући изађе на иста врата.

Санин не сумњаше ни тренутка, да је његово присуство у салону „кнеза Полозова“ било сасвим познато домаћици; она је само

[1] У прошлом, осмом броју омакла се у овој приповетци случајно једна грешка. Одмах у почетку приповетке, у првом реду, место „прелаз из очајања у *миру*“, треба да стоји: „прелаз из очајања у *сету*“. Молимо пошт. читаоца да ту омашку исправи. Прев.

хтела показати своју косу, која је била збиља лепа. Санин се у души радоваше, што је г-ђа Полозова изишла: кад су ме, к'о вели, хтели да изненаде, да бљеште преда мном — може бити, ко зна? да ће се хтети показати и у погледу цене мога имања. Његова душа беше дотле напуњена Ђемом, да све друге женске за њ нису имале никаква значаја; он их једва примећаваше; и овај пут само што помисли: „јест, право су ми казивали: та госпођа није лоша!“

А да не беше у таком искључивом душевном стању, он би се сигурно другачије изразио: Марија Николајевна Полозова, рођена Колишнина, беше заиста необична особа. И није то, што је била савршена лепотица: трагови њеног плебејског порекла виђаху се прилично јасно. Чело имађаше ниско, нос нешто меснат и стиљен; она се не могаше похвалити ни финоћом коже, ни лепотом руку и ногу — али шта све то значаше? Ко би се с њом срео, не би се заустависо пред „светињом лепоте“, како би рекао Пушкин, већ пред чаром моћнога, не руског, не циганског женског тела које цветаше... и не би се мимовољно заустависо!

Али Ђемин лик чуваше Санина, као троструки панцир, о којем певају стихотворци.

После десет минута дође опет Марија Николајевна, у пратњи својега мужа. Она приђе Санину... а ход она имађаше таки, да су друге будале кадгод од тог хода намет губиле. „Та женска, кад иде теби, као да носи преда те сву срећу твојега живота“, говораше један од њих. Она приђе Санину, и, пруживши му руку, проговори ласкавим и чисто уздржаним гласом руски: „ви ћете ме причекати, је л' те? Ја ћу се брзо вратити.“

Санин се учтиво поклони, а Марија Николајевна већ залажаше за врата. Одлазећи, она опет окрете главу преко рамена, и опет се осмехну, и опет остави иза себе онај пређашни, хармонични утисак.

Кад се смешила, на сваком се образу показиваху, не по једна и две већ по читаве три јамице, — и очи јој се већма осмејкиваху но уснице, но њене пуначне, слатке уснице, с два малена младежа на левој страни.

Полозов се увађа у собу, и опет се извали у наслоњачу. Он ћуташе као и пре; али неки чудни осмех прелетао би покаткад преко његових безбојних и већ набраних образа.

Он изгледаше већ стар, и ако имађаше само три године више од Санина.

Ручак, којим је дочекао свога госта, задовољио би зацело и највећег избирача, али Санину он беше бесконечан, несносан! По-

лозов јеђаше лагано, „с осећањем, паметно, на махове“, пажљиво се нагибљући над тањиром, миришући скоро сваки залогај; вином најпре испираше уста, па га тек онда у сласт гуташе... А после печења наједанпут отпоче разговор — но о чему? О мерино овцама! Он казиваше Санину, како је намеран да их купи читаво стадо; па их описиваше подробно, с таком нежношћу, све употребљавајући имена за мажење. Попивши шољицу вреле кафе — (он неколико пута напомену плачно-раздраженим гласом келнеру, како су му јуче дали ладну, као лед ладну кафу,) и откинувши својим жутим, кривим зубма врх од хаванске цигаре — он, по свом обичају, задрема, на велику радост Санинову, који лагано узе ходати горе доле по меком ћилиму — и сањати о томе, како ће живети с Ђемом, и с каквом ће се вешћу њој вратити. Но Полозов се пробуди, како рече, раније но обично, — свега што је по сахата спавао. Попивши чашу селтерске воде у леду, и прогутавши осам кашика слатког, руског слатког, које му је у модром, правом „кијевском“ стаклету, донео његов момак, и без којега он, како говораше, не могаше живети, — он погледа у Санина својим малим подбулим очима и упита га, би ли играо с њиме дурака? Санин драговољно пристаде, он се бојаше, да Полозов опет не почне говорити о својим јањцима, овчицама и дебелим овцама. И домаћин и гост прећоше у гостионску собу, келнер им донесе карте — и игра се отпоче, разуме се не на новце.

За тим невиним занимањем застане их Марија Николајевна, кад се врати од грофице Ласунскове.

Она прште у смех, чим уђе у собу и спази карте. Санин ђипи с места, но она рече: „седите, играјте се. — Ја ћу се сад одмах пресвући, па ћу се код вас вратити“ — и опет ишчезе, зашуштавши хаљином и свлачећи у ходу рукавице.

И збиља се брзо врати. Своју елегантну хаљину она беше заменила пространом свиленом блузом шарене боје и отворени дугачким рукавима, дебели појас стезаше је око струка. Она седе крај мужа и сачекавши, да он остане дурак, рече му: „но доста, дебељко!“ (кад она рече „дебељко“ Санин је зачуђено погледа — а она се весело осмехну, одговарајући погледом на његов поглед — показујући све своје јамице на образима) — доста; ја видим већ, да се теби спава; пољуби у руку па иди; а ја и г. Санин остаћемо да се разговарамо.

— Спавати нећу, рече Полозов, тешко се дижући из наслоњача, али ћу отићи, и у руку ћу пољубити. Она му пружи руку, све једнако смешећи се и гледећи на Санина.

И Полозов погледа у њега — и изађе, не казавши збогом.

— Но приповедајте, приповедајте! живосно ће рећи Марија Николајевна, метнувши оба гола лакта на сто и нестрпљиво ударајући ноктима једне руке о нокте друге руке. Је ли истина, што кажу, да се жените?

Рекавши то, Марија Николајевна наже мало и главу на страну, да би јаче проницала погледом Санину у очи.

XXXV.

Слободно понашање г-ђе Полозове у први мах би зацело збунило Санина — и ако није био новајлија нити је мало света видео — да у тој одрешитости и поверљивости није опет видео добре знаке за своје предузеће. „Покораваћемо се ћуди ове богате госпође," реши он у себи — и одговори јој, онако исто одрешито, као што је она њега запитала: — Јесте, женим се.

— Киме то? Иностранком?

— Јесте.

— Јесте ли се од скора с њом упознали? У Франкфурту?

— Тако је.

— А ко је то? Сме ли се казати?

— Сме, сме. Она је ћер једног посластичара.

Марија Николајевна разрогачи очи и подиже обрве.

— Но, то је красота, рече она отежући — чудо! Ја сам већ мислила, да младића, као ви што сте, нема на свету. Ћер колачарева!

— То је вама, ја већ видим, чудно, примети достојанствено Санин, али, прво, ја немам оних предрасуда....

— *Прво*, то мени није нимало чудно, пресече га у речи Марија Николајевна — предрасуда немам ни ја. Ја сам сељачка ћер. А? Шта велите? Ја се чудим и радујем, што, ево, видим човека, који се не страши волети. А ви је волите?

— Волим.

— Мора да је врло лепа?

Санина то последње питање мало збуни... Али већ се не могаше натраг.

—. Ви знате, Марија Николајевна, поче он, да се сваком човеку лице његове драге чини најлепше од свију; али моја заручница је — озбиља лепотица.

— Озбиља? Какве је врсте њена лепота? талијанске? античке?

— Јест, у ње су врло правилне црте.

— Да немате уза се њен портре?

— Немам. (Тада није било ни помена о фотографији. Дагеротип је истом почео да се распростањује).

— Како јој је име?

— Име јој је Ђема.

— А вама? Како је вама име?

— Димитрије.

— По оцу?

— Павловић.

— Знате шта, рече Марија Николајевна све мало отежући — ви се мени јако допадате, Димитрије Павловићу. Ви мора да сте добар човек. Дајте ми вашу руку. Будимо пријатељи.

Она крепко стиште његову руку својим лепим, белим, јаким прстима. Њена рука није била баш много мања од његове, али је била много топлија и глађа, и мекша и живоснија. — Само знате, шта ми пада на памет?

— Шта то?

— Ви се нећете расрдити? Је ли да нећете? Она је ваша заручница, велите ви. Али зар... зар је то баш морало бити?

Санин се намршти. — Ја вас не разумем, Марија Николајевна.

Марија Николајевна се тихо засмеја — и, подигавши главу, баци назад косу, која јој беше пала на чело. — Збиља, он је диван, промуца она замишљена и расејана. Ритер! Ето, сад веруј људма, који тврде, да је нестало идејалистâ!

Марија Николајевна једнако говораше руски врло чистим, правим московским језиком, и то народним, не племићским.

— Ви мора да сте васпитани у старинској, побожној породици? упита она. У којој гувернији?

— Тулској.

— Па ми смо онда земљаци. Мој отац.... Да, ви знате ваљда ко ми је био отац?

— Знам, знам.

— Он се родио у Тули..... Био „Туљак“. Но лепо.... (То „лепо“ Марија Николајевиа намерно изговори сасвим провинцијални — овако: хершо̀о у место харашо). А сад да пређемо на ствар.

— То јест... на коју ствар да пређемо? Шта хоћете тим да кажете?

Марија Николајевна у пола зажмири. — Па зашгостесте амо дошли? (Њене очи у том положају добијаху врло ласкав и малко по-

ругљив израз; а кад их је отварала колико се год могло — у њиховом сјајном, скоро хладном блеску јављаше се нешто ружно.... нешто што чисто прети. Особиту лепоту придаваху њеним очима — њене густе, мало спуштене обрве, као пијавице). Ви хоћете да купим од вас имање ваше? Треба вам новаца за женидбу? Је ли тако?

— Јест, треба ми.

— А треба ли вам много?

— За први бих се мах задовољио с неколико хиљада франака. Ваш муж зна моје имање. Ви се можете с њиме посаветовати — а ја бих дао по јевтину цену.

Марија Николајевна махну главом.

Прво, узе она, отежући и ударајући прстима Санина по рамену — ја нисам навикла да се саветујем с мужем, осим при куповању хаљина, јер он је ту ауторитет; а друго, за што ви кажете, да ћете јевтино дати имање? Ја нећу да се користим тиме, што сте ви сад заљубљени па сте готови на сваку жртву.... Ја нећу примити никаквих жртава од вас. Није него! У место да пооштрим у вама... но, како ћу најлепше да кажем? племенита осећања, ја зар да вас гулим као липу. То није мој обичај. Кад се деси, ја не штедим људе — само не на тај начин.

Санин никако не могаше да разуме, да ли се она исмева с њиме или говори озбиљно? али у себи мишљаше: „о, код тебе се мора добро отворити ухо!“

Слуга уђе с руским самоварем, чајним прибором, шећером итд., метну све на астал између Санина и Полозова па се уклони.

Она му налије чашу чаја. — Није вам противно? упита она, мећући му у чашу шећер прстима.... а мала шећерна кљешта ту.

— Молим вас!... Из тако дивне руке...

Он не сврши реченицу, и умал' што се не загрцну гутљајем чаја. Она га пажљиво и оштро посматраше.

— Ја сам за то казао, да ћу јевтино дати моје имање, продужи он, јер не могу претпоставити да ви сада, налазећи се заграницом, имате на одмет новаца, а боме и сам осећам, да продаја... или куповина имања, није нешто нормално, па и на то морам рачунати.

Санин се збуни и сплете се, а Марија Николајевна, како се беше лако извалила у наслоњачи, и скрстила руке, гледаше га све оним оштрим и пажљивим погледом. Он најзад заћута.

— Ништа, говорите, говорите, рече она, чисто му притичући у помоћ; слушам ја, ја волим вас слушати; говорите.

Санин узе описивати своје имање, колико у њему има десетина, и на ком је месту, и каква му је земља, и какве се користи из њега могу извући... напомену и дражесни положај куће; а Марија Николајевна све гледаше и гледаше на њега — све јасније и сталније, и уснице јој се лагано кретаху, но без осмеха: она их гризаше. Њему најзад би незгодно од тог посматрања, па по други пут заћута.

— Димитрије Павловићу, поче Марија Николајевна — и замисли се... Димитрије Павловићу, понови она... Знате шта: ја сам уверена, да је за ме добро дошло, што ми нудите да купим ваше имање и да ћемо се ми погодити, али ви ми морате дати..... два дана — да, два дана рока. Ваљда можете два дана бити без ваше невесте? Даље вас нећу задржавати, против ваше воље — дајем вам поштену реч. Но ако вам је сад одмах нужно пет, шест хиљада франака, драге воље ћу вам толико дати у зајам — а после ћемо се разрачунати.

Санин се диже. — Морам вам, Марија Николајевна, захвалити на вашој љубазној готовости, да учините услугу човеку којега скоро нимало не познајете... Но баш кад тако хоћете, ја ћу остати два дана, да сачекам шта ће бити с мојим имањем.

— Јесте. Ја бих желела да останете, Димитрије Павловићу. А хоће ли вама то тешко бити? Кажите — врло тешко?

— Ја волим моју вереницу, Марија Николајевна, — и није ми лако, кад нисам с њоме. —

— Ах, златан сте ви! рече с уздахом Марија Николајевна. Обећавам вам се, да вас нећу одвећ морити. Хоћете ли да идете?

— Сад је већ доцкан, примети Санин.

— А треба и да се одморите од пута — и игре с мојим мужем. А кажите ми, јесте ли ви Иполиту Сидорићу, моме мужу велики пријатељ?

— Васпитавали смо се у једном пансиону.

— Па је ли и онда такви био?

— Какав то „такви“? упита Санин.

Марија Николајевна се наједанпут засмеја, засмеја се тако да сва порумене, метне мараму на уста, устане са столице — и повођећи се, као уморна, приђе Санину и пружи му руку.

Он се поклони и пође к вратима.

— Изволите сутра доћи пораније — чујете? повика она за њим. Он се осврте, излазећи из собе — и спази, да се она опет извалила у наслоњачу и метула обе руке више главе. Широки рукави ј

блузе беху се засукали скоро до самих плећа — и човек је морао признати, да је положај тих руку, да је сва та слика била прекрасна, бајна.

XXXVI.

Дуго после поноћи гореаше лампа у Саниновој соби. Он седијаше за столом и писаше „својој Ђеми.“ Исприповедао јој је све; описао Полозове — мужа и жену, — у осталом више је казивао своја осећања — и завршио како ће се видети кроз три дана!!! (с трима знацима усклика). Рано у јутру однесе писмо на пошту и оде да се шета по Курхаузовој башти, где музика већ свираше. Света беше још мало; он попостоја мало пред сеницом, у којој је био оркестар, саслуша до краја потпури из „Роберта-Ђавола“ — и, попивши кафу, оде у једну усамљену алеју, седе на једну клупу — и дâ се у мисли.

Неко га ненадно и прилично јако куцне сунцобраном по леђима. Он се трже... Пред њим стојаше Марија Николајевна, у лакој, модричастој бареж-аљини, у белом шеширу, у шведским рукавицама, свежа и ружичаста као летње јутро, но у покретима и погледима још се виђаше траг од сласти мирнога сна.

— Добар дан, рече она. Ја јутрос послала по вас, а ви били отишли. Тек сам попила другу чашу — гоне ме овде, да пијем воду — Бог ће знати за што... Зар нисам здрава? И морам да се шетам по читав сат. Хоћете ли да ме пратите? Пићемо после кафу.

— Ја сам већ пио, рече Санин, устајући; али с драге воље ћу се шетати с вама.

— Но, дајте ми вашу руку... не бојте се... није овде ваша заручница — неће вас она видети.

Санин се на силу осмехну. Њему беше нешто непријатно, кад год му Марија Николајевна спомене Ђему. Но ипак се таки наже... Рука Марије Николајевне лагано и меко спусти се на његову руку — и клизну по њој, и чисто се прилепи за њу.

— Хајдемо-те овуда, рече му она, завргнувши за леђа откривен сунцобран. Ја сам у овдашњем парку, као код куће: водићу вас по лепим местима. И знате шта: (она често употребљаваше те две речи) — да не говоримо сад о том вашем имању; прексутра ћемо на тенане; а сад ми морате приповедати о себи... да знам с ким имам посла. А после, ако хоћете, приповедаћу вам ја о себи. Пристајете ли?

— Па, шта вас може интересовати, Марија Николајевна....

— Почекајте, почекајте. Нисте ме разумели. Ја нећу да кокетирам с вама. Марија Николајевна слеже раменима. — У њега заручница, а ја да кокетујем с њиме?! Ви имате робу — ја сам купац. Ја хоћу да знам, каква вам је роба. Е, дакле, покажите је — каква је? Ја хоћу да знам, не само шта купујем, већ и у кога купујем. Тога се држао и мој отац. Ну, почните... Макар од детињства — ето — јесте ли одавна ван Русије? И где сте били досад? Само идите лакше — нема за што да се журимо.

— Амо сам дошао из Италије, где сам пробавио већ неколико месеца.

— А, ви, изгледа, да особито волите све талијанско? Чудо, да *тамо* нисте нашли свој предмет. Волите ли вештине? Слике? или више — музику?

— Волим вештину... Све лепо ја волим.

— И музику?

— И музику, да!

— А ја је баш ни мало не волим. Допадају ми се само руске песме — у селу, и то у јесен — уз игру, знате... Но није о мени реч. Говорите ви, приповедајте!

Марија Николајевна све иђаше, и све се загледаше у Санина. Беше она висока раста — лице јој долажаше скоро у једну линију с његовим лицем.

Он узе приповедати — испрва без воље, невешто — а после му се одреши језик, он се чак рашћерета. Марија Николајевна врло пажљиво слушаше; а како изгледаше да је искрена, човек је пред њом мимовољно бивао искрен. Она владаше оним великим даром пријатељског понашања — „le terrible don de la familiarité", који покојни кардинао Рец. Санин говораше о својим путовањима, о животу у Петрограду, о својој младости... Да је Марија Николајевна светска дама, с финим манерама — он се никад не би тако ослободио: но она сама називаше себе добрим малишем, који не трпи никакве церемоније; она се баш тако преставила Санину. И у тај мах тај „добри малиш" иђаше напоредо с њим ситним ходом, лако се нагињући на њ, и загледаше му у лице; — и иђаше у форми младог женског створења, које мирисаше оном саблажњу што савлађује и мори, оном тихом и врелом саблажњу, којом су кадре ухватити нашег брата — грешника, слабог мушког, само — и то неке, и то не чисте, већ с примесом — словенске природе!

Сат и више шетаху се тако и разговараху Санин и Марија Николајевна. И ни једанпут се не зауставише, све иђаху и иђаху по

бесконачним алејама у парку, час се пењући у гору, и у ходу усхићавајући се изгледом, час се спуштајући у долину и скривајући се у густи сен — и све поруке. Покаткад Санину биваше и несносно: он се с Ђемом никад није тако дуго шетао..... а сад та госпођа овладала њиме, их!

— Јесте ли сустали? питаше он њу почесто. — Ја никад не сустајем, одговараше она. Кадикад сретаху и друге шетаче; скоро сви је поздрављаху — неки с поштовањем, а неки чак и ропски. Једноме од њих, неком врло лепом, црномањастом кицошу, викну издалека, најбољим париским акцентом: „Comte, vous savez, il ne faut pas venir me voir — ni aujourd'hui ni demain.“ Comte скину ћутећи капу и дубоко се поклони.

— Ко је то? упита Санин, из вужне навике — да је љубопитљив, као и сви Руси.

— То? Један Француз. Овде их се млого мота... Удвара ми се — такође. Но време је да се пије кафа. Хајдемо кући; ви сте ваљда, могли огладнети. Мој благоверни је досад избечио очи.

„Благоверни! избечио очи!!“ понови Санин у себи..., „И говори тако добро француски... Чудна жена!“

Марија Николајевна се није преварила. Кад се са Санином вратила у гостионицу, „благоверни“ је већ седео, с оним истим фесом на глави, за покривеним столом.

— Но баш се ја тебе начеках! рече он, намрштив се. Хтео сам већ без тебе да попијем кафу.

— Ништа, ништа, весело одговори Марија Николајевна. — Јеси ли се љутио? То је здраво за тебе; хоћеш сасвим да се смршаш. А ја ево довела госта! Звони брзо! Дајте амо кафу, кафу — најлепшу кафу — у саским чашама, на најбољем чаршаву.

Она скиде шешир, свуче рукавице и — удари у длanове.

Полозов је погледа испод очију.

— Што сте се ви то данас тако раздрагали, Марија Николајевна? проговори он полугласно.

— Не тиче вас се Иполите Сидорићу! Звони! Димитрије Павловићу, седите — и пијте по други пут кафу! Ах, ала је милина заповедати! Другог задовољства нема на свету!

— Кад слушају, промумла муж опет.

— Па јест, кад слушају! За то ми и јест милина. Особито с тобом. Зар није? А, ево и кафе!

На грдном послужаонику, с којим се јави келнер, нахођаше се и позоришна објава. Марија Николајевна је одмах шчепа.

— Драма! повика она с негодовањем; — немачка драма. Свеједно: боље но да је немачка комедија. Наредите да ми се узме ложа у партеру, или не... боље Fremden-Loge, окрете се она келнеру. Јесте ли чули: свакако Fremden-Loge!

— Но ако је Fremden-Loge већ узело његово превасходство, управитељ вароши — (seine Excellenz der Herr Stadt-Director), — рече снисходљиво келнер.

— Подајте његовом превасходству десет талира, само да ложа буде моја! Знате ли!

Келнер се понизно и сетно поклони.

— Димитрије Павловићу, хоћете ли ићи са мном у позориште? немачки су глумци ужасни — али ви ћете ићи .... Хоћете ли? Хоћете! Ала сте ви мили! А ти, душо, хоћеш ти ићи? окрете се она своме мужу.

— Како рекнеш, рече Полозов у чашу, коју беше принео к устима.

— Знаш шта: остани ти. Ти увек дремаш у позоришту — а немачки слабо разумеш. Боље ти ово уради: напиши одговор управнику — знаш, због наше воденице... због сељачког мљења. Кажи му, да ја нећу, нећу и нећу! Ето су чим ћеш провести цело вече...

— Добро, одговори Полозов.

— Е, лепо. Ти си паметан. А сад, господо, кад смо баш почели о управнику, разговорићемо се о самој главној ствари. Чим келнер спреми ово са стола, ви ћете нам, Димитрије Павловићу, казати све о вашем имању — како, шта, по што продајете, колико ћете капаре — једном речи све! (Једва једном, помисли Санин, — хвала Богу!) Ви сте ми већ по нешто саопштили, баштu сте, колико се сећам, дивотно описали, — да, мој муж није био онда с нама... Нека сад чује! Мени веома годи кад помислим, да вам ја могу помоћи да се ожените — и дала сам вам реч, да ћу се после доручка с вашом ствари занимати; а ја свагда држим задану реч; — зар није, Иполите Сидорићу?

Полозов се потаре длаком по лицу. — Што јест, јест, ви никог не обмањујете.

— Никад! и никад никога нећу обманути. Но, Димитрије Павловићу, — излажите ствар, како се то већ каже.

XXXVII.

Санин узе „излагати ствар“ — тј. опет, по други пут, поче описивати своје имање, али сад се већ није дотицао лепотâ природе — и кадикад се позивао на Полозова, за потврду „факата и цифара“, које је наводио. Но Полозов само уздисаше и махаше главом, — а да ли тиме одобраваше речи Санинове, или не одобраваше, то ни ђаво не би разабрао. У осталом Марија Николајевна се и не кидаше што је он индиферентан. Она показиваше тако трговачке и административне способности, да је човеку остало да се само диви! Она знађаше како је то с економијом до најмањих ситница; о свачем тачно распитиваше, у све улажаше; свака јој реч одговараше цељи, меташе тачку таман на ј. Санин се не надаше таком испиту: не беше се спремио. И тај испит трајаше читаво подруг сâта. Санин се осећаше као окривљени, који седи на узаној клупици пред строгим и проникљивим судијом. „То је саслушање,“ шапуташе он с досадом у себи. Марија Николајевна се за све време осмејкиваше, скоро збијаше шалу: но од тога Санину не бијаше лакше; а кад у току „саслушања“ изађе, да он није како ваља схватио ни шта значе њене неке речи, које је судија споменуо, — њега зној проби....

— Е, лепо! реши најзад Марија Николајевна. Сад знам ваше имање... као вас. Па колико тражите за њ? (У то доба се цена имањима одређивала по душама).

— Па... ја мислим... испод пет стотина рубаља не може се — једва рече Санин. (О Панталеоне, Панталеоне, где си сад? Ево прилике, кад би опет морао узвикнути: Barbari!)

Марија Николајевна подиже очи к небу, као рачунајући.

— Па лепо! рече она најзад. Рекла бих, да је толико право. Но ја сам узела два дана рока — и ви морате до сутра чекати. Ја држим, да ћемо се погодити — и ви ћете одмах казати, колико вам треба капаре. А сад basta così! учини она, приметивши, да Санин хтеде нешто да каже. Доста смо се занимали презреним металом... à demain les affaires! Знате шта: сад можете ићи... (она погледа у емаљни сатић, који јој беше за појас заденут)... до три сâта.... Треба баш да се одморите. Идите, играјте рулете.

— Ја никад не играм азартне игре, рече Санин.

— Збиља? Е, па ви сте савршенство. У осталом, не играм ни ја. Глупо је бацати новце у ветар — зацело. Али, отидите у дворану где се играју, посматрајте физиономије. Има их врло занимљивих. Има једна баба с брковима — чудо! Тамо је и један наш кнез

— такође леп. Фигура величанствена, нос као у орла. Читајте новине, шетајте се, — једном речи, чините шта хоћете... А у три сата вас чекам... de pied ferme. Ваљаће нам раније вечерати. У ових смешних Немаца се позориште почиње у полак осам. Оћа пружи руку. Sans rancune, n'est-ce pas?

— Али, молим вас, Марија Николајевна, за што да ја вама досађујем?

— А да за што сам вас мучила?! Почекајте, нисам ја вас још тако — дода она скупивши трепавице — а све јој се јамице ујединпут показаше на поруменелим образима. До виђења!

Санин се поклони и изађе. Одмах за њим одјекну весели смех — и у огледалу, мимо којега он у тај пар прође, видела се ова сцена: Марија Николајевна намакла своме мужу фес на очи, а он, бесилан, млата обема рукама. (Наставиће се).

Милева Стојљковићка.

БЕЛЕШКЕ ЈЕДНОГ ЛЕДИЦИНАРА

из

1876 и 1877 г.

(Наставак).

Да, руских добровољаца је било много, али корист од тога, као што се види, доста је поништавана побројаним штетама. Па тек „главни“ добровољац Черњајев! Огромност подузећа нагнала је по свој прилици наше старешине да повере то подузеће једном, и ако брату Словенину, Русу, опет за то и човеку, који не познаваше ни земљишта, ни језика, ни карактера нашег народа. Он се при својим „операцијама“ управљао просто којекаквим картама и књигама. Тако је и водио војску, са својим руским војсковођама, често и у онаке пределе, где нису знали ни одакле се сунце рађа, већ су им наши сељаци морали да показују путове, да их воде од села до села. Красни вођи! Код њих је ствар могла дивно успевати! Само опет — тешко нама с њима!

Али и то није све. За кратко време због руског безобразлука неки од наших официра изгубише живот, а неки се понизише. Па нам све команде за час преузеше Руси, а наши постадоше или ад-

министратори или полицајци — команданти станова. Наша ствар под руским командама пође на горе. Ено Зајечара, о којем мало час говорих.

* * *

Вредно је да се забележи што о нашој коњаници и санитету, и ако су они најмање заслужили хвале и одличија сада, кад се од сваког захтева да жртвује, ако устреба и имаће и живот, да свако учини и покаже шта може и зна. То доиста није незаслужено куђење ни злобно пребацивање. У осталом то је и — јавно мњење. Те две струке, коњаници и санитет, морају ником да поникну, јер они имају врло много да одговарају за своја дела, а још више за своја недела. Коњанике су богаташи, а у санитету лекари, и једни и други по свом положају и школовању требало би да су најбољи, а овамо су они по својој покварености најгори. Познато је већ да су у коњаници све имућнији, а зна се и како су се показали на мегдану, посведочили су и у ратном као и у мирном добу, да им је и сада, као и свакад, више стало до тековине, но до ма чег другог. Они се одушевљавају само за лицитације, ликвидације и свакојаке спекулације. За то и није наша коњаница никад погонила Турке онако као турска Србе, после скоро сваке борбе, за то и неукрстише сабље ни једанпут са турском коњицом.

О санитету би имало да се много више говори и каже, о њему би вредно било да се што одвојено и засебно напише и на јавност изнесе, ал' шта ћеш кад се људи одучили, па ти ретко ко уме истину да каже. Свако такво предузеће заслужило би особите пажње, само ако је свестрано исцрпло предмет, а нарочито ако је истински исписано.

У Србији су лекари већином странци, па онда није никакво ни чудо, да се њих врло мало тиче интерес Српства. Како досадањи тако и млоги новопришелци нису баш сви похитали што их боли срце за нама, већ они праве рачун, да као у непознатој и непросвећеној Србији што могу да себи осигурају иначе врло жалосну будућност, то више нигде нема — обетована земља! За то нека се нико не чуди, што су они такви сребролупци, што неће да знају ни за рај ни за робију, ни за блаженство небесно нити за казне земаљске, већ само за — жуте дукате и сребрне звезде. Од њих се сваком приликом може чути, како неће са нашим народом да поделе несрећу као и срећу, зло као и добро, већ прете и хвале се како они напослетку могу свуда да живе.

Али ајде де, што су они чивути, али то нисам могао да разумем нити да појмим, за што да су наше војене старешине тако равнодушне па и о болесницима и болницама ни бригеша. Изгледа да верују млого у непогрешивост лекарске дипломе, па ма она и за новце купљена била. Санитетске се старешине по неким крајевима унапређују због добре кујне, из које се обично и команданти костирају. Ако се којој болници пошаље чај, чоколада, цигаре итд. онда такво што потроше обично лекари опет у друштву са разним командантима. Било је случаја, да је санитетски старешина одликован не због лекарске способности и радиности, већ због тога, што је пао с коња, угрувао се и разбио главу. Дакле за добру кујну два чина, а за то што се са коња падне — медаља за храброст, то је заслуга и награда нашој санитетској господи. Бедно!

Дужности при трупама и на позицијама предадоше се ђацима, који се задовољаваху од срца вревом на бојном пољу и логорским животом. Бригадни лекари, у мирно време окружни физикуси, све паметне главе, сада су у рату оставили своје пацијенте на мукама и скромно се повукли (ђоја фамилијарни људи!) у разне болнице, далеко од куршума и граната. Тако нас је код једне окружне војске било четири заступника бригадних лекара, самих ђака и помоћника лекарских II класе. А кад се овако у свему и сваčему ради, онда ту нема правице, а где нема правице ту нема ни задовољства, а где није задовољства ту престаје воља за рад, па онда се ту и јалови сваки напредак и успех. Има бога ми доста и доста мојих другова све самих државних питомаца, школованих о народном зноју и муци по свим већим европским престоницама, који и не знају како гуди граната уз пратњу и иљадоструко звиждукање куршума, или бар нису добро утувили тај смртоносни концерат, већ се по Београду и другим варошима размећу, заљубљују и жене. Али то су или београдска покварена деца, или друга каква, која су заузимањем овог или оног рођака, какве лепе тетке или младе сестре, и постали државни питомци, а сада покровитељством тих истих „благодејаа" и остали по варошима.

* * *

Неће бити згорег, ако изнесем неколико параграфа из „*Упутства за службу војеног санитета*", званичне књиге, у којој је потанко изложено, како треба да је састављен и шта да ради наш војени санитет. Покушаћу даље да сравним како је у истини састављен и шта је радио, и урадио бар на оној страни где сам ја био. Довољан је и само летимични преглед књиге, па да се из ње научи

мудрим саветима, корисним наредбама и лепим жељама; али је на жалост то тако навезено код нас само на артији, и по тој струци су на срамоту код нас дела далеко изостала иза прописа. И докле год се у Србији даје новац и на сплеткарење, шпијунисање, пензије; докле се новац из државних каса проневерава, докле се наши министри богате, докле се још богаташка и господска деца шиљу по десет година и више о народном трошку по страним земљама да се пролумпују и прололају, дотле Србија ни са чим неће бити спремна, добрих људи неће имати, а и добра бити неће. —

Одмах у параграфу 1. стоји, да команданти и санитетски официри пазе на одношаје здравља међ војницима и да то јављају надлежнима. Али код нас се слабо ко по овом параграфу владао. Истина није било нит врло много нит врло опасних болести до сад у нашем рату, које су обично редовни пратиоци ратовања. Наши команданти су показивали непојамну равнодушност спрам здравља војника, шта више на њихове очи претеривано је у свачему, и војници су живели као да су на панађуру. А то је и било доцније узрок толиким грозницама и срдобољи. Бар ја са моје стране, док сам заступао бригадног лекара пожаревачке II класе, нисам пропустио, а да у рапортима не споменем овај ил' онај шкодљиви утицај на здравље војника, што може да посведочи и командант и шеф санитета.

Параграф 3. је такође пуста жеља. У њему се говори о снабдевању војске са нужним персоналом лекарским и завојним прибором. Шта ли могу да речем о лекарском персоналу, кад ни официрског није било колико треба и каквог треба. А што се завоја тиче и дужности главне санитетске управе, то је све и остало тако прописано на папиру, а у ствари је овако стајало: завоја није било врло често ни код болничара, а камо ли код војника. Бивало је не чарки већ љутих бојева, где се цела бригада тукла, а ниједног болничара није било, као н. пр. у борби код Беле Реке. Та за толико година нашег спремања ми посласмо неке батаљоне у бој без икаквог војничког сигнала, — без застапе, — а где ће тада бити разговора и о пакетићу „завојног прибора"!

О параграфу 4. и 5, где је говор о амбулансама, логорним и етапним болницама, не може код нас бити ни разговора, јер је код нас у читавом округу била једна једина болница, где се опет болесници и рањеници нису неговали и лечили, јер за неговање није било ништа приправљено, а тако исто и за лечење, те су сви рањеници и болесници испраћани кућама својим на лечење. А како ли

свог заступника једног докторанда, не беше болничара и носиоца рањеника. Зар треба и то да кажем, како је млоги рањеник само за то платио главом, што није било кога да га из ватре изнесе, да му прву помоћ укаже....

После ове битке потражимо дозволу од Осман паше да наше мртве саранимо, и рањенике потражимо. За тај посао опредељен је и шеф дивизијског санитетског одељења, капетан Др. Ленк да са болничарима пође, но он просто не смеде, већ стаде да тражи заступнике, док се болничари сами не упутише у турски логор без икаквог санитетског старешине. Треба ли и овој бруци објашњења?!

Највећа и најзначајнија битка на Извору била је 6. Јула под самим командантом Черњајевим. Ту је било са наше стране силне војске, око четрдесет батаљона пешака и млого топова. Кад се је после подне тог дана почела борба, на ведром небу тутњаше и грмијаше, — страхота слушати! У овој борби је било и млого лекара, где се показаше у свом своме ништавилу, — млого ексик! Тог је то дана било кад они утекоше при свој најстрожој заповести дивизијаревој, и ако је само на главном грађанском превијалишту било преко 500 рањеника самих Ваљеваца. Ено дивизијара, а ено и Дамјана Влајића официра, жива, који им је ту вест и наредбу донео Санитет је међу тим и при свем том требало стати на гледати, „како друже низ долину струже.“ И опет од казни ником ништа! Кроз два дана — „ни лук јео, ни на лук мирисао.“

Сутра дан беше лепо, летње, јулско јутро, — да је милина. Шеф санитета ураниo и довезао се на интову пре изласка сунца у Грљану. Уозбиљио се и укрутио као кад оће да се покаже строго званичан, па јала те право к мени. Ја се обично склањам од те велике господе, ал' овај пут не поможе, јер ме стиже, удари руком по рамену и отпоче да вара: „синовче, ти си куражан! Па иди са неколико болничара, и потражи наше рањене и мртве, јер смо тражили од Турака дозволе, а они неће за то ни да знају.“

Био сам готов да одмах извршим заповест, ал' ми, као муња кроз главу, сену мисао, да сам само лекарски помоћник II класе, да ту имаде доста друге, велике и знатне господе, па одговорим шефу: „ако ко од г. г. бригадних лекара ил' санитетских капетана пође, ја ћу му бити вредан помоћник.“

На то се чисто и шеф трже, па се заустави на санитетском капетану др. Илији Јовановићу, Србину из прека, да он поведе ту експедицију. Не могу све извине, одговарања и бљувотиње да наводим, којима се г. капетан послужио само да осујети наредбу и избегне од дужности. Доста је само да напоменем, да је рекао, као

је он дошао из патристизма, па не би требало њега за све употребљавати, како није морао доћи итд. (Плату је капетанску међу тим и опет из патриотизма згртао!) Најзад пристане, ал' само у друштву покрштеног Галичанина др. Милана Миловановића, ваљда да му овај чува страх! Међер и од зеца има плашљивије животиње! Ал' Галичанин практичан, па проће преко Тимока, уклони се испред очију шефа санитета, нађе дебелу ладовину и извали се у њој, рекавши мени: „ако си луд, а ти иди."

Лутао сам целог тог дана са болничарима укопавајући мртве, а оба доктора, пошто су се добро одморила, врате се натраг. После тога напишем извешће о мом раду, споменувши недостојан поступак и оба доктора. Вајде од тога, дабоме, није било!

Кроз неколико дана стиже некако и мој указ. Он је врло карактеристичан. Постављам се за лекарског помоћника II класе, ал' са платом од 200 тл., и то рачунајући од 7 Јула, и ако ја већ радим још из почетка ратовања. Сви остали моји другови били су лекарски помоћници I класе, са платом од 300 тл., а сви медицинари, па и они из прве године, који су некад pro forma били медицинари који дан, па медицину одавна о клин обесили, постављени су за лекарске помоћнике II класе, и то скоро сви са платом од 250 тл. Кад ми мајор предаде указ, он ми тихо рече: „то је због неких политичких дела! Тргао сам се и зачудио, јер ми беше невероватно, да се тако далеко имају у виду људи, који неће да вичу амин, кад свеци благосиљају.

Кад шеф санитета примети моју унутарњу борбу, а он, да би ме задовољио, рече: „Ево ти артије, пера и мастила, седи па напиши акт и у њему се хвали како год знаш, ја ћу све подписати." На то му одговорим, да ја то нисам у стању. И нисам ја једини ово искусио.

После овог догађаја, отишао сам од људи, мојих познаника, у Злотску пољску болницу, јер ме та неправда млого мучаше. Одатле из Злота, кренем се једног дана у Брестовачку бању рад плате, где су се наше благајне врло благовремено склониле, за сваки случај, — сигурно, рачунајући у наш успех. Ал' кад ми са једног виса пред бањом нешто очи утекоше, те погледах „низ то поље равно", а оно се само црне шињели београдске II класе, — као на каквој поповској литији. Нисам морао дуго да гледим на дурбин и да се мучим, врло брзо и врло лако дознам, да је Зајечар напуштен, ал' не по примеру Москве, но недирнут, дућани и сандуци пуни, а собе згодно и лепо намештене као у очи великог празника за дочек гостију!... На једанпут сам постао гола, пука сирота, јер све што сам год имао, остаде у Зајечару. (СВРШИЋЕ СЕ.)

МАЛОРУСКА КЊИЖЕВНОСТ.

од

М. Драгомановa.

(Наставак.)

Сабравши сва та факта, видимо, да се историја Украине карактерише тежњама народа украинског за републиканским и демократичним установама. Ну, подносећи удар за ударом, он пада увек под власт монархија и аристократија туђинских. Што тај народ није могао да оствари свој идејал, крив је географски положај земље, која се с једне стране находи на прелазу номадских народа из Азије, и, с друге стране, дражи похлапност великих држава Источне Јевропе.

То је главни узрок свима политичким несрећама Украине.

Како му драго, сад је Украина подељена између Аустро-Угарске и Русије. Она је потчињена многим аристократијама разнородних раса. Но њене народне масе ипак чувају предања својега народног јединства и све једнако теже за својом друштвеном или политичком независношћу.

У овај мах је народност руско-украјинска чудна појава. Насељење јој износи најмање 17 милиона сељака, којима се прибраја мали број образованих људи, свесних родољуба и народних пријатеља. Тако стање даје нарочит карактер литератури, коју сад гони руска влада.

Највеће благо украинске литературе находи се у усменој народној поезији. Та поезија се састоји из предања, песама, прича, пословица, које сељаци памте. У том погледу народ украински не уступа ни којем народу јевропском; његова лирична поезија се рачуна међу најзначајније, и у погледу инспирације и колорите дела. С украинском епском поезијом и поезијом историјском могу се мерити само српска, шпањолска и ново-грчка литература. Од дружина на све до најновијих догађаја, као што је револуција мађарске аристократије (1848), револуција аристократије пољске [illegible], ослобођење робова у Галицији (1848), ослобођење робова у Русији (1861) — сви главни моменти земаљске историје рефлектују се у украинској поезији.[1]

---

[1] Не рачунајући старе збирке, заустављамо се на [illegible] за двадесет последњих година. Довољно је навести [illegible] песама, које су покупљене у аустро-угарској Украини [illegible]

Ево шта мисли о украинској народној поезији немачки песник *Боденштет*.

„Ни у једној земљи, вели он, није дрво народне поезије родило тако слатким плодом; нигде се народни ћеније не опажа у свој својој сјајности као у украинским народним песмама. Нека дирљива сета, удружена с осећајима збиља човечанским, — то је садржина песме, коју Козак пева у земљи својега изгнања! Љубавне му песме карактерише нека нежност, коју прати мушка снага. Оне се одликују и деликатношћу и невиношћу. Човек мимовољно помишља, да онај који може да пева таке песме и у њима да нађе уживања, не може бити да је на ниском ступњу интелектуалног развитка. И ако су оригиналних идеја, украинске народне песме, у погледу форме, мало се разликују од лиричких продукција источних јевропских земаља. Ту се види да влада жена и, у опште, у историји Украине има много црта које припадају витешком свету средњег века."

Вредно је напоменути и мњење *Буслајева*, професора у Москви, о малоруској епској поезији.

„Малоруска поезија обилата је у историјским песмама или *думама*, које се датирају од XVI. и XVII. столећа. С колена на колено оне чувају успомену козачких борби са Турцима, Татарима и Пољацима. У њима се пева о јунаштву козачких ирода и њихових хетмана.[1] У том погледу украинска поезија гради битну допуну великорускоj поезији, која је много сиромашнија у историјским традицијама. *Украинска дума* показује нам, како високо може досећи фантазија једног народа, која је развијена и подигнута његовим историјским животом. (Т. ј. слободом, коју су московски кнежеви одавна у Великој Русији угушили!)

Својом књигом „Russie Epique", проф. *А. Рамбо* (Rambaud) упознао је француску публику с неколиким епским историчним песмама, које украински сељаци певају. А о прозним приповеткама ево шта мисли тај писац.

„По тим причама и простим приповеткама, вели Рамбо, може човек пре, неже ли по епским песмама, створити себи појам о мало-

---

Холованки; три свеске песама из Украине на Дњепру, које је издао Чубински; једна свеска Рудченка, који је још издао две свеске народних приповедака; најзад једна свеска предања и прича, коју је издао Драгоманов. Историјске песме су издали и коментарисали Максимовић, Костомаров, Кулиш, Антоновић и Драгоманов. Сва та издања имају укупно 10.000 листи.

[1] Московски професор не спомиње песме које оплакују разорење Сиче, заузеће њених земаља „московским ћенералима", и подјармљење сољака" Русијом и Пољском, које украинска народна песма сопоређује с „црним облацима".

руском карактеру. У [illegible] поје[illegible] [illegible] [illegible] мрачан дух. Ова је [illegible] [illegible] правда и слобода [illegible] [illegible] у [illegible]менама на старе [illegible] [illegible] са задовољством [illegible] [illegible] у својој бесконачно[illegible] [illegible] [illegible] живахност [illegible] Великоруса, чувајући [illegible] [illegible] Мала Русија се разликује и од [illegible] и од Љах[illegible] и од Јужних Словена. [illegible] што узајми." (Revue Politique [illegible] Traditions, récits, oeuvres d'art [illegible].

Историк „словенских литера[illegible] [illegible] [illegible]neum-a и „Saturday Review"-a [illegible] (Athaeneum, 1874, № 2444. [illegible]

Студирајући словенске пи[illegible] [illegible] цитата градити. Да бисмо [illegible] [illegible] московском књижевнику, одличном [illegible] [illegible] тике у Русији.

У својој студији о „*[illegible]*" [illegible] ражава.

„*Игорова песма*" јасно показује [illegible] форме језика у њој [illegible] [illegible]. Но habitus народа [illegible] у песми [illegible] [illegible] је [illegible] постала у Украјини. У [illegible] [illegible] у песми има нешто слатко, племенито и човечно. [illegible] за јужну Русију, где се у породичном [illegible] племенитост и човечност: где односи[illegible] [illegible] [illegible]: ту жена ужива своја права. То је управо супротност ономе што бива у Северној Русији. Ту се породични односи [illegible] [illegible]; жена је у њену [illegible] [illegible] животиња. [illegible] [illegible] Упоредите начин живота [illegible] малоруских [illegible] [illegible] [illegible] великоруских буржоа[illegible] [illegible] [illegible] и [illegible] [illegible] [illegible], као и ми, бити уверени, да је *[illegible]* [illegible]

[illegible] форма поезије [illegible] [illegible] карактер [illegible] [illegible] [illegible], све то [illegible] *Игорову песму* [illegible] [illegible]. Мала Русија [illegible] једне политичке [illegible] [illegible] заједничким [illegible] [illegible] [illegible]; појединац [illegible] добро [illegible] [illegible] [illegible] за српу. Украјинска народна поезија [illegible]

[illegible] бова главни [illegible]зији.[1]

[illegible] рачунајући [illegible] двадесет пое[illegible] [illegible]ма, које су [illegible]

ваше историјски живот земље. Каква поезија у тој поезији!" (Бјељински, Дела, IV. 89, 236).

Така народна поезија бесумње требаше да даде и ваљану књижевност; а што је другачије испало, криви су политички услови, који сметаху Украини, да створи себи слободну и независну националну организацију. Но усприкос свима историјским сметњама, украинска нам је литература дала много, велике вредности, споменикâ.

У источној Јевропи јавља се литература с појавом хришћанства, а хришћанство уведено је у Кијев тек на измаку X-ог века. Св. Писмо, које је дуго пре тога преведено на бугарски језик, унели су попови. Еле прва позната књига у Кијеву писана је језиком народу незнаним, и ако сличним његовом језику. Овај црквени језик сметаше употреби националног наречја у литератури. Међу тим, од XI-ог века почињу у Кијеву, и доцније у другим покраинама, особито у Владимиру, у Волинији, у Галичу, у Чернигову, излазити *Летописи*. У њима почеше кроја црквени језик избијати речи и облици народног говора; религиозно и догматично приповедање, ту је често прекинуто разним причама, дијалозима, разговорима, народним причама, пословицама, садржајима епских песама, па чак и стиховима. Таки је нарочито Летопис Волинско-Галички; он показује и неко класичко образовање. Види се, да аутор познаје Омира.

Московски професор *Соловјев* овако се изражава о Летописима украинске Русије. „Прича јужног летописца одликује се од новгородског Летописа богаством детаљâ, малерским стилом, живахношћу, својим, може се рећи, артистичким карактером. Волински Летопис се одликује особито својом поетском формом. Човек мимовољно мора ту видети утицај јужне природе, карактер јужног народа. А суздалски је летописац (Суздал је први центар земље што је доцније постала Московија) сув, и не изглађава тај недостатак снагом народног говора новгородског; он изобиљује у речма, а нема оног артитичног карактера, који је својствен јужној литератури."[1]

И философски дух у Летописима показује исте разлике. Северни летописи (Суздал, Владимир, Москва) носе печат религиозног мистицизма, а творачки ђеније народни јавља се у кијевским и галичким летописима. Јужни Летописи заступају много више интересе народа, неже ли владара?

Ти Летописи, дела различна од религиозне и моралистичке литературе XI-ог и XII-ог века, најзад *Песма Игорова* сматрају се у опште као непосредни претеча историје и литературе државе царева, Ка-

[1] *Историја Русије*, Св. III, 151.

рамзинâ, Пушкинâ и других. Овде се може само видети утицај идеја државног централизма на научне дедукције. Имаће близу петнаест година[1], како је професор Буслајев доказао неважност свију унитаристичких идеја о књижевној историји старе Русије.

Било би лоџично, по томе, тражити почетак великоруске књижевности у некад слободним варошима Северне Русије, и најпре у литератури Новгородске и Псковске републике. Што се тиче *Несторовог Летописа, Игорове песме*, итд., итд., та дела су правце производ локалног живота варошй старе Украине. Она, дакле, граде почетке украинске књижевности и имађаху само посредни утицај на Северну Русију.

Карактер Летописа јужне Русије у ово доба, оно што се зна о стању школа у Кијеву и у Волинији; известан степен образованости владарâ, од којих су неки знали и више страних језика, па сигурно латински и грчки; њихове библиотеке; њихови чести додири са странцима, — све то даје нам права да тврдимо, да јужна Русија није уступала ни у чему култури западних јевропских земаља. Ова Русија није имала ничега заједничког с Московијом XV-ог и XVI-ог века, по којој обично оцењују све друге Русије.

Они који знају само историју Московије, не могу себи створити правилна појма о ходу цивилизације на Јевропском Истоку. До XVIII-ог века се Москва збиља налажаше скоро у стању варварском; просвета је ту уведена тек за Петра Великог, под непосредним утицајем владе. Погрешно је мислити, да је тако било у свима Русијама а нарочито у западној и јужној Русији.

Развитак цивилизације у Белој Русији и Украини није прекинут инвазијом Татара, нити силом наметнут: друштво се собом цивилизовало, својом рођеном иницијативом.

Татари наиђоше у Москви истом почету цивилизацију, и држаху је под својим јармом један век више но остале Русије. Кад она, протекцијом канова, поче овлађивати осталим кнежевинама северним, Москва разори новгородску и псковску републику, поништивши у исти мах сву великоруску културу XV-ог века.[2]

Сасвим другачије су текле ствари у Украини, па су и резултати били сасма различни. Разорење Кијева морало је, наравно

[1] Ово је писано 1878 г.

[2] Има једно изврсно дело професора *Буслајева*, где он, ослањајући се на великоруске књижевне производе из XV-ог и XVI-ог века, наглашава „варварску и антинационалну политику московску, и праведну мржњу свију старих варош Велике Русије: Новгорода, Пскова, Тверја итд., на тај полу-татарски логор".

зауставити ход украинске цивилизације; али традиције старе цивилизације беху и сувише јаке, а да их је могло нестати. И баш почетком XV-ог века почео се књижевни напредак осећати и у Украини и у Белој Русији. Тај је напредак постао у тим земљама значајан нарочито после организације (у XVI-ом веку) општина и занатлијских задруга, налик на оне у Немачкој и осталом јевропским државама.

Вароши Лвов, Луцк, Острог, Кијев, показиваху у XVI-ом веку све симптоме јевропског „препорођаја"; *пропагандисти* калвинизма и социнијанизма унеше идеје реформације. Међу члановима грађанских задруга налажаше се људи, који знађаху латински и грчки; аристократија потпомагаше „заштитнике науке". С једне стране образоваху се религиозна *братства*, а с друге стране се јављаху школе и штампарије. Штампаху се црквене књиге, међу којима је у XVI-ом веку било превода Библије на језику сасвим народном.[1]

За школе се спремаху граматике словенско-руске и историје. Баци састављаху стихове, даваху преставе мистерија, помешане с комичним сценама, — зачеци, из којих посташе прави позоришни комади.

Књижевни покрет узе збиља знатне размере.

Јевропа нам посла гомилу приповедака, легенди, приповедака у стиховима; оне се превођаху и жељно читаху.

Борба против католичке Уније (1595), буне Козака дадоше књижевности још више живота и маха Религиозна полемика, не ограничавајући се само на питања, која се нарочито ње тичу, занимаше се и питањима политичким, националним и социјалним, питањима постојећег стања.

Песме карактера политичког и социјалног, и усмена поезија Кобзара (народне рапсодије), опеваху козачке победе. Под утицајем догађаја религиозна драма се преобрази, и најзад постаде драма чисто политичка, чији је главни јунак Богдан Хмељницки.[2] Овој новој књижевности придружише се још *Летописи* и *Козачке усиомене*.

Удруженим снагама занатлија, свештеника и Козака, школа кијевског *братства* постаде академија, око које се згруписаше школе другог реда разних вароши.

1658 буде углављен с Пољском уговор, да се у Украини оснују два слободна Универзитета, и да се призна слобода учења, штампарије, гимназија, колежа.... све установе, које се не слажу с појмом какав је јевропска публика навикла да има о Козацима.

---

[1] Интересан пример за оглед ове врсте је Јеванђеље пересопонично (1556– 1561).

[2] Молимо читаоца, да не прими за готово, неумесно мишљење „Новог Века" о овом народном јунаку. Пр.

У XVII веку постаде Украина позорница бесконачних ратова Московије, Пољске и Турске. У таким приликама, пројекти од 1658 год., дабоме, нису се могли извршити. Но школе које постојаху ипак не престадоше радити. Далеко од тога, — оне се развијаху.

Деца занатлијска, козачка и свештеничка иђаху у школе западне Јевропе дуго пре но што је Петар Велики и мислио да тамо шаље Московљане.

У запорошкој *Сичи* беше Козака, који знађаху латински. Они путоваху у заграницу, у Венецију, па и Француску и Холандију.

Московија, коју је Петар Велики увео у интелектуални покрет на измаку XV-ог века, добила је своје прве учитеље из украинских школа. Цар и реформатор скупи око себе научењаке из јужне Русије, и све до 1754 у његовом царству није било ни једног Москова владике. [1]

Ми смо видели како је Украина изгубила своју самоуправу у XVIII-ом веку; те исте епохе нареди царска влада да се украински *закони* преведу на московски језик. На измаку тога века она изагна народни језик из виших школа, а у почетку XIX-ог века, кад је у Петрограду основано *министарство просвете,* малоруским језик је истиснут из основних школа.

Узевши управу земљом у своје руке, влада пође још даље. Пројекат последњег малоруског хетмана, Разумовског, који 1760 мишљаше да подигне универзитет у Украини, не би извршен. Универзитет у Харкову подиже се тек 1804, универзитет у Кијеву 1833, а онај у Одеси 1865; међу тим у московској Русији влада је основала московски универзитет 1755, петроградски 1849, казански 1804 године.

То су узроци опадању наставе и књижевности у Украини, и денационализацији земаљских виших класа.

Но под утицајем идеја *реалистичких*, *демократичних и националитетних,* у XIX-ом веку, Украина поче опет обнављати своју књижевност. Страшљива и *дилетантна* у својим првим корацима, украинска књижевност најзад узе карактер политички и социјални.

Котљаревски, Гоголь-отац, Гулак-Артемовски, Квитка и још други, створише за прве три декаде нашег века нову поезију, нову лите-

---

[1] Било би много кад бисмо наводили библиографију. Довољно је напоменути, да две трећине списа, које званичне књижевне историје пре Петра Великог прибрајају Русији, долазе из украинске литературе. Половину онога што је за његова владања написано новим језиком, који се приближује наречју московском, саставили су Украинци, који се настанише у Московији.

Треба знати уз то, да су много малоруских дела поништили католици у XVII-ом и XVIII-ом веку, и да има „козачких летописа“, које не спомиње званична историја руске књижевности.

ратуру, ново позориште, и то на народном малоруском језику, који је могао разумети и онај последњи сељак.[1]

Исте епохе почеше Кодаковски, Цертелев, Максимовић, Срежњевски, Лукачевић, Бођански и други, скупљати и издавати усмену народну књижевност, и у исти мах подигоше на част студију украинског народног језика.

Учебници украинске књижевности, од којих су прва издања изишла на измаку XVIII-ог века, служе као полазна тачка радовима историка Бантић-Каменског, који је, око 1826 године, издао своју историју Украине, писану, додуше, званичним државним језиком. После 1840, проф. Бођански почео је оријинално издање *козачких Летописа.*

Почињући од 1830, видели су се од овог књижевног покрета знатни резултати. Код харковских професора и научењака васкрсе идеја о нужди националне рестаурације Украине, ако не политичке, а оно књижевне. Главни преставници тог покрета су професори Метлински и Костомаров; обојица тражаху и скупљаху споменике народне књижевности, певаху оријиналне песме, превођаху на малоруски језик класичку поезију западну. Костомаров је, између осталог, саставио две историјске драме.

Сатире против виших класа у земљи, које се удаљаваху од простоте народног живота; сатире против солдатâ, чиновника, Московљана; пастирске песме, у којима се црта наивна љубав сељана, побожност народа, релиђиозни осећаји, патње сиромахâ и радникâ; — то су у опште били предмети које су највише расправљали малоруски писци и песници. Сад су се томе придружиле успомене на јуначтво старих Козака, на изгубљену слободу и на борбе против.... Турака и Пољака.

На измаку треће десетине овог века, све те идеје, све те предмете развио је *Шевченко,* највећи украински песник.

(Свршиће се).

---

[1] Украинска књижевност знатно је утицала и на саму московску књижевностда као реакција против псевдо-класицизма те последње, и против целе књижевности царског двора. Доцније је она послужила као основа оном великом реформатору руске литературе, *Гоголу-сину,* који је био Малорус, али је писао московским језиком. Малоруске приповетке, које је писао овај човек великог талента, биле су први специмен романа из народног живота и ударише су темељ реалистичној школи у Русији.

свештеници не одобравају тај рат, они имају могућности да га угуше у самој клици, делајући на поједине групе саотачанственика које молбама, које саветима, које претњама, које опет различним лукавствима. Узимајући на се лепу улогу помирилаца, отклањајући узроке несугласицима и расправљајући заћевице међу појединим личностима. или чак међу појединим селима, свештеници имају велики и значајан утицај на масу. Највеће преимућство свештеника над осталим становницима једне државе састоји се у томе, што они имају врло много слободнога времена; њихова дужност, по мњењу њихових добродушних саотачанственика, састоји се у томе, да се непрестано забављају с вишим бићима, да саслушавају и извршују вољу њихову, да угађају свима жељама њиховим, и у опште, да свима могућим средствима одржавају потпуну хармонију међу становништвом и његовим бесамртним заштитницима. Мислиоци прошлога века изражавали су се, као што је познато, без икаквог респекта о тим оригиналним занимањима свештениковим; људи XVIII века говорили су с особитом јеткошћу, како свештеници просто варају људе, причајући им, за љубав новаца и власти, таке приче, у које сами ни у колико нису веровали. То мњење, саблажњиво по својој простоти, изгледа, кад се из ближе размотри, врло нестално и површно. Питање је: по чему и како су свештеници могли знати, да су оне приче, које причају људима — праве измишљотиње, и да оне мађичке церемоније, које они врше, немају ни најмањег утицаја на природни ток догађаја? Да су свештеници потурали људима своје хипотезе као несумњиве истине — то је очевидно; ну ако претпоставимо да су свештеници, публикујући своје хипотезе, били сами тврдо убеђени у њихову савршену лажност, онда према томе морамо приписати таку исту несавесност оним безбројним савременим научницима, којих се теорије не могу одржати пред судом дубљих или увиђавнијих испитивалаца. Сазнати одиста лажност ма какве теорије може само онај човек, који зна право објашњење, или, бар зна неколико факата, која се не саглашавају с даном теоријом. Ну зар су свештеници могли овладати таким опширним знањима, која би им могла доказати неумесност теософскога погледа на свет? Кад би се они, полудивљи људи, узвисили на један пут до позитивнога поимања природе, онда би се у том гигантском скоку људскога ума на површину историјскога развитка, наравно, морало би се још видети једно необјашњиво чудо над свима оним чудесима, о којима су свештеници простодушно причали простодушним поклоницима. Даље, ако баш и допустимо егзистенцију тога најнемогућнијега од свију немогућних чудеса, то пред нас излази још једна непобедива психолошка теш-

коћа: ако су свештеници знали право објашњење целе космичке загонетке, онда каква им је нужда била да измишљају лажно објашњење и да брижљиво крију истину? Па они су жудели за богаством и влашћу? Лепо. Ну право објашњење прибавило би им у изобиљу и једно и друго. Ма куда они повели народ, било у фантастичку област митологије, било у јасан свет реалнога знања, у сваком случају *они*, а не други људи, постали би вођи народни и користовали би се без икакве сметње свима благодетима и преимућствима, која свуда и свагда падају у део вођима. Када је известан правац већ узет, када су у свештеничком сталежу већ концентрисане одређене традиције, када се народ већ саживео с митолошким гаткама и с маћичким обредима, онда је, наравно, свештеницима много лакше и угодније поддржавати фиким лукавствима ауторитет појмова и навика што су већ готово стекли право грађанства, него прокрчивати озбиљним умним радом нове путеве. Ну ипак је било време, кад су *сви* путеви били нови. У то време свештеници су ишли тим једиким путем, који је био за њих могућан, и ишли су с најискренијим убеђењем, како тај пут заиста води к истини, добру и почетку свију почетака. Та првобитна времена неприступна су истраживањима историчаревим. Свуда, где историчар види теократију, он је већ находи у том периоду њене ексистенције, у коме она, јавивши се као препрека умнога и друштвенога покрета, чува старачким упорством сијасет митских предања, маћичких церемонија, некорисних обичаја и рђавих уређења. По себи се разуме, да се теократија није могла одликовати тим особинама у почетку својега постанка. Њој је непремено ваљало испрва *прикупљати* она блага, која је касније почела чувати. Њој је непремено такође ваљало испрва придобити чиме било оно слепо веровање масе, на коју се касније стала опирати. Нема, нити може бити, тако немоћне старице, која, у своје време, не би била млада девојка. Теократија је такође имала своју периоду младости, активне силе и поетске искрености. Теократија је у своје време била прогресивни и благодетни елеменат. То мњење историчар може исказати чак a priori, јер, ако тога не би било, онда се теократија никако не би могла привићи народном животу и пустити у њ дубоке корене. Дарвинов закон природнога избора прилагођава се животу идеје и уређења сасвим онако као и животу органских бића. Одржава се само оно што је само по себи крепко и прилагођено околностима времена и места. Није тешко објаснити, у чему се баш састоји благотворни утицај поникле теократије. Тај утицај потекао је баш из тога услова, који је чинио, као што сам горе приметио, велико преимућство свештеника над масом. О си-

гуравајући материјално стање неких изабраних личности, избављајући те даровите родоначелнике будуће свештеничке касте од физичкога рада и од сваких животних брига, народ је захтевао од својих изабраника, да се они искључиво одају изучавању теософских тајана, које су се у то време, како маси, тако и њеним изабраницима, чиниле као једини кључ за решавање свемогућих космичких, нравствених, правних, технолошких и друштвених питања.

Питање је: чиме су попуњавали своје бесконачне доколице они даровити људи, који су најсавесније желели да оправдају поверење својих саотачаственика? Како су се могли латити изучавања оних тајанствених особа, с којима су непрестанце морали имати додира? Старих књига у њих није било, утрвеног пута за њих није постојало; значи, ваљало је прокрчити тај пут силама својега властитог ума и уображења; за то је било само једно средство: узимајући целокупну природу за отворену књигу, ваљало је удубити се, прислушкивати, разматрати, ући у све околне појаве. Додир непокваренога људског ума са живом природом никада не може бити са свим бесплодан. Заједно са огромном количином халуцинација, погрешних хипотеза и безобразних мита, оснивaоци старих теократија изнели су из својега тихог посматрачког живота неколико значајних разматрања, која не би могли прикупити и у памети задржати ни војници, који су непрестано удубљени у вреву ратнога живота, ни земљорадници, који су угушени грубим физичким радом. Свакоме је знано, да најстарија у свету астрономска проматрања припадају свештеницима индијским, мисирским и асирским. Такође је свакоме знано, да су се медицина, аритметика, геометрија и пластичке вештине родиле баш из тих свештеничких колегија. Ни у каком другом месту оне се не би могле појавити. За њихово рођење неопходна је била егзистенција особите класе људи, опроштених од сваких практичких брига и прикованих личним користима за разматрање, испитивање и размишљање. Пошто полудивљим политеистима никако није могла ући у главу дивотна мисао да оснују академију наука или какво друштво љубитеља природних наука, то се по себи разуме, да се прва корпорација испитивалаца и мислилаца могла појавити на свет само у виду свештеничкога сталежа. Ну родивши се у свештеничким колегијама, науке и вештине нису се могле развити. Оснивaоци теократије били су радознали испитивaоци и смели мислиоци; далеки потомци њихови постали су немоћни и тупи словождери превраћење то било је неизбежно. Први свештеници сами су прокрчивали; пут, и сами су извојевали себи утицај на масу. При том они су имали посла са живом природом. Спремајући себи след-

бенике, они су им наравно предавали без критике сва своја проматрања, све своје халуцинације и све своје опасне хипотезе. Следбеници су се старали да све одрже у памети, а по том, примајући се многостручног свештеничког посла, трудили се да доведу у сагласност објашњење предака са својим властитим проматрањима. На тај начин, правили су нове хипотезе, које су опет предавали следбеницима, и опет подвргавали са своје стране различним исправкама и коментарисањима. Друштвена моћ свештеника расла је неравно с бројем њиових разматрања и изуметака, свако и најмање откриће што су учинили свештеници, народ је сматрао као надахнуће озго и као чудни појав божанствене благонаклоности. Како су така открића чинили само свештеници, опроштени од животних брига, то, разуме се, у народу се на брзо састави појам о вишем надчовечанском значају свештеничкога сталежа. Растећи непрестанце, моћ свештеника дошла је на послетку до такога maximum-a, преко којега није било могућно даље ићи. Задржавши се на тој висини, свештенички сталеж поче се брзо деморалисати. Он се бринуо не о новим открићима и усавршавањима, већ само о томе, како ће очувати своје *дотично* преимућство над масом. То преимућство основано је поглавито на томе, што је маса врло необразована. Значи, да би се очувало жељено преимућство, ваљало је подржавати то спасоносно незнање у маси. Достигнувши висину своје моћи, свештеници су већ имали за собом цео кодекс теософских хипотеза и предања што је остало од њихових претходника. Како те хипотезе и предања чине онај пут, којим је свештеничка каста дошла до своје највеће моћи, то свештеници, наравно, морали су имати према њима приклониту нежност и нарочито старати се о томе, да се у народу та приклонита нежност доведе до слепога и страснога обожавања. Тако, међу људским умом и живом природом подижу се мртве књиге, које су написали даровити а необразовани људи, и које су намењене само да служе као образац погледа (на свет) што је владао у далекој древности. За то, да људски ум не би отео маха из каквога ускога круга старих предања, свештеници су стављали свакоме саотачанственику у неминовну дужност да живи онако како су живели његови преци, да се бави оним истим занатом, да употребљује иста оруђа, да носи онако исто одело, да се храни онаком истом храном, и тако даље. За тим умногa покрета са свим нестаје; народ окреће леђа будућности и гледа свој идејал у прошлости. Такав положај ствари може се продужавати бесконачно дуго, и само непрестани додири с вишим облицима цивилизације могу с временом извести из болесне успаваности несрећни народ, који стење под оловном тежином бездушне и глупе теократије. (Наставиће се).

ПЕСНИК И НАУЧНИК.

I

Било је доба, кад је песник мислио о себи, као о створу готово натприродном, и кад је критика делила то мишљење. Веровало се, да песник, пошто га походи једном особито неко-надахнуће, ствара необично брзо и лако, и да му је тада фантазија слободна као ветар, а покорава се само вечним законима лепога, пронађеним метафизичарима.

Саме прилике, у којима су били и радили песници старога доброг времена, утврђивале су околнога посматрача у мисли, да су они, ако ништа више, а оно патолошки субјекти.

Балзак је почињао свој дан ручком, што је бивало у шест сахата у вече, и кад су његови пријатељи, вели Леон Гозлан, којега наводи Френсилон, јели тада много, њему је било доста нешто воћа и воде. У седам часова у вече он се праштао са пријатељима и ишао да спава. Устајао је у по ноћи и радио је све до ручка сутрашњега дана итд. Кад је седао за свој писаћи сто, слуга му је доносио шољу кафе, и помоћу тога напитка, гладан и изнурен неспавањем, често је долазио до тога, да скоро са свим изгуби свест. Он је покадшто, не знајући ни сâм како, гологлав у спаваћој хаљини и папучама, искрсавао на Place de Caroussel. Бајрон је такође радио по́ сву драгу ноћ, скоро увек будући гладан, држећи се само пушењем цигара, жвакањем дувана и зеленим чајем без млека и шећера. Кад је радио, клонио се и вина и меса. И Шилер је исто тако волео радити ноћу, пио је много кафе, па боме и шампања. Осим тога он је могао само онда добро радити, кад је осећао мирис трулих јабука. Шели, кад је писао, имао је обичај жвatати хлеб. Алфијери састављао је обично планове својих творевина, слушајући оркестар. Дикенс, кад га је рад силно мамио, почео би лутати по целој вароши, не гледећи како је време. Ове шетње волео је он правити ноћу. Пол де-Мисе, причајући како се јавила на свет „Мајска ноћ“ чувена му брата Алфреда, вели ово: „једног пролетњег вечера, враћајући се са шетње, Алфред ми прочита прве две строфе разговора међу музом и песником, које је он саставио под кестеновима у Тиљеријама. Он је радио до зоре. Кад је изишао на доручак, нисам приметио на лицу његову трагове од умрености. Муза је била овладала њиме. Целога тог дана он је час писао, час се разговарао. На неко време одлазио је од нас да напише десетак стихова, после се опет

враћао на разговор. Но у вече полазио је на рад као на љубавни састанак. Он је заповедио да му се вечера донесе у собу и да се стô постави за двоје, да и муза има одређеног места за вечером. Сви свећњаци што су били у кући, однесени су тада к њему и он је запалио том приликом дванаест свећа. Укућани, видећи тако осветљење, могли су помислити да он даје бал. Сутра дан рано поема је била довршена, и муза је одлетела; али њу су тако лепо дочекали, да је она обећала вратити се. Песник је погасио свеће, легао да спава, и спавао тако до вечера. Уставши тако од спавања, прочитао је своје врсте и нигде ништа није поправљао. И ето из света идеалног, где је пробавио читава два дана, песник је на један мах пао на земљу, тешко дишући, као да га је неко силом пробудио из чуднога и мађијског сна."

Процеси стварања у других писаца, процеси, које би пратила ма каква ненормална навика, нама су непознати, осим неколико случајева, којих не ћемо овде помињати, да се не би чланак овај отегао.

Мишљење о песнику, као о неком особитом створењу, благодареći свима овим чињеницама, није ни до данас сасвим престало, и ту скоро Френсилон је хтео доказати да је творачка ђенијалност нездраво стање, којему према томе требају и нездрави начини за своју појаву и одржање својега делања. Здрава ободница, вели он, не даје бисера.

II.

При свем том, ми знамо црте из живота великих, шта више највећих писаца, које сведоче, да у тих писаца није било никаквих ненормалних навика, и да су они радили полако и с тешком муком, ни мало се не стидећи и не обзирући, што је завладала мода и распростр'о се глас, да тобож ваља (како вели Зола) само отворити прозор и надахнуће улетеће у њега као птица небеска.

Љујс каже, да је Гете, кад је живео у Вајмару, устајао у седам сахата, радио без престанка до једанаест, тада је пио по шољу чоколаде, и радио све до једног сах.; у два сахата је ручао. Имао је врло велики апетит. Шта више кад се жалио да не може јести, много је више јео од других. Он је био весео друг у разговору за столом, пио је много вина, од 2—3 олбице. Није марио за посластице, нити је пио кафе. Вечером је одлазио у позориште и ту је у 6 сах. пио по чашу пунча, или је дочекивао госте код куће. У 10. сах. већ је био у постељи и спавао је свагда тврдим сном. Он

је имао „таленат за спавање“. Ни један састављач речника или књижарских каталога не би умео тако правилно и хигијенски распоредити време, вели Френсилон. Валтер Скот имао је обичај довршивати главни део свога свакидашњег рада баш око јутарњег чаја, и кад је била одвећ јака врућина он је тада радио до ручка, даље не. Хердер је тако исто акуратно живео и никад није пио ни пушио. Соути од доручка до ручка бавио се историјом, писао је за штампу и у опште у то време свршавао је своје најозбиљније радове. Од ручка до чаја он је читао, писао писма, прегледао шта има у новинама и кадикад спавао. После чаја бавио се поезијом. Он је легао тачно у $10^1/_2$ сах. и тако је живео за све време своје литературне каријере. О Флоберу сво Зола шта вели: „Он нема страсти, он не прикупља реткости, не воли лов, па шта више није ни гастроном. Он пише своје књиге и више ништа“. Даље примећује: „У наше дане велики радници уређују свој живот у колико је могуће простије и отвореније, како би имали цео дан на расположењу и радили од јутра до мрака, као каки прави трговци што седе за својим канцеларијским столом. Рад у одређено време јавља се као први услов, да се створи израђено и ваљано дело“.

С друге стране могло би се навести млого биографија научникâ, који, напротив, нису били бозна колико т а ч н и у начину живота и који су имали разне чудне особине и, више или мање, ненормалне навике. Доста је да напоменемо Ломоносова, који је пио коњак. Чак и Кант, тај за чудо уредан човек, имао је мале слабости, као што су му била „дуванска размишљања“ или кула на коју је радо погледао размишљајући о метафизичким питањима. Бифон пак није могао радити, ако му коса није била као што треба, и парочар је неколико пута на дан морао долазити у кабинет. Поред свега тога не можемо пропустити да не споменемо, да су научници ретко гледали на своје радове као на дарове озго, и да су они били прожмани идејом о нужности рада, те с тога и проценат чудилâ, није био међу овим честитим људима тако велики, као међу песницима, који раструбише о себи свакојаке будалаштине, у потпуном уверењу, да то од њих захтева њихов песнички позив.

Што се тиче мишљења да је књижевни рад лака ствар и да ћенијалног писца ни мало муке не стаје написати роман или какву поему, то држимо да ће доњи примери очигледно показати како се у томе погледу варала прећашња критика и колики је био безобразлук прећашњих песника, који по што по то увераваху публику, да они пишу без брисања и поправљања, само док једном или двама приседну за столицу, осећајући тада „наслађавање поезијом“, срећу,

о којој, по речима Пол де-Мисе-а, обични људи немају ни појма, и с којом се не могу испоредити никаква уживања овога света. Сви јамачно знају и сећају се аутографа Пушкинових и Љермонтовљевих, који кад се погледају, може се помислити да им је стих ишао исто онако лако, као и оном песмоделцу, који према речи „угао" није могао наћи другу реч са сликом, сем „нугао". Некрасов је признавао да су све његове поеме резултат тешког рада. Кембел вели, да је он био најлењи човек само кад је писао песме. Дима-отац, тај ретки узор књижевничке плодности, морао се силом напрезати да остане за писаћим столом, док не буде написан одређени број страна. Сам Виктор Хиго, песник — титан, глава оне школе која је с презирањем гледала на нови роман, затварао је кључем своје хаљине, кад је писао „Notre Dame de Paris", само да не би излазио из куће, докле не напише све до једне речи. У опште, вели један велики писац, ако дело није саздано великим трудом, на њему ће свагда бити „мрље од масне лампе", при којој је радио вештак. И, хтели не хтели, морамо се сложити с Френсилоном, који каже, да је у свима таким приликата „наслађавање поезијом" врло слично с радом у каменим рудницима.

III.

И тако, судећи по спољашности, нема никакве разлике међу условима, у којима се може вршити рад песников и рад научников, философов.

Али нам приговарају, да разлика лежи мало дубље. Она је у томе, како поступају са својим радом песник и научник. По речима Френсилоновим, ако научник ради до мркле ноћи, он то чини за то, да би завршио дневни посао, а не за то да би почео нов. Њега везује у поноћ за писаћи сто интерес к раду, а не неки *необјашњиви импулс.*

Да размотримо знаке, који карактеришу тај импулс.

Не може се порицати, да има врло јака и фина органска осетљивост према спољашњим упечацима. У слабијем ступњу она се находи у свију људи. У интенсивној форми она се налази само у мањине. Има људи који тешко могу да уобразе виђено, и ликови, што се јављају у њиховој свести, кад они мисле о чему било, сувише су бледи и тајанствени. Напротив, има тако упечатљивих и осетљивих људи, којима уображење сваког часа, или под утицајем ма каквог потреса, може градити читав ред слика са најживљим бојама, при чему је осећање, произведено склапањем тих слика, тако јако у њих, да их доводи у заблуду: они готово почињу живети

животом њима измишљеног света. Волтер је озбиљно патио у оне годишње дане, кад пада Вартоломеска ноћ. Флобер, описујући смрт m-me Бовариjеве, осећао је све знаке који долазе после тровања сичаном. Гончаров говори у својој исповести о процесу свога творења: „лица не дају мира, пристају за мном, виде се на сцени, ја чујем кад прекину разговор — и мени се често чинило, да прости Бог, е ја ово не измишљам, већ да све лебди око мене у ваздуху и мени само треба да гледам и да се замислим.“

То је једна страна вештачког импулса, страна потенцијална, која има у себи моћ да изналази и посматра лик и да од тога посматрања долази у ово или оно раздражено душевно стање, *биће* без икаквог реалног узрока; друга страна поменутог импулса састоји се у таленту, у тежњи и умењу предавати другима оно што сам осећаш, репродукујући овај или онај лик — кичицом (вајање), пером (писање) или ножем (резање).

Гончаров, не упуштајући се у резоновање, ево како изриче мало час казану мисао: „као год што се у огледалу огледа пенсак што је према прозору, као год што се огледа кадшто у маленом рибњаку грдна околина: и разастрто над рибњаком небо са шареним облацима, и дрвеће, и планина с каким кулама, и људи, и животиње и кретање и непомичност — све у минијатурним сликама; тако се и нада мном и над мојим романима вршио овај прости физички закон — готово неприметним за мене путем.“

На тај начин, кад наш мозак једном прими ма какав упечатак у њему се јавља потреба да га тако или друкчије репродукује. То је управо физички закон, то је закон о одржању снаге (консервацији енерђије).

Галтон каже, да људе, који су стекли велику књижевну славу, никад није остављала инстиктивна жеђ за умним радом. Они раде не за то да би били чувени, него за то да задовоље природну жудњу за умним радом, исто онако, као и атлети што не могу да се смире због раздражености својих мишића, који траже да се вежбају.

Већа висина нервне раздражљивости, испорећена према средњој висини њеној у срељега човека, то је физиолошки израз, којим се по нашем мишљењу, може заменити неудесан израз Френсилонов, неки необјашњиви импулс.

И овај се израз може подједнако применити, како онда кад је реч о интересу, који гаји према свом раду научник, тако и кад се има на уму узрок који гони песника на творење.

Отуда је и дошло, да песник и научник с једнаком ревношћу теже к истини.

Тежња је ова у даном случају неминовна. Прави вештак неће слагати ни по што, он не може слагати, као што ни добро чисто огледало не може место сунчеве слике дати месечеву. И никад неће слагати прави научник, јер би тада наука за њега изгубила сваки значај. Све је то само по себи јасно и не треба му никаквих доказа за потврду.

Што се чиче страсне потребе рада, неодољиве жудње за њим која обузима природњака, филозофа, историка у њихним лабораторијама и кабинетима, то ваља само запитати ма којега научника, који се бави науком по позиву и који је учинио ма какво откриће или који је изнео какву теорију, и он ће вам испричати, како му је све чешће куцало срце у неким критичким тренуцима, како је досадно и тешко било очекивање да се јаве светли зраци у тамноме царству непознатога које је испитивао, колико је он тада преживео страха и разуверења, колико је пута заборавио на спавање и јеђење, па чак живот свој излагао озбиљној опасности..... Страховање Кантово при посматрању звезданога неба, кад је у уму његову зрела знаменита хипотеза, касније развијена Лапласом, немир Њутнов, кад су бројеви стали оправдавати његову идеју, — све то ако није више, зацело није мање од грозничавог потреса, који осећа писац ма каквог великог књижевног дела при завршетку својега рада.

IV.

Може ко рећи — и то ће бити најјача замерка — да се рад научников двоји од рада песникова у том, што се научник не помаже уображењем, а песник на против не може се мањи без њега.

Али неоснованост овога замерања већ је давно доказана.

„Затворено у обележене границе и умеравано разумом, уображење постаје најмоћније оруђе физичких проналазака, вели Тиндал. Дивовски мост који је Њутн прескочио од јабуке што је пала на земљу, до месеца који пада према сунцу, у ствари није ни био ништа друго, него дело уображења. Или шта је друго могло руководити Уиљема Томсона, кад је он, метнувши последње честице материје међу оштрице компаса, гледао да одреди њихове размере у милиметарским деловима, ако није уображење? На послетку, може ли се и поред ових доказа не видети у већем делу онога, што је у последње доба речено о протоплазми и почетку живота, присуство ове неоцењиве моћи, коју руководе и контролују у њеном смелом полету признане у науци аналогије? Строго говорећи, без помоћи уображења, сва наша знања о природи ограничила би се једино на класификацију факата, из којих би се могло закључивати само о узајамности њихових суштаствовања и реду следовања једнога за другим (коегзистенцији и сукцесији њиховој). Истина, ми бисмо знали о смењивању дана ноћу, једног доба годишњег другим итд.; али сила — та душа васионина — била би изгнана из области наших представа; односи између узрока и последица развејали би се у прах и пепео; а с тим би посрнула и сама наука, којој је главна циљ да утврђује и

поставља везу међу различним деловима природе и њеног испитивања, као једне организоване целине."

И по томе не може се у овом погледу повући граница међу научником и вештаком.

При свем том та граница, бесумње, постоји.

Да бисмо је нашли, да застанемо мало код анализе мислених процеса, којима је резултат, с једне стране, научни производ, с друге — роман.

V.

Научник кад хоће да поставља нове принципе, или да процењује и доказује старе, не може да се не ослања на чињенице и не може игнорисати логику: он *посматра* и *размишља*.

Посматрање се састоји у управљању пажње на извесне предмете, у разликовању њих самих, у одређивању околности од којих су они условљени, у одређивању промена које они могу представљати. Но оно се тим не свршује. Научник не само прима у себе појаве, који сами собом постају, него их још и вештачки васпроизводи. И то је оно што се зове оглед, експеримент. Хемијска анализа и синтеза експериментални су процеси.

Појав се може изучавати само онда, ако он у нама изазива ма какав интерес. У науци је овај интерес увек теоријског карактера.

Свет што нас окружава, преставља мноштво факата који немају никаквог значаја за научника. Број лишћа на овом или оном дрвету, број пукотина на стени, количина угљеничких честица што их има у клубенцету дима, — мимо свега тога пролази научник, све то њега не интересује. Али опет не може се рећи да у природи има ствари апсолутно неинтересних. Врло фина осетљивост научникова према спољним упечатцима може га навести да увиди дубоки смисао онамо, где нико осим њега ништа није приметио. Коловрат направљен чајном кашичицом у чаши ове течности, обратио је на се пажњу Хелмхолцову и био је предмет најоштроумнијих размишљања, која као да ће размакнути границе математици, а форме, које дим узима дижући се у висину, послужиле су као полазна тачка за величанствену хипотезу о вихоровитим атомима.

Идеја, хипотеза управља у науци огледом, експерименталним процесом. Огледу увек претходи хипотеза, без ње оглед не би имао ни најмање резона. Али пре хипотезе стоји посматрање, одрешено од сваке унапред одређене мисли.

Упечатљивост, о којој смо сад говорили, пажња, способност разликовања, још из раније васпитана и изоштрена, све то чини камен темељац научног творења, земљиште где најпре и час по час израстају, као светли цветићи са чаровитим бојама, хипотезе, од којих многе увену, чим се дотакне њихових нежних венчића сурови дах огледа, но многе остају у животу, пролазећи здраво кроза сва научна митарства, обележавајући све незгодне утицаје експерименталног ис-

куства. Нашавши, на послетку, потврду у свој целокупности једноликих појава, оне постају научне истине.

Гледећи на то, колики је талас нервне раздражљивости у научника, тј. гледећи колико је у њему силна тежња да из масе њиме разматраних факата, у којој му било области знања, изведе овај или онај закључак; колико важан овај закључак представља извесну формулу живота, апстракцију његову, закон природни; колико у његов производ улази елеменат лепога, тј. истинитог у даном случају гледећи на све то, он се (тј. научник) може назвати даровит, талентљив, ђенијалан.

Радник, који само проматра, који се не може користовати својим градивом, који натрпава гомиле факата једне на другу и толико је кратковид да мисли е је то циљ науке, који хипотезе и теорије, које су душа и цвет знања, замењује класификаторским вежбањима. — такав радник мисли био би некористан, кад не би било научника другог типа, кад не би било философâ, који имају способност да то спајају у једно, да комбинују.

С друге стране, научник који небрежљиво гледа на факте и проматра с напред одређеном мишљу, желећи их подметнути по што по то под ма какву хипотезу, која се јавила у мозгу његову групишући два, три, или десетину појава олако процењених, али која се не може оправдати целокупношћу њиховом, — такав научник не само да је некористан, него је и штетан. Рђаво схватајући циљ и улогу науке, он је профанише својим брзим уопштавањем и закључцима. То је тенденциозни научник.

Само ће онда научник служити свом високом позиву, кад умедне, ослањајући се на своју фину нервну осетљивост, урођени свој дар, знак више организације, — везивати посматрање с размишљањем, кад му се стрпљивост, марљивост, рад покоравају ђенију који лебди у границама стварнога, прикованог за истину ланцем огледа.

(свршиће се).

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Основа лепоте у свету. С особитим обзиром на српске народне песме. Написао Др. *Лава Костић*. Наградила Матица Српска. Нови Сад. 1881 год.

(Свршетак)

VII.

Г. Костић је врло вешт у извртању и подметању онога о чему се није мислило, и то све — разуме се — у корист својег волшебног укрштаја. На стр. 55 своје књиге г. К-ћ износи нам бајаги неке

противречности Дарвинове. Ја ћу навести речи његове: „Како је Дарвиново начело, расплодног избора каткад непоуздано, види се и по овоме: споменусмо мало час, како је Дарвин при разговору о оним рожцима северног јелена, дошао до уверења, да *рогове преноси женка.*[1] Мало затим, говорећи о некој инглеској врсти оваца, мисли, да су *рогови управо мушког* порекла. Оно је казао на стр. 504 а ово на 505-ој. Не можо се замислити, да је *заборавио*, што је мало час казао; само је јасно да на другоме месту каже сасвим противно ономе, што је рекао на првом. Кад се дакле тако гласовити научењак, тако велеуман испитивач, као што је Дарвин, пориче тако брзо, скоро засобице, онда је погрешка јамачно у основи". Међу тим то није баш тако страшно као што г. К-ћ хоће да представи, ту је просто ствар његовог неразумевања. Дарвин говори на једном месту о роговима код *сев. јелена*, а на другом о роговима код *оваца*, а јелени и овце *нису једне исте* животиње, то је познато свакоме па и г. К-ћу: — и ако нешто важи за северне јелене, то не мора важити и за овце, а баш и кад би била та могућност, то онда не треба заборавити на ону опште познату пословицу: „нема правила без изузетка."

Рогови су код јелена за то, да би могао кошуту савлађивати. и ако ово важи за јелене, то, као што рекох мало час, не важи, нити пак мора важити и за овце. Све полне разлике које постоје између мужјака и женке бивају баш услед *сексуалног одбирања*, нпр. код рајске тице мужјак је украшенији и лепши, зато, да би могао женку примамити, јер који је лепши тога женка и избира, али ипак зато све „рајске тице" не одликују се лепотом свога перја, нити пак својим лепим гласом; тако врста Chlamydodera позната је цигло са прављења својих лепих колибица и баштица. Такву једну колебицу и врт што их прави „Баштован" „Amblyornis inornata" описао је лепо Beccari (види Kosmos I св. за 1878 год.). Ми видимо дакле да код једне исте врсте тица па се не пренашају једне исте особине и томе се не чуди г. К-ћ, а чуди се некаквој бајаги противречности Дарвиновој о пренашању рогова од мужјака и женке. од две различне врсте као што је јелен и овца, као да таквих случајева пренашања не находимо и код људи и осталих животиња. Зна се да извесне особине тела код једних пренашају се од матере на потомство, док код других те исте особине тела пренашају се од оца на потомство. Ако је пак хтео г. К-ћ да набирчи све оно о чему Дарвин *није говорио* или спомињао, то би онда његова расправа могла бити већа, а могао је се у том погледу доста послужити Wiegand-ом, Mivart-ом и другима. Тако између осталог г. К-ћу учинило се „врло занимљиво", зашто „мужјаци у наше живине нпр. петао, патак и гусак при растењу чупају кљуном женкину главу", то пре свега и ако је занимљиво није баш тако важно, да би се могло замерати не-

[1] Овде долази једна примедба од слагача, што ће пре бити од г. Костића. Ја му се чудим да он у једној озбиљној расправи не може да буде толико достојанствен, па да се мане којекаквих каламбура и досетака.

објашњењу, јер то је мислим доста јасно, да је то начин његовог уживања, то је нека врста — како сам г. К-ћ вели — симултаног пољупца.

VIII.

Ја сам још у почетку ових врста казао да ја нити имам времена, нити сам у месту таквом, да бих могао бити опширнији у оцењивању г. К-ћеве расправе, ма да би се код свију његових биолошких примера што их он наводи у својој расправи — могло што шта приметити. Г. Костић је са овом својом расправом први пут изашао пред српску публику као са радом озбиљним, и ипак није могао ни ту да буде на оној висини, на којој би требало да стоји један озбиљан научењак, већ радо хоће да се шали и да прави некакве слане вицеве чак и на рачун народности (види стр. 68). Дрекост своју показао је г. К-ћ на неколико места своје књиге, он који ни данас не зна како се ради са иглом и ножем за сецирање, који — мал не — о свим предметима природних наука, о којим је говорио, зна само у толико у колико је то могао теоријски из књига научити, он који хоће да парадира пред читаоцима са стручним знањем физике, хемије, ботанике, филологије, естетике, анатомије, ембриологије, физиологије и философије; — толико је дрзак да на врло безобразан начин прави примедбе (и то неумесне) људма који су провели свој век изучавајући своју струку, и спрам којих је г. К-ћ много мањи но царић упоређен са орлом. А мени се чини да ј: баш то уображено знање најбољи доказ његовог незнања.

Говорећи о оплотку и заметку г. К-ћ вели да се „сам *оплодак* још никако научно није разумео, (с да?) те ће нам се — вели — и са строго научне стране слабо замерити, ако после овога одмах пређемо на одраслог човека, да видимо, како се наш празакон развија у његовој грађи.“ Као што се из овога види, г. К-ћу су непозната најновија испитивања: *Селенке, Фола, Грефа, Хертвига, Бичлија, Страсбургера, Бенедена, Стошића, Јеринги* итд. у чијим је радовима оплођавање јајета доиста јасно представљено и објашњено, тако да г. К-ћ не мора баш тај први моменат развића допуњавати својим песничким *маштама*, јер природни појави не објашњавају се којекаквим маштанијама. У истоме одељку говори он како су женске јајаре (ovaria) распоређене *симетрично*, дакле и ту један доказ за његову теорију, и на то нам г. Костић узвикује, „да се у природи при стварању сваког важнијег строја показује *нагон симетрији*“. — Лепо, а шта ћемо рећи за тице код којих је оваријум на једној страни (десној) закржљавио, а развијен је само на левој страни, — зашто ту није остала она симетрија која је у почетку била, зашто „нагон симетрији“ није и даље остао, но је почео да уступа, и кад велите да симетрија није ради украса већ ради дубље потребе, онда зашто није ту остала симетрија и даље, ако је она баш тако нужна?

Али да видимо даље, како машта г. Костићева објашњава сам акт оплођавања, ту је тек он занимљив, ту се сви његови докази састоје у ове речи: „мени се чини“, — других каквих разлога и доказа

[illegible]дњем и *новом веку* није ништа друго, до историј[illegible] [illegible]нога.

[illegible] и да се *одбаци* овако једнострано гледиште на [illegible] [illegible]ово време, у *књизи* утопистичког социјализма, [illegible] [illegible]за моћ у *идејализирању* и морализирању, [illegible] [illegible] средствима *могуће* извршити социјални преображај [illegible]ост, која *изазива* другу крајност. Место екстр[illegible] [illegible]ни *екстремни* материјалност. Морал ту не вреди ни[illegible] [illegible]вањем људи *тако се* исто ништа не може учинити, само [illegible] [illegible] услова *за преображај*, ако друштво економски [illegible] [illegible]но, *да је преображај* могућ. А кад „реални“ [illegible] [illegible] онда *преображај* друштва *мора* бити извршен [illegible] [illegible] друштва *може* бити глупа до крајности, цело д[illegible] [illegible] деморализовано како се само замислити даје, код св[illegible] [illegible] *овладати крајња* апатија према општим стварима [illegible] [illegible] ништа. *Кад се* то друштво економски развије [illegible] [illegible] услова, кад се *створе* „реални“ услови — преображај [illegible] [illegible], капиталистичко ће друштво постати социјалистичк[illegible] [illegible] дан, друштво, које мало час описивасмо, биће сасвим [illegible]: људи ће *живети* као браћа, сваки ће бити образова[illegible] [illegible] *радити за другог*, сваки ће човек бити и радник и фи[illegible] [illegible] није апсурд? (Свршиће се).

ОМЛАДИНСКЕ СКУПШТИНЕ.

[illegible] преображење ове год. отворене су у Вршцу и у Дубр[illegible] [illegible] омладинске скупштине. Скупштина у Дубровнику није [illegible] [illegible] јер јој полицијска власт није дала [illegible] [illegible] показала се до зла бога ружно и мађијски [illegible] [illegible]омладинцима. И омладина у Вршцу имала је велике муке [illegible] [illegible] свакаке сметње грдила. Гости из Србије, [illegible] [illegible] су искусили србу мађарске полиције [illegible] [illegible]има се сваки корак праћен, једно време покушали [illegible] [illegible] да присуствују у сали где се скупштина [illegible] [illegible] су наши великошколци осетили топал дочек од [illegible] [illegible]. И збиља, све те полицијске мер[illegible] [illegible] свези наше омладине и омладине у Аустро[illegible] [illegible] су ништавне. Свезе има и биће је, јер је [illegible] [illegible] свесна задаће, коју омладина има у својем [illegible].

Дружина „Побратимство“ поздравила је теле[illegible] [illegible] и другу скупштину. Но телеграм дубровачкој омладини [illegible] није достављен скупштини.

Од многих тачака, које су сазивачи вршачке скупштине [illegible] на дневни ред скупштине, дозвољено је било да се [illegible] о новом уставу, јер мађарско министарство [illegible].

познато, хтело потврдити Устав, који је новосадска скупштина усвојила.

До године ће се, према решењу скупштине, омладина састати у *Великом Бечкереку.*

УСТАВ

„УЈЕДИЊЕНЕ ОМЛАДИНЕ СРПСКЕ У УГАРСКОЈ".

I Име.

§ 1. Срби и Српкиње у опсегу земаља свете стеванове круне оснивају друштво под именом *„Уједињена омладина сриска у Угарској".*

II Циљ.

§ 2. Циљ је „Уједињене омладине српске", да унапређује просветне и материјалне интересе свога народа, и уметност, а то жели постићи:

а) јавним удруживањем;

б) држањем јавних предавања из ма које научне гране;

в) издавањем и растуривањем по народ корисних књига и часописа; и

г) приређивањем јавних беседа и села.

§ 3. Политичко делање не спада у делокруг „Уједињене омладине српске".

III О члановима.

§ 4. Чланова има редовних и потпомажућих.

§ 5. Редовни чланo „Уједињене омладине српске у Угарској" може бити сваки Србин и Српкиња од 16 година у опсегу земаља св. стеванове круне.

§ 6. При ступању у дружину дужан је сваки редовни члан уплатити 50 нов. а. вр. као уписницу, а после уплаћује сваког тромесеца по 50 нов.

§ 7. Уплаћивање врши члан или непосредно средишном одбору, ако у његовом месту нема месне омладинске дружине, или преко пуномоћника дотичне дружине.

§ 8. Сваки редовни члан има право активног и пасивног избора и гласања, учествовање при дебатовању, као и право интерпелације и предлагања. Само онај члан губи то право, који није за по го ине своју чланарину платио.

§ 9. Потпомажући члан може бити сваки пријатељ друштва без разлике пола и народности.

[illegible] чланови обвезују се [illegible]
[illegible] прилозима и то у износу важења [illegible]

[illegible] трошку [illegible]
[illegible]

[illegible] Друштвена управа.

[illegible] оми[illegible] заједнице, као и изврш[illegible] [illegible], донесених на главној скупштини спада [illegible] одбору, који се састоји из 9 чланова и [illegible] скупштина одлучи.

[illegible] одбор би[illegible] главна скупштина на годи[illegible] [illegible] сам из своје среди[illegible]

[illegible] одбору спада даље:

[illegible] скупштине, ако пређашња с[illegible]

[illegible] власти сазива редовне или [illegible] чини припреме за то;

[illegible] књиге, рукописе и сваку другу [illegible]

[illegible] прилоге од [illegible] месних дружина, [illegible] прегледане рачуне, и

[illegible] тачан извештај [illegible] апсолуторију [illegible] дужан је одбор [illegible]

[illegible] дне [illegible] нећује [illegible] писмено [illegible]

[illegible]

§ [illegible] годишње [illegible] под [illegible] књиге или [illegible] какви ће ра[illegible] одбор, који [illegible]

§ [illegible] чланова, које [illegible] главној скуп[illegible]

§ [illegible] редакционог одбора [illegible] одбором попуњу[illegible]

[illegible]

§ [illegible] § [illegible] у сваком месту [illegible] уједињене омла[illegible]

§ 20. Месне дружине стоје непосредно у свези са средишним одбором, шаљу истом половину прилога својих чланова и извештај о свом раду.

§ 21. Месна се дружина може образовати чим у једном месту станују више од три члана. Чланови пак, који станују у таквим местима у којима се не може образовати месна дружина, шаљу своје прилоге непосредно средишном одбору као што је у § 6 споменуто.

§ 22. Посредник ове свезе између појединих месних дружина и средишног одбора је пуномоћник, које бирају дотичне дружине и о томе средишни одбор извешћују.

§ 23. У смислу циљи „Уједињене омладине српске" главна је задаћа месних дружина:

а) да у народ растурују не само књиге и часописе „Уједињене омладине српске", него и сваку другу књигу или часопис, што одговарају друштвеној циљи;

б) да држе састанке по примеру ђачких или у опште књижевних друштава, на којима би појединн чланови доносили своје умне радове, научне и критичне расправе, те тиме се спремали за ваљане и корисне раднике на књижевном пољу, а у интересу народне просвете и благостања;

в) да одржавају по потреби и могућности јавне зборове и предавања, поучавајући народ речима и делом, и

г) да приређују у корист друштва забаве у свом месту.

§ 24. У осталом имају месне дружине потпуну слободу делања у погледу својих унутарњих ствари. Ако месна дружина ради противу циљи „Уједињене омладине српске", онда средишни одбор има право да је разреши до прве редовне главне скупштине. Разрешена месна дружина има права апеловања на главну скупштину. Противу скупштинског закључка нема даљег призива.

VII. Главне скупштине.

§ 25. Главна скупштина представља целокупност друштва. Она може бити редовна или ванредна, а сазива је друштвена управа, т. ј. средишни одбор. Редовна главна скупштина одржава се сваке године једаред и то у месецу августу, у месту, које одреди сама претходна скупштина, или ако ова није, онда је одређује средишни одбор у споразуму са свима месним дружинама. Позив на скупштину са дневним редом мора се најмање четир недеље пре држања исте у јавним листовима обзнанити.

§ 26. Ванредна главна скупштина сазива се кад то средишни одбор реши, или кад то једна трећина редовних друштвених чланова захтева. Дневни ред се такође мора обзнанити, а сазива је средишни одбор бар три недеље дана пре.

§ 27. Док се не оверове присутни чланови, донде председава скупштини председник средишног одбора, а тајник истог одбора врши бележничке дужности. После тога бира себи скупштина председника, подпредседника и четири бележника.

§ 28. Да редовна или ванредна главна скупштина може правоваљане закључке доносити нужно је, да буде присутна једна трећина друштвених чланова.

§ 29. Не узмогне ли се редовна или ванредна скупштина одржати са неприсутности бар трећине друштвених чланова, онда за четири недеље од дана, кад је била прва сазвана, сазива средишни одбор другу главну скупштину и ова може доносити правоваљане закључке без обзира на број присутних чланова.

§ 30. Да би закључци главне скупштине правоваљани били нужно је, да за њих гласа апсолутна већина присутних чланова. А ако су гласови подједнако подељени, онда решава председников глас.

§ 31. О току главне скупштине води се тачан записник; исти воде од скупштине изабрани бележници, а записник после одостоверава од скупштине нарочито изабрани верификациони одбор.

Скупштински записници предају се јавности.

§ 32. Главна скупштина или средишни одбор одређује себи за идућу годину дневни ред. Битна тачка дневног реда је дискусија научном, просветном или дневним питањима.

VIII. Ревизиони одбор.

§ 33. Поред средишног одбора бира скупштина и ревизиони одбор, који има идућој главној скупштини после годишњег извештаја средишног одбора поднети своје мишљење о одборским рачунима и руковању. — Ревизиони одбор састоји се из три лица, а чланови истога не смеју уједно бити и чланови средишног одбора.

§ 34. Ревизиони одбор има права у ма које доба да врши контролу над рачунским књигама средишног ообора или појединих месних дружина.

IX. Печат друштва.

§ 35. Печат друштва је са потписом у округу „Уједињена омладина српска у Угарској“, а посреди са обележјем уједињења (рукованье).

X. Престанак друштва.

§ 36. Ако би кадгод такве неприлике наступиле, да би „уједињена омладина српска у Угарској“ морала престати, онда читава њезина имаовина даје се на сахрану „Матици Српској у Новом Саду“. Ако се не би у тому од три године „уједињена омладина српска“ на ново организовала, онда та имаовина прелази у матичну својину

ТЕМЕ

за награду $188^1/_2$ школској години.

I. Теме историјско-филолошког одсека.

I Тема. Економски значај и задатак еснафских устројстава и занатлијских удружења и нарочито с погледом на наше прилике и потребе.

II Тема. Басне Крилова упоредно с баснама Лесинга, Лафонтена и Доситеја Обрадовића. Значај басана Криловљевих у историји руске књижевности.

II. Тема природно-математичког одсека.

1. Систематички побројати биље и рашће, што саставља флору Топчидера у границама: од севера обала Саве, од југа висова над манастиром Раковицом и селом Кнежевцем, а отуд вододелницама, које раздвајају воде, што се у Топчидерску реку изливају од оних, што непосредно Сави теку. 2. Затим ваља биље и рашће топчидерске флоре поређати у ове групе: група корисних — за лек или јело употребљивих: група штетних — отровних, што улазе у састав шуме, и група ретких биљака, са ближим означењем места, где се те биљке находе. На челу описа ваља да стоји топографски опис Топчидера у границама горе означеним.

III. Тема техничког факултета.

О моменту леђивости равних површина по средишту хидростатичког притиска на равним површинама.

1. Аналитичким путем показати све законе о моменту леђивости равних површина.

2. Извести све графичке и опитне методе одређивања момента леђивости равних, ограничених површина и применити једну од ових метода на профил виђолове шине, а у цељи одредбе бројне вредности момента леђивости истог профила за неутралну осу, која лежи управно на симетричкој оси.

3. Показати како се аналитичким путем одређује резултатна и нападна тачка хидростатичког притиска на равној површини, и за случај кад је горња ивица површина, или њена хоризонтална дирка испод водоравна.

4. Ваља показати, којим се начином може да одреди графичким путем средњи хидростатички притисак на четвороугалној вертикалној површини и то, кад је горња хоризантална ивица испод водоравна. Применити исту графичку методу на одредбу нападне тачке и хидростатичког притиска, као и јачине и смисла резултанте, за случај кад је вертикална четвороугона површина, с леве и десне стране притиснута водом. Димензије у овом проблему ове су: ши-

рина површине (врата, уставе) јест 5 m; висина 8 m; над горњом хоризонталном ивицом површине водораван је с леве стране површине на висини 3 m; с десне стране притиснуте површине водораван је над доњом ивицом 4 m висок. Најзад наћи ону осовину у површини, у којој, кад врата подупремо, да се она, ако исте уклоном хидростатичког притиска не протуре, и осим овога одредити и статички моменат резултујућег хидростатичког притиска за ове основе: а) за основу, која иде кроз горњу ивицу врата, и б) за основу, која пролази кроз једну, ма коју од вертикалних ивица врата.

Примедба. У задатку „4“ јединица терета је тона. Тема у ... изнети 10 писаних табака, потребни цртежи треба да су тачно профил Вињолове шине нацртати у природној величини.

IV. Тема правног факултета.

О наследном праву (од прошле године.)

БЕЛЕШКЕ.

На великој школи установљена је ове године катедра за археологију. Професор архитектуре г. М. Валтровић, предаваћ археологију. — За професора југославенске литературе, постављен је, по избору савета Велике школе, досадањи гимназијски професор Светислав Вуловић. Г. Вуловић се образовао у Србији. О његовом књижевном раду с похвалом одазива се Пипин у својој „Историји словенских литература.“ — Вел. школа, одкако је г. Ст. Бошковић последњи пут постављен за министра, нема никако професора опште историје. Неки ће ђаци свршити вел. школу и не слушавши предавања из те како важне дисциплине. — За ректора Вел. школе за школску годину 1881/2 изарран је г. Д. Нешић. — Од ђака Вел. школе отишло је које у Париз, које у Беч њих 18, 10 да уче медицину, а 8 (... у Беч) да уче ветеринарску академију.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК Стева Добровојевић адвокат.

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: НА ГОДИНУ 8 ДИНАРА (4 ФОР.); НА ПО ГОДИНЕ 4 ДИНАРА (2 ФОР.); НА ЧЕТВРТ ГОДИНЕ 2 ДИНАРА (1 ФОР.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 10. | ОКТОБАР 1881

ВАРТОЛОМИЈСКА НОЋ.

Над умореним Паризом тавна се спушта ноћ,
И тавни плашт увија зрак и свет;
Тишина мртва. Лаора благим летом,
Не покренут повијен снева цвет...
Ах! Бурни запад припрема оркан и пламен,
И мрачни облаци бацају страшну сен —
Свечани, мртви мир прекида потмуо тутањ,
С ког људски разум постаје срца плен!
И час већ стиже!... С опалих звонара страшно
Грунуше звона. И крик ужаса и јад,
Уз пуцањ пушака и звекет мачева оштрих,
Неверног краља огласи страшни рад!
Колињи храбри, победа љубимче гордо,
С проклетством павши — поражен пада ван;
И праћен потсмехом и грубим поздравом робља,
Поздравља мучке вечности хладни сан!
Смућени, наги стреме — и дечица вриште мала,
Кроз тавне одаје хори се њихов плач;
Но заман! свиреном руком изоштрен и хладни,
Над њима сева освете крвави мач!
О плач'те мајке! Очеви, плачите горко!
Трупине синова ваших ваше лакомислености су знак!

Гле! вечна тама покрива њине груди,
И светла ока гаси се и трне зрак!...
Ликује Карло. И гробни мир и поноћ,
Увија плаштом поражен смрћу свет —
Тишина мртва. И тихим, благим ветром,
Не покренут повијен снева цвет...

6. септембар 1881 г.
Београд.

Војислав.

ЉУБАВ И БРАК.

од

Ср. Ј. Стојковића.

(Свршетак)

II.

Прелазећи на брак, да ли је потребно, да најпре дефинишемо брак, да покажемо његов значај, његову важност?

Модестен вели: „то је удружење, да би се могле постићи ствари људске и божанске“... *Легуве* вели: „Бављење уз нас жене, коју љубимо, и њезина брига о нашим радњама и пословима, обогаћава наш разум свима деликатностима женске душе. Само брига о животу, брига о жени и деци, даје човеку оно, што му је недостајало, а то је: срце и осећаје везане с умом...“

И заиста, брак је спајање две душе, зарад узајамног допуњавања и развитка. Он није само проста веза два створа за рад уживања; он није само ни хармонија два створа за рад бољег живота: — он је основа за боље вршење природних и човечанских дужности он је извор, из кога човечанство црпи своју садашњост и своју будућност.

„Брак је љубав, која рађа и осветљује живот; он је развитак свију душевних способности у човеку: а безбрачност, то је себичњаштво, то је смрт и уништење“... (Debay).

Брак развија у човеку осећаје, припитомљава његове страсти, развија и обогаћава његов ум. Без њега би човек био суров, себичан, дивљачан, неморалан. Посматрајте у друштву старе бећаре; посматрајте калуђере и њихову околину...

Но као год што је по човечанство штетна безбрачност, тако је исто и многоженство (полигамија). Најбољи нам пример казују Турци, где брак не служи ни за шта друго, него за физичко задовољство. Ту су жене несретња створења, затворена и ропски покорна. Па може ли њих постицати свети позив породичких дужности; могу ли оне бити у правом смислу љубе и мајке?...

Поред овога излишно би било, да се још доказује важност и корист брачнога живота. Но пре, него што пређемо на то, да разгледамо положај жене у браку, биће потребно да видимо у неколико њену спрему за брак; да погледамо на положај девојке, *удаваче*.

За удавачу вели Легуве: „Она личи на девојку, јер још не носи тућ јарам, и на жену, јер јој се живот меша у живот неког другог“...

А које је доба девојака, када су већ спремне, да ступе у брак?

Код Индијанаца, сматра се девојка само као оруђе задовољства, па је и удају у 8. години! Римски закони дозвољавали су удају у 12. г. Код Шпартанаца пак, где се тражило, да жене буду снажне и развијене, да би рађале здраву и развијену децу, удавали су их у 20.... У данашњем добу, по закону, девојка се може удати после 15., а по обичају, после 18. год. Но и једно и друго сувише је рано. За физиолога и моралисту, девојка је у тим годинама још дете; то још није права зрелост.

Петнаест година! Каква иронија за супругу, каква иронија за мајку!...

Погледајте девојку у том добу. Може ли она познати свог младожењу, може ли испитати његов карактер, његов темпераменат? Она полази за његову лепоту, богатство; или полази наваљивањем и силом других. Она не познаје његово морално биће, није кадра да појми његову душу, његов живот. Она полази, као што би математика рекла за неко непознато x. А последице у доцнијим годинама, често су: дубоко кајање.

Узрок раној удаји лежи у сујети неких родитеља, да своје кћери младе удоме. Још је већи узрок у некаквом частољубљу момака, да се ожене што млађом женском, — девојчицом, „пупољком“. По некаквом накарадном појму женске су у 22. и 24. години већ *матере!* Ми смо, чини ми се, одвећ строги, кад ценимо њихове године, а према себи сувише благи: момак је у 35. и 40. години још *млад!*...

Овој раној удаји постоји још један разлог, који лежи у самој девојци. Девојка хоће што пре да се уда; она не мисли на доба, прилике и последице. Чини јој се, ако претури 20. год. да се нигда удати неће. И пословица народна вели, да *„девојка мала или велика, једнако јој се хоће сватова“*. Или ова песма:

„Ђевојка се сватовима нада,
Удовица нада и не нада,
Стара баба никако не нада".

„Питали ђевојку: кад су ти отац и мајка најмилији? — Кад их и мужевљевог дома желим, а код њих у род не шједим".

„Ој ђевојко бриго материна,
Све се бринеш удати се не ћеш,
Удаћеш се и покајаћеш се".

Народна пословица вели, да: *„ђевојачког села нигде нема"*, свакој ће доћи време да се уда. Сем тога, нека се сете оне пјесме, коју жене често певају:

„Ђевовање моје царовање,
Цар ти бејах, док ђевојка бејах".

Баш и кад с физичке и физиолошке стране гледамо на девојку преко 20. год. наћи ћемо код ње многе лепоте, којих нема у 15. год. Трајанина, утврђена физиономија, развијене лепоте тела, покрети гипки, душа нежна, ... а што је најглавније, женскиња доспева у пуноћу осећања и разума тек у 24. год. Тек тада може она бити у правом смислу супруга и мајка. Тек тада може она истински љубити мужа и пород, — не појетском и идеалном љубављу, већ љубављу разума, која је стална, која је вечна.

Даље, неудату девојку занимају промене, забаве, игранке; развијају се у њој жеље и задовољства; треба јој дати времена, да их подмири. Јер, кад постане супруга и мајка, њена памет треба да је слободна од идеалисања и уображења; карактер јој мора бити утврђен да би могла поднети све терете, који је као жену и мајку очекују. У образованијих народа, девојка се до 18. и 20. године још и не сматра као девојка, удавача. Њу тек у тим годинама почињу изводити у друштва, забаве и игранке. А код нас: једва је навршила 14. и 15. годину, а већ је сва околина постиче на то, да мисли на удају.

Најзад, од жене се тражи, да буде супруга и мајка у правом смислу тих речи, а не материна *маза*.

Што се тиче обичаја везивања брака, већ је давно прошло време, кад су родитељи уговарали и утврђивали брак, а момак и девојка још се ни познавали нису. Но и данас се још често дешава, да се девојка удаје по жељи и наморавању других. А и саме прилике нису такве, да би се они могли боље упознати; или се такве прилике нарочито избегавају.

Ево шта вели *Легуве* на то: „Тешко га родитељима, који теражу своју власт дотле, да кћери својој намећу младожењу, кога она

не воли: на њих ће често пасти одговорност за њене погрешке"... Зар није љубав законити темељ људским задругама: отаџбини, породици, друштву, човечанству? Па како би се онда могло захтевати, да се вечита брачна заједница утврђује на нечем другом?... Но свакојако треба и ту родитељска брига да лебди, утичући морално на правац, на избор: и по спреми, и по дужности и положају, и по карактеру момковом.

Уза са̂м брак долази *прошевина*. Овај размак времена до венчања, најпаметнији је обичај код брака, само кад је што дужи; јер он даје прилике заручницима, да се познаду. „То је проба, могу ли се спојити две душе". Ово је доба веренства јако развијено у Немачкој. Код Јевреја траје годину дана. Закон и црква дају само три недеље томе размаку; но људи новцем скраћују и то кратко време! па се још гледа, да се вереници не састају никад без сведока! Каква пронија, каква противност жељи, да кћи буде у браку *срећна* и *задовољна!*...

Дошли смо до самог брака.

Први је почетак био жалостан. Прва је супруга била *Ева*. И та прва супруга каква беше: варалица! Прогнана из раја, проклета је: да буде роб свога мужа, роб својих дужности. То је проклество пратило жену кроз све векове до данас. И жена, обележена тим црним обележјем, улази у живот, да трпи, да служи, да обмањује, да рађа! Зар ништа друго, до робиња, родиља и мученица?!...

На основи првог греха, жена је била не само оруђе за задовољства, већ и ствар, животиња, стадо! Краљеви су јеврејски умножавали број својих жена, да покажу, колико су богати. Соломун је имао 700 жена! Па и данас на истоку закључавају хареми многе јаде и горчине. Шах перзијски има толико жена, колико је дана у години!...

Жена је и данас још, — по појму већине, — ниже створење од човека́ још по рођењу. Она је његов слуга, његов роб, створена за његове ћефове и задовољства!... А шта даје повода томе? Женскиње стоје на нижем ступњу образованости; погрешни појмови, рђави обичаји, пренашају се с једне на другу; сем тога, жена се у многим случајима јавља као сујетна, помодарка, каћиперка, зла, пакосна, по кад кад, варалица, дволична, подла, неверна, а ретко, тутава и лења.... И човек има триста и деведесет ћу̂ди̂ и навика̂; само што он господари; жена мора човека да слуша, да све трпи и сноси, а човек не!...

Да видите само, шта познати мислилац *Шопенхауер* вели о жени: „Она је неспособна да разуме и осећа музику (?), појезију и пластичке вештине. Код ње је само мајмунисање, само обмањивање, сама

афектација у жељи, да се допадне. Она има само једну идеју: уши-висати на човека дотле, докле га не освоји. Неспособна да се уздржи, она је најпотпунији и најнеизлечивији филистер. Она је управо природна неправда. Природа јој је одузела снагу, а дала наслеђено лукавство. Притворност је урођена код најхитрије, као и код најглупље“.... Тако говори о женскињу тај философ, гњеван на целу ту половину рода људског, која је и по његовом појму, нижа од човека.

Па према оваквом појму о женскињу, и према појмовима, што су владали у прећашњим вековима, да ли је брачна веза могла имати основа за онакав положај и ступањ, какав треба да заузме? Да ли се жена могла приближити мужу; да л га је могла разумети: њега, његов положај, његову душу, његов живот? У таквим приликама не може нигда бити праве узајамности, ни тражене хармоније; ту не може бити живота. Робовање и подчињеност, јесте провала између друговања и узајамности. Роб никад и не може бити искрен и веран према госи, према господару, који га тлачи. Роб је дволичан и подао. Верни се робови причају као реткости; но тада су и господари ретки....

Какав је положај жене био и какав је сада, код нас у народу, на селу, и какав појам влада о њој, најбоље ће нам показати народни обичаји, приче, песме, досетке, пословице: оне су највернији огледало духа и карактера народног. Навешћу неколико примера, с којима нам народ карактерише рђаву и добру жену.

Питала жена мужа: Ђе си био синоћ до оног часа? — Ко зна за свој образ и за кутњу срећу, не казује жени ни трећу...

Или ове пословице:

Жена има увек пуну торбу суза уза се;
Жена се смеје кад *може*, а плаче кад *хоће*;
Жена је лукавија од ђавола;
Жена хоће навек да има последњу;
Жена ће само ону тајну сачувати, коју не зна;
Жена уме и по тринајес месеци на годину да буде болесна:[1]

или ова песмица:

„Докле ти је код мајчице,
Мирнија је од овчице;
А када се с мужем здружи,
Од аршина језик пружи“.

---

[1] *Срп. народне пословице*, покупио Вук С. Караџић.

У свима овим досеткама и пословицама, којих имаде по народу још сијасет, казује се, како има рђавих жена „да те бог сачува“; како их има: језичних, лукавих, притворних, и — свакојаких.

Али наш народ не грди навек жену. Он зна, да има велики број и добрих жена, па има и таквих пословица, са којима их уздиже, хвали њихов бистар ум, њихово добро и нежно срце, њихове „златне“ руке.... Тако на пример:

Кућа не стоји на земљи, него на жени;
Ђе није жене, онде није ни куће;
Жена је најскупље покућство;
Ваљана жена није никад беспослена;
Више вреди добра жена него сав род;
Вредна жена напуни кућу до крова;
Муж је кућни гост;
и т. д.

Такав је појам у нашег народа о жени. Ту се говори не само о рђавим, него и о добрим женама, па се признаје, да „нема куће, где нема жене“! Али, за што нису све до једне, или бар у већини, те добре жене? Треба ли тврђење Шопенхауерово, треба ли тврђење народних пословица сматрати као доказ, да женскиње не могу ни бити друкше?... Не. Кад разгледамо узроке тога, видећемо, да то долази од њиховог положаја, од зависности, која од добрих карактера ствара рђаве, долази од васпитавања и погрешног појимања живота, које је последица свега, што је штетно и погрдно.

Да би жена могла бити оно, што треба да буде, и што се од ње тражи; да би могла разумети мужа и свој положај у браку, — треба је за то спремити и васпитати; јер од ње зависи живот у браку, у породици, у друштву, у човечанству.

Ево шта вели једна жена *(Даница Л.)* пишући о женскињу: „Женин је посао, да постиче огањ љубави на домаћем огњишту. Угаси ли се та ватра под њеном руком и на њене очи, онда домаће огњиште није више светилиште слоге и мира, те човек тражи себи забаве и радости ван куће...“ Жена дакле треба да постиче љубав, а љубав је главни услов живота. Али, може ли жена потпиривати огањ љубави, ако нема спреме и самосталности, ако нема права и узајамности, ако није друг живота, већ роб?

Француски законодавац из доба револуције, формулисао је сав брачни законик у једној реченици: „Они, који се љубе, жена су и муж“, — а отуда: они, који се не љубе, не треба да буду муж и жена....

Гледајући на многи брачни живот, обузима човека страх; често ће доћи на мисао, да у браку мора бити навек рђавог живота. *Легуве* је врло јасно извео, да је *брачна неразлучност* у многоме узрок рђавом животу. Шта ствара у народу толика крпина, ама истинска двоженства? Ствара неразлучност. Шта множи ванбрачну децу? Неразлучност. Шта зачиње мисао о тровању и убиству? Неразлучност....

На и поред тога, треба ли очајавати о браку и његовој доброј страни? Треба ли о њему мислити као Шопенхауер, да је „брак само замка, коју природа човеку намеће“? и да је „брак *вештачка*, а не *природна* веза у животу“?... Не, — треба ићи напред. Ко год мисли о бољитку и напретку човечанства, појмиће, да је крајње време, да се данашње стање поправи: а свет није непоправим. Треба поправити законе, треба изгладити старе рђаве обичаје и навике; треба женски пол издићи на већу висину, треба га образовати.

Ако посматрамо женскиње с физиолошког и умног гледишта, видећемо, да су оне управо створене за хармонију с човеком. Жена је у исто време и више и ниже створење од човека. Више осећајима и племенитошћу, а ниже умом. Они дакле нису једно и исто, нити могу бити. Али им треба дати њихово место. „*Једнакост с човеком, ама једнакост у разноликости*“... Човек боље смишља него жена: али жена боље извршује. Човек уме боље стећи, а жена боље сачувати. Телом је човек јачи, а жена деликатнија. Женски је језик кадар да искаже све: гибак, богат, разнолик, он исказује и најмање разлике. Човек може разматрати ствар на десет, а жена на сто начина. Разноврсно таласање срца и мисли излив је у њеном гласу. Њен суд о стварима и личностима, њено продирање у најскривеније тајне, њена пажљивост на најмање ситнице, — све су то узроци њене физиолошке природе: брже циркулације крви. А зар немамо толико примера, да се жена, обдарена овим свемоћним способностима, често ослобођава испод силе и власти неспособног мужа, те је онда она господар?... „Ни једна памет није претежнија. Раставите их, оне су што су. Саставите их, вреде десет пута више“... (*Легуве*).

Остаје нам још, да у кратким цртама разгледамо положај жене као *мајке*.

Код свију народа, жена је добијала неке повластице тек са материнством. Али у раније доба, мајке не беху ни у томе слободне, да могу својом децом да управљају, да их васпитавају, да их жене и удају. Право на управу с децом, припада по закону оцу. Па ипак, мајка има моћног утицаја. Она се слуша, јер она љуби, она лебди, она васпитава.

— Питали умирућег старца: колико стече пријатеља у животу За мито колико сам хтио, а без мита *осим мајке никога. (Народ.)*.

„О, мајка је на земљи једини бог, према коме нема безбожника!“ (*Легуве*). Чим у памети замислимо слику мајчину; чим изговоримо само реч: *мајка*, тај час све слике из детињства, слике милоте и доброчинства, постичу нас на поштовање. Завиримо и у најневернија срца, па ћемо наћи неко обожавање спрећу мајчина имена!... Позорница је представљала жене прељубочиниље, представљала браћу непријатеље, синове, који убијају мајке своје; али мајке, које убијају децу своју, историја зна само две: Медеју и Клеопатру!...

Мајка је у породици све и сва. Отац не може готово никад обраћати пажњу на кућевне потребе и на васпитање деце, као мајка. Његова радња, његови спољашњи послови, испуњавају му сав живот његов. У кући остаје дакле мајка. Њу чекају велике дужности. Она не сме бити сујетна, не сме бити лакоумна, кађиперка, помодарка, ћудљива и пакосна, јер је она жива лекција својој деци. Мајке треба да удахњују у детету „ону женску душу, без које нема никад истински великог човека“.

А има ли свака мајка довољно спреме, за тај свети позив?... Ако хоћете, да вам она васпитава децу, да од њих образује бистре умове и карактере, потребно је најпре, да васпитате и спремите за то њу саму.

Ако мајчино васпитање, продужено до 12. године, није напојило дете поукама о моралу, части и достојанству; ако оно није оснажило његову још нечврсту моралност против штетних примера; ако оно није неизгладиво урезало у њега гнушање на лаж и притворност, на себичност и грамзивост; — јавно га васпитање може скрпити и упропастити. —

III.

Сад ми дозволите да завршим.

Ми у кратким цртама пређосмо о женскињу, о његовом положају у друштвеном животу. О свему би се могло врло много и много да говори, кад би само прилике и време дозвољавали. Но надам се, да смо прешли бар оно, што је преко потребно, и што је главно у животу женскиња. Прешли смо оно што у главноме карактерише *љубав* и *брак*.

Осврнимо се назад.

Прелазећи развитак женскиња од старијих народа па до данас, гледасмо жену — роба — где се све више ослобађа, где јој положај бива све праведнији.

Видесмо, да је и ово право, што га је женскиње само себи извојевало силом и натегом, задобијено племенитим и нежним оружјем, [illegible] њеном нежношћу и љубављу. Уверисмо се, да је љубав врло снажна чињеница, не само у браку и породици, већ и друштву, народу, отаџбини, човечанству.

Винули смо се и на поље, које је најпоетичније у добу сваког човека и женскиње, — на доба прве умне и физичке зрелости. Посматрали смо удавачу, па смо видели многе мане и у обичајима, и у закону.

Посматрали смо жену у браку налазећи, да су прилике и недовољно образовање узрок многим рђавим браковима; и да је жена способна, да хармонише с човеком. Најзад, видесмо, колико је важна улога жене као мајке.

Резултат свега говора јесте: *положај женскиња треба поправити.*

Да би се поправка постигла у правоме смислу, потребно је на првом месту: *васпитање женскиња,* а на другом *изједначење у природним правима.*

Нико не одриче, да треба женскиње образовати, васпитавати. Јест, али колико је њих, што тврде, да би њено сувишно образовање упропастило брак и породицу? Ко ће чувати децу, док мајка чита књиге и новине? Ко ће управљати кућом, кувати ручак, чувати „да лонац не загори“, док жена буде у друштву, или на каквој дужности?... Такве жене могу бити само научењаци и апостоли науке, али супруге и мајке не!...

Тако се обично бране сви они, који не могу губље да разгледају важност жениног и материног положаја; који не могу још да се помире с тиме, да би ми с бољим образовањем женскиња имали и боље супруге и боље мајке. Баш у име породице, у име спаса жениног, у име материнства и брака, у име кућења и напретка у кући и зан куће, треба тражити за женскиње веће и озбиљније образовање.

Људи обично набрајају све незгоде од учења и знања жениног, [illegible] наводе ни један пример, ни једну опасност од незнања и глу[illegible]. Знање је једна веза више између мужа и жене, а незнање [illegible] провала. Знање је утеха, а незнање је мука. Незнање до[illegible] тисућу погрешака, тисућу недостатака у кући и породици. За [illegible] жена шћердава време у залудничењу, каћиперству, сујети? [illegible] не зна ништа. За што троши замуку мужевљеву за моде [illegible] за луксузе? За што га задужује и лакомислено упроваш[illegible] му горчи дане живота?... За то, што јој није дата [illegible] мисао, која би је могла хранити; што је свет умни [illegible] ме, а остао јој свет таштине и нерада!...

„Знате ли, за што треба васпитавати жене? пита *Легуве. За то, што је то најпоузданији начин, да се добро васпитају људи“* . . .

Нико не може бити бољи и природнији наставник од жене и матере. *Сократ*, — тај велики учитељ старога доба, казује нам за то најбољи пример. Он врати једнога дана оцу сина, кога је дотле поучавао, с речима: *„Не могу га ни чему научити, он мене не воли“* . . . За што људи осветљују један другога? За то, што се поштују, што се љубе. . . У томе је сва теорија васпитања. А кога дете може више волети, него своју мајку. Она дакле по природи прва заузима место васпитача. Њу за то ваља спремити.

Мајка ће научити дете, да позна свет, друштво, отаџбину, човечанство; она ће га научити да љуби све што је добро и племенито, истинско и поштено. Она може од њега створити карактер, она му може дати нежности и духа. —

Израз ослобођења жена, јесте израз усавршавања породице. Ослободити жену и физички и умно, значи утврдити породицу. А васпитати жену, значи: *спремити вемљиште за развитак потоњих нараштаја, за бољу и светлију будућност.*

Завршујући, узвикујем речима великог мислиоца Џон Стуарта Миља:

„Дајте ми ваљаних матера, па ћу вам избавити друштво човечанско!“ . . .[1])

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

XXXVIII.

О, ала радосно и дубоко дахну душом Санин, кад се обрете у својој соби! Збиља, Марија Николајевна је право казала, да он ваља да се одмори, да се одмори од ових нових познанстава, састанака, разговора, од оте збрке у глави, у души, — од овог ненадног, нетраженог зближења са незнаном женском! И кад то све? Не мал' други дан, откако је дознао, да га Ђема воли, да јој је постао вереник! Та то је грех, велики грех! Хиљаду пута мољаше он у мислима своју чисту, невину голубицу за опроштење, ма да управо не могаше ни у чему окривити себе, хиљаду пута љубљаше онај крстић, који му је она дала. Да се не нада да ће брзо и сретно свршити посао, ради

[1]) Ово је предавање, које је г Стојковић држао на сеѓу у Крагујевцу.

А! Бог да му душу прости! Тај човек ми је сваке године, окрете се она Санину, у Фебруару, о моме рођендану, све собе китио камелијама. Но за то још не вреди живети зими у Петрограду. Чини ми се, имао је више од седамдесет година, а? упита она мужа.

Јесте. У новинама описују његов погреб. Цео двор је био на пратњи. Ево и стихова кнеза Ковришкина поводом те смрти.

Е, да?

Хоћеш ли, да ти их прочитам? Кнез га зове „човек добра савета".

— Не, нећу. Какав ми је он био човек добра савета! Он је просто био човек Татјане Јурјевне. Хајдемо да ручамо. Жив човек треба да мисли како ће живети. Димитрије Павловићу, вашу руку.

Вечера беше, као и јуче, изредна и прође све у живом разговору. Марија Николајевна умедијаше да приповеда.... редак дар у жене, и то још Рускиње! Она не бираше изразе, особито се оштро изражавала о својим земљакињама. Санин почесто мораде прснути у смех од покоје оштре и заједљиве речи. Марија Николајевна најгоре мржаше ласкања, фразе и лажи... Она то налажаше скоро свуда. Она се чисто поношаше и хваташе оном ниском средином, у којој јој је почео живот; приповедаше доста чудне анегдоте о својим рођацима, још из својега детињства; називаше себе, као што је била Наталија Кирилловна Нарышкина[1]). Санин се увери, да је она у своје време много доживела много више, но велики део њених врста.

А Полозов јеђаше смишљено, пијаше пажљиво и само кадикад бацаше то на жену, то на Санина, своје беле, по изгледу слепе, но у самој ствари врло светле очи. — Баш си ти паметан! кличе Марија Николајевна, окренувши се њему. Све си ми поруке у Франкфурту лепо извршио. Пољубила бих те у чело — но ти се за то слабо кидаш.

— Тако је, одговори Полозов и расече сребрним ножем ананас.

Марија Николајевна гледаше у њ и удараше прстима по столу.

— Па да се опкладимо, рече она значајно.

— Да се опкладимо.

— Добро. Ти ћеш изгубити опкладу.

Полозов пружи лице напред.

— Е, Марија Николајевна, ма колико да се ти овај пар уздаш у ноге, да ћеш ти изгубити опкладу.

---

[1]) Жена Петра Великог.

— За што се кладите? Може ли се знати? упита Санин.

— Не... не може се сад, одговори Марја Николајевна — и прште у смеј.

Куцну седам сати. Дође келнер и јави, да су кола готова. Полозов испрати жену и брже боље се врати и седе у своју наслоњачу.

— Али, гледај, да не заборавиш написати писмо управнику! повика му Марија Николајевна из трема.

— Написаћу, написаћу, немај бриге. Ја сам тачан човек.

XXXIX.

1840 г. позориште визбаденско изгледаше ружно, а његова дружина глумачка не уздизаше се у својој фразастој и мизерној осредњости, у својој брижљивој и обичној рутини ни за длаку изнад пивоа, који се досад може сматрати као нормалан за сва немачка позоришта и чије је савршенство у последње доба престављала дружина у Карлсруу, под „знаменитом“ управом г-на Девријента. Иза ложе, која је узета за „њену светлост г-ђу фон-Полозову“ (Бог зна, како ју је келнер добио, и да ли је због подмитио штадт-директора!) иза те ложе налажаше се мала соба, са диванима; пре но што су ушли у њу, Марија Николајевна замоли Санина да подигне разделницу, која дељаше ложу од позоришта.

— Нећу да ме виде, рече она: јер ће их одмах овде пуно бити. Она и њега посади крај себе, окренувши леђа сали, да би изгледало, с у ложи никога нема.

Оркестар одсвира увертиру из „Фигарове Свадбе“... Завеса се подиже: комад се поче.

То вече се играше један од оних многобројних домаћих драмских производа, у којима су начитани, но не даровити писци, језиком чистим, но мртвим, марљиво, но невешто проводили какву год „дубоку“ или „дирљиву“ идеју, престављали тако звани трагични конфликат и изазивали досаду... азијатску, као што је азијатска колера. Марија Николајевна стрпљиво саслуша половину чина, но кад први љубавник, дознавши за неверство своје драге (он имађаше на себи црнкаст капут с „пуфовима“ и јаком од вунене кадифе, пругаст прслук с бисерним дугмадма, зелене панталоне и беле од јеленске коже рукавице), кад тај први љубавник притиште обе песнице на груди и, држећи под оштрим углом лактове пред собом, узе као псето вијати — е, ту Марија Николајевна не могаше више да издржи.

— И онај последњи француски глумац, у последњој провинцијалној варошици, игра природније и боље од прве немачке знамени-

— Кажите до краја, Димитрије Павловићу, кажите до краја — знам већ, шта сте хтели рећи. „Кад се већ о том почео разговор, милостива госпођо, Марија Николајевна Полозова“, хтели сте рећи, „не може човек замислити ништа чудније од *вашег* брака... та ја вашег мужа знам врло добро још из детињства!“ Ето шта сте хтели казати, ви, што умете пливати!

— Допустите, поче Санин...

— Зар није? Зар није? упорно рече Марија Николајевна. Но, погледајте ми у лице и кажите ако смете, да нисам истину рекла?

Санин не знађаше, куда ће с очима. — Е, добро; тако је, кад већ тако хоћете, рече он најзад.

Марија Николајевна махну главом. — Тако... тако. А ви се не питате, ви, што умете да пливате, не питате се, какав може бити узрок том чудном... поступку једне женске, која није сиротна... нити глупа... нити ружна? То се вас, можда, не тиче; но свеједно. Ја вам нећу сад казати узрок, већ кад се сврши овај антр'акт. Све се бојим, да ко год не дође...

Није Марија Николајевна честито ни изговорила ту последњу реч, а спољна се врата збиља отворише до половине — и у ложу вирну једна глава, црвена, масна, још млада, но већ крезуба, с дугом причешљаном косом, и покуњена носа, великих ушију као у слепог миша, са златним наочарима на љубопитљивим и тупим очима, и са pince-nez на наочарима. Глава звераше, виде Марију Николајевну, глупо се засмеја, махну... Врат с дебелим жилама испружи се за њом...

Марија Николајевна махну на њу марамом. — Нисам код куће! Ich bin nicht zu Hause, Herr P...! Ich bin nicht zu Hause... Кшшш, кшшш!

Глава се изненади, на силу се засмеја, рече гутајући (ту подражаваше Листу, којему је пред ноге некад падала): Sehr gut! sehr gut! и ишчезе.

— Ко је то? упита Санин.

— То? Висбаденски критичар. „Књижевник“ или надничар, како хоћете. Најмио га овдашњи позоришни управник, па за то мора све да хвали и свачим да се усхићава, а овамо је пун, препун жучи, но не сме да је излева. Бојим се, да није велики сплеткаш... сад ће трчати да приповеда, како сам ја у позоришту. Но свеједно.

Оркестар одсвира валцер, завеса се опет диже... Опет на позорници стаде глумаца кривљење и дерање.

— Е, узе Марија Николајевна, изваливши се опет на дивану — како вас је случај амо нанео те морате да седите са мном, уместо

да уживате близу ваше невесте... не преврћ'те очима и не љутите се — ја вас разумем и већ сам вам обећавала, да ћу вам дати потпуну слободу — но сад ћете морати да саслушате моју исповест. Знате ли, шта ја највећма волим?

— Слободу, рече Санин.

Марија Николајевна метну своју руку на његову.

— Јесте, Димитрије Павловићу, рече она — а глас јој звучаше нечим особитим, неком неочекиваном искреношћу и важношћу — слободу, највише и најпре. И немојте мислити, да се ја тиме хвастам — у томе нема ничега похвалног — али је *тако*, и увек је било и биће *тако* за ме, док сам год жива. У мојем детињству ја сам се врло много нагледала ропства и пропатила од њега. Али ми је monsieur Gaston, мој учитељ, отворио очи. Сад ћете можда појмити, за што сам пошла за Иполита Сидорића; с њиме сам слободна, савршено слободна, као ваздух, као ветар... И ја сам то знала пред свадбу, знала сам, да ћу с њиме бити слободна као тица на грани!

Марија Николајевна ућута — и баци лепезу на страну.

— Да вам кажем још нешто: ја волим да размишљам... и то је забавно, а и за што нам је дат разум; но о последицама својих поступака — ја никад не размишљам, и кад мора бити, ја не жалим себе — ни у колико — не вреди. Ја се држим оне пословице: „cela ne tire pas á conséquence" — не знам, како се то руски каже. И збиља: шта tire á conséquence? — Од мене неће тражити рачуна *овде* — на овој земљи, а тамо (она подиже прст ка небу), па тамо — нека буде, како буде. Кад ми *тамо* буду судили, *мене* неће бити! Слушате ли ме? Није вам досадно?

Санин седијаше погнут. Он подиже главу. — Нимало ми није досадно, Марија Николајевна, ја вас с љубопитством слушам. Само ја... признајем... ја се питам, за што ви то све мени казујете?

Марија Николајевна се лако крете на дивану. — Ви се питате... Зар сте ви тако мало оштроумни? Или тако скромни?

Санин исправи главу још више.

— Ја вам све ово казујем, продужи Марија Николајевна мирним тоном, који баш не одговараше сасвим изразу њеног лица — за то што ми се несма допадате; јесте, немојте се чудити, ја се не налим; за то, што нисам, кад сам се упознала с вама, волела да мислим, е ћете ме ви сачувати у рђавој успомени... или не у рђавој, шта ми је до тога, већ у погрешној. За то сам вас и довела амо па говорим с вама овако искрено... Јест, јест, искрено. Ја не лажем. И имајте на уму, Димитрије Павловићу, да ја знам, да ви другу волите, да се спремате да је узмете за жену... Та будите праведни

према мојој некористољубивости! Најзад, и ви бисте могли у овој прилици казати: Cela ne tire par á conséquence!

Она се засмеја, но ненадно прекиде смех — и остаде непомична, као да су је њене рођене речи поразиле, а у очима јој, обично превеселим и смеоним очима, сену нешто налик на страшљивост, налик чак на сету.

„Змија! ах, она је змија! мишљаше, међу тим, Санин; али како дивотна змија!“

— Де-те ми тај мој дурбин, рече уједанпут Марија Николајевна. Хоћу да видим, је ли та jeune première збиља тако ружна? Може човек помислити, да ју је управа узела с моралном цељу, да се млади људи не би одвећ заносили.

Санин јој пружи дурбин, а она, прихватајући га од њега, брзо, али скоро неприметно, обухвати обема рукама његову руку.

— Што сте се тако уозбиљили, шапну му она с осмехом. — Знате шта: мене је немогуће метнути у окове, но, вид'те, ни ја не мећем никог у окове. — Ја волим слободу и не признајем обавеза, ни за се ни за друге. А сад се уклоните мало, да слушамо комад.

Марија Николајевна узе на дурбин гледати на позорницу, а и Санин гледаше тамо, седећи крај ње, у слабом мраку ложе, и удишући мимовољно удишући топлоту и миомир њеног раскошног тела и тако исто мимовољно премишљајући о свему, што му је она то рече рекла, особито што му је рекла мало час.

XL.

[illegible] трајаше још читав сат и више, но Марија Николајевна [illegible] брзо беху престали гледати на позорницу. Они опет уђоше [illegible] и тај разговор иђаше истим путем којим и пређе; само [illegible] Санин мање ћуташе. У души својој он се срдио и на [illegible] Николајевну; он се стараше, да јој докаже неосно[illegible] [illegible]ије“, као да су њу занимале теорије! Он се узе [illegible] чему се она потајно веома обрадова: кад се пре[illegible] [illegible] ће попустити. Престао је да се туђи! Она [illegible] се, саглашаваше се, бацаше се у мисли, напа[illegible] [illegible] се све зближаваху, његове очи се већ не окре[illegible] [illegible]... Те очи чисто блудијаху, чисто кружаху по [illegible] у име одговора, осмехиваше — учтиво, али [illegible] толико беше успела, да се он упушташе у [illegible] поштењу узајамних одношаја, о дужности,

о светињи љубави и брака... Као што се зна, те апстракције су врло и врло згодне за почетак... за полазну тачку...

Људи, који су добро познавали Марију Николајевну, уверавали су, да онда, кад се у њеној силној и сигурној природи ненадно појави нека нежност и скромност, нека скоро девојачка стидљивост — бог сами зна како и откуда!... онда... па, онда ствар узима опасан обрт.

Ствар, очевидно, и за Санина узимаше опасан обрт... Ала би себе презирао, да може само за часак себи да дође! Но он не имађаше када ни да дође себи, ни да се презире.

А она не пропушташе времена. И то све за то, што он беше врло леп!... Понекад мимовољно мораш казати: „човек не зна, шта га може снаћи!“.

Престава се свршн. Марија Николајевна замоли Санина, да баци на њу шал и она се не креће, све док он обмотаваше механим тканьем њена ваистину царска плећа. Затим га узе под руку, изиђе у ходник — и умал' не вриснe: на самим вратима ложе, као нека авет, стојаше Денхоф; а иза његових леђа вираше јадна фигура визбаденског критичара. Масно лице „књижевниково“ сијаше неком злурадошћу.

— Хоћете л' дозволити, госпођо, да вам нађем кола? обрати се Марији Николајевној млади официр, а глас му дрхташе од рђаво уздржане љутине.

— Нећу, хвала, одговори она... наћи ће ми их мој слуга. Останите где сте! дода она заповедничким шапатом — и брзо оде, вукући за собом Санина.

— Иди'те до врага! Шта сте пристали уза ме? грмну наједаипут Денхоф на књижевника. Ваљало му је, ма на коме да искали свој гњев!

— Sehr gut! Sehr gut! промрмља књижевник и ипчене у руљи.

— Слуга Марије Николајевне, који чекаше пред позориштем, у часу нађе кола — она брзо скочи у њих, Санин за њом. Вратанца се затворише — и Марија Николајевна ирште у смех.

— Чему се смејете? упита Санин.

— Ах, извините ме молим вас... али ми паде на ум, ако се нешто Денхоф с вама опет пушкара... због мене... Чудеса!

— А ви сте с њиме у интимном пријатељству? упита Санин.

— С њиме зар? Са тим малицем? Па ја се титрам с њиме. Немајте бриге!

— Та мени је сасвим свеједно.

Марија Николајевна уздахну. — Ах, знам ја, да је вама свеједно. Него чујте — знате шта: ви сте тако љубазан, ви ми нећете одрећи нешто што ћу вас последњи пут молити. Немојте заборавити: за три дана ја идем у Париз, а ви се враћате у Франкфурт... Ко зна, кад ћемо се још видети!...

— А шта то имате да ме молите?

— Ви зацело умете јахати?

— Умем.

— Е, онда ево шта. Сутра ујутру повешћу вас — па ћемо одјахати иза вароши. Имаћемо изредне коње. Онда ћемо се вратити, свршићемо ту ствар — и амин! Немојте се чудити, не говорите ми, да је то каприз, да сам ја луда — то све може бити — но само ми реците: пристајем!

Марија Николајевна окрете му се лицем. У колима беше тамно, но њене очи се сијаху и у тој помрчини.

— Добро, пристајем, промуца Санин уздахнувши.

— Ах! Ви сте уздахнули! рече Марија Николајевна. Али, кад сте рекли, нема сад натраг. Но није, није... Ви сте драгесни, добри — а ја ћу своју реч одржати. Ево руке, без рукавице, десне, послене. Ухватите је — и верујте њеном притиску. Каква сам ја женска, не знам, али сам поштен човек — и са мном се може имати посла.

Санин, не знајући ни сам добро шта ради, принесе ту руку својим уснидама. Марија Николајевна је лако трже — и наједанпут ућута — и ћуташе тако све док се кола не зауставише.

Она устаде да изиђе... Шта то би? Или се Санину само тако учини, или он збиља осети да својем образу неки хитар и ватрен додир?

„До сутра!“ шапну му Марија Николајевна на степеници, а сву је обасја светлост од четири свеће на канделабру, који пред њу изнесе вратар. Она држаше очи поникнуте. — „До сутра!“.

Вративши се у своју собу, Санин нађе на столу писмо од Ђеме. Он се за часак... престрави — но брже боље се обрадова, да би што пре забашурио свој страх. — У писму беше само неколико редака. — Она се радоваше сретном „почетку ствари“, саветоваше му, да буде стрпљив и завршиваше тиме, како су дома сви здраво и како се још одсад радују његовом повратку. Санину се учини писмо мало интересно — али ипак узе перо, артију... и све баци. — „Шта да пишем!? Сутра ћу сам бити тамо... време је, време!“

Он сместа леже у постељу и гледаше да што пре заспи. Да не легне и да остане будан, зацело би уяео мислити о Беми — а нешто му беше чисто... стид о њој мислити. Он осећаше малу грижу савести. Но се тешаше тиме, што ће сутра све бити за увек свршено и он ће се за навек, растати са том чудноватом госпођом — и заборавиће сву ту комендију!...

Слаби људи, кад говоре са самима собом, воле да употребљавају снергичне изразе.

Et puis... cela ne tire pas á conséquence! (Свршиће се).

Милета Стојиљковића.

БЕЛЕШКЕ ЈЕДНОГ МЕДИЦИНАРА

из

1876 и 1877 г.

(Свршетак)

Зајечар је напуштен 26. Јула, — најнесретнији дан како за Зајечарце тако и за цео црноречки округ, јер остављаше све без одбране, просто на милост и немилост черкеску — пустајиску. Доста имућан народ овога краја остављао је све, па је само престрављен гледао да спасе своју голу душу. Ej, како ми је било, кад сам сретао сада те несретнике који су само бежали, и не знајући ни сами куда и докле! Ко је имао кола и волове, он је натоварио нешто пртљага, врећу брашна и по свему озго дечицу са безбрижним изразом на лицу, која не знадијаху и не разбираху ништа шта се то збива. Са сузним очима и неописаном тугом на срцу пролазили су трудољубиви Црноречани, поред непожњевена жита и необраних кукуруза, — исхране своје. Оваквог беријета, чини ми се, нигде нема! Овај народ до сад још није знао за мучан, прави сиротињски и скитнички живот. А како ли је било оним породицама, што нису имале никаква кола, што ништа код куће имале нису, до најнужније потребе — насушни хлеб и пуну кућу пејаке деце. Сусретао сам ту босу дечицу и гледао, како су оплолела мајку са свију страна и плачу, јер нежне ножице нису навикле на далек, рђав пут. Мајка је терала коју овчицу и које прасенце — једини мал. Ал и то није трајало дуго: — у један мах зачуо се врисак какве несретнице и на све стране се разнео глас: „Черкези!“, „Черкези!“ И река народа нагне да бега безобзирце,

да ми изрекну смртну пресуду и да је с места изврше, ал' ја сам се непрестано придржавао попа. У њиовом друштву доспем тог дана и у њиов најсакривенији збег, гди су им биле жене и деца које се око нас одма сакупише као на какво чудо, радознале Влашње и дивљи Власи погледајући ме ко добар пљен, сваког часа готови као што чашу ракије попију, крв да пролију. Посматрао сам та створења па ми се учини ко да је и код нас у Србији настало „право песнице".

Међ Власима нађем једног мог познаника који се такође беше склонио од Черкеза и коме су они формално изрекли пресуду и спремали се, да га пушкарају, те је само као чудом неким спасен. Са њим се тек после подне кренем брестовачкој бањи натраг. Он ми сада постаде и врло мио сапутник. Путовали смо брзо, лаганим корацима, гоњени страхом. На путу нас срете батаљон својеволаца већином Бугара, под командом Руса Филиповића, који су моје рђаво мњење о својеволцима још боље утврдили. Не знам шта да кажем о тим голим синовима, толико су нам јада и страха задали. Еле њих се курталишемо најзад којекако, па кад нам чисто одлакну, опружимо још више кораке, те тако и дођемо својеволачкој комори, коју је пратило њих двадесет до тридесет. На педесет корачаји од прилике довикне нам један из гомиле: „Ко сте ви!"

Сасвим слободно и ништа не помишљајући одзовем му се са: „наши смо". Један између њих позове нас, а ја и не надајући се таквом колачу сасвим безбрижно пођем к њима и кад сам се приближио на десет корачаји, а он узме пушку готовос, запне и раздере се на мене у бугаризму: „стават!". Ту сам претрпео велики страх, гледајући на десет корачаји у лајаво грло смртоносне белгијке у рукама пуста својеволца. На такву команду уплашен и задрхтао станем, а он дода: „удри крст!". Сад сам потпуно полудио, јер нисам у тај час разумео шта хоће, а бојао се да не одоцним, па му станем показивати „дрвени крст", ал' он ме обавести да треба да се прекрстим „Во имја отца" и т. д. Кад то чух ја ја се не заустављах док нисам очитао и цео „Оче наш", само да бих га задовољио и што боље уверио о мом православљу. То му беше доста, поврати пушку и мени би живот за два дана неколико пута спасен у највећој опасности. Ја је нешто потражио „Богородице дјево", угасих се ја као евеђа. Ово је силно подејствовало на мене, зазирао сам после тога од сваког џбуна, јер сам мислио да се у њему прикрива својеволац, Влах или Черкез.

Пред вече другог дана једва стигнем у брестовачку бању где се сви изненаде, кад ме угледају јер су ме већ ожалили као мртва или заробљена. Само ме капетан др. Ленк умал' не стрпа у апс, што,

вели, мојим причањем заплашујем војску (sic!). Ја причам после мало дивизијару Милојку Лепојанину благом, шта сам доживео, а он се смеје. Шапуташе ми онда нешто, да се слабо мари за ове наше немирне главе, али ја све држим неће бити.

Мало по мало на поче свет да гунђа, да се рогуши на рад и живот официра и д-ра Ленка. Истина ратно време, али једног дана осване команданту тужба против д-ра Ленка, против његовог поступка и немара за болеснике. Пакосна срца беху у тој тужби нарочито ударила на његову гостионичарску радњу и тешко пребациваху г.г. официрима, што су толико равнодушни једино рад јевтиног коста. Зли језици су опет говорили, да је и он препоручиван и унапређен за исте услуге, као и неки способни кувари код Черњајева, што су за вештину да зеца мету у „пац", одликовани „таковским крстом"! Та мајку му, ала се и овај сирома несретни крст профанира, и то баш понајвише од својих поборника, свештеника и витеза!

Овакве немиле појаве дирале су га, узнемиривале и нарушавале му спокојство, те он због тога укине болницу, и ако је било две бригаде, а мене пошље као заступника бригадног лекара пожаревачке II класе. Без бриге, службе и одговорности др. Ленк је напрегао све своје силе да само што боље дочека, угости и испраћа Русе, који су особито од пијаног и похлепљивог мајора Анастасијевића срдачно примани. Ђаво Шваба, познао, да сад само руска важи.

Од Августа до Новембра проведем са Пожаревљанима, а од Новембра до 1 Децембра у Бољевцу при амбуланси. Код нас се никад никоме није знала опредељена дужност, но је по неко баш издирао и у болници и пољској служби, а по неко само заповеда и располаже. 1. Децембра одреде ме за заступника шефа криво-вирске болнице, али тако, да ја вршим само лекарску службу, а он и даље да командира чак из Бољевца. Код нас све има као у панорами! Мај, и то није рђаво да се ту примети, што је опет ваљда само код нас могуће, да многи нижи чиновници, способни и вешти, обично и врше цео посао и заступају у дужности и своје највеће старешине, али кад се тиче признања и награде, онда та иста господа стану, уозбиље се на силу бога, па само климну шупљом ћупом: овај још није потпуно посвећен служби. Дакле, бирократска Србија, као све њене пријатељице, не поштује и не цени рад и способност, већ она друга својства што човека боље одликују као машину.

У криво-вирској болници застанем и једну „сестру милосрдија", Рускињу, која је таман онаква, како сам већ напред у кратко описао тај род руске помоћи. Све што је одликује, то је дрскост — безобразно уображење да је овај наш свет без мозга и носа, па треба

батинали ваш народ самовољно, преко закона. — [illegible] сви који сте тукли, па ајте у суд те одговарајте за [illegible] за [illegible] српског народа! Шта ћутите о томе, шта се [illegible] [illegible] сте батинали на измаку деветнаестог века!?..

Но овако се више не може. Државна зграда је стара и [illegible] Њу су подухватили да репарирају мајстори [illegible]. Али то [illegible] може да буде: — ко је видео да се кућа изједна само крпи. [illegible] времена је зграду из темеља померио. Фамилија се у току времена памложила, напред коракнула и бољем се научила, те сада и [illegible] са правом да се и од времена води рачун, да се сувремено, [illegible] живи и ради. С тога и тражим за нашу милу [illegible] у ком ће се бар од сада моћи да гаје врени и [illegible] у [illegible] ком смислу. Нека се једном стара, тесна и тамна зграда до [illegible] разори, па кад легне крш до крша, свале се старе развалине, [illegible] трошне рушевине, учини лом, онда нек се почне и подигне [illegible] бина, а по плану младих, учених и сувремених [illegible] Светозара Марковића, Пере Велимировића и других.

Бања брестовачка — Оштрељ,
— Бољевац — Криви Вир.

Лаза Илић

РАДИ ОБЈАШЊЕЊА.

(Одговор „Новом Веку").

Ни пређе није боље стојало, али у последње време нарочито постала је српска омладина предмет најжешћих осуда, јаких сумњичења и чак неког као очинског сажаљења. За њу се вели, да је ударила правцем, који не само неће донети користи, већ ће веома [illegible] тити српском народу. Треба се само сетити, како је дочекана последња вршачка скупштина. Треба се опоменути оне страшне оптужбе српске омладине, да јој је њен народ девета брига, а да се „заражава неком грозничавом, осорљивом јаловом тежњом, да се брине о невољама туђих народа, великог страног света". Сваколика прекосавска преса систематично је ударила у запомагање, што се страши да омладина — шта мислите шта? — неће листом понети широке шешире!! Уредник „Српских Илустрованих Новина" шетајући се по Калимегдану београдском, видео је испод великих шешира жудњу за тражењем [illegible]

среће друштвене! Па Змај Јовановић, па Лаза Костић (и у „Јавору“ и у „Српској Независности), и др.

Све то ми без зазора сматрамо да није вредно икаква озбиљна одговора. Ми захваљујемо Змају на, како се нама чини, искреним саветима, али и њему и његовом побри Костићу, и Ст. В. Поповићу морамо приметити, да су на погрешном путу. Ми никад нећемо казати да су озбиљни они разлози, којима је полазна тачка ношење извесне величине шешира. Још мање можемо се сагласити са нелогичним извођењем, да борци за срећу човечанства нису у исто доба и борци за свој народ. Та поставка колико је глупа, још једанпут толко стрчи страшним незналаштвом њеног узрочника. А најмање ћемо н. пр. узимати у обзир савете човека, који је на делу, својим животом, показао, да не зна шта је то бити племенит, шта је то радити за бољу будућност свога народа, шта је то... но les faits sont brutaux. Ствар је и довде јасна.

Усред те повике на омладину, повике, која имађаше општи карактер, која није нова (и ако је „на нов глас“), која се тиче свега што се одушевљава за напредак, усред те повике, велимо, г. Манојло Ђорђевић-Призренац излази и у „Новом Веку“ пребацује српској омладини да није *„српска“*, да се код ње „јасно манифестира онадање народне свести“. Како, по чему? Просто по томе, што је та омладина примила да штампа у својем органу „Белешке једног медицинара“, које, како тумачи г. Призренац, „профанишу свету народну идеју, немилостиво газе народна осећања, гнусно погрђују братску љубав и осећаје“.

Збиља, тежак прекор! Прочитавши га у 63, 64 и 67 броју „Новога Века“, и сами смо за часак помислили, да нисмо довољно пазили примивши у свој лист „Белешке“. Још нам „Нови Век“ гради милост, и извињава нас, да су нам те „Белешке“ *„подтурене“* с неком задњом цели. Двострука оптужба!

Ми одмах изјављујемо, да је сва та дрека, коју је г. Призренац надао, и која је нама доста нашкодила, сасвим неоснована. Г. Призренац је само *изврнуо смисао речи писчевих* у „Белешкама“, и својевољно прекрајао реченице, подмећући г. писцу оно, што г. писац ни у сну снио није. Нама неће бити тешко то показати. После тога, онај тешки прекор, који је г. Призренац нама учинио, обрће се против самог њега.

Нигде у „Белешкама“ писац није сејао раздор између овостраног и оностраног Српства. Да је то писац радио, „Белешке“ му не би никад у „Побратимству“ света угледале. Омладина и по природи својој сматра раздор и омразу и између разних народности (којуу,

сталом, г. Призренац на сав мах
аздор, за који г. Призренац вели,
оготову. Ну, г. писац је пребацива
ицима и др., што су страсно тр
осле... после, сви знамо шта је
ао. То је просто измишљотина
у нас остали Срби и Словени
ише јасан као човек идејални
амо, да му — ако има места -

И за ову, као што читао
срамно пребацио омладин
еју раздор између рођене
озак, да бисмо се сетили те
олико вере у људе, које
еће што подметнути, и н
а смо кадри у сваком сл
. Призренац се толико
, разуме се, иставио
ьу неделикатно изгрд
Бележака" (а с њиме
ом мишљењу васцел

Но то је тек с
очинио г. Призрена

Он, захуктан,
безобразним цини
екао да је рођен
амоубијство. Г.
остан. А г. Ман

---

1) За све ово,
амим „Белешка
грешио, што је
на, ни један п
шта ћемо, а
казана, а није
регистрант
ико је озби
а основу н
појаснио
ака", све
ише као
ц прос

цри. После девет година тога несносног изгнанства, Шевченко једно са Костомаровим буде амнистиран 1857.

Епоха од 1857—1862 била је епоха либерализма, којом је Александар II почео своју владу. Том епохом се користише пријатељи ...таурације Украине и организоваше свој рад. Тада изилажаху дела у ...инских песника; Кулиш приреди нова издања народних писаца најпре ...ање и месечни часопис „Основа". Узеше се јављати нови, таленти ...у којима заузима прво место г-ђа Маркевићка (Марко Вовчок). ...не приповетке дишу жарком љубављу према сељацима. Руска публика их је топло примила, и може се рећи да су у погледу ослобођења сељака дела г-ђе Маркевићке играла улогу „чича Томе".

У једном низу монографија, Костомаров приповеда најинтересније епизоде из украинске историје XVI-ог и XVII-ог века. Остале ...ове овај је историк посветио популарној историји Руских Народа и Костомаров показује везе које постоје између историје јужне ...је и историје варошй и слободних земаља старе Русије пре но ...је створен московски централизам.

Сви украински родољуби, и стари и млади, дадоше се на посао, ...ваху песме и пословице народне, почињаху лексичне радове. ...вај пут они прећоше границе књижевног дилетантизма. У овај се Украинофили занимаху поглавито народном школом, научним популарним књигама. Кулиш и Шевченко начинише сваки по једну ...ку (1858—1860). 1859. отвори кијевска, харковска, полтавска, ...ниговска и других варошй омладина бесплатне недељне школе за ...нике: на жалост, тај посао није дуго трајао, јер влада затвори ...те школе још 1862, по свој Русији.

Костомаров и другови узеше скупљати да издаду читав један ...з научних књига, од којих су неке изишле 1862 у Петрограду и ...јеву. Превод Јеванђеља, прегледан Академијом наука, био је та...ође спремљен за штампу.

Те епохе је било ослобођење сељака, а спремало се и за друге ...реформе. Те епохе изазван је у руском друштву новим потребама ...олитички и социјални покрет. Те епохе је био пољски покрет, — те ...похе и колебање владино.

Украинска се омладина занимала свима тим политичким, социјалним и националним питањима. Младићи-племићи одлазе на села, живе међу сељацима и примају к срцу њихове тужбе против злоупотреба од стране спахија и власти, које су хтеле да сведу на минимум јадне делове земље које је влада одредила ослобођеним сељацима.

[illegible] 1877 влада је дозволила да се оснује је-
[illegible] у Кијеву. Овај одсек је од 1874—1876
[illegible] Сва та издања пробудила су пажњу
[illegible] и археолошки конгрес што је 1874
[illegible] изразио. У извештајима то-
[illegible] одломци Јеванђеља пере-
[illegible] „Историјски огле-
[illegible] петроградска академија [illegible]
[illegible] Зелтов.

[illegible]

вих денунцијаната и рђавих чиновника. Ова последња претпоставка изгледа нам основана, јер се указ оснива на извештају једне комисије, која је установљена за време бављења царевог у Кијеву, у јесен 1875 године, баш кад је наређено да се збаци један професор универзитета који се специјално занимао етнографским студијама своје земље и у исто доба издао неколико значајних критика о делатности министра просвете грофа Толстога. Овај, мучен својим самољубљем, осветио се професору: денунцирао га цару, и за то именован за члана комисије за украинску литературу. У тој царској комисији били су: шеф жандармерије и тајне полиције, ђенерао Потапо, министар унутрашњих послова, који је некада био шеф жандармерије, ђенерал Тимашев, министар просвете, гроф Толстој, и тајни саветник Јузефовић, који је изгнао Костомарова. Комисија састављена из таких индивудуја, предложи цару да забрани кијевски географски одсек, да два члана тог одсека, Драгоманова и Чубинског, прогна из Украине и да им забрани да станују у престоницама. Она је и онај указ редиговала.

Састав те комисије и мере које је она предложила могу показати какво је правно стање књижевности у Русији.

Колики је ступањ моралности књижевникâ у овој земљи види се из овога: у време о којем говоримо, као и 1863, књижевници и научари су денунцијанти и њихове денунцијације изазивају мере, које влада предузима.

Овај мах улогу денунцијаната врше неколико проданих листова у Кијеву, Москви и Петрограду, које издају махом професори, на кијевски професор Гогоцки, председник славенског комитета у Кијеву, Ригелман и други. Изнудно ћутање поштених публициста давало је маха денунцијаторима.

То су последице утицаја који чини политичко стање у Русији на књижевнике и научењаке. То је стање штампе у Русији! Све што човечји рад произведе на језику украинском, све се прогони једној држави у Јевропи! Књижевници малоруски или морају да ћуте, или морају остављати своју отаџбину и подвргавати се тиранству страних влада, или морају како год слати своје рукописе а границу у опасности, да не буду изагнани. И сваки који добави или код којега се нађе каквеа књига на малоруском језику, осим евангеља, такође је у опасности да не буде изагнан.

Читаоци могу лако себи преставити стање књижевности, писаца читалаца у Малој Русији.

С француског

Б.

аристократа. Па и та маса и ти аристократи, који су [illegible] својом патреношћу или заношљивошћу постицали разне буне и [illegible] собице, гледали су на то крваве догађаје као на страдање и [illegible] ћење великог грчког народа. Највећи умови старе Грчке [illegible] су се према тим догађајима сасвим негативно: но у [illegible] знајући политички живот своје земље и карактер [illegible] они нису видели никакве могућности да се искорени [illegible] ном делатношћу. Не видећи у државним подузећима [illegible] никакве велике цељи и никакве руководилачке [illegible] морали су се обрнути од политичке практике и [illegible] нот или општим теоретичким резоновањима [illegible] друштву, или посматрањем и васпроизвођењем [illegible] физичке природе и човечјег карактера. [illegible] силом је натеривао најбоље и најдаровитије [illegible] философију и у чисто уметништво. За [illegible] апсолутно добро не постоје. Позитивист [illegible] и умозрна философија, које су врло штетне [illegible] [illegible], па шта више заиста су и [illegible] и [illegible] за историски развитак [illegible] [illegible] као што су [illegible]

[illegible]

ђавања. Лично наслађавање ио пштkеорисна делатност (коју глупи моралисти називају својим бесмисленим језиком *лужношћу)* у ствари се стичу у вишем јединству, но на ту тачку сједињења не може на једаред скочити зверолики политеист, који зна да се наслађава само крвавом свађом, дивљачким пијанством, животињским сладострашћем, безбрижном доколицом и најгрубљим формама власти над другим људима. За таког се човека могло рачунати у прогрес чак и умење ценити лепоту форама и бојâ у женске, у коња, у оружју, у оделу, у домаћем посуђу, и тако даље. Још значајнији прогрес може се видети у умењу наслађавати се речима и садржајем песме, легенде или приче. У јунака Тројанске војне та су знања била већ развијена најако. Тек на та знања и могле су се наслонити, за свој даљи развитак, клице науке и вештине, које су пренесене у Грчку из теократског Мисира. Оно, што је у Мисиру служило као политичко оруђе, морало је, у прво доба, постати у Грчкој пријатном забавом. Скулптура, која је у Мисиру фрапирала масу мрачном тајанственошћу својих производа — симболичких фигура, получовечјих полуживотињских — преокренула се у Грчкој у светлу, веселу и сваком појмљиву прославу човечје лепоте. Научна проматрања, која су мисирски жрчеви чували у дубокој тајни и која су им служила као оруђе за угњетавање незналачких маса, у школама грчких филссофа постала су приступачна свакоме, ко год је хтео. Ни грчка уметност, ни грчка философија нису имали никада озбиљне и јасно означене друштвене тенденције. Величанствени портици, дивотне статуе, лепо уређене философске системе били су нужни Грку само за то, да пријатним осећајима попуне и даду разноликости животу. У наше време, када су наука и литература постале великим друштвеним силама, такав однос према знању и твораштву не би био никако дозвољен. Но у време Пизистрата или Перикла једини покретач човечјег ума на путу научног испитивања било је баш то задовољство, које су најдуховитији тадашњи људи налазили у процесу свога мишљења. Ослобођење науке и вештине од уских и користољубивих теократских погледа чини тако неопходан и тако велики успех, без кога не би била могућа никаква даља усавршавања. Тек после тог ослобођења грчки је мислилац могао тражити истину ради саме истине, не обраћајући никако пажњу на то, противуречи ли она старим предањима или постојећем друштвеном поретку. (Наставиће се).

Мил. Марковић.

[illegible]

цео производ изгледа на какав неспретно осечени комад из ткива из кога само веште руке правога песника могу скројити дивну одећу, достојну да обуче строге форме сувремсне музе.

VIII.

Да би показали, колико су се романисти користили, стварајући поетске ликове и типове, научним методом и колико је овај плодотворни метод, који смо ми мало више формуловали двема речима — посматрање и размишљање — за њих био удесан, мучно да се може навести пример, згоднији и типичнији, него што је Флобер и његови романи. Има врло интересна прича Золина, како ради овај највећи вештак нашега времена. Ми ћемо је овде изнети у скраћеном облику.

Флобер се труди као какав бенедиктовац. Он пише само на основу тачних података, које је он проучио и проценио. Ако му притреба обавештење у специјалним списима, он ће се неколико недеља затрпавати књигама у библиотеци, док не нађе траженог извешћа. Он је прочитао тридесет дела из агрикултуре, да би написао епизод романа у којем изводи људе земљораднике. Ако се ствар тиче каквог описивања, он, као какав природњак, иде у то место и живи тамо, да би упознао тамошњу средину, да проучи тамошњи пејзаж. Ради прве главе „Сентименталног Васпитања", којој као оквир служи пароброд, који пловљаше уза Сену, међу Паризом и Монжеро, он је прошао дуж обале речне на кабриолету, пошто туда пароброди одавно не иду. Шта више, кад је за свој роман бирао место делања ма какав уображени кутић, он тражи у природи таког кутића: он хоће да му овај потпуно одговара ономе, који му је у памети. И тако он се труди да исцрпе из природе и најмању ситницу. Он загледа у медорезе, журнале, књиге данога времена; изучава људе и предмете дане епохе. Свака страна стаје га неизмерног труда, јер опис ношње, историјских догађаја, сва техничка питања траже бесконачних обавештаја. Да напише књигу, он мора да прорије васиону. У „Madam Bovary" он је уврстио посматрања своје младости, људе, које је он сретао у првих тридесет година свог живота. Кад је написао „Education sentimentale", двадесет година пре тога бавио се политичком и моралном историјом француског друштва; он је био накупио хрпу материјала. На послетку, да напише „Salammbo" и „La Tentation de Saint-Antoine", труд је био још напоритији; он је путовао, марљиво изучавао археологију, заривао се у прашину многих векова. Така савесност чини једну од карактерних црта Флоберова

[illegible] же у-
[illegible] е стара
[illegible] добро
[illegible] жеље за
[illegible] ет. Он
[illegible] да је
[illegible] би
[illegible] е уверен
[illegible] раду
[illegible] шта
[illegible] књиж
[illegible] стране
[illegible] става
[illegible] зрело
[illegible] што се
[illegible] тим се
[illegible] шта ни
[illegible] нови напр
[illegible] Он
[illegible] тенет
[illegible]
[illegible] хоће, да [illegible]
[illegible] жели да [illegible]
[illegible] реч. Он гледа да [illegible]
[illegible] лази поред друг [illegible]
[illegible] не понавља једном [illegible]
[illegible] садржину, никад се [illegible]

носи својега осећања. Његово је частољубље у томе, да наслика у којој књизи ствари и људе управо онако, како их је видео. Но само је мало јасан: он хоће да удане живот у својо производе, да им да боју, силу.

Из поучнога, достојног угледања примера литературне радљивости Флоберове, ми, на тај начин, видимо, да сувремени романисти раде у својим кабинетима исто тако методично, као и научници у својим лабораторијама. Као год што се „фантазија" природњака који одређује тежину молекила, који поставља слику палеонтолошког развића које му драго фамилије животињске или биљне, који испитује склоп сунца итд. непрестано налази у тесној свези, у присној заједници с огледом, непрестано обраћа упутима посматралачког разума, објективног и непристрасног, тако и писац-реалист не поверава се само једноме уображењу, него га потчињава строгој контроли истине, живота, стварности.

IX.

Могу нам приметити, да ми немамо права, ради потврде мисли исказаних у овој студији, позивати се на процес рада Флоберова, који будући један од највећих, најодличнијих представника реалнога правца у литератури, не преставља тиме у исто време тип свих белетриста, свих поета; могу нам рећи, да, ма били изводи, до којих смо ми дошли, и верни односно реалиста, школе, која је постала врло скоро, они немају значаја односно талената и ћенија, који су дика и понос других литерарних школа, да ми, једном речју, гледамо на питање о умесности и нужности употребе у поезији научених метода кроз призму реалнога романа, да смо ми, дакле, једностранн и др. и др.

На то ћемо рећи, да ми врло радо признајемо наша мњења као погрешна, ако нам се докаже да је за писца некористан, па ма колико дара он имао, тако савестан поступак с радом, као што видимо у Флобера, и ако коме испадне за руком да нас убеди, да величина и ћенијалност његових производа не зависе између осталога од његова начина рада; или нека нам докажу, да уображење може учинити ма шта мимо посматрања, да има вештака писаца, који пишу без труда, немајући непрестано пред очима, благодареће удржавајућој способности ума, ликова, модела, читавих слика, сви елементи који могу и морају бити нађени у природи и нигде ван ње, не постоје.

И по што нам то неће доказати, па шта више неће ни кушати да доказују, јер не би хтели да буду смешни и да иду про-

тив здравог разума, то разуме се, по невољи сагласиће се с нама да сваки представник које му било литературне школе „класичке“ и „романтичке“, „реалне“ и „нереалне“ школе не само сувремене него и оне која је кад му драго постојала, није могао, сликајући живот, не загледати у њега, не проматрати га. у већој или мањој мери. А пошто је Флобер довео проматрање живота, с цељу његовог сликања, до скрупулозне добросавесности и тачности, од које даље ићи тешко је, то смо ми, природно, и имали право видети у њему вештака радника.

Осим тога рећи ћемо да сувремени реални роман није никаква новина, и да су научни метод употребљавали и употребљују не једини реалисти, већ у неколико, и класичари и романтичари. Овај роман није с неба пао. Он је само посредни колут у дугачком ланцу, који се провлачи кроза сву историју човечанску, почињући од прича првобитних народа, драматика грчких ритора, средњевековних хроника и историја, дијалога, философирања (назиданија) и забава, тенденцијозних француских романа прошлог столећа, обучених у класичко рухо, до почетка романтизма текућег века, до Пушкиновог и Гогольевог реализма у Русији, до романа Балзакових у Француској. На другом месту мислимо показати, како се поступно развијао у поезији елеменат реалног, говорећи кад и кад с чудноватом силом у производима великих писаца, као што је Данте, Шекспир. Сервантес, Гете. али никад се, поред тога, не емансипујући слободно и често ишчезавајући у магли деловне фантастичности, сваком епохом ступајући у нове фазе развића, према развићу литературе и ширењу интелектуане радње европскога друштва, и доста често оживљујући својом светом струјом посве мртве фантазије необузданог ћенија песника, који је платио данак једној или другој епоси. Не могуће је показати гране, где се свршује класицизам, а где се почиње романтизам. У палеонтологији романа прелази једне форме у другу — још су неприметнији, него у палеонтологији животиња. И за то је смешно кад веле, да је нови роман нешто самостално, што оделито постоји, независно од пређашњег романа, нешто што је израсло на особитом земљишту, што живи својим сопственим животом Истина, међу новим и старим романом има разлика у сваком случају. али она није генетичка. Така разлика постоји међу кореном и стаблом које је из њега израсло. Још је смешније кад тврде, да тобож романисти нове школе игноришу у вештачким истраживањима истине така средства, као што је типичност, и да они, одричући уображење, праве „умом“ само просте снимке с природе и живота. Ваља само прочитати дела најдаровитијих од њих, па да се види, каке су то

светле, колоритне слике, како се свака њихова реч загушује од излиха животности, а то с тога што су они више него ма који, достигли тајну типичности. Што се тиче окривљавања да они не признају уображења, то је просто неразумевање, које долази од незнања присталица старих форама романа, који се опираху на незгодан израз Золин, који је једном рекао да је роман „протокол човеков". Одриче се прећашњи метод а не суштина, психологија поезије, не творачки процес који је једнак и у Золе, и у Гончарова, и у Хига, и у Флобера. Поезија, као и наука, прошла је већ два ступња, две стадије у свом развићу и сад пролази трећу. Прва стадија одговара њеном митском периоду, кад је творачки процес био посао натприродних сила, кад су песници веровали, да има особито божанство које им шиље на земљу надахнуће или „божанско безумље", које је, по изразу Платонову, боље него трезвена памет, — пошто душа, благодарећи телу, као у светлом снимку, поново дознаје оно, што је она гледала у часове усхићења, хвалећи Бога". Друга стадија развића поезије одговара њеном матафизичком периоду. У то се време особити значај приписује стварајућој сили фантазије, која треба да проналази тако зване идеале, не разбирајући постоје ли они у природи. На послетку, трећи период јесте период позитивни, период свеснога творења, кад се свршује господарење фантазије и кад се она извија испод контроле разума, већ му се потчињава, скромно се делећи (распадајући) на уздржавајућу, асимилујућу и разликујућу способност наше душе. Човечанство бива мало по мало зрелије, оно расте и то растење огледа се на производима његова духа. Оно престаје гледати на вештину као на забаву, оно почиње постављати њој озбиљна питања, и вештак, покоравајући се тој моћној вољи, већ неће да има посла са луткама од каучука, које су пређе растезали на све могуће начине, изазивајући у гледаоцу час смешно, час тужно расположење духа; њега сад привлачи конкретна, неподражавна природа, која светли својом невештачком лепотом, чију светлоћу појачати није кадра ни најбујнија фантазија, природа, којој пулс бије нормално, којој у жилама тече врела, алева крв. На то је судбеним начином довела сила еволуционог процеса, која влада над свима стварима. Нереалисти, како их назива Гончаров, одричући форме старог романа и употребљујући поезију као средство за проучавање човека, стоје на висини свога столећа, и то је све. У томе је једина кривица њихова. Али зар је то кривица?

X.

На завршетку да кажемо две три напомене.

У педесетим годинама Чернишевски је проповедао своју

особиту естетику, која је гласила, да је лепо живот, да природа и живот стоје над вештином, да производ вештине никад не достиже оне лепоте и величанствености које има природа.

„Зар се из проматрања живога, говорио је он, не изводи велика мудрост! Зар наука није проста апстракција живота, подвођења живота под формуле?“ — „Поезија има највећу могућност да изрази опредељену мисао. Тада вештак постаје мислилац, а производ вештине, остајући у области вештине, добија значај научни“.

„Налазак истоветности, вели Прудон, међу трима елементима — лепотом, науком и праведношћу, — то је цељ којој морамо тежити по сили прогреса“.

Срећни смо, ако се основна идеја наше студије, ма у неколико, поткрепљује овим знаменитим цитатима.

С рускога

М. Ђ. Илић.

КНИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Грађанско друштво и његове друштвено — политичке партије. Издање „Самоуправе“), Београд. 1881 год.

(Свршетак.)

Време је да се усвоји свестраније гледиште на живот људски. Доиста, да би се могао извршити друштвени преображај, нужно је да има реалних услова за то. Али ту не долази само економски живот друштва. Умна развитост тога друштва, високи морални ниво, згодне политичке прилике, и још много што шта — све су то реални услови, од којих зависи социјални преображај. Другим речма, никако се не може тврдити, да је једна страна човечанског живота важнија но друга. Физички, умни, морални, економски и политички живот — све су то само разни облици једне реалне појаве, што се зове: *живот човештва*. И само онда, кад тај живот у његовој целини замишљате, имате у мозгу једну стварну преставу, тј. слику, која одговара оригиналу. Можете и поједине облике, апстрахујући их од целине живота, замишљати као нешто засебно, али — у самој ствари — они никада не дејствују засебно, већ ваздан упливишући један на друга. Узајамно деловање појединих облика људскога живота — то је једино врховно начело, које може усвојити прави социјални филозоф.

Од пре је међ природњацима било много препирне око тога, која је то физичка снага (сила), од које могу и остале да се преведу? Да ли топлота производи и светлост, и механичну снагу, електрицитет и др.? Или је може бити магнетизам тај прави изво-

Итд. Али, после темељнијих испитивања и дубљих студија, на послетку се је дошло до тога, да све те силе могу узајамно да производе једна другу, дакле све су само облици једне појаве — кретања. И тек од то доба, од кад је усвојено то гледиште, отпочела је права и збиљска природњачка филозофија.

Време је да се и у друштвеној науци изврши то, што је у природној науци већ свршено. Оставите се ћоравих питања: да ли на прво место долази морал, или економски односи? Кад једна иста појава излази пред вас у више разних облика, да ли онда може бити разговора о томе, који је од тих облика најважнији? Колико је један ваљан, толико и други. Као што један не може бити без другог, тако и други не може бити без оног првог. Сви појави друштвеног живота узајамно утичу један на други и зависе један од другог, с тога се не може одредити чија је вредност већа, а чија мања. А кад се дубље загледа у ствар, видеће се да другаче не може ни бити, пошто су сви ти, тако разноliки појави само делови, који — кад их све заједно посматрамо — чине ону крупну и шарену појаву, што се зове људски живот.

И тако дакле, као што су све поједине физичке силе сведене на један појам — кретање, тако и сви засебни појави друштвеног живота ваља да се сматрају само за разноврсне изразе, у којима се огледа један крупан факт — *живот човештва*. И на тај ће начин бити створена основица за социјалну филозофију, или социологију. А веза међ природњачком и социјалном филозофијом у томе је, што и целокупни живот човештва, од почетка па до краја ништа друго није, до један облик — кретања.

II.

Пошто је довољно говорено о развијању феудалног и грађанског друштва, и пошто је окарактерисано сувремено друштво — прелази се на политичке партије. И ту се огледа она једностраност, која карактерише читаву ову расправу. По пишчевом мишљењу, политичка партија може бити само она, која има и свој економски програм. Само она странка може користити народу, која тражи, поред политичних, и економске реформе. „Која политичка партија признаје економски састав грађанскога друштва као добар, та може исповедати најкрасније политичка начела, она неће с тим *ни најмање* моћи утицати на друштвени развитак". (Стр. 108). Да то није истина, и сам писац ове расправе тврди после неколико листи. „Партија чисто демократска (она признаје да је добар економски састав грађанског друштва) тражи да политичка моћ буде у рукама народа. Та партија, кад би завладала у друштву грађанскоме, била би од *велике користи*". (Стр. 119). А мало час рекосте, да партије те врсте *ни најмање* не могу користити! Да ли знате шта говорите?

Према економском програму, партије се деле у три групе. Реакцијонарна је партија, која оће да поврати феудализам. У другу групу долазе партије, које су за сувремени економски поредак; ту

ничења и у неколико остављена система Луј-Блана. [illegible] Другим речима, основица савременом социјализму — [illegible] Блана. У примедби Светозар читаоцима, ко [illegible] препоручује дело Луј-Блана „Organisation du travail" у [illegible] дињу од 1847 г., где је изложена организација [illegible] бричке индустрије, тако и земљоделског рада.

То су наше главне примедбе на расправу [illegible]

?

ВИДОСАВА трагедија у 5 чинова. Написао [illegible]

Међу комадима позоришног репертоара, [illegible] ферове, Холтаја и других појављују се [illegible] године на овамо неколико комада од наших [illegible]: [illegible] Илића и Призренца. Између њих Ђорић заузима [illegible] место, јер за непуне 4 год. он је обогатио [illegible] 3 комада, узимајући увек материјал за своје рад [illegible] О првим његовим комадима критика је дала [illegible] потрудити, да дамо своје мишљење о овом [illegible] миду — Видосави.

Материјал за своју трагедију Видосаву нашао је Ђорић у [illegible] нар. песми „женидба краља Вукашина". Избор му је дакле [illegible] и сретан! Ми ћемо се мало више задржати на нар. песми, да би се видело колико је умео да разради материјал који је у њој нашао. У [illegible] се пева како је Момчило имао жену Видосаву са којом је живео [illegible]

„Бијелом граду Пирлитору,
Пирлитору према Дурмитору."

Но Видосаву је волео краљ Вукашин, и најзад он јој [illegible] писмо у коме јој вели:

„Видосаво Момчилова љубо
Шта ћеш у том леду и снијегу
Кад погледаш с града изнад себе
Ништа немаш лијепо вићети
Већ бијело брдо Дурмитора
Окићеном ледом и снијегом
Усред љета као у сред зиме...

. . . . , ... и описујући даље у каквом пустом гра[illegible]она живи он наставља:

„Већ ти отруј војводу Момчила
Ил' га отруј или ми га издај,
Ходи к мени у приморје равно
Бијеломе Скадру на Бојану,
Узећу те за вјерну љубовцу,
Па ћеш бити госпођа краљица
Прести свилу на златно вретено,

Свилу прести, на свили сједети
А госпти диву и каниву
И још оно све жежено злато.....

Видосава му на то отписује да није лако издати Момчила, јер он има:

. . . . . сестру Јевросиму
Готови му по господски јело,
Прије њега јело огледује;
У Момчила девет миле браће
Прије њега сваку чашу пију;
Момчил има коња Јабучила
Јабучина коња крилатога;
У Момчила сабља са очима
Не боји се никога до Бога.

Затим саветује Вукашина да покупи велику војску, да изађе на „језера равна“, а Момчило има обичај да иде у лов „свако јутро у свету нећеју“. Он ће међутим у очи недеље спалити крила коњу Јабучилу и затопити „сланом крвљу“ његову сабљу, те га онда може лако победити. Вукашин је послуша сакупи војску и дође на равна језера а она учини као што му је писала. Вукашин се сударн с Момчилом, побије му браћу а он дође до града, али на граду врата затворена. Тада дозиваше сестру у помоћ, но она му не може да помогне, јер јој је Видосава везала косу за дреке.

„Ал је сестра срца жалостива
Жао јој је брата рођенога,
Она цикну како љутв гуја,
Ману главом и осталом снагом
Из главе је косе исчупала.....

Пошто се тако ослободи она довати једну трубу платна и спусти доле низ бедем. Момчило се ухвати и већ хтеде ускочити у град, али Видосава долети са сабљом и пресече платно, те Момчило падне доле, а Вукашин долети и удари га копљем. Момчило му тада вели:

„Аманет ти, Вукашине краљу
Ти не узми моју Видосаву,
Видосаву моју невјерницу,
Данас тебе у мене издала
А сутра ће тебе у другога;
Већ ти узми моју милу сеју,
Сеју моју милу Јевросиму
Она ће тп свагда верна бити
Родиће ти к'о и ја јунака.“

Чим је то изговорио Момчило издане. Видосава излети и отвара врата на граду, дочека Вукашина и води га горе на кулу. Пошто

[illegible]

[illegible] Момчила."

[illegible] који је дао [illegible] Но да кажемо у неколико [illegible] Вукашин се [illegible] признала само веће војвод[illegible] Вукашин шаље свог слугу [illegible] Вукашину, јер му [illegible] одбија, јер неће да [illegible] Латинчић је поред те улоге има[illegible] Момчилову љубу. Он ју је већ [illegible] она одбила. Латинчић покуша[illegible] и да остави Момчила. Да би [illegible] Видосава сама, па јој стане с [illegible] двори Вукашинової, а с друге престан[illegible] Момчилови. Видосава испочетка одбије [illegible] пријатним лепим и ласкавим речима. Она [illegible] Вукашин напали на Пирлитора, убије Момчилову брај[illegible] рањен, од које ране умре. Вукашина дочека [illegible] Вукашин неће да узме, бојећи се да неће [illegible] и Момчилу. Видосава се покаје и убије, а [illegible] Момчиловом Јевросимом. То је у главноме [illegible] Из овог кратког навода види се да се је [illegible] песме с неким малим отступањем.

[illegible] смо овако навели и садржину нар. песме [illegible] на своју трагедију и показали укра[illegible] саме трагедије, нужно је да бацимо неколико [illegible] наш песник схватио и нацртао карактере у својој [illegible] да покажемо какав му је главни јунак — [illegible] да напоменемо, да поред Видосаве, као главног [illegible] Момчило, после Вукашина и Јевросима.

А [illegible] Видосава као жена верна и пуна љубави [illegible] јунака Момчила. Она је през[illegible] руку Вукашину, коју је запро[illegible] Момчила и ако он живи у пустом граду Пирлитор[illegible] и на поштовање. Да је таква остала и [illegible]

кроз целу трагедију, да је одржала тај челик карактер, да је погинула из љубави према свом мужу, Видосава би могла бити јунак трагедије. Али Видосава није таква. Она која је пре неколико година одбила уживање и руку Вукашинову, сада кад је слуга Вукашинов Латинчић стане мамити лепим речима и обећањима позивљући је да остави свога мужа и да бега Вукашину, *који без ње неможе да живи*, почне испрва да се колеба, док се најзад одлучно не реши. Па и то није све. Она не само да напушта свог мужа, кога је пуних 9 год. искрено љубила, но га издаје његовом највећем непријатељу Вукашину, постаје убица његов. И то све она ради зарад неког блеска, рад уживања. Па зар такво лице може да послужи за јунака једне игре? Чиме објашњааа она своју такву радњу? Зар је сјајност двора Вукашиновог и лепота „Скадра на Бојани" довољна била, те да Видосава, која нам се показује испочетка као жена, која искрено љуби свог мужа, као и он њу, изда онаквог јунака каков је Момчило био? Или песник то објашњује погрешком за коју је она смрћу платила. Жене које имају таквих погрешка, каква је Видосавина, нису за углед, а још мање за јунака једне трагедије. Ми такве жене виђамо често у најближој околини. Трагичан јунак једне игре и кад због погрешке или рђаве радње изазове код нас негодовање, или шта више и мрзост, кад се стану развијати догађаји и кад стане да плаћа због те своје радње изазива код нас сажаљење, ми у место да му се светимо жалимо га, а ако смо лака срца он може да изазове и сузу. Кад оно Шекспиров краљ Лир излази као надувен и самовољан старац, који онако од ока дели своју краљевину ми га тада мрзимо; аки кад за то стане плаћати, кад се стане да потуца ми га тада жалимо, постајемо учасници његових невоља. А како је с Видосавом. Одма од њеног колебања почнемо да негодујемо према њој, омрзнемо је и кад је Вукашин овако грозно одбија у место да је узме за жену, ми у место да је жалимо, станемо јој се светити, мило нам је, тако рећи, што плаћа својом смрћу смрт Момчилову. Према томе Видосава онаква какву нам је насликао песник никад није била за главно лице једне трагедије, јер она је као што рекосмо, једна обична женска.

А какав је Момчило? У њему је оличен прави тип српског јунака. Кад му Латинчић долази као изасланик Вукашинов да га позове на послушност, он то одбија с поносом поздрављајући Вукашина, да се неће никад покорити човеку, који је убилачким начином сео на српски престо. Такав је Момчило у свом јавном животу, а као муж он је веран својој жени, он је безгранично љуби, он је толико наиван да мисли да и она њега искрено љуби, несумњајући да ће због те своје, тако да речем, сувишне искрености и главом да плати. И кад оно Видосава искушава и највеће тајне његове, питајући га о коњу јабучилу и сабљи, он је и онда искрен, па верујући у искреност њену, он јој своје тајне открива. У том тренутку ми се љутимо на Момчила што је толико искрен и безазлен према својој жени, која му о глави ради и кад пада као жртва тога ми га од срца жалимо. Његов је карактер много боље и природније изведен и да је којом срећом песник узео њега за главно лице, да је трагедију удесио тако

пс
са
кр
на
да
доб
на
још
лико
да је
он угр
описив
љеност
тинчић
мужа. Ву
Момчило
али је тада
неверна
жени сестр
трагедије. И
држао нар. пес
Пошто
је песник прип
држину саме
на то, како је
гедији, а нарочито
сава. Узгред да
игра највећу улогу
У првом чину
према своме мужу. –
и сајност краљевског
еве зарад јунака Мом
Таква је жена за угл

стари Јелини, подражава у томе Софокла, те и његова сва лица почевши од Видосаве до Латинчића, сем Момчила, гину ван бине, а тиме комад, кад настане оно причање како је тај и тај свршио, губи много од свог драмског ефекта. У опште поред ове велике мене, коју напоменусмо, руше драмски ефекат и честе, по некад врло дуге и отужне декламације. Радње су развучене и доста млаке. Најзад јако пада у очи анохронизам, којим нам песник прича да се Вукашин женио после смрти Душанове. Ту се је песник двоструко огрешио — огрешио се о историју и о предање, које нам прича, како је Марко по смрти Душановој судио на коме ће бити царство.

Да завршимо. Судећи по свима комадима које је Ђорић написао, ми држимо да не обећава да ће бити икада доаар драмски песник, премда у његовии комадима има и лепих сцена, нарочито где се изазивају лирски осећаји. Најзад наше је мишлење да му је овај последњи комад лошији од Абоговића, песник дакле не само да није успех, но је на против незадак учинио у овом комаду.

Октобра 1881 год.
у Београду.

Љуб. П. Ђ.

Добротом г. Светомира Николајевића, професора Велике Школе, добили смо и саопштавамо

ДВА ПИСМА ВУКА КАРАЏИЋА,

која је нашао у Влашкој г. Алекса Спасић.

Писма су писана кнезу Милошу, и из њих ће се моћи у неколико видети однос између њега и Вука и т. д.

I. ПИСМО.

Его Свѣтлости
Милостивѣйшему Государю
Князю **Милошу Ѳеодоровичу Обреновичу**
въ
Минхенѣ.

Ваша Свјетлости,

Премилостиви Господару!

Јуче сам имао част примити Ваше Високопочитајемо писмо од овог мјесеца.

Чујем, да је овдје дошао, као депутирац, јуриста Николић с акијем Англезом, за којега Госпођа Даница каже[1]), да га је ви- у Влашкој. Николић је казивао Госпођи Даници, да су Протић, е и Јованче с Англискијем конзулом отишли у Цариград, а г. Јеф-

---

[1]) ж је свуда старо: као *р* и над њим изврнуто 8 или знак бескрајности.

да се она [illegible]
Иначе оно [illegible]
је неприрод[illegible]
мало уживањ[illegible]
излазимо на [illegible]
Још сав[illegible]
Напред да [illegible]
шинов најне[illegible]
дишта по св[illegible]
те кришом [illegible]
Вукашина [illegible]
који ће све [illegible]
велимо, Вук[illegible]
јави на бин[illegible]
љуби као В[illegible]
ладан као [illegible]
објаснимо [illegible]
није ни мал[illegible]
вик против[illegible]
долази до с[illegible]
Једва једно[illegible]
ствар сврше[illegible]
зашто? Сам[illegible]
Момчилу! [illegible]
максимума, [illegible]
ног човека, [illegible]
погрешку н[illegible]
Вукашин не [illegible]
бити. Ђорић [illegible]
и није умео [illegible]
ући да је н[illegible]
песнику драм[illegible]
да објасни н[illegible]
Вукашина, к[illegible]
ћутећки толик[illegible]
симином кара[illegible]
толика браћа, [illegible]
вог Вукашина [illegible]
браћи? И цео [illegible]
лико тренутак[illegible]
у овој трагед[illegible]
И са в[illegible]
је писао по [illegible]
није добро [illegible]
лински обично [illegible]
дима изводим [illegible]
вање, па се [illegible]
Јелини били [illegible]
дају такве к[illegible]

[illegible] у Пе[illegible] [illegible] Јована Гер[illegible] [illegible] на [illegible] путове. [illegible] били [illegible] [illegible] ... I [illegible] око осам [illegible] Пињић [illegible] [illegible] Герман [illegible] [illegible] свак[illegible] [illegible] благонакл[illegible]

[illegible] слуга
Ђ[illegible] **Караџић.**

II. [illegible]

[illegible] Римск[illegible]

[illegible] писма. [illegible] у Гроцк[illegible] [illegible] и син му [illegible] [illegible] ревац. Г. [illegible] крајева [illegible] [illegible] и уједа[illegible] [illegible] *нођу* између [illegible] је у [illegible] који га [illegible] Тенка је [illegible] страну, ако опет [illegible] Петр[illegible] своју фамилију [illegible] Алексу нијесам [illegible]. За Вучића [illegible] у Гружу. [illegible] је у Бијограду: [illegible] шта ли мисли. Кажу, да је та буна почела [illegible] од Саве и Дунава, а од Дрине до Поречке ри[illegible] [illegible] непотписано, но рукопис је Вуков као и у [illegible] [illegible] свршено, јер је само за четвртини табака [illegible] је опет друга страна празна.

[illegible] ћемо добити и треће писмо у коме Вук [illegible] [illegible] се како је нема.

[illegible] уредник **Стева Добросављевић** адвокат.

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 11. | НОВЕМБАР 1881

У СВЕТУ.

О, како бурно лете,
Живота нашег дани,
А црна рака све нас,
Све ближе к себи мами.

Док један мету тражи, —
У сласти земна света;
Дотле је другом живот,
Сенка од гроба клета.

Док један снове снева.
Не знајућ' мучне ваје, —
Дотле је другом јава,
Што жићу ране даје. —

Док један љубав пије,
Што га у жићу кружи, —
Дотле се с другим пак'о,
Невоља вечно дружи. —

Док један моћно влада, —
Други му срамно пузи. —
Па ако желиш среће.?..
Ти буди слуга слузи. —

Е, то је вечно коло,
У овом земном свету, —
Док други песму пева,
— Ја вечно храним сету. —

*

О, како бурно лете,
Живота нашег дани: —
А црна рака све нас,
Све ближе к себи мами.

[illegible]

[illegible] Ђ. Петровић

[illegible]

скира плиткоумље, како сам се често ругао оним дедацима, што се лажном озбиљношћу граде паметни и мудри! А сад не умем ни да се смејем, већ ћутим и обрћем се око себе, и гледам свет у коме ми се чини, да сам странац. Ох, како бих се радо сад смејао, кад би ми само смех од срца био, смејао бих се већма, но некада кад сеђах међу младим госпама, и лепим госпођицама, и ћеретах о песми и љубави, и читах им песму „Омер момче и Мејрима девојка," — и „Ђулиће" Змај Јовине. — Ох! да лепи ли су ти тренуци кад човек чита, и осећа оно што чита. Сећам се још оних лепих очију, које су ме некад тако ђаволски погледале да сам се бојао, е ће ми се и мозак у глави тумбе окренути. То су била два црна ока, каква се могу наћи само у земљи где мирте и нераиче цвате. И од тог доба ја страсно волим црне очи, волим их, јер ме сећају на моју прошлост, на доба кад сам био млад. А има ли кога ко не воли младост? Госпођице, не замерте ми, старцу, што тужим за младошћу! Ја сам стар, и то ми је жао. Ви ме жалите? Немојте, то је судба свега што живи. Кад бих вам ја прибрао и изнео сва она горка искуства што оставише на мом челу боре, а у срцу велику тугу, ах, ви биете тада госпођице заиста видели пред собом човека, који је истина срцем и душом млад, који у прсима осећа, како песник вели, где струји одушевљење младости, коме било куца брзо и јако, — али му искуства и успомене граде живот старим. Сећам се сада оних лепих ноћи венецијанских, кад са гондоле бројах звезде у мору, сневах о мојој земљи и родбини, и уздисах за драгом срца мога, а усне тражаху очи њене. Опомињем се кад се некада при заходу сунца утркивах на малим чуњићима по оним дивним језерима слободне Швајцарске. Сећам се некадањих лепих дана моје младости — моје радости, и мислим, е је све ишчезло, и жеље и наде, чим сам крочио у овај јавни живот, и познао људе, којима је непоштење сретво, а себичност циљ. Обрћам се за прошлошћу, и меморија ми као у сну извоси слике, и ја их се сећам, познајем их и уздишем за њима, сећајући се речи песникових: „дани моје младости, то су дани моје славе." Сад сам остарио и изнемогао. Преко чела и лица навукле се бразде, а из младићског доба остало само име, име и успомене. Јесте ли читали „Die alten Lieder' Морица Бланкарта? Дозволте ми, да их

[illegible] али и то опак [illegible]

[illegible]

[illegible] та ја нисам [illegible] вале успо- [illegible] једног ми- [illegible] уредно плаћа [illegible] укаже и огласе [illegible] меће бибер у [illegible] кад мора. и [illegible] тако лојалног [illegible] пицијом. и да ли [illegible] пикантних и амизи- [illegible] писати. Нека мора као камен [illegible] уздахом отимље се из груди, [illegible] хартију под руком. А и [illegible] најлепшег и нај- мирисавијег цвећа што га само младост бере и плете. Бо не би чезнуо за раскошним рајем Адамовим, који се код старијих зове [illegible] младост. Госпођице, та и ја сам био некад млад, и ја сам некад љубио. Љубав ми је била дража од живота, и скупоценија од брилијанта, чистија од росе јутарње, а већа од васионе. Младост ме је градила богатим и снажним, а љубав срећним и задовољним. Љубио сам девојче, које је било тако добро, тако красно и лепо, да је чини ми се било лепше од Рафаилове Мадоне, Дантеове Беатриче, и Лермонтовљеве Тамаре. Очи је имала црне као Ђурђијанка, и ја гледајући у њих згоревао сам шапћући као Љермонтов

„Твои плѣнительныя очи
Яснѣе дня, чернѣе ночи.“

Праменови њене црне косе падали су у дугачким витицама преко снежних рамена, из њених малих кармин-усница

слушао је човек не говор већ музику, која је звонила у ушима као венецијанска „Мандолината," али која није будила само успомене, већ је и жеље изазивала. По јутарњем поветарцу слао сам поздраве идолу мојих молитава, ружа и зумбул били су посредник између нас, њих сам молио да јој буду тумач мојих осећања. да јој као што *Кочубеј* нева кажу:

„..... какъ страсно и какъ нѣжно
Люблю ея какъ Бога Херувимъ."

и т. д. и т. д. Ви ме сад неразумете госпођице, али доћи ће време кад ћете ме разумети, сетићете се речи мојих, и ја, који никад ни у чему ни сам био срећан, бићу најсрећнији, ако ме ма и доцне разумете. Будем ли мртав, то ће и прах мој осећати милину, црви око очију престаће за тренут да гамижу, кости ће моје задрхтати од радости, и трава на гробу весело лелујаће се причајући блаженство праха мога. а цветак, ако га буде, склониће листиће своје и пашће на гроб мој да свене, као што је некад и младост моја свенула, душа моја ослободиће се тада накла (јер ја сам велики грешник, г-ђице) блудиће по свету проповедајући љубав међ људима, и говорећи о црним очима. И ви, сетите л' ме се, тада отворте прозор, закитите недра зумбулом, пустите витице преко рамена, и запевајте гласом што славује мами на певање, а богове из сна буди, ону стару песму о љубави, и ја ћу устати, растераћу црве са очију мојих, биће ми лака земља на гробу, доћи ћу и певаћу заједно с вама о љубави, црним очима и тада ћу бити срећан. Госпођице, разумете л' ме?

II.

„Често те у сну снивам,
Моја љубави!
Често те тако виђам,
Цвете убави.
На грдим небо плаво,
Грлим, уздишем;
А љубим сунце јарко,
Љубим уздишем.
Ал' ево зора свиће
И ево прође сан
Ал' тебе нема, нема —
Нема да сване дан!"

Ђура Јакшић.

Госпођице, бирајте казну којом ћете казнити човека, који се усудио да вас слаже. Је л' те да је то грозно? Ви-

рајте начин, којим ћете га опоменути, да то није лепа одлика за карактер образованог човека. Тражите инквизиционе протоколе и кривична акта средњега века, читајте кривични закон наш, — и осудите га, јер он не заслужује пажње ваше. Да, госпођице, ја сам слагао, а верујте искрености мојој, јер ја се не спремам за министарску столицу, нити икад мислим да рукујем политиком. Казао сам, да сам стар, а ја сам млад: у мојим жилама ври бујна младићска крв, и то црвена као црвени барјак крагујевачки од 75. године. Госпођице, не бојте се, не страхујте за мој јакобинизам! Та ако буде нужде, ја ћу доказати, да је и сам наш свемогући отац Саваот републиканац. И зар нам он то не показује сваког лепог јутра јутарњим црвенилом? Јер, он да је монархиста, не би ли и крв направио белом као сурутка? Али даље са ове грешне теме, јер она води правце у пакао и у апс, а како је у паклу то ће вам умети да каже свака баба, која и не зна за Дантеа и његов пакао. А за апс запитајте првог кога сретнете, па макар то био и какав журналист, и видићете, да ће се његово причање у многом подударати са причањем бабиним о паклу, а ја не волим ни једно ни друго.

У овај мах ми паде листић са руже што је у чаши туговала, па од туге свенула. Ево где издише жалећи ваљда што није увела као цвет у плетеницама каквим, или мирисала на грудима девојачким. Сирота ружа! То беше она ружа што је некада међу зумбулом и шебојем у вашој цветној башти расла. Ни ширасте руже не могу се сравнити са вашим, и мирис њихов то је мирис што опија као хашиш, те човек снева слике за којима на јави чезне и уздише. Умете ли ви, госпођице да сањате? Ах, не знате ви како је сан лепа ствар! Ја сневам често, врло често, тако да ми и живот изгледа као сан. И, збиља, зар Берне не вели, да је сан други живот? Тада се чисто бојим, да се не пробудим јер на јави није тако лепо. Сневам о слободи, једнакости и братству, о љубави и црним очима и лепим јабукама, — госпођице, миришу л' вам недра босијоком? — о малим усташцама и т. д. — Један пут ми је Господ Бог показао и ону ситну пару, којом народ вели да се прорезују уста девојачка. То је била ситна мала парица, коју наше матере међу деци око врата од урока. И, за чудо, учини ми се, е гледам и „уста паром прорезана," и грешан замолих Господа Бога, да ми каже, за што лепе девојке имају и мала уста, а

у тај мах анђели и анђелчићи захорише гласно песму о љубави и пољупцима. И ја слушах песму, па тражећи мала уста чежњах за пољупцима. И гле у хору том угледах и позната лица! Ту беше и лепа К., која ме је некад очаравала лепотом својом, и мала Л., чији ме је глас некад заносио, и несташна А., с којом сам као дете „жмурке“ играо. И мала крилашца стајаху им тако лепо, тако дражесно, из очију им вираше сама невиност, да се у мал' поново не заљубих. Но баш у тај мах пробуди ме „ћајичар“ својим храпавим гласом, продавајући своје „ћајиће!“.. И ја жаљах за сном, али у коме не би било јаве.

Другда сневах да сам умр'о, па ме господин Архангел Михаило поведе собом, и ја лебдијах кроз ваздушну просторију, гледајући на земљу и смејући се онима, који се беху искупили око мртвога тела мога те плакаху (а њих беше веома мало). Звезде жмируцаху, клањајући се првом слузи божјем, а св. Илија са грмљавом поздрављаше га. Ја се бејах шћућурио на једном тасу његових теразија, и са страхом ишчекивах кад ћу изаћи пред божанствено лице свемогућега, који ће моју грешну душу дати на поправку у институт Ромога Дабе, који се код побожних људи зове пакао, — кад наједанпут осетих неку особиту милину и блаженство, и ми стојасмо пред вратима од раја, која беху од ратлука, а шпарана самим проминцлама и бонбонама, као торте код Марије Фаркаш у Београду, а озго на вратима стојаше написано: „*Пре ће камили ући кроз иглене уши, но што ће богаташ ући у царство божје.*“ И то беше написано српски, и чух изнутра гласове, који такође говораху српски, и ја таман хтедох да најпокорније запитам силнога Архистратига: да ли он познаје професора Милојевића, а у то дође св. Петар, држећи у руци девет кључева од девет врата рајских. Ја у мало не искочих, да га пољубим у руку, али ме силни Архистратиг задржа, говорећи ми, да тај обичај није у рају, и да не искачем из теразија јер могу лако пасти у ништа. „Ко си ти?“ питаше ме св. Петар. „Ја нисам никакав богаташ, свети оче, говорах му ја, — а нити сам то икада био, ја никад нисам имао ни толико новаца, колико ми је потребно било.“ И почех да тражим рукама конте и рачуне, али баш тада спазише очи моје руљу ђавола, како вуку неке људе, којима на глави стојаху круне, митре и тијаре; неки држаху у рукама кесе, на којима стојаше написано:

интерес, и језа ме ухвати, гледајући она ђаволска лица и оне јадне жртве њихове, међу којима беше и *познаника мојих*. И гле, наједанпут отворише се врата рајска и ја спазих благо божанствено лице Исуса Христа, и чињаше ми се као да у њему гледам овапућену идеју љубави, а око њега стојаху Сервет, Бордано Бруно, Јан Хус, и сви мученици начела и идеје, и поборници науке и напретка; и ја отворих уста да запевам: „Хвалите имја господње," али ме пробуди писмоноша са писмом вашим, које ми даде друго не мање пријатно уживање. И читајући ваше писмо, мени се оте један уздах из груди, и падоше ми на ум речи песникове:

„Ништа до једно ах,
А ах није ништа друго до љубав."

И сетих се опет вас, и душа моја поче на ново да сања...

III.

„Ах, ту је красна земља, пуна љубави и светлости. У плаветној реци огледају се брегови"...

Хајне.

Љуби мене љубованко
Нек нам срећа сја!
Ако не знаш шта је љубав,
Учићу те ја.

Змај.

Ја станујем на обали једне реке, по којој истина не плове парне лађе, ни лаки чунићи, нити ноћна песма веселих момака, — како пева Ида Дирингсфелд за Мљетке, — одјекује у тиханој ноћи;" али за то на њој, а баш пред кућом ми, међу две воденице. И не знате како је то пријатно! Особито читати наше политичке новине, и слушати како воденица меље: верујте ми, да је тада веће уживање, но јести какву најлепшу торту у првој посластичарници у Београду. Један пут ме је мој комшија позвао на качамак у воденицу, и ту смо јели добра качамака, пили бистра жупска вина, и бистрили мутну из новина политику. Качамак је био изредан, и ја се заверих моме комшији да ћу се, ако икад имадем пријатеља на министарској столици (а тих досад, ах! није било), најенергичније трудити, да му докажем културно-исто-

ријску и економномну важност качамака. Ја ћу то у осталом и сад покушати да учиним у кратко.

Културна је важност качамака у томе. што он ни мало не изостаје од инглеског пудинга, и после: свет је овај у почетку своме био ни више ни мање но качамак, из качамака је Бог створио и човека, поменао земљу и воду. те направио блато, а качамак је то исто само у другом облику. Историјска му је важност, што су њега јели још наши стари и по не изнађеним подацима, који ће. нема сумње, наћи свога историка, Цар Душан је најрадије јео качамак. Економна пак страна качамака, врло је јасна и по што је јевтин, ја се не могу да начудим нашем финансисти Чеди, како то он није предложио скупштини. да се сваке недеље два пут једе само качамак. Ти ме би се много уштедило. Замислите само, колико би се хиљада волова уштедило годишње!? Па оваца, телади, кокошију, патака, гусака, ћурака, јаја, масти, кајмака, сира! — Ја сам срачунао, да би вредност уштеђене живине, кад би се постило два пут недељно, годишње изнела на 3 милијуна динара, а то је управ половина оне суме што ми Бонту-у плаћамо. Али pardon. госпођице! Говор је о качамаку. и ја сам, мислим, доказао. ма и укратко, важност његову. Опширније пак говорићу чим постанем члан „грађанске касине" у Београду. Али сем теме о качамаку, имам ја још и других тема за београдску публику, као о купусу, копривама. о узди и зауздавању (или постанак и развиће котиљона), о магарцима дивљим и питомим! Замислите само како би ова тема била дивна за публику, *која више ужива но што ради*. А за то ја имам довољно материјала. Зло би најзад и било кад ни они не би давали материјала за писање. У осталом магарац је у старом свету био много више цењен но сада. Колико је магарац био опште познат код Римљана, најбољи је тај доказ. што је имао неколико имена. Тако неки су га звали: Asellus. неки Asellius, Asellio, Asina, Asinus, Asino. Још Херодот, госпођице, спомиње, како је у боју противу Скита Даријева коњаница била јача од противничке, јер су јашили магарце. Ксенофон говори такође о неким дивљим магарцима. Варо прича како је један магарац у Риму вредио 60.000 сестерција. а 4 магарца за у кола. вредила су 400.000 сестерција (близу 7.000 дукатâ). Види се. како су тада магарци били ретки, а код нас су врло јевтини, јер су се јако намножили. Страбо вели, да у Карманији (на персије-

кој обали) приносе магарца богу Марсу на жртву. Ах, па и сад се још они приносе на жртвеник богу рата! Плиније спомиње Мецену, који је први почео да једе младо магареће месо, и вели како од млека магареће постаје кожа бела, те је зато Попеа, жена Неронова, држала увек по 500 магарица, музла их, и у њиховом се млеку купала. Паузаније прича, како је у Науплији у једном кршу слика једног магарца изрезана у почаст његову, јер су од њега научили да подрезују чокоће, видећи да је чокоће, које је он обрстио, много боље родило од оног, које није дирао. Елијан вели, за Египћане да они на противе нису хтели да чују за трубу, јер јој је глас сличан магарећем, и т. д. Из овога видите, госпођице, да се може говорити о магарцима доста, и доброг и лепог. А колико би се тек дало писати о новијим магарцима! Ту би требао какав Лине или Бифон, па да их како треба класификира, у систем уведе и опише, јер су се много, врло много умножили, и у нечем изменили. Тако н. пр. питоми варошки магарци немају репа, или га носе само кад су велике параде и велики балови; немају велике уши јер су им закржљавеле, али и без тога они су ипак прави магарци: одвратно урлање и бесно чивтетање ногу издаје им одмах њихову генеалогију. И не знате како су они горди на своје претке! Један од њих тврди, да је његов предак некада био „обер"-магарац над некад у дивљини живећим магарцима: други опет, који рачуна себе међу врло паметне магарце, вели, да је његов предак произашао из копите Пегазове; трећи врло учено доказује, да му је чукун-чукун-дека постао из пљувачке Минервине, и то је по свој прилици истина, јер сваки и пљује на њ. Па да се човек не диви свима оним, који тако много полажу па своје „родословије."

Госпођице, можда сам злоупотребио стрпљење и доброту вашу, можда сам вас заморио мојим „разглаголствијем," али извините, ова тема и ако није племенита, и довољно занимљива, она је зато ипак сувремена.

У другом писму писаћу вам, ако хоћете о бисеру, што га по кадкад о врату носите, о славују који вас под прозором свако јутро буди, о лабуду што вас задивљава својом белином, — једном речју говорићу о тако финим и лепим стварима, да можете, кад прочитате моје писмо, одмах постати дворска дама, и чланица, „женског друштва." А сад, да се одморим, јер су ме они магарци много уморили. А ви

не знате, како то није лака ствар имати посла с њима. Но немојте мислити да их ја мрзим, — боже сачувај, ја не мрзим никога. ја их све волим, моје је срце извор љубави, који никад не пресушује. Ја волим младе цуре. радо гледам у њихове очи, и слушам њихову песму, раздрагава ме њихов кикот. а одушевљава пријатан поглед. Ја' волим цвеће које вене на грудима девојачким и завидим му. — госпођице, ја никог не мрзим, а све волим, и ако икад будем партајист, то ћу гледати да будем партајист љубави, не буде ли те партије, створићу је ја. И кад љубав прожме синове наше отаџбине, тада ће им завидити и људи, и звезде, и месец и сунце, и Христос ће тада сићи на земљу, и радоваће се. јер и он је сушта љубав.....

ПРОГОНСТВО.

(Гуд).

Малена ласта морем ће,
У јесен да крене;
А с' њоме ветар летњује,
Што лади сад мене;
А са тим ветром и брод наш
Натраг ће видет дом;
А ја? растављен остајем
С' отаџбом, родбином!
И тамо сузе лиће се —
И сузе те твоје
О том су што су од твоји
Далеко сад моје.
Ал' растављени чиме смо,
Премила са тобом?
Ил' морем можда сињим тек
Ил' смрћу жалосном?
Забели ли се облачак —
Ко мајка премала;
Чини ми с' стари гледам дом
Сред они обала;

Ал те облачке ветар ће,
Винути куд које;
О видим више не ћемо,
Срести се нас двоје.

М. Ј. Илић.

ЛАЊСКИ СНЕГ

Приповетка

ИВАНА С. ТУРГЕЊЕВА

(Свршетак)

XLI.

То сто мишљаше Санин, лежући у постељу; али шта је помислио сутра дан, кад је Марија Николајевна нестрпељиво закуцала коралним бичалуком у његова врата, кад ју је видео на прагу своје собе — с мрком јахаћом хаљином преко руке, с малим мушким шеширом на крупио накудрављеној коси, с велом преко плећа, с изазивајућим осмехом на усницама, у очима, на свем лицу — шта је тада помислио — то историја не казује.

— Но? Јесте ли готови? повика она звучним, веселим гласом.

Санин закопча капут и ништа не говорећи узе шешир. Марија Николајевна баци на њ светао поглед, махне главом и брзо полети низа степенице. И он полети за њом. Коњи већ стојаху на улици пред капијом. Беше их три: риђа, чистокрвна кобила, са сувом светлом њушком, црним избуљеним очима, јеленским ногама, мало мршава, али лепа, и жива као ватра — за Марију Николајевну; — снажан, широк, мало потежак коњ, вранац без биљеге — за Санина: трећи коњ био је одређен за сеиза. Марија Николајевна вешто ускочи на своју кобилу... Кобила се разигра и узе се вртети, дизаше реп и савијаше се, но Марија Николајевна (одлична јахачица!) смести је умири: ваљаше се опростити с Полозовим, који се опет, у фесу и закопчаном шлафроку, појави на балкону, па махаше батистеном марамом; иначе он се ни мало не осмехиваше, пре се могаше рећи, да се мршташе. И Санин се попе на свога коња; Марија Николајевна салутира господину Полозову с бичем и ошину свога коња по угнутом врату: коњ се исправи на стражње ноге, скочи напред и пође ситним, укруђеним кораком, сав дрхћући, дахћући и на махове фрчући. Санин јахаше позади и гледаше на Марију Николајевну:

самоуверено, вешто и грациозно љуљаше се њен танани и вити стас, тесно и како ваља опасан. Она се осврте назад и зовне га очима. Он појаха у једном реду с њом,

— Ето, вид'те, — зар није лепо, рече она. Кажем вам, последњи пут, на растанку: ви сте дражесни — и нећете се кајати.

На последње речи она неколико пута климну главом, као желећи их потврдити и појаснити им значај.

Она изгледаше тако сретна, да се Санин просто чуђаше; лице јој беше узело миран израз, који се примећава код деце, кад су врло... врло задовољна.

Они одјахаше лаганим ходом до прве капије, а одатле окренуше касом по другу. Време беше дивно, као у лето; поветарац им ћарлијаше у лице и пријатно звиждаше у ушима. Они беху расположени; осећање млађаног и здравог, слободног и пуног тежњи живота, беше обома овладало; оно сваки час растијаше.

Марија Николајевна тргне уздом и опет пође лагано. Санин се угледа на њу.

— Ето, поче она, дубоко, блажено уздахнувши; ето за то само и вреди живети! Пошло ти за руком нешто, што желиш, што се чинило да је немогућно, — па уживај онда, уживај до миле воље! Она метну руку на своје грло. — И како се онда човек осећа добар! Ево сад ја... како сам добра! Чини ми се, цео бих свет загрлила. То јест, не, не цео свет!... Ево овога не бих загрлила. — Она бичем показа на једног сиротињски одевеног старца, који ишаше ивицом друма. — Али сам готова, да га учиним сретним. На-те, узмите, викну му она гласно немачким језиком — и баци му пред ноге кесу. Тешка кесица (тада се још није ни мислио носити портмоне) чу се како паде на пут. Старац се изненади, застаде, а Марија Николајевна пшште у смех и пусти коња у кас.

— Ви, како видим, волите јахати, рече Санин, достигнувши је.

Марија Николајевна опет тргне коња, другачије га она никад не заустављаше.

— Хтела сам само да побегнем од захваљивања. Ко ми захваљује — квари ми задовољство. Јер ја нисам то учинила због њега, већ због мене. Па што ће онда он да ми захваљује? Нисам чула, за што ме оно питасте.

— Питао сам вас.... хтео сам да знам, откуда сте данас тако весели?

— Знате шта, рече Марија Николајевна: она опет или не слушаше шта Санин говораше, или не сматраше за нужно да одговори на његова питања. — Мени је ужасно додијао тај сеиз, што се у-

крутио иза нас па само мисли кад ће се већ господа враћати кући? — Она брзо извади из џепа своју бележницу. — Како би било, да га пошљемо с писмом у варош? Не... не ваља! А! знам шта ћу! Шта је то тамо напред? Је ли крчма?

Санин погледа онамо, куда она показиваше. — Јест, као да је крчма.

— Е, лепо. Казаћу му да остане у тој крчми и да пије пиво, док се ми не вратимо.

— Али шта ће он помислити?

— Стало нам је до тога. Та он неће ни мислити: пиће пиво, и ништа више. Но, Санине (она га први пут зовну само по имену фамилије) — напред, у галопу!

Дошавши до крчме, Марија Николајевна зовне сеиза и каже му, шта хоће. Сеиз, човек енглеског порекла, и енглеског темперамента, ћутећи метну руку на своју качкету, скочи с коња и узме га за узду.

— Е, сад смо слободни, као тице! кличе Марија Николајвна. — Куда ћемо — на север, на југ, на исток, на запад? Погледајте — ја сам као мађарски краљ на крунисању (она показа крајем бича на све четири стране света). Све је наше! Не, знате шта: видите, какве су тамо дивотне горе — и каква шума! Хајдемо тамо, у горе, у горе!

Jn die Berge, wo die Freiheit thront!

Она скрете с друма и пусти коња у галоп по уској, неутапканој путањи, која као да збиља вођаше у горе. Санин за њом такође у галопу.

XLII.

Та путања брзо пређе у стазу и најзад сасвим ишчезе. Санин саветоваше да се врате, но Марија Николајевна рече: „Не! Ја хоћу у горе! Хајдемо право, као што лете тице"! — и прескочи на коњу јендек. И Санин прескочи. Иза јендека дала се ливада, у почетку сува, онда влажна, онда блатњава; вода свуда избијаше и градијаше мале барице. Марија Николајевна нарочито пушташе својега коња преко тих барица, кикоташе се и говораше: „Хајд' да се играмо мале деце?"

— Знате ли ви, упита она Санина, шта то значи: ловити по јаругама?

— Знам, одговори Санин.

— Ја сам имала једног стрица, продужи она, који је волео на коњу лов ловити. Ја сам ишла с њиме у јесен. Дивота! А

сад ме ево с вама, опет на коњу. Ја већ видим, ви сте Рус, а хоћете да се ожените Талијанком. Е, па то је — ваша несрећа. Шта је то? Опет јендек? Хоп!

Коњ прескочи, али Марији Николајевној паде шешир с главе, а коса јој се расу по плећима. Санин хтеде да сјаше и да дохвати шешир, но она му викне: „Не дирајте, дохватићу ја сама", наже се ниско са седла, закачи бичалуком за вео и дохвати шешир, натаче га на главу, но косу остави онаку расуту по плећима; онда опет скочи, кликнувши. Санин јахаше у једном реду с њоме, с њоме прескакаше јендеке, ограде и поточиће, уваљиваше се у јаруге и извлачаше се отуда, пењаше се и спушташе се и све једнако гледаше у лице. Ала је то лице! Беше чисто цело отворено: отворене очи; уснице, ноздрве такође отворене на једно дишу; а она гледа право, испред себе и, човеку се, кад је гледаше, чињаше како би она да освоји све што види, земљу, небо, сунце, па и сам ваздух: опасности је мало — свима би она одолела! „Санине!" викаше она, „та ово је као у биргеровој Ленори! Само ви нисте мртви — а? Нисте мртви?... Ја сам жива!" Њене све силе беху се разиграле. То већ није амазонка што пушта коња у галоп — то скаче млађани женски кентавр — пола звер пола бог — а питоми крај, који она бесно гази, чуди се и диви!

Марија Николајевна најзад заустави својега запенушеног, блатом попрсканог коња: он дрхташе под њом, а Санинов снажни, но тешки ждребац једва дисаше.

— Но? Зар није ово дивота? упита Марија Николајевна неким чудним шапатом.

— Дивота! с усхићењем се одазва Санин. И у њему се крв запали.

— Почекајте! Још нисмо на крају! Она му пружи руку. Рукавица на њој беше поцепана.

— Ја сам вам рекла, да ћу вас довести до шуме, до гора... Ево их, ево горâ! Збиља: на двеста корачаји од места, где застадоше смели бињецији, почињаху високом шумом покривене горе. — Погледајте: сво пута. Одморимо се — па напред! Али ходом. Ваља коњи да се одморе.

Они пођоше. Марија Николајевна снажно махну руком и забаци косу своју назад. Затим погледа на своје рукавице — и скиде их. — Удараће ми руке на кожу, рече она, али то није ништа, је л'-те? Марија Николајева се смешаше, и Санин се смешаше. Ово бесно јахање чисто их је зближило и спријатељило.

— Колико ви имате година? упита она наједанпут.

— Двадесет и две.

— Не може бити? И ја толико исто. Лепе године. Сложи их заједно, па је дуго до старости. Ала је то врућина. Да ја нисам поцрвенела?

— Као маков цвет!

Марија Николајевна утаре лице марамом. — Само да нам је до шуме стићи, а тамо ће бити хладовина. Ех, тако стара шума је као стари пријатељ. Имате ли ви пријатеља?

Санин се мало замисли. — Имам... само мало. Правих нема.

— А ја их имам правих — само нису стари. Ето, и ово је пријатељ — овај коњ. Како човека брижљиво носи! Ах, та овде је дивно! Је ли могуће, да ја прекосутра идем у Париз?

— Јест... је ли могуће? Прихвати Санин.

— А ви у Франкфурт?

— Зацело у Франкфурт.

— Е, па шта ћемо — због ом! За то је данашњи дан наш... наш... наш.

Коњи дођоше пред шуму и уђоше у њу. Сенка од шуме паде меко на њих са свију страна.

— О, та овде је прави рај! кличе Марија Николајевна. Дубље, даље у тај сен, Санине!

Коњи се тихо кретаху, „дубље у сен", лако се стресајући и фрчући. Стазица којом они иђаху, ненадно скрете у тесnац. Шума сва мирисаше. Из пукотина на стенама струјаше свежа хладноћа. С обе стране стазе стрчаху округли брежуљчићи, обрасли у зелену маховину.

— Стојте! кличе Марија Николајевна. Хоћу да седнем на ту кадифу и да се одморим. Помозите ми, да сјашем.

Санин скочи с коња и приђе њој. Она се ослони на његова рамена, у часу скочи на земљу и седе на један маховином обрасли брежуљчић. Он стаде преда њу, држећи у руци узде оба коња.

Она подиже према њему очи... Санине, ви умете заборављати?

Санин се сети јучерашњице... у колима: — шта је то — питање или... прекор?

— Ја одкад знам за себе нисам никога ни за што корела. А верујете ли ви у чине?

— Како?

— У чине — знате, о чему се у нас у песмама пева. У народним руским песмама?

— А! О томе кажете... отеже Санин.

— Да, о томе. Ја верујем... и ви ћете веровати.

— Чини... вештице... понови Санин. Све на свету може бити. Пређе нисам веровао — а сад верујем. Ја себе чисто не познајем.

Марија Николајевна се замисли, и обазре се. — А мени ово место долази познато. Погледајте, Санине, да не стоји за тим широким растом један дрвен, црвен крст.

Санин се уклони мало на страну. — Стоји.

Марија Николајевна се смешаше. — А, лепо! знам, где смо. Још нисмо залутали, Шта то куца? Дрвосеча?

Санин погледа. — Јест... тамо неки човек сече суве гране.

— Морам косу довести у ред, рече Марија Николајевна. Јер може видети, па ће бог зна шта мислити. Она скиде шешир и узе плести своју дугу косу — ћутећи и с озбиљним лицем. Санин стојаше пред њом... Испод њене хаљане, на којој вишаше овде онде маховина јасно се виђаху хармоничне црте тела јој.

Један се коњ ненадно стресе Санину иза леђа. Санин и нехотице сав задрхта. Свę се у њему поремети — живци се затегоше као жице. Није он залуд рекао, да не познаје себе... Он збиља беше очаран. Свеколико његово биће беше само једна мисао, једна жеља. Марија Николајевна погледа га проникљивим погледом.

— Е, сад је све у свом реду, рече она, мећући шешир на главу. Хоћете ли ви да седите? Ево овде, а? Не, чекајте... немојте седати. Шта је то?

Кроз врхове дрвета, кроз ваздух шумски, прође неки потмуо потрес.

— Да то није гром?

— Као да је. Јест, баш гром, одговори Санин.

— Ах! Па то је празник! Празник, да! То нам је само недостојало. Потмули потрес чу се по други пут, постаде јачи — и скрха се. — Браво! Вив! Сећате л се, да сам вам јуче говорила о Енеиди? Знате да је и *њих* у шуми затекла бура. Но ваља ићи. Она скочи на ноге. — Приведите ми коња... Дајте ми вашу руку. Тако. Ја нисам тешка.

Она се као тица брзо изви у седло. И Санин узјаха.

— Хоћете л' кући? упита он несигурним гласом.

— Кући?? одговори она отежући и зграби за узду. Хај' те за мном — заповеди она скоро грубо.

Она изиђе на пут, и, прошавши црвени крст, дође до раскрснице, па окрете на десно, опет у гору... Она очевидно знађаше,

[illegible] Она ништа не говораше,
[illegible] напред, и он покорно и
[illegible] својем уцвеченом срцу. Поче про-
[illegible] Најзад се кроз зеленкасто
[illegible] сиромашна колибица, с нис-
[illegible] Марија Николајевна нагна коња
[illegible] се наједанпут на вратима,
[illegible]

. . . . . .

[illegible] Николајевна и Санин, у пратњи
[illegible] у Визбаден, у гостионицу.
[illegible] у руци писмо управнику.
[illegible] лицу неко негодовање —
[illegible] ?
[illegible] раменима.

. . . . . .

[illegible] Санин у својој соби, стојаше
[illegible] . . .

[illegible] У Париз — или у Франкфурт?
[illegible] — док ме не отераш — од-
[illegible] за руке своју господарку. Она
[illegible] — и свима прстима шчепа му
[illegible] се исправи колика је, на у-
[illegible] — [illegible] широке и светле очи изра-
[illegible] Таке су очи у јастреба, који

[illegible] Санин, кад у тишини собе, пре-
[illegible] њима гранатни крстић. Пред
[illegible] за другим јављаху се до-
[illegible] дошавши до момента, кад се
[illegible], кад јој се бацио пред ноге,
[illegible] — и се окрете од слика које је сам
[illegible] И то не за то, што га је пам-
[illegible] врло добро знађаше, шта
[illegible] гушаше и сад још, после
[illegible] неодољивог презрења
[illegible] талас на њ навали и потопи

сва осећања чим он не ућутка своје успомене. Но ма како да се ослобађао од успомена, опет их није могао сасвим угушити. Он се сећаше оног јадног, плачног, лажљивог, кукавног писма, које је писао Беми, писао а одговора не добио... Изаћи пред њу, вратити се њој — после таке обмане, после таког неверства — не! не! у њему још беше толико савести и поштења. Уз то беше изгубио сваку веру у себе, свако уважење самога себе: он већ за се ни по што није смео јамчити. Санин се сећаше још, како је после тога — о бруке! послао слугу Полозових по своје ствари у Франкфурт, како је био кукавица, како је само о једном мислио: што пре отићи у Париз, у Париз, како се, по заповести Марије Николајевне, увлачио и улагивао Иполиту Сидорићу — и лепо се опходио с Денхофом, на чијем прсту је видео онако исто гвозден прстен, какав је њему дала Марија Николајевна!!! Онда дођоше успомене још горе, још срамније... Келнер му даје карту посетницу — и на њој пише име Панталеона Чипатоле, дворског певача његовог краљевског височанства херцога моденског! Он се крије од старца, но се срета с њиме у ходнику — и пред њим стоји љутито лице под разбарушеном великом косом; старачке очи горе као ватра — и Санин слуша грозне узвике и проклетства: Maledizione![1]) Чује и страшне речи: Codardo! Infame traditore![2]) Санин зажмури, тресе главом, одгони поново успомене; — али бадава, опет види себе како седи на уском седишту позади, а Марија Николајевна и Иполит Сидорић шире се по меким јастуцима предњег јастука. Четири коња сложно касају по визбаденском мосту — у Париз! у Париз! Иполит Сидорић једе крушку, коју му је он, Санин, ољуштио, а Марија Николајевна гледа у њ — и осмејкује се оним, њему, заробљеном човеку, већ познатим осмехом — осмехом власника, господара...

Но боже мој! гле тамо, на углу улице, недалеко од уласка у варош — да није опет Панталеоне — и ко је то с њим? Да није Емилио? Да, то је он, тај одушевљени, одани малиш! Није давно, како је то млађано срце поштовало својега јунака, свој идејал, — а сад његово блеђано, лепо — тако лепо лице, да је Марији Николајевној упало у очи па је промолила главу кроз прозорчић на колима — то племенито лице дише мрзошћу и презирањем; очи, налик на *њене* очи! — загледају се у Санина, а уснице се скупљају... и отварају се наједанпут да прокуну...

---

[1]) Проклетство!

[2]) Кукавице! Срамни издајнице!

А Панталеоне пружа руку и показује на Санина — коме? Тартаљи, што поред њега стоји, и Тартаља лаје на Санина — и то лајање честитог пса звучи као несносна грдња... Ужасно!

На после живот у Паризу — и сва унижавања, све оне гадне муке роба, коме не даду ни да буде љубоморан, ни да се тужи, и којега, најзад, бацају као изношену хаљину...

Онда — повратак у отаџбину, отровни, опустели живот, мале бриге, горко и бесплодно кајање — и тако исто бесплодни и горки заборав — казна, и то казна тајна, но непрекидна, и незнатна, но неизлечима болька, плаћање дуга пару по пару, дуга који се не може ни израчунати...

Чаша се препунила — доста!

Како се сачувао крстић, који је Ђема Санину дала, што га он није вратио, како то, да он до тог дана никад на њ није наишао? Дуго, дуго седијаше он тако размишљајући — и већ опитом за толико година научен — никако не могаше појмити, како је могао оставити Ђему, коју је тако нежно и страсно волео, оставити је за љубав једне женске, коју никако није ни волео?... Сутра дан он зачуди све своје пријатеље и знанце: каза им, да иде у иностранство. Све се задиви. Санин остављаше Петроград, у сред зиме, тек што је наимио и наместио диван стан, па се чак претплатио на преставе у талијанској опери, у којој је суделовала главом г-ђа Пати, — главом, главом, главом госпођа Пати! Пријатељи и знанци чудили су се; но људи у опште не воле дуго туђу бригу бринути, и кад је Санин отишао за границу — испратио га је на станицу само један Француз кројач — и то за то, што се надао да ће добити неки неплаћен рачун — „pour un saute-en-barque en velours noir, tout à fait chic".

XLIV.

Санин је рекао својим пријатељима, да иде за границу — ал' [illegible] куда управо: читаоци се лако довијају, да је отишао [illegible] Франкфурт. Како железницâ има свуда, то је он четврти [illegible] ласку из Петрограда већ био тамо. Није одлазио у њ већ [illegible] године. Гостионица „Белог Лабуда" стојаше на старом [illegible] но не рачунаше се више у прве гостионице; Цајл, [illegible] Франкфурту, мало се изменила; но од куће г-ђе Ро[illegible] улице, где је била њена колачарница, није остао [illegible] Санин луташе као луд, овамо онамо, и места која

су му некад тако позната била, сад сасвим не познаваше: старих здања нестало; место њих нове улице, с огромним, густо поређаним кућама, прекрасним летњиковцима, чак и парк, где се он објашњавао с Ђемом — разрастао се и тако променио, да се Санин питаше — да ли је то збиља тај парк. Шта да ради? Како ће се и где ће се распитати? Тридесет година прошло од ото доба... Није то шала! Нико није ни чуо за то име Розели; газда од гостионице саветоваше му, да се распита у јавној библиотеци: тамо ће, вели, наћи све старе новине, али шта ће му то наћи — ни сам газда не умедијаше објаснити. Санин, из очајања, упита за г. Клибера. То име је газди било познато — и ту никакве ваљде. Елегантни калфа постао капиталиста, банкротирао — и умр'о у апси... У осталом, Санин се на ту вест није ни мало огорчио. Он већ поче да сматра свој пут за несмишљен... Но једанпута, прелиставајући франкфуртски адрес-календар, наиђе на име фон-Денхофа, мајора у оставци (Major a. D.). Он сместа узме кола и пође до њега — и ако *тај* Денхоф није морао бити баш *онај* Денхоф, и би ли га *онај* Денхоф известио о Розелијевој породици. Све једно: утопљеник се хвата и за сламку.

Санин затече бив. мајора фон-Денхофа код куће — и у проседом господину који га прими, позна одма својега некадашњег противника. И овај њега позна и чак му се обрадова: јер се сети младости и млађаних изгреда. Санин дочује од њега, да се породица Розелијева одавна одселила у Америку, у Њујорк, да се Ђема удала за трговца, да најзад он, Денхоф, има једног знанца, такође трговца, који ће сигурно знати адресу њеног мужа, јер тргује с многим кућама у Америци. Санин замоли Денхофа да оде до тог знанца — и — о веље радости! Денхоф му донесе адресу Ђемина мужа, господина Јеремије Слокома — M-r J. Slocum, New York, Broadvay No. 501. -- Само тај адрес беше од 1863-те године.

— Ваљда је, рече Денхоф, наша франкфуртска лепотица још жива и ваљда није оставила Њујорка! А, баш, дода он, понизивши глас, да ли је она Рускиња, што је, сећате л' се, онда била у гостима у Визбадну — госпођа фон-Бо.... Бозолоф — још жива?

— Није, одговори Санин, она је давно умрла.

Денхоф подиже очи — но, видевши, да се Санин окрете и намршти — не рече више ни речи — и оде.

Тај исти дан пошље Санин писмо госпођи Ђеми Слокомовој у Њујорк. У том јој писму он говораше, да пише из Франкфурта, камо

талеоне пружа руку и п
поред њега стоји, и Тар
тог пса звучи као несно
сле живот у Паризу —
коме не даду ни да бу
ад, бацају као изношен
— повратак у отаџбин
о и бесплодно кајање
казна, и то казна тај
бољка, плаћање дуга
ати . . .
се препунила — до

е сачувао крстић.
како то, да он
едијаше он так
научен — ник
у, коју је так
женске, коју
воје пријате
и. Санин ос
наместио д
опери, у
главом го
у опште
о за гр
јач —
ун —

је р
куда
нк
ку
од
га

садашњим њеним мужем, с којим она живи ево већ
година са свим срећно, у задовољству и изобиљу: за
ла цео Њујорк. Ђема јављаше Санину, да има петоро
сина и једна ћи којој има осамнаест година, и које
шаље, јер сви веле, да је веома налик на своју мајку.
ема Ђема беше сачувала тужне вести. Фрау Ленора
ку, камо је отишла за ћерком и зетом — еле доче-
воје деце; Панталеона се такође спремао у Америку,
ред сами полазак из Франкфурта. „А Емилио, наш
ни Емилио — погинуо је славном смрћу за слободу
Сицилије, камо је отишао у броју оне „иљаде", којима
ник Гарибмлди; ми смо сви горко оплакали смрт на-
г брата — али сузе проливајући ми смо се поносили
ечно ћемо се њиме поносити и поштовати име његово!
шена, некористољубива душа беше достојна мученичког
им Ђема жаљаше, што је живот Санинов тако рђав, же-
ре свега мира и душевне тишине, и говораше, како би
идети с њиме, и ако зна, да од тог састанка тешко може
...

мо описивати, шта је Санин осећао читајући то писмо. За
ања нема довољно израза: она су дубља и силнија — и
ија од икоје речи.

ин је одма одговорио — и послао на дар „Маријани Слоко-
незнаног пријатеља" — гранатни крстић о велелепом, ди-
ком ђердану. Тај поклон, и ако је био воома скупоцен, није
о оштетио: за тридесет година, од како је први пут био у
урту, он је стекао знатно имање. Првих дана маја месеца
врати у Петроград, — но тешко да је на дуго време. Чује
продаје све своје имање и да се спрема у Америку.

Београд, 1881.

С руског
Милева Стојковићка.

логичних граница. Тај је биолог професор Јенског универзитета *Ернст Хекел*". „У Хекелу се — вели даље — сједињује све што карактерише сувремену биологију". *Л. Ноаре* назива га „смелим и женијалним реформатором", „Ласал природне науке. Академичар и агитатор у једном лицу", карактерише га *Ото Захаријус*.

Настрани појмови који су владали и који на жалост и сад владају у науци и друштву, како о организму посебице тако и о природи у опште, нагнали су Хекела те је са научењачком збиљом прегао да десцедентну теорију реформише и утврди, и да своју главну мисао развије: „мисао — како сам Хекел вели — о јединству органске и не органске природе; мисао о општој зависности свију без изнимке познатих нам природних појава од механичних узрока; — мисао да је постанак и развиће органских форми неопходан резултат вечних природних закона који не трпе никаква изузетка". На место теологије (или витализма) и дуализма, Хекел подиже зграду каузалитета (механизма) и монизма. Монизам — јединство природе, то је онај Ариjаднин конац који се кроз сва Хекелова дела провлачи. *То му је бакља и мета.* Следствен своме монистичком гледишту он целу природну науку — тако рећи — монизира. Тачност и конзеквенција веје му кроз сва његова дела, и у томе је Хекел управо јединствен, а то му и прибавља учењу важности и присталица; а сем тог његова оригиналност чини те му дела нису углађена копија, као што је то случај код већине немачких научењака. *Хекелу* припада заслуга да је он својим огромним знањем, карактерношћу и смелошћу изашао пред публику, и са нечувеном логиком факата упуштио се да изведе Дарвиново учење до крајних граница, заслуживши с правом придев: „Plus Darwinist que Darwin lui même". „Професор Јенског универзитета *Ернст Хекел* — вели један од његових жестоких принципијалних противника проф. *Мечников* у предговору ка изводу Хекелове „Морфологије" — први је предузео да преустрои сву науку о органским формама у природи, сходно са новим учењем и развићем тих форми". „Једну од најглавнијих заслуга *Хекелових* — вели даље *Мечников* — ми рачунамо његову тежњу да објасни органски свет оним истим механичким законима који управљају и појавима неорганске природе. У томе иде он даље од *Дарвина*, сводећи к простим и физиолошким процесима те доста сложене принципе с којима сам *Дарвин* објашњава постанак форми видова и њихову разноликост." *Пагенштехер* хвали његову умешност и елеганцију с којом он износи своје мисли, и ствара их спштим добром свију.

Не може
природних наук
природне наук
вог: „О пост
рани појмов
вом; а једн
остања“, до
чке филосо
онизма при
Нема
ново „О
тература
на хиљад
опских
ски итд.
на најс
фесор
чке т
ије
љив
их
п.
је
на
із
е

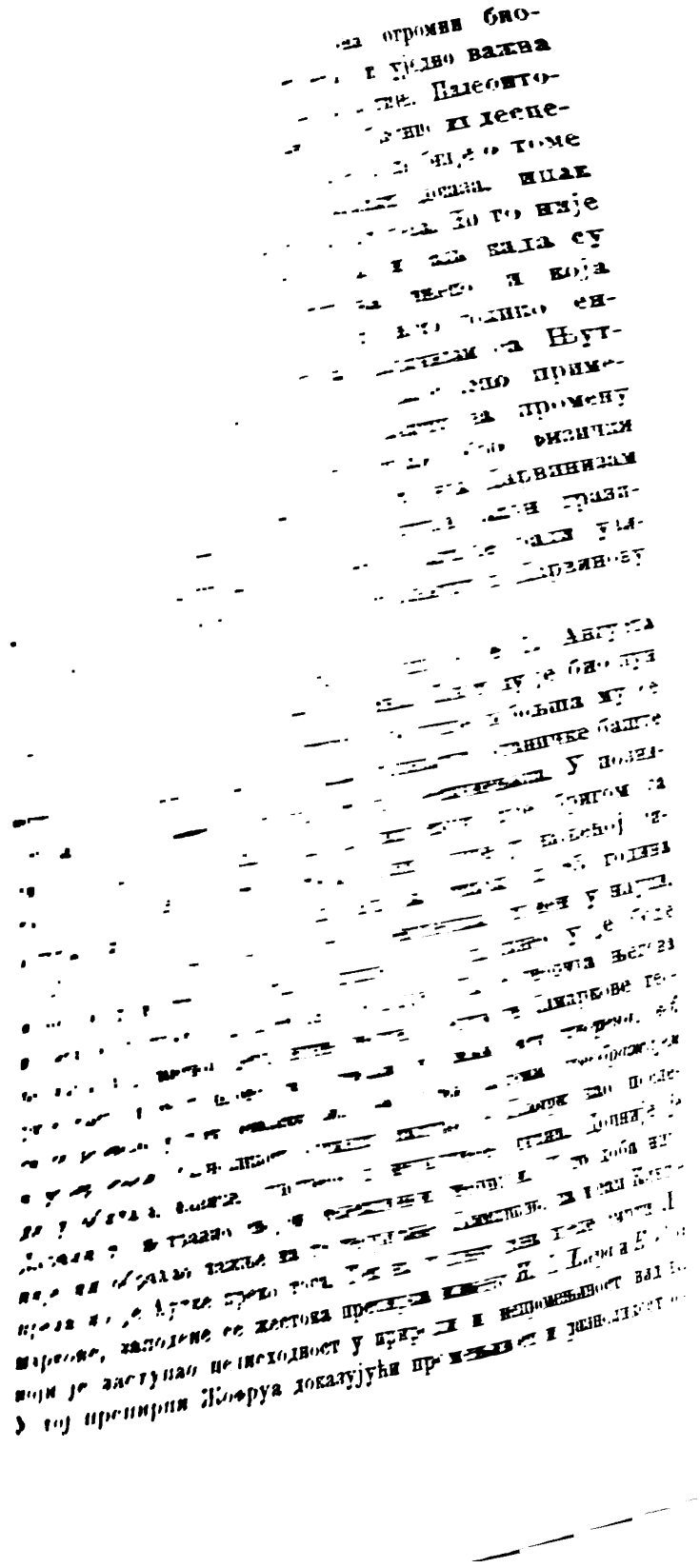

начио је као главан утицај на промену органску: ваздух, воду, топлоту итд, управо околину у којој се организам налази. *Свнт-Илер* због оскудице факата био је побеђен, а *Кивије* је тријумфирао, и Ламаркова теорија морала је пасти да је доцније Дарвин боље утврди.

Чарлс Роберт Дарвин рођен је 12. Фебруара 1809 год. у Fhrewsbury, као син доктора Роберта Дарвина, а унук доктора *Ераама Дарвина* аутора: „Ботаничке баште", „Зооиомије" итд. У почетку учио је школу у месту рођења, а 1825 год. зими оде на универзитет Единбуршки и ту остане две године, затим оде у Христов Колец у Кембрицу где је 1831 год. добио степен Бахалареуса (Bachslorof Arts). Исте године зими пође на научну експедицију око земље на броду „Beagl"" (Бигл) и то 21. Децембра 1831 год. а врати се 22. Октобра 1836 године. Пут овај описао је Дарвин у књизи: *„Пут једног природњака око земље"*, дело ово лепотом стила задивљава човека, а садржина му је богата и језгровита. Али најзнатније му је дело његово: *О постанку видова природним одабирањем"* које је изашло 1859 год. До сад је изашло од њега преко 40 које књига које чланака, и по садржини списи су му: *геолошки, ботанички* и *зоолошки.* А главнија су му дела ово: *„Разлика била и животиња у доместикацијоном стању"* (1868 год.). *„О пореклу човека"* (1870). Овим је делом — вели *Хекел* — Дарвин крунисао свој рад. *„О изразу душевног потреса код човека и животиње"*. (1872). А 1875 год. изађе му важно дело: *„О биљкама које се инсектима хране."* 1877 „Различне форме цвећа код биља једне исте специје". [1])

1839 год. ожени се и сад живи на своме пољекоме добру Довн (сахат на жељезници од Лондона). „Краљество друштво (Royal Society)

---

[1]) Слављено дело о *„О постанку видова"* изашло је 1870 год. у петом издању и колико је мени познато на немачком у четири, француском три, руском три, талијанском, холандском, и шпанском по једно, у Америци су изашла два издања. Мило нам је, да је и код нас ово епохално дело преведено. Ми мислимо на превод пок. *Милана М. Радовановића.* Неће бити згорег да овде напоменем у колико је о Дарвиновој теорији писано у нашој литератури: 1) *М. М. Радовановића* од Писарева чланак: „Дарвинова теорија" у „Србији" за 1870 год. 2) *Стојана Новаковића* превод *Шлајхерова* чланка: „Дарвинова теорија и наука о језику, посланица своју ему пријатељу Дру *Е. Хекелу*" у „Матици" за 1867 год. 3) *Светов. Марковића* чланак: „Реални правац у науци и житоту" у Летопису „Матице Српске" за 1867—68—69—70—71 год.:, 4) *Ј. Бадемлијића* превод од Прајера „Борба за опстанак" у „Младој Србадији" за год. 1873. *Алекса М. Радовановић*, превод *Хекелове* епохалне: „Природне Историје Постања" 1875. „Поглед на мртву и праву природу" у „Будућности" за 1874 год. од анонимног писца са огромним штампарским погрешкама. У „Ослобођењу" за 1876 год. чланак „Дарвинизам и Социјализам" превод с руског итд.

Дарвино
шки матери
кта Систем
гије итд. с
нтном и со
ворити, са
маде проти
стина. Дар
олика факта
ва говоре у
узијазиран
овим зако
ује, још д
ганизма,
тицај на
ио са сви
ације. По
амо и Ла
елекциону

Ламе
744 год.
беде и не
нешто ње
остави г
им годин
своје сед
ротињи,
1829 год
изнео је
и јасније
позната
ије сас
у се раз
усавр
ицу об
Дарвин
ије ни
релазио
аркове,
оји је
тој п

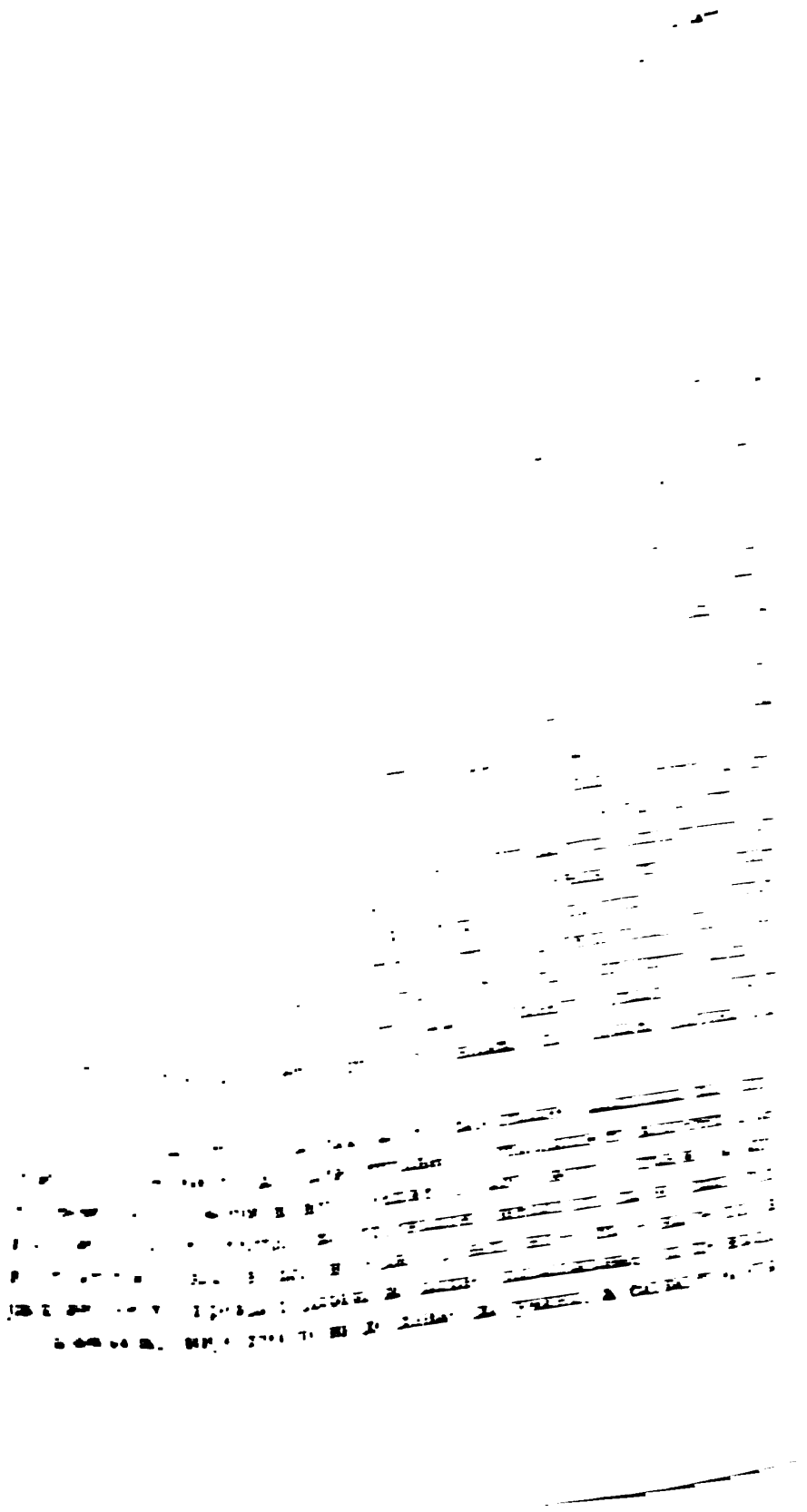

своје расправе нама предали, то мислимо да ће у интересу науке најбоље бити ако избор од тога предамо „Линеовом Друштву.',

Њихови су податци ови:

1. Извод из једног дела у рукопису о појму видова од г. Дарвина који је године 1839 скицирао, 1844 копирао, и коју је копију у исто доба Др. *Хукер* читао и њен садржај доцније саопштио *Чарлсу Лајелу*. Први је део посвећен: „разлици органских створова у природном и доместикационом стању", — а други је одељак из оног дела из којег намеравамо да предамо друштву извод, и зове се: „О разлици организама у природи; о природном одабирању; о свези домаћих раса к правим видовима".

2. Извод приватног писма писаног професору *А. Грају* (Gray) у Бостон, Октобра 1877 год. г. Дарвином, у коме он своје назоре понавља, наводећи да су ти назори остали непромењени од 1839 до 1847 год.

3. Један покушај од г. *Уолеса* под насловом. „О тежњи варијетета да неограничено одступе од исконскога типа"[1]) Ово је писано на Молучким острвима у Фебруару 1858 год. и г. Уолес послао је своме пријатељу и дописнику и г. Дарвину са жељом, да, ако га г. Дарвин сматра као нов и доста интересантан, то нека га преда г. Чарлсу Лајелу. Г. Дарвин ценио је тако јако вредност назора који су у њему исказани, да је у једноме свом писму на Чарлса Лајела предложио да се овај покушај г. Уолеса по жељи његовој што пре публикује. Овај поступак похваљујемо што може бити већма, сами пак знајући за мемоар г. Дарвина који је о истом предмету писао, чија је садржина нама била добро знана, и који — овде не можемо а да збиљски не похвалимо ово великодушно дело Дарвиново — наклоњен г. Уолесу сам хтеде и овом приликом свој рад прећутати; и који је као што мало час рекосмо, један од нас видио 1844 год. „Претпостављајући да нам је г. Дарвин дао дозволу да сваку употребу можемо учинити од његовога мемоара, то га ми овим путем предајемо Линеовом друштву, изјављујући да ми ни смо имали његово и његових пријатеља — већином релативно — право, него у опште интерес науке. Зато ми држимо да је вредно да назори који се оснивају на фактима и дотичу тако далеко крајних извода, и који су многогодишњим умовањем већ толико зрели да су готово близу своје цели, јер научен свет мора доста дуго да чека док изађе потпуно дело г. Дарвиново; а неки уводни резултати његови тако су

---

[1]) Овај је чланак штампан са истим извештајем и чланком Дарвиновим 1858 год. у „Journal of the Procedings of the Linnaeam Society".

исто добри као и они његовога изврсног дописника, да се могу за-[illegible] публицирати.

Имамо част бити
Чарлс Лајел
Ј. Д. Хукер.“

Хекел је рођен 16. Фебруара 1834 год. у Потсдаму, детињство [illegible] провео је у Мерзебургу, изучавајући још из раније Ботанику, [illegible] биље.*) 1852 год. ступи на универзитет да учи меди-[illegible] код чувеног *Јована Милера*; пошто је у Берлину две године [illegible] оде у Вирцбург гди је код Келикера (који је још тамо) и [illegible] (сада у Берлину) чији је азистент био, изучавао специјално [illegible] анатомију и физијологију. Марта 1857 оде опет у Берлин [illegible] положи испит за доктора медицине, затим је провео три месеца [illegible] Бечу, а зими 1857 и 1858 положи опет у Берлину државни испит [illegible] остане годину дана као практични лекар. Као куриозум спо-[illegible] да је примао посете од 5 до 6 у јутру. Но како му лекар-[illegible] није била од бог зна какве вајде, (као што сам прича [illegible] је свега три болесника, од којих — вели — ни један није умр'о), [illegible] на академијско поље и хабилитира се као доцент за у-[illegible] анатомију. Али пре тога правио је важна и велика путо-[illegible] изучавања нижих морских животиња. Тако 1854 год. пу-[illegible] у тој цели са Јованом Милером у Хелголанд; 1856 са Ми-[illegible] Келикером у Ницу. Јануара 1859 год. оде у Италију гди је [illegible] Маја провео у Флоренцу, Риму, Неапољу, и Месини и тада [illegible] преко Париза у Берлин, и ту изда 1862 год. своје чувено [illegible] литератури одлично дело: „О Радијоларијама“. После [illegible] и Штајнових испитивања о Инфузоријама, до сада [illegible] се могло наћи у Зоолошкој литератури дело, које би било [illegible] тачношћу израђено као што је поменуто Хеке-[illegible] Само оно, па би довољно било да му остави леп спомен [illegible] Зоологије. То му је дело награђено златном Котенију-[illegible] медаљом. И сами противници његових философских идеја (као [illegible] *Фокт, Гете, Хис* итд.) не могу а да с хвалом не спомињу та [illegible] зоолошка испитивања. С монографијом Радиоларија — [illegible] — основао је Хекел себи славу. 1862 год. буде [illegible] у Јени за ванредног, а 1865 год. за редовног професора [illegible] и упоредне Анатономије, гди се и данас бави, премда је

---

*) [illegible] ангедоту наводи познати философ *Е Харгман* (Deutsche [illegible] живот Хекелов, како је он још као дете опредељујући биље [illegible] добре и лоше феле?

добијао врло повољне услове за Вирцбург (1865), Беч (1871) и Страсбург)1872). Као професор путовао је на Канарска острва (зими 1866 и 1867). Резултат тога испитивања изашао је у „Јенском Часопису за природне науке" од 1868 год. под насловом: „Монографија Монера". Године 1869 путовао је у Норвешку, а 1873 на Исток. Материјал који је на том путу скупио изашао је такође у „Јенском Часопису" и Сиболдовом и Келикеровом „Часопису за научну Зоологију." 1865 изађе му: *„Губицасте кваље или Геријонида"* 1866 изда своје велико дело: *„Општа Морфологија"* у две велике свеске. 1869 год. *„Историја развића Сифонофора"* крунисано златном Утрехтском медаљом. А најчувеније му је дело: „Природна Историја Постања" која је први пут изашла 1868 и која је и српски изашла 1875 год. у преводу пок. *Алексе М. Радовановића* и то тако умешно и вешто да је гледе превода јединствено у нашој литератури, и превађач његов заслужио је себи леп и сјајан спомен код омладине српске. Једром и обилном садржином својом, излагањем њеним привукло је светску пажњу на се, задобило и створило публику за Философију Зоолошку, дочекало шест издања у Немачкој, и преведено на српском француском, талијанском, пољском, шпанском, инглеском, мађарском итд. Скица од овог дала изашла је на француском од *Л. А. Димона*: „Haekcel et la Théorie de l' Evolution en Allemagne". 1870 год. изађоше му: *„Биолошке Студије"* и то књига I. „Студије о Монерама и другим протистима. Вредно је споменути и његове омање популарне списе штампане у Вирховљевој и Холцендорфовој збирци популарних научних предавања, као: *„Живот у шучини морској" „О постанку и пореклу рода човечијег"* (српски превод од ова два предавања изашао је у некадањем часопису „Србадији", но на жалост тако хрђаво и сакато да је други превод готово неопходан) и *О подели* рада у природном и човечијем животу (преведен али још не штампан г. Љубом Миљковићем). 1872 год. изађе му епохално дело за потврду десцендентне теорије: *„Кречни сунђери"* (Calcispongiae или Grantie) монографија на основу науке развића у три књиге, I. је *„Биографија кречних сунђера"* објашњена десцендентном теоријом; II. књига обухваћа *„Систему кречних сурђера"*, ту је опис свију до сад познатих видова; у III. књизи су слике тих видова (60 таблица). 1874 први пут а 1877 у трећем поправљеном издању изађе од Хекела важно и монументално дело *„Антропогенија"* или Историја развића човека" коју на српски преводи г. Љуба Миљковић (једна глава штампана је у „Времену") јасност и разумљиво питање овога интетесантног предмета, и критичко излагање факата, дају делу поред језгровите садржине најбољу препоруку, а особито вика коју су подигли противу овога

дела не само богослови са катедре, већ и људи којима је Зоологија специјалан предмет, може служити као најбољи доказ ваљаности тога дела. Један амерички критичар пропраћујући са похвалама то дело (The Penn Monthly devoted in Literature, Science, Artand Politics. Број 88 и 89 Април и Мај 1877) вели за Хекела између осталог: „Professor Haeckel is not only an original investigator but alsoan original thinker" (проф. Хекел није само оригиналан испитивач, већ и оригиналан мислилац). 1876 написао је интересантно и дивно дело о *„Арапским коралима"*, и тим је делом дао Хекел нове доказе дарвиновој теорији.[1]) Исте 1876 год. изашла му је важна књижица: *„Перигенезис Пластидуле"* где процесе растења и плођења, своди под законе механичке и доказује да сваки атом имаде извесну суму снаге или воље тј. да има вољу и осећање. (Ово је делце преведено писцем ових врста). 1877 год. изашла му је друга свеска његових биолошких студија *„Гастреална теорија"*. 1877 год. за три месеца у три издања изашло је предавање које је држао на првој седници 50-те скупштине немачких природњака „О односу науке развића према укупној науци". Ово је предавање направило такву сензацију слободним и смелим излагањем мисли које је аутор отворено и без бојазни изнео, да је чак *Вирхов* био побуђен да на трећој седници исте скупштин говори о „академијско слободи у модерној држави". У својим предавањима која је Хекел (1878) држао у Келну и Бечу, а особито цри банкету који је у част његову бечко-журналистичко друштво *„Конкордија"* давало, одбио је Хекел пребацивања Вирховљева као ненаучна, одрекавши му компетентност да о томе свој суд изриче. Такође 1878 год. изашло му је велико илустровано дело: *„Филогенија Медуза"* где је доказао развиће њихово из једне основне форме. Исте године штамао је на инглеском језику друго дело *„О Радиоларијама"*, то су Радиоларије које је знаменита „Челенчер-експедиција" у своме 5 годишњем путовању око света нашла и њему од стране академије наука предате на испитивање. Сем тога штампао је 1878 год. са богатим илустрацијама о „протистском царству." Толико укратко о животу и раду Хекеловом, опширније није нам циљ, јер како *Гете* вели:

> Eines Menschen Leben, was ist's? Doch Tausende können
> Reden über den Mann, was er und wie er's gethan."

---

[1]) Ово је дело Хекел посветио Египатском вице-краљу, који је био тако добар те му је ради испитивања арапских корала по црвеном мору дао на расположење једну лађу са свом опремом и послугом из своје ратне флоте! Леп пример за друге....

ПОЛИТИЧКЕ И ДРУШТВЕНЕ ТЕОРИЈЕ

у XVI-ом веку.

(J. Жуковски. — Превод с руског).

I.

Историја филозофије права, онаква како је обично изложена у делима те врсте, разрађивана је до сада на темељу идеализма. До душе неверовање идеалистичком методу испитивања није новост, а исто тако и потсмевка метафизици: „када онај коме се говори не разуме оно што му се говори, а исто тако не разуме ни онај који говори, онда је то метафизика“ — сто тако Волтер одређује метафизику. А међутим те су врсте биле написане баш у очи оних дана, када ће идеализам беспримерно да се развије у европској науци, и у скоро за тим видимо, где свуда у науци овлађује метафизички метод. На завршетку тога дугачког периода немачка је филозофија на послетку морала доћи до закључка, да су недовољне њене поставке и системе, међутим, судећи по правцима, којима је пошло изучавање права после недавних трансцендентних система, судећи по положају, у коме се то изучавање наоди у нашим данима, изгледа као да се још потпуно не сазнаје неумесност идеалистичког правца. У половини 19-ог века јављају се последници Томе Аквината. Блунчли, постројавајући организам државе и упоређујући га са животињским, сравњује криминални суд с пушком; Р. Мол породицу зове verstaerkte Persönlichkeit; Иеринг доказује некакав закон јуридичке лепоте; итд. [1]) До душе, тумачење о свези науке са животом довољно је старо овде, а и жалбе на одвојеност природног права или филозофије од позитивнога тако исто нису новост; међутим ваља погледати на сувремени положај те науке, која собом обухвата сву сверу законских знања, па да се увиди како је мало свезе међ појединим деловима те сфере, и како је у опште још мало урађено за ту свезу. Општи поглед има овде пред собом опширни историски материјал у историји позитивног права и историји јуридичке филозофије, али поред свега тога ту нема никаког збиљског

[1]) R. Moll. Gesch. w. Lit. d. Staatswiss. I. 253, 259, 89. B. Jhering. Gesch. d. Roem. R. 2-te Abtheil Leip. 1858.

... рутине.[1]
... о праву
... знамо, што
... арних знања,
... док се
... његовој не-
... де, као на-
... начином.
... законима.
... не школске
... били прави
... практиком
... која је права
... такве писце,
... је до сада
... и да покажемо
... доспеле до
... друштвених
... неопходан у
... ђивање це-
... поверења
... невољи прет-
... данас може
... мај може овде
... да заранијe
... у историском
...

... гледа у послед-
... наука од њега
...

... факата, ставља
за ... ствари претвори у неиз-
мењиву ... нешто вечно
и стално, ... тих фактова, већ
из саме себе ... — путем чисте дедукције.
Тај задатак ... , из преду-
бећености, ... низ система иде-

[1] Вид. ... Литературы по
энциклопедическому ...

алистичке филозофије. Мисао о могућности, да од условнога постане безусловно, да промењиво буде обухваћено у неизмењивој форми апстрактне мисли — ту су мисао, на тај начин, примили сви филозофи као готово, неоспорно начело. Могло се је мислити, да верност свега тога може бити доказана и оцењена само у резултатима свију даљих постројавања и радова, на завршетку историског хода целог посла, имајући пред собом све његове резултате, да је дакле пре тога времена рано било обраћати се критички самом корену филозофије, пошто решење, које се добија таквом критиком, позитивно или негативно, нити је оправдано, нити је опроврнуто самим тим фактом што постоји, у сваком случају дакле, више или мање, сумњиво је.

Аки када је већ, у извесном ступњу, извршен творачки процес, и наука је описала извесни круг; тим више, када она на свршетку таког процеса није оправдала своје плодове, и не одричући се роле и значаја, одрекла се је од сигурности истинâ што их је израдила; када се је, на послетку, у самом њеном творачком процесу већ показала нека хладноћа и млитавост творачке снаге, некада тако пуне самопоуздања, — тада постаје појимљиво обраћање с неповерењем у сигурност излазне хипотезе, опирући се на коју она је решавала све своје задатке.

У таком се стању у данашње време налази идеалистичка филозофија. Њено поље, исцрпљено или не, лишено је плодова; почесне системе, што су израсле на томе пољу, уништили су сопствени њихови адепти. Удар од општег скептицизма тешко притискује њене силе, и последњи покушај тих сила, да се одупру скептичном правцу времена, сасвим су бледи; на против, све више наводи мисао (филозофија), да је одбаци у самој њеној основици, и да над њом изрече своју последњу реч. Време све јасније поставља такве задатке, који изазивају одсудну критику сваке чисте апстракције, и које једва ли је у стању да реши ма какав идеализам.

Дух анализе испуњава све тежње, и то не апстрактне анализе, већ дух анализе чисто-реалне. С једне стране испред свију задатака стоји благостање, задовољан живот, који век тежи да оствари за сваког подједнако, не стешњавајући се никаквим старим формама. С друге стране — личност, која се труди да одбаци од себе последње прерогативе свог самовољства, прерогативе што их је историја оставила у приватном животу људском. Друштвене сфере и друштвена питања скупљају око себе сав живот, све његове духовне и материјалне силе. Лепа књижевност, експерименатне науке — све подједнако тежи томе послу. Ту се централишу све сфере људских знања, и одатле добијају свој карактер реализма, У том смислу,

критика војује против апстрактних система као против свак идеализма.

Тим пре мора бити позван на суд таквог реализма тај део човечијег мишљења, који се непосредно односи на правну или друштвену сферу, и у том смислу мора бити испитан тај део филозофије, који о томе говори. Али баш ту, још од најдавнијих времена, показивали су се показивали трудови, идеалистичке радљивости. Томе је било и својих узрока, који су лежали у особености самог фактичког материјала, који је представљао овде живот за филозофско истраживање. Промењива природа тога материјала пре свега је била способна да прикрије несигурност и непостојање општег филозофског погледа и основне излазне хипотезе филозофије. Када објаснимо због чега је то морало тако бити, одмах ћемо с тим заједно увидети и неумесност апстрактног мишљења у решавању основних постављања правних.

Ма како да су апстрактне истине, којима се је бавила филозофија, свет њених испитивања вазда су била факта. Садржину њеног радње вазда је одређивао свет позитивних предмета, она је увек ишла путем искуства и индукције. До стварања начела, што је потпуно независно од света, до чисте дедукције она никад није могла доћи. Целокупна њена дијалектика основала се на истом темељу са кога су узимале своје поставке и тачне науке. Сама познавачка способност резултат је утисака тог спољног света, као и цео капитал те способности — целокупно њено знање. Само под тим условом могућа је ма каква веза међ мишљењем и светом, и мисао човечија уображавајући да своје поставке изводи из саме себе, само је обманьивала саму себе.

Али овај је свет до крајности промењив и услован. Он се не састоји из делова, из појединих одношаја и разних особености, уништењем којих у њему нестаје пуноће и живота, он почиње да бледи и у нашем представљању нестаје га, — све више се своди на опште признаке, и на послетку нестаје и самих ствари са одвајањем њихових нарочитих особина.

Човеку су дана извесна средства и способности, да може упознавати и користовати се овим светом у целокупној његовој животној пуноћи. С уништавањем, одвајањем ма које од даних способности скраћује се и та пуноћа познавања и свестраност човекових односаја према томе свету. Он може посматрати, слушати, осећати, измењивати и претварати предмете, хемички или механички, може појимати, представљати, уображавати итд. Али ево човек је изгубио вид и једна страна света, страна разноврсних боја, или блештеће свет

лости, или сенчења — за тела на један мах сасвим пропада. И с тога је потпуно сазнавање могуће само кад се сва за то потребна средства имају, те да се тако може упознати она разноврсност појава и разнообразност предмета, што је све битна особина овог света. И с тога човек, ограничивши се на ма коју од својих способности, ограничава по невољи себе да посматра и проучава само једну ма коју страну материјалног света; сужава свој поглед и чини га једностраним.

Ако допустимо сада, да је чиста познавачка способност у човеку, или мисао, само један продукт спољне условне природе, као и сав човек, сва његова средства за радњу и познавање, као што су вид, слух, уображавање, памћење, — онда морамо признати, да та способност познавања, којом се одликује чисто мишљење, мора имати своје одређене особине, своје условне, ограничене знаке, своје облике, од којих се она не може одвојити, а да се не откаже живота и радње, — облике којима она живи, ради, и посредством којих ступа у одношај с природом и спољним светом, онако исто, као и све друге способности. Облици су ти тако исто тачно одређени и условни, као и облици вида и слуха, који су ограничени познањем извесног броја боја и звукова, и тиме мора бити одређен и ограничен поредак свију радња способности мишљења. Али ипак све то не треба разумевати тако, као да је способност мишљења нешто реално — самостално, орган сличан оку, способан да прима своје чисто логичке форме, као што око прима утиске од боја. Сва способност мишљења у суштини својој можда је само резултат суме спољних упечатака, и сматрати је као неку засебну индивидуалност, као нешто што је у ствари самостално од спољних органа — као што су то до сада чинили — одељивати је за себе, узимати за нешто самостално — све то ми можемо чинити само чисто субјективно, ипотетски — ради лакшег и згоднијег изучавања. У том ипотетском смислу ми и велимо, да ако од мисли одвојимо све спољне упечатке, који одговарају њеној садржини, онда ће остати само опште форме мисли, скелет упечатака. И као што су слух или вид у стању, да од природе одвоје само једну њену страну, исто тако и чиста мисао — ако је ипотетски, тј. мислено одвојимо од осталих способности ради тога, да би нам лакше било испитивати је — способна је да одвоји само јетну страну спољног живота, тј. логичке особине и дијалектичке форме, које и чине сву садржину и свет те способности.

Тај свет од категорија, које чиста мисао вазда налази у предметима, довољно је већ одређен филозофијом у целокупном свом обиму, од најпростијих до најсложенијих. Али тим светом се је и

…итика војује п…
…еализма.

Тим пре мо…
…чијег мишљења,
…зну сферу, и у…
и о томе гово…
…бији су се п…
о и својих у…
…еријала, кој…
…е. Промени…
…ла да при…
…гледа и осн…
… је то м…
…исеснос…
…зних.

Ма ка…
…ја, све…
…ве вла…
…а ну…
… нова…
… Це…
…

а, морала је сама да уништава своју безусловност. Из тих при-
и одлика она је узимала свој правац и своју боју. Она је била
рална за време Канта; у прелазној епоси, у почетку овог века,
ј се је огледао француски радикални правац; код Хегла пак
ила је на се карактер ресторације. Свој стварни материјал она
зимала из променљивих случајности, заклањајући се за мисао,
е она кћи времена и, као мисао света, способна је да позна
оно, што је завршило свој процес образовања. [1])

У том односу филозофија је, до душе, ценила себе доста скромно
рно. Али ствар је у томе, што се је ту скривало неразумевање
је врсте. Признавајући да је везана са временом, филозофија је
им у исто време тврдила, да она преставља у времену оно што
безусловно. Не говорећи о томе, да из сједињавања таквих поја-
а, као што су безусловност и време, изилази логички nonsens —
се за безусловне прime оне условне категорије, посредством којих
ује чиста мисао — филозофија права и у том случају није била
једна самој себи, нија се строго придржавала својих постављака.
тајући верна своме духу, она је ваздa потпуно безусловнима могла
зивати само своје категорије, које је добијала из даних појава;
и тиме се она није ограничавала, већ је објављивала да су безу-
овне само оне прелазне форме живота, којима су се бавиле њене
тегорије. И Хегл, први који је исказао мисао о зависности фило-
офије од времена, први је јасније од свију преступио ту границу,
носећи у својој филозофији права безусловни поредак живота, који
окован формама, узетима из света случајних и променљивих појава,
ислећи да тај поредак до конца света натовари историји на леђа.

Али жалосна ће бити рола науке, која, отказујући се од актив-
ног учешћа у тешком процесу животног кретања, буде се задово-
љавала само тиме, да објављује за безусловне оне форме, несавр-
шене и неподесне, које су резултат фактичког процеса. Што се тиче
мнења, да филозофија може појмити само завршен период времена,
идеалистичка филозофија није у стању ни тај задатак да испуни, пошто
она из сваког времена може само да извуче извесну суму својих
логичких особина, ваздa и свуда једнаких. Ма како да буду сложене
те категоричке особине, и ма како верно да их филозофија извуче
из живота, — на основу таквог материјала не може се дати јасна
слика времена.

---

[1]) Hegel, Grundlinien d. Phil d. Rerhts. Предговор,

ограничила идеалистичка радња. Она ј
могу да примете какву мрку пегу, не
као што можемо да осетимо присуст
отпору, ма да су ти осећаји веома
готово ништа о самој каквоћи исти
можемо да осетимо само неки нер
том поједине тонове — исто тако
своје преставе чистог, безпредмет
после чега започиње постројавањ
тим је категоријама чиста миса
гом категорија ограничила се ј
Стара се је филозофија одлико
купљала као упечатке из спо
ближе истини. У новом идеа
себе; она је хтела да се пост
роду, и као резултат те ап
тегорије; по среством тих
света, и мислећи да у њему
је само утурила у њ ред т
Ту су почеле да бледе њен
идеалне филозофије, и мало
жећи безусловном, нашла
је управо само вратила ст
може да прими из тог свет

Довде сви ти резулта
ево где ствар постаје озбиљ

Израђујући своје катег
није остала на том. Доказива
значило управо *оправдати* т
разумност филозофским путе
самој ствари таква, какву је
у њеној историји, онда отуд
оправдати све што постоји, с
и њене форме могле да буду
је променљивија била она спо
мењиване, што су несталнији
жина те области, то је и сама
морала је као безусловно да оп
могао уништити, да проглашује
тога што данас постоје, и одмах
од себе — једном речи, вечито

...задатак његов представља лавиринат од по-
... не може проћи једним махом — једном фи-
...и човек, по природи својој, вазда се је укла-
...и отуда сталне недаће и разочаравања.
...ометејевске покушаје отпочињао са митским
...в ни до каква резултата, обратио се опиту,
...рних праваца, створио је алхемију, кабалис-
...манут на тај начин, окренуо се је апстрактној
...прошао иста колебања. Као мистички идеализам
...лам и материјализам, своју митологију, исто
...деализам имамо је своје спиритисте и материја-
...зе од безусловности материје к безусловном духу.
...том, мисао је Европе са висине безусловног па-
...ног рада и лаганог опитног деловања, али — као
...ка неодољива сила — опет се је враћала на пре-
... пут. Неколико је пута наука покушавала да стане
...лизма, али није могла да покаже мужанске зрелости
...у, већ је са женском лакомисленошћу сама себе
...гатака.

...кораком ступа савремено знање у област реализма,
...себе безусловно. Поред таквог положаја ствари фило-
...вољи силази са свога олимписког пједестала, и од ње
...истина, које ће моћи опипати не само једни болеп-
...већ и руке окореле од простог, грубог рада. Али ипак,
...ог правца, не одриче се сасвим значај апстрактивне спо-
...чистог мишлења. У реду других средстава, и та способ-
... имати своју цену и неизбежно ће је имати, па ма на свагда
...реме постројавања категоричких система. Говорећи јасно и
...но, све што овде мора бити поколебано, то је — право фи-
... да она буде нека потпуно засебна студија и да ствара си-
...које се темеље на једној дијалектичној сили разума, то је —
...едуктивни метод испитивања при решавању филозофских пи-
...ила чисте мисли може показати своју помоћ само у заје-
... дејању, као што указују и све остале силе човечијег духа,
...оме смислу њен је задатак јасан и појимљив, као и задатак
...у осталих духовних способности.

Ако се из до сад реченог може извести, да наука, која себи задатак поставља да открије основне истине права или моралне ...ре, не може их открити у форми чистих апстракција строге фи...ифије, већ је дужна да се потпуно углуби у свет случајног, услов... односног, у свет реални, да би могла да објасни истине тога

Чиста ми[illegible]
вољи то тра[illegible]
дати појма о то[illegible]

С тога је [illegible]
вазда прибега[illegible]
зиле из њене [illegible]
нину; отуд ње[illegible]
утицај, као ш[illegible]
мењујући своје [illegible]
приковала за те[illegible]

Из свега [illegible]
пошто је она [illegible]
се кругу такв[illegible]
љивости, и о[illegible]
мама које пост[illegible]
собом ред усло[illegible]
да се баш у [illegible]
стоји идеал [illegible]
тина и природ[illegible]
једна условно[illegible]
лац који ствар[illegible]
знање, које са[illegible]
кога та мисао [illegible]

Отуда, у [illegible]
радња меже [illegible]
ности, ред који [illegible]
потпуни ред [illegible]

И такву [illegible]
све већма се у [illegible]
свог расхода [illegible]
се реализам, у [illegible]

Тај реал[illegible]
филозофског м[illegible]
страни, иде на [illegible]
мом, као што [illegible]

Реализам [illegible]
гих условност[illegible]
као осуство ж[illegible]

Основа ј[illegible]
зимао мање ил[illegible]
тражи у свима [illegible]

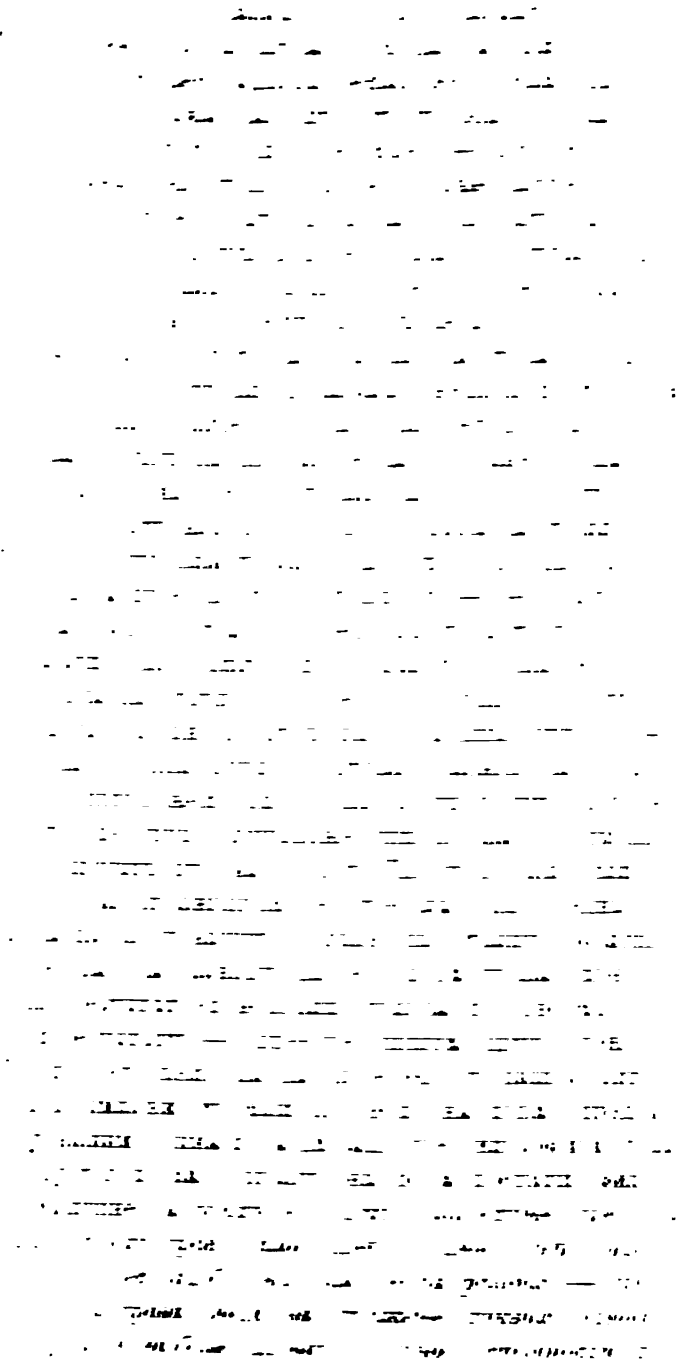

Тражећи такав реализам од науке, над којом се је до сад вила сасвим друга застава, ми мислимо да просто само дајемо израза оној вајкадашњој и општој тежњи, да наука и живот ваздa буду у најтешњој међусобној свези. Пред нашим је очима покољење, васпитано искварености теорије и правде, књиге и живота; живи продукт те искварености јесте она маса од херојâ, који постављају себи крупне идеалне циљи, а међутим уклањају се од скромних реалних задатака, као што се је од њих уклањала и наука којом су васпитани. Лако можемо увидети да тамо, где је наука највећма била лишена реалног карактера, да је тамо и само друштво било најапатичније, а личност потпуно спутана уским егоизмом и филистарством.

И не гледећи на то, ми ипак поглед што смо га исказали не називамо господарећим, ни у средини научара ни опште-образованих, ни код нас ни на западу. Код учених и обично образованих, који себе називају реалистама, нема недостатка, али нису сви они, у самој ствари, такви.

С једне стране, можда још знатан број људи оплакује идеалистичке остатке средовечне слободе, гледајући у реализму само оскрњављање научног достојанства. Такав се поглед у самом животу огледа у знатном још делу идеализма, који на сваком кораку провирује. Видећи у реализму тај центар привлачења, коме теже све силе времена, ми у исто време видимо, како се општа мисао — јавно мнење — мучно приближује томе центру, пошто је та мисао разбијена на касте одељених наука, које, као и само друштво, свака има својих засебних сталешких прерогатива; она сама не сазнаје јасно циљ, којој ваља да теже сва њена усиљавања; она се час занима разним скаскама, сад је опет привлаче уметнички створови и естетична „разглаголствија“, једном речју, она преставља еклектичку смесу најразноврснијих начела, и ви је врло лако можете отргнути од поставке, коју је она сама јуче сматрала за главну.

Како било да било, тек ми мислимо да је правац, што смо га овде исказали, једини, од кога се још може очекивати успеха у теориском и историском обрађивању јуридичког материјала. Одбацујући сваку мистичку основу, ми смо тврдо убеђени да они, којима буде намењено да распрште и униште сав хаос сувременог јуридичког знања, да ће они то учинити само тако, ако отуда изагнају и последње остатке идеализма, и учинив то, они ће људству учинити једну збиљску услугу.

Такво је гледиште са кога полазимо, и нада мо се да ћемо томе гледишту наћи потврде у историји столећа, о коме ће се у овом говорити. Ми смо довољно одредили садржај, циљи и границе, од

Иза каноничке реформације, коју су решиле разне школске системе, и која је, после своје победе, ушла у школску културу — осећају се симптоми далеко дубље реформе. Доцнија историја није јасно појмила те симптоме, она их је ставила на друго место. Међутим баш они дају одлучно-реформаторски карактер томе веку, сближујући га тако с нашим добом.

Пре, но што је системисана школска наука у XVI-ом веку, видимо у Енглеској и Француској публицистику такву, за какву није знало време Лудвика XIV-ог и доба немачких подражавања Версаљу. Та литература политичара и публициста прва се је бавила оним правним питањима, којих се је строга наука, у њиховом несколастичком воду, тек доцније прихватила. Међ доцнијом литературом и писцима 16-ог века има корене разлике. Једна се је примицала већ готовим резултатима и покорно је корачала за историјом, не усуђујући се, да се сама умеша у дневну борбу живота. Истражујући основне законе људског живота, она је у самој ствари тражила оправдање свему ономе што види око себе. Друга је пак и сама учествовала у сувременим покретима, постајала је мач једне или друге партије, и признавала је само резултате, који су ма у чему могли да помогну разбистрењу дневног питања.

Ту су енергичним начином, често веома необично и пре времена, подривана она начела историског поретка, над чијим су се оправдањем по том трудили читави редови система и мислилаца. И тај део литературе био је кроз читав век силан и активан фактор. Али у 17-ом је веку настао извесни застој. Духови су били занесени златним веком новог класицизма, и једна само Енглеска није дремала над својом друштвеном судбом. У том златном веку, упоредо с ускрснућем класичких лепота у литератури, с версаљским весељима и народним мукама, у веку спокојног размишљања, мирно је сазревао онај строги правац у објашњавању основних правних истина, који је (правац) произашао из последње борбе феудализма с монархијом и цркве с реформацијом. Он се је већ развијао без оних енергичних покрета са стране политичких мислилаца, бораца појединих партија, или моћних стваралаца, који су могли да га скрену, те да остане усвојени пут. То је објашњавање правних истина почело да долази у ред, нанизујући једну систему на другу, мењајући правце мирно, без боја; немајући старе форме, које већ сасвим ни за шта нису биле, примајући друге и опет их доцније мењајући на исти начин, итд. И што даље, то су се све спокојније удубљавала у факултетску тишину, и тако су та објашњавања ишла до последњих радова немачке мисли. Живот је, стварајући нове путеве, давно отишао напред.

испуњен свим оним што је урађено после реформације. Публицистика је опет ступила у борбу, која се је водила међ влашћу и поданицима, радником и фабрикантом, мужевима и женама. Али тамо је било све сасвим спокојно и мирно. Наука је остала у својој одвојености од живота са сталношћу, која је превазилазила сваки стојицизам.

Није такав положај литературе 16-ог века. Ово столеће, до душе, нема своју школу. Као време по преимућству критично, овај век представља једну узрујаност и усколебаност у мислима и фактима, који се ни на једној ни на другој страни нису сложили у извесни поредак или систему. Научна радња ту помрачава пред пословима политичарâ и публицистâ, који сами не чине никакву школу, већ стоје сасвим одељено, попуњавајући сво време међ Макијевелом и Боденом, до Хуга Гроција, кога обично сматрају за оца нове филозофије права. Пре Макијавела шири се мрак сколастике, царство мистицизма и средњих векова, инквизиције у религији и животу, и као протест против свега тога ступа на средину 16-то столеће.

Ето са чега ми сматрамо да је вредно да се нарочито зауставимо на том смутном периоду, што се је продужавао кроз цео 16-ти век, на периоду из кога је произашло сво даље, правилније разрађивање права, на периоду који истина није блистао тачно израђеним системама и високопарном научношћу, али коме — без икаква спора — припада иницијатива и решителни удар средовечним јуридичким тумачењима, очишћење научног поља и обрада самосталних начела, која су послужила као основица доцнијих система.

У историјама филозофије права томе се веку обично не приписује такав значај.

Сагласно општепримљеном мишљењу, као отац нове филозофије права, у чијем се је лицу она први пут одвојила од пређашње своје мистичке основе, сматра се Хуго Гроције. Симптоми тога раздвојења опажају се код неколицине немачких писаца, који су живели међ Лутером и аутором трактата „О праву рата и мира“, али и то је опажање више ради тога само, да би се показала њихова ништавост кад се сравне с Гроцијом и доцнијим мислиоцима. На тај се начин тврди, да је правна наука почела да се слободно обрађује тек у 17-ом веку. Ако то раздвојење могу да изврше само школки писци-систематичари, онда доиста тако и јесте. Напослетку код самог Гроција, у разради предмета силно се опажају сколастички мотиви, ма да је између њега и сколастике читав век, и не гледећи на друга начела што су у њему скривена. Филозофија права гледала је своју историју једино у раду таквих писаца, не обзирући се на погледе независне од сколастике, који су се појављивали пре свршетка ре-

Иза канони
е, и која је
ају се сими
о појмила т
м баш они
жујући га
Пре, но н
о у Енглеск
о време Лу
литература
зним питан
ком воду,
исцима 16-
готовим р
ући се, да
овне закон
е свему о
а у сувре
, и призн
огну разб
Ту су
а, подри
авдањем
део лите
7-ом је в
веком н
ом друп
м клас
им му
строги
равац
кве с р
ета са
оћни
ени н
, нан
ја;
прим
[шт
у, и
мис

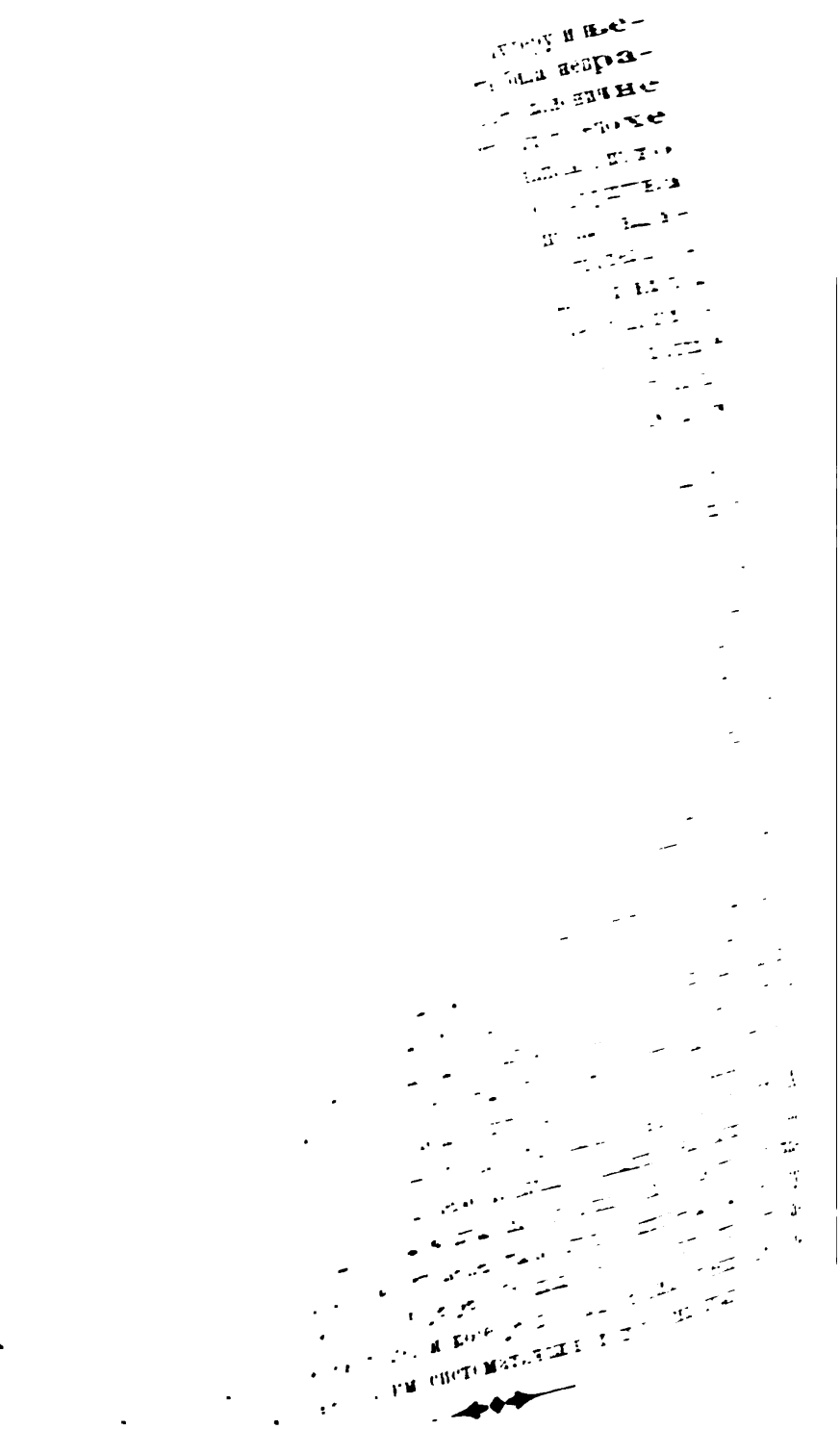

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

„Ново васпитање *или основи педагогијских идеја фребелових и примена њина у породици, забавишту и школи*“. од Августа Келера управитеља учитељичког семинара у Роти, превео Владимир Красић, Нови Сад; 1881. Штампарија А. Пајевића. —

Вели, да је данас васпитање народно на „првом месту“. Вели, да се свака „држава“ о њему „озбиљно“ стара. И ми ћемо признати његову важност, али само *у начелу*. Велимо у начелу, јер цело садашње васпитање има само релативну вредност. Изјављујемо отворено, да би данашње васпитање *збрисали*, и на место његово *дигли ново*. Упитаће одма сваки: како је то *ново* васпитање? Одговорићемо врло кратко али јасно: интересујте се и питајте, па ћете дознати; а нама је главно да говоримо о овој књизи која се тако зове. А првом приликом мило ће нам бити, ако вам могнемо одговорити и на питање: шта је то *ново васпитање*, које нас је и навело да прочитамо горњу књигу.

Ми велимо: књигу, а управо то није књига, но једна мала књижица од тридесетину и неколико листа, (па и опет јој је цена *90.* пара динарских). И да она није преведена на наш језик, те да се и нас непосредно тиче, ми је, разуме се, не би ни претресали. Овако нас се сада с две стране тиче: прво тичу нас се *начела васпитна*, која су изнесена или барем који су тели да се изнесу, и друго *примена* њина и *остваривање* у нас. И да је њу написао какав народни учитељ с обично спреме учитељске, ми, истину кажемо, да јој не би толико пажње поклонили. Но пошто је њу написао *управитељ* једне школе, и то баш оне о којој она говори, и пошто је он по народности Немац, где је данас највише развијена педагогија, то мислимо да је потребно да је претресемо, да јој се неби дало више значаја но што га има, и да никог не превари.

На првом месту (у књизи) стоји благодарност онима који су је помогли да изиђе. И нека је хвала сваком оном који помаже српску књигу, јер се види да воли и оће да помогне *просвету*.

На другом месту долази предговор преводников. У њему је проговорио нешто о Фребелу и његовим дечијим баштама, о важности њиовој, о томе како су се оне раширile по млогим земљама и варошима, а код нас још нигде, па онда о Августу Келеру и овој књижици његовој. О самом предговору нема шта да се рекне. Преводилац је, поред неких малих нетачности, рекао оно што је требао и могао.

Сад долази увод. У њему казује писац важност *првих дана*, човековога образовања од колевке до школе, и изводи потребу да се на то доба обрати велика пажња, млого већа но до сада; па за то су и пре школе потребне дечије баште, или забавишта, како их водилац зове. И овде се с начелне стране писцу нема шта заме јер је лепо и опазио и лепо изнео и важност васпитања у овоме

и потребу да се на њега обрати пажња. Али сад тек настаје оно што је главно. Настаје питање, *како* ће то да се уреди и постигне? У друштву увек има пуно људи који виде да нешто не ваља, виде како би боље било, и желе га; али се одма разиђу, чим стану да се договарају: *како то да се постигне.* Богослови би хтели религијом; дипломате би хтеле политиком; наставници би хтели школом и просветом; економи и техничари би хтели материјалним благостањем, итд. Само војници не би хтели ни с чим. Тако је у друштву. Исто је тако и у школи. Неки оће молитвама; неки оће моралним правилима и „поукама"; неки оће батинама; неки само „строгошћу и делателношћу", неки оће неком вештином и „тактом" неки љубављу, и. т. д. Само их врло мало има, који умеју истински да развију *целога човека.* И то је баш она најважнија тачка, где се разилазе сви људи који припадају васпитању. И од овога, како га ко реши, зависи и вредност целога његовога рада. Сад да видимо како је ово у писц. „Новог васпитања".

Први одељак после увода говори о „фребеловом погледу на свет и живот". И то је баш најважније место, одакле се може видети цео правац његов. Кад се види како он гледа на људе, на живот њи на одношаје њине, онда се лако може видети и како ће он то д наведи. Истина он и сам вели: „Није све једно, како и на који начи схвата васпитач свет и живот у њему; васпитачево криво и наопак схватање света и живота наводи и васпитаника на криве и погрешне назоре", па и опет му је гледиште тако, да заиста пре може васпитаника завести на странпутицу, но што ће му дати чисте појмове тачне погледе. Ево ово су му *прве речи* у одредби његовога погледа „Свет, невидљиви и видљиви, потекао је од божанства, од Бога. Ј је једини темељ свих твари. Свет је његово уметно дело, који као творац влада и делује".... „У божијем створењу почива, делу и влада свуда божанство. Све почива, живи и састоји се у њему кроза њ".... „Опредељење свију твари јесте, да божанство које је њима, развијено представе; да буду органи божијега откровења". „Деловање божанства у нама је у својој непоремећености нужно добро, мора бити добро, не може друкчије но добро бити. Што је и безбожно, то долази из слабости и оскудице на снази и вољи божанство у себи остваримо... Истинско васпитање може само бити темељу и духу религијском"!....

Место да критикујемо ствари које нису за критику, ми ... велимо, да је срамота за педагогију да се она држи више ... и да се ставља сасвим на богословско земљиште усред доба ... и научнога, филозофскога погледа на свет. Кака бламажа за ... она данас рекне, да је истинско васпитање тек оно које је у ... и на темељу религијском! Та, прост народ не вели својим сиво ... иди у школу да се *молиш Богу*, но нешто да научиш. А ... педагогија, која претендује на име „наука"' тера школу у ... ђаке у попове!...

Даље вели, како све, „потекавши од Бога", чини једну ... ничну целину и каже за човска да и „он знаде и осећа се ...

самостално биће и као члан и грађанин *невидљива* света; па изводи: „*Човек је вишеструки део других и виших целина*“. Ова је дефиниција и у књизи подвучена, а шта ће значити, то ће ваљда знати богослови. „У његовој телесној утроби, као у оранициу, хвата корена и спојена је њоме на тајанствени начин нека племенита биљка. Искра и мисао божија у њојзи се зажегла; неко духовно биће напло је овде своје клијалиште..... Ово узвишеније биће у човеку божанске је природе, с тога је непролазно и на вечно суштаствовање опредељено. Земаљско и небеско, временито и вечно, пролазно и непролазно, смрт и живот постало је једно у човеку“.... То је психолошки поглед његов на дух и унутарње развиће човеково. Колико је пак ово далеко од вила, вештица и вампира, то ће видети сваки онај који више у њих не верује.

За друштво у коме човек живи вели овако: „Бића његовога рода чине за њ' *трећи свет*“.... јер, знате, прво „човек припада *природи* па онда *Богу*, па онда *човеку*, (хоће рећи друштву). „На за то, нека се и дете, вели, већ првим треном сматра као *дете природе, човечанства* и као *дете божије* те према томе нека се с њим и поступа“. Даље вели: „По некој мудрој одредби промисла долази човек својим рођењем међу пеузданике љубављу тесно свезаногa породичкога круга... Мати је орган, којим се промисао при постању њенога детета послужио“....Мати образује живи стожер у породици; али она се надомешћује, а и мора се надомешћивати шта више у многим случајевима нужде и заменити. Најбоље ће се то учинити кроз друге помоћне и својске женске рукс“.... „Сваки се човек сматра као по промислу постављени васпитач оне деце која му се приближе и коју он на својим путевима живота сусретне“.,.. Чист хришћански породички живот јесте један нуждан услов за успешно васпитање деце. Ето то је Фребелов поглед на свет.

Добро вели, да дете треба да се васпита за *друштво*, (он вели за све друштвене „кругове“), али сувише вели кад каже: „Забавиште је кадро мане саможивости, и оне, које из породичких егоизама извире, *потпуније да изглади*, те да се свима непотпуним (?) и загубљеним (!) породицама као *поправилиште* на супрот стави, претпостављајући да је оно као што треба.“ За женскиње вели: „Девојка се има тројакој цељи на сусрет повести. Она се има својим образовањем приправити за чуварну *домаћицу*, за помагачицу својега мужа и за васпитачицу своје или туђе деце.“То значи: ви женскиње спремајте се само да готовите ручак и вечеру, да будете верне вашем мужу, и да рађате и гледате своју децу. И ако женскиње немају и не могу имати какву већу улогу у друштву, онда ми не знамо шта је изнесено „*ново*“ у овоме захтеву, и овакоме погледу на свет.

Једна добра црта, и може бити најбоља од свега другога у писца, јесте та, што тражи да се васпитање споји с *радом*. Он вели: „*На говору их је млого, ал' на твору мало. Томе је криво наше површно васпитање; оно образује само брбљавце; васпитање за делање делањем текар ће истинске људе образовати.*“ И одбивши малу нелагодност у језику, ово је заиста најлепше место у целој књижици. Но писац и то не тражи баш за то: што се радом *вежбају* најбоље *мишићи* и сва чула, што је за *здравље* добро, што се деца *навикавају* на рад, што је рад

[illegible] друштву, као што је данас [illegible], него ћемо да спремимо младину за живот и друштво, већ за то, што „човек није само индивидуално биће, него и друштвено биће“, и што се тек „својим [illegible] у свој[illegible] [illegible].“

Сад долази „питање религиознога васпитања.“ Писац вели: „Васпитање религиозно напредује, ако се родитељи умеју са својим детињим душама [illegible] да [illegible] и да им дају [illegible], да се освједоче, како [illegible] у молитви са [illegible] и о [illegible] да за то и њега при[illegible] [illegible].“ Ми велимо, да је то само шупља богословска фраза без икакве садржине. „Да се дете духовно уједини са својим родитељима и да [illegible], тиме је могуће, да дете у првом васпитању [illegible] родитељској. [illegible] рачунати с фактима. Истрава је [illegible] веже дете за своје родитеље, и васпитање [illegible] да рачуна: а о тихој молитви и уједињењу детињем с Богом [illegible] само богослови [illegible] о етичком васпитању. [illegible] ће га рад без религије [illegible]. Ако религија ослобађа људе [illegible] а није обрнуто, онда не знамо шта да мислимо о [illegible] сасвим друкчије [illegible] и филозофа, који вели да васпитања може и треба да буде без икакве мешавине религиозне, а религија нек остане за крај, и [illegible] вели да је то тек право васпитање које не тражи никаквог ауторитета, но [illegible] сам сасвим самостално истражује и испитује све у природи и ствара свету садржину и свој унутарњи свет. „[illegible]“ то мора бити *логично* сваке п[р]одукције...... тако узвикује писац. А наука, па и здрав мозак обичан вели: ради *[illegible] у свету*, буди добар и *поштен[illegible]*... па макар и не помену никад име божије, па макар никад и не помислио на њега. И заиста, ово је друго гледиште много боље и тачније, и васпитање ваља њега да се држи свуда и у кући и у школи; свако је друго васпитање потпуно наопачко. Закони развитка, као и сви природни закони, неумитни су, и свете се ако се ко и најмање о њих огреши.“ Тако вели и сам писац на другом месту.

„Уз љубав и праведност конзеквентна *строгост* је главна полуга у правом одгајивању деце“, вели писац. А ми велимо, да је свака строгост у васпитању оно што „[illegible]“ *[illegible]* и жандармерија у друштву. Она је у сваком погледу неки вид *тираније*. Префињујте је колико хоћете којекаквим придевима „конзеквентна“, „доследна“, итд., она остаје оно што је. А да је она у васпитању још много опаснија но у друштву, то је сасвим јасно. Васпитање се мора дизати на другим основицама.

„Мушкиње је за васпитање деце, у опште узевши, *неспособно*.“ То је тако одвајено, као год оно што други веле да је женскиње неспособно за умни рад. Ту пак не треба никакве деобе, но да је и једно и друго способно за обое, само сваки према својим не-

дивидуалним особинама, то је јасно. Као год што има женскиња које су *способније* за умни рад од многих људи, исто тако има и многих људи, који су за васпитање способнији од многих женскиња. Па баш и у просеку кад се узме, ако се има на уму правилно образовање и у једних и у других не може се много женскиње претпоставити мушкоме, а још мање рећи да је оно „неспособно.“ У породици где су правични односаји васпитање припада и оцу и мајци подједнако; само је мајка силом данашњега положаја свога у друштву више упућена на кућу, те случајно има више утицаја на децу. То је у породици. По школама пак имају само то првенство над мушкима, што су слабије те не могу да буду толико „строге“ као мушки. И с ове стране писац долази у противност; он би требао да их осуди, кад је за „строгост.“

На једном месту писац светује родитељима, да би сачували децу од егоизма, да их воде у какву добру школу. Шта је с тиме казано? Зар то родитељи и сами не знају? То вреди толико као кад би неко посаветовао ономе ко нема пара да позајми.

Сад говори о уређењу забавишта. Одма у почетку стоји једна врло дивна мисао: „Забавиште је завод где се примају и васпитавају деца од 3 до 6 година. *О каком растављању полова, као што се то често у школама ради, овде не може бити помена. Оба пола створена су за међусобно васпитавање, те иду скупа као десница и левица.*“ Да данашње цело васпитање пати и иде у многоме на странпутице ради овога, то стоји као 2 и 2 = 4. И не само што ћемо писцу одобрити ову мисао овде за забавишта, него ћемо је *потражити* и за све ниже школе, па и неке више; а ново васпитање неће ни правити никаке разлике између полова. Школа ће бити, оно за шта и спрема, *кућа* и *друштво*. И тек ће онда бити *права* васпитања. Данашње васпитање није васпитање; оно је само настава; оно је наопачко, настрано васпитање.

Писац оће из забавишта да истерује ону децу која су душевно „покварена!“ Да болесну децу и иначе, по другим школама, треба одвојити од здраве деце, то разумемо; ала да се *душевно* „покварена“ деца одвајају од остале деце то не разумемо. Каква се „покварености“ може мислити у деце од три до шест година! Па најпосле и нека буде онога што обично шлендријанизам назива „покварено“, питамо: треба ли да се „искључује“? То нам личи на оно немилосрдно и несвесно истеривање из средњих школа (кога, на срећу у основној школи нема). Оно је друштво заиста плитке памети које из школа истерује некога. Оно се не пита *куда ће га?* Ако га неће поправити школа, онда ко ће га? Зар он не остаје у тој земљи, и не пада опет том истом друштву на врат?!... Још мање то може вредити за забавишта и децу од 3 до 6 година.

Даље писац излаже шта и како ваља да се ради у дечијим баштама, и ко да их забавља. Пошто је ово готово наглавнија ствар у целоме васпитању и задатку ових забавишта, то би ми имали да говоримо специјално о томе. За сада изјављујемо да и овде у писца

вају у главном ове исте мане које смо до сада споменули, а да већих и значајнијих нема. А од свих највећа ће бити та, што не може да се заустави довољно на развићу телесном, него одмах иде на развитак духовни и ту тражи неку „наставу“ као и у основ. школи. А какав апсурд: деца од 3 до 6 година и настава!.... Још кад уз ово замислимо ово што писац даље вели: „Дисциплина јој је *крво*, на што мотри, а доктрина јој је друго“, па кад се сетимо његове „конзеквентне“ *строгости:* онда можемо потпуно да представимо *како* и *колико* таке баште, тако уређене, могу да васпитају. И под том погодбом ми не само да их не бисмо желели, него их не бисмо ни трпели.

У четвртом одељчићу износи се „школа по фребеловом начину васпитања“, која је у главном иста и с истим манама као и пишчева, а у петом говори се о „семинару за васпитање матера и васпитачица.“ И овде је циљ добра, или боље да кажемо жеља; али чим му дамо у руке да нам ту жељу оствари, оно изиђе на видело неспособност да се она оствари и настраност. Главно је, да су главни погледи погрешни и нејасни, па се онда свуда лако наседа и противуслови.

Што се језика тиче, као да је оригинал био доста прост и јасан, али превод није најсрећнији. Сем мањих погрешака у појединим изразима и облицима, нпр. „не искључује породичкога васпитања“ (место породичко васпитање), „кућаница“ (место домаћица), „надомешћивати“ (место надокнадити?), „кроз друге“ (место другима), „с суседима“ (место *са* суседима) „од увек“ (м. само увек, или од вајкада), „у себи уприличи“ (место усвоји), „творно делање (м. *рад*), „са матером“ (м. с матером; *с* је прави предлог; *а* ддолази само у извесним случајевима), „јер кашње није можно“ (м. јер доцније није могуће), „*овима* *трима* условима задовољи“ (м. задовољи ова три услова), „да се *ио свуда* заведу (м. свуда), „тепњаре“, „делатно“, о којих вођењу (м. о чијем вођењу), стече *си*“, „кћерка“, „предочује“, увео је у својој школи (м. у своју школу), „помоћу чијом“ (м. којима), „оскољавају“, „илотворине“, „запоставља“, итд. има и врло нејасних мѣста, тако да целу реченицу не разумете никако или барем врло мучно, нпр. „Ако тамо (у забавишту) као и овде буде дете *својим биће обухватано;*“ „Фребелово васпитање ослања се на моћ „*свестраног уједињења живота*“ и хоће дете, од његовога рођења, том моћи да обухвати и да даде; таква забавишта (за дечаке и девојчице) нису, због неприродног раздвајања мале деце, по полу, нигде до сиаге дошла, те се имају по свима приликама забацити“ (стр. 40); „*дечија деца* су свагда најбољи васпитачи“! „Предлози добијају већ овде свој потпун садржај на име „сандуком за грађење“....

То смо у главноме имали да кажемо о овој књижици.

Можда се и оволико не би задржали на њој, да није присвојила име: *ново васпитање.* Што смо учинили, то смо учинили највише за то, да омладина, на којој свет остаје, и која ће сутра предузети сва друштвене послове, не мисли, да је *ово* ново васпитање, и да се ово диже на оваким основицама. А ово пак чинимо тим пре, што једина

независни школски и педагошки лист у нас, „*Васпитач*“, доноси између осталог и о овој књизи белешку, па без икакве примедбе вели свом васпиталачком свету, да је она „врло поучна.“ („Васп. бр. 9 стр. 142). Ми мислимо, да је овако критиковање, нарочито онде, где се тиче *начелних* ствари, врло штетно, и да оно само премазује, забашурује, прикрива, вара, и доводи у практици у *заблуду* а никако не расветљује ствари и не рашчишћује појмове, што управо и јесте задатак критици. J.

Писарско место. — Позоришна игра у пет чинова, од А. Н. Островског, превео с руског Живојин Јовичић.

Ово је, у колико нам је познато, други драмски производ Островског, који је преведен на наш језик и изнесен на нашу позорницу. Тај омиљени руски писац отпочео је своју драмску радњу 1847 год. и преживео је двадесетпетогодишњи јубилеј своје литературне делатности. Године 1850 појавила се прва и једна између најбољих његових комедија: Свои людп — сочтемся, и од тога доба написао је читав низ комедија, од којих се сматрају као најбоље Бѣдность не порокъ, Не въ свои сани не садись, а нарочито „*Грозa*“,[1]) у којој је карактер Катаринин особито лепо изведен. У свима тим драмама Островски слика покварено чиновништво, а нарочито износи мрачну слику патријархалних односа у породичком и друштвеном животу трговачког сталежа у који још није продрла светлост истинске цивилизације, већ се само дотакла својим спољашњим странама, оставила само спољашње знаке. У том царству мрака рађају се, расту и изумиру читава покољења, живећи непрестано по старим дедовским принципима живота, у оним истим средњевековним предрасудама и обичајима, далеко од сваке цивилизације, од сваке просвете. Островски нам је насликао ту дореформску Русију са њеним неприродним породичним живљењем, са њеним пороцима, унакарађеним моралом и незналачком грубошћу.

„Писарско место“ је драма, у којој је рељефно насликано деморалисано чиновништво руско. Догађај те драме збива се у некој губернији руској. Садржај је овај:

Василије Николајевић Жадов, млад и образован чиновник, у служби је код свог ујака, ђенерала-губернатора Вишњевског. Он се упозна са породицом удове Кукушкине, која је имала две кћери: Јулку и Полину. Млађу од њих — Полину — заволи Жадов и узме за жену. Како је пак био човек новијег кова, здравијих моралних погледа, то се никако није могао сложити са људима око себе, са својим ујаком ни са осталим чиновницима, који су већином непоштено, од мита, живели. То је био узрок, те није никако могао добити више писарско место, које је протекцијом заузео његов колега, глупи и необразовани Белогубов, други зет Кукушкинин и муж Јул-

[1]) „Гроза“ је преведена на српски под насловом „Зла свекрва“.

кон. С тога је Жадов био принуђен да кондицијама и другим тешким радовима зарађује једва толико, колико је за њ и жену му најнужније било. Жена му пак, утицајем околине и наговорена сестром и матером зажели сјајније и удобније живљење и претвори се, да ће га оставити, ако не потражи службу од које би имао више прихода. Жадов буде приморан да оде ујаку и да га наново замоли за службу, но кад му ујак каже, како је заједно са другим чиновником Јусовим узет под суд за разне злоупотребе и подмићивања, он се тргне натраг од своје намере и заблагодари том случају, који га је спасао, те се није са свим строваліо у пропаст и зажали што има таког непоштеног ујака. Вишњевски није могао издржати прекоре Жадовљеве и добија капљу. Жена пак, Жадовљева на ново пружа руку Жадову, извињујући се, да је се само по наговору претварала, е ће га оставити.

Материјал за ову драму узео је Островски из живота чиновника руских. Он нам је само уметнички снимио слику из истинитог и правог живота тог сталежа, тог реда људи, нацртавши опште типове њихове. Као што је свима његовим драмама, тако је и овој мотив борба између старог начина живљења, окорелих предрасуда с једне стране, и нових природнијих захтева руског живота с друге стране. Људи старог кова, подмитљиви и деморалисани чиновници излазе у овој драми као заступници старог поретка, а млађа генерација, која није више равнодушна спрам разноврсних порока, устаје противу застарелих друштвених навика и услова и заступа нов, напреднији правац. Према томе се и лица у овој драми могу поделити у два реда: она, која се чврсто држе тог старог поретка и лица, која теже за новим, савременијим животом. Међу типове првог реда долазе: Белогубов, Јусов, Вишњевски, Кукушкина и Јулка; међу карактере другог реда: Жадов, Ана Павловна (жена Вишњевског) и Полина.

Да опишемо у кратким цртама те карактере.

Белогубов је тип оних бедних и ропских чиновника, који, знајући да немају никаке способности, гледају да пузењем и лукавством задобију оно, што не могу знањем и заслугом. Тражећи протекције у Јусова, он се не стиди да призна, како и својом спољашношћу гледа да придобије наклоност старијих: „Ја, Аћиме Аћимовићу — вели он — и од јела откидам, само да се чисто оденем. Та чисто одевеног човека свагда имају у виду старешине. Ево, изволте видети, каки ми је струк..."

У тој средини, коју нам слика Островски, разлог, здрава логика млађих не вреди ништа пред старијима; они неће да чују ничије мишљење сем свога. Млађи не сме имати свог убеђења, он мора безусловно слушати старијег. Иоле слаби карактери морали су подлећи том закону, морали су се покорити том правилу наслеђеном и освештаном историјом и обичајима. Такав слаб карактер успео је да наслика Грибоједов у Молчалину, а такав је и Белогубов: „Како мишљење! — узвикује он. Па о чему ми и можемо судити? Ја, Аћиме Аћимићу, никада... јер расуђивање не води ничему лепоме, до само непријатности."

Вишњевски и *Јусов* — то су типови старих практичних чиновника. Они су врло добро појмили друштво у коме живе и држе се строго накарадних принципа живота његова. Они узимају мито, раде пристрасно за то, што им то околина одобрава; друштвено мњење дозвољавало је да ради, шта год ко хоће, само да се прикрива, „У нас јавног мњења и нема — вели Вишњевски Жадову — а не може га ни бити таког, како га ти разумеш. Ево шта ти је јавно мњење: само нек те не ухвате — ниси лопов. Шта је стало друштву до тога, од каких ти прихода живиш, само живи пристојно и владај се, како доликује човеку од реда.“

Но ипак они осећају ту нову струју, која зачиње покретати умове млађе генерације, они осећају силу и надмоћност тих нових појмова, па још сад увиђају, да пред њима морају уступити, клонути. С тога им по каткад врло тешко дође, те нехотице заже.е то старо „добро време“ и нехотице уздахну за старим „срећним“ животом. „Нема прећашњих чиновника! — с богом узвикује Јусов. — Пропада чиновништво. Оног духа нема. А какав је живот био, рај просто!..... Зла су времена настала, живети не можеш! А од кога? Од ђубрета којекаквог, од балаваца. Стотинама их ниче; цео ће свет прекрилити.“

Што су од мушких карактера Белогубов, Вишњевски и Јусов, то су од женских *Кукушкина* и *Јулка*. Кукушкина је проникнута старим системом морала, а цивилизација је утицала на њу само свесјом спољашњом страном — отуд и њена комичност у овој драми. Она мисли, да се васпитање састоји само у спољашној углађености и ласкавом опхођењу, а у уклањању од сваког озбиљног рада; па тако и своје кћери васпитава. „За жену је — вели она — нужно, да буде свагда лепо одевена, да има слуге и слушкиње, а, што је главно, нужно је спокојсто, да би могла бити удаљена од свега и да се, према своме благородству, ни у каке кућевне кањавштине не меша. У мене, Јулка тако и ради; она се ама баш ни о чем другом не брине, сем о самој себи. Она спава дуго. Муж се мора изјутра побринути о ручку и о свему осталом: за тим га служавка послужи чајем и он одлази на дужност. Најзад и она устане; чај, кафа, све је то одавно готово; она пије, обуче се што најлепше може, и седне с књигом код прозора да чека мужа. Ето, то је живот! то је ред! ето, како се једна госпођа мора владати! Шта може бити племенитије, шта деликатније, шта нежније?....“

Тако су исто накарадни и њени појмови о односу мужа и жене. Жена, по њој, није за то, да заједно с мужем ради, већ да служи мужу само као предмет уживања: „Жена је — вели она — за то, да је муж одева, што може бити боље, да њоме ужива, да је изводи међу људе, да јој прибавља све насладе, да сваку њену жељу као закон испуњава . . . да је обожава.“ С тога јој се није никако допадало сиромашно и радно живљење кћери Полине код мужа јој Жадова и учи је, да не слуша Жадовљеве поуке, но да га кињи сваки дан, да тражи од њега новаца, па ма од куд их он добавио. Мужевима, вели, не треба попуштати, већ им се треба

свагда одупирати: „Он своје, а ти своје, свађај се док мртва не паднеш, а не уступај!“

То су главни типови, у којима Островски слика тај стари, конзервативни елеменат друштва руског.

Као најглавнији тип противне партије, тип млађег нараштаја, одушевљеног и загрејаног топлотом науке, тип људи, који са својим природнијим захтевима и новим системом моралним долазе у сукоб са рутином средњевековном, традицијом и накарадним моралом друштвеним, јесте тип *Жадова*. Запојен новим, напреднијим идејама и пун наде, да ће се те идеје некад остварити, он није могао трпети своју околину, у коју је запао, он није могао равнодушно гледати те подмитљиве чиновнике до грла огрезле у корупцију; Ни савети, ни опомене практичног ујака његовог, да ће својим владањем стећи само непријатеље, нису га могли учинити трпељивим и хладним: „Зар је боље, — вели он ујаку — равнодушно гледати на Јусове и Белогубове и на све гадне поступке, који се наоколо врше? Од равнодушности није далеко до порока. Коме порок није одвратан, тај сам пада у грех помало.“ На сва обећања ујакова, да ће му помоћи саветима, новцима, протекцијом, само ако одбаци своје идеје, ако буде служио као сви „људи од реда“, ако буде на живот и службу практички гледао, он одговара: „никад!“

У једног таког човека љубавна страст могла се развити само спрам таке девојке, као што је Полина била. Он је воли са њене искрености и безазлености, са њене чисте природе, још незаражене покваренom околином; он је волео за то, што се надао, да ће од ње моћи створити соби достојну жену: „За то вас и љубим ја — вели јој он — што нису још искварили срце ваше. Вас ваља брзо уклонити одавде. Ми ћемо заједно нов живот отпочети. Ја ћу с љубављу настати око вашег васпитања. О, како ме уживање очекује!“

Ну карактер Жадовљев није изведен чврст и непоколебљив до краја драме. Жадов је посрнуо при првој препреци, на коју је наишао у животу. Страсна љубав његова према жени, која се претварала, да ће га оставити ако не потражи службу, приморала га је да се, за неко време, одрекне својих убеђења и да се понизи, да заузме онаки положај, кога се пре толико гнушао: „Живим врло бедно — вели он ујаку. Дозволите ми да опет служим под вашом управом, ујко, осигурајте ме! Дајте ми место, где бих ја ... могао... стећи ма што! “ Ну он је само посрнуо, али није пао. Сусретај се својим ујаком, са тим прљавим чиновником, који је баш тада стављен под суд за своје злоупотребе, наново му осветљава кањаву стазу, којом је пошао, на ново му отвара очи пред провалом у коју срља. Жадов се трза натраг и каје за своју погрешку: „Од сад више нећу себе издавати — вели он. Ако ме судба примора, да сам једем црни хлеб — сам ћу га и јести. Никака ме блага неће саблазнити, не! Хоћу да очувам скупоцено право, да смем сваком у очи погледати, без стида, без тајне гриже, да смем читати и гледати сатиру и комедије противу подмитљивaца и смејати се чисто од срца, отвореним смехом ...“

У *Полини* је Островски насликао чисту природу још непомућену лажним васпитањем у борби са развраћеном околином, која тежи да је себи асимилује. Она подлеже неко време притиску те околине, али после се, заједно са Жадовом, опет исправља.

У опште, карактери Островског нису обрађени у свој финоћи, сложености и разноликости њиних психичких типова, као што то налазимо код Шекспира и других великих уметника светских. Островски нам више износи типове једног друштва, једног сталежа у извесном времену и месту, но што нам слика карактер посебног човека са његовим страстима и осећањима, који би важио за сва времена и све народе. Карактер Жадова, тог главног јунака ове драме, није никако за углед; он је један обичан, слаб човек, без сталности чврстине, човек, кога је окони разврат кадар био да заведе с пута — то је само један општи тип извесног реда људи.

Техничка израда ове, као у опште свију његових драма, доста је слаба. Поједине епизодне радње њене не сливају се органски са основном идејом њеном, више изгледају споредне; нема довољно концентрисаности и јединства. Развезка драме доста је убрзана и пренагљена.

Ну у колико је Островски слаб у психолошкој разради карактера, који би имали општечовечанског значаја, у толико су му драме, као вештачке слике народног живота, важније за ужи круг, а на првом месту за његов народ, са свога друштвеног, васпитног значаја. Насликавши оне прелазне слојеве друштвене, у којима се нова цивилизација сукобила са старином руском, он је саркастичним смехом пропратио типове оних људи, из тог прелазног доба, који су од јевропске цивилизације пригрлили само спољашње, фрапантне појаве њене, као што је: бријање браде, ласкаво опхођење, лепо одело, пијење шампањера место ракије итд., а одбацили праву, озбиљну страну прогреса. Узевши те карактере из народног живота, он их је нацртао са две до три драстичне црте и учинио преступачним и разумљивим за ширу, мање образовану, публику, којој је поука, што се садржи у карактерима Жадова, Белогубова и Кукушкине била онако исто јасна и проста као и живот, који је сваки дан окружава. Њој је било познато и блиско све, што је у тој драми, и говор пун изрека и пословица узетих из њене средине, и морал, и сцене, комизам, све је то било њено сопствено. За то је све то морало дејствовати на њу, за то је и проста светина долазила до усхићења гледајући те представе. На тај начин, драме Островског, са типовима узетим из средине народне, припомогле су много самопознању народном, учиниле су, да се средњи ниво руског друштва препороди у духу праве јевропске цивилизације.

Ну у колико су драме Островско важне за руски народ са слика̀ња типова из његове средине, у толико су за нашу, српску публику, од мање важности, у колико смо даљи и у колико нам је непознатија та средина, која је породила и изазвала те типове. Како се пак и наше прилике, наш живот у многоме подудара са руским животом насликаним у комедијама Островског, то би чешће изна̀шање њино на нашу бину било корисно и нужно, далеко корисније, но приказивање многих ништавних комедија, испуњених сокачким

лакрдијама и празним фарсовима, којима се пуни наш позоришни репертоар и које немају ни уметничког ни друштвеног значаја. Превођење дакле „Писарског места“ на српски свакојако је умесно и корисно.

Да завршимо са неколико речи о српском преводу ове драме. Превод је, може се рећи доста добар. Пластичан народни говор руски у драми Островског, пун народних изрека и пословица, преводилац је доста успешно заменио са лепим изразима српског говора.

Зож. А. П.

НОВОСТИ ИЗ НАУКЕ.

Летаргија и сомнамбулизам. [1]) Познати француски физиолог Рењер, у свом чланку „Сан и сомнамбулизам“ наводи неколико врло занимљивих факата, који се односе на оно болесно стање, које је познато под именом летаргијског сна и сомнамбулизма. С некима од тих факата, који су најочигледнији, ми ћемо упознати наше читаоце.

Сан, као што је познато, долази у природне, нормалне појаве у животу човечијем и наступа свакад, кад организам треба више или мање трајног и пуног одмора; у том се стању умна делатност за време прекида, сасвим или од чесги (сањања), и такозвани животињски живот уступа своје место биљном; једино само процеси, везани с ранењем и дишућом делатношћу, не спавају. Но поред тога нормалног сна, одређеног природним потребама здравог организма, бива и други сан, кога условљава болесно стање организма, и по томе се свагда јавља у овом или оном ненормалном виду. Овде пре свега долази дубоки сан, који се граничи с несвешћу, а у једно с овим веома дуги летаргијски сан.

Случаји дуже или краће летаргије опће познати су; но тешко да нису једини у својој врсти случаји, које наводи Рењер у својем горенаведеном чланку. Говор је о једној 45 годишњој жени, која се налазила у парисој болници Salpetriére и о којој Рењар вели, да је она пред његовим очима проспавала више година, не будећи се ни једаред. Та је жена ступила у болницу због јаке нервозности и парализе ногу. Више од 20 год. лежи она у постељи, не устајући: болесна постала је необично дебела, наравно, због таког дугог нерада и одликовала се необично ограниченим умним способностима. У опће не може се казати, да је се та жена одликовала слабим здрављем, или да би била не мирног карактера. Сасвим напротив, само за неколико дана пред летаргијом, она је показала особиту грозничаву делатност, при чему се је по некад тако силно смејала, да је својим кикотом насмејавала све околне. Но одма после таквог необузданог смеја она се наједаред ућутала, очи јој се затвориле, удови су престали да раде, и болесна падала је у стање летаргије.

[1]) Regnard. „Sommeil et somnambulisme“ („Revue scientifique“) № 13. 1887.

која се продужавала *од осам дана често и до године и више.* У току целог тог времена, ранили су несрећну помоћу сонде и никако спољне узбуђење, ма како било оно интензивно, нити је било у стању да је пробуди, нити је било у стању да је покрене из тог полумртвог стања. Да, ми велимо из полумртвог стања, јер ма како била дуга летаргија, болна лежи као нањ, не показујући за све то време ни најмањи покрет, само што од времена на време пушта дубоки уздах, а затим поново паде у стање пуног мртвог мира; ни један мускулне мрдне на лицу — и тако пролази не дан или два, већ цела година, а често и више.

Тај доиста занимљиви факт може дати очигледан појам о томе, како је огромна разлика између нормалног сна — сна, који је потребан ради одмора и сна ненормалног, болесног. Двадесетогодишње пребивање у постељи, продужени умни и физички нерад постепено су отровали и ослабили животињски живот и пореметили њен биљни живот.

Но болесно појављивање сна не ограничава се само на сада показано стање, које по односу к предидућем показује противположену крајност. Ако је у стању летаргије животињски живот савршено угушен, то, с друге стране испитују се случаји таквог сна, када не ради само виши психички живот — сазнавање и воља, а остали се пак нижи појави животињског живота, аутоматска и рефлекторна делатност продужавају. У стању нормалног сна, тело заспи пре ума; у то време, кад су се осећања већ уморила и тело умирило, ум продужава да ради, ма да и у најслабијем степену показује своју делатност у виду сањања. На против, у случају тек поменутом, ум заспи пре тела; нервни центри великога мозга, који управљају радњама воље, долазе у стање покоја, док центри малога мозга, центри несвесних, рефлекторних покрета и даље раде. Па и све радње, навике, које ми на јави вршимо често несвесно, могу да се врше и у сну. Тако је стање познато под именом *сомнамбулизма.*

Случаји сомнамбулизма нису ретки. Њих доста често испитују у селима, над женама, којих се рад састоји у савијању нечега; оне преду или везу, сва њихова кретања су правилна, нормална, али ако их што упитате, оне вас не чују — оне *спавају.* Веома занимљив случај наводи Рењар. Он је познавао једну 12-то годишњу девојку, везиљу, која је за време шетања, у летњим вечерима, са другим члановима своје породице, по некад наједаред престајала да учествује у општем разговору, и кад су се обраћали њој с овим или оним питањем, она је ћутала; она је спавала, продужујући једнако да иде, спавала је идући, несврћући никад с пута, држећи се увек оног истог пута, кога и њени сапутници. Но довољно је било само да је мало дирнете, и она је одмах долазила к себи, будила се.

„Често сам слушао од проводилаца по планинама, вели Рењар у поменутом случају, да при пењању у планине треба почешће ударати коње бичем, јер иначе лако заспе у ходу, па могу да се спотакну.“ Један ималац омнибуса у Паризу причао је Рењару, да су кочијаши често затварали екипаж спавајући. Коме, најзад, није познато, како кочијаши често терају своје коње спавајући у исто време.

Сви су оваки појави први знаци сомнамбулизма, који кад се више развије диви нас читавим низом чудних појава. Сем аутоматског појава једних или других радња навике, сомнамбулиста често изврши неку своју замисао, која је у њему поникла свесно или не на јави, или, која му се појавила на сну.

Рењар наводи један случај, који је испитивао др. Месне над једном женском, која је по свој прилици жртва љубави. Она је врло често, утицајем сновиђења, скакала с постеље, да би га извршила; тако је она тражила прозор, да би га отворила и скочила крозањ, ни мало не гледећи на околину; али сутра дан се није ничега сећала. Једном ноћу, ће будећи се, она устане с постеље, узме отров и сипе га у чашу с водом, за тим седне за сто и поче писати писмо својој породици. „Ја хоћу да умрем, писала је она, — моје се здравље никако неће да поправи; ја сам изгубила главу, због ом! Кад добијете ово писмо, мене неће бити више међу живима: сутра рано ја ћу узети мој отров, који је већ растворен. Још једном због ом!" За тим остави отров у орман; одмах за тим она се *пробудила*, и није се сећала онога, што је мало пре чинила; она се чудила, куд се могла дети чаша, која је била на столу.

Следеће ноћи се криза поновила. Не будећи се, она устане, дође к орману, отвори га, узме чашу, у којој је отров благовремено замењен водом. Жена, која је пазила на њу, одмах јави то коме треба. Но болесница није опажала присутнике; она је спавала и говорила у сну. Она клекне пред распеће Христово и принесе чашу устима. Но наједаред се намере њене променише, она баци чашу, дође к столу и поче брзо писати: „Баш у оном моменту кад сам хтела да се отрујем, јави ми се анђео, као оно у жртви Исаковој, узе ме за руку и рече ми: „размисли се шта чиниш, ти имаш мужа и децу." Чув те речи, моје срце затрепта, ја осетих прилив супружанске и материнске љубави, али је моје срце ипак болесно а глава и сувише слаба. Опростите, ја видим да сам крива."

Ето јединог чудноватог примера сомнамбулизма. То је особити живот са својим побудама и страстима, али живот лишен свести и воље, живот аутоматски, изазван афектима и једним или другим унутарњим упечацима. Но сем унутарњих, и спољни упечаци играју велику улогу у радњама и поступцима сомнамбулиста; ти упечаци изазивају у болесника разне представе, за којима одмах, са свим непроизвољно, долази противна радња, везана с тим представама.

Но поред таке нерадње спољних осећања, осећање такнућа се очувало, и то је давало могућност, да се лаким надражајем у болесника изазивају разне представе и њима везане радње. Болесник је био певач и понекад је бивао на бини. Довољно је било, да му се даде парче хартије, које је у њему изазивало представу о нотама, и уједно пронети поред његових очију упаљену лампу, и илузија је потпуно добијена. Болесник је уображавао да је на бини и пробао је свој глас, који је изгледао слаб и принуђен; за пробом је следовало преоблачење, болесник је скинуо своју болесничку одећу. Тиме се користио један присутни лекар и дâ сомнамбулисту свој

капут. Болесник га узме и одмах привуче његову пажњу црвена пантљика ордена почасног легијона, болесник скине орден, мете га у џеп, обуче капут, никашље се дваред, триред, и отпоче певати једно за другим патриотске песме, што је било његова специјалност.

Други пут су га поставили за сто и дали му перо и хартију; он је одмах почео писати али сасвим аутоматски. Он је писао своме старом генералу, молећи га за нешто. Чим је свршио писмо, брзо га узму и мету преда њ чисту хартију. Болесник узме хартију, прочита мнимо писмо, мете тачке и запете и за тим потпише своје име.

Тако је стање сомнамбулизма. У њему видимо читав низ најсложенијих и често целисходних радња, и ако сасвим аутоматских, сасвим несвесних. Вишег умног, психичког живота нема, и болесници, кад долазе к себи, они се онда „буде“ и не сећају се онога, што су радили у сомнамбулизму. Ваља приметити, да у данашњих сомнамбулиста осуствује осећање бола, и у том погледу они се приближују хипнотичким и истеричким болесним женскињама. Те истеричне болеснице које је испитивао Шарко, трпе од веома карактерног губитка осетљивости; код њих обично постаје неосетљива час једна час друга страна тела, и то толико неосетљива, да се тај део може сећи, пећи и болесници неће осетити. Било је случајева, кад су болесници сами жегли своје тело, незнајући за то и не осећајући. Једна истерична болесница у Salpetrière, облачећи јутром чарапе, приметила је неку рупу. Она је хтела да је зашије онако на нози, али је зашила за ногу; тако је пролазио цео дан и тек у вече, хтевши да спава, она је звала помоћ, пошто није могла сама да скине чарапу чврсто пришиту за ногу.

Вредно је поменути, да, као што је показао француски лекар Бирк (Burcq), метање металне плоште на анестезирани део тела, повраћа овоме осетљивост. Комисија, која је имала то да овери, потпуно је потврдила испитивање Бирково, но она је приметила да се осетљивост, која се утицајем метала повраћа на једном делу тела, нпр. руке, да се, велимо, та осетљивост губи на другој руци, на том истом месту.

Но да ли, као што мисли Рењар, Бирков начин лечења (металотерапија) „не може да користи болеснику,“ — то је питање, и то тако, на које ће се мучно одговорити у корист Рењара.

[illegible] КАРАЏИЋА,

[illegible] некои другом и мало је друк-[illegible]

[illegible] ... дане.

[illegible] пријатељу!

[illegible] примитаемо писмо од 17/29 Августа.
[illegible] за сад нема ништа, и томе је главни [illegible] знате, да сам дужан Јерменима 800 [illegible] за квартир 230 f. CM. а осим тога [illegible] потребе? Ја сам се за овај пут био [illegible] за друге којекакве нужне ствари по-[illegible] но кад видим да ми још за *сам пут* [illegible] онда ударим натраг. Из Биограда [illegible] пријатељ постарати се, да бих од учено[illegible] добио што на овај пут, но ни одго-[illegible] нова побуна. Да ако се и главно [illegible] побуне одложи на даље!
[illegible] и ове недјеље разаслаћемо их.
[illegible] свједочанство, и код мене је, бојим се [illegible] да се не би гдје изгубило, особито како [illegible] мјесту.
[illegible] *Павловић*, из Земуна *Лазаревић*, из Н. [illegible] ритмајстор *Матић*, још до 15 дана зна-[illegible].
[illegible] Свјетлост за мене пољубите у руку.
[illegible] здрави и весели. Писмо сам г. мајору [illegible] што за Христа јавићемо. Оно писмо за Го-[illegible] по пошти.
[illegible] Г. Г. Хопе и Тирке, шта се у Србији дого-[illegible] да је с Књазем у Земуну г. Јефрем и г. [illegible]. Милета, Вуле и Петар — Јованче и други. [illegible]. Ови су сви дошли између 6 и 7. овога [illegible] Госпођа Књагиња прешла је у Земун 8. За [illegible] нити се зна гдје је, за Арсенија Андре-[illegible] код сушичке механе.

[illegible]

[illegible] остајем

Ваш

покорни слуга

[illegible] 1842.

Вук Стеф. Караџић.

[illegible] Стева Добровојевић адвокат.
[illegible] Штампарских Радника у Београду.

J
c
т
зı
пı
је
Ти

ПОБРАТИМСТВО

МЕСЕЧНИ ЖУРНАЛ

ЗА КЊИЖЕВНОСТ И НАУКУ

ИЗЛАЗИ ПРВОГ СВАКОГ МЕСЕЦА

Цена: на годину 8 динара (4 фор.); на по године 4 динара (2 фор.); на четврт године 2 динара (1 фор.)

ГОДИНА ПРВА | БРОЈ 12. | ДЕЦЕМБАР 1881

ПОСЛЕДЊА НОЋ У ТАМПЛУ.

Светило дана губи се и гаси,
Западу тавном на криоца чиста;
К'о алем драги, што небеса краси,
Оријон бледи трепери и блиста,
И гине сунца моћ —
Над страшним Тамплом, чаробне распустив власи,
Тавна се спушта ноћ...
И као празрак., оборене главе,
Где љупка лика не слази ведри дан,
Бурбона горди син, мезимац среће и славе,
У горкој јави последњи снева сан —
Сврши се, дакле!... Над бледом његовом главом,
Судбина хладна подиже удар свој,
И његов дух, измучен грозном јавом,
Исповест чудну, у сну казује њој...
Потмуло брујн Сена. На плавом небесном своду,
Безбројна кандила расипљу бледи зрак;
А време жури — у брзом и немоме ходу,
Једно по једно гаси и прорећује мрак —
И у сну благом прошлих и светлих дана,
Он види давно напуштен свет и двор,
И хладни узор, Божанство крвавих рана,
И њезин чује ласкави и тајни збор,

Кроз густи бршљан, што кити сводове тавне,
Благ лаор душе и слатки жубери глас —
Он слуша поздрав прошлости сретне и давне,
И духом љуби увеле младости крас!
Ту првом сијну зрак свете љубави и снова,
Ту шумор грања и шарних тичица клик,
Милином чудном детињство подиже с нова,
И старе мајке светао и драги лик —
И немо, грозно, у звуку сребрних жица,
Кроз танку маглу зацињен гледа он;
Погажен грб, обезображена лица,
И гњевом Бога у прах положен трон!
О где су сада сукривци грехова страшни,
На њиним груд'ма да тешку утоли сет?
Гле, никог нема!... У руке правде и казни,
Играчку своју оставља цели свет!
И он се стресе. На трошном дрвеном столу,
Запрска жижак — утрну и преста зрак...
И као покров кајању горком и болу,
Одаје Тампла испуни густи мрак...
Нојца се тавна узвија и креће,
На крилу магле божанска и чиста;
И крепка роса орошава цвеће,
Па тихо сјаје трепери и блиста,
И мутни бега сан —
Над страшним Тамплом први се зрачак слеће,
И светли свиће дан...
И све, што живи, у милости тоне,
Славећи Бога и зоричин крас —
Ужаси адски још њега муче и гоне,
Те вичним ухом џелатски слуша глас
И поздрав... Чуј! Кључеви звучно се хоре.
И хладна језа прожма га силом свом...
Усне су неме, и ако срца зборе:
— О милост, трибуни горди! О милост сужнику том! —

Београд, Новембра.

Војислав.

ЂЕРДАНИ.

НАМЕЊЕНО ЈЕДНОЈ ГОСПОЂИЦИ

од

Ђетинскога.

IV

„О Фебо, теби гласно пева лабуд
на обали реке Пенејоса похвалну песму,
теби ја певач ударајући уз харву,
рано и доцне певам песму која те слави.“

Омир.

Ево ме да одржим дату реч, почињем да вам пишем и не чекајући одговора вашега. Време је данас такво, да ме и преко воље принуђава да седим, небо је мутно као што је мутна и политика наша, а суро као солдачки шињељ како вели Петефи, шта дакле друго да радим до, сећајући се вас, да вам пишем писмо. Кад би ви знали, да је моја кореспонденција врло ретка, и да сам ја у писању писама врло штедљив човек, штедљивији од свију наших министара финансије, — онда би тек могли разумети колико је велика жртва што је чиним мојим честим писањем. А и што вам не бих често писао, кад ме ви радо слушате, и кад је ваша жеља да пишем, да се јављам, да не ћутим. Па ко би могао ћутати онда, кад нежна усташца шапућу „пиши,“ а ја госпођице, поред све моје суровости имам ту слабост да пред дамама попуштам, и ја, који мал те нећу у политици остати вечити опозицијонар, само онда бих престао бити опозиција, кад би жене биле на влади.

Али пардон, госпођице! Ја вам у прошлом писму обећах да пишем о славују, ружи, лабуду итд. обећах вам а и ваша је жеља то. Знам да сте читали како песници често говоре о лабудовом врату, знам да сте сами са дивљењем гледали лабуда, како поносно и гордо плива. Једанпут, сећам се врло добро, наслоњени на ограду, гледали сте га пажљиво, у руци држасте пукет камелија, а на глави вашој сламни шешир са мушким ободом бранио је, те вам нису

сметали зраци сунчеви. Лабуд се поносно шетао по малом језерцу, не хајући што га гледају очи, које би другога згореле, истопиле; а ја сам наслоњен на платан који се беше почео сушити посматрао вас, и гледао како се ветрић игра са косом вашом, гледао сам и уздахнуо тешко, а са старог платана падало је жуто увело лишће, те ја нехотице запевах ону дивну Грилпарцерову песму:

„Из срца ми песма лети
Тугом свладана
Па те моли: дођи цвете
Дођи драгана.“

То беше моја последња песма онака, као што лабуд пред смрт пева. *Есхил* у своме Агамемнону вели, да и лабуд сам себи пева погребну песму. А божанствени *Платон* прича, како је Сократ, кад је мрети хтео, говорио између осталог својим ученицима и ово: „Мислите ли ви да се ја плашим смрти? Мислите ли ви да ја мање знам о будућем животу од лабуда? Он истина често пева, али кад осети да је смрт близу он баш тада највише пева, јер се радује што ће да иде богу, чији је слуга он“ итд. *Аристотел* такође тврди да је лабуд музикалан, и да пева особито на измаку свога живота. *Калимахус* вели: кад је се Аполо на острову Делосу родио тада је бог послао певаче у виду лабудова. *Цицеро* прича: „кад је конзул Филипус говорио врло оштро противу сената, тада Луције Красус почне му одговарати с таквом ватром да је све задивио. Али тај диван говор био је *лабудова песма*, јер говором довео је сам себе у узбеђење, да је грозницу добио и после седам дана умр'о.“ Па и сам класични песник *Вирђилије* у својој Енејиди прича, да је Енеју, кад је изгубио флоту око обала Либије, дошла мати Венус у виду ловца, и тешила га, указујући му на лабудове, који беху пали на земљу: „Види — говораше му она — оних 12 лабудова што их је орао вијао, неки су се сад спасли, а неки ће после и сви радосно певају; тако исто и твоја флота неће пропасти.“ Занимљиво је како Вирђилије мале песнике упоређује са гускама, које се такмиче у певању са лабудовима. *Марцијал* пак упоређује лошег песника са гавраном, који на реци Каистросу међу лабудовима хода, или са безбожном сврaком која кречи у џбуну где славуји певају.

Ошијан вели да глас лабуда није жалостан, него мио као тон од флауте и харфе. Видите госпођице како су од вајкада лабудови били цењени и уважавани, и ви можда, гледајући у њега, сећали сте се и његове песме што је пред смрт пева. И ја сам гледајући вас тада запевао, и то је била последња песма моја, то је био одјек душе која пати и страда, — али зашто да вас, вашу веселу младост, муче туђе муке и туђи болови. Ви треба да се веселите, да певате и да се шалите то је доба младости, оставите тужне нека се баве сарањеним успоменама својим, а ви се веселите и певајте: ça ira. За ме је све то ишчезло, то је млада цура која се само на младост смеши, то је невеста која стидљивим погледом погледа све, поздравља сваког а љуби једног. Госпођице, певајте, веселите се, љубите, јер је живот кратак. Песмом започињите рад, довршујте га весело, а крепите се љубављу, и тада ћете бити срећни.

Извините, госпођице, ја не радо дајем савете као год што их не радо примам, и ово што вам рекох то је више пријатељска напомена од човека који има искуства, који је певао и плакао, смејао се и уздисао.

Сунце је давно зашло, магла је притисла околину, месец ми, тај стари познаник, кроз прозор назива добро вече, као да гледа да ли сам сâм, сећа се ваљда лепих тренутака и слатких пољубаца, а ја довршујем ово писмо гледајући у рузмарин што га некада доби од драге коју никад не заборављам, гледам у њ' и очи ми траже слику њену, а мисао се враћа на прошлост, — госпођице, због ом!

V

„Мнѣ жаль тебя"

„Мнѣ грустно потому что я тебя люблю
„И знаю младость цвѣтущую твою.

Стари Грци, кад су хтели да представе душу у слици, они су се сликали у виду лептира. Ова персификација душе није ни најмање лоша, ви ћете се сетити оне лепе слике пок.

Каулбаха „Психа и Амор," где је славни уметник представио душу и љубав у виду двоје драгих, како се играју по зеленој трави; и ја, кад бих умео, изнео бих вам у слици сво моје душевно расположење, сву моју тугу и бол, наду и радост, и онда би ме ваљда потпуно разумели, те ми неби давали прекоре за „сомнабулистичку блудњу моје душе." Ви сте срећни што сте млади, јер младост подноси све лако, но доћи ће време, и то мора бити, кад ћете се и ви радо сећати оне руске песме „мнѣ жаль тебя," и певати:

„Была пора когда я любила
Кипѣло сердце жизни молодой
Но туча черная мой горизонть затмила
И не блеснеть лучь солнца нада мной."

Доћи ће време кад ћете и ви уздисати, кад ћете чезнути за пољупцима, кад ће вам срце куцати живље и јаче, очи тражити слику вашег драгог, а усне певуцкати: „хеј нема, нема, мога дике нема;" и кад све то прође, ви ћете се сећати лепих дана своје прошлости, сећаћете се и опет уздисати.

Ви ме питате госпођице, љубим ли? Чудно питање! Па ја никог не мрзим, ја цео свет љубим, али моја љубав никад ме не гони да освајам свет, моја љубав не зна за масну плату и велики положај, моја је љубав велика као што је велико човечанство. Истина, има тренутака, кад би ефигмограф показивао друкчији куцањ мога срца, но што обично бива, и кад моје мисли лете и траже слику за којом мисли и тежим, али тај предмет не тражите да вам кажем, то је моја тајна коју не сме нико други знати. Та љубити није никакав грех, то је врлина. Камо среће, госпођице, кад би у целом свету владала љубав, онда неби било ни зависти, ни злобе, ни пакости, неби било ни напредњака ни либерала, ни радикала, ни социјалиста, полицајаца ни судија, цркви ни позоришта, јер љубави не треба поповски благослов, нити би на позорници требали да гледамо идеале њене. Та не доказују узалуд природњаци да је се из љубави развила песма, музика и говор, и да је основ развићу и савршенству човековом: љубав. До душе код нас све бива друкчије, јер чини ми се да ми све, што радимо, радимо из ината. Ја знам много врло одличне и паметне људе који просто из ината неће за

буду славни људи, а знам толико њих који би постали чувени, само да се одаду на литерарни посао, али неће уз инат, а и ви знате толико њих, који опет пишу само за инат. Па и ја много што шта чиним из ината: док сам био мањи ја код куће за инат нисам хтео да једем питу с месом док сам међутим код „Јамандије“ бурек с месом у сласт јео; сад пак из ината не верујем да ће Бонту усрећити Србију, и ма колико да слушам златоустог Чеду, ја ипак не верујем. Шта ћете, кад сам инаџија, при свем том што знам да је моје радикално јогунство узрок што нисам у месту у коме сте ви, а колика је то штета за ме, то ја најбоље знам. Премда, истину да речем, имаде ствари у које човек и без ината сумња; тако нпр. ја сумњам да је боље плаћати по 30 дук. месечно за официрску касину, но рецимо дати те паре на бедне и невољне, исто тако сумњам да има ма каква смисла штампање имена оних лепих госпођа уз чију је припомоћ давао бал у Позоришту, и ви ма колико да ме уверавате, како је то паметно и лепо, ја ипак не верујем; али, госпођице, ја у много што шта не верујем, па ми не замерите и за то скромно неверовање. У осталом мени би било веома жао кад би ви из тога закључили да ја мрзим на лепшу половину људскога рода, боже сачувај, ја ћу вам, кад год хоћете, доказати да је обратно, а казао сам вам већ једном да не умем мрзети, а у уставним монархичним државама то нити може нити сме да буде, јер сви смо ми браћа и синови једног „по милости божијој“ оца. Збиља, ви нисте никад јели уставне бон-боне и катрцетле! Ах, то ви онда не знате каква је то сласт, појести нпр. једну такву бон-бону увијену у хартију од закона о штампи и зборовима, и онда вас спопадне такво миље као да сте узимали хашиш, и Бонту или Деспић може слободно баратати по вашим ћеповима, а ви да ништа не осетите. Просто „прелесть.“

Ја вас молим, госпођице, не дајите ми само за ово прекоре, ја не бих желио да ме — ма да смо неколико дана далеко једно од другог — и попреко погледате, а ваш прекор био би за ме осетнији, и теже би га поднео, но удар од стреле Купидове. Ја не радо слушам прекоравања још од оног доба кад сам био младић, па ме једна шипарица прекорела што једем много алве, а тада прављаше алву неки Бошко шећерџија, која је била тако слатка да сам још тада почео прве дугове да правим; и од тог доба ја не једем

алву, а не трпим прекоре, премда сад видим да и од алве има нешто слађе и пријатније. Доцније сам истина место алве радо јео гибанице и цицваре и читао полемике Владанове, а сад пак волим да гледам црне очи, и да пишем о љубави.

VI.

Имам песме, ако немам злата —
Песме бисер драгој око врата,
— — — — — — — — — — — — —
Мој је бисер а на мом је цвећу
Завидећу — ал' замерит нећу.

Змај.

Мени је хладно госпођице, на пољу дува оштар хладан ветар, а ја сâм у соби седим, а како је тешко самовати, то ви још не знате, узимам перо у руке да вам пишем, не би ли се угрејао, не би л' пробуђеним лепим успоменама убрзао куцње срца мога, јер као да је прошло или је бар близу да прође оно доба кад се могло с Прерадовићем певати: „мируј мируј срце моје.“ Хоћу дакле да вам пишем, јер разговор с младошћу — а и ви сте млади — даје ми нове снаге и полета, а ви сте добри па ме слушате, и као мој пријатељ сећате ме се.

Ви се чудите уздасима мојим за прошлошћу, и дивите се сећању мојих успомена. Боже мој, зар има кога који неби туговао за прошлошћу. Ви читате радо В. Ига то знам, премда он није само ваш омиљен песник, па знате шта он каже: сваки је младић предмет зависти матороме цару. Видите ја волем успомене више но што ви волите мазур, или ти оно ваше мало кученце што вам се онако умиљава кад га вашим нежним прстићима што само тастере од клавира додирују — помилујете, бацајући му грумичке шећера. Ја волим успомене, јер је у њима и младост моја уткана, до душе у њима нема саме пријатности, али има ли руже која неби имала трња? Да госпођице, ја волим успомене. мала уста, пријатан поглед. несташан осмех, волим бон-боне, слатко од ванила, и ја то тако радо једем, као што је Кант радо јео сланину, а Шилер шунке, или као што је Лутер радо пио торгауско пиво, а његова екселенција Гете шампањер; — али најволим да гледам у црне очи и да говорим о љу-

бави. Шта ћете, свачија слабост, и Сотона кад би хтео да ме наведе на грех најлакше би успео за црним очима, бадава госпођице ту сам слаб, ту је моја Ахилова пета. Видите како сам искрен. Али ипак најгоре ме мрзи, да ласкам. Колико сам пута хтео да похвалим опе ваше мале бисером и златом извезене папучице, па ипак то никад не учиних, а у ствари ја обожавам те папучице — ма да никад не бих желео да у брачном животу будем под папучом — и боже ми опрости због њих би био фетишиста, а верујте ми да би их радије пољубио но што побожни католици љубе белу атлазну папучу њиховог светог оца Папе. Да верујем у Буду и у селење и путовање душе, ја, вера и бог, ништа друго не бих желео до да будем папучица на малим ножицама какве дражесне даме. Ах, опомињем се добро једних папучица, и чини ми се да бих могао погодити и колико је зрна бисера на њима. Ја нисам пријатељ луксуза, јер луксуз не допоси добра ни у колеби ни у двору, али некако волим од тада бисер, и сад се не чудим што су га народи још од вајкада цепили. Има једна стара индијска скаска, која прича како је њихов бог богова Кришна нашао бисер у мору, и донео га својој ћерци Пандари те је њиме закитио, а бисером су Индијанци најрадије украшавали своје богове, јер у сепкскритском језику бисер се и не зове другчије до украс, сјај (мангара од магу). Кад је неки путник француски Таверније у половини 17 ог века био у Индији, видио је да сваки има бисер у ушима. При свадби обичај је у Индији да се пробуши бисер као симво девојачке невиности. Интересантан је опис Таверпијев о престолу најсилнијег некадањег владара монголског, великог могула Орензеба. „Небо је озго — вели он — сво покривено бисером и драгим камењем, а около висе ројте од самога бисера, на небу стоји један паун и његов раширен реп искићен је сав плавим сафирима и другим скупоценим драгим камењем, тело му је све од злата, а на прсима сгајао је један рубин са којег је висило зрно бисера велико као крушка и тешко 50 карата, веле да га је купио био за 40 хиљада дуката. На стубовима неба начичкан је био бисер до бисера, и свако је зрно било тешко 6—10 карата. Мало даље од престола стајала су два сунцобрана, чији 7—8 стопа високи штапови цакле се од дијаманта, рубина и бисера.“ У Хини, веле, да је се порез плаћао пре Христа, бисером. У једном најстаријем хинеском речнику „Урдја“ који је писан на 1000

год. пре Христа, спомиње се бисер као скупоцен производ царевине, а и дан данъи Хинески мандарини китe своје шешире бисером. Мудри соломон вели да је од бисера скупоценија само мудрост и добродетељ женина. Ви ћете се сетити госпођице оне египатске краљице Клеопатре, која је чувена са своје лепоте и раскошлука, она је имала обичај да и саме гробове кити бисером, а у ушима носила је минђуше у којима је било по једно зрно бисера које је вредило тада 3 милијуна динара. И замислите, она је у једној опклади са Антонијем уништила једно зрно. Плиније прича за глумца Клодијуса — који је био чувен са свог распикућства — да је он растваро бисер у киселинама и пио и то не због какве опкладе, већ просто пробе ради. И шта више сваком госту дао је по једно зрно да проба. Јулије Цезар поклонио је био матери М. Брута једно зрно бисера које је купио за неких 4 милијона динара. Плиније прича да је видио царицу Јолију Паулину жену Каја Калигуле при једној обичној свадби накићену са самим бисером и вредност тога накита износила је близу по милијуна динара. И ово благо, додаје Плиније, било је опљачкано из освојених провинција. За доба царева била је мода носити бисер у ушима, и лепе госпе из вишег реда носиле су минђуше са два или три зрна бисерна, која су се звала Elenchen име по нашки респект бисер, гривне су такође биле од бисера. Узалуд су Сенека и Терцулијан викали противу тога великог луксуза, сам Септимијус Северус хтео је својим примером да ступи противу луксуза. Тако, кад му је један посланик донео два скупоцена и тешка зрна бисерпа као поклон жени његовој, он је заповедио да се одма продаду, и кад их нико није могао да купи, он нареди да се метну Венусу у уши, казав: — запамтите добро ово госпођице — *„царица би давала хрђав пример другим женама, кад би носила накит којег не може нико да купи.“*

Колико је пак био велики луксуз сведоче најбоље закони који су издавани противу тога. Тако Филип Лепи краљ француски (1300) забранио је био грађанима да носе наките са златом и бисером. Године 1411 издао је савет цариншки „ред за хаљине“ у коме је забрањивао да жене и девојке не смеју више од једног венца да носе, и да венац не сме бити тежи од 12 лотова. Таквих закона било је готово по целој Немачкој, али то ипак није ништа помогло, а особито је велика раскош била по дворовима, као што је то у о-

талом и данас свуда. Причају да је Карло Смели Бургундски (1473) на скупштини у Триру имао огртач искићен самим бисером у вредности 200.000 форинти, и на ручку који је давао у почаст цару Фридриху III. бљештали су пехари од бисера и драгог камена. Марија Медичи жена Хенрика IV. носила је при крштењу свога сина огртач у коме је се сијало 3000 дијаманата и 32.000 зрна бисера. Филип II. шпански поклонио је својој жени Елисавети скупоцену салату и све што је уз салату нужно, и то лишће је било од смарагда, сирће од рубина, зејтин жут топаз, а со бисер. Исти краљ Филип II. добио је био из Панаме зрно бисера које је било велико као голубије јаје, и јувелир његов Жак де Тресо оценио је да вреди 100 хиљада дуката, и то су зрно прозвали Peregrina (не сравњиво).

Могао бих вам говорити госпођице још о многим ретким зрнима бисерним, о лову и трговини са бисером, о томе како постаје, али о свему томе имаћу прилике да вам други пут опширније проговорим. Ово вам напоменух с тога, што и ви живите у месту, које је доста чувено са свога раскошлука. па мишљах да неће бити згорег да вам говорећи о раскошлуку са бисером напоменем ма и узгред, да је раскошлук готово једнак са расипкућством. Сем тога бисерни тепелуци код нас су у моди, бисрни ђердани и гривне бисерне јако су на цени, па је вредно да се која више о бисеру прозбори. Премда, истину да речем, нема ништа дражеспије него на белом пуначком врату гледати бисерне ђердане, и ништа лепше до на малој немирној ножици — које су и Пушкина бацале у севдах те је певао: „ах ножки, ножки. я знал ножекь двоихъ“ — посматрати папуче бисером извесне, посматрати и уздисати, уздисати и сањати..... Знате ону Абердарову песму „пст“ која се свршује:

„Рај говоре. сап је само,
А ми душо рај гледамо.“

ЕКОНОМСКА ВРЕДНОСТ
машинске производње[1]

од

Светислава Обрадовића.

Материјално благостање је извор свега доброг, што се у друштву жели постићи. Оно је чврст темељ, на којем су зидине напретка као стење учвршћене. Оно је темељ умном и моралном благостању, које једино на том основу бујно цватити може.

За стварање материјалног благостања нужан је продуктиван рад, којим се израђују предмети за потребу из сировине, што нам пружа природа. Предмети, којима је уложењем рада дат облик, који одговара човечијој потреби, зову се производи, а израђивање поменути предмета зове се производња. Под економском вредношћу производње разуме се практична вредност читаве количине дотичних производа, која се израђује односно на јединицу времена.

Зарад оцене економске вредности извесне производње служи нам за узор следећи закон из политичне економије: „Економска вредност извесне производње у толико је већа, у колико се са што мање човечијег рада за исто време што више произвести може.“

Да би били са појимањем тог факта на чисто, нужно је да се исти факт доведе у склад са механичним фактом, који изражава односај између количине рада, времена и количине производа. Исти односај ћемо добити стављањем ефекта E, времена t и количине произведеног добра M са равним величинама, тј. ефектом E', временом t' и количином произведеног добра M' у пропорцији, која гласи: E: E'=Mt': M't; из исте пропорције је $E=\frac{E' t' M}{t M'}$. Узмимо да је t' =1 секунди, E'= јединици механичног рада, а M'=m, која је величина константна; тј. претпостављући да је величина вршећег рада, чије дејство само 1 секунду траје, једнака јединици механичног рада, то онда износи количина произведеног добра m јединица. То је онда $E=\frac{M}{t m}$ или $t=\frac{M}{E m}$ сек. У последњој формули је E једнако про-

---

[1] Овај је рад читан у српском академ. друштву „Србадији,“ у Грацу и проглашен као ваљан. Ур.

дукту из важине оруђа Q (којим се рад врши) и пројекције пута s за време једне секунде на правац делања снаге, која је једнака $s\cos\alpha$. То ћемо тим начином добити за t коначну формулу $t = \frac{M}{m\,Q\cos\alpha}$. Та формула вели, да је за што већу количину производа потребна што већа количина рада. Из тог факта следује, да је горњи економски закон, што захтева да се са што мање човечијег рада што више произведе, како би се економска вредност производње потенцирала, неоснован за све оне радове, где је изворни центрум снаге сам човек, јер је за ту претпоставку, за што већу количину производа уједно нужна и што већа количина човечијег рада. Тако нпр. шиваћом машином од Хове-а и Сингера није никакав добитак у човечијем раду; добитак је истина у времену, али се уједно дотични радник у толико пре и умори.

Горњи економски закон захтева дакле, да се што већи део човечије радне снаге замени природним силама, тј. да човек стави у изворни центрум снаге природну снагу, а човеку да једино спада у дужност, да дотичне силе сходно постизавајућој цељи комбинира. За пример, где је човечија радна снага замењена природном, да наведем најпре сувачу, где су коњи у извесном реду стављени, да окрећу онај камен, под чијим се притиском брашно меље; даље да наведем ветрењачу, воденицу или машинерију са водним точком, што је стављен под водопадом, да га огромна снага те струјеће воде окреће.

Ни једна од природни сила не игра тако важну улогу у производњи, као што је она механичка сила, што постаје претварањем из топлоте, — а репрезентант те силе је парна машина. И заиста је поменута сила енорма, јер ствара за кратко време чуда, који се призор не опажа употребом никакве друге силе, јер је истина, да је иста, механична снага заиста најогромнија, кад само узмемо у обзир физичан факт, по којем је топлотна јединица (калорија) еквивалентна 424 килограм-метара механичког рада. По поменутом факту би 1 к.гр. кроз парну машину струјеће паре од 100° целз. изазвао рад од 3053 коњски снага, кад се не би узеле у обзир оне незгоде, које дејство парне експанзивне снаге смањују.

Обрнимо се сада натраг на садржину горе поменутог економског закона. По поменутом закону је за потенцирање материјалног благостања до максималне тачке неизбежно нужна производња, која са минималним човечијим радом за исто време омогућава максималну мету. Поменуте речи говоре дакле, да се људство за макимално по-

тенцирање свог благостања мора служити производњом, у којој парна машина као радна снага фунгира, јер је економска вредност те производње максимална. Така фела производње зове се машинска производња.

Свака појединa машина, што спада у делокруг машинске производње састоји се из три главна дела: из машине креталице, машине преносилице и машине радилице. У поменутој производњи фунгира парна машина као машина креталица. Машина радилица састављена је из оруђâ, што дотичан рад непосредно врше; исти машински део има облик оруђа, којим би се морао раденик послужити, кад би дотичан продукт без поменуте машине израђивао, само је разлика у том, што су димензије и јачина истог оруђа у машини сходно моторској снази увећане.

У машинској производњи је количина производјајућег добра пропорционална снази дотичне парне машине. Снага парне машине зависи: 1. од парне експанзивне снаге, 2. од површине парног чепа и 3. од остале машинске конструкције. Овде ми није задаћа, да функцију те снаге чак у детаљи развијем, већ само у толико, у колико засеца у предмет даљег овог предавања; овде ћу за сада једино повести реч о парној експанзивној снази. Мерило за исту снагу је величина парног притиска на јединицу површине од предње стране парног чепа. За мерило истог притиска узима се нека јединица, која притискује 1 □с.м са снагом од 1·03 к.грама, а та јединица зове се атмосфера. Што год дакле притисак паре на 1 □ с.м горе пеменуте површине више атмосфера износи, тим је уједно и дејство парне снаге веће. Кретањем чепа најзад има уједно и да се она количина паре из парног цилиндра на поље избаци, што се са супротне стране чепа налази; а то је она количина паре, што је свој рад већ извршила. Тој количини паре стоји на супрот притисак од стране спољњег ваздуха, који износи једну атмосверу; зато би морала да је експанзивна снага те паре већа од једне атмосфере, да би била у стању да савлада поменути ваздушни притисак. Ако пак економска вредност производјајућег добра не допушта да се притисак паре дотичне парне машине по поменутој потреби увелича, то онда напоље струјећа пара мора да струји из парног цилиндра непосредно у апарат, који је унаоколо потпуно ограничан од спољњег ваздуха, и који је обливен студеном водом. Исти апарат зове се кондензациони апарат, јер му је циљ да у њега струјећу пару кондензира. — Тим је учињена подела парни машина на машине са експанзивном снагом, већом од атмосфере (Hochdruckmaschinen), и на таке са експанзивном

снагом мањом од атмосфере (Niederdruksmaschinen). Те последње парне машине зову се и кондензационе машине.

Рад, којим парна машина игра економску улогу у производњи, мери се са коњским стагама. Исти је рад пропорционалан парној експанзивној снази; на основу тог факта је рад Hochdruckmaschin-â огромнији од рада кондензациони машина. — Данас постоје и таке кондензационе машине, што су у стању да врше ефект од 24 коњски снага; тим се морамо још већма дивити ефекту Hochdruckmaschin-â што износи 30, 50, 100, 300 па и 600 коњски снага!

Кад сравнимо поменуте огромне снаге парне машине са ништавом човечијом снагом, то нам мора у очи пасти огромна економска вредност машинске продукције. Бацимо само поглед на државно материјално стање индустријални земаља, као што су северо-америчке задружне државе, Енглеска и Француска, па ћемо се о том факту заиста уверити. Државно материјално стање поменути земаља осигурано је у релативно максималној мери. Исто материјално стање дало је поменутим државама уједно и политичну важност, коју никаква страна држава умалити не може, јер је у релативно максималном материјалном стању поменути држава уједно уложена и релативна максимална политична моћ. Статистика задружне државе вели о буџету, да државна каса исте државе броји из године у годину све више суфицита, док се толике европске државе у дуг увађују; истина том је допринело доста и само државно устројство, које је републиканско, те као тако и много мање потреба изискује, но монархично. Године 1863 претила је сајузу исте државе грдна опасност од стране црнаца, што су борбом хтели да се због своје економске потчињености од исте државе сасвим оделе; борба је била жестока, црнци су истина били у почетку борбе победиоци, ал их је позније материјално моћна република тотално потукла (ал за тим им одма жељену слободу одобрила). Енглеска држава фунгира на мору као сила, којој никаква друга сила на супрот стати не може. Француска, која је 1871 год. случајном победом од стране Пруса јако ослабила, подигла се помоћу своје индустрије за веома кратко време. — Или још боље нек нам служи за доказ огромне моћи поменути држава њина умна култура, која је безусловно за данас на највишем ступњу.

Да би се боље упознали са економном вредношћу машинске индустрије, то нек нам служе за пример резултати и поједини огранци исте индустрије.

Сваком је познато, какву голему цељ постизавају пароброди и жељезнице. Иста цељ састоји се у неописано брзом ширењу мате-

ријалне и умне културе. Кад би претпоставили, да су за обезбеђење материјалног опстанка становништва извесне земље сви услови испуњени, то би онда наравно комуникација истог становништва са становништвом други земаља у погледу на обезбеђење материјалног опстанка излишна била. Ал те земље не постоји, где би сви ти услови испуњени били, већ у једној земљи су услови за једну, у другој земљи пак за другу врсту рада испуњени. У Енглеској су нпр. дати услови за подизање гвожђане индустрије, док је пак иста земља за агрикултуру скоро ништавна итд. Ал почем су пак људске потребе особито у данашњем времену големе, то је неизбежна нужност, да се производи из они земаља, где су у сувишној количини, пренашају у оне земље, где се дотични производи потребују. Тај тако важан процес врши трговина, а средства за тај посао су комуникациона средства, којима се поменути процес на веома брзу руку вршити може; тј. средства за тај посао су пароброди и жељезнице. Што су иста комуникациона средства бржа, тим тачније испуњавају своју задаћу. — Исто тако важну улогу играју поменута средства у ширењу просвете. Културна историја сведочи, да се култура од памтивека непрестано ширила, ал уједно сведочи и то, да је, 1-во то ширење било све до 19-ог века веома споро, 2-го да се култура све до садањег века била ограничила скоро једино на оно место, које је било средиште културе; то сведочи контраст атинске и шпартанске културе у старом добу; да је култура јужне и скоро никаква култура северне Француске у 15-ом и 16-ом веку; даље бујно растећа култура у Енглеској и крајна глупост у Шотској у 17-ом и 18-ом веку итд. У данашњем индустријалном веку пак опажамо у погледу на ширење просвете сасма противну појаву. Данас је ширење просвете веома брзо и уједно култура није више ограничена на једино местанце и једини територијум, већ се шири као сунчани зраци на све стране. А све то имамо да благодаримо големом саобраћају свију народа између себе у данашњем веку, којим саобраћајем долазе до убеђења, да се спасење народâ има једино тражити у коначном међусобном измирењу и солидарности и у развијању науке, која је интернационална, и која треба да буде регулатор човечански мисли. Тај големи саобраћај омогућавају пак пароброди и жељезнице! Из тога видимо дакле, какви су големи носиоци културе поменути производи машинске индустрије.

Да наведемо сада парни плуг, који је данас у северо-америчким задружним државама у употреби. Наравно да је орање помоћу коња и волова у сразмери према орању помоћу парног плуга за извесно време скоро ништаво, јер између коњске и воловске снаге и

снаге парне машине лежи грдна контрадикција. Онда наравно није ни чудо, што северо-американци, оруђи своје големе површине помоћу парног плуга, ће са својом раном у ово последње доба да поплаве читаву Европу.

Да сравнимо даље израђивање парног млина са производњом сувача, то ће нам исто сравњење одма служити за огледало грдне економске вредности поменутог млина.

Особито је чудновата појава, која се опажа код делајуће машине чија је креталица парна машина, а радилица оруђе за предење, јер је обртање истог оруђа тако огромно, да превазилази сваку могућу вештачку брзину. Број обртања истог оруђа износи за једну секунду 2000! Дакле исто обртање је тако големо, да се човеку при првом посматрању учини, као канда се никако и не окреће. Наравно да је сходно истом обртању уједно потребна и голема снага, јер треба само узети у обзир ону грдну количину зубати точкова, што, фунгирајући као машина преносилица, поменуту брзину окретања омогућава. За поменуту цељ нужан је мотор од 50, 100, 300, па чак и 600 коњски снага.

У ово неколико до сада наведени огранака машинске продукције расветлио сам моћ они машински конструкција, где је парни мотор помоћу сходне машине преносилице са само једном врстом машине радилице спојен. Осим те врсте постоји друга нека врста, где су више машина радилица са заједничким мотором спојене. Така врста машинске конструкције зове се машински систем. У том систему репрезентира поменути заједнички мотор као срце, што даје голему снагу свима деловима тог гигантног организма. Представимо себи, какву голему моћ мора да има тај мотор!

Из свију ти досадањи факата следује, да је економска вредност машинске продукције огромна, да је иста продукција у стању да створи опште материјално благостање, које превазилази све људске потребе; да је у стању да при поменутом стварању општег благостања уједно и рад свију радника сведе на минимум, те да им тим даде доста времена на своје даље усавршавање; у кратко, поменута факта доказују, да је машинска производња моћна да створи општу срећу и напредак.

Пратењем економске вредности машинске продукције попели смо се на грдне висине одушевљења и усхићења. Ал се са ти дивни висина морамо спустити у развалине туге и жалости, кад размислимо, какав ужасан процес иста производња у модерном друштву у истини врши.

СНУ.

Ој', санче, санче, цигло добро моје —
У теби само за срећу знам,
Свуда ме јади и туге море,
А ти ме само веселиш сам.

Свуда ме јава болима бије,
Људи су само оштрњаст кам,
Живот је с њима лађа међ стењем —
У теби само за срећу знам.

Небратство, завист, себичност злобна,
И с њом под руку мрзосни плам,
Е то је само данас у свету —
У теби само за срећу знам.

Милости, слоге, на јави нема —
Љупкост је само варљиви дим,
Пепелом лажи посутог циља,
Што тихо тиња сакривен њим.

Верност је само из рита нужде,
Подигнут дигом блудећи плам,
Наивност, путник, што светлост тражи,
Па у рит нужде залута сам.

Искреност, љубав, братство, поштење,
У теби само привиђам тек,
И вера у њих, на сунцу јаве,
Стопи се тôпом к'о восак мек.

Грозна је јава гложбе себичне,
Мрзак је у њој млађан ми век —
Једино ти га тешиш и блажиш,
Ти си му само од јаве лек.

Ој, санче, санче, цигло добро моје,
Чар ми је само у теби знан,
И туга кад ме у теби снађе
Не марим — велим: та то је сан!

Вл. М. Јовановић.

ИДЕАЛИСТКИЊА.

Епизода из романа „На живот и смрт.“[1]

Она се звала Геброва. Било јој је осамнаест година. Од природе ентузиастка, она се одушевљавала новим правцем; она није знала, у чему се баш састоји тај нови правац, и само се довијала по одломцима, што су до ње долазили; но баш за то, што није знала, она је приписивала њему све што је, по њеном мњењу, лепо и добро, а све што је рђаво она је сматрала да је клевета на њ. Те клевете су је љутиле, она је бранила нови правац, као лавица, колико је игда могла, и горко је оплакивала своје незнање, које јој није давало могућности, да говори уверено. Особито је рада била да зна у чему се састоји нови правац *у погледу женскиња*. Напреднима, еманципованим женама звали су тада оне, које су пушиле, говориле слободно; то ју је страшно кињило; нови правац је нешто велико, свето, а не тако лакомислено. Слава Жорж-Сана нагна је да код ње потражи науке; и она ту нађе само опоетисано женско сладострашће. Но ауторитет те списатељке беше тако велики, да би јој направио муке, да у Жорж-Сана уз јунакиње не беше и јунака. Ти јунаци јој дадоше чврст ослонац. У вароши не беше женскиња новог времена, али мушких беше. Она их не познаваше, али опет могаше о њима толико дознати, да себи начини неки општи појам. Познати ђаци су често говорили о слободном колу интелигентних младића, о којима је она брзо стекла убеђење, да нису налик на јунаке Жорж-Сана. Она знађаше, за што су се на њих љутили. Они су нападали на пот-

[1] На жизнь и смерть. Изображеніе идеалистовъ. Романъ въ трехъ частяхъ. С.-Петербургъ. 1878.

кућљивост, на рђавштину, на сељачко ропство, на картање, њих су грдили да ружно изгледају, да немају лепих манира, да се не умеју понашати. Црта, која их највише одликоваше, беше њихова ученост: ђаци су се свагда позивали на њих, кад су хтели да победе своје професоре. Први закључак, који је Геброва из тога начинила, беше у том, да *женскиња новог времена треба да у мушкоме цени морална достојанства, а не спољашност и мушкост.* Ауторитет Жорж-Сана беше у њеној души до темеља порушен. Она нежно мишљаше о тим младим ђацима, на које тако жестоко нападају, о тој незнатној шаци младића, који стоје сами насупрот целом друштву. Она није ни једног од њих никад видела, али она је много већма волела да брани њих и њихову ствар, неже ли да се заноси ма којим кавалером, који око ње летијаху. — Спољашност хоће да очара и што је човек упечатљивији и неразвијенији, то ће на њ силније утицати тај чар. Спољашност Геброве поражаваше, запошаше младе њене другарице и вавек утицаше на њих силније од њених речи. Она имађаше и нешто строго и нешто појетично. Увек просто одевена, без икаквих украса, она иђаше лако, грациозно; но и у том ходу изражаваше се скромност. Раскошна, црна коса, увек просто очешљана, спушташе јој се по образима; црне очи јој беху мртве, али кад се што узбуди, оне се ефектно разведраваху и изражаваху ум и силу: јасно, као иза стаклета, искочила би тада у њима и зеница и њена дужица. Лице јој катkад беше тако беживотно, да је личило на маску, и наједанпут би се разведравало, на њему би се појавиле црте пуне израза. Тело обично тромо, катkад би непадно постајало енергично, као да се будило. Изгледаше, да то човечје тело скрива у себи много, врло много, и да се тек по нешто од тога појављује. Кад би се код ње нашли кавалери и кад би их она озбиљно посматрала и озбиљно с њима разговарала, девојке би готове биле да је обожавају, као богињу. Строго, скоро презриво понашање њено с кавалерима, нарочито би одушевљавало девојке. У девојке има инстинкт борбе с мушким и оно, што изазива тај инстинкт у животу, гради девојку дражесном. Геброва је постала ауторитет, њој су подражавали, сматрали је за преставника новог времена. Она није распростирала идеје, инстинкте тог новог времена, она их скоро није ни знала, али девојке су мислиле, да она све зна, али неће да говори. Геброва је постала читава Питија; оно што она случајно рекне, девојке су сматрале као појаву тог прикривеног знања и страсно размишљале о томе. Ево на пример један случај, који је изазвао велика расуђавања. „Зар се збиља теби нико не допада?“ — упита једном Борисова Геброву. — „Па ни ја се ником не допадам,“ одговори Геброва. „Залуд тако мислиш, ја врло добро знам.

да се ти допадаш.“ Гебровој на лицу показа се израз досаде и презрења. „Кад бих знала, да се некоме допадам, рече она, ја бих гледала да тог човека отклоним од себе.“ „А за што?“ — „Па за то, да нађе таку женску, којој се он може допасти, — не ваља се никад трудити да се допаднемо човеку, који се нама не допада. *Желети да се допаднемо ономе, према коме смо равнодушни — то је ниско.*“ — Опет црте презрења снергично оживе њено лице и сакрију се, очи презриво плануше и утуле се. Ником ни на крај памети, да она није навела никаквог доказа, да није ничим доказала оно што је тврдила. Баш за то је и произвела велики упечатак. То је Питија, она је рекла своје пророчанство и нишчезла за покровом тог тајанственог тела. Девојке су опазиле, да *она тако не само говори, него и ради тако;* оне су схватале, да би она на своје црне очи, своју грациозну спољашност могла лако добити обожаваоце, и оне су се дивиле оном простом понашању, с којим их парализоваше. Беше се подигла бурна борба између њихних благородних излива и егоизма, који је у њима владао, између сујете и девојачког сладостраша. Други случај ју је стао много суза и гоњења. Једанпут у кругу другарица она караше девојке за њихно понашање. „О чему мисле наше девојке? говораше она; шта их све занима? Оне имају само једну страст: да се лепо обуку, да се допадну. Јесте ли видели девојку, којој то не би било главно? Ја нисам. Оне су тако навикле на то мушке, да се и најпаметнијима само тиме девојка може допасти; мушки на нама то само и цене, више им ништа од нас не треба. Најдостојнија, најумнија и најплеменитија девојка мање ће се моћи допасти умноме мушком, неже ли она најјаднија, само ако има лепе руке. Томе смо ми саме криве, кокетирајући с мушкима, намигујући на њих, слушајући њихова ласкања. А из тога излази да смо све несретне — и оне лепе и ружне, и паметне и глупе. Кад се девојка коме допадне, кад се он у њу заљуби, заљуби се озбиљно, па ако је иоле сносан човек, она ликује, она се топи; али што не помисли, чиме му се допала; та све ће то проћи, свега тога ће брзо нестати, па шта онда? — Кад ја то говорим каквој старој госпођи, кад је корем, за што не обрати на то пажњу своје ћерке, оне ми одговарају, „ви сте млада идеалисткиња, проћи ће то; све смо се ми тако удавале па живимо срећно.“ Мало то: на мене се љуте, гледе да ме удале од својих ћери, као кугу, па сам престала о том и да говорим. Све су оне, и старе и младе, једнаке; само да им је да се удаду, а после ништа што их ране из милости, ништа што на њих гледе високопарно, као на какво ловачко псето, које је одслужило своје па га неће да избаце на улицу. Мени се сва осећања узбуне, кад

[illegible] така жена. *Ни једна девојка не треба пре* [illegible] *да се неће с њоме поновити оно.* [illegible] — Она је много пута говорила де- [illegible] била једна од љубљених њених тема, и, [illegible] ништа друго, до што су девојке [illegible] напредне. Мајке су се за то љутиле [illegible] су је и браниле. Једна од тих последњих [illegible] ви идете, било би врло лепо, кад би било [illegible] ви не познајете живота.“ Не гледећи на [illegible] је давала неке славе. Геброва се најмање [illegible]

[illegible] затече страшно уплакану. [illegible] она беше готова да, као тигрица, на- [illegible] другарицу увредио. Но Геброва је [illegible] рече она, ја ретко плачем од [illegible] не знам откуда је, али ме једе. [illegible] не знам, куд да се девам од те до- [illegible] не гледам, ја све читам, читам сву [illegible] све читам. Гледам да више радим, не [illegible] то не помаже: опет ми је нешто [illegible] читам. Моја тетка ми каза, да је и с [illegible] тада је прошло. Ја сам се [illegible] не могу заборавити. Неко- [illegible] истина? О, није, то није истина. [illegible] радим на шта, што би ми за- [illegible] не могу да смислим за се таква [illegible] и неискварена природа девојке. [illegible] не траже баш задовољења правце у [illegible] у туђу упу- [illegible] друштва. У нормалном стању [illegible] у мушку средину, коју [illegible] да временом [illegible] Американка, ја јавно учи [illegible] да би часно [illegible] шета [illegible] за свој раз- [illegible] она ће тим [illegible] не издржи и [illegible] а ако не учини то, узбуњене [illegible]

Геброва се упозна с једним ђаком из оног слободоумног кола, о којем је напред реч била. Он се звао Павлуша. Павлуша се чешће састајао с Гебровом и свагда водио с њоме озбиљне разговоре, који су јој отворили очи. Он је утицао на њу својим узвишеним мислима, својом речитошћу, оним свежим и топлим осећањем, којим је било прожмано све, што је он говорио; а она опет на њ својим лепушкастим лицем и оном топлотом, којом га је дочекивала и слушала његове разговоре.... „Људи треба из раних година да усађују осећања истинске љубави, говораше Павлуша Гебровој; а *истинска је љубав у томе, да човек сваког, кога воли, воли за њ, а не за себе.* За се човек може волети ствар; ствар собом само је предмет експлоатације, она не тражи за се среће, она може бити само предмет туђе среће. Докле год ја волим човека, да се њиме користим, а он опет мене воли, за то да се мноме користи, ми смо непријатељи, ми не волимо, већ глобимо један другог, наши односаји могу бити само гадни и груби; а да би постали узвишени и лепи, треба сваки у љубави да мисли о срећи другога; итд.“ Геброву су плениле идеје, које је тако Павлуша излагао. Она је за час помислила, да ће их расађивати у човечанству, а ни на крај памети јој није било, да може неуспети. Она ће распростирати таки правац међу људма; али за то треба да је он непрестано уз њу, да је подржава и руководи. За кратко време они су се тако зблизили, као да су заједно одрасли. Кад је други дан после тог излагања теорије љубави дошао к њој, он је примењивао своју идеју љубави на брачне односаје. „Како сваки супруг, говораше Павлуша, мора мислити само о срећи другога, суревњивости у истинској љубави нема; ако ће срећа љубљене женске бити већа од љубави другог човека, ја морам употребити све своје силе, да се та љубав и оствари. Тако васпитање људи радикално ће уништити циничке односаје у браку и заменити их узвишеним осећањем. Људи не само да се могу развити до тог ступња, него то није ништа тешко. Ја нимало не сумњам, додаде Павлуша, да ће сваки из нашег кола тако радити.“ Док је год Павлуша то говорио, Геброва није скидала очију с њега Она је просањала сву ноћ о срећи оне љубави и о оним дивним односајима, које јој је он нацртао. После неколико дана Геброва шеташе сама по банти и опет мишљаше о разговорима између ње и Павлуше. Она размишљаше и развијаше све оне назоре. Нарочито не могаше заборавити оних речи: „Ја нимало не сумњам, да ће сваки из нашег кола тако радити.“ То није машта, то није идеал, збиља има људи с таким осећањима. Ето каква је она, та презрена, гоњена и смрзнута омладина,

ето какви су они, младићи, које је друштво отиснуло! Она им не може помоћи, она им може само симпатисати...

Како је диван, како је узвишен живот тих младића! О, кад би она могла живети тим животом, делити с њима и њихов рад, и њихова страдања, и њихове радости! Како се у њих свако осећање, свака мисао дивно изражује; сто мисао о томе, да ваља волети човека за њега, а не за себе — врло је проста, она јој је често падала на ум, но за што јој се није никад представљала у оваком виду, у каквом јој се представља сада? Она не могаше то себи разјаснити, па питаше Павлушу. „Он је мој учитељ, да, он је мој учитељ.“ Они се најзад састајаху сваки дан; он гледаше да јој објасни, како треба човек себи да створи поглед на свет. Са својим учитељем Геброва је чинила корак за кораком и то све за њу је било тако ново, тако лепо, тако примамљиво. Како је дивно вечно носити у души својој идејал и цео живот посветити вођењу људи том идејалу. И то неће бити празна машта, то ће бити истински, практични живот: она ће изучавати зато оне, које су око ње, гледаће да развија и васпитава у њима осећања, која су нужна за идејални живот. Практична, истинска страна највише ју је одушевљавала; она се трудила да схвати да оваплоти све те идејале. Једанпут ће рећи Павлуши: „Мушки не познају женске, и ја знам, зашто их они не познају. Женске ће пристати на све, што хоће мушки, а то ће за њих бити велика несрећа. Зар ви мислите да се женска може одати мушкоме за то, што се за часак занела њиме? Ако је она така, какве су наше девојке, ако мисли само о том, како ће кокетовати, обући се, — може, али она ће тада остати целог живота така, наше су мајке таке, какве су им и ћерке. Но ако женска мисли, ако осећа, она то не може. Мени је страшно и помислити, да се ја могу занети. Ја нећу волети човека један часак, ја хоћу да проживим с њиме цео живот. Ја сам више пута мислила, откуд ја тако осећам и нашла сам откуда. Женска је пре свега мати; оцеви воле своју децу, али слабо воде брига о њима; а за женске је то цео њихан живот, тако су оне створене, то су њихни инстинкти. Како би деца била несрећна, да није тако. Окоти се куче, њега није нужно васпитавати, оно ће само израсти. Пуста женска тако исто мало васпитава своје дете: ако је богата не треба јој муж. Али женска умна заволи и воли свога мужа због савршенства, којих у ње нема. Ја нећу идеалног мужа, он не би био за ме; али ја се могу заносити само човеком, у којем има шта лепо, чега у мене нема. Нека и у мене буде ма шта, чега у њега нема, ми ћемо трпети своје слабости и волећемо једно друго. Ја хоћу, да то добро пређе и на моју децу; по она се тако не ро-

њају, њих ваља васпитати, она треба свагда то да виде код оца и да примају од њега.“ Гебровој су сто пута говорили мамице, да невине девојке о том не треба ни да мисле. И она збиља чувала је те мисли од свију, а сад наједанпут, сва опрвеневши, казује их младићу. „Како се то десило, како је она могла постати тако поверљива према њему,“ миш аше она. Понајлак, она се научи с њиме разговарати о таким стварима; ту своју слободу, она је приписивала томе, што је Павлуша необични човек и што човек према њему може бити безгранично поверљив. Њихови односнаји постајаху тако све интимнији. Он је њој доносио књига разног научног садржаја и упућивао је, како да их чита. У погледу сладострашћа пак, њих обоје нису били као други што су. Они су врло радо седали једно уз друго, али свако је било тако уверено у душевну чистоту другога, да на то нису ни обраћали пажње. Та поверљивост једног према другом, слагање у мислима, најзад је учинило, да су једва чекали кад ће се видети. Једанпут су били тако блиски, да ју је он загрлио и пољубио. Она се није противила, али је смести отишла. Мало после се вратила: „Шта ми то радимо, шта ће из тога најзад бити,“ рече му она. Они се стану чувати, али залуд: после два три дана опет су се пољубили. „Ја сам слаба пред вама,“ рече Геброва. Таке нежности не само да су се чешће понављале, већ су постајале неодољивије и страсније. „Па шта је то? размишљаше он. Ваља ми да идем у Петроград, а како сад? „Што више мишљаше, он постајаше све неодлучнији. Да ли да утврди ту свезу? — Но он је вазда био непријатељ тих веза, које су почињале у часу заноса и завршивале се браком после много година. Он ће сад отићи у Петроград, она ће остати овде; тако ће се развијати у различној средини, могу постати сасвим различни људи и ето да им брак буде целог живота несносан. Таке везе могу градити људи, који се не развијају, који чак нису ни слушали о том, да се треба развијати: у блату се родили, у блату ће и умрети. Истина, није лако страсти одолевати теоретичним убеђењима, али Павлуша се ипак реши: одмах ићи у Петроград, ни чим се не везивати и све дотле не ићи Гебровој, док не нађе каквог излаза из тих услова. Тешко му је било задржати да не иде код Геброве, али је свакојаким занимањем угушивао своја осећања: био је енергичан и могао је чинити оно, што је мислио. Један пут је отишао мза вароши и у једном заклону седео и читао. Но наједанпут овлада њиме жалост за Гебровом, па махне књигу и гледаше у оризон. Неки се приближаваше њему. Он се осврте и виде Геброву. „Што вас нема?“ упита она. „Ваља ми да идем у Петроград!.. Врло ми је жао с

вама се растати.“ У гласу његовом изражаваше се дубока туга. „Јест, ви треба да идете у Петроград, рече она, али зашто не дођете код мене?“ Она седе крај њега. „Ја сам била слаба према вама,“ продужи она, „али тога више неће бити; дођите па ћете се уверити.“ Беше остала још недеља дана до одласка у Петроград и он поновн своје пређашње посете. Њему беше збиља добро код Геброве; њихови односаји беху сад слободни, пријатељски, весели; они беху брат и сестра, који су заједно одрасли; сад се непрестано занимаху стварањем планова за свој будући развитак. Кад су се растали, они су се весело опростили, пољубили се, како се брат и сестра могу пољубити. Путем у Петроград, он је често мислио о Геброној. Он се с радошћу у срцу приближивао Петрограду, а она? — Она је у то време лежала у постељи и плакала. То је био ужасан, неприродан плач; кад би човек стајао и слушао га, коса би му се дизала; и тако је трајало читаве часове. Она га није могла пресећи. У осталом, то је била здрава реакција природе, да није тога било, она би полудела. За цело то време, она је ужасно напрезала своје умне силе и осећања. А овамо се трудила, да се покаже сасвим другачије, него како захтеваше њена унутарњост. Услед тога она оболи. Једно време не могаше јести; спавала није скоро никако. Беше дошла ужасно слаба. Но опет, она би се могла опоравити, да је средина, у којој је живела, имала погодних услова за то. Она није желела да живи, она је волела да умре. Живот њен оставио је у њој само мрачне успомене бескрајног низа страдања једне упечатљиве и осетљиве девојке у грубој и гадној средини, која ју је гњавила; усред те борбе, у којој се она тако енергично држала, не устушајући ни најмање од своје моралне чистоте, био је један тренутак наде на узвишен, давно жељени живот, но и та нада је ненадно и за навек нестала. Тамо мрачна будућност: нова неодољива борба у загушљивој атмосфери, и ни једне тачке, ни једне оазе, где би се могло дахнути свежим ваздухом. „Он ми вели, понављаше она, да је њега родила средина и да ће та средина и другог родити; не, за ме она неће другог родити; где ће се наћи тај други? и шта то значи: њега сам волела, а после да заволим другога; к'о да је љубав — хаљина, која се може скидати и облачити. Не воли се за час, већ за цео живот; мени је тешко било заволети, а сто пута ће ми теже бити неволети више оно што сам волела.“ И тако је било. Не хладним размишљањем, већ енергијом својега осећања она је дошла до убеђења, која је имала, и то осећање владало је сад у њој неограничено. Он је отишао за навек и за њу није остало ни мрве наде: веза је била коначно прекинута; она никад ништа о њему неће чути

Она осећаше, да је он имао право, кад је тражио слободе. На тако је живела носећи у срцу тугу, и ником ништа о њој не казујући. Често је врло дуго плакала. Њене муке нису биле конвусилне, глад и сузе умиривале су је, она се тихо губила, чувајући јасност осећања и ума. „Ала сам спокојна, мишљаше она каткад; ја сасвим не страдам, ја само осећам, да умирем, и то ми је највећа утеха.“ Болест све више разрушаваше њен организам. У последње доба узела је сваки дан ићи на оно место, где јој је Павлуша рекао, како му је жао, што ће се морати растати с њоме. Ту би гледала на оризоп, баш као оно Павлуша. Цела њена појава престављаше досаду и тугу, али ви се невољно заустављате пред њом и гледате је с чуђењем. На тужном лицу привући ће вас велике, црне, светле очи и ви нећете бити кадри отиснути се од њих. За те очи нема спорећења; сетите се драгих камења, звезда, неба, ноћи, шта хоћете — све је то ништавно у спорећењу с њима. Оне дубине и нежности сјаја, оног израза осећања и ума, нема нигде. Гледајући у те очи, ви се сећате, како су стари могли тврдити, да су очи — душа човекова. Онај дан, кад Геброва не би отишла на то место, кад би га изневерила, она би морала умрети, не би достојна била да више живи. Дође и тај дан; она беше тако слаба, да је више нису пустили на оно место и то је за њу био тако тежак удар, да је умрла....

Геброва је умрла, а нико се није потрудио да нађе прави узрок њене смрти; она је умрла од љубави — и то није роман, није измишљен догађај; другачије нико није ни покушавао да објасни њену смрт. Ником није падало на ум, да је њена мајка волела, да је волела и њена баба и прабаба, да је њена организација наследством стекла услове за осећања љубави, и од њих умрети њој није лако било. Силно умно напрезање, напрезање осећања, које се трудило да створи у себи светску симпатију — то је оно, што никад није падало на ум њеним женским прецима. Њена мајка и баба нису се мучиле с Хеглом, нису подвргавале критичкој анализи идеал Фурија, нити су се старале, да израде себи план за васпитање друштва и за то, да га воде моралном идеалу; за њен мозак то је био нов, сасвим необичан посао, који га је морао потрести из темеља.

Геброва је умрла и из њене смрти друштво није извукло никакве лекције. Кад је Геброва покушала да мисли, њој су говорили, да је бестидница; уместо да су развијали њену мисао, њу су гњавили, и она се ухватила за први случај у име свога развитка, привезала се за њ свом душом својом; случаја тог морало је скоро нестати, и она се трудила да узме с њега све, што се могло, истро-

[illegible] свому [illegible] гинула. Она би још живела, да су њену склоност [illegible] мишљења [illegible] живела би на срећу себи и другима и [illegible] би [illegible] светле идеје и дубока осећања....

Станка.

[illegible] ИДЕЈЕ ОГИСТА КОНТА.

(Д. И. Писарев).

IX.

Свршетак.

[illegible]ста и некористољубива тежња ка истини, која је била [illegible] старим теократијама, постала је приступачна грчким [illegible] само за то, што су они били прости грађани, честити [illegible] свезивало јединство интереса ни са жречевима ни [illegible] рима. А егзистовање те класе савршено слободних [illegible] су се бавили мишљењем из љубави према истини, [illegible] што смо горе видели, прво тиме, што је рат разбио [illegible] у самој клици, и друго тиме, што је политичка [illegible] људе у Грчкој од државних послова.

[illegible] старе Грчке указали су људима две огромне [illegible] довели геометрију до високог ступња савршен[illegible] тим математичким открићима онај чврсти и неоп[illegible] на коме стоји сва наука и сва позитивна фило[illegible] друго, они су својим метафизичким систе[illegible] доктрину политеизма и учинили први смели [illegible] пут испод тешког теософијског туторства. [illegible] неуспешан, због недостатка фактичког знања; [illegible] грчких мислилаца није пропала у залуд, већ изазвала [illegible] векова, такe имитаторе, у којих је, сем живе тежње [illegible] уме неустрашљивости, још огроман арсенал учи[illegible] прикупљених огледа и непобитних ђенерализовања. [illegible] мислилаца мутно нагађање, то је постало за [illegible] ясним, тачним и мирним схватањем. Оглед, [illegible] Грцима, потпуно је пошао за руком су[illegible]

X.

[illegible] религија је са свим била потчињена по[illegible] [illegible]зачки правац, условљен карактером

[illegible] есе[illegible] којe он [illegible] морал[illegible] жељен[illegible] рачна [illegible] и ни[illegible] ваздухо[illegible] а и да ће [illegible] родити; гд[illegible] дела, а после [illegible] може скидат[illegible] мени је тешк[illegible] ти више оно ш[illegible] шљањем, већ енер[illegible] која је имала, и [illegible] Он је отишао за н[illegible] је била коначно прек[illegible]

и географским положајем римскога народа. Рим има да благодари за своја велика завојевања не толико храбрости својих легијона, колико хладном проразуму сената и народа. Сви стари обитници Јевропе одликовали су се храброшћу; и Самнићани, и Грци, и Македонци, и Гали, и Иберци — сви су они били необично ратоборни и врло храбри: а међутим само једним Римљанима је пало у део да владају старим светом. Завојевача је у старо доба било врло много, ну резултати њихових подвига ишчезавали су обично заједно с њиховим личностима и нису могли да учине никакву сталну везу међу покореним народима. Све велике монархије предње Азије — вавилонска, асирска, персијска — биле су само конгломерати од народâ, који су плаћали данак општем победиоцу, али ни у колико нису били везани међу собом јединством закона, обичаја, веровања, образовања и административних уређења. Александар Маћедонски први је смислио да учини стварну везу међу победним нацијама, и његова завојевања, не гледећи на краткоћу живота му и не гледећи на неспособност наследника му, раширила су грчку цивилизацију у предњој Азији и у северно источној Африци. Али чврсто подјармљене — и јако удружење веома различних народности старога света чинило је таку колосалну задаћу, која је далеко надвишавала силе поједине личности и коју је могао решити у току неколико векова само цео народ, обдарен свима најважнијим особинама ратника и администратора. Такав народ били су Римљани.

Римљани нису били ни фанатичари, ни мислиоци, ни вештаци, ни ироји; они су поглавито били лихвари (интересџије) и плеткароши. Добротворни Катон назива божанственим онога човека, који, за својега живота стече више имања него што су му оставили преци његови. Племенити патриота Брут, убивши Цезара, узео је, или боме скинуо је са дужника *четрдесет и осам* процената. „Лихварење, вели Тацит (Annal. VI. 16), било је у нас стари порок и најобичнији узрок наших раздора и наших побуна. Законе против лихварења нарушавали су и сами сенатори, од којих ни један није био чист од сличних злоупотреба.“ Тешко је себи представити, да би Римљани икада могли озбиљно прописати законе против лихварења. Закони XII таблица дају, на против, кредитору (повериоцу) таку неограничену власт над дужником, која се многим новим историчарима чини чак невероватна и која је, наравно, још већма могла утицати на лихваре да терају и даље свој опаки занат. Ево текст закона, како га преводи Мишле (Histoire romaine, I, 2): „Нека се он (дужник) прво позове у суд; ако не хтедне доћи, да се силом дотера. Ако се он успротиви и ако још покуша да бежи, да се ухвати: ако га старост

или болест сметају те не може предстати суду, онда да му се даде коњ, а носила нису нужна. За богаташа — нека јамчи богаташ; за пролетера (сиромаха) — ко хоће. Кад се дуг призна и кад се већ стари пресуди, — даје се тридесет дана рока; по том га (дужника) ухвате и доведу пред суд. У сунчев заход суд га упсти. Ако не испуни захтеве суда, ако се нико не нађе да за њ јамчи, онда га кредитор доводи к себи и веже га каишима или стегне ланцима, тешким петнаест фуната, а може и лакшим, ако то хоће кредитор. Апсеник живи о својој храни, или му се даје фунта брашна, или више, како се хоће. Ако не исплати дуг, држе га у оковима шесет дана; међу тим приводе га у суд три пута, у пазарне дане, и јавља се публици колику је суму дужан. Ако се трећег пазарног дана пријаве неколико кредитора, онда им је дозвољено да исеку тело дужниково, а могли су га и продати у туђе земље, ако им је било по вољи.“ — Текст закона сам по себи тако је јасан, да понајбоље црта народни карактер Римљана, који су толико свирепи и покварени били да су могли човека исећи за дуг, и, што је још горе, они су та свирепства вршили на самом законитом основу. У Римљана је био још један закон, који нам казује, да су они претварали у новац чак и своје сроднике па и закониту децу. Из тога закона види се, да је отац имао право да прода својега сина у ропство *само три пута*. То значи, да син, продан својим оцем и откупљен по вољи купца, враћа се под власт очеву, који има потпуно право да га прода по *други пут*: ако га други купац такође отпусти од своје воље, онда опет отац има власти над њим и може га продати по *трећи пут*. После *треће* продаје, отац већ губи над сином сваку власт. — Егзистенција таквога закона очито доказује, да су многи оцеви у самој ствари трговали са својом децом, и да се јавно мњење према такој трговини показивало врло снисходљиво. Са свим је јасно, да законодавац никада није имао на мисао да извесним прописима ваља ограничити такве поступке, према којима даље друштво није показивало ни најмање неповерења.

Сплеткарење Римљана ударило је свој печат на све појаве њиховога личног, друштвеног и државног живота. Жудећи непрестано за туђом имовином, нарушавајући на сваком кораку туђа права, Римљани су у исто време нарушавали сваке уговоре, закључене обичајима, традиције и церемоније. Оглашујући ма коме народу рат, Римљани су свагда удешавали тако, да је тај рат, чисто наметнички с њихове стране, узимао на се вид нужне обране. Римљани су се увек притварали као да су увређени и нападнути, и надали су се да ће том маневром осигурати себи помоћ виших сила. При објављивању рата увек су чинили неке формалности. До каквих је смешних пре-

дила Римљане тежња њихова да се непрестанце туку с другим народима — то се најбоље може увидети из њихових поступака са Самнићанима. Самнићански ђенерал, Кај Понције, опколио је једном римску војску у неком теснацу и могао их је све потући, али он с консулом Постумијем закључи мир, користан по Самнићане. Сенат не хтеде утврдити тај уговор, изговарајући се тиме, што је тај уговор закључен без знања народнога и без учешћа жреца фецијала, и по томе ни за кога није обавезан. Тако је мислио и сам Постумије, који је само желео, да, зарад очувања закона, фецијали издаду Самнићанима, с нужним церемонијама, њега, Постумија, и све друге војсковође, који су потписали неутврђени уговор. Жеља се Постумијева испуни. Фецијали их одведу у непријатељски логор, свуку их голе и свежу им руке и ноге, при том Постумије заповеди да га јаче притегну, само за то, да би се церемонија што савесније извршила. „Пошто су ови људи, — стане говорити фецијал, доводећи заробљенике међу Самнићане, — без воље римскога народа, обећали закључити мирни уговор (закључени уговор превратио се у обећање) и пошто су они у том случају били непажљиви, то, да би се скинула с римскога народа свака одговорност за несрећни злочин, ја вам предајем ове људе.“ Постумије је међутим спремио за Самнићане ново изненађење; у оно време, када је фецијал довршивао своју беседу, свезани консул улучи прилику те га гурне ногом и у тај мах викне, како је он тиме нанео увреду римскоме жрецу, и да по томе Римљани имају законитог основа да огласе рат Самнићанима. У понашању Постумијеву јасно се огледа, како храброст, тако и сплетке Римљана. Постумије смело и весело иде на сусрет мученичкој смрти, и у исто време брижљиво мотри да се тачно испуне и најмање формалности, које су ограђивале римски народ од сваке наравствене одговорности пред боговима и пред људима. И одиста, Самнићани су одмах пустили у слободу издате им вође; ну на таку великодушност никако се није могло рачунати, и Постумије, са своје стране, лађао се, како смо видели, свих мера, да би извео из стрпљења оне људе, до којих му је живот стајао.

Пред почетак свакога рата, римски је фецијал ишао на границу непријатељскога народа и, оглашујући рат, бацао је копље на непријатељску земљу. То је било врло згодно, док су Римљани војевали искључиво с Италијанцима. Ну пред почетак пуничких ратова Римљани се сукобе с Пиром, царем епирским, који беше продр'о у Италију. Сад, послати фецијала у Грчку, било је врло незгодно, а међу тим одређи се извршења старе церемоније било је врло страшно. Римљани се извуку из те тешкоће помоћу јуристичке фикције. Они

[illegible] епирскога ускока где купује у околини Рима поље, [illegible] требало да означава Епир, а по том и све непри[illegible] [illegible]ред сваки рат фецијал, држећи беседу, бацао је [illegible] и за тим се сматрало, да су испуњене све формал[illegible] [illegible] се оа објаву рата. Плеткарећи на тај начин [illegible] су се старали чак да таким плеткама надмудре [illegible] на пут судби. Једном сенат пронађе од некуда [illegible]гама предсказање, да Гали морају два пута овладати [illegible] би снашла та несрећа, сенат је наредио да се два [illegible] [illegible], и то мужа и жену, у сред Рима. Пошто су Гали [illegible]ом Брена, већ једном владали Римом, и пошто су [illegible] по мњењу сената, такође владали римском земљом, [illegible] испунило, и Римљани су се умирили.

Мил. Марковић.

ЛАВОАЗИЈЕ.

[illegible] казаматским колима спроведено је 8. Маја 17[illegible]4 [illegible] осам осуђеника на губилиште. У Француској је [illegible] [illegible]ње, познато у светкој историји под именом тер[illegible] [illegible] прозвата конвенат, прогласила је републику 21. [illegible] год. и осудила на смрт Лудвика XVI, свог бившег [illegible] погубљен 21. Јануара 1793 год. У то доба Фран[illegible] [illegible] ратове са суседним народима, док је у самој отаџ[illegible] [illegible]но грађански рат; — на све стране само беда и [illegible] се што пре угушиле учестане буне у народу, а [illegible] ратови са странцима, конвенат се служио нај[illegible] [illegible]вима тако, да је свако поле сумњиво лице убијао. [illegible] [illegible]рето намештене на пијаци „слоге“ (concorde), код [illegible] [illegible]ја и на ковртњу, код уласка Тронског, вршиле су [illegible] [illegible]гнусни задатак. Свакога дана, продавали су мали [illegible] [illegible]ама спискове осуђеника, викајући безазлено: „[illegible] [illegible] [illegible] које је пала коцка свете гилотине.“

[illegible] летеле као крушке“ рекао је тада крвожедни Фу[illegible]

[illegible] [illegible] реду од тих двадесет и осам, који дођоше осмо[illegible] [illegible]тину, био је човек од својих педесет година, који је

сав свој век посветио науци и добру човечанства; тај генијe човек био је отац модерне хемије, *великн Лавоазије*. Неколико тренутака довољни су били, да за навек угасе живот оном генију, коме је тешко у толиким вековима равна наћи.

Лавоазије је рођен 16. Августа 1743 год. у Паризу; младост је своју провео у непрестаном учењу тако, да га је већ у 23-ој години академија наука обдарила златном медаљом, за поднешену расправу, у којој је изложио своје мњење, како би се Париз најбоље осветлио.

Веле, да се је једном био затворио више од месец дана у једну мрачну собу, чији зидови беху застрти црном чохом, хтевши се лично уверити о интензивности светлости кол разних пламенова. Овај један пример његове одважности и стрпљења довољно казује, колико је Лавоазије тежио за правом и истинитом науком.

Лавоазије је тежио за све већом независношћу, само да би се могао одати, својим научним испитивањима; стекавши за своје научне радове довољно новаца, постао је богаташ, али то му је, као што смо видели. донело рђавих посљедица.

И пред саму смрт своју, Лавоазије је радио неуморно, на једноме делу свом, које би му само за се узето, име за навек овековечило.

Анализа ваздуха. За дуго се мислило, да је ваздух, који ми удишемо, просто тело или елеменат, које се не даје растављати на своје састојке, но које је кадро, да гради друга једињења.

Но ми знамо данас, да је вадух једињење два гаса: кисеоника и азота; а многима је познато, да комад угљена горећи на ваздуху, ослобођава азот, а сједињава се с кисеоником из ваздуха, градећи угљен диоксид. Али ово до Лавоазијевљевог доба, није било познато.

Да би објаснили неке хемијске процесе, који нам на први поглед изгледају врло прости; као нпр. сагоревање тела, хемичари пре Лавоазија, држали су се врло настраних теорија.

Узмимо само примера ради, гвожђе. Гвожђе је елеменат, па по томе и нема у њему никаквих других страних састојака. А стари хемичари пак, сматрајући ваздух као елеменат, тврдили су да је гвожђе сложено тело, и то: из флогистона и креча. Но треба знати, да овај креч није онај обични, који се употребљује за прављење малтера, но су стари хемичари под тим разумевали оксид метала; они су мислили да калцинацијом метал губи флогистон, а задржава креч. Флогистон, што значи грчки „горљив" (phlox), сматран је као горљиви део свакога метала. А по њиховом мишљењу сва се тела састоје из флогистона и металног креча (гвожђаног, оловног итд.)

Овако просто теорисање поставио је Шталь. Оно је било свуда од научењака примљено тако, да је Лавоазије доста муке имао, док је побелио. Прича се, да су берлински хемичари, опијени теоријом Шталовом, од једа горели лик Лавоазијевљев.

Од вајкада се зна, да сва тела постају тежа при сагоревању, и да при томе извесну количину ваздуха везују, а то не би било могуће, кад би се калцинисањем ма шта од метала одузимало, па био то чак и сам флогистон.

Да би се само одбранили, привржениці Шталове теорије дотле су терали, да су замишљали, као да флогистон нема тежине, и шта више, да тела, с којима се флогистон једини, постају лакша!

Лавоазије је доказао, да је ваздух сложено тело, и то из кисеоника, који се једини са телом које гори, и азота, кога је он назвао тако за то, што та реч значи грчки: *лишити живота* јер животиње у атмосфери чистога азота не могу опстати.

Ево како је Лавоазије дошао до тако моћног резултата: узео је једну стаклену лопту са узаним грлићем, у коју је метуо неколико грама живе, и ставио је на ватру; грлић пак, загњурио је у суд пун живе и одозго поклопио звоном. Тада Лавоазије загреја лопту, и шта би? — Жива поче добијати неку црвенкасту навлаку, која се грејањем све више производила. Када је од прилике после 12 дана престала калцинација, угаси он ватру. Испитујући сада ваздух испод звона нашао је, да му се волумен смањио за једну шестину од пређашњег. Овај ваздух сада, имао је сасвим различите особине од пређашњег пре опита; није се могао удисати, пламен се у њему гасио, као да сте га у воду бацили, животиње су у њему цркавале. Овај гас, са оваким особинама, крстио је Лавоазије *азотом*.

Добивши тако овај гас, он поче испитивати добивену црвену навлаку на живи. Метнувши је такође у стаклену реторту, која је стајала у свези са апаратима за примање течних и гасних тела, загреје је. Мало за тим, почео је волумен црвене навлаке да опада, а у реципијенат долажаше жива у металном стању; при том се развијаше неки гас, чији волумен беше раван ономе несталом ваздуху испод звона, за време првог опита.

Овај гас имао је сасвим супротне особине оном прво добијеном потпомагао је горење боље но икоји други гас; тињајуће налицрак букнуло је у њему онај час, кад га је у њ метуо; угљен у њему да лагано сагорева, горео је у њему блештећом светлошћу. Лавоазије је крстио овај гас оксигеном, што значи грчки, *производитељ киселину*, јер кисеоник једињен се са елементима гради киселине. Лаво-

азије мислећи погрешно, да су све киселине једињења кисеоника, и да је овако име томе гасу.

Готово у исто време, кад је Лавоазије ослободио из атмосферског ваздуха чист кисеоник, пронашао је и хемичар Пристлеј исти гас, и назвао га је дефлогистованим гасом.

На овоме месту морамо поменути, да се често слава овога енглеског научењака мешала са славом француског Лавоазија. Истина, да је и Пристлеј пронашао кисеоник и азот, но ипак за то припада Лавоазију већа слава, што је, изучавајући особине ових гасова, објаснио многе хемијске процесе у којима они суделују, и тиме ударио темељ данашњој модерној хемији. У осталом Лавоазије је јако ценио и уважавао научне радове Пристлејеве; тако, на једном месту свога извештаја вели: „дужност ми налаже да пре, него што би се упустио у детаљније описивање мојих хемијских опита, известим читаоце, да више од половине што сам пронашао, да је већ једном обзнанио пре мене г. Пристлеј. А што су нас једна и иста факта руководила, до дијаметрално разних консеквенција, надам се да ће ми се и у томе случају признати бар сопствени труд, који сам уложио за њих, и ако ће ми се пребацити, да сам што год позајмио из дела овог славног физичара.“

Заиста чудновато! Иста судба Пристлејева у Енглеској, постигла би можда и Лавоазија у Француској, да није гилотинисан, тј. био би изгнан из своје отаџбине, као и онај. А ево како: Пристлеј бранећи једном приликом част француске народности, коју је увредио неки енглески државник, заштићавао је Француску револуцију. Становници Бирмингамски озлоједивши се на то, упадну у кућу Пристлејеву, полупају му све апарате а лабораторијум спале!

У име париске академије наука, буде одмах послат њен члан Кондорсе, да се захвали томе научењаку енглеском, за толику симпатију на спрам народа француског, а у једно да му изјави сажаљење усљед тако грозног случаја.

У исто доба влада изабере Пристлеја за свога грађанина француског, а округ орнски за свога посланика.

Но Пристлеј се задовољио само изабором грађанина француског; и протеран оде у Америку, где је и умрло 1840 год.

Бирмингамски становници подигли су споменик 1874 г. ономе, кога су њихови оцеви и преци пре једног столећа гонили и протерали.

Опит Лавоазијевљев, који смо већ описали, доказао је очигледно екзистенцију оба гаса — кисеоника и азота — у ваздуху. Љуто би се преварили, ако би тврдили, да је ново постављена тео-

24. Јуна 1783 год. Лавоазије и Лаплас, предузевши сами да поновe Кавендишев опит. Они упалише помоћу електричних варница смешу од оба гаса тј. кисеоника и водоника, и добише воду. Волумене оба гаса измерили су приближно.

Овом синтезом тј. добијањем воде из њених састојака, питање је повољно решено. Лавоазије покуша још једном синтезу воде, у друштву са Meunier-ом, и то овако: провели су водену пару преко усијаног гвожђа до температуре црвеног усијања; вода се при том раставила на своје састојке, од којих се гвожђе сједини са кисеоником, а водоник се може ухватити.

Из ових опита, Лавоазије је закључио, да два литра водене паре, садрже 1 литар кисеоника и 2 литра водоника. Ова 3 литра сведена су на 2 после сједињења ова два гаса.

Радови Лавоазијевьеви на пољу хемије толико су многобројни, да би само њихово набрајање заузело неколико пасажа овог журнала. Један карактеристичан факт показаће нам изобилну плодност овог великог хемичара. У збирци радова париске академије наука од год. 1782. налази се ова записка: „Ове је године г. Лавоазије поднео толико својих научних радова да се нису могли сви публиковати!"

Својим научним радовима на хемији, Лавоазије је успео да нађе прави склоп органских материја, доказавши, да су ткања биљна као и животињска на један начин образована. Ово вреди за све биљке, да живеле оне на сунчаној светлости, или почивале на дну слатких и сланих вода, као што вреди и за све животиње, за које знамо да се међу собом разликују по организацији, по нарави, по функцијама својих органа, по облику ткања итд. јер елементи из којих се оне састоје, остају кроз цео њихов живот идентични.

Сваку органску материју, па по томе и човечије тело, а и цео микроскопски свет, сачињавају ова четири елемента: кисеоник, водоник, угљеник и азот.

Он нам је први расветлио питање, које се до тада сматрало за нерешљиво, а то је састав дијаманта. Он је упалио дијаманат помоћу сунчаних зракова, које је пропуштао кроз стаклена сочива и испитујући отуда добивени гас, нашао је да је дијаманат чист угљеник (али у кристалном стању), јер је и он образовао угљен диоксид, као и овај, кад је горео.

Не само што је оборио теорију флогистона, а заменио је новом, коју је он назвао пневматичком, јер се оснива искључиво на гасовима, него је у друштву са Фуркроа-ом Гитон-ом, Morveau-ом и Бертолетом, створио данашњу номенклатуру хемијску, те тиме довео у ред хаос из старе хемије.

Доста је већ говорено о његовим радовима на дисању и горењу, а сада би требало да поменемо његове заслуге за физику, но то би нас далеко завело. Задовољимо се само једним листићем, на-

Стр.	310	у	8	реду	одозго	место	Шишков Каченовски треба Шишков, Каченовски
"	"	"	7	"	"	"	погодин " Погодин-
"	303	"	13	"	"	"	благодарни треба: благородни
"	"	"	24	"	"	"	укрштарну " укрштајну
"	"	"	15	"	одоздо	"	инпертинсниција треба: инпертиненција
"	304	"	6	"	одозго	"	трговцима " првацима
"	"	"	20	"	одоздо	"	главним " главнијим
"	305	"	23	"	одозго	"	објашња " објашњава
"	"	"	"	"	"	"	ἀςμονία " ἁρμονία
"	"	"	22	"	одоздо	"	ми " ли
"	"	"	"	"	"	"	да " тада

тумаченог речима језика народног? Јест, али те потребе, као што рекох, није било у наше старо доба; а та баш потреба (учити и разумевати језик нашега народа) изазива прве речнике — на другој страни, у књижевности латинским словима писаној. Тако, по реду, којим су се на свет јављали, овде[1]) бележимо:

1. **Remuš-a**[2]) **Megiser-a** из *Штутгарта* први речник, истина не само и чисто српског или хрватског језика, наслова овога: „Dictionarium quatuor linguarum, videlicet germanicae. latinae, illirce (quam vulgo slavonica appellatur) et italicae", штампан у Грацу 1592, на 8° у 23 табака. Писац је овај — као странац — морао учити језик народа чијим се пословима бавио, јер је био управитељ племићске школе у Целовцу, а после историјограф надвојводе аустријског. Језик је овога речника поглавито *корушко-словенски* али на много места има и речи хрватских, те га зато неки и сматрају као први речник у нашој књижевности[3]).

2. Савременик Megiser-ов **Фаусто Вранчић** или **Verantius** написао је (многи узимају као прво дело) „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et hungaricae", штамп. у Млецима 1595, на 4°, 128 стр. Жао ми је што, сем овога наслова, ништа више не могу да наведем о овом послу немирнога чанадског епископа, који веле да је собом у гроб однео написану врло добру историју својега народа. — (И овај је речник прештампан, г. 1705, пошто му је Петар Лодерекер додао још језике чешки и пољски).

3-ћи по реду[4]) могао би бити капуцински калуђер Gregorio Alasia da Sommaripa, који је 1607 у Удини издао „Vocabolario italiano e schiavo" на врло малој 8° у 14 табака. Шафа-

---

[1] Служећи се поглавито подацима, у осталом врло скученим, у *Шафарикову* „Geschichte der südslavische Literatur," I, II и III 2, Prag 1864 и 1865., — *Новаковићевој* „Истор. српске књижевности," Београд 1871. – „Српској библиографији за новију књижевност," Београ. 1869, — и у *Луцијановићевој* „Storia della letteratura serbo-croata," vol. I, spalato, 1880.

[2] Hieronymus-Јероним.

[3] Управо у целокупној нам књижевности југословенској овај је рјечник заиста на реду први. Занимљиво је како је доцније допуњаван, те уместо quatuor linguarum долази: „Therarus poliglottus vel dictionarium multilinguae, ex quadrigentis (управо толико!) circiter tam veterisquam novi—orbis nationum linguis, dialectio, idimatilus et idiotismis constans etc. etc.," год. 1774 штамп. у Целовцу на 1583 стране, по 3 ступца на свакој.

[4] Држећи се споменутог проф, М. Луцијановића.

рик и ово дело ставља у чисто словеначку литературу, те би по њему требало да буде 2 управо:

4. **Јаков Микаља**, Исусовац из *Дубровника* (живот му је непознат), који је написао бољи од сва три прва „Thesaurus linguae illiricae“ или „Blago jezika slovinskoga“, с тумачењем латинским и талијанским. Дело је издато најпре у Риму 1649, а после у Анкони 1651, стр. 863. О речнику се овоме с правом тврди да данашњем лексикографу врло добро може послужити. Микаља је што је такође важно — изабрао дијалекат *босански* те га препоручује свима савременицима као најбољи језик књижевни. О Микаљи с хвалом говори Катанчић, а Фране Курелац га сматра најбољега нам лексикографа.

5. **Јурај Хабделић** опет Исусовац, израдио је „Dictionar ili reči slovenske s vekšega[1]) ukup zebrane u red postavlyene итд. штампан у Грацу 1670 на 12° у 28 табака. Дело је и по обиму мало и вредности сада незнатне, а рађено је како писац вели за потребу ђачку у школама „mladenczev harvatzkoga i szlovenszkoga naroda“.

6. **Арделио Делабела** (della Bella) опет Исусовац из Поље у Апулији, предајући у Дубровнику латински језик и риторику, толико се занео учењем језика српскога да је за кратко време не само почео добро и правилно говорити и лепо и елегантно писати, него је чак и граматику израдио, па г. 1728 у Млецима штампао свој „Dizionario italiano-latino-illirico“, у коме је на 4° на 50 страна граматика, на 785 речник, а на 177 index latino-italicus.[2]) О речнику Делабелину може се рећи да је истина добро замишљен, доста добро рађен; али да је — врло спромашан у речима.

7, **Иван Бјелостјенац**, родом Хрват, а калуђер из реда Павловаца и врло научен теолог и врло бистар мислилац, у 58 години свога духовничког живота довршн дело знаменито, а именом: „Gazophylacium seu Latino Illyricorum Onomatum aerarium etc“ штамп. у Загребу 1740 на 4° у 2 тома: I Latino-croaticus, стр. 1288; — II Croatico-latinus, стр. 650. Писац је свој посао радио с особитом спремом и великом пажњом, те се у речнику разликују речи хрватске (чакавске) од српских и словеначких; у овом истина писац иде и даље, те одваја и речи далматинске и словеначке од осталих; свуда бележи које су још турске. Шафарик вели да је и речник обилат и посао изврстан. Најпосле треба напоменути да су овај речник за штампу приређивала и ревидовала два калуђера, који су

[2] Овако је написано: — rechi szlovenszke z vexega...

[1] Год. 1785 *Петар Башић* приреди друго знатно умножено издање, у Дубровнику, у 2 свеске на 4,° LVI, 395—448 стр.

језиковог по свима крајевима народа. [illegible]
по нашем бројању, тело ове крсте књиге [illegible]
жевности, која се с правом сме звати [illegible]

Године 1818 излази у Бечу „Српски рјечник" [illegible]
чким и латинским речима, скупио га и на свијет [illegible]
новић (Wolf Stephans. — Lexi[illegible] [illegible]
вел. 8°, LXXI стр. предговора и српске граматике [illegible]
Од ове године туче за критику Вуку у борби [illegible]
ску идеју, и кад после [illegible] српског [illegible]
песама, и после уморне и [illegible] борбе [illegible]
званичне глупости свих савременика [illegible]
Даничића и Бранка, за веће [illegible] народно [illegible]
и друго издање овог посла преправљеног [illegible]
десетине овога века [illegible] за оцене [illegible]
Бечу, излази на свет „Српски рјечник". [illegible]
тинскијем ријечима", на вел. 8°, 862 стране [illegible]
ово два пут [illegible] речи у [illegible]
би право рекао да је са свим нов посао. [illegible]
сао! Рекао је овај сам речи, [illegible]
пређашња [illegible] праве речнике [illegible]
знали или у савременика књижевника [illegible]
тинским или немачким језику сам нови [illegible]
не будући на чисто ни са [illegible]
својих радника, не с [illegible]
излази као речник XIX века и у речнику [illegible]
него износи реч народне, наше речнике [illegible]
и границе бележи, коме [illegible]
и законе и особине [illegible] дијалекта. [illegible]
остаје и данас као свето Речник је Вуков [illegible]
најпотпуније огледало народног говорног [illegible]
сваком Србину познати у мене књижевности.

Нити сам [illegible] нити би [illegible]
[illegible] у свом [illegible]
Морам само [illegible] да се [illegible]
предњем чланку да се [illegible] у наше дане [illegible]
што постоји у народном језику српском [illegible]
чуване у облику [illegible] није довољно, него [illegible]
„елементи" и књижевности [illegible]
родни [illegible] данас народ човек [illegible]
кове. О, само [illegible] граматичари [illegible]
мена [illegible] Вуковим [illegible]

уку била добит да има облике речима кога било језика пре 2 или 3 хиљаде година, растумачене и показане онако како се данас ради? А многи баш језици (врло често најлепши по саставу и по гласовима најбогатији по речима и облицима) који би били од велике користи дан, испитачима, пропадоше у борби са опстанак, пропадоше у борби стања природног противу наопако упућене људске културе. Сачувати благо што нам крије само језик једнога народа — значи много. Није претерано кад се каже да је најжалоснији губитак пропаст једнога језика. С таким језиком пропада благо ненакнадно: цвет умних лепота његова народа — нар. умотворине. И колико је заслуге оним синовима једнога народа који не дају да пропадне *творац* тога блага — народ: толико је исто и ономе који ово цвеће од корова таме и заборава уме да очисти да сакупи, уреди и свету изнесе. И докле је у послу избављања народа српског и Карађорђе и Вељко и Синђелић и Милош, дотле је у послу избављења језика народног — само *један* Вук. Чини ми се ево сада да је слава Вукова једнака са славом свију нам јунака једнога и другог устанка? —

Али ни радови свију наших јунака новога доба не постигоше све оно за чим се жудело. Морало се, и мора се још радити. Па и после Вука *још остаде посла*. Данашњи се књижевник без Вукова речника ни мањи не може; ко није ову књигу стотинама и хиљадама пута у руке узимао — не сме говорити да пише језиком народним. Па опет ево — ни Вуков речник није довољан: треба нам и нешто веће и нешто још боље и од ове књиге. Вук је — није њему зазор — почео; довршити ваља. „Али ма колико да је Вук наспрам свијех западних лексикографа кренуо ствар напријед, ма колико да је показаном превеликом научном објективношћу својих приопћења обогатио знање о народном језику, и ма колико да је моћу свога рије. ког ума и талента просуо дотле невиђену свијетлост на језик народни, — опет је иза његова речника остало питања нерасправљених“[1]). Баш на истом пољу Вуковом још треба радити: зато, што његов речник посао једнога човека „у њему нити је тражити нити ће *све дијалектично* благо које улази у круг нашега народног јединства, нити *све* оне разне *лексичке кругове*, који не би требало да остану из потпунога рјечника.“ Ова потпуност, ова целокупност од прилике оно што рекосмо у I чланку ове обзнане — особито потребна данашњем лингвисту: ако хоће да ухвати законе гласома или облицима (основама и речима) мора да зна све нијансе и варијације сваковрсним изданцима језикових корена. Па неза-

[1] Види горње писмо Новаковића, стр. 171.

[illegible] искривљеним дијалектима тога језика, данашњи се гра[illegible] хвата *родбине* језику најближе, која, и ако га [illegible] упућује на још једну страну. Ако данас нема [illegible] није могло бити некада! Да се пронађе какав је ко [illegible] не само ко му је друг, него, још чешће, и чијег је [illegible] порода. Читалац се одмах сећа да сам пре неколико листова [illegible] *поређење* и *историју*, као два најглавнија начела данашње науке о језику. Ето шта је остало да се уради после Вука.

IV

Године 1867. основа се у Загребу завод, коме би суђено да, како се најболе може, доврши зграду, коју Вук поче зидати. *Југославенској академији* одмах би стављен задатак да изради речник народа српскога и хрватскога. Већ у првом извештају њенога тајника, (а то је онда 1868. био главом Даничић) читамо како је сабирање грађе за речник, још 1867. одмах започето, и 1868. живо настављено. Ређају се читаве збирке вредних књижевника, казује се одмах да је дело у големом размеру отпочето. Прибирање грађе сваке је године настављано, па се, чини ми се, и данас још прибира. „Прошло је доста љета (вели хрв. Vienac“[1].), и чуло се само да се о том дјелу ради, стотине и стотине тисућа малих артијица летило у орморе наше академије, и мали папирићи нарастоше велике рпе....“ И, ено, године 1878. академија већ пушта свету на видик добар „Ogled“ овога дела преголема, па на предлог уредника његова позва исте године чланове своје: Миклошића, Срезњевског, Јагића и Новаковића, да јој кажу мисли своје „једа ли се с основном тога дјела слажу, те једа ли би се имала и могла и у чем промијенити или попунити“. Више него пуних 11 година спремала се грађа, спремала се живо и обилато, и ево нас пред III. свеском[2] [illegible] дела овога нашег највећег и најбољег Речника.

Човек не зна чему би се најпре дивити [illegible]: да ли брзини којом се дође до издавања, да ли пребогатој [illegible] ових првих свезака, да ли изредној, и сувише марљивој [illegible] научној изради овог славног споменика нашему народу? [illegible] што су читаоци видели како радови оваки иду врло [illegible] Стулић на

[1] У свом 48 броју од год 1880. [illegible] ова тиха радионица.

[2] Баш ово дана изађе 3 свезак: [illegible]

своме речнику радио 50 година, мора да наведем и ове речи: „посао је толи огроман, толи мучан, посао тај тражи *неколико* цијелих *живота*, стотине помоћница рукâ, силу *новаца*, цијели бријег старих и нових књига, пуно знања и вјештине, врло пуно *времена* — а све то у народу *невелику*! Шнеди, народ неодвисан, имајући своју државу, господари свога новца, закључили су већ према концу прошлога вијека, у свом сабору, издати велик рјечник свога језика (то је онај, што га на свом месту споменух), потрошили су на то стотине и стотине тисућа талира, а тај рјечник *није* још ни сада свршен“[1])... Ето, колико је тежак, колико скупоцен, и колико дуго траје овај посао! И на посао овај лежи циновска снага, гвоздена дурашност Ђуре Даничића, — и ми се већ сладимо првим табацима (а изађе бог ме до сада *четрдесет и пет*) ове књиге над књигама?

Горе поменутом „Огледу“ свога посла Даничић је послао напред неколико речи о томе како мисли радити. Да би се право разумела каквоћа овога рада, биће, држим, потребно бар у кратко изнети ова, како он вели, „правила“ обрађивања речниковог; ово је тим пре умесно што Даничић, и после добивених напомена, у даљем раду оста на истом гледишту, те од ових правила, рекао бих, ни у чем не одступи. „Главно је правило — вели он — у овом рјечнику треба да се покаже *које смо ријечи имали* или *имамо* и *како смо се њима служили* или *скужимо*“. Из оваке одредбе одмах видиш и превелики регистар нашега и говорног и књижевног језика народног — и вештачки кључ којим ћеш отварати све тајне ове наше умне ризнице. Тога ради у овај речник улазе *све* речи од најстаријих времена, из којих се ма што може дознати о нашем језику (било у књижевности, било ван ње), па све до нашега доба, када је језик народни признат за закон у књижевности нашој. Врло су значајне речи Даничићеве овом приликом казане; из њих се види шта се управо добија овим послом: „Тијем се (што је народни језик изнет правилан и чист, и што је постао закон) завршује једно вријеме, а друго истом настаје: завршује се старо вријеме, којему је на крају народни језик у данашњем свом стању, а настаје ново, којему је на почетку тај језик. У ово се ново вријеме *тијем језиком као сјеменом њиве истом засијевају гдјекоје врсте наше књижевности, а више их се још и не засијева..*“ А баш зато вели одмах за тим да у речник неће ући све речи употребљаване у књигама XIX века, него само оне, којима ће се по-

[1] Vienac у споменутом броју.

вољан само сувременим дијалектима
атичар, врло умесно, хвата *родбине* ј
невери, врло брзо упућује на још
одбине, зар је није могло бити нека
бично се пита не само ко му је дру
ода и порода. Читалац се одмах сећ
поменуо: *поређење* и *историју*, као дв
ауке о језику. — Ето шта је остало

IV

Године 1867. основа се у Загр
ако се најбоље може, довршти зграду
ловенској академији одмах би стављен
рпско—хрватскога. Већ у првом из
е онда — 1868. — био главом Дани
рађе за речник, још 1867. одмах зап
ло. Ређају се читаве збирке вредних
а је дело у големом размеру отпоче
одине настављано, па се, чини ми се
ило је доста љета (вели хрв. Vienac
ом дјелу ради, стотине и стотине т
орморе наше академије, и мали папир
, ено, године 1878. академија већ
„Ogled“ овога дела преголема, на на
а исте године чланове своје: Микло
Јоваковића, да јој кажу мисли своје
јела слажу, те једа ли би се имала и
ли попунити“. Више него пуних 11 го
ала се живо и обилато, и ево нас пре
вога нашег највећег и најбољег Речни

Човек не зна чему би се најпре д
ојом се дође до издавања, да ли пребо
везака, да ли изредној, и сувише марљ
вог славног споменика нашему народу?
оци видели како радови ови иду врл

---

[1] У свом 43 броју од год 1880. Лист излази у
атија ова тиха радионица.

[2] Баш ово дана излаже 3 свезак: Bogat-Bu

чујете да ће се и у овом речнику држати своје
тосадањег правописа и језика — онда, мислим,
ику онога начина, којим Даничић намисли и овај

· ради по начелима данашње науке о језику, ради
ћени дан. најбољи реченици. Ето где заузима
нашега језика; ту је и тумачење стањем и су-
а начином који се Даничићу чини најбољи; хоће
ј значење, измене и разлике и у облику и у зна-
стубови на којима се зграда подиже. Јест, зграду
орили наши књижевници, ми немамо ни Литре-
, ни Грим-овога neuhochdeutsch-a, на да њима
. Даничић својим речником тек спрема земљиште,
за âge classique нашега језика. У целој сло-
ји јединствени, у нашој српској и хрватској
ији, најбољи и најогромнији посао, посао коме
и и најбољу му цену одредити тек XX век —
ићев. — Хајд' још мало да га размотримо.

ничићевих, напред казаних, о начину рада на
рано је око *три стотине* књигā, за изворе упо-
и је познато, после издатога „Огледа" примљено
ала било из збирака појединих људи, било из
поручених од кога нашег научника. Може се
да у овај посао улази на 350 послова [1]) туђих
посла Даничићевог; уређивања, размештања,
, тумачења и објашњавања. Узевши у руке
а који од три до сад изашла свеска овога „Рјеч-
те неком силном радњу и чудним, рекао би,
- величина величанство, сјај и пуноћа овога
осећаш малим, а народ свој превеликим, себе
а овог посла цином правим: када станеш пре-
ла великога, што на сваком имају по 2 ступца
целе стране у какве друге књиге обичне), и
(*седамдесет шест*) редова ситнога слова боргиса!
за, колико оваких стубаца исписати и попунити
ло не довршн (е да дочекали) нек рачуна свак

ику пређелих овде су употребљене све речи из оних
9 и 10., за тим све речи из речника Вукова и нај-
ка из књижевних старина српских." I, П, Ш, Београд
– 598.

пунити познавање језика народнога[1].) У речник ће ући имена властита људска, месна, — имена брдима, рекама и т. д; са свима речима од њих посталим које су у обичају. Из овога се види да ће овај речник заиста бити оне ширине какву нагласих још у почетку свог приказивања. — И речи туђе, постале грађанке наше, улазе у речник, али се код сваке бележи туђина. — О кајкавским речима вели да прима само оне које усвојише штокавци, и које забележише кајкавски (хрватски) лексикографи; свима им се даје облик штокавски.

Речи ће бити обрађене онако (разуме се колико се узмогне) како тражи данашња наука: свакој се речи бележи акценат и сви његове измене; где се не зна акценат, или *уредник бележи сам*, или оставља без акцента; — бележиће се промене и некадашњи облици речима, које су ма кад како год друкчије гласиле; — свакој речи време из кога је узета и време кад је била у обичају; — свакој речи корен (индоевропски); — свакој најзад значење са свима различицама и променама у значењу. Употреба се речима свуда потврђује примерима из доба, у коме се налази. Речи се тумаче примерима, дефиницијама и истицањем разликâ (особито код речи непознатих свакоме Србину и Српкињи). За свако главно значење ставља се и латинска реч у свом главном значењу; значења изведена тумаче се само језиком речниковим (српским.)

Кад овоме још додате да Даничић предлаже четири нова латинска слова за гласове: *љ*, *њ*, *ћ* и *џ*,[2]) те да избегне незгоде са lj, nj, dj, која се могу по досадањем обичају читати и *љ*, *њ*, *ћ* — и

---

[1] Радећи овоме противно у речник би морале ући не само све речи узете из руског или заостале из „славено-сербског" језика, те за невољу којекакве дошљаке, него и све оне речи које су браћа Хрвати за књижевну потребу скова. А шта би то значило — знаће сваки онај, коме су познати чувени хрватски неологизми, и који зна колико се тим неприродним ковањем народном језику помаже. Између осталога, гдешто доста умесног замерања Данич. „Огледу" хрватски академик и филолог Адолфо Вебер пребацује Даничићу што не пише онако како се *Загребу* пише, и што не узима речи хрватских писаца нашега века. У место тога причања г. Веберу ја бих му само „natuknuo" баш његово наопако радњавање и употребу речи народних. Ево како *почиње* своје писмо: „Ua *прошњу* академика. Ъ Даничића, изречену у предговору академичкога *покусног* „рјечника — а јамачно хтеде рећи: „на *молбу*" итд. *Прошња* значи (погледај у Вука) Betteln, mendicatio, те је никако не треба враћати на шире значење речи *молба* или *мóба* (die Bitte): сетите се, господине, да је диференцирање најважнији дио и у развитку сваког језика! Ради „*покусног*" сетите се глагола *кусати*, придева *кус* и глагола *поткусити*. Шовинизам не стоји добро ни „академику" ни „филол

[2] Пошто их нема у овој штампарији, читалац нова слова може видети на R'ečnik не дође до руке) у граматици Ст. Новаковића — у I.

нј, дј; када, даље, чујете да ће се и у овом речнику држати своје граматике и свога досадњег правописа и језика — онда, мислим, имате приближну слику онога начина, којим Даничић намисли и овај посао да изради.

Посао се дакле ради по начелима данашње науке о језику, ради се онако како су рађени дан. најбољи реченици. Ето где заузима своје место *историја* нашега језика; ту је и тумачење стањем и садашњим и старим, а начином који се Даничићу чини најбољи; хоће се свака реч, свако јој значење, измене и разлике и у облику и у значењу — ето, то су стубови на којима се зграда подиже. Јест, зграду језику нам нису створили наши књижевници, ми немамо ни Литреовог âge classique, ни Грим-овога neuhohdeutsch-a, па да њима речнике пишемо; не, Даничић својим речником тек спрема земљиште, баца довољно семена за âge classique нашега језика. У целој словенској лексикографији јединствени, у нашој српској и хрватској књижевности најдичнији, најбољи и најогромнији посао, посао коме ће свршетак дочекати и најбољу му цену одредити тек XX век — то је Riječnik Даничићев. — Хајд' још мало да га размотримо.

После речи Даничићевих, напред казаних, о начину рада на овом Rječniku набројано је око *три стотине* књигâ, за изворе употребљених. Колико ми је познато, после издатога „Огледа" примљено је још доста материјала било из збирака појединих људи, било из извора академији препоручених од кога нашег научника. Може се дакле поуздано рећи да у овај посао улази на 350 послова[1]) туђих — поред превеликог посла Даничићевог; уређивања, размештања, поправљања, навођења, тумачења и објашњавања. Узевши у руке било „Ogled", било ма који од три до сад изашла свеска овога „Rječnika, заноси те, опија те неком силном радњу и чудним, рекао би, теретним дивљењем — величина величанство, сјај и пуноћа овога посла изредногa. Себе осећаш малим, а народ свој превеликим, себе ништавним, а уредника овог посла џином правим: када станеш превртати ове листове кола великога, што на сваком имају по 2 ступца (ширине у свакога као целе стране у какве друге књиге обичне), и на ступцу по 70 и 75 (*седамдесет и т*) редова ситнога слова боргиса! Колико се оваких редова, колико оваких стубаца исписати и попунити мора — док се цело дело не довршн (е да дочекали) нек рачуна свак

[1]) Од речника у III чланку набројених овде су употребљене с[illegible] под бројевима: 2, 4, 6, 7, 8, 9 и 10., за тим све речи из речни[illegible] после из *Даничићева* „Рјечника из књижевних старина српски[illegible] 1863—64, на 8⁰ стр. 521—519—598.

онај који чује да само од речи *A* до речи Вик а, да само прва три свеска I дѣла имају 720 великих страна или 1440 онако других стубаца. Ко би хтео да још боље позна грдан обим овога Rječnika нек огледа рачун: колико ће таквих страна или стубаца бити у целом делу кад *ове три свеске* првога дела нису мање од *целога* Вуковог речника. Вуков цео речник има 850 страна и на свакој опет по 2 ступца, али и ужа и краћа; па на сваком ступцу само по 60 редова готово истих слова. Речи које се почињу на *A* (којих је, у осталом, врло мало у нашем језику) у овоме Riječniku има 2058, а у Вуковом само 563, у „Рјечнику" — опет — „из књижевних старина" само 214. Речи су ове у акадеи. Rječniku изнеле 128 страна, у Данич. „Из књиж. старина" једва 20 много мањега формата, а у Вуковом — непуних 9. Каква размера: 128 према 9? Акадеи. је дакле Rječnik 14 пута већи од Вуковог! Кад се узме овај однос (што, разуме се, није баш тачно ни поуздано, јер разлика, врло лако, може бити већа код других слова), онда излази да ће овај нови речник имати на 12.000 страна, или око 50 досадањих свезака.

Али се грдна провала у разлици између новога Rječnika и осталих нам досадањих дела најбоље може видети тек поредећи како су поједине речи обрађиване, нпр. у Вуковом, а како у овом речнику. Докле Вук о речици *а* говори у 13 редака, и врло је кратко показује у 8 значења, дотле је та једна само реч у 2 главна значења (као усклик и као савез) овде разјашњена на 27 страна или у *четири хиљаде* редова. Колика разлика: 13 и 4000? Употреба и значења (са примерима за потврду) овде су разврстана на 80 одељака, од којих по неки имају и по више пододељака. — Усклик опет *ах* има ових 7 одељака: 1. *у чуду*, 2. *у радости*, 3. *у жалости, тузи, бризи, невољи*, 4. *у жељи, молби, световању, наговарању*, 5. *у гњеву*, 6. *по два и по више пута засопце* и 7. *пред неким речима, којима се такође узвикује (а, да, о, јао, јаох, јаој, ајме, ух), те узвик тако удвојен бива јачи*. Сваки је одељак (и овде као и код других речи) засебан *чланак*, и само ова реч има 6 готово пуних стубаца. — Ево баш да испишемо како се описује, тумачи и значења ређају речи: б а̀ ш т и н а-p a t r i m o n i u m:

„Долази[1]) од XIV вијека (види под 1, 2.); налази се у свијем рјеченицима. — Акценат остаје без промјене; задњи је слог дуг у ген. једн. б а̀ ш т и н ê, у инстр. јед. б а̀ ш т и н ô м, а оба задња у ген.

---

[1] У књизи су речи Даничићеве штампане курсивом, а цитати ушпајтлом, а овде је то обрнуто. Ради лакшег читања овде сам, осем ове промене, све преписао нашим словима (у речнику су и рнчи из српских-ћириловских-споменика латиницом писане).

плур. ба̏штйна. — По крајевима гдје свако *шт* гласи *шћ*, и у овој је ријечи тако: *башћина;* у кајкаваца са *шч* мјесто *шт*: *башчина* (Бјелостјенац, Јамбрешић 351 — а), а од Словенаца и са *ч*: *бачина* („bachina“ Јамбрешић, index). — Од ба̏шта (отац) које види.[1])

„1. Поставши од ријечи која значи отац, баштина је управо што је очино, очино добро, очевина, очинство, што од оца остаје дјеци, patrimonium (patrimonium Врањчић 74; изједначују с очевином Микаља 11, Бјелостјенац, Јамбрешић; patrimonio' Волтичи); — по таком добру зове се тако уопће свако које од кога год остаје кому год, нашљедство, hereditas; испореди *дједина*; — а по добру које се тако добива назива се тако и само добивање такога добра или право којим се добива: а) добро, као село, њива итд., које се тако добива: XIV—XV вијека: значење није у сваком примјеру са свијем јасно, али неће бити друго: Поповъ баштиници да си имајуть своју баштинну земљу и да су свободни, а иныи поповъ, који не имају баштине, да имь се дадуть три њиве законите, и да јесть капа поповьска свободна; аште ли веће узме, оть тези земље да работа црьквамь по закону. Зак. душ. 31—32.“ (За овим се ређају силни цитати, у којима се реч у овом значењу налази: ови су цитати управо најважнија ствар у целоме послу; примери су ови потврда свему говору и права историја речи и њихова значења. Тако су после наведенога узети цитати још из ових извора:[2]) опет из зак. душ., 33, — Гласника 24., 245., 273., — Mon. serb. 454. — Статута пољичког, арк. 5, 259, 317.) — „XVI—XVII вијека: *Пођмо убијмо њега и имат ћемо баштину његову.* Н. Раљина 56. мат. 21, 38,“ — за тим су употребљени ови извори: „Бернардин 24., — Ш. Будинић, испр. 59., — Ф. Врањчић. 74., — Ђ. Бараковић, јар. 13., — Ј. Микаља 11., — П. Посиловић, насл. 6в, 194в. — Ј. Ковањанин 106., — А. д. Бела 368., — А. Кадчић, богосл. 404, 510, 519, — А. Бачић, ист. 94., — Е. Павић, огл. 51, 365, 574, 577, — А. Канижлић, кам. 607., — А. Качић, кор. 20., — Ф. Ластрић, од 268, 375, нед. 412., — М. Зоричић, осм. 37., — М. Добретић, 435, 442, 531, 486, 502, 194., — Ј. С. Рељковић, кућ. 4.“ — Ево и садање употребе (опет у а.) значењу: „*Сада: земља* (задружна) *обично се зове баштина* В. Богишић, збор 23. (примера из Богишића); — *Тада се вратите сваки на своју баштину.* Ђ. Даничић 3. мојс. 25, 10. — — б.) држава је баштина владаоцу којему од оца остане: .... *доволье буди теби* (Дарију) *у башћине твојеј находити се и Јеладом једним обладати.* Старине 3, 252. — — с) опћина може имати баштину, што може остајати од нараштаја нараштају (као лат. patrimonium publicum): долази цитат из Mon. serb. 106 — — d.) у баштину или за баштину дати или добити хоће рећи да буде

---

[1] То значи: од те је речи постала, а оној вели да је постања тамна, и поред осталога мисли да је од корена bha „ударати, силну бити итд.“, а) старешина у ман. Хиландру, — б.) отац.

[2] Било би сувише дуго, а можда овде и несумесно, а многом и досадно наводити баш све редом примере. За то исписах само изворе.

баштина: *„Долазе*[1]*) цитати из извора:* Mon. serb. 94, 106, 449.. — А. Гучетића, роз. јед. 88., — Ј. Бановца, прип. 117, благосл. 31., — и куће су се давале у баштину (Mon. serb. 238.) — У том смислу долази и имати што у баштину и бити у баштину, а тако су се могли имати и баштина бити и људи: *Отроке что имају властели, да ги имају у баштину.* Зак. душ. 43 (и још 1 пример). — — е.) у пренесеном смислу: људи су богу баштина, од које је он господар, о којој се он стара, људма је на оном свијету баштина, итд.: *У баштину неумрлу.* Н. Раљина 212 в., — *за овим долазе цитати из*: Бернардина 22 в,, — М. Марулића 103. — П. Хекторовића 71, — А. Комуловића, врц. 29., — М. Дивковића, бес. 15, — И. Баидуловића 30, 221, — Н. Радовчића, зуњв. 78, пач. 108, — Н. Витезовића. одиљ. 38., — М. Радића 355, — М. Бајанковића, нар. 8, — П. Посиловића, цвијет 118, — С. Маргитића, фала 143, — Ј. Кавањанина 10, — Н. Ђорђића, салт. 85., — А. Качића, ист. 464., — Т. Бабића, пис. 14., — Ј. Бановца прт. 1., — Ф. Ластрића тест. 297., нед. 368.. рим. 8, 17., — Е. Павића, оглед, 58, 122., — Л. Владимировића, слав. 67., — М. Зоричића, осм. 107., — Ф. Парчића, рук. 46., — И. Л. Гаралина 27., — И. Ј. П. Лучића, разг. 97, 34., — — f.) по ствари која се добива назива се и начин којим се добива (пример из — Ф. Ластрића, нед. 281.), највише с приједлогом *по* или у инстр., hereditate (примери долазе из *Стат. пол.*, арк. 5.. 253., — Ј. Микаље 11., — А. Д. Беле 368, — И. Великановића, упућ. 1, 102. — Д. Е. Богдановића 111., — В. Богишића Збор. 399: *својина се стјече баштином од родитеља*), у пренесеном смислу: јунак по баштини коме су и стари били јунаци (пример из нар. пјес. Mikl. beitr. 55.)

„2., Што је баштина добро које од једнога остане другому, а тако остати може свако добро које тко има тако да је од њега господар, а по том властан и оставити га другому, кому онда бива баштина у предњем значењу, с тога се баштина зове и свако добро које његко има, у опће добро, имање, dominium, possessiones, особито кад је добро земља (њива, виноград итд.), fundus (Врањчић, Микаља 10., Бела 322 в, 576 а, Бјелостјенац, Јамбрешић, Вук), praedium (Микаља 10, Бела 569 в, Бјелостјенац, Јамбрешић), rus (Микаља 10, Бела 776 а,) villa (Микаља 10, 776 а), podere, tenuta (Волтиџи). И у том значењу долази од XIV вијека... (сад се и овде ређају цитати из XIV—XV, па XVI—XVIII века, којих има или из горе споменутих или других извора опет у великом извору опет у великом броју, па најзад и)..... сада: *Да му нема нико на њу стати негол да он тресе баштину, за што је платио за њу.* Проток. шаб. 65,.... *Ђе нема ограде, по злу иде баштина.* Нар. посл. Вук. 75. (и још други примери из пословица и песама.)

„3., Како баштина значи свако имање (под 2.) с тога гдје су имања само или највише виногради, онуда је и баштина што и виноград, vinea (примери су из Микаље и Вук. пословица); може бити да је тога значења и у ком примјеру напријед под 2., али се не може разабрати.

---

[1] Речи подвучене су или моје или цитати, а речи Даничићеве су све неподвучене

4., Што није имање очино, него се само на њеки начин може казати да је очино, на име мјесто или крај гдје се тко родио, гдје му отац живи, такођер му је баштина, solum natale, постојбина; испореди *баштинац*. Долази од XV—XVI вијека: Готовити се на брань за баштину и за отьчьство. Александр новак. 4. (за овим долазе примери из М. Марулића, 151., — П. Хекторовића, 154., — П. Зоранића, план. II, 71 в., — А. Гучетића, раз. јез. 89., — J. Армолушића 60) — и сада: баштина, очевина, или оно мјесто гдје се ко родио. Вук. рјеч., 19.

5., Од мјеста или краја гдје је кому постојбина (под 4) прелази значење на мјесто или крај у опће, regio, као од добра очина (под 1.) на добру у опће (под 2.): само XVI и XVII вијека, и то веома ријетко: *Желан на домаће баштине дојти пут упросих.* П Зоричић, план. 70 в. (и још 2 примера из *Виле* Ђ. Бараковића, 89, 152.)

— Уморих се исписујући, а јамачно самном и који стрпљиви читалац читајући: па опет све ово што исписах о речи *баштина* није ни четврти део (јер осташе толико примери)онога што је у Rječniku само у 5 стубаца нанизано. — Ево још да видимо шта је казано о томе како је кад гласила реч:

Биљег, m. signum, nota, знак. испореди *биљега*. — Акценат се мијења у ген. плур: бйљêгâ. — Долази од XIV, а тога је и XV вијека гласило бѣлѣгь; од тога је и у источном говору *белег* од XV вијека у западном: *билиг* од XV вијека, а у јужном је гласило XVI вијека *билјег*, и тако гласећи допирало у XVIII вјек (види примјере....), али се још XVII вијека састављало *лј* у један глас *љ*, те је гласило као и данас *биљег* (Микаља и др. примери), — гдјекоји писци мијењајући један говор с другим имају и пола по једном пола по другом говору: *биљиг, бјељиг, бјелиг* (свуда се упућује на примере); тако је у једнога писца XVII вијека и *бјељег*. — Данас у Црној Гори гласи и *бјелег*, у чему је старо ѣ иза *л* замијењено и у јужном говору гласом *е* (као у *дрвен*), те и *л* остало, а тада је и пред *л* од старога ѣ остало *је* не промијенивши се у *и*; види на по се *бјелег*. — како стоји у Вукову рјечнику, говори се у Црној Гори и *бјељег*, које ако се доиста говори биће постало од *бјелег* уз *биљег*, примивши из пошљедњега глас *љ* мјесто *л*; види на посе *бјељег*. (за тим долази, као обично, ређање значења, тумачење постанка, низање примера — на пуних 8 стубаца).

Најбоље бих показао садржину и каквоћу рада у Rječniku кад бих овде могао исписати бар само речи Даничићеве, без примера, о глаголу: бйти-бўдêм, који је овде обрађен на 30 страна или на 60 стубаца по 75 редова. Поред етимолошког тумачења, поред сваковрсне употребе овде имате све облике овога глагола све случајеве реченичног склапања показане боље и опширније него и у којој граматици. Мислим да је о овој речи написано више него и једној

до сада. Па и глагол бȉти-бȉдȇм разрађен је довољно: има пуних 8 стубаца. Придев *благ* има 7, а именица блâго — 5 стубаца; речи пак с блâго састављених (основа сложених) набројах до-*три стотине*. Осем тога сваком се придеву засебно пише компаратив, засебно адверб. Речима које би по источном говору гласиле друкчије него по јужном (речник је — разуме се — писан јужним) забележен је почетак, те их је лако наћи онде куда си упућен. О речима, које више нису у обичају (нпр. бљȕсти, бљȕдȇм — само до XVIII века), или које старији лексикографи намерно сковаше — свуда је казано све што је потребно. — —

Биће довољно: колико могох — рђах, све добре стране, све врлине; више не умем а није ни потреба. Можда бих још говорио кад бих знао да ће тај говор учинити да ово *благо језика нашега* набави свака школа, свака читаоница, свака библиотека, свака богатија кућа наша, — кад бих знао да ћу говором својим учинити да ово дело набави, њиме се *користи* (или још боље да се њиме *умно* користити) сваки писац, сваки школован и учен син народа нашега — српског и хрватског. Али знам — да ми се ова жеља неће скоро испунити; послу опет овом не треба ни препоруке ни хвале моје: оно се сáмо препоручује сваком оном који и када буде мислио о будућности нашега језика и наше књижевности; оно је и сувише похваљено тиме што је оно највећа и најбоља исповест, најдостојнији тестаменат наученика-јунака Ђуре Даничића, — што је оно љубимче свега народа, најплеменитије чедо *југословенске* академије наукâ и вештинâ.

V.

Мишљах: „ни речи више!“ — па опет не могу; нек се нађе ма и један једини читалац који би казао: „та зар баш све сама красота — све само дивно, величанствено, умилно?“, па је већ замерка учињена. Истина да не узех перо да Rječnik овај „критикујем“, јер баш нисам за то подобан: хтедох само да „прикажем,“ да што год из њега прикажем. — па опет, велим, у доба наше велике воље за „критиковањем“ (и то обично у смислу замерања) оволиком досађењем говору моме не личи баш најбоље (?) да буде једино-хваљење. Али зато што знам да ни најоштрија ни најумеснија „критика“ готово ништа учинити не може, јер се посао већ ради, и непрестано ће се и даље радити по казаном а утврђеном плану — без икаквих измена, — морам (а друго и зато да, правдајући замерке своје и сувише места не заузмем) бити што краћи, те се задовољити само двема трима напоменама.

„Не смеју се ни пошто запустити ни дијалекти, ни језиковна родбина, ни прошло ни садашње време; не сме се ништа тврдити на веру; све ваља посведочити и тврдити примерима:“ тако рече Новаковић, који је о „Огледу“ овога речника највише написао и највише изнео и добрих и хрђавих страна. Колико је истине у томе да су примери главна ствар, и да обиље њих није никакав баласт речникову историском, опет би се често могло проћи и без толиких примера[1]) често би довољна била по два по три највише, за једно време — када, разуме се, једно значење казују. Истина је што вели Литре (кога наводи Новаковић) да примери привлаче и сами собом мимо друге користи: стихове Корњељеве и Расинове, одломке и фразе Босуетове и Масиљонове милина је сусрести ма где. А је ли таква привлачна снага у силним примерима из обичних богословских дела сваковрсних католичких и православних духовника наших — особито оноликих Хрвата и Далматинаца — Исусоваца?

На основу горе споменутога начела *посведочавања* врло су умесна замерања Новаковићева о акцентима речи у извору необележених, — о раширености сваке речи (јер није све једно да ли се реч налази на једном само крајичку или по целом народу) и о изговору речи турских.[2]) Из досада изашлих свезака види се да је у „Rječntku“ остало све онако као у „Огледу.“ Али, ако још и можемо пристати на авцентовање речи спорних онако како га чини Даничић,[3]) и ако можемо о раширености речи[4]) судити и по ономе колико је у „Rječniku“ казано, ако можемо и изговор турских речи прежалити — баш нам мора чудно изгледати што речи у овоме „Rječniku“ осташе без поређења са осталим *словенским* речима, што се мала пажња обрати на *родбину*! Обрађивач се академ. речника задовољава тиме што „свакој речи каже и корен онако како се може“,[5]) не обзирући се

---

[1] Ову је у осталом замерку учинио, рекао бих више непријатељски расположен, г. А. Вебер.

[2] Види стр. 200 и 201 напред споменутог писма Ст. Новаковића у Radu 45.

[3] Да није свуда тачно види реч *Бра̏љинац*, Бра̏љи̑нца, која се поуздано могу казати (јер је из наших крајева), изговара: Браљи́нац, Браљи́нца.

[4] Новаковић наводи речи. а̏ре, бахорити и ада.

[5] Да се у овоме често може погрешити, и да је свакојако много боље етимолошко тумачење Гримово, Литрово и Миклошећево — врло је лепо и јасно показао г. Новаковић у своме писму на стр. 202—210. Често погрешно свођење на *идојевропске корене* без потврде у словенској родбини показао је у речима: *бацати, бахорити, брбљати* (у Rjočniku већ изашле), *ватра, ваљати, катун, пурити и шут.*

на то што нам често тај корен, из предавне давнине извучен и замишљен, готово ништа и не казује, ничему нас не учи, и често нас на погрешан пут одводи. „Етимологија је така наука — вели критичар — да се може познавати и уживати у целини својој.“ Паралеле из словенских језика, по где где удружене и с паралелама из главнијих индојевр. језика, разуме се за речи заједничке — то је реално земљиште, на коме треба да стоји *историјски речник*. Фикције и ипотезе нека остану — етимологији — науци: оне подносе, али на другом месту.[1])

Али, шта? Одузмите Даничићу његову етимологију, ви немате више Даничића: навођење инд. јевр. коренâ — тумачење како је у овоме речнику — *то* је управо *његово*; у нас Срба и Хрвата он је један који хоће и може и врло дубоко да зарони и врло високо да се вине. Одвратити југосл. академију од издавања речника онаког како га Даничић уређује — значи упропастити толики рад толико време, толике податке на то учињене. Daničits Charakter — вели чувени В. Јагић[2]) — ist so scharf ausgeprägt, seine Leistungen sind nach ihren guten und glänzenden, wie auch nach einigen schwachen Seiten so wohl bekannt, dass man schon in voran wissen kann, wenn man ihn unbehindert an dem grosen Plan fortarbeitèn lässt, mit welchen Vorzügen das Werk nach seiner glülklichen Vollendungt ausgestattet sein wird“.....

И Академија је оставила да *Даничић* ради. Врло добро. Није паметно орлу крила подсецати.

Још неколико речи. Даничић има још нешто што се многима не допада; ни мени се не чини најбоље: језик наш он зове „хрвацки или српски“ и обрнуто „српски или хрватски.“[3]) Нећу да истичем ауторитет Фрање Миклошића,[4]) нећу да говорим о историји српској или хрватској — *данас* су Срби и Хрвати *два* народа. Хоће ли кад год бити *један* — питање је *будућности*: бољи је данас назив: „српски и хрватски,“ или најпосле и скупљено „српско-хрватски.“[5])

---

[1] Читај дело Даничићево korijeni s riječima od njih postalijem u hrv. ili srpskom jesiku. Zagreb, 1877.

[2] У свом Archiw für slav. Phylologie, III Band, 3 Heft 1879. Berlin.

[3] Оно прво у Загребу, ово друго у Београду!

[4] Види његову Vergleihende Gramm. der Slav. Sprachen, I Band Lautlehre. Страна 392.

[5] Не желећи да идем у политичаре, морам ипак да кажем: „Српско-хрватски,“ а не „хрватско-српски.“ Ако у овом питању *може* бити *договора*, правда ће бити на првој страни.

И нехотице понових мисао да је Rječnik дело за будућност, да је Даничић (и овде се види његова ширина и даљина погледа) човек који иде напред, коме је дужност да ради за „потоње нараштаје.“ Па и ако је немогућно загледати врло брзу расправу овога питања о *једној* народности, рекао бих да се може помишљати на *једну* азбуку, чини ми се да је ово питање и ако питање будућности — опет много ближе него што је оно о народности. Жалећи (што као *Србин* морам жалити) што се посао Дeничићев не ради ни у Београду ни у Новом Саду, те у Rječniku не беше места *словенској*, нашој азбуци,[1]) бојим се или боље да кажем, некако слутим да ће и Даничићев Rječnik — дело будућности помоћи да мерила претегну на страну латиници.... Сам нек буде у прилог — *добру!*

Јединство у народном животу, — јединство у књижевности! То су питања која ће се дуго расправљати. Одлуку доноси — будућност. А *омладина* — била макар само ова, у чијем се гласилу ове врсте нижу — мора спремати (а да ко ће?) све што треба за ту одлуку.

И највећа пошта, најбољи монуменат свему труду, свима заслугама наше дике, Ђуре Даничића — омладине наше дужност: *рад* неуморан, паметан и поштен за што скорије остварење онога што ће бити, за постигнуће — *јединства и политичког и књижевног*, — јединства у коме ће бити *сви Срби* са Хрватима и један народ и једна — *друштвена целина.*

Крагујевац, 1881.

П. П. Ђорђевић.

Нові українські пісні про громадські справи (1764—1880). **М. Драгоманова**. – (З „Громади“ 1881 Року). Genève 1881.

Стара је истина, да је изучавање народа, његова живота, његових мисли о општим стварима, о вери, отаџбини, о својем економском положају итд., неопходно нужно за оне, који су уверени, да положај народа, какав је сад, није праведан, и да га ваља заменити бољим. Тек кад се зна унутарњи свет народа, може се наћи најбољи и најцелисходнији начин, како да се помогне народу. А једна од најређефнијих појава народне мисли, народног духа, то су *песме*, које он, неписмен и прост, гради и пева. Те песме потпуно одговарају народном мишљењу о овој или оној ствари.

Тај велики значај изучавања народног живота, и нагони нас, да упознамо читаоце с најновијом књигом честитог и вредног укра-

---

[1] Бар су се могле *речи* (оне о којима се говори) поред латинице штампати и ћирилицом!

Јак підемо в твоју земљу
Будеш в салдати брати[1];
Или: (Стр. 19.)

„Ој було[2]) ж нас, сударинья,
Було не дурити: [3])
Було степів и роскошів
Запорожських не ділити.“
(Стр. 19.)

Други историјски догађаји тог доба, и ако се мало тичу Украине, такође су нашли одјека у украинскии песмама. Има пуно украинских песама о ратовању Аустрије (јер један део Украинуца је под Аустријом) и Италије, о мађарском устанку 1848., о устанку пољском итд. Многе од тих песама испуњене су љутом сатиром на цара аустријског, на господу итд.

Да пређемо сад на песме о „крјепосном праву.“ Кулук је у опште тежак и одвратан, а још тежи је моро бити народу, који се научио на слободу, на слободни живот. За то и има највише песама, које се тичу положаја Украинца 'као спахијског роба. Нема ништа горе од живота сељака̂, вечно они раде а све за проклете спахије . . . Боле ме руке од спахијских мука, боле ме обе, за то што *не радим за себе*.. Што вас, добри људи, нема у цркви? Како ћемо доћи у цркву, кад морамо издирати од недеље до недеље.“ — Ево слика општег стања економског живота народног: „У туђем селу ветар дува, а у нашем је тихо, у туђем селу сиротиња, а у нашем зло!“ Кад сељак вој није могао трпети зверство спахије, он се одметао у хајдуке, и кад хајдук љуто се светио спахији. Хајдуци ти звали су се *хајдамаке*: „Хајдемо браћо, у степе, у хајдамаке. Може нам испасти за руком, да се осветимо нашим спахијама.“ Ево како један хајдук хајдамак мисли о својем положају: „Мене гоне асесори, а овамо сами упропашћују више људи, по што ја новаца имам. *Ја ћу од богаташа узети, а сиромаху дати.* И тако, новце поделивши, ја немам хреха.“

Но „крјепосно право“ се уништи, прво у Аустрији, а за тим и у Русији. Како су се сељаци томе обрадовали! У песмама, које се на то односе, најрељефније избијају њихове мисли о неопходности слободе и једнакости свију људи. Но та радост није дуго трајала. Сељаци су врло брзо увидели, да слобода није ништа без земље и хлеба. „Идем у поље, тамо мој драги оре пллугом. Само што он оре *туђу земљу*, и за то нам је тешко живети. Он оре, то се види а опет нема ништа!

Тако исто геретно је било а и сада је за сељаке *војачење*: и то је своје врсте крјепосно право. Сијасет најтужнијих песама нева

---

[1] Узети.

[2] Било.

[3] Варати.

Украински народ о тој царској служби. „Волео бих и гору копати, но облачити то (војничко) одело; копајући гору, човек може сести и одморити се, а кад царско одело обучеш, до краја живота нећеш га снимити!“ У једној песми испоређују се најгрубље радње с радњама војничким (ношење сабље итд.), и оне прве се претпостављају овима другима.

Остале песме посвећене су поповштини, властима, Чивутима и другим народним експлоататорима. „Нема правде, друштво трпи сиротињу. Деру спахије, деру Чивути, деру попови. Дај попу, дај Јаку, старост виче одостраг: дај и мени.“ „За што је село невесело? Арендатор! Због тебе, арендаторе, ја нисам ожењен. За што је село невесело? Арендаторка је лепо одевена. Због тебе се, арендаторка, ја не удајем!“... Нема добра у нашем селу, за то што је много господе!“ У једној се песми врло красно описује, подкупљив ст чиновника.

Да наведемо још једну две песме, које нам цртају поглед сељака на општи ток живота, на општи поредак. „Нема правде на свету! Правда је код господе у тамници, а неправда с господом у соби. Правда је код господе на прагу, а неправда за столом. Правду гурају ногама, а неправду поје вином и хране медом. Сад се морам чувати и рођеног брата. У спахије не тражи правде. Ко по правди суди, тога гоне, а ко не суди по правди, тога уважавају. — Једина на свету правда, то је — мати!“.... „О, одавна већ нема правде, за то што цареви војују један с другим, цар на цара војску купи. Чивутин и господин заузели су цео свет.“

Има још много песама о друштвеном животу. У свима њима огледа се најправилнији поглед на данашње стање ствари, и жеља, да се оно измени. „Нека би бог дао, вели се у једној песми, да господа, цареви и њихова деца допадну онаког живота, какав је наш, јер они су криви, што ми овако рђаво живимо.“

Г. Драгоманов је поделио све песме по предмету, који се у њима опева, и за то је ова збирка прегледна историја украинског народа од 1764—1880. Поједине песме изнесене су у разним варјацијама.

БЕЛЕШКЕ О КРЕТАЊУ ЂАКА.

Из дружине „Побратимства.“ Од почетка ове школске године дружина је држала свега 9 редовних и 3 ванредна састанка. На тим састанцима поред осталога читани су ови радови: „Микроскоп и анатомија биљака“ од Беренса, превод Ст. М. Симића; „Рад у индквидуалном животу“ од Таратина, превод Св. Јаношевића (недовршено); „Пропаст бугарске државе у XIV веку“ од Јиречека, превод Љуб. Стојановића, критиковао Љ. П. Ћирић. По критици примљено

Сем тога, дружина је давала 7. Новембра ове год. село у кори
свога листа. Око спремања овога села, дружина је доста времен
пропустила, само да би оно што боље испало. Тако, око саме тем
за говор, који би се имао на селу држати, утрошено је три састанк
Предлагане су две теме: „о васпитању женскиња" и „о значају рад
у друштву." Дружина је пристала на последњу, коју је на селу г
горио Св. Јаношевић филос. III год. Но поврај свега тога, што н
жалост морамо да забележимо, београдски се свет *врло слабо* одазва
јер по извештају одбора за приређивање села, чиста прихода бил
је 202 динара и 50 дин. пара, што је готово све, после самога села
примљено. Какви резултати после онаког надања! Ово је тако за
чудило и запрепастило чланове дружине „Побратимства," да ће се
будуће тешко решавати на оваке покушаје.

Њихова височанства такође се нису овом приликом нас сетил

Крајем Новембра истекао је рок старој управи и изабрата
друга. Садања управа овако је склопљена: Божа Прокић председни
Светолик Радовановић деловођа; Светислав Станојевић књижничар
Сава Урошевић благајник.

После онаког одзива са села чланови дружине „Побратимст
мишљаху, да су и самом журналу њихову дани избројани. Те о
тога дебатоваше три састанка, јер неки беху предложили, да лис
излази свака три месеца, неки на пола године а неки на целу
дину једанпут. Охрабрени досадањим радом чланови се дружин
„Побратимства" сложише и би једногласно решено, да „Побра
тимство" и од идуће године излази овако као и до сада. На осно
тога решења, на IX редовном састанку 20. Декембра ове годин
изабран је и нови редакцијони одбор од 10 чланова, који ће лис
за идућу годину уређивати.

БЕОГРАД, Децембра 1881.

„**Будућност**" — *дружина ђака учит. школе у Београду*. До сања
школске године, карактер и име ове дружине састојао се у једн
имену: „*Дружина ђака учит. школе.*" Но 1881 то је одељено. — и
ракгер остане исти, а име добије „**Будућност**". Назвав дружину
„*Будућност*," чланави дружине имали су на уму да тим именом ва
напомињу своје другове на будућност, коју слика чувени и ђе
јални мислилац руски *Чернишевски*.

Под именом „Будућност" отпочет је рад тако рећи тек
школске године. С почетка међ ђацима владаше доста негативан д
но одмах затим, место озбиљна рада, отпочеше се личне свађ
заљевице. Неколицина чланова иступише из дружине, док се
утиша, али одмах по повратку њиховом наступи друга свађа. Д
мика међ ђацима учит. школе у јавности, није могла да се
а да не захвати дружину. Што је најглавније, свађа се не бије
решавања каквих научних питања, — већ свађа чисто личне

роде. Свађа као што је ова посљедња, никад није доносила користи ни чланове те дружине, већ вазда штете. У дружинама, где таква свађа влада, развитак мисли код ђака не опажа се ни најмање. Тамо, где се не проноси никаква здрава и језгровита мисао, где се не чује никаква нова мисао, — ту влада мртвило и зачмалост, — ту нема напретка; Ту нема мотива за рад, за озбиљно размишљање. Посљедица таквих свађа било је вазда затварање дружине, и бар ако не у интересу чега другог, а оно у интересу опстанка дружине, свађе овакве природе, свађе лична карактера, ваљало би већ једном да престану.

Од ове године држато је свега 16 редовних и 7 нередовних састанака. На тим састанцима читано је „*О удружењу*“ од Д. Мелентијевића, критиковао С. Кукић, није примљена ни критика ни чланак. „*О васпитању шпартанаца*“ с грчког од Т. Ивковића дат на критику П. Стевановићу. „*Једно питање из Хемије*“ (елементи су тела сложена) с руског од М. Стевановића дат на критику К. Божовићу. То је све што је урађено на 16 редовних састанака.

Сем дружине постоји књижница, читаоница и фонд за потпомагање сиромашних ђака учит. школе који је ту скоро основан.

Сваке недеље од 10—12 сати пре подне бивају редовни састанци.

С.

Из дружине „Наде.“ Веома нам је мило, што из дружине ђака више гимназије чујемо повољне гласе. Као што ће свима бити познато, за време владе назадњачких професора, ова дружина беше веома скучена, те с тога за то време и не даваше живота од себе. Сад јој је много више слободе дато и, као што видимо, она све више напредује. Од Октобра ове године дружина је имала 13 редовних и неколико ванредних састанака. Поред унутрашњих дружинских радова, на њима су чланови читали ове своје редове: „Старије терцијално доба“ од Цабаха, превод Мих. Ристића (недовршено); „Три дана у воденици,“ путописна црта Мил. Р. Веснића, „Муро“ и „Дон Кихот данаш. доба“; (недовршено) приповетке Алкавијада Ђ. Нуше; „Ускоци“ од Петефија, превод Милана Дескашева: „Социјализам и Хришћанство“ — превод Мил. Станковића; „Једени крст“ балада Алкив. Ђ. Нуше; „Невољноме“ и „Сиромашан ђак,“ песме Петра Марковића; „Надрисоцијалиста“ песма Мије Мартинца; „Сиромах сељак,“ песма Ђорђа Трифуновића.

Дружина је решила, да даје сéло у корист својих сиромашних другова, којих, као и увек има на београдској гимназији врло много. Да би прихода за таку цељ што више било, дружина је тражила позоришну салу, која јој је и обећана. Но ми се надамо, да ће до давања овога села претећи још неколико недеља, јер по мишљењу неки, ђаци долазе на последње место, и ако ће многи сиромашан ђак на оваком времену морати школу оставити, или и свој живот